

Pécsi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi Tanszék

Benke József

A reményvétel

Doktori értekezés

Kutatási témavezető:
Prof. dr. Kecskés László DSc,
tanszékvezető egyetemi tanár

Pécs
2011

ÁTTEKINTÉS

TARTALOM	II
ELŐSZÓ	VII
ELSŐ RÉSZ: A REMÉNYVÉTEL KIALAKULÁSA	VIIa
I. A remény és a reményvétel iskolapéldái a nem jogi forrásokban	1
1. Módszertani bevezetés	1
2. A görög irodalom	7
3. A latin irodalom	15
4. Értékelés, következtetések	23
5. Képmelléletek	26
II. A reményvétel problémái a görög jogban	28
1. Előszó	28
2. Elvi kétségek a „római típusú reményvétel” megvalósíthatósága felől	32
3. A megoldásra tett kísérlet	43
4. Képmelléletek	50
III. Reményvétel a római jog szerint: az emptio spei	53
1. A kutatás határainak megvonása	53
2. A reményvétel iskolapéldái	69
3. A reményvétel további esetei?	111
4. Képmelléletek	138
MÁSODIK RÉSZ: A REMÉNYVÉTEL TOVÁBBÉLÉSE	141
IV. A reményvétel a hatályos magánjogi kódexekig	141
1. Módszertani prolegomena: a vizsgálatok tárgyának meghatározása	141
2. A reményvétel a bizánci jogban	143
3. A reményvétel a nyugat-európai jogtudományban	153
V. A reményvétel a hatályos külföldi jogban	183
1. Bevezetés: a vizsgálandó jogforrások kiválasztása	183
2. A reményvétel a „kontinentális jogban”	185
3. A reményvétel az angolszász jogokban	212
VI. A reményvétel hazánkban	226
1. Bevezető gondolatok	226
2. „Reményvételesíthető-e” a magyar reményvásár, ill. „magyarítható-e” a valódi reményvétel?	229
3. Összefoglaló értékelés	256
FORRÁSMUTATÓ	X
I. Rövidítések	X
II. A nem jogi források	XII
III. A jogi források	XIV
IV. Felhasznált irodalom	XXVI
V. Internetes források	XLIV
ZUSAMMENFASSUNG DER DOKTORARBEIT	XLVI

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	VII
MÁSODIK ELŐSZÓ.....	IX
ELSŐ RÉSZ: A REMÉNYVÉTEL KIALAKULÁSA.....	IXa
I. A remény és a reményvétel iskolapéldái a nem jogi forrásokban.....	1
1. Módszertani bevezetés.....	1
A) A reményvételszerű ügyletek kialakulásának lehetséges ideje mint a vizsgálandó művek körét meghatározó terminus ante quem.....	2
B) Az oktatás mint a vizsgálandó művek körét tovább szűkítő tényező.....	5
2. A görög irodalom.....	7
A) Bevezetés.....	7
B) A Remény (Elpisz) mint istenség.....	7
C) Az egyes görög szerzők (auctores Græci).....	9
(a) Hésziodosz.....	9
(b) Aiszóposz.....	9
(c) Aiszkhülosz.....	10
(d) Szophoklész.....	10
(e) Thuküdidész.....	10
(f) Xenophón.....	11
(g) Platón.....	11
(h) Arisztotelész.....	11
(i) Menandrosz.....	12
(j) Theokritosz.....	12
(k) Diogenész Laertiosz.....	13
(l) Plutarkhosz.....	13
3. A latin irodalom.....	15
A) A Remény (Spēs) mint istenség.....	15
B) Az egyes latin szerzők (auctores Latini).....	17
(a) Terentius Afer.....	17
(b) Terentius Varro.....	18
(c) Marcus Tullius Cicero.....	18
(d) Publius Vergilius Maro.....	19
(e) Valerius Maximus.....	19
(f) Titus Livius.....	20
(g) Idősebb Seneca.....	20
(h) Publius Ovidius Naso.....	20
(i) Titus Petronius Arbiter.....	20
(j) Marcus Fabius Quintilianus.....	20
(k) Ifjabb Seneca.....	21
(l) Cornelius Tacitus.....	22
(m) Lucius Apuleius.....	22
4. Értékelés, következtetések.....	23
A) Összefoglalás.....	23
B) Az arany tripusz meséjének jelentősége.....	24
5. SPĒS (PVBLICA) néhány ábrázolása (képmelléletek).....	26
II. A reményvétel problémái a görög jogban.....	28
1. Előszó.....	28
A) A „görög jog” kifejezés néhány dilemmája.....	29
B) A görög jog forrásai mint a kutatások segítői és gátlói.....	31
2. Elvi kétségek a „római típusú reményvétel” megvalósíthatósága felől.....	32
A) Bevezetés.....	32
B) A „jövöbéli dolgok” vételének akadályairól általában.....	32
(a) Diadikaszia.....	33
(b) Forma, konszenzus, homologia.....	34

(c) Diké blabész	36
(d) Daneion	38
C) Az „akadályok” összefoglalása és a görög adásvétel karakterisztikája	39
(a) Az akadályok összefoglalása	39
(b) A görög adásvétel karakterisztikája	40
3. A megoldásra tett kísérlet	43
A) Görög válaszok a jövőbeli dolgok vételével kapcsolatos kérdésekre	43
(a) Munkavégzésre, „szolgáltatásra” irányuló szerződés	44
(b) [(Al)haszon]bérlet	45
(c) Kölcsön	46
(d) Szállítás	46
B) A jövőbeli halfogás adásvételére irányuló megállapodás problémájának megoldása	47
4. Képmellékletek	50
A) A tripusz néhány megjelenési formája	50
B) Beroliensia és Fayümi Papyri	51
C) Inscriptio Gortyna	52
III. Reményvétel a római jog szerint: az emptio spei	53
1. A kutatás határainak megvonása	53
A) A mottó jelentősége: a kutatás időbeli határainak kijelölése	54
(a) A „sabinusi réteg” jelentősége	55
(b) „Spes” és a reményvételi tényállások megjelenése a jogi forrásokban: a „pomponiusi réteg” jelentősége	58
(c) A „tribonianusi réteg” jelentősége	63
B) A tematikus határok megvonása	64
(a) A járulékos kérdések kifejtése	64
(b) A kutatás kiindulási megközelítése	64
(c) A szerződések kockázati fokairól általában	65
(d) A kutatás tematikus keretei	67
2. A reményvétel iskolapéldái	69
A) Bevezetés	68
B) Az ún. nem létező dolog adásvétele	71
(a) „Venditio sine re”	71
(b) „In rerum natura non esse”	72
(c) „Res futura”	73
(d) „Res sperata”	73
C) A szerződés tárgya, avagy a reményvétel: adásvétel	74
(a) Bevezetés	74
(b) A reményvétel mint munkaszerződés	76
(c) A reményvétel mint társaság	78
D) Az eladó kötelezettségei	79
(a) Dare, facere, praestare?	79
(α) „Spē solvere”	80
(β) „Rē solvere”	81
(γ) „Aut rē, aut spē solvere”	84
(δ) „Nec rē, nec spē solvere”	85
(ε) Álláspontom a reményről mint áruról	85
(ζ) A „reménybeli javak” természete	90
(b) A jogszavatosság	93
(c) A kellékszavatosság és az utólagos lehetetlenülés kapcsolata	97
E) A vevő kötelezettségei	101
(a) A vételárfizetés: pretium praestare	101
(b) A laesio ultra dimidium szabálya	103
(c) A periculum est emptoris szabálya	104
F) A szerződés és az atípusos jelleg „szociálpolitikai” jelentősége	105
(a) A biztosítási eszme	105
(b) A spekuláció kérdése	106
(c) A „reményt eladók” társadalmi helyzete	108
(α) Kedvezményes hitelnyújtás	108
(β) A remény elzálogosítása	109
3. A reményvétel további esetei?	111

A) Módszertani bevezető.....	111
B) Reményvétel a res corporales körében?.....	112
(a) Peres ingatlan vétele (emere fundum litigiosum).....	113
(b) Szökött rabszolga vétele (fugam vendere).....	113
(c) Az átalányáras vétel egyik esete (emere per aversionem).....	115
C) Idegen dologbeli jog vétele (venditio usus fructus).....	116
D) Kötelmi követelés és kereset vétele (emptio nominis/actionis).....	118
(a) Követelés átruházása a behajthatóságért való felelősség kizásával (vendere nomen quale fuit).....	119
(b) Független kötelmi követelés átruházása (venditio spei obligationis).....	120
(c) Jövőbeli keresetjog átruházása (transferre spem futuræ actionis).....	122
E) Vagyonösszességek adásvétele.....	124
(a) A csődvagyon árverési vétele (emptio bonorum).....	125
(α) A kockázatfokozó tényezők.....	125
(β) A kockázatcsökkentő tényezők.....	127
(b) A hagyatékvtétel problémája (venditio hereditatis).....	129
(α) Bevezetés.....	129
(β) A kockázatot mérséklő szabályok.....	131
(γ) Venditio quasi spei hereditatis.....	134
4. Képmelléklet.....	138
A) „Iactus retis” és „Captus piscium” az antik római festészetben.....	138
B) Tesseræ.....	139
C) Spintriæ.....	139
MÁSODIK RÉSZ: A REMÉNYVÉTEL TOVÁBBÉLÉSE.....	141
IV. A reményvétel a hatályos magánjogi kódexekig.....	141
1. Módszertani prolegomena: a vizsgálatok tárgyának meghatározása.....	141
2. A reményvétel a bizánci jogban.....	143
A) Bevezetés: a „bizánci jog” karakterisztikája.....	143
B) Bölcs Leó Bazilikája.....	145
(a) A római reményvétel sorsa.....	146
(b) Az „iskolapéldák” szabályozása.....	147
(α) Az ún. sedes materiæ változásai.....	147
(β) Az iskolapéldák egyéb forráshelyei.....	148
(γ) A római típusú reményvétel egyéb eseteinek alakulása.....	149
C) A Hexabiblosz.....	152
3. A reményvétel a nyugat-európai jogtudományban.....	153
A) Bevezetés.....	153
B) A glosszátorok.....	154
(a) A reményvétel iskolapéldáiról.....	154
(b) A reményvétel további eseteiről.....	156
(c) Következtetések.....	158
C) Kommentátorok és kanonisták.....	158
(a) A jelentős kommentátorok álláspontja.....	158
(b) A kanonisztika tanai.....	160
D) A magánjogi kodifikációk előszobájában.....	162
(a) Humanizmus: az ún. „kifinomult jogtudomány”.....	163
(b) A természetjogi, észjogi irányzat.....	164
(α) Hugo Grotius és kommentátorai.....	165
(β) Samuel Pufendorf és Gottlieb Heineccius.....	166
(γ) Christian Wolff és az aleatórius szerződések tana.....	167
(c) A német praktikusok és az usus modernus.....	171
(d) A pandektisztika.....	172
(α) A német pandektisztika.....	173
(β) A francia pandektisztika.....	175
(e) A már hatályban nem lévő fontosabb törvénykönyvek.....	176
(α) A bajor CMBC (1756).....	176
(β) A porosz ALR (1794), avagy az „absztrakt reményügylet apoteózisa”.....	177
(γ) A szász BGB (1865).....	180

V. A reményvétel a hatályos külföldi jogban.....	183
1. Bevezetés: a vizsgálandó jogforrások kiválasztása.....	183
2. A reményvétel a „kontinentális jogban”.....	185
A) Reményvétel a francia jogban?.....	185
(a) Remény és kockázat a francia törvényi jogban.....	185
(b) Az aleatórius szerződések a Code civilben.....	186
(c) A reményvétel a francia jogtudományban.....	189
B) Reményvétel és szerencseszerződés az osztrák jogban.....	190
(a) A törvényjog.....	190
(b) Analóg esetek az OGH gyakorlatában.....	193
C) Az „elhallgatott” reményvétel: a német magánjog.....	195
(a) A reményvétel a BGB Tervezeteiben.....	196
(b) A reményvétel ideájával kapcsolatos kérdések a hatályos német magánjogban.....	198
(α) A korai évek szakirodalmából.....	198
(β) Az analógiák helyzete az újabb szakirodalomban (vagy ellenkezőleg: attól függetlenül).....	199
(γ) A „várományvétel” kérdése.....	202
(δ) A szavatosi felelősség ügyleti kizárásának lehetősége.....	203
(c) Reményvétel a kereskedelmi jogban?.....	204
D) Reményvétel Svájcban?.....	204
E) Szemelvények az európajogból.....	207
(a) Bevezető.....	207
(b) Szemelvények a másodlagos jogból.....	208
(c) Jövőbeli dolgok vétele a DCFR-ben.....	210
3. A reményvétel az angolszász jogokban.....	212
A) Áttekintő bevezetés.....	212
B) „Sale of Hope” Angliában.....	212
(a) A Sale of Goods Acts (1893, 1979).....	213
(b) A reményvétel a jogelmélet és az összehasonlító jog irodalmában.....	214
(c) A „Purchase of a Chance” az esetjogban.....	215
C) Reményvétel az USA-ban?.....	216
(a) Két jelentős tractatus: ifj. Story és Benjamin.....	216
(b) Az esetjogról.....	218
(c) „Selling Hope”.....	218
(d) „Földönkívüli” reményvétel Arizonában.....	219
(e) Egy vegyes-jogi adalék: a Louisiana Civil Code és gyakorlata.....	220
(α) A „Sale of a Hope” vezető esetjoga.....	222
(β) A szénhidrogén-kitermelés reményvételi megoldásai az esetjogban.....	223
VI. A reményvétel hazánkban.....	226
1. Bevezető gondolatok.....	226
A) A kiindulási „teoréma”.....	226
B) Az elhatárolások fontossága.....	227
2. „Reményvételeseíthető-e” a magyar reményvásár, ill. „magyarítható-e” a valódi reményvétel?.....	229
A) Mi a „magyar reményvásár” (s magyar-e egyáltalán)?.....	230
(a) A válasz.....	230
(b) Szemelvények a tudomány, a kodifikációk és a felsőbbbírói gyakorlat köréből a Polgári Törvénykönyv hatályba lépéséig.....	231
(α) A reményvétel a jogtudományban.....	231
(β) A reményvétel a kodifikációs folyamatban.....	233
(γ) A reményvétel a curiai praxisban.....	234
B) Valódi reményvétel helye a magyar polgári jogban.....	235
(a) A valódi reményvétel lehetőségét megalapozó szerződési szabadság és releváns korlátai.....	235
(α) Az Alkotmánybíróság szerepe: a kockázatvállalás szabadsága.....	236
(β) A fogyasztóvédelmi magánjog által emelt korlátok.....	238
(γ) A nemzetközi vételi jog korlátainak kérdése.....	240
(δ) A szerződésszegésért való felelősség kizárásának problémája.....	241
(ε) Dolog, áru, remény, váromány.....	244

(ζ) Következtetések, eredmények	246
(b) A reményvétel a bírói gyakorlatban	247
(α) Szerencseszerződések	248
(β) Reményvétel, reményvásár	248
(γ) Értékelés	250
(c) Adalékok a reményvétel analóg eseteihez	251
(α) A hagyatékvétele kérdése	251
(β) Engedményezés és faktoring mint reményvétel?	253
(γ) A remény mint érték-összehasonlítási alap	254
3. Összefoglaló értékelés	256
FORRÁSMUTATÓ	X
I. Rövidítések	X
II. A nem jogi források	XII
A. Inscriptiones és papyri	XII
B. Auctores Græci	XII
C. Auctores Latini	XIII
III. A jogi források	XIV
A. Jogszabály- és egyéb jogforrásmutató	XIV
1. Hatályos	XIV
a. Magyar	XIV
b. Egyéb kontinentális	XIV
c. Angolszász jogterület	XVI
d. Európajogi	XVII
2. Régi	XVIII
a. Római	XVIII
b. Kodifikált kontinentális	XIX
c. Angolszász jogterület	XX
B. A (felső)bíróági gyakorlat anyagai	XXI
1. Hatályos jogon alapuló döntvények	XXI
a. Magyar	XXI
b. Német	XXII
c. Osztrák	XXII
d. Angolszász	XXII
2. Régi döntvények	XXIV
C. A latin nyelvű jogtudomány a XIX. századig	XXV
IV. Felhasznált irodalom	XXVI
A. A nem hozzáférhető, az ismeretlen szerzőjű művek és a recenziók	XXVI
B. Forráskiadások és fordítások, ill. jogszabályok és indokolásaik	XXVII
C. Szakirodalom (monográfiák, tanulmányok, enciklopédiák, lexikonok)	XXX
V. Internetes források	XLIV
A. Prolegomena	XLIV
B. A kutatás során felhasznált internetes források, adatbázisok	XLIV
ZUSAMMENFASSUNG DER DOKTORARBEIT	XLVI
I. Zum ersten Hauptstück	XLVI
II. Zum zweiten Hauptstück	XLVII
III. Zum dritten Hauptstück	XLVIII
IV. Zum vierten Hauptstück	LIII
V. Zum fünften Hauptstück	LV
VI. Zum sechsten Hauptstück	LVIII

Előszó

„...ἐλπίς δὲ βλεπομένη οὐκ ἔστιν ἐλπίς·
ο γὰρ βλέπει τίς τί καὶ ἐλπίζει. εἰ δὲ ὁ οὐ βλέπομεν
ἐλπίζομεν δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα.”*

...*A remény azonban, mit [beteljesedni] látunk, nem remény.
Hiszen ki remélné azt, amit lát? Ha tehát azt, mit nem látunk,
reméljük, akkor várjuk csak [tetsző] türelemmel.*†

A mottó sorainak a vallást szigorúan tartó, tharszoszi, zsidó-farizeus családba született, görög kultúrkörnyezetben felnőtt, s római polgárjoggal rendelkező megfogalmazója az ószövetségi tanok harcos követőjeként eleinte a bontakozó keresztény egyház üldözöinek első sorában állott. A damaszkuszi keresztények elfogására indult hittudós azonban a város kapujánál megtapasztalt *apparitio Christi* hatására az Egyház egyik legnagyobb támaszává emelkedett: Aquinói Szent Tamás szerint írásaiban megtalálható a hittudomány szinte egésze. A keresztre feszítéstől a római civitas mentette meg, így Néró halálos ítéletét lefejezéssel hajtották rajta végre Kr.u. 67-ben Rómában. Az idézett levelet 58-ban Korintusból Jeruzsálembe visszatérve a koiné görög nyelven írta, és a rómaiakhoz címezte Dante Commediája (Inf. 2:28) szerint „lo Vas d’Elezione”, azaz: S z e n t P á l a p o s t o l.‡

A mottóul választott újszövetségi idézet gondolata önmagában – vagyis teológiai releváns mondanivalóján kívül – is segít a kutatás tárgyául választott különös jogintézmény elveinek megértésében. A reményvétel ti. olyan, mint a négy és félezer éves Gilgameš eposz szerint a halál: az ti. „*mindenhez hasonlít, de nem azonos semmivel sem*”.§ Hogy miben áll valójában ez az elsőre talán megütközést keltő párhuzam, az értekezésre magára tartozik, mely két főrészből áll: az első a reményvétel *kialakulását*, a második a már kialakultnak vehető jogi kontúrokkal rendelkező reményvétel *továbbélését*, fejlődését tárgyalja.

Az E l s ő r é s z három fejezetben adja elő az intézmény kialakulásának történetét. A fejezetek a klasszika-filológia, a jogi grécisztika és a római jog tudó-

* Ld. Róm. 8:24-25. Pál apostol a rengeteg elfoglaltsága miatti állandó sietség folytán a leveleket tollba mondta, s nemigen törődött sem a nyelvtan, sem a stilsztika szabályaival (vö.: Róm. 16:22, Gal. 6:11, 1 Kor. 16:21, 2 Tessz. 3:17, 2 Péter 3:16). Így az írnok is feltehetőleg nagyvonalúbban bánt az ékezetekkel, mint a modern szövegkiadások, mindenesetre a mottó ez utóbbi formában álljon. Vö. The Epistle to the Romans in Greek and English. [Ford. és komm. Turner, Samuel H.] New York, Randolph, 1859. 144.

† Fordításom az Újszövetségi Szentírás (ford. P. Békés Gellért / P. Dalos Patrik; Szeged, Szt. Gellért, 1990) és a Szent Biblia (ford. Károli Gáspár; Budapest, 1987) alapján készült.

‡ Vö. pl. Róm. 11:1; Gal. 1:13; Ap.Csel. 7:58, 8:3, 9:1-30, 21:1-25:12, 25:23-28:31.

A fordító paterek szerint – ld. 349. o. – Pál „eleven szellemében egymást érték az eszmék ... Olvasóját ... magával ragadja nyelvének eleven fordulatossága és nagyszerű kifejező ereje. Írásaiban szinte egymásra torlódnak a hasonlatok, kérdések, fölkiáltások, ellentétek és fokozások ... Éles szelleme és gazdag érzelmi világa lendülettel, erővel és szépséggel tölti el stílusát.”

Dante cit. [ford. Babits Mihály]: Ld. BENEDETTO XVI PP [RATZINGER, Joseph]: Paolo l’apostolo delle genti. Libreria Editrice Vaticana 2008. (= Pál, a népek apostola. [Ford. Kránitz Mihály] Budapest, Szt. István Társ., 2008. 15.)

§ Gilgames. Agyagtáblák üzenete. [Ford. Rákos Sándor; szerk. Komoróczy Géza et al.] Budapest, Európa, 1966. 146.

mánya eszközeinek felhasználásával mutatják be vizsgálatuk tárgyát és – szükség szerint – módszereit. Az I. fejezet – részletes módszertani bevezető és a téma szükségességének indokolása után – a remény fogalmának, ill. a reményvételi szerződés eseteiként számba jövő tényállásoknak a *görög és római szerzők* irodalmi, történetírói, mitológiai munkáiban való megjelenéseit tárgyalja. A II. fejezet – szintén a metodika és egyes alapfogalmi dilemmák elemzését követően – tartalmazza a reményvétel jogtechnikai problémáinak bemutatását és ezekre egy lehetséges megoldás kidolgozását a „*görög jogban*”. A III. fejezet – e kutatási terület nagysága miatt alkalmazott tematikus szűrők bemutatása után – részletesen tárgyalja az intézmény „feltalálásának” és kidolgozásának körülményeit a *római jogban*. Ehelyütt a romanisztikai kutatómódszertan és az exegetika módszereinek ismertetése csak annyiban kerül szóba, amennyiben az a megértést segíti, és a hitelességet tanúsítja. A fejezet az említett feltalálás és kidolgozás kérdéseit tartalmazó 1. alfejezetet követően két további alfejezetben vizsgálja a reményvétel intézményét. A 2. alfejezet – a nemlétező dolgok adásvételével kapcsolatos kérdések összefoglalását követően – a reményvétel ún. iskolapéldáin keresztül mutatja be a szerződés tárgyát és tartalmát, valamint a szerződési atypus szociálpolitikai jelentőségét. A 3. alfejezet a reményvétel egyéb, vagy forrásszerű, vagy a forrásokban reményvételnél ugyan kifejezetten meg nem jelent, de lényegüket tekintve a forrásszerűekkel egy tekintet alá eső módozatait mutatja be.

A Második rész – szintén három fejezetben – tárgyalja a kialakult jogintézmény továbbélését. A IV. fejezet a római jog *továbbélésének* jellegadó korszakai, irányzatai, művei alapján von le következtetéseket arra, hogy a *keleti* jogiskolákban és a nagyobb *bizánci* kodifikátumok által, majd a *nyugati világi* jogtudomány termései következtében, s ezekkel párhuzamosan a *kanonisztika* idevágó tanai folytán a római jog eredményeihez képest „ment-e a könyvek által a világ elébb”. A fejezet végén néhány jelentős, napjainkban hatályban nem lévő törvénykönyv a vizsgálat helyszíne. Az V. fejezet első része a kontinentális magánjog egyes, a jogi recepció tekintetében jelentősebb kódexeit, valamint az európai jog néhány produktumát, továbbá – kutathatóságuktól függően – a külföldi bírói praxisban felmerült analóg jogeseteket vizsgálja. A fejezet második része az angolszász jogrendszerek közül Anglia és az USA (Arizona, Louisiana) jogrendszeréből tesz a kutatás tárgyává szemelvényeket mind az ún. kodifikált törvényjog (statutory law), mind a bírói esetjog (case-law) területéről. Az utolsó, a VI. fejezet a *hazai polgári jog, ill. magánjog* tudományának, kodifikációs produktumainak, valamint a bírói gyakorlatnak a vizsgálatát törekszik elvégezni azzal a megszorítással, hogy a fejezet ugyan a hatályos jogra koncentrál, de nem rekeszti ki a történeti szempontú vizsgálódásokat sem. E kutatás végpontja kézenfekvő: a magyar magánjogi *codex ferendus* 2010-ben újfent folytatódó kodifikációja.

Az értekezés végén található a rövidítéseket, a nem jogi forrásokat (feliratok, papirologia, görög és latin szerzők művei), a régi és a hatályos jogi forrásokat (jogsabályok, felsőbbírási gyakorlat), a felhasznált irodalmat és internetes forráshelyeket tartalmazó részletes forrásmutató, valamint a disszertáció német nyelvű összefoglalója.

A munka tipográfiája az egyes „Rész”-eken belül a szöveg felosztása tekintetében a „I 1 A a α i” tagolást követi, ezek vagy fejezet-, alfejezetcímek, vagy a

folyószövegen belül a tematikusan elkülönítendő bekezdések elején alkalmazott pontok-álpontok megjelölései. Az egyes szövegrészek kiemelésére háromféle karaktertípus található: a ritkított, a dőlt és a vastag betű. Ritkítva szerepelnek a legfontosabb személynevek és fogalmak, vagy a szöveg átlátható tagolása végett kiemelő kifejezések. Dőlt betűvel jelenik meg a görög-latin források és a jogszabályok szövege, úgyszintén az azokból vett idézetek, vagy azokból származó hivatkozások, fogalmak, néhol az egyszerű kiemelések s végül a latin kisbetűvel jelölt alcímek. A dőlt-ritkított kiemelés egyszerre ott fordul elő, ahol pl. forrásszerű szövegből emelendő ki egy-egy rész. A vastag betűs kiemelés csak az egyes Részek címe, valamint az „I 1 A”-szintű (al)címek esetében látható, a folyószövegben magában csak akkor, ha a többi kiemelés lehetősége az adott helyen már kimerült.

Az előszó utolsó szavai legyenek a köszöneti. Köszönettel tartozom a szakmai és erkölcsi támogatásért témavezetőmnek, *K e c s k é s L á s z l ó* professzornak, a PTE-ÁJK Polgári Jogi Tanszéke vezetőjének, aki a pályakezdetkor segítő kezet nyújtva lehetőséget adott a jogász hivatás gyakorlásának megkezdésére. Hálás vagyok az inspirációért és a bátorításért bírósági vezetőmnek, *L á b a d y T a m á s n a k*, a Pécsi Ítéltábla elnökének, aki fontosnak tartotta, ösztönözte és maga is elősegítette a gyakorlati ismereteken kívül az elméleti-történeti képzettség megszerzéséért teendő erőfeszítéseket. Köszönet illeti önzetlen segítségéért a kölni romanisztika és civiliztika emeritus professorát, *A n d r e a s W a c k e* urat, aki a reményvétel körében külföldön megjelent tanulmányomat kritikai észrevételeivel gazdagítva néhány tévedéstől közvetve ezt az értekezést is megóvta. Köszönöm *J u h á s z L á s z l ó*, ítéltáblai kollégiumvezetőnek és *F a b ó T i b o r*, ügyvéd, egyetemi adjunktusnak ügyemre szentelt figyelmét. Hálás szívvel adózom *B e n e d e k F e r e n c* professzor, a magyar romanisztika néhai atyamestere emlékének az „*impulsus thematis-ért*”, s nem kevésbé a feledhetetlen és lehetőségeimhez képest mindig szem előtt tartott útravalókéért.

P é c s , 2010. december 8-án,
a Szeplőtelen Fogantatás ünnepén.

Benke József

Második előszó

Köszönetet mondok az értekezés műhelyvitáján elhangzott, ill. arra írásban megküldött kritikai észrevételekért és támogató véleményekért: *Hamza Gábor* akadémikusnak, *Ádám Antal* emeritus professzornak, *Földi András* és *Szabó Béla* professoroknak, *El Beheiri Nadja*, *Lábady Tamás*, *Nochta Tibor*, *Péter Orsolya*, *Pókecz Kovács Attila*, *Sándor István* és *Sáry Pál* egyetemi docenseknek, valamint *Metzinger Péter* ügyvédnek. A kritikák legnagyobb részét megfogadva, elenyésző töredékét vitatva igyekeztem az értekezés gyengéit, hiányosságait a tőlem telhető módon kiigazítani, kipótolni.

P é c s , 2011. február 11-én,
Lourdes-i Boldogasszony ünnepén.

Benke József

Első rész

A reményvétel
kialakulása

I. A remény és a reményvétel iskolapéldái a nem jogi forrásokban

*Jézus: „Evezz a mélyre, és vessétek ki a hálótokat halfogásra!”
„Mester, egész éjszaka fáradoztunk, s nem fogtunk semmit,
de a te szavadra, kivetem a hálót” – válaszolta Simon –, és így is tett,
s annyi halat fogtak, hogy szakadozni kezdett a háló. (Lk. 5,4-6)*

*... De akkor éjszaka nem fogtak semmit. Amikor megvirradt, Jézus ott állt a parton.
... megszólította őket: „Fiaim, nincs valami ennivalótok?” „Nincs” – felelték.
Erre azt mondta nekik: „Vessétek ki a bárka jobb oldalán a hálót, s ott majd találtok.”
Kivetették a hálót, s alig bírták visszahúzni a tömérdek haltól. (Jn. 21,3-6)*

Tartalom: 1. MÓDSZERTANI BEVEZETÉS. A) A reményvételszerű ügyletek kialakulásának lehetséges ideje mint a vizsgálandó művek körét meghatározó *terminus ante quem*. B) Az oktatás mint a vizsgálandó művek körét tovább szűkítő tényező. – 2. A GÖRÖG IRODALOM. A) Bevezetés. B) A Remény (*Elpisz*, Ἐλπίς) mint istenség. C) Az egyes görög szerzők (auctores Græci). (a) Hésziodosz. (b) Aiszóposz. (c) Aiszkhülosz. (d) Szophoklész. (e) Thuküdidész. (f) Xenophón. (g) Platón. (h) Arisztotelész. (i) Menandrosz. (j) Theokritosz. (k) Diogenész Laertiosz. (l) Plutarkhosz. – 3. A LATIN IRODALOM. A) A Remény (*Spēs*) mint istenség. B) Az egyes latin szerzők (auctores Latini). (a) Terentius Afer. (b) Terentius Varro. (c) Marcus Tullius Cicero. (d) Publius Vergilius Maro. (e) Titus Livius. (f) Idősebb Seneca. (g) Publius Ovidius Naso. (h) Titus Petronius Arbiter. (i) Marcus Fabius Quintilianus. (j) Ifjabb Seneca. (k) Cornelius Tacitus. (l) Lucius Apuleius. – 4. ÉRTÉKELÉS, KÖVETKEZTETÉSEK. A) Összefoglalás. B) Az arany tripusz meséjének jelentősége. – 5. SPĒS (PVBLICA) NÉHÁNY ÁBRÁZOLÁSA (*képmelléletek*).

1. Módszertani bevezetés

Ez a fejezet azt törekszik kutatni, hogy az ókor jelentősebb görög és latin nyelvű szépirodalmi, történetírói, mitológiai forrásai – a Kr.u. II. századdal bezárólag – miként határozták meg a *remény* (ἔλπις, *spēs*) fogalmát, ill. azokban hogyan jelentek meg a *reményvétel* – utóbb relevánssá vált – egyes fontosabb, *példaszerű tényállási elemei*. A vizsgálatokat ezúttal azonban nem csupán az elődök iránti tiszteletből fakadó – ugyanakkor azonban valós és érdemi munkára rendszerint nem sarkalló –, formális illendőség motiválja, hanem abban az alábbi tényezők együttesének van nagy szerepük.

A reményvétel (*emptio spei*) egyik iskolapéldája szerint a vevő jövőbeli, bizonytalan halászsákmányt¹ vesz meg fix vételárért, vagyis az eredménytől függetlenül feltétlen vételárfizetési kötelezettség mellett. A cseppet sem különleges „tényállás” jogi konstrukcióként ugyanakkor igen különös, s éppen attól válik ilyené, ha adásvételként fogjuk fel azt.

Nem tűnik feleslegesnek tehát megvizsgálni, hogy az elnevezést és a rendszertani elhelyezést kiötlő római jurista – nagy valószínűséggel, de nem bizonyosan a Kr.u. I-II. században élt *Massurius Sabinus* vagy *Sextus Pomponius* – a remény fogalmának, illetve a reményvétel egyes tényállási elemeinek (melyek értelemszerűen utóbb váltak ún. tényállási elemmé) milyen megjelenéseivel, megítélésével találkozhatott az antikvitás általa ismert történetírásában, szépirodalmában, illetve mitológiájában.

¹ A jusztinianuszi Digestába (D. 18,1,8,1) felvett, *Massurius Sabinustól* vagy *Sextus Pomponiustól* származó, I-II. századbeli szövegben szerepel még a madarász-, ill. a vadászsákmány példája, de a halászat bizonyult az irodalmi vizsgálatok alapján utóbb a legpéldaszerűbb esetnek.

Vizsgálataink tárgyának meghatározása e körben nem magától értetődő s nem könnyű feladat, mert a művek kiválasztásakor csupán mai ismereteinkre támaszkodhatunk a tekintetben, hogy melyik lehetett a Kr.u. I-II. század művelt jogásza számára hozzáférhető és ismert, s ezek közül valamilyen fragmentált vagy eredeti formájában melyik maradt fenn.

Az egyes műveket, sőt szerzők egész életművét ugyanis nem csak az évezredek vasfoga – a pusztta időmúlás mellett pl. az írott pergamenek alapanyagként való újrafelhasználásának gyakorlata (*palimpszeszt*) – rágta, hanem a „könyvégető”, ideologikus személyiségek és szervezetek tucatja is. Azután a tekercsről a kódexformára történő áttérés egyes műveknek a megőrzés e biztosabb formája miatt kedvezhetett, míg másokat a kodikális rögzítés hiányában a fizikai enyészetre ítéltetett stb. Köztudott, hogy a napjainkban ismert szerzők kb. egyhatoda esetében maradt fenn az életmű egésze, háromszor ennyi auctor művét csupán töredékesen őrizte meg az utókor, és közel kétszer annyi szerzőről a nevével kívül nem tudunk egyebet.

A) A reményvételszerű ügyletek kialakulásának lehetséges ideje mint a vizsgálandó művek körét meghatározó *terminus ante quem*

A kutatásnak természetesen része az is, hogy a római jogban – s talán a görög (pl. az athéni) vagy a hellenizált jogokban – az említett tudósok előtt mekkora időszakot kell áttekinteni, hogy megtaláljuk annak a jogászai ideának, ötletnek az „ősforrását”, amely a „reményvétel” intézményét megalapozta. Ez mint egyfajta *terminus ante quem* megmutatja a vizsgálandó művek körét is.

Miben áll tehát az említett jogtudósi ötlet? Tegyük fel, hogy pl. egy fogadós azzal keresi fel a helyi halászt (madarászt, vadászt stb.), hogy bizonyos pénzösszeg ellenében az arra alkalmas időben vízre szállva fogjon a számára halat (stb.), amelyet visszaérkeztekor nyomban adjon át neki. A pénzt vagy valamely csereárut a példabeli fogadós akkor is megfizetni, átadni tartozik, ha a háló a sors játéka folytán üres maradt. A helyzet nyilván nem vet fel jogi problémát akkor, ha nincsen vitás helyzet, azaz mindegyik fél megelégedésére szolgál az eredmény vagy az ahhoz vezető munka megfelelő elvégzése.

A tisztesség forgalmi életben elvárható, gyakorlat szülte igénye nem tűri a feltételezést, hogy a „fogadós” a művelet alatt mintegy ellenőrzésképpen mindvégig jelen legyen. A bizalom e szükségszerű gyakorlata azonban – szintén szükségszerűen – jogvitákhoz vezet. Így elképzelhető, hogy pl. egyfelől a halász a biztos pénz tudatában nem ment ki, vagy nem időben ment ki, vagy hálóját nem vetette ki, vagyis nem kizárólag a véletlen szeszélyén múltott a siker, másfelől a háló minden szükséges cselekmény elvégzése ellenére üres maradt, vagy abba nem a kívánt portéka, hanem egyéb értékes vagyontárgy vagy éppen ellenkezőleg, csupa értéktelen holmi sodródott, továbbá fogott ugyan halat, de azt nem a „fogadósnak” adta át, hanem további anyagi előny végett harmadik személynek értékesítette pl. piaci készvétel keretében.

Ezekben az esetekben a praetornak tudnia kellett, hogy mely jogeszközt, mely keresetet (*actio*) adhatja ki a perelni szándékozó fél ügyében. Ehhez pedig – hacsak az ilyen esetekben eleinte nem a viszonylag „friss” *actio de dolo*² kiadásában gondolkodott

² Az *actio de dolo* mint felperesi pereszközt Kr.e. 66-ban *Aquilius Gallus* vette fel az edictumba (Ulp. D. 4,3,1,1), kifogás formájában (*exceptio doli*), az alperesi védekezés eszközeként régebb óta létezett. A probléma esetünkben éppen abból adódik, hogy az *actio de dolo* kizárólag szubszidiárius jogsegélyt jelentett, és mint ilyen csak akkor volt igénybe vehető, ha a tényállásra alkalmazható speciális *bonae fidei actio* hiányzott. Bizonytalan az, hogy a reményvétel tényállásaira ekkorra már megadta volna az *actio empti-venditi* a praetor. Így – esetlegesen a *bonae fidei actio* híján – az sem zárható ki feltétlenül, hogy a praetor az *actio de dolo* kiadásában is gondolkodhatott. Ld. pl.: WACKE, Andreas: Zum

- lényeges volt, hogy e jogügyletet valamely másik, korábban már actióval ellátottal azonosítsa, vagy annak fajtájaként „definiálja”. Az említett esetekre „készíti fel” a jogtudós a praetort, amikor a forgalmi tisztességhez fűződő jogos igények védelmére az *actio empti* (ld. Celsus D. 19,1,12³) kibocsátását javasolja. E felvetések természetesen csupán a prétori, formuláris perrend rendes perútkénti (*ordo iudiciorum privatorum*) fennállásának évszázadaira (a Kr.e. II. századtól Kr.u. 342-ig) vonatkoznak. Megjegyzendő, hogy a kérdéses jogügylet szinte egyforma közel, illetőleg, ha úgy tetszik, egyforma távol áll mind a „klasszikus” adásvételtől, mind a munkaszerződéstől, mind pedig az egyszerű társaság egy fajtától, az ún. *societas unius rei*től.

Már Gaius (110-180) felismerte ugyanis, hogy bizonyos tényállásoknál kérdéses: a felek adásvételt vagy bérletet kötöttek-e.⁴ A reményvétel esetében pedig különösen csábító a gondolat, hogy a *locatio-conductio operarum*mal hozzuk összefüggésbe azt. A halászás (hálódobás, *iactus retis*) és a madarászás (madárfogás, *captus avium*) ti. olyan jellegű munka, amely a munkaszerződés tárgyát képező *operæ illiberales* fogalmi körébe tartozik. A munkavállaló ugyanúgy nem szavatol az eredményért, miként a reményvételnél az eladó, ugyanakkor mindkettő *quasi* rendelkezésre állni tartozik. A munkabérnek ugyanúgy pénzben kell állnia, mint a vételárnak. Jelentkezik azonban egy elem, ami mégis elhatárolja a két szerződéstípust: a munkáltató a bért utólagosan és az elvégzett munka arányában fizeti meg, míg a reményvételbeli vevő a kialakult teljes vételárral feltétel nélkül tartozik. A reményvétel aleatórius, ellenben a munkaszerződés nyilvánvalóan nem kockázatos ügylet.⁵

Érdekes párhuzamok mutathatók ki a reményvétel iskolapéldái és a *societas unius rei* között is. A társaságnak e típusában a társak egyetlen közös „ügy” lebonyolításában állapodnak meg. A társas célhoz való hozzájárulás aránya megállapodás kérdése, miként az is, hogy a hozzájárulás pénzben, más dolog vagy jog átruházásában vagy pedig munkavégzésben álljon. Az említett közös ügyben (halászat) tehát az egyik *socius* pénzzel – mint a reményvételbeli vevő a vételárral – tartozik, a másik társ munkavégzéssel – miként az eladó a háló kivetésével – járul hozzá a társasági célhoz. Amennyiben a társak a halászatra úgy szövetkeztek, hogy mindannyian részesednek a fogásból, tisztán e társaságfajtaival állunk szemben, s ebben az esetben – a munkaszerződéstől eltérően – még az aleatórius jelleg is megvan. Amennyiben azonban a hálódobás bizonytalan eredményéből csak az egyikük részesül, miként az *emptio spei*ben természetesen csak a vevő, úgy *societas leoninával* állunk szemben, amely társaságként, mint semmis ügylet, elesik.⁶

Az „ötlet” tehát az, hogy a jurista a jogügyletet e különös jellege ellenére is adásvételként definiálta, mégpedig annak olyan különleges fajtájaként, amelynek a tárgya (vitatott⁷) egy kedvező, jövőbeli, bizonytalan esemény bekövetkezésének a pusztán reménye: pénzfizetés ellenében. Nem szabad figyelmen kívül hagyni ezeken kívül azt sem, hogy e jogügylet, vagyis a pénzért vagy más értékes dolog ellenében való halásztatás, minden jogi minősítés, kategorizálás vagy definiálás hiánya ellenére is értelemszerűen része lehetett az emberek mindennapi életének akár még a

dolus-Begriff der actio de dolo, RIDA 27 (1980) 349-386, ill. WACKE, Andreas: Sul concetto di ‚dolus‘ nell’actio de dolo, IVRA 28 (1977) 10-39.

³ „Si iactus retis emero et iactare retem piscator noluit, incertum eius rei aestimandum est: si quod extraxit piscium reddere mihi noluit, id aestimari debet quod extraxit.” Azaz: „Hogyha a háló kivetését veszem meg, és a halász nem akarta hálóját kivetni, úgy ennek a cselekménynek a bizonytalan értéke a felbecsülendő; míg ha a kifogott halat részemre átadni nem akarta, akkor becsülésként alá az vetendő, amit kifogott.”

⁴ Inst. Gai 3.145: ... in quibusdam causis quaeri soleat, utrum emptio et venditio contrahatur an locatio et conductio.

⁵ Irodalmi utalásokkal és forrásokkal együtt ld. BENKE József: *Emptio spei*. In: FS Molnár 63-65.

⁶ BENKE, *Emptio*, 63-65.

⁷ BENKE, József: Aleatorischer Kauf nach römischem Recht. In: OIR 11 (2006) 11-14.

pénz megjelenését megelőző korokban is. Része csakúgy, mint a hal beszerzését célzó prompt árucseré vagy később a piaci készvétel, amelyek esetében a kockázati elem – a vevő részéről – kimarad, hiszen itt a halásznak vagy a kereskedőnek (eladónak) van kockázata, hogy a piaci kereslet felveszi-e az ő általa kínált javakat. A kockázatoság tehát, ugyan más-más oldalon és mértékben, de mindkét esetben része az ügyleteknek. Ilyenformán nem zárható ki, hogy a „reményvételszerű” ügylet sem volt olyan ritkán és kivételesen alkalmazott árubeszerzési „módszer”.

Az tehát, hogy e jogügylet „iskolapéldái” (halászat, vadászat stb.) már a társadalmi fejlettség alacsony fokain is alkalmasak voltak szükségletek kielégítésére s így szinte bármely korban s bármely civilizációban előfordulhattak, igen megnehezíti annak az „ötletgazdának” a megtalálását, aki az ügyletet a fentiek szerint az adásvétellel elsőként azonosította. Ebben a körben így csupán a rendelkezésre álló „római jogi” forrásokra, ill. az azokon alapuló, indokolható feltételezésekre támaszkodhatunk, tudatosan hagyva figyelmen kívül a görög-rómain kívüli, esetenként évezredekkel korábbi, fejlett civilizációk (Mezopotámia, Egyiptom stb.) megismerhető jogforrásait.⁸

A filológiai kapaszkodó másik formája lehet, ha a római vagyonjog egyes történeti folyamatait vizsgálva *termini post* ill. *ante quos*-t igyekszünk találni. Ilyen lehet egyfelől az *adásvétel konszenzualitásának*, másfelől a *formuláris, prétori perrendnek* a kialakulása. E körben megvizsgálhatjuk egyrészt a reményvétel alapeseleinek mint jogügyleteknek, másrészt az ezekből fakadó jogvitáknak a lebonyolíthatóságát az említett *termini előtti* időkben. Elvi éllel és külön bizonyítás nélkül ugyanis nem zárható ki, hogy ezeket megelőzően ne lett volna a *jogi környezetben rejlő* akadály a reményvételnek tekintett, *feltehetően* ősidőktől fogva alkalmazott ügyletek végbevételének vagy az azokból fakadó jogviták rendezésének.

Már az is kérdéses lehet ugyanis, hogy ún. *dare* vagy *facere*-tárgyú kötelelemmel állunk-e szemben. Megállapítható továbbá, hogy az esetünkben kiesnek a formaszzerű, ősi szerzőügyletek. Így, ha *dare*-tárgyúnak tekintjük is azt, nem alkalmazható a *mancipatio*, mert az áru itt – megközelítés kérdése – vagy a remény, vagy pedig a megszerezni kívánt dolgok maguk: az Itáliában rendszerint őshonos, de „vadon élő” állatok (vadászat, halászat, madarászat), ill. az ún. *tesseræ*, ti. ezek mindegyike *res nec Mancipi*. Életszerűtlen az *in iure cessio* is, mert azt kizárólag perképes római polgár végezhetette, ill. mert az mint ún. *actus legitimus* nem tűrt feltételt.

Ezek után marad a – már a XII táblás törvényben is megjelent – *stipulatio* mint szerzőügylet lehetősége, amely egyébként alkalmas a *facere*-tárgyú ügyletek esetére is. A kötelezettségek teljesítése így az „eladó” részéről a halászás stb. tevékenységének megfelelő elvégzése (*facere*), majd – ha van, vagyis ha sikeres a fogás, a *captus* (ez az *in iure cessio*-t kizáró, fent említett feltétel) – a *res nec Mancipi traditiója* (*dare*); a másik fél, a „vevő” részéről pedig az ellenérték átadása.

Már csak ezek alapján is úgy tűnik, kizárható, hogy a forgalmi életnek útját állta volna a „jogi környezet”, akár még a kevéssé ismert ősi vagy korai római jog idején is. Így – hacsak nincs szerencsénk a nem jogi források között – mindössze a rendelkezésre álló jogi forrásaink szolgálhatnak bizonyítékul annak megállapításához, hogy mikor jelenhetett meg legkorábban a fogalom, az „ötlet” a római vagyonjog világában. E tekintetben indokolható, alátámasztható feltételezés, hogy az elnevezés és a „rendszerinti” elhelyezés az ún. klasszikus kornak két, a Kr.u. I-II. században élt nagy jogtudós alakjától, *Massurius Sabinustól* vagy *Sextus Pomponiustól* származhat.

⁸ Lehetséges ugyanakkor, hogy e vizsgálatok is érdekes eredményre vezetnének, elég, ha arra utalunk, hogy pl. az önkritikus Püthagorasz elmaradottnak tekintette a görög eredményeket az egyiptomiakhoz képest. Vö. pl.: COLERUS, Égmont: Pythagorastól Hubertig. A matematika történetének korszakai és mesterei. (Ford. Winkler József) Budapest, Franklin, 194?. 14, 33, 36, 80. o.

B) Az oktatás mint a vizsgálandó művek körét tovább szűkítő tényező

A nem jogi – szépirodalmi, történetírói, *ad absurdum* a mitológiai – források vizsgálata eredményes lehet ama támpontok megtalálásában, amelyek elmélkedései során feltehetőleg a művelt római juristát is vezették, ezért kissé el kell mélyedni a görög és római auktorok rendelkezésre álló munkásságában. S hogy e tevékenység ne váljék parttalan klasszika-filológiai vizsgálattá, pontosabban szólva annak szerény kísérletévé, ki kell jelölni a cezúrákat. A képzeletbeli idővonal kezdőpontja értelemszerűen Homérosz, ill. Hésziodosz, a „végpont” pedig tehát a Kr.u. I-II. századra tehető.

Tekintettel azonban arra, hogy a parttalanság ezzel még mindig nem zárható ki, hiszen bő kilenc évszázad terméséből volna mód szemezgetni, a szerzők személyének kiválasztásában további szűrőket kell alkalmazni. Az egyik ilyen filter kézenfekvő: kiket ismerünk ma, ill. a ma ismert művek közül melyik tulajdonítható hitelesen szerzőjének; továbbá, mely szerzőket ismerhették az I-II. században is, hiszen egy akkorra elfeledett szerző vagy mű esetleg valamiképp utóbb vált csak – újra – ismertté.⁹ A másik szűrő, ha megvizsgáljuk az I-II. század „közoktatását”, vagyis a jogi tanulmányokat megelőző curriculumot. E tekintetben azonban az látszik helyesnek, ha a kérdéseket nem a modern kor oktatástörténészei, hanem a vizsgált időszak „oktatáspolitikájára” nagy hatást gyakorolt auktorok kapják.

Mint közismert, a jogi szakképzést megelőző oktatásban az I-II. századra régen – bő két évszázada – teret nyert az ún. görög metodika, s részben ennek következtében a *trivium* és a *quadrivium* rendszerében a „*septem artes liberales*” hét főterülete képezte a curriculum gerincét, mindenkor a tanuló egyéni képességeinek, adottságainak, életkorának, értelmi és érzelmi fejlettségének megfelelő fokon. A görög nyelv és irodalom ismerete ekkorra tehát legalább annyira nem volt nélkülözhető, mint a latiné.¹⁰ A rómaiak ugyanakkor a saját útjukat járva jutottak el a hellenisztikus gondolkodás ideálját jelentett *paideia* (*παιδεία*), azaz a személyiséget fejlesztő műveltség fogalmához, amely azután *Martianus Capella* (Kr.u. V. század) nyomán végső soron egészen a reneszánszig fennmaradt.¹¹

A kor műveltsége tekintetében minden bizonnyal az ékesszólás hispániai születésű atyamestere, Marcus Fabius *Quintilianus* (35-100) a leghitelesebb forrásunk. Vespasianus császártól (69-79) rendkívüli, évi százezer sestertius járadalmat kapott azért, hogy az ifjúság nevelésének módszertanát – a retorikai képzésen keresztül – kialakítsa.¹² Az *Institutio oratoria*¹³ – amelynek részletesen kidolgozott „*pædagogiai*” (*paideia*) programja a „bölcstől” a tömegek elé kiállni képes szónok kiműveléséig szökött – I. könyvében a *trivium* első részét képező *grammaticát* további két részre osztotta: *methodicára* és *historicára*.¹⁴ Utóbbi alatt az életkornak

⁹ Ilyen pl. az akkor ismert Menandrosz egy elfeledetté vált komédiája, „A mogorva” című, amely csak az 1950-es években került elő Egyiptomban (*Martin Bodmer* révén). Ld. később!

¹⁰ A Kr.e. III-II. század irodalmának meg kellett küzdenie azzal a maradisággal, amelyet az „ősi erkölcsök” védelmében tanúsított néhány befolyásos arisztokrata politikus, kiváltképp a hírhedten szigorú Cato. A II. század közepén bekövetkezett fordulatot jelzi az az anekdota is, amely szerint öregkorában maga Cato is megtanult görögül. GRIMAL, Pierre: A latin irodalom története. Budapest, Akadémiai K., 1992. 26-29.

¹¹ Ld. GRIMAL, 32. és 93. *Capella De nuptiis philologiae et Mercurii* c. enciklopédikus művében az irodalomtudomány (Philologia) és a tudományok (Mercurius = Hermész = Horosz) összeházasítása révén a *műveltség egyetemes jelentőségét* szimbolizálta. Philológiának hét ancillája, szolgálóleánya van: Grammatica, Dialectica, Rhetorica, Geometria, Arithmetica, Astronomia és Musica.

¹² Ld. GRIMAL, 76.

¹³ Legújabbban: Szónoklattan. (Ford. Adamik Tamás et al.) Budapest, Kalligram, 2009.

¹⁴ Inst. Orat. I,9,1: „*Et finitae quidem sunt partes duae quas haec professio pollicetur, id est ratio loquendi et enarratio auctorum, quarum illam methodicen, hanc historicen vocant. ...*”

megfelelő szépirodalmi, történetírói és filozófiai művek alapos elsajátítását, vagyis a szónoki eszköztárba való beemelését értette („*enarratio auctorum*”).

A Szónoklattanból tehát megismerhetjük az ajánlott tananyagot, a javasolt műfajokat, szerzőket, műveket, s így képet kaphatunk arra nézve is, hogy melyek álltak rendelkezésre a kérdéses időszakban.

Az oktatás- és művelődéstörténet közismert vagy kevésbé ismert tényeinek katalógusszerű felsorolása nélkül néhányukat mint iránytűket mindenesetre meg kell említeni. Quintilianus kezdésnek Homéroszt és Vergiliust ajánlotta,¹⁵ nagyon hasznosnak vélte továbbá a verseket és a tragédiákat, illetve a satírákat és a komédiákat, utóbbiak esetében azzal a megszorítással, hogy a tanulók aktuális értelmi és érzelmi szintjének megfelelőeket válasszon a tanár közülük: Horatius esetében pl. kifejezetten javasolta a „cenzúrázást”.¹⁶ Aiszóposz meséit mint a stílusfejlesztés és a mnemoteknika eszközeit találta igen hasznosnak.¹⁷ Csak példálódzva: a görögök közül az eddigiek mellett ajánlotta Hésziodoszt,¹⁸ Platont,¹⁹ Arisztotelészt,²⁰ Menandroszt,²¹ Arisztophanészt²² és Démoszthenészt.²³ A latin szerzők közül ajánlott volt pl. a már akkor régóta népszerű Terentius Afer²⁴, továbbá – természetesen – Terentius Varro²⁵, Caius Julius Cæsar²⁶, Titus Livius²⁷, Cicero²⁸ vagy Catullus²⁹.

Határozott álláspontom szerint nehezen képzelhető el, hogy a klasszikus kori Róma jogásza ne támaszkodott volna tanulmányaiból, olvasmányaiából és ismereteiből táplálkozó fantáziájára jogtanári vagy respondeáló jogtudósi tevékenysége során, amikor a fent körülírt jogügylet helyes jogi megítélésén fáradozott.

Az eddig említetteken kívül a remény-fogalom (szép)irodalmi-mitológiai megjelenéseinek vizsgálata a reményvétel technikai, tehát szigorúan jogászszakmai jellegű feldolgozása mellett, illetve azon túl egy további okból sem lehet mellékes. Az egyetlen³⁰ munka, amely kifejezetten a remény (*spes*) szó forrásokbeli előfordulásait osztályozza és elemzi, a jogi forrásokra – pontosabban a jusztinianuszi Codexre és Digestára – fókuszál. A romanisztika szempontjából is oly fontos *nem jogi forrásokat* ugyanakkor teljesen kirekeszti vizsgálatai köréből.³¹ Ugyanez általában a helyzet a kifejezetten a reményvételt és annak tematikus kiágazásait tárgyaló új és régi szakirodalom tekintetében is.

¹⁵ Inst. Orat. I,8,5: „... optime institutum est ut ab Homero atque Vergilio lectio inciperet, quamquam ad intellegendas eorum virtutes firmiore iudicio opus est ...”

¹⁶ Inst. Orat. I,8,6-7: „VI. Utiles tragoediae: alunt et lyrici, si tamen in iis non auctores modo sed etiam partes operis elegeris: nam et Graeci licenter multa et Horatium nolim in quibusdam interpretari. Elegia vero, utique qua amat, ... amoveantur si fieri potest, si minus, certe ad firmius aetatis robur reserventur. VII. Comoediae, quae plurimum conferre ad eloquentiam potest, cum per omnis et personas et affectus eat, quem usum in pueris putem paulo post suo loco dicam ...”

¹⁷ Inst. Orat. I,9,2: „Igitur Aesopi fabellas, quae fabulis nutricularum proxime succedunt, narrare sermone puro et nihil se supra modum extollente, deinde eandem gracilitatem stilo exigere condiscant ...” Előző jegyzetekhez ld.: The Institutio Oratoria of Quintilian. Vol. I. (Transl. Butler, H. E.) In: Loeb, London, Heinemann 1920. 156.

¹⁸ Vö. Inst. Orat. I,1,15.

¹⁹ Vö. Inst. Orat. I,10,11/15; I,11,17.

²⁰ Vö. Inst. Orat. I,1,23; I,4,18.

²¹ Vö. Inst. Orat. I,8,8; I,10,18.

²² Vö. Inst. Orat. I,10,18.

²³ Vö. Inst. Orat. I,11,5.

²⁴ Vö. Inst. Orat. I,8,11.

²⁵ Vö. Inst. Orat. I,4,4.

²⁶ Vö. Inst. Orat. I,5,63; I,8,2.

²⁷ Vö. Inst. Orat. I,7,24.

²⁸ Vö. Inst. Orat. Prooem,13.

²⁹ Vö. Inst. Orat. I,5,20. Előző jegyzetekhez ld.: The Institutio Oratoria of Quintilian. Vol. I. (Transl. Butler, H. E.) In: Loeb, London, Heinemann 1920.

³⁰ Ti. általam ismert.

³¹ Ld. BARTOŠEK, Milan: La «spes» en droit romain. In: RIDA 2 (1949) 19-64.

A teljesség igényét természetesen e munka – amely a törekvés kérdéses erényével dicsekedhet – sem tudja kielégíteni: az tartozzék a maga csodálatra méltó tudománya, a klasszika-filológia terenumába! Az egyes görög és latin szerzők, ill. műveik vizsgálata a következő két pont alatt a valójában kevéssé tudományos *kronológiai* rend szerint halad. Az értékelés, valamint a következtetések levonása az ezekre következő pontban található.

2. A görög irodalom

A) Bevezetés

A jelentősebb görög (és ez esetben a római) szerzők, főként a történetírók műveinek csupán viszonylagosan felületes tanulmányozása során is feltűnő jelenség, hogy a reménykeltés – tekintet nélkül a remény megalapozott vagy hiú voltára – az ókorban (is) a vezetők egyik eszköze volt katonai, politikai stb. céljaik elérésére.³² Vagyis háború idején a győzelem, a zsákmány, a béke reményeként a katonák megerősítésére,³³ békeidőben pedig mint a jobb élet, a jólét reménye a polgárok megnyugtatósára és a szegény tömegek jogos bírvágyának csendesítésére. Mivégre? Végző soron hatalom reményében.³⁴ Felismerték ugyanis politikai-katonai szempontból annak nyilvánvaló taktikai hasznát, hogy a jövő bizonytalansága a kedvező fordulat lehetőségét is magában hordozza.

Emellett pl. az erkölcstani művek, az életrajzok és a költészet (különösen pl. Horatius, Carmina), továbbá magától értetődően a drámai irodalom nagy része is egyfelől rendszerint a szerelem beteljesedésének, másfelől a személyiség³⁵ elvárt kedvező fejlődésének a reményével foglalkozik. Ezek tehát az adásvétel e különös fajtájának a vizsgálata szempontjából viszonylagosan csekély jelentőséggel bírnak, s ugyanakkor oly gyakoriak, hogy idézésük vagy hivatkozásuk feleslegesen feszítené szét e témakör tervezett kereteit. Az említett művek között mindenestre, mint látható lesz, találni néhol a remény objektív fogalmával, ill. a reménnyel mint szubjektív érzelmi állapottal kapcsolatosan – pl. egyes vagyon(jog)i összefüggések miatt – figyelemre méltó megállapításokat.

B) A Remény (*Elpisz*, *Ἐλπίς*) mint istenség

A görög antikvitás hatalmas és a jogtörténész számára is felbecsülhetetlen értékű irodalmában igen sokhelyütt felbukkan a remény fogalma, hol annak isteni megtestesüléseként – mint *Elpisz* (*Ἐλπίς*) istennő –, hol pedig köznapi fogalomként; utóbbi esetben számos módon toldalékolt névszói, pontosabban köznévi (*ἐλπίς*), ill. igei alakban (*ἐλπίζω*, ill. *ἐλπῶ*) fordul elő. Gyakran használt szinonímája a „szerencse, siker, eredmény, sors, végzet” jelentésű „*τυχή*” (tükhé) szó. Az igealakot tekintve *ἐλπίζω*, ill. *ἐλπῶ* ún. mediális vagy középige (*vox media*), mely az ógörög grammati-

³² Számos idevágó irodalmi utalást tartalmaz DAREMBERG/SAGLIO: Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines. (=DAGR) Tom. 4ème Part. 2ème. Neudr. Graz, Akademische Druck- u. Verl., 1969. 1431³.

³³ Másként vélekedett Xenophón a „Kürosz nevelkedése” c. munkájában, ld. I. könyv 6. Szerinte a reménykeltés ártalmas. Vö. Xenophón: Kürosz nevelkedése. Anabázis. (Ford. Fein Judit) Budapest, Európa, 1979.

³⁴ A latin szerzőknél: „*in spem potentiae*”. Vö. pl. Tacit. Ann. XIV,15. Ld. pl. Tacitus: Annals. Vol 5. (Trans. Jackson, John E.) In: Loeb № 322. Cambridge, Harvard UP, 1937.

³⁵ Ti. az etikai szempontból érdekes személyiségről van szó, nem pedig a vagyonjogi szempontból jelentős emberi testről, ill. szellemi vagy egyéb kvalitásokról (pl. rabszolgaság).

kában egyáltalán nem ritka, a magyarban ugyanakkor igen vitatott³⁶ jelenség. Mégis, esetünkben anyanyelvünk is visszaadja a tranzitivitás lehetőségét a *vox activa* és *passiva* között: remél és reméli, ill. reménykedik.

A *theogonia* szerint Elpisz istennő a Remény megtestesülése, aki valószínűleg a legősibb istenségek, az „elsősülöttek” (*Προτογένοι, Protogenoí*) egyikének, az Éj istennőjének, *Νyxnek* (*Νύξ*, lat. *Nox*) a gyermeke, s leszármazottja Fémé (*Φήμη*, lat. *Fama*), a hír és a beszéd istennője.³⁷ Elpisz volt Pandóra szelencéjének utolsó lakója, miután az első nő, a „csupa ajándék” (= *Πανδώρα*³⁸) abból az emberiségre szabadította a különféle bajok démonait. Az így beköszöntött nyomorúságos időszak orvossága (így pl. *Ν ο ν ο σ ζ*³⁹) a szelencéből utoljára kieresztett Remény volt a 2700 évvel ezelőtt élt Hésziodosz *Munkák és napok* c. tankölteménye szerint.⁴⁰

A Pandóra-történetet egyik fabulájában⁴¹ (*μύθος, müthosz*) elmesélő *A i s z ó - p o s z* szerint – hasonlóan a megarai *Th e o g n i s z* hoz⁴² – a láda kinyitásával a jót és jóságot megtestesítő istenek repültek tova az emberek életéből, így számukra csak a bajok maradtak a földi létben; kivéven egyetlen „jó” istenséget, a Pandóra szelencéjébe zárt Reményt. Ő ugyanis „az egyetlen, aki az ember számára a tovatűnt boldogság ajándékát ígéri.”⁴³ A Reménynek egyébként e – valójában csalóka⁴⁴ – „vigasz-szerepét” mind a görög, mind a római szépírók, mint látható lesz, többhelyütt kiemelik.

Nem érdektelen, hogy *N i e t z s c h e* a „Menschliches, Allzumenschliches” című, meghatározó művében a Pandóra-történet feldolgozásakor arra a következtetésre jutott, hogy „a remény valójában minden gonoszak leggonoszabbika, mert meghoszszabbítja az emberiség szenvedését” – ez is nyilván „Emberi, túlságosan is emberi.”⁴⁵

Miként a latinban a „*bona*”, a görögben is *epitheton ornansa*, gyakran alkalmazott díszítő jelzője Elpisznek az „*ἀγαθός*” (*agathosz*), vagyis a „jó” jelentésű melléknév, amelyet irodalmian gyakorta „édes”-nek fordítanak.⁴⁶ Ennek korai megjelenési helye

³⁶ Újabbán ld. pl. FEJŐS Edina: A mediális ige – kitekintés a nemzetközi szakirodalomra. In: Félúton (Az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskolájának Konferenciája) 2 (2006) 1-10.

³⁷ A 151. sorban BABITS Mihály Fémét „Szenszöz”-nak fordítja. Ld. Szophoklész: Oedipus király. Szentendre, Interpopulart, 1993.

³⁸ A *Πανδώρα* név eredete: minden + ajándék = *παν + δῶρον*, *pan + dóron*.

³⁹ Ld. Dionysiaka 7. ének. Ld.: Nonnos: Werke. I. Band = Dionysiaka I-XXXII. Berlin/Weimar, Aufbau Verl. 1985. 109-121. (Nonnosz azonban a Kr. u. V. században élt, így a római magánjog ún. klasszikus korszaka megelőzi őt.)

⁴⁰ Ld. 93-99. sor: „Most a halandó sok baj közt gyorsan megöregszik. / Mert ez a nő, hogy a hombárnak fedelét felemelte, / mind szétszórta, az embernek sok gondot okozva. / Egy nem távozik el, mélyen megül ott a Reménység, / hombár szája mögött mindvégig, s el se repülhet, / mert mielőtt kirepült, a fedél ismét lecsapódott, / úgy, ahogy aigisztartó Zeusz kieszelte előre.” Görögül: „... αἴψα γάρ ἐν κακότητι βροτοὶ καταγῆράσκουσιν. / ἀλλὰ γυνή χειρῆσσι πίθου μέγα πῶμ' ἀφελούσα / ἔσκεδασ' ἀνθρώποισι δ' ἐμήσατο κήδεα λυγρὰ. / μούνη δ' αὐτόθι Ἐλπίς ἐν ἀρρήκτοισι δόμοισιν / ἔνδον ἔμιμνε πίθου ὑπὸ χεῖλεσιν, οὐδέ θύραζε / ἐξέπητη· πρόσθεν γάρ ἐπέλλαβε πῶμα πίθοιο / αἰγιόχου βουλήσι Διὸς νεφεληγερέταο.” Ld. Hésziodosz: *Munkák és napok*. Görög és Latin írók. (Ford. Trencsényi-Waldapfel Imre) Budapest, Akadémiai Kiadó, 1955.

⁴¹ Bizonytalan az aesopus-i eredet, a fabula *Babrius*-nál (№ 58) is megtalálható, a *Corpus Fabularium* beosztása szerint ez az 526. század mythos.

⁴² Ld: „*Ἡ Ἐλπίδα ἡ μόνη εὐνοϊκὴ θεότητα ποῦ ἔμεινε ἀνάμεσα στους ἀνθρώπους. Οἱ ἄλλες μας ἔχουν εγκαταλείψει κι ἀνέβηκαν στον Ὀλυμπο... Μα ὁ ἀνθρώπος, ὅσο βλέπει τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, χαιρετᾶ τὰ ἀγαθὰ τῆς Ἐλπίδας.*»” (Fragm. 1. 1135) Vö. Greek Elegiac Poetry. From the Seventh to the Fifth Centuries B.C. (Ed./transl. Gerber, Douglas E.) In: Loeb № 258. Cambridge, Harvard UP, 1999.

⁴³ Az eredeti nem volt hozzáférhető, fordításom forrása: Aesop, *The Complete Fables*. (Transl. Temple, Olivia and Robert) New York, Penguin Classics, 1998.

⁴⁴ Vö. pl. DAGR, 32. jegyz., 1430: „...même l'illusion trompeuse devient pour l'homme une consolation.”

⁴⁵ „... die Hoffnung: sie ist in Wahrheit das übelste der Uebel, weil sie die Qual der Menschen verlängert” – ld. NIETZSCHE, Friedrich Wilhelm: *Menschliches, Allzumenschliches. Ein Buch für freie Geister*. 2. Aufl. Bd. I. Leipzig, Naumann, 1984. 86.

⁴⁶ Vö. s.v. *spes*, PW (Pauly-Wissowa=Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft) Reihe II Bd. III. Hrsg. Kroll, Wilhelm / Mittelhaus, Karl. Stuttgart, Metzler, 1929. 1635^{col}.

egy *milétoszi* oltáron felfedezett, császárkori, egyébként *Spes* élő kultusza alapján római hatásról árulkodó felirat: „*Ἐλπιδῶν ἀγαθῶν*”.⁴⁷ Ez már azért is érdekes, mert Plutarkhosz Párhuzamos életrajzok c. művében – Szolón életrajzában – találhatunk egy, a reményvétellel kapcsolatos igen érdekes „eseményről” szóló leírást, amely *éppen* – Kósz szigetére látogatott – *milétosziakkal* kapcsolatos. (Milétosz bölcsőjét ringatta a filozófiának, s valamiképp a reményvételnek is [ld. 2.C.I.ε].)⁴⁸

C) Az egyes görög szerzők (*auctores Græci*)

Ezek után a *quintilianusi* „ajánlott irodalom”, valamint néhány további nagyhatású szerző egyes műveit kell megvizsgálni.

(a) H é s z i o d o s z (Kr.e. VII. sz.) a *Munkák és napok* c. tankölteményében a remény köznapi fogalmáról a következőket írja, midőn téltájt is a szorgos, házkörüli munkákra ösztökélt, s tiltotta az ilyenkor szokásos kocsmai lebzselést: „... Tétlen férfi, ki balga remények teljesedését / várja, ha éléstára üres, vádolja magát csak. / Szükségben nem jó, ha remény táplálja az embert, / ül fecsegők közt, s nincs elegendő ennivalója.”⁴⁹

(b) A nagy mesélő, a bölcsesség forrása (*fons prudentiæ*⁵⁰), A i s z ó p o s z (Kr.e. VI. század) a *Corpus Fabularium* c. alatt összegyűjtött tanmesetárában számos egyéb, a remény fogalmát magyarázó műhosz, fabula található. Anélkül, hogy szem előtt tévesztenénk a vizsgálat célját, néhányat ezek közül idézni kell,⁵¹ mert kiválóan magyarázzák a reményvétel természetét.

Így pl. „A csóka és a róka” c. mese szerint: „Az éhes csóka egy fügefára telepedett. Csak éretlen fügéket talált rajta, ezért ott maradt, hogy megvárja, amíg megérnek. A róka meglátta, hogy ott időzött, s miután megtudta az okát is, így szólt: «Csalódsz, barátom, ha a reményben bízol, amely csábít ugyan, de egyáltalán nem táplál.»”⁵²

Tekintettel arra, hogy az „A halász és a csuka” c. mese mindkét címszereplője a reményvétel alaptényállásának is főszereplői, nem túlzás talán a műhoszt a maga egészében idézni. „A halász kivetette hálóját, de csak egy ajókát fogott. A halacska könyörgött neki, hogy egyelőre engedje el, mert még kicsi, később pedig, amikor már megnőtt, fogja ki újra, nagyobb haszna lesz belőle. «Bolond lennék – felelte a halász –, ha a kezemben lévő hasznot elereszteném, és a bizonytalan reményt hajszoznál.» A mese bizonyítja – vonja le a tanulságot Aiszóposz –, hogy inkább a meglévő hasznot kell választani, ha az kicsi is, mint a reménybelit, még ha az nagy is.”⁵³

⁴⁷ Ld. újabban: *Inschriften von Milet*. Band VI, Teil 3. № 1262. *Inschriften n. 1020–1580*. Berlin, de Gruyter, 2006. 163-164 In: *Milet. Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen seit dem Jahre 1899*. Begründet von Theodor Wiegand. Reimer/Schötz/de Gruyter, Berlin 1906-tól.

⁴⁸ Ld. pl. PAIS István: *A görög filozófia*. [Szerzői kiadás] Budapest 1994. 19.

⁴⁹ Hésziodosz: *Istenek születése. Munkák és napok*. (Ford. Trencsényi-Waldapfel Imre) Budapest, Európa Könyvkiadó, 2005.

⁵⁰ Az elnevezést („a bölcsesség forrása”) *Iustus Lipsius* használta a történetírókra *Politica* c. művében. Ld. WASZINK, Jan (szerk.): *Iustus Lipsius – Politica*. In: *Bibliotheca Latinitatis Novae Vol 5*. Assen, Van Gorcum, 2004. 232. és 536.

⁵¹ Aiszóposz meséi. (Ford. Sarkady János) Budapest, Európa, 1987.

⁵² Myth. № 128: „*Κολοιός λιμώττων επί τινος συκῆς ἐκάθισεν· εὐρών δέ τοὺς ὀλύνθους μηδέπω πεπεύρους προσέμενεν ἕως σῦκα γένωνται. Ἀλώπηξ δέ θεασαμένη αὐτὸν ἐγγρορίζοντα καὶ τὴν αἰτίαν παρ’ αὐτοῦ μαθοῦσα ἔφη· «Ἄλλὰ πεπλάνησαι, ὦ οὗτος, ἐλπίδι προσέχων, ἥτις βουκολεῖν μὲν οἶδε, τρέφειν δέ οὐδαμῶς.»*” Ld. *Corpus Fabularum Æsopicarum*. Vol. I. Ed.: Hausrath, August. Lipsiae, Teubner, 1957. (=CFÆ) 154-155.

⁵³ Myth. № 18: „*Ἀλιεύς, καθεὶς τὸ δίκτυον, ἀνήνεγκε μαινίδα. τῆς δέ ἰκετενοῦσης αὐτὸν πρὸς τὸ παρὸν μεθεῖναι αὐτήν, ἐπειδὴ μικρὰ τυγγάνει, ὕστερον δέ ἀύξηθεισαν συλλαβεῖν εἰς μείζονα ὠφέλειαν, ὁ ἀλιεύς εἶπεν· «ἄλλ’ ἔγωγε εὐηθέστατος ἂν εἶην, εἰ τὸ ἐν χερσὶ παρῆς κέρδος ἄθλων ἐλπίδα*

A „Halászok” c. mesében a *halászat és a szerencse* kapcsolatát írta meg: „A halászok kihajóztak, de sokáig rosszul ment nekik: semmit sem fogtak, csak ültek a hajóban és szomorkodtak. Váratlanul egy üldözött tonhal vergődésében véletlenül beugrott a csónakba. Ők megfogták, a városba vitték, és eladták. Ugyanígy sokszor, amit a mesterség nem ad meg, azt a szerencse megadja.”⁵⁴ Egy másik meséjében – ugyanilyen cím alatt⁵⁵ – a reményükben csalatkozott halászkokról regél, akiknek há-lójába a kevéske halon kívül kőtörmelék és homok sodródott csupán.

(c) A i s z k h ü l o s z (525-456) az *Oreszteiában* (*Agamemnón*)⁵⁶ a vigasztaló reménységről a Kart ekképp énekelte: „...a remény / áldozatodból kél s tovaúzi / tőlünk a mohó / bús gondot, a lélekemésztőt”. A *Leláncolt Prométheuszban*⁵⁷ pedig a címszereplő és a Karvezető párbeszédének egy részlete szintén a remény vigasz-szerepét emeli ki: „(Karv.) De mondd, nem tettél semmi mást ezen kívül? / (Prom.) Azt, hogy végóráját ne sejtse senki meg. / (Karv.) Ilyen betegség ellen mily gyógyírt találsz? / (Prom.) Az emberek lelkébe loptam vak reményt. / (Karv.) Szegényeknek nagy kincset adtál evvel is.” Később a Kar ezt éneкли: „Édes a lét, ha remény / báto-rít mindig, amíg élsz csak, a jókedv / fényes örömmel a lelkedet élteti...”

(d) Érdekes a remény és a háló fogalmának együttes megjelentetése S z o p h o k l é s z (497/492-405) *Antigonéjában*. A reményvétel iskolapéldának számító esetében ugyanis a jogi problémát éppen az az eset veti fel, amikor a háló-ba hal nem akadt ugyan, a vevő a vételárral mégis tartozik, hiszen a római jurista szerint a vétel tárgya a hálóvetés (*iactus retis*) sikerének reménye volt. A tragédiá-ban Kreón parancsára elvezetik az ellentétes erkölcsi oldalról indult, azonban végül a halálos ítélet (de nem a halál) tekintetében sorsközösségbe került címszereplőt és húgát, Iszménét. Ezt követően a görög drámákban fontos szerepet betöltő Kar szá-jába a szerző a következő sorokat adta: „Messze jár a jó reménység, / Embernek gyakorta áldás, / Ámde gyakran könnyelmű vágyakkal hálójába csal, / S addig észre sem veszik, / Míg parázsra nem lép a lábuk.”⁵⁸

(e) Véleményem szerint a remény vagyoni jogi szempontból releváns természe-tét a legkifinomultabban T h u k ü d i d é s z (460-400) ragadta meg. A *peloponnészoszi háború története* c. művének V. könyvében – az ún. méloszi dialó-gusban – a következőképpen vélekedett ugyanis a reményről: „A remény valóban a szorongatottak vigasza, s lehet, hogy azokat, akik nagy gazdagság birtokában biz-nak benne, ha meg is károsítja, nem teszi tönkre. Aki azonban mindenét egyetlen kockára teszi fel, a remény igazi természetét (hiszen lényege a tékozlás) csak buká-sa után ismeri fel, miután annyit se hagyott meg neki, amennyivel ellene, lényét kiismerve, védekezhetne.”⁵⁹

διώκοιμι. “ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι αἰρετώτερόν ἐστι τό παρόν κέρδος, κἄν μικρόν ἢ τοῦ προσδοκωμένου, κἄν μέγα ὑπάρχη.” Ld. CFÆ 26-27.

⁵⁴ Myth. № 21: „Ἀλιεῖς ἐπ’ ἄγρην ἐξεληθόντες καί πολύν χρόνον κακοπραθήσαντες οὐδέν συνέλαβον: καθεζόμενοι δέ ἐν τῇ νηϊ ἠθύμουν. Ἐν τοσοῦτω δέ θύνηνος διωκόμενος καί πολλῶ τῷ ροῖζῳ φερόμενος ἔλαθεν εἰς τό σκάφος ἐναλλόμενος. Οἱ δέ συλλαβόντες αὐτόν καί εἰς τήν πόλιν ἔλασαντες ἀπημπόλησαν. Οὕτω πολλάκις ἀ μή τέχνη παρέσχε, ταῦτα τ ὕ χ η διεβράβευσεν.” Ld. CFÆ 30-31.

⁵⁵ Myth. № 13.

⁵⁶ 100-103. sor. (Ford. Devecseri Gábor) Ld.: Görög költők antológiája. (Vál., szerk., bev. és jegyz. ell. Falus Róbert) In: A világirodalom klasszikusai. Budapest, Európa, 1959.

⁵⁷ 247-253. sor. Aiszkhülosz: Leláncolt Prométheusz. (Ford. Trencsényi-Waldapfel Imre) In: Görög drámák. Budapest, Európa, 1971.

⁵⁸ 615-620. sor: „ἀ γὰρ δὴ πολὺπλαγκτος ἐ λ π ῖ ς πολλοῖς μὲν ὄνασις ἀνδρῶν / πολλοῖς δ’ ἀπάτα κουφονῶν ἐρώτων / εἰδοῦτι δ’ οὐδέν ἐρπει, πρὶν πυρὶ θερμῶ πόδα τις / προσάουση. σοφία γὰρ ἐκ του κλεινὸν ἔπος πέφανται.” Ld. Sophocle: Antigone. (Trad. Mazon, Paul / Irigoín, Jean / Demont, Paul) Paris, LBL, 1991. Továbbá a magyar kiadás: Szophoklész: Antigoné. (Ford. Trencsényi-Waldapfel Imre) In: Görög drámák. Budapest, Európa Kiadó, 1971.

⁵⁹ Ld. V. könyv 103: “Ἐ λ π ῖ ς δέ, κινδύνῳ παραμύθιον οὔσα, τοὺς μὲν ἀπὸ περιουσίας χρωμένους αὐτῇ, κἄν βλάβῃ, οὐ καθεῖλε τοῖς δέ ἐς ἅπαν τό ὑπάρχον ἀναρριπτοῦσι (δάπανος γὰρ φύσει) ἅμα τε

(f) Xenophón (427-355) a *Kürosz nevelkedése*⁶⁰ c. történetírói, jellemábrázoló munkájában – Kürosz és atyja, Kambüszész egyik párbeszédében – a hadjáratok során a katonák harci kedvének emelkedése végetti reménykeltésről a következőket véli: „... hogy reményeket ébresztünk bennük ... ez olyan, mintha a vadász mindig úgy kiabálna, úgy hívogatná kutyáit, mint amikor valóban közelít a vad. Első ízben rohanvást engedelmeskednének, de ha gazdájuk többször becsapja őket, végül már akkor sem hallgatnak rá, amikor valóban ott a vad. Így van ez a reményekkel is. Aki gyakran kelt hiú reményeket, annak akkor sem hisznek, amikor van alapja az ígéretének.”

(g) Platón (427-347) *Az állam* c. dialógusának I. könyvében Szókratész felteszi a kérdést Kephalosznak: „...legfőbb jóként mit nyertél a sok vagyon élvezetéből?” A válaszban Platón Kephalosz szájába Pindarosz szavait adta, amikor arról az emberről ír, aki már érzi halála közeledtét, s elfogja őt a félelem olyan dolgok iránt, amikkel eddig mit se törődött. Az azonban, aki tudja, hogy semmi gonoszt nem követett el, abban az édes reménységben él, amely: „... a szép öregség dajkája, ahogy Pindarosz költői bájjal énekelte: «Aki igazságosan élte le életét, annak / táncdal repesve követi a szívét / aggság-dajkáló édes reménység, / mely a halandó csapongó lelkét / leginkább kormányozza» ...”⁶¹ Közvetlenül maga Pindarosz (522-443) egyebekben a Korinthosz mellett az olümpiádok 4. évében rendezett iszthmoszi, illetve a 2. évben szervezett a delphoi (ún. pythiai) játékokról szóló, fragmentumokként fennmaradt ódáiban is gyakran megemlékezik a sportolók győzelembe vetett reménységéről.⁶²

(h) Arisztotelész (384-322) az *Eudemoszi etika* c. erkölcsstani műve elején a boldog és derekas élet feltételeinek vizsgálata körében a témánk szempontjából is figyelemre méltó, zsenialitásában csak Thuküdidész fenti álláspontjához mérhető megállapításokat tesz. Véleménye szerint e vizsgálatok hasznosak „... annak a reménynek a szempontjából is, amely a javak mindegyikével kapcsolatban támadhat bennünk. Sok ember helyzete volna reménytelen, ha a derekas élet olyan dolgoktól függene, melyeket a véletlen vagy a természet hoz létre. Hiszen az, hogy birtokába kerülünk-e ilyen dolgoknak, független az ember törekvésétől, nem rajtunk és nem a cselekedeteinken múlik.”⁶³ A továbbiakban rávilágít a remény és reménykedés hasznára és valódi természetére, amikor az öröm forrásairól ír: „... a fegyelmezett ember ... örvendezik a remény nyújtotta öröm felett, hogy életmódja később majd hasznot hajt neki.”⁶⁴

A *Nikomachoszi etikának* a bátorság erényét,⁶⁵ a félnivaló dolgok relatív és szubjektív voltát, valamint a gyávaság és a vakmerőség problémáit tárgyaló töredéke szerint a bátor ember képes csak a reményre, akinek ezért a biztonság érzése lesz a jutalma,⁶⁶ hiszen állva marad akkor is, ha reményeiben, elvárásaiban csalódnia kell.

γινώσκειται σφαλέντων καὶ ἐν ὧ ἐπιφυλάσσεται τις αὐτὴν γνωρισθεῖσαν οὐκ ἐλλείπει. Ld. Thucydide: La guerre du Péloponnèse. Liv. IV-V. Paris, LBL, 1967. 168 (Ford. Muraközy Gyula, Budapest, Osiris, 1999.)

⁶⁰ Ld. I. könyv 6. Xenophón: Kürosz..., 33. jegyz.

⁶¹ Ld. I. könyv, V.331a: „... δὲ μηδὲν ἑαυτῷ ἄδικον ξυνειδῶσι ἡδεῖα ἐλπίς ἀεὶ πάρεστι καὶ ἀγαθὴ γηροτόφος, ὡς καὶ Πίνδαρος λέγει χαριέντως γὰρ τοι, ὦ Σώκρατες, τοῦτ' ἐκεῖνος εἶπεν, ὅτι ὅς ἂν δικαίως καὶ ὀπίως τὸν βίον διαγάγῃ: γλυκεῖα οἱ καρδίαν / ἀτάλλοισα γηροτόφος συναορεῖ / ἐλπίς, ἃ μάλιστα θνατῶν πολύστροφόν / γνώμαν κυδερμαῖ.” Ld. Platon: La République. Liv. I-III. In: Œuvres Complètes. Tome VI. Paris, LBL, 1989. (Magyar ford. Jánosy István, Budapest, Cartaphilus, 2008)

⁶² Ld. Isthm. II, 14; V, 32; VII, 20; VIII, 16; illetve: Pyth. II,5,4; III,5,18.

Forrás: <http://www.hellenicpantheon.gr>

⁶³ EE I,3. Ld.: Arisztotelész: Eudemoszi etika. I. könyv 3. (Ford. Steiger Kornél) Budapest, Gondolat, 1975.

⁶⁴ EE II,8 Ld.: 61. jegyz. II. könyv 8.

⁶⁵ Különösen ehhez ld.: GRAVLEE, G. Scott: Aristotle on Hope. In: Journal of the History of Philosophy 38/4 (2000) 461-477. [Csak az abstract volt hozzáférhető.]

⁶⁶ EN III,7: „ὁ δ' ἀνδρεῖος ἐναντίως· τὸ γὰρ θαρρεῖν ἐν ἐλπίδι.” Ld.: Ἀριστοτέλους Ἠθικὰ Νικομάχεια. Ed. Bywater, J.: Aristotle's Ethica Nicomachea. Oxford, Clarendon, 1894

Az erkölcsi és egyszersmind jogi kötelezettségek teljesítéséről, ill. azok konkurenciájáról szól a IX. könyv 2. fejezete. Ebben érdekes megállapítások találhatóak a nem ingyenesnek szánt, mégis ellenszolgáltatás nélkül maradó szolgáltatások kockázatáról, ill. a bizonytalan megtérülésű spekulatív üzletekről. Az etikai problémát a filozófus számára az a helyzet veti fel, ha valakinek a vagyoni helyzete egyszerre kétirányú kiadást nem enged meg, mégis szorult helyzetben lévő barátja számára nyújtana kölcsönt (*δάνειον*, *daneion*⁶⁷), miközben pedig ő maga is tartozik harmadik személynek. A kérdés az, melyik az előbbre való; s a filozói válasz: az attól függ. Áll ugyanis az általános szabály, hogy a tartozásokat vissza kell adni (*καθόλου μὲν τὸ ὀφείλημα ἀποδοτέον*⁶⁸). Ez alól azonban az egyes etikai szituációk különbözősége folytán kivételeket kell engedni. Ha feltesszük, hogy ezúttal az kér tőlünk kölcsönt, aki nekünk korábban már nyújtott, azonban ez magát velünk szemben tisztességesnek csupán feltüntette – lévén a valóságban kétes hírű spekuláns –, nem köt bennünket a viszonzás (nem a kölcsön visszafizetéséről van tehát szó) szabálya vele szemben, mivel nem lenne reményünk arra, hogy a nyújtott viszonzókölcsönt (*ἀντιδάνειον*, *antidaneion*) ez majd vissza fogja nekünk fizetni.⁶⁹

Évszázadokkal később is – Plutarkhosznál – találhatunk hasonló, a görögök „moralizáló, filozofikus jogérzékét” alátámasztó írásokat, melyek jól mutatják, hogy a gondolkodás milyen messze állt a vagyoni érdekeket-ellenérdekeket hideg fejvel megmért rómaiak – az egyes történelmi ideológiák által közismerten olyannyira (igazságtalanul) ostromozott – „kalmárszellemétől”.

(i) A Theophrasztosz-tanítvány *M e n a n d r o s z* (342-290) *Düszkolosz* (A mogorva) című, az 1950-es években Egyiptomban felfedezett komédiájában a címszereplő (Knémón) elüldözött, fogadott fia, Gorgiász és Knémón leányának kérője, Szósztratosz közti párbeszédben Gorgiász a következők szerint inti a kérőt. „Én azt hiszem, hogy minden ember életét, / kísérje lépteit siker vagy balsiker, / ellenkezőre váltja egy-egy fordulat, / s a jószerencse mindaddig nem hagyja el, / akármihez fogott is, boldogul vele, / amíg csak elviselni tudja jó sorát, / és nem cselekszik semmi bűnt. Mihelyt pedig / a jóban elbízván magát, rossz útra tér, / jó dolga is rosszabbra fordul hirtelen. / Az meg, ki most nyomorban él, mégis nemes / lélekkel túri azt, amit rámért a sors, / s a szükség sem csábítja rosszra, jobb napok / reménye tölti el, s reménye teljesül.”⁷⁰

(j) *Theokritosz* (Kr.e. III. század) a vidéki élet szépségét megfestő *Eidüllia* (*Εἰδύλλια*, *Idillek*) közül a pásztornépekről (*Νομεις*, *Nomeisz*) szóló negyedik idillben, amely Battosz és Korüdón párbeszéde, ekképp ír a remény természetéről: „... új nap virrad, szerencse jó, / és remény nélkül sincs jövő, / napra eső, esőre napsütés jó”.⁷¹

⁶⁷ A kifejezés ugyan „kölcsön” jelentésű, mégsem érthető kizárólag a mai értelemben vett kölcsönszerződésnek vagy annak tárgyaként. A görög jogban ugyanis a nem kölcsönösen, egyidejűleg teljesített szolgáltatásoknál a már teljesített, átadott ellenszolgáltatás egyfajta kölcsönként funkcionál, és a másik szolgáltatás teljesítésének elmaradása vagy tarthatatlan hibája esetén mint „kölcsön”, vagyis megfelelő szolgáltatás nélkül maradt ellenszolgáltatás jár vissza. Az áru vagy a vételár tekintetében halasztott, konszenzuális jellegű adásvétel esetében – tehát amikor nem készvételtől, vagyis reálvételtől, hanem pl. jövőbeli dolog vételéről vagy részletvételtől van szó – ugyanez a helyzet. Ennek részleteit azonban a következő, a II. fejezet tárgyalja.

⁶⁸ EN IX,2,5. Ld.: (ed.) Bywater, *Nicomachea*, 181.

⁶⁹ Vö. ismét NE IX,2,5: „... ἐὰν δ' ὑπερτείνῃ ἢ δόσις τῷ καλῷ ἢ τῷ ἀναγκαίῳ, πρὸς ταῦτ' ἀποκλιτέον. ἐνίοτε γὰρ οὐδ' ἐστὶν ἴσον τὸ τὴν προὔπαρξιν ἀμείψασθαι, ἐπειδὴν ὁ μὲν πονδαῖον εἰδὼς εὖ ποιήσῃ, τῷ δὲ ἢ ἀνταπόδοσις γίνηται ὃν οἶεται μοχθηρὸν εἶναι. οὐδὲ γὰρ τῷ δανείσαντι ἐνίοτε ἀντιδανειστῆσιν ὁ μὲν γὰρ οἰόμενος κομειῖσθαι δάνεισεν ἐπεικεῖ ὄντι, ὁ δ' οὐκ ἐλπίζει κομειῖσθαι παρὰ πονηροῦ...” Ld.: (ed.) Bywater, *Nicomachea*, 181.

⁷⁰ 271-283. sor. (Ford. Trencsényi-Waldapfel Imre) Ld.: Görög költők antológiája.

⁷¹ Saját fordításom az angol változat felhasználásával; ld. 41-43. sor: „τὰχ' ἄθριον ἔσσειτ' ἄμεινον / ἐλπιδες ἐν ζωοῖσιν, ἀνέλπιστοι δὲ θανάοντες· χῶ Ζεὺς ἄλλοκα μὲν πέλει αἴθριος, ἄλλοκα δ' ἕει.”

(k) Diogenész Laertiosz (III-II. század), a filozófusok életéről és tanairól szóló gyűjteménye⁷² rögzíti a bölcsesség nagy görög barátainak a remény fogalmáról alkotott véleményét, esetenként definícióját. A *Biasz*ról szóló életrajz szerint egyszer megkérdezték a bölcsét: „Mi az, ami kellemes az embernek? «A Remény.» – válaszolta”.⁷³

A mű mellett tartalmaz a reményről egy csodálatos, a szerző által *Arisztotelész*nek tulajdonított meghatározást is, amely szerint a remény nem más, mint: „ἐγρηγορότος ἐνύπνιον” (egrégorotosz enhüpnion), vagyis kb. „ébredni álomba merülni.”⁷⁴

Nem zárható ki, hogy ismerte e kijelentést *Quintilianus*, midőn a hiú reményt (*spes inanis*) maga is az éberek álmához (*somnium vigilantium*) hasonlította (ld. köv. pont). A Thalész-életrajzban foglalt tripusz-mese bemutatása Plutarkhosz Szolón-életrajzánál található.

(l) Plutarkhosz (45–120) *Párhuzamos életrajzok* (*Βίοι Παράλληλοι*, *Bioi paralleloi*, *Vitæ parallelæ*) c. műve rendkívül jelentős a témánkat illetően is.

(α) *Periklész* életrajzában olvashatjuk, hogy „mint kormányzat használta a reményt, hogy felemelje és vigasztalja az athéniakat, ha kedvüket veszítették.”⁷⁵

(β) *Coriolanus* életrajza szerint a rómaiak a volscusokkal vívott háborúk (VI-IV. század) során a városon – többek között Coriolanus árulása miatt – úrrá lett zűrzavar orvosságát abban lelték meg, hogy „reményüket a szerencse kiszámíthatatlanságába vetették, mivel önmagukban nem tudtak menekvést találni...”⁷⁶

(γ) *Alexandrosz* plutarkhoszi életrajzának 15. pontjában a perzsák ellen induló görög sereget a királyi javak és birtokok szétosztásával megnyerni igyekvő királytól megkérdezte hadvezére, Perdikkasz: „«Magadnak, királyom, mit hagytál?»” Alexandrosz azt felelte: «A reményt.» «Akkor tehát – folytatta Perdikkasz – ezt választjuk osztályrészül mi is, akik hadba szállunk veled.»⁷⁷

(δ) *Szolón* életrajzában pedig (VII,1) Plutarkhosz a milétoszi bölcsre, *Thalészra* mond kemény szavakat, ki attól való félelmében, hogy fájdalommal tölthetik majd el szeretteinek szerencsétlenségei, bajai, nem nőtt meg, nem nemzett gyermekeket. A valós szövegkörnyezetből torzítás nélkül kiragadható és általánosítható a kijelentés mondanivalója, hiszen a kockázatvállalások motivációjának megerősítésére, igazolására is szolgálhat: „Dőre, hitvány lelkű ember, aki annak a megszerzéséről is lemond, amire szüksége van, mert fél, hogy egyszer majd elveszti.”⁷⁸

Tekintettel arra, hogy a halászat a reményvétel egyik iskolapéldájának az alapja, helyénvalónak tűnik az alábbi kettő, a horgászattal, ill. a halászáttal összefüggő plutarkhoszi „történet” részletesebb idézése.

(ε) Az *Antoniusz*ról szóló életrajz szerint a hadvezér „egy alkalommal horgászott, ám nem volt szerencséje, s bosszankodott miatta, mert Kleopátra is jelen volt. Megparancsolta tehát néhány halásznak, hogy bukjanak a víz alá és titokban akaszszanak horgára korábban kifogott halakat, s valóban ki is húzott így két-három ha-

Greek Bucolic Poets: Theocritus. Bion. Moschus. (Trans. Edmonds, J. M.) In: Loeb № 28. Cambridge, Harvard UP, 1928.

⁷² Ld.: Διογένης Λαέρτιος: Βίοι καὶ γνώμαι τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκιμησάντων. Ed.: Long, H. S. Oxford 1964.

⁷³ „Ἐρωτηθεὶς τί γλυκὸν ἀνθρώποις, «ἐλπίς,» ἔφη.” Ld.: (Ed.) Long, Διογένης, I: Βίαι, 87.

⁷⁴ „Ἐρωτηθεὶς τί ἐστὶν ἐλπίς, «ἐγρηγορότος» εἶπεν, «ἐνύπνιον.»” Ld.: (Ed.) Long, Διογένης, V: Arisztotelész, 18.

⁷⁵ Ld.: Plutarkhosz: *Párhuzamos életrajzok*, I. kötet, Periklész 15. bek. (Ford. Máthé Elek) Budapest, Osiris, 2005.

⁷⁶ Vö. Plutarkhosz, *Párhuzamos*, I, Coriolanus 32. bek.

⁷⁷ Ford. Máthé Elek. Ld.: Lakoma. A görög-latin próza mesterei. (Vál. és jegyz. Simon Róbert) Budapest, Európa, 1964.

⁷⁸ Ford. Máthé Elek, ld. Lakoma.

Görögül VII,1: „Ἄπορος δὲ καὶ ἀγεννῆς ὁ τῷ φόβῳ τῆς ἀποβολῆς τὴν κτῆσιν ὧν χρῆ προῖεμενος”. Ld.: Πλουτάρχου Βίοι. / Plutarchi Vitæ. Rec. Doehner, Theodor. Vol. 1. Parisiis, Didot, 1857. 97

lat; a királynő észrevette a csalást, de úgy tett, mintha megcsodálná, ... – másik alkalommal – Kleopátra megparancsolta egyik szolgájának, hogy bukják a víz alá, úszson oda gyorsan a horoghoz, és akasszon rá egy pontoszi sózott halat. Antonius azt hitte, jó fogásra tett szert, és kihúzta a horgot, mire természetesen a nézők harsány nevetésben törtek ki. «Hagyd a horgászbót, imperátor, nekünk, pharoszi és kanóboszi halászoknak – mondta Kleopátra –, Te csak vadássz városokra, birodalmakra és földrészekre.»⁷⁹

(ζ) Ismételten *Szolón* életrajzát vizsgálva (IV,2-3⁸⁰), a viszonylag közismert tripusz-mese kiválóan érzékelteti, hogy a görögök – szemben a vagyoni jogot „feltaláló” római juristákkal – miként oldottak meg fejtörést igénylő jogi kérdéseket.⁸¹ Eszerint „egy alkalommal, amikor néhány halász Kósz szigetén kivetette hálóját, milétoszi látogatók tartózkodtak a szigeten, és látatlanban megvették előre a fogást („*πριαμένων τον βόλον οὐπω φανερόν ὄντα*”). A hálóban egy aranytripusz⁸² volt, amelyet állítólag a Trójából hazatérő Heléna egy régi jóslatra emlékezve dobott a tengerbe. A látogatók és a halászok között civódás támadt a tripusz miatt. A két város magáévá tette az ügyet, és háborút indított egymás ellen. A harcoló felek Püthiához fordultak döntéssért, aki a tripuszt a legbölcsebb férfiúnak ítélte, így hát először Thalésznek küldték el Milétoszba. A kósziaiak szívesen cselekedtek így, bár előzőleg háborút viseltek a tripusz miatt Milétosz egész lakossága ellen. Thalész azonban kijelentette, hogy Biasz bölcsebb nála, és odaadta neki a tripuszt, ő viszont továbbküldte a magánál még bölcsebbnek, így aztán a tripusz körbejárt, míg másodszer is Thalészhoz került. Ekkor Milétoszból Thébaiba vitték, és ott felajánlották Apollónnak...”⁸³

A tripusz-történet bő három évszázaddal korábban már megjelent *Dionészi Laertiosz*nál is, a már említett filozófusi életrajzokban (*Βίοι καὶ γνῶμαι...*), Thalésznál. Ő úgy fogalmaz: „*γὰρ Ἰωνικούς τινας νεανίσκους βόλον ἀγοράσαι παρὰ Μιλησίων ἀλιέων*” – vagyis: „néhány ióniai fiatal ember milétoszi halásztól megvette a hálóvetést [halfogást]”.⁸⁴ A plutarkhoszi szöveg hitelességét e forráshely a kontemporalitása folytán csak megerősítheti. Rajtuk kívül *Valerius Maximus* (Kr.e. I-Kr.u. I. század) is megírta a tripusz-történetet.

A jogtörténet olykor megdöbbenően szellemes párhuzamainak példája egyébként, hogy az imént felidézett kószai „események” után kb. 2600 évvel az USA Louisiana államában éppen a plutarkhoszi tripusz-mesében foglalt jogi problémához hasonló esetek merültek fel. A polgári törvénykönyvnek (Civil Code, 1870) a reményvételt („Sale of a hope”) tartalmazó artikuluszát (Art. 2451) ugyanis 1995-ben módosítani kellett, abba felvették a „*to whatever is caught in the net*” fordulatot: „bármit

⁷⁹ Vö. Plutarkhosz, *Párhuzamos, I*, Antonius 29. bek.

⁸⁰ IV,2-3: „*Κῶων γάρ, ὡς φασι, καταγόντων σαγήνην, καὶ ξένων ἐκ Μιλήτου πριαμένων τὸν βόλον οὐπω φανερόν ὄντα, χρυσοῦς ἐφάνη τρίπους ἐλκόμενος, ὃν λέγουσιν Ἑλένην πλέουσιν ἐκ Τροίας αὐτόθι καθεῖναι χρησιμοῦ τινοῦ ἀναμνησθεῖσαν παλαιοῦ. γενομένης δὲ τοῖς ξένοις πρῶτον ἀντιλογίας πρὸς τοὺς ἀλιέας περὶ τοῦ τρίποδος, εἶτα τῶν πόλεων ἀναδεξαμένων τὴν διαφορὰν ἄχρι πολέμου προελθοῦσαν, ἀνεῖλεν ἀμφοτέροις ἡ Πυθία τῷ σοφωτάτῳ τὸν τρίποδα ἀποδοῦναι. [3] καὶ πρῶτον μὲν ἀπεστάλη πρὸς Θαλῆν εἰς Μίλητον, ἐκουσίως τῶν Κῶων ἐνὶ δωρουμένων ἐκείνῳ περὶ οὗ πρὸς ἅπαντας ὁμοῦ Μιλησίου ἐπολέμησαν. Θάλεω δὲ Βίαντα σοφώτερον ἀποφαίνοντος αὐτοῦ πρὸς ἐκεῖνον ἤκεν: ἀπ' ἐκεῖνον δ' αὐθις ἀπεστάλη πρὸς ἄλλον ὡς σοφώτερον. εἶτα περιῶν καὶ ἀναπεμπόμενος οὕτως ἐπὶ Θαλῆν τὸ δεύτερον ἀφίκετο, καὶ τέλος εἰς Θήβας ἐκ Μιλήτου κομισθεὶς τῷ Ἰσμηνίῳ Ἀπόλλωνι καθιερώθη.*” Ld.: Plutarchi Vitae. 96.

⁸¹ Kissé gúnyosan jegyzi meg pl. *Daube*: „Had the Pythia been a Roman jurist, she would have decided either for the former [the buyer] or for the latter [the fisherman].” DAUBE, David: Purchase of a prospective Haul. In: Paoli, 203. = Collected Studies in Roman Law. Halb-Bd. I, Frankfurt a. M., Klostermann, 1991. 553.

⁸² A tripusz a görög mitológiában Püthia széke volt, valójában egy háromlábú, rendszerint bronzból készült üst, amelyet a Kr.e. 6. századig áldozati adományként, ill. fogadalmi ajándékként használtak főként Athénben. Ld. KIP IV, s.v. *tripus*.

⁸³ Vö. Plutarkhosz, *Párhuzamos, I*, Szolón 4. bek.

⁸⁴ Vö. I,28.

fogjanak is a hálókban”.⁸⁵ A törvényszöveg így már alkalmas volt az 1950-es évektől gyakran felmerült speciális, a kőolaj kitermelésével összefüggő, adásvételnek tekintett jogügyletekből származó jogvitáknak – kőolajkitermelési szolgáltatást vesznek, de kőolajat nem, csak földgázt találnak – az analógia módszerével történő megoldására.⁸⁶

(η) Plutarkhosz idevágó írásainak p e c s i vonatkozása is van. A humanizmus korában újrafelfedezett auctor munkásságának az „*Erkölcsei iratok*” (Éthika) cím alatt Maximosz Planudész által (XIII. sz.) összefoglalt egyes elemei között az „*ad Cornelium Pulchrum*” írott műtöredéket – „*de commoditatibus inimicitiarum*” – mások mellett Janus Pannonius is lefordította latinra. A műben szereplő „halvetést vevő” (*jactus piscium emptians*) fordulat plutarkhoszi magyarázatának fordítása másként szerepel a Teleki Sámuel-féle kiadásban⁸⁷, ill. a *Kristeller*⁸⁸ nyomán Boronkai⁸⁹ által 1972-ben a Vatikáni Könyvtárban felfedezett, addig ismeretlen Janus-kódexben. Utóbbi verzió kiigazítja és kiegészíti az előbbi elírásait és hiányait, eszerint a plutarkhoszi kázusban arról van szó, hogy hálövetést (*jactus* – nem pedig „*intus*” – *retium*), avagy halfogást (*piscium capturam*) vesznek. Janus Pannonius a Plutarkhosznál található „*βόλους ἰχθύων*” fordulatot tehát helyesen fordította „hálövetés”-nek, ill. helyesen értelmezte annak megvételét akként, hogy az „egy hálónyi kifogott hal” vásárárt jelenti.

3. A latin irodalom

A) A Remény (*Spēs*) mint istenség

A latin szerzők vizsgálatát természetesen – csakúgy, mint a görögöknél – a mitológiával szükséges kezdeni. A Remény a görög Elpisszel szemben valódi kultuszt élvezett⁹⁰ istennője: *Spes*.

Elsősorban a földműves reménységének megszemélyesítője, amelyet az munkájának eredményéhez fűz. Tisztelték ugyanakkor az áldott állapotban levő asszonyok is, mivel végső soron azt a reménységet jelentette, amely a szerencsés, termékeny és gyümölcsöző jövőre vonatkozik.⁹¹ Később a kívánság beteljesüléseért imádkoztak hozzá, így pl. a nyereségét kergető kalmár, illetve a katona, aki válságos helyzetben szerencsés kimenetelt remélt. Nem vétetlen ezek után állandó melléknéve, *epitheton ornans*, a „*bona*” jelző, mely egyik korai megjelenése P l a u t u s (250-184) *Rudens* (A köté) c. vígjátékában található, vigaszt, szorult helyzetében

⁸⁵ Art. 2451. Sale of a hope: „*A hope may be the object of a contract of sale. Thus, a fisherman may sell a haul of his net before he throws it. In that case the buyer is entitled to whatever is caught in the net, according to the parties' expectations, and even if nothing is caught the sale is valid.*” (Acts 1993, No. 841, §1, eff. Jan. 1, 1995)

⁸⁶ Visszterhes kitermelési jog alapításával tették ti. lehetővé a földtulajdonosok a kőolajkitermelést a szénhidrogént méhében rejtő föld felett tulajdonjoggal nem rendelkező vállalatok számára. A földtulajdonos a kitermelési jog ellenértékét akkor is meg kívánta tartani, ha a földből a várakozásokkal ellentétben nem kőolaj, hanem pl. a szerződés tárgyi körén kívül eső, s ezért a saját kockázatára kitermelőt meg nem illető földgáz tört elő. Részletesebben ld. COREY, Edgar: The Reversionary Mineral Interest. In: TLR 20 (1945-46) 259-267. és STEIN, Peter: The Future of Roman Law, RIDA 41 (1994^{Suppl.}) 179.

⁸⁷ Iani Pannonii opusculorum pars altera. (Ed.: TELEKI, Samuel de) Traiecti ad Rhenum (Utrecht), Wild, 1784. 18.

⁸⁸ KRISTELLER, Paul Oskar: Iter Italicum. Vol. II. London-Leiden, Warburg, 1967. 411. Hivatkozása: Boronkai (köv. lábjegyzet).

⁸⁹ BORONKAI, Iván: A Vatikáni Könyvtár ismeretlen Janus Pannonius-kódexe. (Regin. Lat. 1931: Plutarchus, de commod. inimicitiarum). In: Magyar Könyvszemle 89/2 (1973) 135.

⁹⁰ Vö. pl. s.v. *Spēs*. In: Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike. Cancik, Hubert / Schneider, Helmuth (Hrsgg.) Stuttgart, Metzler, 1996-tól, (=DNP) Bd. 11, 811.

⁹¹ Vö. pl. DAGR, 32. jegyz., 1430^{col. II.}

segítségét könyörög tőle a fiatal lány, Palæstra.⁹² A jelzős szerkezetet mai magyar nyelvünk is őrzi: „jó/édes reménység”.

A római istenasszony legkorábbi időre – Kr.e. 477-re – visszautaló említése éppen egy görög auktor, Dionüsziosz Halikarnasszosz (Kr.e. 54-Kr.u. 8) a *Rómaiak őstörténete* (*Ῥωμαϊκὴ Ἀρχαιολογία*)⁹³ c. művének IX. kötetében (24,4) található.⁹⁴ Első nagy római templomának keletkezése is ez utóbbi minőségéhez kapcsolódik, *Attilius Calatinus* fogadta meg annak emeltetését az első pún háború borzalmi közepette. A templom *Pietas* és *Juno Matuta* templomai között a *Forum holitorium* állt⁹⁵, ahol a San Nicolò in Carcere templom található. Kr.e. 31-ben egy tűzvészben megsemmisült, azonban Kr.u. 17-ben *Germanicus* újból felavatta. Ezen kívül két szentélyéről emlékeznek meg a források, egyet a hetedik régióban (*regio via Lata*) említenek (ez a *templum Spei Novum*), egy másik pedig az Aurelianus-fal egyik kapuja, a *Porta Labicana* táján (ma: porta Maggiore) állott. A környéket magát is róla elnevezve úgy említik, hogy „*ad spem veterem*”.⁹⁶

Az istennő hivatalos ünnepségének napja augusztus 1. volt.⁹⁷ *Augustus* (Kr.e. 27-Kr.u. 14) követően az istenasszony szoros kapcsolatban állt a császári családdal: annak a napnak az emlékére, amelyen a későbbi császár nagykorúsága jeleként a *toga virilist* magára öltötte – október 18. –, elő van írva a hozzá való könyörgés. *Claudius*tól (41-54) fogva már a császári dinasztikus remények kifejezője.⁹⁸ Kr.u. 63-ban, amidőn *Nero* császár és *Poppæa* császárnő – az utóbbi szerencsés kimenetelű antiumi megbetegedése után – Rómába bevonultak, már az ünnepi istenségek sorában található *Spes*.⁹⁹ Az ekkorra Rómán kívül is sokhelyütt tisztelt istennő elnevezése – utalással nyilván az uralkodói dinasztiákkal összefüggő reményekre – *Spes Augusta*.¹⁰⁰ A *Corpus Inscriptionum Latinarum* tanúsága szerint *Antiumban*¹⁰¹ külön kollégiuma volt (*cultores spei augustæ*)¹⁰², de maradtak fenn a tiszteletét tanúsító feliratok *Gabiban*¹⁰³, *Ostiában*¹⁰⁴, *Ariciában*¹⁰⁵ és *Capuában*¹⁰⁶ is. Capuában *Spes, Fortuna* és *Fides* közös templomot¹⁰⁷ kapott.

Látható tehát, hogy míg *Elpisz* esetében a görög auktorok – ugyan istennőként – csupán megszemélyesítették a fogalmat, a római *Spes*nek valódi (vallási) kultusza volt.¹⁰⁸

Ettől eltekintve érdekes, hogy mindkettejük típusábrázolása tökéletesen egyező: a bájos – még a *Pheidiasz* (500-430) előtti időkre visszavezethető – archetípus

⁹² Ld. 232-233. sor: „*Spes bona, obsecro, subventa mihi, / exime ex hoc miseram metu.*” Plautus: *The Carthaginian*. Pseudolus. *The Rope*. Vol. IV. (Transl. Nixon, Paul) In: Loeb № 260. Cambridge, Harvard UP, 1932.

⁹³ Ld. pl. Διονυσίου Ἀλικαρνασεῶς τὰ Εὐρισκομὲνα Ἱστορικά τε καὶ Ῥήτορικά, Συγγραμματα. Frankfurt, Wecheli, 1636. 585.

⁹⁴ Ld. s.v. *spes*, PW, 45. jegyz., 1634^{col}.

⁹⁵ Ld. Tit. Liv. 2.51; 21.62; 24.47. Tacit. Ann. II.49. Titus Livius: *A római nép története a város alapításától*. (Ford. Murakózy Gyula) Budapest, Európa, 1963-1976.

⁹⁶ Ld. s.v. *spes*, in: Pecz Vilmos, *Ókori Lexikon*. Budapest, Franklin, 1902-1904. / DAGR / PW / DNP.

⁹⁷ Ld. Pecz, *Lexikon*, s.v. *spes*.

⁹⁸ Ld. DNP, s.v. *Spes*, Bd. 11, 811.

⁹⁹ Vö. DAGR, 1431.

¹⁰⁰ Vö. CLARK, Edward Mark: *Spes in the Early Imperial Cult: „The Hope of Augustus”*. In: *Numen* 30 (1983) 80-105. [Csak az abstract volt hozzáférhető.]

¹⁰¹ Ld. *Corpus Inscriptionum Latinarum* (=CIL) vol. VI pars I, 2043. (Vol. VI=Inscriptiones urbis Romae Latinae. / Inscriptiones sacrae. Augustorum, magistratum, sacerdotum. Latercula et tituli militum. Ed. Henzen, G. / Bormann, E. 1876)

¹⁰² Ld. CIL, vol. X, 6645. (Vol. X=Inscriptiones Bruttiorum, Lucaniae, Campaniae, Siciliae, Sardiniae Latinae. Edidit: Mommsen, Th. 1883)

¹⁰³ Ld. CIL, vol. XIV, 2804. (Vol. XIV=Inscriptiones Latii veteris Latinae. Ed.: Dessau, H. 1887)

¹⁰⁴ Ld. CIL, vol. XIV, 475.

¹⁰⁵ Ld. CIL, vol. XIV, 2158.

¹⁰⁶ Ld. CIL, vol. X, 3775.

¹⁰⁷ Ld. s.v. *spes*, PW, 1635^{col}.

¹⁰⁸ Ld. s.v. *spes*, PW, 1634^{col}.

számos pénzérmén, domborművön, festményen, mozaikon megfigyelhető. Az istennő valamennyin úgy jelenik meg, mint fürge, karcsú leányka, kinek kibontott haja dúsan omlik le vállára, s aki lábujjhegyre emelkedve könnyedén lebeg tova. Hosszú ruháját leeresztett baljával kecsesen meglebbenti, jobbában pedig liliumot vagy gránátalmavirágot, néha búzakalászt vagy csészét tart.¹⁰⁹

Az archetípust követő szoborábrázolások találhatóak¹¹⁰ a híres genovai Collezione Giustiniani, valamint az angliai Ince Blundell-gyűjtemény anyagai között.¹¹¹ Az e típustól némileg eltérő ábrázolása a Farnese-kollekcióba tartozó „Flora”, a nápolyi Museo Archeologico Nazionale-ban látható hatalmas hellenisztikus márványszobor.¹¹² Kronológiailag ugyan nem ide tartozik, meg kell azonban említeni, hogy a politeizmus Remény istensége egész más tartalommal – mint ún. nem kardinális, vagyis *teológiai erény* – jelenik meg a kereszténység korában (Szt. Ágoston nyomán¹¹³), ahol ugyanakkor ábrázolása továbbra is megőrizte az angyali nőalakot (ld. képmelléklet).¹¹⁴

B) Az egyes latin szerzők (*auctores Latini*)

Áttérve az *auctores Latini* vizsgálatára megállapítható, hogy már a Kr.e. II. század első harmadában találni olyan római szerzőt, aki a remény fogalmát *expressis verbis* – noha természetesen nem technikus értelemben – összekapcsolta az adásvétel fogalmával.

(a) A nagy vígjátékíró, az ókori és középkori oktatás tananyagában is – talán *Apollinaris*nak köszönhetően – rangos helyen szereplő Publius Terentius Afer (195/185-159) *Adelphæ* (Testvérek) c. művéről van szó.

Az etikai szempontból is tanműnek tekinthető vígjátékban két, különböző neveltetésben részesült, ill. családi háttérrel rendelkező testvérpár hasonló kimenetelt eredményező, téves életvezetési – szerelmi – lépéseit figurázza ki a szerző. A testvérpárok: a falusi (népi) Demea (ti. *δημος*, démosz) és a városi (urbánus) Micio, ill. az előbbi fiai: Ctesipho és Æschinus, akik közül utóbbit Micio örökbe fogadta, és az urbánusságra jellemző szabadelvűségben neveli.

A II. felvonás 1. jelenetében a kerítő (*Ieno*) Sannio (*σαννος*, szannosz, bolond) „prostituált üzemű” rabszolgáját, *Bacchis meretrixet* Æschinus megszökteti. Ezután természetesen szóváltásba keveredik a hatalombirtokossal, és szabadságperrel (*vindicatio in libertatem*¹¹⁵) fenyegeti meg őt, hacsak az eredeti vételárként kiadott 20 *minæ*-ért (1/3 athéni talentum vagy 2000 drachma) az örömlányt neki el nem adja.

A 2. jelenetben Sannio a dilemmán monologizál: engedje-e át ugyanannyiért, amennyiért ő maga vette. Viszont ha Æschinus tanúkkal fog érkezni, s ő belemegy ebbe a látszólagos áralkuba, akkor maga teszi bizonyíthatóvá, hogy eladta a perben szabad státusúnak állított nőt. Ez pedig az ígért szabadságper bizonytalan kimene- teléhez képest rá nézve bizonyos veszteség: hiszen mint kereskedő haszon nélkül ad

¹⁰⁹ „Le type le plus probable de *Spes* est celui d'une jeune femme vêtue de la tunique sur laquelle est drapé un ample manteau dont elle relève l'extrémité inférieure avec un geste harmonieux, soit de la main droite, soit de la main gauche; l'autre soutient une corne d'abondance ou tient une fleur, de préférence en bouton, c'est-à-dire symbolique.” Vö. pl. DAGR, 1431^{col.II}.

¹¹⁰ Továbbiakhoz ld. még s.v. *ἐπιτίς*, PW, Reihe II Bd. V. Hrsg. Wissowa, Georg. Stuttgart, Metzler, 1905. 2455^{col.}.

¹¹¹ Vö. DAGR, 1431^{col.II}.

¹¹² Egyes kőmetszeteken úgy is látható, amint kiterjesztett jobbában virág helyett a kedvező siker, *Bonus Eventus* kisdud szobrocskáját tartja, jelezve ezzel a beteljesedett reménységet. Ld. s.v. *Spes*. In: Pecz, Lexikon.

¹¹³ Vö. *Enchiridion ad Laurentium sive de fide, spe et caritate*, Cap. 8 és 114: a hit (*fides*) és a szeretet (*caritas*) között a 2. erény. Ld.: s.v. *Spes*. In: DNP, Bd. 11, 811

¹¹⁴ Ez látható pl. a padovai Arena-kápolna Giotto-freskói egyikén. Ld. pl. NAGY Márta: Ambrogio Lorenzetti: A jó kormányzás allegóriája. ... In: AAPA Tom. XXXIV. Sectio Historiae Eger, 2007

¹¹⁵ Ti. Sannioval, a hatalombirtokossal szemben azt állítja, hogy a lány szabad, s mint *assertor libertatis* ígéri fellépését a hatalombirtokossal szemben indítandó szabadságperben.

túl a „jószágon”, amit a hatalmas ciprusi rabszolgapiacra tervezett elvinni, s így a nyereség kimaradásán túl egyéb veszteségei is lesznek.

A 3. jelenetben Æschinus örökbefogadó atyjának, Miciónak egy rabszolgája, a „jóakarátú” Syros ad kéretlen tanácsot a megoldhatatlannak tetsző helyzetbe került, ellenérdekű kerítő számára: sokszor jobb engedni, hiszen a ráfizetés *biztos hiánya* még akkor is előnyösebb az *esetleges* veszteségnél, ha a nyereség – egyébként éppen e garancia miatt – kimarad. Erre a balga Sannio akként reagál, hogy jobb a szabadságper kimenetelének bizonytalan sikere, mint a haszon bizonyos elmaradása: „*Ego spem pretio non emo.*” Azaz (*mot-à-mot*): „Én reményt (kész)pénzért nem veszek.” – „*Numquam rem facies...*” – válaszol Syrus, azaz: „Így nem fogsz nyerni az ügyön!”¹¹⁶

Sannio idézett mondata – *ego spem pretio non emo* – önálló életre kelt a későbbi irodalomban és közbeszédben. Rotterdami *Erasmus* hatalmas, *Adagia*¹¹⁷ c. gyűjteménye alapján az utókor a „jobb ma egy veréb, mint holnap egy túzok” szállóige¹¹⁸ tartalmát érti alatta. A mű, valamint Paolo *Manuzio* hasonló gyűjteménye¹¹⁹ szerint a szállóige legkorábbi, eredeti megjelenési helye Terentius Afer vígjátéka.¹²⁰

(b) Terentius Varro (116-27) – Quintilianus szerint a legműveltebb római¹²¹ – a latin nyelvről szóló, töredékesen fennmaradt művének VI. könyvében többek között az eljegyzés lebonyolítása végett igénybe vett *sponsio* formáit tárgyalja. Itt kifejtett álláspontja szerint – amennyire az a vitatott szövegű és központosú mondatból egyáltalán kideríthető¹²² – a remény (*spes*) úgy vezethető le a *spondeo* igéből származtatott, „szabad akarat” jelentésű „*spons*” szóból („*a sponte*”¹²³), hogy: „aki remél, az arról, amit remél, véli, hogy létrejön, és akarja is azt; amiről szintén véli, hogy létrejön, azonban nem akarja, azt féli, nem pedig reméli”.¹²⁴

(c) Marcus Tullius Cicero (106-43) a *Tusculanæ Disputationes*-ban (Tusc. 4,37,80) utal arra, hogy a rómaiaknál „*spes*” a „jó”, „metus” pedig a jövő „rossz” várását, az azzal való szembenézést jelenti („*si spes est expectatio boni, mali expectationem esse necesse est metum*”). Törvényszéki beszédeiben és egyéb munkáiban a remény számos megjelenésével találkozni: a győzelem reménye (*spes victoriæ*, Phil. 14,4, *spes triumphii*, Pro Font. 38), a béke reménye (*spes pacis*, Brut. 329), a konzulság elnyerésének reménye (*spes consulatus*, De fin. 2,76; Pro Mur. 53), a boldogság reménye (*spes lætitiæ*, De orat. 2,51,206), az örökség reménye (*spes hereditatis*, Par. Stoic. 5,39), egy jobb állapot reménye (*spes melioris*

¹¹⁶ Az már voltaképp csak a kalmárszellem karikírozása, hogy végül Syrus azzal próbálja megnyugtatni Sannio-t, hogy gazdájának örökbefogadott fia, Æschinus valahonnan csak össze fog tudni kaparni 10 *minæ*-t (NB. az eredeti vételár felét). Elégedjen meg ezzel!

A feldolgozás a következőkön alapul: Terence: Phormio. The Mother-in-Law. The Brothers. (Ed./transl. Barsby, John) In: Loeb № 23/2. Cambridge, Harvard UP, 1983, ill.: The Comedies of Terence. (Transl. Riley, Henry Thomas) New York, Harper, 1872. 206-213.

¹¹⁷ Desyderii Herasmi Roterdami veterum maximeque insignium paroemiarum id est adagiorum collectanea. Parrhisiis, 1505. Ld. II,4,5=1305.

¹¹⁸ Pl.: ol. „è meglio un uovo oggi, che una gallina domani”; ang. „a bird in the hand is worth two in the bush”; sp. „yr por lana y bolver trasquilado” stb.

¹¹⁹ Pauli Manutii Adagia optimorum utriusque linguae scriptorum omnia, quaecunque ad hanc usque diem exierunt. Ursellis, 1603. 569-570.

¹²⁰ Más szempontú magyarázatot ad *Pringsheim* és *Hoetink* a kérdésre. Ld.: PRINGSHEIM, Fritz: The Greek Law of Sale. Weimar, Böhlau, 1950. 193-194; HOETINK, Hendrik R.: Quelques remarques sur la vente dans le droit grec. In: Tijdschrift 9 (1929) 259-260.

¹²¹ Inst. Orat. X,1,95: „*vir Romanorum eruditissimus*”. Ld.: The Institutio Oratoria of Quintilian. Vol. I. (Transl. Butler, H. E.) In: Loeb, London, Heinemann 1920.

¹²² Ld. a szövegkritikai jegyzeteket: M. Terenti Varronis de Lingua Latina libri... Rec. SPENGLER, Andreas. Berlin, Weidmann, 1885. 100.

¹²³ Nominativusban nem, csak genitivusban (*spontis*) és ablativusban (*sponte*) használatos főnév.

¹²⁴ Ld. VI,7,59: „*Etiam spes a sponte potest esse declinata, quod tum sperat, cum quod volt, fieri putat; nam quod non volt, si putat, metuit, non sperat.*”

status, Pro Sest. 70), a halhatatlanság reménye (*spes immortalitatis*, Tusc. 1,17,39), a növekvő szerencse reménye (*spes amplificandæ fortunæ*, Lael. 59), a jutalmak reménye (*spes præmiorum*, Phil. 3,14; Pro Balb. 49), a szabadság reménye (*spes libertatis*, Phil. 5,49), a jólét reménye (*spes salutis*, Phil. 10,12; Pro Clu. 24; Pro Marc. 3). *Spes* és *metus* fenti összefüggésével – mely szerint „a remény valami *jónak* a várása” – néhány fordulata igencsak szembemegy, de legalábbis a „jó” fogalmának ugyancsak szubjektív megítélését mutatja. Aligha lehet ugyanis „bonus” egy bűncselekmény eltitkolása (*spes occultandi maleficii*, Pro Cael. 53) vagy a büntetlenül maradás (*spes impunitatis*, Pro Mil. 43), ill. a rablás és zsákmányszerzés (*spes rapiendi atque prædandi*, Phil. 4,9).¹²⁵

A *De officiis* c. erkölcsstani munkájának III. könyvében érdekes esetet ír le, amelyet a romanisztikai jogirodalom is előszeretettel idéz az *actio de dolo* és az *actio empti/venditi* konkurrenciájával kapcsolatban¹²⁶ – ezúttal azonban más az *à propos*. A halfogás reményét akár arra is felhasználhatta ugyanis némely, a megtevesztéstől sem visszariadó eladó, hogy valamely kevésbé értékes ingatlanától megszabaduljon. Canius, római lovag Syracusában óhajtott egy csendes, kellemes fekvésű házastelket vásárolni. Ezt megneszelte a bankár Pythius, ki saját telkére meghívta a lovagot, és ott díszes fogadást rendezett a számára, mellékesen megjegyezve, hogy a villa nem eladó. Egyidejűleg intézkedett, hogy a part mellett a halászok vessék ki a hálójukat. Az e látványtól elbájolt Caniusban természetesen azonnal vételi szándék alakult ki, amelyet csupán a „nem eladó” villa igen magas áron eszközölt megvételével tudott csillapítani. A jóakarátú szomszédoknak köszönhetően igen hamar kiderült, hogy a környéken nem szokás halászni, mert halfogásra nemigen van remény...¹²⁷

(d) Publius Vergilius Maro (70-19) *Georgica* c. eposz tankölteményének I. könyvében a vetés-aratás problémáját tárgyalja, amely a kockázatos volta szempontjából a reményvétellel valamelyest rokon, ún. *remélt dolog vételével* (*emptio rei speratae*) hozható összefüggésbe: amidőn ti. valaki már a vetés idején megveszi az aratnivalót. A nagyobb haszon reményében csak a várt eredményre tekintettel lévő, s nem megfelelően időzített vetés a szerző szerint elejti az aratás sikerének reményét.¹²⁸

(e) Valerius Maximus (Kr.e. I-Kr.u. I. század) is megírta a tripusz-történetet „*Factorum et dictorum memorabilium libri novem*” (Emlékezetes tettek és mondások kilenc könyve) című munkájában. Ekként írja le a tripusz-mese számkra érdekes fordulatát: „A milétoszi kerületben a hálójukat kivető halászoktól valaki megvette a hálódobást. Kifogtak azonban egy delfi, nagy súlyú, arany áldozati edényt, amelyről vita támadt közöttük, hiszen maguk a kifogott halak adattak el, ugyanakkor a szerencse folytán a hálóba vetődő javak vétettek meg.”¹²⁹ Az idevágó görög és latin forráshelyek részletesebb vizsgálatára a következő, a görög jogi fejezetben kerül sor.

¹²⁵ Az e bekezdésben kiemelt forráshelyekre Sárosi Pál hívta fel a figyelmemet.

Forrás: <http://www.thelatinlibrary.com/cic.html>

¹²⁶ Pl. BECHMANN, August: Der Kauf nach gemeinem Recht. Theil I. Erlangen, Deichert, 1876. 651-652.

¹²⁷ Vö. De off. III,14,59-60. Ld. Cicero: De officiis. Book III. Ed. Holden, Hubert Ashton. Cambridge UP, 1902. 25-26.

¹²⁸ Ld. I,219-226: „at si triticeam in messem robustaque farra / exercebis humum solisque instabis aristis, / ante tibi Eoae Atlantides abscondantur / Cnosiaque ardentis decedat stella Coronae, / debita quam sulcis committas semina quamque / inuitae properes anni spem credere terrae. / multi ante occasum Maiae coepere; sed illos / exspectata seges uanis elusit auenis.” Ld. Virgil: Eclogues. Georgics. Aeneid: Books 1-6. (Vol. I; transl.: Fairclough, H. Rushton) In: Loeb № 63. Cambridge, Harvard UP, 1999; ill. Vergilius összes művei. (Ford. Lakatos István) Budapest, Helikon, 1967.

¹²⁹ Ld. 4.1.ext.7. Valerii Maximi factorum dictorumque memorabilium libri novem. (Ed. Kappius, Joannis) Vol. I. London, Valpy, 1823. 432-433. o.

(f) Titus Livius (Kr.e. 59-Kr.u. 17) „*A római nép története...*” c. opusában¹³⁰ a samnisok elleni hadjáratot folytató ifjabb *Publius Decius Mus* konzulságának 3. évében – a Kr.e. IV-III. század fordulóján –, ismervén a kereskedelmi nyereség reménye által mozgatott kalmárszellemet, a katonai logisztikában és utánpótlási-ellátási vonalak megszervezésében új módszert¹³¹ vezetett be, s így buzdította katonáit: „... Egyszer s mindenkorra megelégedtek ezzel az egyetlen győzelemmel s ennyi zsákmánnyal? Nem kellene inkább bátorságotokhoz szabni reményeiteket? A tiétek minden samnis város, a városokban hátrahagyott minden érték, ... Adjátok el ezt a holmit, a nyereség reményével kecsegtetve késztesseitek a kereskedőket, hogy seregünk nyomába szegődjenek. Én azután majd bőségesen gondoskodom eladnivalóról! ...”¹³²

(g) I d ő s e b b (Lucius Annæus) S e n e c a (Kr.e. 54-Kr.u. 39) a törvényszéki retorika egyik alapművében, a *Controversiæ*-ben a reménynek a görög irodalomban is sokhelyütt megtalálható vigaszjellegét hangsúlyozza: „*Spes est ultimum adversarum rerum solacium.*” Vagyis: remény az utolsó vigasz a szerencsétlenségben.¹³³

(h) Publius O v i d i u s Naso (Kr.e. 43-Kr.u. 17/18) a mitológiai hősnők panaszeveleinek foglalatát adó *Heroides*-ben, Phyllis¹³⁴ levelében a következőképpen – igen bonyolult kifejezésmódban – festi meg a remény és a hit, vagyis a reménybeli dolgok bekövetkezésében való bizakodás kapcsolatát: „*Spes quoque lenta fuit; tarde quæ credita lædunt / Credimus. ...*” (2,9-10), vagyis: „Oly lassan múlik a remény is, mint kishitűek azok, kiket e bizakodásuk sért.”¹³⁵

(i) Titus P e t r o n i u s A r b i t e r (14-66) a neki tulajdonított *Satyricon*¹³⁶ c. mintaadó kalandregényének III. fragmentumában Agamemnón a hallgatósága kegyeit és figyelmét kereső pedagógus (itt a *magister eloquentiæ*, a szónoklattan mestere) sanyarú sorsáról értekezik. Hogy függhet ez össze a reményvétellel? Petronius alkalmazott metaforája szerint e tanár másképp célját – a mesterség, a tananyag elsajátítását – el nem érheti, „hacsak cselet nem vet a füleknek: ..., ha – mint valami halász – csalétket nem tesz horgára, amelyről tudja, hogy harapnak rá a halacsák, zsákmány reménye nélkül üldögélhet a sziklán.”¹³⁷

(j) Marcus Fabius Q u i n t i l i a n u s (35-100) a hiú, csalfa reményről (*spes inanis* vagy *destituta*) két helyen is megemlékezik. Az őt halhatatlanná tevő szónoklat-

¹³⁰ Vö. Tit. Liv. A.V.C. 10,17.

¹³¹ A meghódított samnis városok vagyonát mint eladható portékát tüntette fel katonái előtt, amely végett a nyereségyágytól hajtott – és egyszersmind a katonai ellátásról ezúton gondoskodó – kereskedők a seregek nyomába fognak szegődni, így nem kell az ellátmányt a nehéz terepen a katonáknak magukkal vinniük.

¹³² Titus Livius: *A római nép története*, 86. jegyz.

Latinul: „*Decius: «... Voltis vos pro virtute spes gerere? omnes Samnitium urbes fortunaque in urbibus relictæ vestrae sunt, ... vendite ista et illicite lucro mercatorem ut sequatur agmen; ego subinde suggeram quæ vendatis.»*” Ld.: Livy: *History of Rome*. Volume IV, Books 8-10. (Transl. Foster, B) In: Loeb № 191. Cambridge, Harvard UP, 1926.

¹³³ Vö. *Controversiæ* 5,1,1. Ld. pl. Seneca the Elder. *Controversiæ and Suasoriæ*. (Trans. Michael Winterbottom) Vol. I-II. In: Loeb № 464. Cambridge, Harvard UP, 1974.

¹³⁴ A thrák Lükurgosz – mitológiai alak, nem a spártai királyról van szó – leánya Phyllis a trójai háborúból hazatérve hajótörést szenvedett Démophóonnal, Thészeusz fiával esett szerelembe.

¹³⁵ Saját fordítás, a Muraközy-féle (ld. Hősnők levelei. Bp., Helikon, 1985) nem volt hozzáférhető. Ugyanakkor ld. pl.: „La esperanza también tardó en perderse; tarde damos crédito a lo que creído hace daño.” Ovidio: *Heroidas*. (Ford. Moya de Baño, Francisca) Madrid, C.S.I.C., 1986, 8 Vagy: „Hope, too, has been slow to leave me; we are tardy in believing, when belief brings hurt.” Ovid: *Heroides*. *Amores*. (Transl. Showerman, Grant) In: Loeb № 41. Cambridge, Harvard UP, 1931.

¹³⁶ Titus Petronius Arbiter: *Satyricon*. (Ford. Horváth István Károly) Budapest, Helikon, 1963.

¹³⁷ Latinul: „...*nisi quasdam insidias auribus fecerint ... nisi tanquam piscator eam imposuerit hamis escam, quam scierit appetituros esse pisciculos, sine spe prædae morabitur in scopulo.*” Ld.: Petronius: *Satyricon*. Seneca: *Apocolocyntosis*. (Transl. Heseltine, Michael) In: Loeb № 15. Cambridge, Harvard UP, 1969.

tani művében¹³⁸ egyező megállapításra jut a remény természetét illetően az *Arisztotelész* idéző *Diogenész Laertiosszal*, midőn a hiú reményt az ébren lévők álmához hasonlítja: „... *et spes inanes et velut somnia quaedam vigilantium*”. A *Declamationes XII.* könyvében pedig arra jut: „*nihil enim gravius quam destitutæ spes torquent*”, vagyis „bizony semmi sem kínoz nyomasztóbban, mint a csalfa remény”.¹³⁹

(k) A kockajáték és a remény összefüggéseire mutat rá a Claudius (41-54) által Korzikára száműzött, s ezért a császárt nem kevésbé gyűlölő *Seneca* (Lucius Annæus; Kr.e. 4/1-Kr.u. 65) a megistenültet „dicsőítő” *Apocolocyntosis divi Claudii* c. gúnyiratában (Játék az isteni Claudius haláláról¹⁴⁰), amelyben szellemes büntetést talált ki „szeretete” tárgyának. Claudiusra – ki az orgyilkosok és méregkeverők ellen hozott *lex Cornelia de sicariis et veneficiis* alapján felállt különbíró-ság, a *quæstio* elé állíttatván, ügyvédet nem találván és meghallgatást nem nyervén – tálió-elvű ítéletet kért a vádló. Így ki kellett gondolni a számára valami sziszüphoszi munkát, valami „reménnyel kecsegtető, de mindig kielégületlenül maradó szenvedélyt. Erre Æacus – a bíró – elrendeli, hogy lyukas fenekű pohárral kockázzon. ... valahányszor dobni akart csörgő poharából, / mindkét kocka kihullt az edény lyukas fenekén át, / s hogy meglelte a két csontot, s készült a dobásra – / folyvást játszani vágyva, s folyvást kapva utánuk –, / megghiúsult a remény, mert ujjai közt kiugorva / csalfán elmenekült tolvajként újra a kocka.”¹⁴¹

Ifjabb Seneca műveinél maradva, a Szicília procuratorához, *Lucilius Junior*hoz írott *Erkölcsei levelekben* (*Epistolæ morales*¹⁴²) található oly letisztult, végtelenül bölcs megállapítások közül számos komoly aktualitással bír témánkat illetően. A 10. levélben (X,2) megtudhatjuk a córdobai születésű filozófustól, hogy *per quasi definitionem* mi a remény: „*spes enim incerti boni nomen est*” – „a remény ugyanis a még bizonytalan jónak a neve”.¹⁴³

A 8. levélben (VIII,3) a vagyoni bírvággal, a forgandó szerencse révén ölb hullott javakkal kapcsolatban – Thuküdidész és Arisztotelész talán utolérhetetlen „színvonalán” – a következőképp int: „Kerüljétek el mindazt, ... amit a véletlen juttatott. Minden esetleges jó előtt gyanakodva, félénken álljatok meg: a vadakat és halakat is mindig valamilyen csali remény szedi rá. A szerencse ajándékainak vélitek őket? Csapdák csupán. Mind, aki biztonságos életet akar közületek élni, amennyire lehetséges, kerülje a léppel bevont javakat ...; azt hisszük: birtokunkban vannak, s mi ragadtunk beléjük. A szakadékba visz ez az út; e felívelő életnek a vége bukás.”¹⁴⁴

A 13. levél (XIII,13) a remény gyakorta hangoztatott vigasz-szerepét finomító – napjaink emberére kiváltképp igaznak vehető – tanácsa szerint: „... vizsgálj meg a

¹³⁸ Vö. Inst. Orat. VI,2,30. Ld. pl. M. Fabi Quintiliani Institutiones Oratoriae Libri XII (Ed. Radermacher, Ludwig) Pars I. Lipsiae, Teubner, 1959.

¹³⁹ Vö.: XII, 17. Ld. Quintiliani quae feruntur Declamationes XIX maiores. Ed.: Lehnert, Georg. Lipsiae, Teubner, 1905.

¹⁴⁰ Vö. 14-15. bekezdés. Ld.: Lakoma. A görög-latin próza mesterei. (Vál. és jegyz. Simon Róbert, ford. Szilágyi János György) Budapest, Európa, 1964.

¹⁴¹ [14] „... *Placuit novam poenam constitui debere, excogitandum illi laborem irritum et alicuius cupiditatis speciem sine effectu. Tum Aeacus iubet illum alea ludere pertuso fritillo ...* [15] *Nam quotiens missurus erat resonante fritillo, / utraque subducto fugiebat tessera fundo. / Cumque recollectos auderet mittere talos, / fusuro similis semper semperque petenti, / deceptere fidem: refugit digitosque per ipsos / fallax adsiduo dilabitur alea furto ...*” Ld.: Petronius, Satyricon.

¹⁴² Seneca: Vigasztalások. (Ford., utó., jegyz.: Révay József és Kurcz Ágnes) Budapest, Európa, 1980.

¹⁴³ Seneca prózai művei. (Ford. Bollók János et al.) I. kötet Budapest, Szenczár Kiadó, 2002. 122-123.

¹⁴⁴ Ld. Bollók, Seneca, 114-117. Latinul: „... *vitae ... quae casus attribuit; ad omne fortuitum bonum suspiciosi pavidi que subsistite: et fera et piscis spe aliqua oblectante decipitur. Munera ista fortunae putatis? insidiae sunt. Quisquis vestrum tutam agere vitam volet, quantum plurimum potest ista viscata beneficia devitet in quibus hoc quoque miserimi fallimur: habere nos putamus, haeremus.*” Ld. Seneca: Epistles 1-65. Vol. IV. (Transl. Gummere, Richard M.) In: Loeb № 75. Cambridge, Harvard UP, 1917.

reményt és a félelmet, és valahányszor minden bizonytalanná válik, járj a magad kedvében: azt hidd el, amit jobban akarsz. Ha több meggondolás hajt a félelemre, akkor is csak inkább a remény oldalára hajolj, szűnj meg izgatni magad, s utána mindjárt azt forgasd elmédben, hogy a halandók nagyobb fele nyugtalankodik és felalá futkos, még ha nincs is semmi baja, s nem is lehet biztosra venni, hogy lesz.”¹⁴⁵

A vagyoni, hatalmi, szellemi sikereket és egyéb testi-lelki élvezeteket kergető, telhetetlen ember élete folyamán mindennél fontosabbnak vélt teleologikus megfontolásait teszi valós helyére Seneca – ismét a fent említett hatalmas görög elődökhöz méltó, utolérhetetlen színvonalon – a *120. levélben* (CXX,17): „... bár ilyen rozoga test jutott nekünk, mégis örökkévalóságra szóló terveket tűzünk ki célul, s amennyire kinyúlhat az emberi élet, annyit fogunk át semmi pénzzel, semmi hatalommal meg nem elégedő reményünkkel. Mi lehet ennél a reménynél oktanabb, mi lehet ostobább? Semmi sem elég a halandóknak, még a haldoklóknak sem.”¹⁴⁶

(l) Cornelius T a c i t u s (55/56-117/120) az *Évkönyvekben* (Annales III,18¹⁴⁷) a Claudius trónralépését megelőző szenátusi machinációkkal összefüggésben saját élettapasztalatát sűríti egyetlen mondatba: „Nekem, minél több friss vagy régi eseményt idézek fel, minden dologban annál inkább a szemembe ötlük, mennyire játék a halandó sors; hiszen a hírnév, a remény, a köztisztelet bárkit inkább szánt uralkodásra, mint azt, akit jövődő princepsként a szerencse titokban rejtegetett.”¹⁴⁸ E gondolatokra nem csak az író személyére tekintettel kell figyelmet fordítani, hanem azért is, mert közvetetten utal a jövődő uralkodóval szemben táplált reményeket megtestesítő *Spes Augusta*-ra, noha itt csak köznévi értelemben.

(m) Az Ízisz-pap Lucius A p u l e i u s (125-180) *Aranyszamár* (*Asinus aureus*), avagy *Átváltozások* (*Metamorphoses*) c. regényében bájos jelenetnek lehetünk tanúi. Ebből világossá válik, hogy nem kizárólag a jövőbeli halászsákmány megvétele lehet kockázatos ügylet, hanem halak piaci készvétele is. A harapnivaló után a hypatai piacra betért főszereplő, Lucius ugyanis találkozik egykori athéni iskolatársával, az időközben piacfelügyelővé, *ædilis curulisszá*¹⁴⁹ előlépett Pythiasszal. Emez újsütetű befolyását fitogtatván felajánlja barátjának élelmiszerbiztonsági szakértelmének előnyeit. Ennek keretében a Lucius mégoly sikeres alkujja ellenére is borsos áron megvásárolt csodaszép halakat, amelyekről természetesen „kiderül”, hogy silány minőségűek, a kiváló Pythias – miután méltóságához illően alaposan összeszidta az eladó öreg halászt – a piac kövére kihajította s a biztonság kedvéért *lictor*aival jól meg is tapostatta. Majd, bizonyítandó hatalmával együtt járó kegyességét, megjegyezte: „Luciusom, most meglegszem azzal, hogy az öreget ilyen csúfosan megszégyenítettem.” E nagy kegyesség láttán a megrő-

¹⁴⁵ Ld. Bollók, Seneca, 129-133. Latinul: „*Ergo spem ac metum examina, et quotiens incerta erunt omnia, tibi fave: crede quod mavis. Si plures habebit sententias metus, nihilominus in hanc partem potius inclina et perturbare te desine ac subinde hoc in animoolve, maiorem partem mortalium, cum illi nec sit quicquam mali nec pro certo futurum sit, aestuare ac discurrere.*” Ld. Seneca, Epistles, IV.

¹⁴⁶ Ld. Bollók, Seneca, 585-591. Latinul: „*At nos corpus tam putresortiti nihilominus aeterna proponimus et in quantum potest aetas humanaprotendi, tantum spe occupamus, nulla contenti pecunia, nulla potentia. Quid hac re fieri inpudentius, quid stultius potest? Nihil satis est morituris, immo morientibus ...*” Ld. Seneca: Epistles 93-124. Vol. VI. (Transl. Gummere, Richard M.) In: Loeb № 77. Cambridge, Harvard UP, 1925.

¹⁴⁷ „*...mihi quanto plura recentium seu veterum revolvo tanto magis ludibria rerum mortalium cunctis in negotiis obversantur. quippe fama spe veneratione potius omnes destinabantur imperio quam quem futurum principem fortuna in occulto tenebat.*” Tacitus: Histories. Books 4-5. Annals. Books 1-3. (Vol. III, transl.: Moore, Clifford H. / Jackson, John) In: Loeb № 249. Cambridge, Harvard UP, 1931.

¹⁴⁸ Ld. Tacitus összes művei. (Ford. Borzsák István) Budapest, Európa, 1980.

¹⁴⁹ „*...annonae curam ...*” – valószínűleg még nem mint *császári* hivatalnok vagy a magas hivatal *praefectus annonae*. Ld. BENEDEK Ferenc: A római magánjog tankönyve. I. rész: Róma államszervezete és a római jog forrásai. Kézirat. Pécs, 2005. 7-8, 20, 22.

könyödésében kővé dermedt Lucius nagy biztonsággal megállapíthatta: oda az ebéd, oda a pénz.¹⁵⁰

4. Értékelés, következtetések

A fenti, több mint harminc görög és latin auktor három tucat, az ókorban is közismert műve nyomán egyes következtetések levonása nem tűnik sem erőszakolt és ennek folytán tudományos szempontból alátámaszthatatlan általánosításnak, sem pedig a módszertani bevezetőben írott koncepció mindenáron való igazolásának.

A) Összefoglalás

A vigasztaló, jó Reménynek (*Spes bona*, *Ἐλπίς ἀγαθή*) a politeizmus időszakában istenségként valódi kultusza volt a *status quoban* kedvező fordulatot váró rómaiaknál, vagyis nyilván bárkinél, akár még maguk az imperátorok esetében is (ld. *Spes Augusta*). Ezek közül azonban kifejezetten éppen azokat emelik ki a források, akik a kutatásaink szempontjából jelentőséggel bírnak: az „agriculturában” működő – növénytermesztéssel és állattenyésztéssel foglalkozó – termelőket, valamint a kereskedőket.

Az idézett művekből kiviláglik egyfelől, hogy a szerzők felismerték a halászat, illetve a bizonytalanság, a szerencse és a remény fogalmának összefüggéseit, s azokat akár egyéb, látszólag teljesen más, távolinak tűnő mondanivalójukkal, vélekedésükkel összefüggésben, azok alátámasztására is előszeretettel alkalmazták példabeszéd-jelleggel.

Másfelől a művek kapcsán levonható az a primér és tudományos szempontból látszólag igénytelen következtetés is, hogy a remény bizony értékes holmi. Ezt a jog nyelvére pontosabban talán akként lehetne átfordítani, hogy a reményvételnél vevő olyan függő jogi helyzetben van, amelyben bizonyos javak megszerzése már senki másén, mint a szerencse forgandóságán, a jó sors kegyén, a körülmények kedvező összjátékán (stb.) alapul, vagyis a beszerezni kívánt javak feletti jogszerzés már más személyek, akár a szerződő fél által szankció nélkül meg nem akadályozható.

Ez a szituáció pedig forgalmi szempontból semmiképpen sem tekinthető értéktelennek. Még akkor sem, ha a görög és római auktorok többsége, mint látható volt, nagyobbra tartotta a meglévőt vagy a kisebb haszonnal járó biztosat, mint az esetleg bővebb anyagi előnnyel járó jövőbelit, bizonytalant. Ez a szellemiség – amely nyilvánvalóan nem csupán az ókor sajátja – kifejeződik abban az árleszorító hatásban is, hogy a halpiacon többre kerül a „*piscis certus*”, a „biztos hal”, mint a tengerből a hálókba várt *incertus*, a bizonytalan.

A teljesség kedvéért megjegyzendő, hogy egyes (romanisztikai) nézőpontok¹⁵¹ szerint a kedvező eredmény bekövetkezésétől vagy kimaradásától függetlenül feltétlen pénzfizetési kötelezettség nem amiatt áll fenn, mert a vevő „reményteli” pozícióba került, hanem amiatt, hogy a másik fél (halász) által tisztességgel bár, de a sors szélsége folytán eredménytelenül elvégzett tevékenység (munka) nem maradhat ellen-

¹⁵⁰ Ld. I,24-25: „...*Abnuebam, quippe qui iam cenae affatim piscatum prospexeram. Sed enim Pythias visa sportula succussisque in aspectum planiorem piscibus: 'At has quisquillas quanti parasti?' 'Vix' inquam 'piscatori extorsimus accipere viginti denarium.' ... et profusa in medium sportula iubet officialem suum insuper pisces inscendere ac pedibus suis totos obterere. Qua contentus morum severitudine meus Pythias ac mihi ut abirem suadens: 'Sufficit mihi, o Luci,' inquit 'seniculi tanta haec contumelia.' ...*” Apuleius: *Metamorphoses* (The Golden Ass). Libri I-VI. (Vol. I) (Transl. Hanson, J. Arthur) In: Loeb № 44. Cambridge, Harvard UP, 1989, ld. még: Apuleius: *Az aranyzsámár*. (Ford. Révay József) Budapest, Magvető, 1959.

¹⁵¹ Ld. pl. KRÜCKMANN, Paul: *Versicherungshaftung im römischen Recht*. In: SZ 63 (1943) 33-37.

szolgáltatás nélkül. Ezek után persze joggal vethető majd fel, hogy hova s miért tünteti el ilyenkor az adásvételi jelleget a modern romanisztika által előtérbe taszított munkaszerződési vonás, amely szerint az elvégzett *opera illiberalis*ért¹⁵² díjazás jár.

B) Az arany tripusz meséjének jelentősége

Noha e cím feldolgozást és konzekvenciákat ígért, nem kerülhető meg egy mű ismételt kiemelése és külön, ezúttal részletesebben történő értékelése. Plutarkhosz Párhuzamos életrajzok c. művéről, pontosabban a Szolón-életrajzból idézett tripusz-meséről van szó. A hivatkozott „események” megtörténte, noha abban bőven akad bizonyításra nem szoruló valóságalelem is, kétséget kizáróan nyilvánvalóan nem bizonyítható. E bizonytalanság miatt ugyanakkor nincs okunk nem elfogadni, hogy a történet valóban a Hét Bölcs (Szolón, Khilón, Thalész, Biasz, Kleobulosz, Pittakosz, Periandrosz stb.) életének idejére, eszerint a VII-VI. századra tehető. Nincs értelme azt sem megkérdőjelezni, hogy néhány halász, éppen pl. Kósz szigetén kivethette a hálóját, valamint hogy a szigeten tartózkodó milétoszi látogatók *látatlanban, előre megvehették a fogást*. Hogy azután mi került a hálóba, s annak mi lett a sorsa, tehát volt-e háború az értékes háromlábú edényért, vagy sem, az hogyan járt körbe a Bölcselnél, mígnem áldozati felajánlásként végezte stb., itt nem érdekes a számunkra.

Fontos ugyanakkor annak vizsgálata, hogy pontosan miként fogalmazta meg Plutarkhosz a vétel leírását a *koiné* nyelvén: „priamenón ton bolon oupō phaneron ōnta” („πριαμένων τον βόλον οὐπω φανερόν ὄντα”). Az állítmány a *πρίαμαι* (priamai) ige ragozott alakban, melynek jelentése: vesz, vásárol. A görög irodalomban és a papyrológia által feltárt szerződési gyakorlatban számos ígét és névszót találni az adásvétel kifejezésére,¹⁵³ azonban éppen ez az ige tekinthető az adásvétel – pontosabban a *készvétel* – legrégebb és legközkeletűbb kifejezőmódjának.¹⁵⁴ Megtalálható már Hérodotosznál (484-425),¹⁵⁵ és az egyik legrégebb (Kr.e. 500 v. 450) európai törvénygyűjtemény, a krétai ún. *lex Gortyn(ia)* szövegében is.¹⁵⁶

Az idézet második szava, a tárgy (Nom. *βόλος*) megfelel a jusztinianoszi Digesta által a reményvétel legfőbb forráshelyén (D. 18,1,8,1) alkalmazott, Pomponiustól és/vagy Sabinustól vett *iactus retis*, vagyis a hálövetés fogalmának; jelentése ugyanis: vetés, hajítás, dobás, sőt kifejezetten háló, halfogás.

Az utolsó szavak (*οὐπω φανερόν ὄντα*) – kiragadva azokat a kontextusukból, szó szerint – akként fordíthatók: „sehol fényben a létező”. Ha visszahelyezzük a tagmondat rendszerébe, vagyis ha figyelemmel vagyunk a mondat alanyára, a „milétoszi vendégekre” (*ξένων ἐκ Μιλήτου*, xenón ek Milétu), jelentése régies, de pontosabb magyar fordításban: „nem látvák a meglévőt”. A vevők tehát „nem látvák a meglévőt”, az árut, vagyis látatlanban vásároltak, latin terminussal: *tel-quel*.¹⁵⁷

¹⁵² A munkaszerződés tárgya a szabad ember meghatározott idő alatt kifejtendő, eredetileg csupán különös szakismereteket nem igénylő, a római felfogás szerint szabad emberhez nem is méltó fizikai munkája (*operae illiberales, operae locari solitae*) lehetett csupán. Ld. pl. BENEDEK Ferenc: Római magánjog. Dologi jog. Kötelmi jog. Pécs, 1993. 180.

¹⁵³ Gyakorisági és fontossági sorrendben ezen kívül: (1) együtt és külön-külön is: *óné-praszisz* – *ώνή-πραΐσις*, ill. az előbbi származékai, pl. *ώνος*; (2) *róleó* – *πωλέω*; (3) *apodídōmai* – *ἀποδίδομαι*; (4) a piac szerepét is betöltött *agora* (*ἀγορά*) sok származéka, pl. *agoraiosz* – *ἀγοραῖος*, vagy *agorazó* – *ἀγοράζω*, a hellenisztikus jogokban és a bizánci jogban volt közkezdelt; (5) *argürion* – *ἀργύριον*; (6) *epriato* – *ἐπρίατο*; stb. Ld. PRINGSHEIM, Greek Law of Sale, 91-126.

¹⁵⁴ Egyik származéka, az „*epriato*” (*ἐπρίατο*) kifejezés a „leginkább görög” forma a készvételre.

¹⁵⁵ PRINGSHEIM, Greek Law of Sale, 98.

¹⁵⁶ Ld.: BAUNACK, Johannes / BAUNACK, Theodor: Die Inschrift von Gortyn. Leipzig, Hirzel, 1885. 94-120.

¹⁵⁷ Ragozatlanul: *talis-qualis* = „olyan, amilyen”, itt azonban *ablativus mod*ként szerepel, azaz jelentése: „úgy, ahogy”.

Mindez igen „kapóra jön” a számunkra, hiszen nyilván arról van szó (Máthé idézett fordítása szerint: „látatlanban előre” történik a vétel), hogy a várt eredmény, a hal már ontológiailag, léttanilag¹⁵⁸ egzisztál, létezik ugyan, csak hogy „még nem látható”, nincs elkülönítve, mivel bizonytalan, mennyit tudnak abból a halászok kifogni. A római jurista is így vélekedik majd: Celsus szerint a *hálóvetés* (D. 19,1,12: *iactum retis emero*), Sabinus, ill. Pomponius szerint pedig a *halfogás* vétetik meg (D. 18,1,8,1: *captus piscium emitur*).

Nem kevesebbet kapunk tehát Plutarkhosztól, mint annak bizonyítékát, hogy szinte már „a kezdetekben”, a Kr.e. VII. században is gyakorlat lehetett az utóbb eredményvételnek nevezett – halászati – ügyletek bonyolítása. Azután az, hogy erre az „illetékes” hellén városállam, s majd az egyes hellenisztikus államok római jogi befolyástól nagyjából mentes „adásvételi joga”, ill. szokásjogai mennyire voltak *valójában* alkalmasak, igen kétséges, további vizsgálatokat igényel, és más lapra tartozik.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Vö. a kiemelt „οὐπω φανερόν ὄντα”-fordulat harmadik szavával: ὄντα, melyben az „ὄν”, „ον” jelentése *lét/ezés*, s ez egyszersmind az „ontológia” összetett szó első tagja.

¹⁵⁹ Vö. PRINGSHEIM, *Greek Law of Sale*, 88-90, 190-205, 244-247. Az ott írottak kifejezetten kétségesé teszik a jövőbeli dolgok vételének a Kr.e. VII. században történő megvalósíthatóságát!

5. SPĒS (PVBLICA) néhány ábrázolása

A) Istennőként római pénzerméken

(Ld. részl. s.v. ἑλίς, PW col. 2455-2456)

*Traianus korabeli (ur. 98-117)
ezüst denarius*

*Alexander Severus korabeli (ur. 222-235)
ezüst denarius*

*Marcus Aurelius korabeli (ur. 161-180)
ezüst denarius*

*Gallienus korabeli (ur. 260-268)
ezüst denarius*

*Caracalla korabeli (ur. 198-217)
ezüst denarius*

*Carinus korabeli (ur. 283-285)
alexandriai tetradrachma*

B) Együtt: Fortuna és Spes

*Hadrianus korabeli (ur. 117-138)
aureus*

C) Mint a „Flora Farnese”

*Hellenisztikus alak (rest.).
Museo Archeologico Nazionale, Nápoly*

D) Mint teológiai erény

*G.B. Casella: La Speranza.
Milánói Érseki Szeminárium (1652)*

*Giotto (1267-1337): Spes.
Cappella degli Scrovegni, Padova (1303-1305)*

II. A reményvétel problémái a görög jogban

*Κῶων γάρ, ὡς φασι, καταγόντων σαγήνην, καὶ ξέκων ἐκ Μιλήτου
πριαμένων τὸν βόλον οὕτω φανερόν ὄντα, χρυσοῦς ἐφάνη τρίπους ἐλκόμενος,
ὃν λέγουσιν Ἑλένην πλέουσαν ἐκ Τροίας αὐτόθι καθεῖναι χρησιμοῦ τινος ἀναμνηθεῖσαν
παλαιοῦ. γενομένης δὲ τοῖς ξένοις πρότον ἀντιλογίας πρὸς τοὺς ἀλίεας περὶ τοῦ τρίπουδος ...*

*Néhány halász Kósz szigetén kivetette hálóját, milétoszi látogatók tartózkodtak a szigeten,
és láthatatlanban megvették előre a fogást. A hálóban egy aranytripusz volt,
amelyet állítólag a Trójából hazatérő Heléna egy régi jóslatra emlékezve dobott a tengerbe.
A látogatók és a halászok között civódás támadt a tripusz miatt...
(Plut. Bioi, Solon, IV,2; ford.: Máthé Elek¹⁶⁰)*

Tartalom: 1. ELŐSZÓ. A) A „görög jog” kifejezés néhány dilemmája. B) A görög jog forrásai mint a kutatások segítői és gátlói. – 2. ELVI KÉTSÉGEK A „RÓMAI TÍPUSÚ REMÉNYVÉTEL” MEGVALÓSÍTHATÓSÁGA FELŐL. A) Bevezetés. B) A „jövőbeli dolgok” vételének akadályairól általában. (a) *Diadikasztia*. (b) *Forma, konszenzus, homologia*. (c) *Diké blabész*. (d) *Daneion*. C) Az „akadályok” összefoglalása és a görög adásvétel karakterisztikájának bemutatása. (a) *Az akadályok összefoglalása*. (b) *A görög adásvétel karakterisztikája*. – 3. A MEGOLDÁSRA TETT KÍSÉRLET. A) Görög válaszok a jövőbeli dolgok vételével kapcsolatos kérdésekre. (a) *Munkavégzésre, „szolgáltatásra” irányuló szerződés*. (b) *[(Al)haszon]bérlet*. (c) *Kölcsön*. (d) *Szállítás*. B) A jövőbeli halfogás adásvételére irányuló megállapodás problémájának megoldása. – 4. A) A tripusz (*τρίπους*) néhány megjelenési formája. B) Beroliensia és Fayümi Papyri. C) Inscriptio Gortyna (*képmelléletek*).

1. Előszó

„Vannak emberek, akik életükből csinálnak remekművet; nép, amely az életéből csinált, egy volt: a görög ... Zseniális nép, ... a kezdetlegetől a tökéleteshez nem serpentin, hanem kötélhágcsó vezet.” – írta 1934-ben egy tanulmányában Németh László.¹⁶¹

S igen, mindarra, amit Európa s jórészt azon keresztül az emberiség a görög civilizációnak – a természettudományok, a képzőművészetek, az irodalom és a filozófia területén, nem kevésbé a tudományos és teológiai gondolkodás alapjainak lerakásával, ill. a tudományágak egységes nyelvezetének megalapozásával kapcsolatban – köszönhet, alighanem igaz a Hellaszban elhunyt, görög nyelven (is) alkotott „római” költő, *Terentius Afer* szállóigévé latinul vált mondata, mely szerint a felsoroltakról „nem lehet olyat mondani, amit el ne mondtak volna már”.¹⁶²

Közismert ugyanakkor az is, hogy az antik „Hellasz” jogi hagyatéka nem kelhet versenyre az előbbi eredményekkel. A görög tudományosság nem a jogban és nem a jogért elért eredményeinek éppen a jog világában való alkalmazhatóságát ugyanakkor majd csak a rómaiak „fedezik fel”.¹⁶³

¹⁶⁰ Ld. Plutarkhosz: Párhuzamos életrajzok. I. (Ford. Máthé Elek) Budapest, Osiris, 2005; Πλουταρχου Βιοι. Plutarchi Vitæ. Rec. Doehner, Theodor. Vol. 1. Parisiis, Didot, 1857. 96.

¹⁶¹ Részletek NÉMETH L.: „Görögök vagy a halott hagyomány” tanulmányából. In: Tanu 7 (1934/2) 1-9.

¹⁶² „*nullum est iam dictum, quod non dictum sit prius*” – ld. Eunuchus c. komédiájában a Prologus 41. sorát. Vö. Publilii Terentii Afri Comœdiæ. Adnot.: Lemaire, N. E. Parisiis, Didot, 1827. 136.

¹⁶³ Már egyáltalán a jogrendszer tagozódására nézve kialakított római jogi koncepció is a görög filozófia által életre hívott rendszer- és fogalomalkotó metodológián nyugszik. Erre ld. pl. HAMZA Gábor „A modern jogrendszerek tagozódása és a római jogi tradíció” címmel, 2004. október 6-án elhangzott akadémiai székfoglalóját. Az említett metodológiára nézve ld. pl.: TALAMANCA, Mario: Lo schema ‘genus-species’ nelle sistematiche dei giuristi romani. In: La filosofia greca e il diritto romano. Accademia Nazionale dei Lincei – Quad. N. 221, Roma 1977, a teljes Tom. II. Ld. még: PRINGSHEIM, Fritz: The Greek Law of Sale. Weimar, Böhlau, 1950. (=Pringsheim, Sale) 1.

A) A „görög jog” kifejezés néhány dilemmája

A továbbiakban mindenekelőtt abból kell kiindulni, hogy a fejezetcímben csak a „probléma” szó nem okoz problémát. A titulus ugyanis *kettős* magyarázatra szorul.

Egyfelől – s ez az egyszerűbb kérdés – idézőjelben értendő a „reményvétel” kifejezés, hiszen mind az elnevezés, mind a jogi kidolgozás a rómaiak eredménye a Kr. u. I-II. századból, ahhoz a „görögöknek” – a rendelkezésre álló források ismeretében és tükrében – ebben a formában feltehetőleg nincs közük, hiszen pl. éppen a kósi és a milétoszi jogforrásokról (ld. tripusz-mese) sincsen átfogó képünk, leszámítva egy-egy esetleges papirologiai leletet.

Másfelől a „görög jog” fogalma okoz gondot, mivel az *teoréma* – nem pedig *axióma* –, így használata indokolást követel. Klasszikus, antik, ó-görög jog, vagyis *hellén jog* a görög „államiság” polisz-rendszerű formájából kiindulva, mint egy adott állam *homogén* jogrendszere, ti. nem létezik: a „görög jog” a heterogén görögajkú – dór, ióniai-attikai, eol stb. dialektusú – poliszok szintén *heterogén* jogrendje.

Egyetértés látszik ugyanakkor mind a régebbi, mind a modern szakirodalomban, hogy számos hasonló vonás mutatható ki a perlekedés, a büntetőjog, az állami működés, a szerződések és az öröklés rendjének területén a több mint száz¹⁶⁴ független városállam joganyagai, írott és íratlan jogforrásai között. Mivel tehát Hellász tekintetében valamelyest egységes egészeről beszélhetünk, megengedhető a „görög jog” kifejezés használata.¹⁶⁵

A vagyoni területéken mutatkozó hasonlóságok oka egyfelől a kereskedelmi élet szükségszerűségei által alakított szerződési és perlekedési praxis, másfelől az egyéb (pl. katonai) poliszközi kapcsolatoknak a törzsszövetségi örökségben gyökerező rendje.¹⁶⁶ A szakirodalom egységes álláspontja szerint a kereskedelmi kapcsolatok jogának bizonyos körében¹⁶⁷ kimutatható az „antik görög *jus commune*”¹⁶⁸, vagyis a *jogi koiné*.

A görög jog általános jellemzője az, hogy a jog intézményes rendszerré alakítása, a jogfogalmak absztrakciója ritka kivétel volt. Ennek az oka pedig abban keresendő, hogy nem létezett a római *jurisconsultus*hoz hasonló professzionális jogászság. Az ún. *logographoi* (*λογογράφοι*) és a *szünégoroi* (*συνήγοροι*), vagyis a perbeszédek megírói és előadói (rhétorok) a görög gondolkodás paradigmáinál fogva – azaz szándék és igény hiányában – nem öltötték magukra a jogtudós szerepét. A *pozitív jog* nem volt több a jog jelenségével is foglalkozó görög filozófus – aki rendszerint természettudós és művész is volt egyszerre – szemében, mint a városál-

A „görög jog” kutatási metodikájának összefoglaló megragadását ld.: WOLFF, Hans Julius: Juristische Gräzistik – Aufgaben, Probleme, Möglichkeiten. In: Symposium 1 (1971, impr. 1975) 1-22.

¹⁶⁴ Az Iliász, ill. az Odüsszeia alapján úgy is mondhatnánk: „több száz”. Hiszen a két eposz csak Kréta vonatkozásában ír százaz nagyságrendről („százvárosú Kréta”). Ld.: Od. 19. ének 171-175. sor; Il. 2. ének 648-649. sor.

¹⁶⁵ A „görög jog” fogalmának nagyobbreszt való homogenitását állította már *Ludwig Mitteis* [Reichsrecht und Volksrecht in den östlichen Provinzen des römischen Kaiserreichs, Leipzig, Teubner, 1891]. Álláspontját részben kritizálta *Theodor Mommsen* [Römisches Strafrecht, Leipzig, Duncker&Humblot, 1899] – vö. PRINGSHEIM, Sale, 5-6. *Hermann Hitzig* és *Sir Paul Vinogradoff* már egyértelműen a *homogenitás* mellett foglalt állást. Ld. HITZIG: Die Bedeutung des altgriechischen Rechtes für die vergleichende Rechtswissenschaft. In: ZVglRWiss 19 (1906) 5; ill. VINOGRADOFF: The Jurisprudence of the Greek City. In: Outlines of Historical Jurisprudence. Vol. II. Oxford, Oxford UP, 1922. 1-12.

¹⁶⁶ Ld. LARSEN, J. A. O.: Greek Federal States. Their Institutions and History. Oxford, Clarendon, 1968. 3.

¹⁶⁷ Az egységesnek tekintett klasszikus görög fogalmi jog egyes „homogén” intézményeihez – papyrusleletek feldolgozása útján – ad példákat HITZIG, Die Bedeutung, 10-28.

¹⁶⁸ Ld. YIANNPOULOS, Athanassios N.: Historical development. In: Introduction to Greek Law. (Ed.: Kerameus, Konstantinos D. / Kozyris, Phaeton J.) Deventer, Kluwer, 1993. 2-3; PANTAZOPOULOS, Nicolas J.: Aspect général de l'évolution historique du droit grec. In: RIDA 4 (1950) 251-252.

lam *pillanatnyi társadalmi realitása*. Számára „a joggal” kapcsolatos valódi kérdések a gyakorlat számára jogrendszer hiányában közvetlenül nem is hasznosítható fokra emelten absztrakt problémák – pl. a jog mint szubsztancia, a jog feladata, keletkezése, forrása, fejlődése – voltak.¹⁶⁹

A kereskedelmi kapcsolatok jogában, helyesebben *gyakorlatában* folyamatos és természetes „jogátvétel”, a szokásjog „receptiója”, ill. a kolonizáció révén annak finom módszerű oktrojálása zajlott.¹⁷⁰ E zömében nyilván íratlan, a praxis alakította „joganyag” tehát nem kizárólag a poliszközi forgalmi életet határozta meg. Az *ipszoszi csata* (Kr.e. 301) után a diadokhoszok királyságaiban – így pl. Ptolemaiosz Egyiptomában, vagy Szeleukosz, ill. Antigonosz birodalmában, továbbá Lüszimakhosz vagy Kasszandrosz királyságában – a hódítók tekintettel voltak a hódolt területek meglévő jogi berendezkedésére (ez leginkább Egyiptomra igaz). Ezért helyesebb a „görög jog” fogalmát ezúttal az ún. *hellenisztikus jog* vagy a hellenizált államok joga kifejezésekkel azonosítani.

Mindezek alapján az alkalmazott „görög jog” (*diritto greco*, *griechisches Recht*, *droit grec*, *Greek law*, *derecho griego*) fogalma fedi egyfelől a poliszalapú, „eredeti” *hellén jogokat*, másfelől a *hellenisztikus jogokat*, sőt, egyes – nem kizárólag görög¹⁷¹ – szerzők álláspontja szerint a műkénéi civilizációtól a bizánci birodalom megszűnéséig tartó mintegy 3500 éves korszak görög nyelvű jogrendszereit.¹⁷²

A római hódítás és terjeszkedés (Kr.e 146) ugyanakkor megtörte a görög jog erejét a hellenizmus civilizatorikus hatása alatti területeken, nem sikerült azonban felülkerekednie rajta magában Hellászban. A Ptolemaioszok Egyiptomának hellenizált jogát a Kr.e. 30-ban bekövetkezett római hódítás szintén nem volt képes végeredményben megrendíteni.¹⁷³

A görög és a római jog homogenizálódásának hosszú, hol sikeres, hol sikertelen folyamatában ezután a *constitutio Antoniniana* (212) emelendő ki *a prima vista*, mivel elvben a személy *status civitatis*ához tapadó, ún. személyes jogok sokféleségének megtörése felé hatott.¹⁷⁴ Az *edictum Caracallæ* ugyanis *formálisan* a hellenisztikus jog végét jelentette, mert kiadásáig a poszthellenisztikus monarchiákban a személyes jog a polgárság állásától függetlenül szabadon választható volt, s gyakran – praktikus szempontok szerint – a felek által használt nyelvhez igazodott.¹⁷⁵

Amíg meg nem jelent annak igénye, hogy a római jognak az életviszonyok teljességét tartalmilag lefedő kodifikációja végbemenjen, a római jog nem volt képes kiszorítani a hellenisztikus jogot. Ezért mondható, hogy az *edictum* csupán

¹⁶⁹ YIANNPOULOS, *Historical*, 3.

¹⁷⁰ PANTAZOPOULOS, *Aspect général...*, 252.

¹⁷¹ Pl. PANTAZOPOULOS, *Aspect général*, 251-252; ZEPOS, Panagiotis J.: *Griechenland*. In: *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren Europäischen Privatrechtsgeschichte*. (Hrsg. Coing, Helmut) Bd. III/5, München, Beck, 1988, 534; YIANNPOULOS, *Historical*, 1; SIMON, Dieter: *Die Epochen der byzantinischen Rechtsgeschichte*. In: *IC-ZER* 15 (1988) 93-94., ill. FÖGEN, Marie Theres: *Gesetz und Gesetzgebung in Byzanz. Versuch einer Funktionanalyse*. In: *IC-ZER* 14 (1987) 137-158.

¹⁷² „Parlando di «diritto greco e scienza del diritto», io rivendico innanzitutto la più ampia libertà nell'uso della espressione «diritto greco». Questa espressione mi serve per alludere all'esperienza giuridica del mondo greco-ellenistico nella sua globalità, dalle origini micenee alle soglie del diritto bizantino ... E infatti, l'orizzonte della nuova specialità giusgreco-cistica abbraccia – come ha scritto felicemente il Wolff – «das Recht als Komponente des griechischen Erbes». Né in altro senso parlerò, a mia volta, di «civiltà greca del diritto.»” – így *Biscardi*. Ld. BISCARDI, Arnaldo: *Diritto greco e scienza del diritto*. In: *Symposion* 2 (1974, impr. 1979) 2.

¹⁷³ PRINGSHEIM, *Sale*, 7: „... the history of sale in Egypt is almost uninterrupted by the Roman conquest. A few contracts concluded by Romans follow the Roman model. But in general the law of sale used by Greeks, Egyptians and Romans remains Greek.” Ld. még: TAUBENSCHLAG, Rafael: *The Law of Greco-Roman Egypt in the Light of the Papyri*. New York 1944, rec.: RABEL, Ernst. In: *JJP* 1 (1946) 120-122.

¹⁷⁴ ARNOKOUROS, Georgios I.: *The transposition of the Consumer Sales Directive into the Greek legal system*. In: *ERPL* 9/2-3 (2001) 261-262.

¹⁷⁵ YIANNPOULOS, *Historical development*, 4-5.

formálisan lehetetlenítette el a hellenisztikus népjogo(ka)t. *Pringsheim*, az antik jogösszehasonlítás kiemelkedő képviselője szerint éppen a római jog kodifikálatlansága volt az oka annak, hogy a keleti provinciákban a római jog diadalmenete elmaradt.¹⁷⁶ Mintegy két emberöltővel később Diocletianus császár (284-305) is megkísérelte¹⁷⁷ oktrojálni a birodalom jogát: alapvetően sikertelenül. A *görög jog* konzerválódásának egyébiránt mindez nagyon fontos előfeltétele volt.¹⁷⁸

Az eddigiek előrebocsátására azért volt szükség, mert a címben írott, a vizsgálatok körét meghatározó „görög jog” (azaz a hellén és hellenisztikus jogok) fogalma sem időbeli, sem pedig területi kiterjedését, hatályát tekintve nem könnyen ragadható meg, és aligha szorítható adekvát kronológiai cezúrák, ill. földrajzi határok közé.

B) A görög jog forrásai mint a kutatások segítői és gátlói

További, hasonló súllyal nehézkedő probléma a „görög jog” *forrásainak* meghatározása, és az azokból levonható következtetések értékelhetősége. A források vizsgálata tekintetében a kutató zömmel a régészet, az epigráfia és a papyrológia eredményeire, ill. a klasszika-filológia kutatásaira – s a szépirodalom, a történetírás, a mitológia stb. fennmaradt remekműveire – van utalva.

Az első gond, hogy utóbbit kivéve mindegyik terület kutatási anyaga számottevő léptekkel, folyamatosan bővül, ezért az utókor görög jogról alkotott képe ugyanilyen módon változhat: egy-egy értékesebb lelet *ad absurdum* véget vethet bizonyos szakirodalmi álláspontok eladdig való uralkodásának.¹⁷⁹ Ez persze az eddigi és az alább bemutatandó bizonytalanságok mellett csak növeli a vizsgálatok tárgyának, s így a vizsgálatok eredményének a képlékenységét, vitathatóságát.

Az irodalmi forrásokban rejlő másik dilemma pedig az, hogy a jog írott vagy íratlan szabályairól, a szokásjogról, a jogi praxis működéséről rendszerint csupán érintőlegesen vagy mintegy mellékesen szólnak. E források tehát tangenciális, filozofikus, fiktív vagy kultikus jellegük miatt általában és elvileg aligha foghatók fel technikus értelemben.

A harmadik nehézség végül az, hogy a direkt jogi forrásként talán a leginkább elfogadható jogi papyrológia egyes, pl. szerződések szövegét tartalmazó leletei esetében a következtetések levonásához, ill. az abból adódóan szükséges absztrakcióhoz rendszerint merész, s gyakorta nehezen megindokolható indukciókra van szükség.¹⁸⁰

Mindezekből következőleg szinte minden, a témával kapcsolatos, absztraháló, fogalom-, vagy szabály-, de különösen rendszeralkotó kijelentés mögé – hacsak halványan is – elengedhetetlen kérdőjelet illeszteni.

¹⁷⁶ PRINGSHEIM, Fritz: Ausbreitung und Einfluß des griechischen Rechts. In: Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse, Abh. 1 (1952) 8 [nem volt hozzáférhető]; PRINGSHEIM: Some causes of codification. In: RIDA 12 (1957) 308-311.

¹⁷⁷ Ld. SCHÖNBAUER, Ernst: Diokletian in einem verzweifelten Abwehrkampfe? Studien zur Rechtsentwicklung in der römischen Kaiserzeit. In: SZ 62 (1942) 332-346.

¹⁷⁸ „Das griechische Recht ist im römischen Reich nie aus der Übung gekommen.” – írja TAUBENSCHLAG, Rafael: Das römische Privatrecht zur Zeit Diokletians. In: Opera Minora, I. köt., Warszawa 1959, 8.

Szemléletes példája e „konzerv-hatásnak”, hogy a *hatályos* újjörög öröklési jog némely intézményének eredete az ókorig, az *attikai jogra* vezethető vissza, amelyben részint az „európai családjog” egyes alapintézményeinek gyökerét is látja BERNHÖFT, Franz: Ehe- und Erbrecht der griechischen Heroenzeit. Ein Beitrag zu der Vorgeschichte des europäischen Familienrechts. In: ZVGRWiss 11 (1895) 321-364.

Ld. még: DACORONIA, Eugenia: The Development of the Greek Civil Law: From its Roman-Byzantine Origins to its Contemporary European Orientation. In: ERPL 5 (2003) 668-669.

¹⁷⁹ Ld. pl. *BISCARDI* [Profilo di diritto greco antico. Univ. di Siena, 1961. 1]: „la parte speciale ha variato di anno in anno, prendendo a spunto la lettura di qualche notevole testo delle fonti di cognizione...”

¹⁸⁰ „... conclusions will always remain provisional and risky” – így PRINGSHEIM, Sale, 7.

2. Elvi kétségek a „római típusú reményvétel” megvalósíthatósága felől

A) Bevezetés

A reményvételnek a Kr.u. II. században a rómaiak által elnevezett és rendszertanilag általuk kidolgozott ügylet görög jogbeli vizsgálatát már csak a következő ellentmondás is indokolja: *a)* egyfelől létezik a Kr.u. I. században keletkezett görög irodalmi forrás (Plutarkhosz, Szolón életrajza) arra nézve, hogy a Kr.e. VII. században már volt mód jövőbeli árut (halfogást) eladni; *b)* másfelől a görög „vagyonjogot”, különösen az adásvételt kimerítően tárgyaló, a fent említett források százait feldolgozó, megkerülhetetlen jelentőségű kutatások, monográfiák alapján nem zárható ki, sőt inkább éppen alappal feltételezhető, hogy *ekkor* még a „jogi környezetben rejlő” akadályokba ütközött az effajta ügyletek bonyolítása.

E fejezet célja tehát az ellentmondás feloldásának megkísérlése annak előrebocsátása mellett, hogy a hitelesség tekintetében semmi nem indokolja a különbségtelt az antik szerző (pl. Plutarkhosz, Diogenész Laertiosz), ill. a modern kutató (Mitteis, Partsch, Pringsheim stb.) művei között. Miért kellene autentikusnak inkább elfogadnunk – és majd *vice versa* – a Kr.e. VII. századra vonatkozólag a Kr.u. XX. században a modern gondolkodásból sarjadt szakmai metodológiák alapján leszűrt következtetéseket, mint a vizsgálat tárgyához képest „kontemporálisabb” világban keletkezett, „csupán” néhány száz évre visszatekintő, akár az emberemlékezet homályán még átszűrődő fényben is megvilágítható megállapításokat? Különösen igaz ez akkor, ha a legújabb kor kutatói is ez utóbbiakat tekintik kutatásaik forrásainak.

Talán nem túlzás, hogy az antik görög „adásvételi jog” legjelentősebb XX. századi kutatója *Fritz Pringsheim* volt.¹⁸¹ Kutatásai eredményeként a témának majdnem 600 oldal terjedelmű monográfiát (*The Greek Law of Sale*) szentelt. Művében több mint 50 görög auktor, rhétor és grammatikus bőségesen százon felüli művét elemezte, továbbá kb. 300 epigráfiát és közel 1500 papyrust vizsgált meg.

Mindezek ellenére a reményvételen *expressis verbis* nem ejtett szót. Ennél érdekesebb, hogy kéthelyütt¹⁸² maga is foglalkozott a Plutarkhosztól származó Szolón-életrajzzal, annak a jövőbeli halfogás vételéről szóló, az I. fejezetben vizsgált fragmentumát azonban – feltehetőleg tudatosan – nem tárgyalta.

B) A „jövőbeli dolgok” vételének akadályairól általában

E problémakör kifejtését azzal látszik célszerűnek kezdeni, hogy a cím ismét magyarázatra szorul. A „jövőbeli dolog” kifejezés itt nem kizárólag a római jog hatására elterjedt fogalmakat jelenti, vagyis nem egyezik meg teljesen az eladó saját anyagából specifikált jövőbeli dolog (*res futura*), ill. az anyadologtól független, önálló dologgá a jövőben váló, de még ebben a függő állapotban eladott gyümölcsök, a remélt dolgok (*res speratae*) fogalmával.

A címben alkalmazott jelzős szerkezet a klasszikuskori római jog forrásaiban – *Pomponius Sabinus* művéhez (*Juris civilis libri tres*) írott kommentárjának (*libri ad*

¹⁸¹ Jó okkal hagyva el hazáját, Németországot, 1939 és 1945 között az oxfordi Merton College teljes támogatásával, *Ludwig Mitteis* évtizedekkel korábbi bátorítására és *Josef Partsch* munkásságának mint példaképnek a szem előtt tartásával végzett kutatásokat. Ld.: HONORÉ, Tony: *Fritz Pringsheim* (1882-1967). 205-232. In: *Jurists Uprooted: German-Speaking Emigré Lawyers in Twentieth-Century Britain*. Ed.: Beatson, Jack / Zimmermann, Reinhard. Oxford, Oxford UP, 2004. 206. (Vö. még: <http://users.ox.ac.uk/~alls0079/fritz2.pdf>)

¹⁸² Egyfelől a XXI,2. pontot (*Sale*, 11), másfelől a XXIV. bekezdést (*Sale*, 455³).

Sabinum) IX. könyvében – a Kr.u. II. században megjelent *venditio sine re*¹⁸³ fogalmát fedi, amelynek rövid, címbe illő, ugyanakkor pontos fordítása nem lehetséges, hiszen a szó szerinti fordítás – „eladás dolog [v. áru] nélkül” – nem fedi a valóságot (részletesen ld. a római jogi fejezetben).

Ezek ti. azok az esetek, amikor az eladó a szerződés megkötéskor még nem rendelkezik az eladott dologgal (*res qua veneat*), vagyis az áru átadása, teljesítése szükségszerűen, mondhatni a dolog természetéből adódóan később fog bekövetkezni. Az ugyanakkor, hogy a „jövőbeli dolog” utóbb világossá vált mennyiségére és minőségére tekintettel a vételárfizetés mennyiben és mikor történik, ill. – figyelemmel arra, hogy az ár megfizetésének kötelezettsége lehet az áru minőségétől-mennyiségétől függően feltételes vagy azoktól függetlenül feltétlen – történik-e egyáltalán, már más kérdés. E szituációk tehát elvileg zárják ki a k é s z v é t e l lehetőségét, s ennek igen nagy jelentősége lesz a „görög jog”-ban.

További lényeges, ehelyütt csak *per tangentem* tárgyalandó előkérdések, hogy (a) a görög jog eljárási szempontból miként oldotta meg a dolgok feletti hatalmi helyzetek megvédésének problémáit; (b) a szerződések kötelező ereje miben gyökeresedett, s ez – ti. a forma és a konszenzus viszonya – hogyan változott a századok során; (c) milyen eljárási formákon keresztül valósulhatott meg a *szerződéses* kötelezettségek teljesítésének „állami” kényszere, s végül (d) az, hogy milyen funkciókat töltött be a görög jogban rendkívül szélesen értelmezett kölcsön intézménye.

Mindezek rövid vizsgálata azért érdekes, mert – mint utóbb látható lesz – e négy csomópontban rejlenek azok a tényezők, amelyek felvethetik a reményvételszerű ügyletek – s általában a *sine re venditiones* (amelyek így, *in genere* nem tárgyai a kutatásnak) – bonyolításának akadályozott voltát. Annak megállapítása, hogy e dilemmák valóság-e vagy csupán látszólagosak, szintén további munkálatokat igényel.

A főkérdés tehát az, hogy van-e egyáltalán mód a reálvételen (*Austauschtheorie*¹⁸⁴) kívül olyan, a konszenzualitáson alapuló kötőerejű adásvételi ügyletek bonyolítására, amelyek esetében az áru teljesítése csak később történik meg, s a vételár akkor is jár, ha ez a teljesítés, ugyan nem az eladó hibájából, de elmarad. Az alábbi négy pontban összefoglalt megállapítások *mind* azt sejtetik, hogy *nincsen*.

ad (a) A tulajdon és birtok fogalmának napjainkig ható módon történő elválasztása sem a görög jognak, sem a korai római jognak nem a sajátja: ezért tűnt helyesebbnek a „dolog feletti hatalmak” kifejezés alkalmazása.¹⁸⁵ Az „anyagi jogias” megközelítés tehát már csak emiatt sem célszerű, noha az újabb nézetek szerint már a régi görög jogban is kimutatható a mai értelemben vett tulajdon mint a jogrend által elismert és biztosított, az alany részére a kizárólagos hatalomban tartást és használatot, továbbá elidegenítési lehetőséget biztosító, ill. a más személyek által elismerést érdemlő és követelő jogosultság.¹⁸⁶

¹⁸³ A kifejezést nem érte interpoláció-gyanúsítás, ezért ld. Dig. Iust. 18,1,8, pr.-1: *Nec emptio nec venditio sine re quæ veneat potest intellegi. ... Aliquando tamen et sine re venditio intellegitur...*

¹⁸⁴ Az általánosan elfogadott csereelmélet szerint az adásvétel nem más, mint pénz és áru egyidejű cseréje.

¹⁸⁵ Arra, hogy a római vagyonjog vagy a modern magánjog fogalmait, metodikáját és paradigmáit (itt pl. a tulajdonjogét) veszélyes a görög jog kutatása során összehasonlítási alapként vagy módszerként felhasználni, *Wolff* figyelmeztetett, amidőn *Biscardi* álláspontját vitatta a dolgok feletti hatalmi helyzetek („dinglicher Charakter der postulierten Herrschaft”) és a modern alanyi jog fogalmának összekapcsolhatóságát illetően. Ld.: BISCARDI, Arnaldo / CANTARELLA, Eva: Profilo di diritto greco antico. Ed. II. Milano, Cisalpino-Goliardica, 1974. 18. és BISCARDI, Arnaldo: Diritto greco e scienza del diritto. In: Symposion 2 (1974, impr. 1979) 14-15.; továbbá WOLFF, Hans Julius: Zum Problem der dogmatischen Erfassung des altgriechischen Rechts. In: Symposion 4 (1979; impr. 1983) 10-11.

¹⁸⁶ Szinte felkialtván állapítja meg *Thür* a következőket: „Unbedenklich kann man heute im altgriechischen Recht von Eigentum sprechen. Heuristisch, vom Kern der heutigen Wortbedeutung ausgehend, möchte ich darunter die Position eines Berechtigten verstehen, dem eine Sache von der Rechtsordnung

Alaki jogi megközelítésben a kérdés úgy jelentkezik, hogy a fennállott hatalmi helyzetet mint *status quo ante*-t ért bármilyen hatás – háborítás, szerződés, bűncselekmény stb. – folytán megváltozott, új hatalmi állapot fenntarthatósága mi alapján és hogyan, mely eljárásban ítéltetett meg.

*Leist*¹⁸⁷ a krétai Gortyn Kr.e. 500/450 körüli feliratainak (*lex Gortyn[i]a*) vizsgálata¹⁸⁸ alapján kialakított – jóllehet többek által vitatott¹⁸⁹ – álláspontja szerint az ún. *diadikaszia* (*διαδικασία*, jelentése: eldöntés, megítélés) mint eljárás általában alkalmas volt annak a kérdésnek az eldöntésére, hogy „a dolog kit illet”. E körben a döntő szempont ugyanakkor nem az „abszolút jog” volt, vagyis hogy ki a tulajdonos, hanem a „jogosultságok” összemérésének eredményeként a relatíve erősebb jog,¹⁹⁰ pontosabban a védendőbb, elismerésre méltóbb helyzet.¹⁹¹

Előzetesen megjegyzendő, hogy a görög jogban tartósan fennállott állapot szerint a dolog feletti teljes hatalmi jogosultság (nevezzük tulajdonjognak¹⁹²) a vételár megfizetésével szállott át, az adásvétel ekkor tehát – mint szükségszerű készvétel – *reálszerződés* volt. *Pringsheim* álláspontja szerint a diadikaszia eljárása két esetben vehető igénybe az adásvétellel összefüggésben: (1) akkor, ha a vevő a vételárat megfizette, mégsem került hatalmába az áru, avégből, hogy annak átadását elősegítve mintegy tulajdonosává váljon; (2) vagy akkor, ha az eladó anélkül adta át az árut, hogy a vételárat megkapta volna, azért, hogy azt visszakövetelve tulajdonjogát ne veszítse el.¹⁹³

Teljesen más álláspontot foglalt el *Thür*. Főként athéni források vizsgálata alapján egyértelműen igazoltnak látta, hogy a diadikaszia a magánfelek közötti tulajdoni per funkciójával nem rendelkezett: sem Athénben, sem más poleiszban, mivel vagy nem a „tulajdonjog” volt a tárgya, vagy nem magánfelek, hanem a polis és a magánfél között folyt.¹⁹⁴

ad (b) A már említett, 1884-ben felfedezett gortüni feliratok – amelyek Európa talán legrégebbi, mintegy két és félezer éves „törvénytárája” tárják a kutató szeme elé – azt bizonyítják, hogy a görög jogban ismert volt a szóbeli megegyezés.

Ez azonban természetesen nem jelenti a formátlan konszenzus kötelezettségetermelő erejének elismerését is egyszersmind, mivel e szóbeli ügyletek csakúgy, mint az írásbeliséget nélkülöző perek *sollemniter*, tehát ünnepélyes módon és tanúk

ausschliesslich zugeordnet ist, der sie gebrauchen darf, ohne die Berechtigung einer anderen Partei anerkennen zu müssen, und dem die Veräußerungsbefugnis zusteht.” Ld. THÜR, Gerhard: Kannte das altgriechische Recht die Eigentumsdiadikasia? In: Symposium 3 (1977, impr. 1982) 55.

¹⁸⁷ LEIST, Burkhard [egyres szerzők szerint Gerhard] Alexander: Der attische Eigentumsstreit im System der Diadikasiaen. Jena, Fischer, 1886. [Diss. Tüb.] Nem volt hozzáférhető, ld. ugyanakkor: SCHÖLL, R. (rec.): Leist, Burkhard Alexander: Der attische Eigentumsstreit im System der Diadikasiaen. Jena, Fischer, 1886. In: KrVGR 10 (1887) 294-297.

¹⁸⁸ BAUNACK, Johannes / BAUNACK, Theodor: Die Inschrift von Gortyn. Leipzig, Hirzel, 1885.

Magyarul: 109. szemelvény: Gortyni törvények. In: Görög történelem. Szöveggyűjtemény. Szerk. Németh György. Budapest, Osiris, 2003. *Legújabbban*: VASILAKIS, Antonis: The Great Inscription of the Law Code of Gortyn. Heraklion, Mystys, 2005 (nem volt hozzáférhető).

¹⁸⁹ *Vinogradoff* [Jurisprudence, 222] és *Pringsheim* [Sale, 10] elfogadta, sőt kiemelkedőnek tartotta, *MacDowell* [The Law of Classical Athens. London, Thames and Hudson, 1978. 146] azonban bizonyítatlan álláspontnak tekintve elutasította azt, hogy a diadikaszia a római *legisactio sacramento in rem*-hez hasonlóan széles funkciót töltött volna be. A legfrissebb szakirodalomban *Maffi* és *Thür* – a milánói jogi grécisztikai folyóirat, a DIKÉ lapjain megjelent – szakmai vitája abban egyezik, hogy a diadikaszia általános pereszköz lett volna, azonban vizsgálataik nem zárják ki az adásvétel és a diadikaszia kapcsolatról a következő bekezdésben írottakat. Vö.: MAFFI, Alberto: Processo di status e rivendicazione in proprietà nel Codice di Gortina: «Diadikasia» o azione delittuale? In: Diké 5 (2002) 111-134. és THÜR, Gerhard: Eigentumsstreit und Statusprozess in der grossen Gesetzesinschrift aus Gortyn. In: Diké 5 (2002) 95-109.

¹⁹⁰ PRINGSHEIM, Sale, 10.

¹⁹¹ THÜR, Eigentumsdiadikasia, 55.

¹⁹² A fogalom hiányára vö. pl. HAMZA Gábor: Jogösszehasonlítás és antikvitás. Budapest, KJK, 1985. 181.

¹⁹³ PRINGSHEIM, Sale, 10-13. Ezek a mű elején anticipált megállapítások nem *céljai* Pringsheim kutatásainak, hanem az álláspontja alátámasztására szolgáló, megelőlegezett érvek.

¹⁹⁴ THÜR, Eigentumsdiadikasia, 68.

előtt köttettek, ill. folytak.¹⁹⁵ A görög polgár nyilatkozatának az adott kötőerőt, ha azt a polisz teljességének (demosz, *δήμος*) jelenlétében (enantion, *έναντίου*) tette. Ez az *elvi* követelmény később testületekre (bulé, *βουλή*), testületek képviselőire (sztratégosz, *στρατηγός*), végül hatósági (dikasztész, *δικαστής*), majd egyszerű tanúk (martüsz, *μάρτυς*) igénybevételére enyhült. Utóbbiak esetében számuk pl. Gortünben az ügylet tartalmától függően 1, 2, 3 vagy több személy volt.¹⁹⁶

E megállapítások minden jelentős polisz tekintetében megállnak, ti. már Hésziodosz (Kr.e. VII. század) is arról számolt be, hogy a tanúk jelenléte minden szerződésnél elengedhetetlen¹⁹⁷, Platón¹⁹⁸ és Arisztotelész¹⁹⁹ véleménye szerint pedig tanúk hiányában az ügylet érvénytelen, illetőleg a bíróság előtti sikeres igényérvényesítésre nincsen lehetőség.²⁰⁰ Arisztotelész tanítványa és barátja, Theophrasztosz (371-287) – mellesleg a kor talán legnagyobb természettudósa, aki bizonyos fokú tekintélynek örvendett a klasszikus kori római juristák között (Pomponius: vö. D. 1,3,3 és Paulus: vö. D. 1,3,6 is említi) – a szerződésekről írott munkájában (*peri szümbolaión, περι συμβολαίων*²⁰¹) részletesen kifejtette a nyilvánosság az ügylet konkrét tárgyától függően *hétféle* megnyilvánulását és az adásvételnél betöltött szerepét a szerződéskötéskor.²⁰²

A szóbeli ügyletkötések ünnepélyes formalitásán, illetve az ügyleti *adtestatio*, vagyis a tanúk jelenlétében való megállapodás elengedhetetlen voltán túl nem szabad figyelmen kívül hagyni a forgalmi gyakorlat vizsgálata kapcsán egy további fogalmat sem. Ez a régi görög jogban is ismert, eredetileg a bíróság előtt tett, a kötelezettséget elismerő nyilatkozat, az ún. *h o m o l o g í a* (*ὁμολογία*). Az intézmény átalakulását tekintve sem mellékes, hogy a szó etymológiája – Hérodotosz (484-425) szerint – a „békeidő” kifejezésre megy vissza csakúgy, ahogyan a latinban a *pactum* a *pax*-ra.²⁰³ Az eljárási rendszer működési elve az, hogy amennyiben a bíróság előtt az „alperes” keresetre adott válasza elismerő („*ὁμολογεῖν*”), az eljárásnak vége, ha azonban tagadó („*ἀντιλέγειν*”), elkezdődik a per.²⁰⁴

További igen lényeges vonása az „intézménynek”, hogy az elismerés nem kizárólag a bíróság előtt vezethetett a vita lezárásához, hanem a forgalmi élet gyakorlatában is. Ekkor ugyancsak nélkülözhetetlen volt a tanúk jelenléte a kívánt joghatás biztosításához. A már az ókorban óriási tekintélynek számított Démoszthenész (384-322) Onétor elleni első beszédében felhívta a figyelmet arra, hogy egyfelől tanúk jelenléte

¹⁹⁵ HEADLAM, J. W.: The Procedure of the Gortynian Inscription. In: The Journal of Hellenic Studies 13 (1892-1893) 48-69.

¹⁹⁶ Esetenként a számukon felül egyéb feltételeknek is meg kellett felelniük, pl. életkorukat vagy szabad állapotukat tekintve. Ld. GAGARIN, Michael: The Function of Witnesses at Gortyn. In: Symposium 6 (1985, impr. 1989) 31-35. *Gagarin* álláspontja szerint két tanúzási esetkör van: a hivatalos („formal”) és a véletlen („accidental”). Az utóbbit arra alapozza, hogy bizonyos esetekben – 35-40. o. – a lex Gortyn(i) a perben kimentési lehetőséget akkor ad, ha a marasztaláshoz szükséges tényállás ellenkezőjének bizonyítására *akad* tanú. E felosztási metódus tehát nem egészen elfogadható, mert nem egyazon eset két megnyilvánulási módja, nem egy jelenség két fajtája az, amikor az ügyletkötésnél követel meg tanúkat egy jogszabály, ill. amikor perben tanúbizonyítást ír elő. A második esetre nem lehet azt mondani, hogy hasznos elemként mintegy informális feltétel volt a tanúk véletlen jelenléte az utóbb per tárgyává tett cselekménynél. A jogtudomány szinte minden áron való kategorizálási hajlama a „görög jog”-ban – mint arra pl. WOLFF, Zum Problem... is rámutatott – aligha kivétel nélkül nem vezet helytelen eredményre.

¹⁹⁷ Op. 371: „καί τε κασιγνήτω γελάσας ἐπὶ μάρτυρα θέσθαι”. Ld.: PRINGSHEIM, Sale, 22.

¹⁹⁸ Theages, 123B: Szókratész és Theagész dialógusa. Vö.: Plato. Vol. VIII. (Transl. Lamb, W. R. M.) In: Loeb Classical Library. London, Heinemann, 1927. 352-353.

¹⁹⁹ Rhetorica I,15,17-18. Vö.: The Rhetoric of Aristotle. Vol. I. (Comm.: Cope, Edward M.) Cambridge, Cambridge UP, 1877. 280. és Aristotle's Treatise on Rhetoric. (Comm. Hobbes, Thomas) Oxford, Talboys, 1833. 99.

²⁰⁰ PRINGSHEIM, Sale, 15-29.

²⁰¹ Ld. pl.: VINOGRADOFF, Jurisprudence, 259-264.

²⁰² PRINGSHEIM, Sale, 134-135.

²⁰³ PRINGSHEIM, Sale, 26.

²⁰⁴ Vö. pl. a legújabb szakirodalomban: CARAWAN, Edwin: The Athenian Law of Agreement. In: GRBST 46 (2006) 346. és 348-349.

szükséges mind a *szereződéskötés*, mind a *teljesítés*, mind pedig a bírósági vagy a bíróságon kívüli *vitarendezés* során és a szerződéses jogviszony *teljesítés nélküli megszüntetése* esetén; másfelől kiemelte, hogy e tanúknak ugyanazoknak a személyeknek kell lenniök minden említett mozzanatnál. Megállapításaiban egészen odáig ment, hogy a tanúk nélkül átadott pénz visszafizetése kizárólag az adós jóakarátán, diszkrécióján múlik, az adós halála esetén pedig egyáltalán nem is követelhető vissza.²⁰⁵

Noha a Ptolemaioszok Egyiptomának „bürokratizmusa” az írásbeliséget mindenek felett előnyben részesítette, a tanúzás itt is szükségszerű volt. A hat tanúval megerősített írásbeli, hivatalos szervnél (szüngraphophülax, *συγγραφοφύλαξ*) letett dokumentum a *hexamartürosz szüngraphé* (*ἑξαμάρτυρος συγγραφή*).²⁰⁶

A hellenizált Egyiptomban a homologia gyakorlata eleinte egyezett a Hellaszban megismerttel, azonban itt végül eljut a praxis addig, hogy a bíróság előtti és azon kívüli elismerésen túl felveszi a kötőerővel rendelkező – továbbra is tanúkkal megerősített – szóbeli megegyezés, kötelmet keletkeztető megállapodás funkcióját.²⁰⁷ Az írásbeliség térhódítását (750-700) követően a szerződések okiratba foglalása még évszázadokig nem tudta kiszorítani a tanúkötelezettséget sem Hellaszban, sem Egyiptomban. Az okiratnak mindössze annyi szerepe volt, hogy megkönnyítette a tanúskodás megtörténtének bizonyítását, ez pedig azért volt lényeges, mert a szerződések teljesítéséért való „felelősség” éppen abból eredt, hogy az elkötelezés tanúk előtt történt. Egyiptomban figyelhető csak meg a Kr.e. II. században, hogy a hat tanúval attestált *szüngraphét* felváltotta az egyszerű kézírással, formátlanul írásba foglalt *homologia*, vagyis a – római jogba egyszerű adóslevélként (*chirographum*) átment – *cheirographa* (*χειρόγραφα*).²⁰⁸

Mindezek dacára – *Vinogradoff*,²⁰⁹ *Pringsheim*²¹⁰ és *Wolff*²¹¹ egyező álláspontja szerint – a *per definitionem* „görög” jog valójában soha nem ismerte el a formátlan megegyezéseket, paktumokat, ill. a konszenzuális szerződéseket. Két fél egybehangzó akaratnyilatkozata tehát szükséges, de nem elégséges feltétele annak, hogy a megállapodásból a külső hatalom, az „állam” által kikényszeríthető kötelezettség fakadjon. Mindez persze nem áll ellentétben azzal, hogy a görög *filozófiai* gondolkodás – már Platón (Kritón, 51²¹²) – kimondta, hogy a megállapodások tisztán a megegyezésen alapulnak.

ad (c) A következőkben azt kell vizsgálni, hogy milyen lehetőségeket kínál a görög jog akkor, ha az ügyleti forma megfelel a kívánatos feltételeknek, azonban a jogügylet lebonyolítása során a felek között általuk meg nem oldható zavarok – nemteljesítés, ill. nem kellő teljesítés – keletkeznek. Vagyis: mely pereszközök állnak rendelkezésre a teljesítés vagy a teljesítést pótló szolgáltatás követelésére.

Az újabb kutatások szerint²¹³ a keresetnek tartalmaznia kell a *diké*, *δίκη* kifejezést (Diké az Igazságosság istennője, Zeusz és Themisz gyermeke), a tényállás előadásának pedig alkalmasnak kell lennie arra, hogy a kereset megfelelő volta megállapítható legyen, hiszen az állami szervnek kell döntenie a kereset megen-

²⁰⁵ Ld. The Orations of Demosthenes. (Transl. Kennedy, Charles) London, Bohn, 1861. 135-144.

²⁰⁶ Római említéseihez ld.: VINOGRADOFF, Jurisprudence, 240.

²⁰⁷ A témáról részletesebben ld.: SCHWARZ, Andreas B.: Homologie und Protokoll in den Papyrusurkunden der Ptolemäerzeit. In: JJP 13 (1961) 199-204.

²⁰⁸ PRINGSHEIM, Sale, 32, 38, 40, 43-44, 46; VINOGRADOFF, Jurisprudence, 242-243; CARAWAN, Agreement, 348-349.

²⁰⁹ VINOGRADOFF, Jurisprudence, 229.

²¹⁰ PRINGSHEIM, Sale, 47.

²¹¹ WOLFF, Hans Julius: Consensual contracts in the Papyri? In: JJP 1 (1946) 77-78.

²¹² Ugyanígy *Arisztotelész* a Rhetorikában – I,15,21 –, álláspontja szerint *a felek közötti viszonyokban a szerződés: törvény, sőt maga a törvény sem más, mint a közösség tagjainak megegyezése: a szünθήκη κοινή* (*συνθήκη κοινή*). Ld. VINOGRADOFF, Jurisprudence, 229. és 239¹.

²¹³ CARAWAN, Agreement, 364.

gedhetősége (eiszagógimosz, *είσαγωγήμιος*) felől. Hasonlóan a római formulához, minden dikének kötött tartalma és formája volt, amellyel a bizonyítandók meghatározásán keresztül a per jogi programját adta meg.

Itt azért meg kell jegyezni, hogy a görög „kötelmi perek” megindításához és lefolytatásához szükséges kereseteknek nem voltak a rómaihoz hasonlóan cizellált, vagyis egymástól tárgyuk alapján módszeresen *elkülönített* és *állandó* típusai, mint ahogy nem mutatható ki tárgyuk alapján az egyes ügyletek világában sem a definiáló törekvés. Noha a görög jog a konszenzualitás kötelemfakasztó erejét *általánoságban* soha nem ismerte el, mégis van a számunkra érdekes két olyan pereszköz, amely az ígéretszegővel szemben indítható. Mindmáig nincsen pontosan kimunkálva ezek egymáshoz való viszonya, így nem lehet bizonyossággal kimondani azt sem, hogy nem kerülhettek egymással átfedésbe.

(α) Az egyik kereset az ún. *szünthékón parabaszéosz diké* (*συνθηκῶν παραβάσεως δίκη*²¹⁴), amely a kölcsönkövetelés érvényesítésére szolgál. A kereset annak folytán tarthat érdeklődésre számot, hogy a görögök visszakövetelhető kölcsönként fogták fel a vételárat, ha átadását nem követte az áru szolgáltatása, ill. az árut, ha nem fizették meg egyidejűleg a vételárat. *Hamza* utal rá, hogy az irodalomban vitatott a kereset önálló léte is.²¹⁵

Meg kell azonban előzetesen jegyezni, hogy a görög jog szerint az áru feletti hatalom megszerzéséhez (tkp. a tulajdonátszálláshoz) nem az áru átadása,²¹⁶ hanem a vételár megfizetése volt az egyedüli feltétel (ld. később). Ennek megfelelően „jövőbeli dolog” vételénél a tulajdonszerzésnek nincs további akadálya, ha a vételárat megfizették. Ha tehát az áru átadása elmarad, nem ezzel a dikével történik a visszakövetelés, hanem a tárgyalat *diadikaszia* útján, hiszen az a szükségszerű tényállás, hogy a dolog nem a tulajdonosánál van. Ez a kereset tehát egyáltalán nem alkalmas arra, hogy a jövőbeli dolgok vételének problémáját megoldja, ha adott esetben a meg nem fizetett vételár funkcionálisan követelhető is volt általa. A reményvétel „alaki és anyagi jogi” problematikája nem a vételárfizetés körül forog: az ti. feltétlen, tehát egy jogvitában annak követelése még elvben sem vet fel – így, egymagában – kérdéseket.

(β) A másik, általánosan elfogadott álláspont szerint jellege folytán tulajdonképpen minden szerződésre alkalmazható kereset a *diké blabész* (*δίκη βλάβης*), amely *elvben* bármely jogilag nem indokolható tény, jogellenes magatartás, vagyis akár szerződésszegés folytán bekövetkezett érdeksérelem, valószínűleg azonban csak a tényleges vagyonszőkenés reparációjára szolgálhat (*blabosz*, *βλάβος* jelentése: kár, hátrány, ártalom²¹⁷).²¹⁸

Démoszthenész beszédei és a *lex Gortyn(i)a* alapján azonban már az is vitatott ugyanakkor, hogy e kereset egyáltalán – a görög jogban ilyenképp valójában nem létező római jogi kategóriákat követve – *criminalis*, *pœnalis* vagy *reipersecutorius*

²¹⁴ VINOGRADOFF, Jurisprudence, 256.

²¹⁵ HAMZA, Jogösszehasonlítás, 183.

²¹⁶ Kérdés, hogy a vagyoni értéket képviselő, de fizikai léttel nem bíró lehetőségek, vagyis „jogok” lehettek-e, s ha igen, miként lehettek szerződés tárgyai. Vitatott a szakirodalomban, hogy a papiruszletekben nagyon sokhelyütt, s közel 500-600 éven át (Kr.e. III-Kr.u. III. sz.) jelen lévő *parachóreszisz* (*παράχωρησις*), ill. *enchóreszisz* (*εγκχώρησις*) kifejezések a birtokátengedés, a tulajdonátruházás, vagy pedig az engedmény, a jogátruházás fogalmakhoz közelebbiek-e. Az is vitatott, hogy adásvételnél teljesítésszámba menő aktusokat takarnak-e, vagy kifejezetten elhatárolandó esetek az adásvételtől. Ld. pl. PRINGSHEIM, Sale, 266. és 320-321; WOLFF, Hans Julius: Neue juristische Urkunden. In: SZ 73 (1956) 326-334; újabban: RUPPRECHT, Hans-Albert: Parachoresis und ekhoresis. Abtretung und Rechtsübertragung in den griechischen Papyri. In: Symposion 5 (1982, impr. 1989) 187-193.

Úgy tűnik, hogy téves kutatási irány, ha csupán azért tekintünk fogalmaknak, intézményeknek egyes szavakat, kifejezéseket, mert sokszor fordulnak elő. Ez lehetett nyilván *Pringsheim* véleménye is, hiszen ezt az „intézményt” feltűnően röviden vizsgálta.

²¹⁷ A deliktuális jellegét hangsúlyozza: HAMZA, Jogösszehasonlítás, 281.

²¹⁸ WOLFF, Consensual, 68.

jellegű-e, noha a büntetőeljárást megindító kérelmeknek már az elnevezése is más (tehát nem diké, hanem pl. *probolai, προβολαι* vagy *graphai, γραφαι*²¹⁹).²²⁰ Találni forrást ugyanis arra, hogy a diké elnevezés ellenére a marasztalás nem a károsult, hanem az állam javára történt. A szakirodalom egységesnek látszó álláspontja szerint a legvalószínűbb a kereset *delictualis-pœnalis* jellege, vagyis szándékos magatartás esetén a kompenzáció az érdeksérelem kétszerese (hekón, *ἐκῶν*) volt, gondatlanság esetén pedig egyszeresre ment (akón, *ἀκῶν*) a kereset.²²¹

Alkalmazásának széles körére – Platón „Törvények” (Nomoi, *Νόμοι*) c. dialógusából vett – példa, hogy az az atléta, akit sporttársa vagy más személy erővel megakadályoz abban, hogy egy sporteseményen versenyzőként elindulva részt vegyen, egyéb szankciók (pl. tekintsék őt a győztesnek, ha az, aki akadályozta, nyert) mellett a *diké blabész* útján kereshetett további anyagi elégtételt.²²² A sportfogadás vagy a sportoló felkészülésébe történő kockázatos befektetés, melyek a témától látszólag távol esnek, a reményvétel római forrásaival is kapcsolatba hozhatók (ld. később: Codex Iust. 8,16,5).

Ha tehát elfogadjuk, hogy a görög jog nem ismerte el a konszenzus kötelemfakasztó erejét,²²³ akkor aligha képzelhető el, hogy a megfizetett vételárat a vevő a háló üresen maradása esetén *diadikaszia* vagy *diké blabész* útján ne követelte, követelhetette volna vissza szinte biztos perbeli sikerrel.

Az eddigiek ismeretében álláspontom szerint az látszik helyesnek, hogy a diadikaszia akkor alkalmazható, ha a várt eredmény a halász minden ésszerű és elvárható erőfeszítése ellenére a sors játéka folytán maradt el. A diké blabész pedig akkor volt érdemben előterjeszhető, ha az eredmény kimaradása a halászon múlt, mert pl. nem ment ki a vízre, hálóját nem vetette ki vagy a fogott halat nem adta át, ekkor viszont az esetleges szándékos mulasztásra vagy „csalárd üzérkedésre” tekintettel nem kizárt, hogy akár *hekómra, duplumra* is mehetett a per.

ad (d) A görög jogban a *d a n e i o n* (*δάνειον*) kifejezés jelenti egyfelől a mai értelemben vett „kölcsön”-t, főként persze a pénzkölcsönt (más dolog esetében chrézisz, *χρησις*), s így a kölcsönszerződést, ill. annak tárgyát. Másfelől – s a számkra ez az érdekes – a speciális görög jogi gondolkodás alapján mai szemmel általános visszakövetelési, restitúciós jogalapként is funkcionál akkor, ha a nem kölcsönösen, s nem egyidejűleg teljesített szolgáltatások esetében a már teljesített, átadott ellenszolgáltatással szemben a másik szolgáltatás teljesítése elmarad, vagy annak tarthatatlan hibája állapítható meg. A megfelelő szolgáltatás nélkül maradt ellenszolgáltatás tehát – ha van rá mód természetesen – visszajár, azonban a görög gondolkodás szerint: mint kölcsön.²²⁴

A III-II. századból való egyiptomi papyruszok alapján a tanúk előtt történt pénzáadás – legyen az valójában akár vételárként (timé, *τιμή*²²⁵), akár más díjként

²¹⁹ Biscardi szerint a *graphai* „azioni pubbliche”, a *diké* pedig „azione privata”. Ld. Profilo [Siena], 174-175.

²²⁰ Pl. a *Meidiasz* elleni beszéd. Hivatk.: SCAFURO, Adele: The Role of the Prosecutor and Athenian Legal Procedure. In: *Diké* 7 (2004) 113-133; COHEN, David: Demosthenes' *Against Meidias* and Athenian Litigation. In: Symposium 8 (1990, impr. 1991) 155-164.

²²¹ Csak néhány példa 1870 és 2004 között: s.v. *blabés diké*. In: Dictionary of Greek and Roman Antiquities. (Ed. Smith, William) 2nd ed. Boston, Little, Brown & Company, 1870. 203-204. Továbbá: WOLFF, Hans Julius: The *ΔΙΚΗ ΒΛΑΒΗΣ* in Demosthenes, Or., LV. In: The American Journal of Philology. 64/3 (1943) 316-324; PRINGSHEIM, Sale, 51-54; WOLFF, Symposium 1979, 15-17; SCAFURO, Prosecutor, 124-128.

²²² KLINGENBERG, Eberhard: Διακωλύειν ανταγωνιστήν. Eine platonische Bestimmung des griechischen Wettkampfsrechts: Pl. Lg. 955 a 2 – b 4. In: Symposium 5 (1982, impr. 1989) 205-207.

²²³ Vö. WOLFF, Consensual, 55-79.

²²⁴ Részletesen ld.: RUPPRECHT, Hans-Albert: Untersuchungen zum Darlehen im Recht der græco-ägyptischen Papyri der Ptolemäerzeit. München, Beck, 1967.

²²⁵ A *timé* jelentése *in concreto* vételár, *in abstracto* pedig „ellenérték”, s az irodalmi források között gyakorta a dolgok, fogalmak, jelenségek stb. egyenértékűségét jelenti. Homérosznál vizsgálja többek

vagy szolgáltatásként átadva – még ekkor is funkcionálisan kölcsönként értelmezendő abban az esetben, ha utóbb vissza kellene követelni pl. az áruteljesítés hibája miatt. Ugyanez a helyzet a későbbi századok során azzal az eltéréssel, hogy a pusztai átadás tanúk közbejötté nélkül, íratlan formában (dia cheirosz, *διὰ χειρός*, ill. agraphosz, *ἀγραφος*), ill. az említett, hat tanúval megerősített okiratban (a szüngraphé hexa martürosz) is megvalósulhatott. Egy esetben nem eredményezett „kötelmet”: formátlanul, tisztán konszenzualiter.²²⁶

Az áru vagy a vételár tekintetében halasztott, konszenzuális jellegű adásvétel esetében – tehát amikor nem készvételről, reárvételről, hanem pl. jövőbeli dolog vételéről vagy részletvételtől van szó – elvileg ugyanez a helyzet.

C) Az „akadályok” összefoglalása és a görög adásvétel karakterisztikájának bemutatása

A következő két pontban egyfelől az eddig felmerült problémákat, vagyis a „görög jog” néhány *általános*, a kételyeket megalapozó, eddig tárgyalt tényezőjét kell összefoglalni, másfelől vázolni kell a görög „*adásvételi jog*” karakterisztikáját.

(a) Az akadályok összefoglalása

A rómaiak által reményvételnek nevezett, igen egyszerű tényállásokkal megvalósítható, létrehozható kötetmi jogviszonyok bonyolítására a görög jogban az eddigi vizsgálatok alapján – az alábbiak szerint – egyáltalán nincsen mód.

(α) A *diadikaszia* – azért, hogy az áru átadását elősegítve tulajdonossá tegye a vevőt – igénybe vehető, ha a vevő a vételárat megfizette, mégsem került hatalmába az áru: a reményvételnél pedig ez az a tipikus eset, amikor a vevőnek a dologi árura vonatkozó bárminemű igényét a felek megállapodása kizárta.

(β) Egyéb eszköz hiányában a *homologia* mint pusztai megállapodás, paktum a görög jogban – figyelemmel a tanúzási kötelezettségre és a konszenzualitás elismerésének hiányára – soha nem juthatott el arra a szintre, mely megalapozhatta volna a szerződési formszabadságot, amely pedig elengedhetetlen azokban a tipikus esetekben, iskolapéldaszámba menő tényállásokban, amikor a felek „reményvételten kötöttek” (jövőbeli hal- és madárfogás, ill. a vadászat jövődó, bizonytalan eredménye).

(γ) Aligha képzelhető el, hogy a megfizetett vételárat a vevő a háló üresen maradásán a *dikéblés* útján ne követelhetné vissza biztos sikerrel akkor, ha az eredmény kimaradása a halászon múlt, mert pl. nem ment ki a vízre, hálóját nem vetette ki vagy a fogott halat nem adta át. Ha mindebben méltányolható külső körülmény akadályozta vagy magatartása gondatlan volt, egyszeresre, ha pedig szándékos mulasztására vagy üzérkedésére volt visszavezethető, duplumra ment a per.

(δ) A *diadikaszia* eljárásával párhuzamba állítható a *daneion* nak nevezett általános restitúciós jogcím. Eszerint a nem kölcsönösen, s nem egyidejűleg teljesített szolgáltatások esetében, ha a már átadott ellenszolgáltatással szemben a másik szolgáltatás teljesítése elmarad, vagy annak tarthatatlan hibája állapítható meg, akkor a megfelelő szolgáltatás nélkül maradt ellenszolgáltatás – mint kölcsön – visz-

között e kérdést pl. CANTARELLA, Eva: Spunti di riflessione critica su ὕβρις e τιμή in Omero. In: Symposium 4 (1979, impr. 1983) 83-96.

²²⁶ Ld. PRINGSHEIM, Sale, 57-58, 61, 63, 65-66, 70-71, 74-75, 85.

szajár: a reményvétel ugyanakkor épp ennek, tehát a vételár visszakövetelhetőségének, leszállításának vagy egyéb – nevezzük mai nevén – szavatosi jognak a kizárását célozza.

(b) A görög adásvétel karakterisztikája

Ezt követően kifejezetten már az *adásvétel* sajátosságait kell – noha általánosságban, a kutatás célját nem feledve – megvizsgálni.

(α) *Pringsheim* műve egyik, egyébiránt eddig érdemben meg nem döntött alappillérenek tartotta: a görög jog soha nem lépett túl azon a tételen, hogy az adásvétel nem más, mint áru és vételár egyidejű cseréje. Ezen kívül szintén tézisként fogalmazta meg, hogy nincs konszenzuális „alakja” az adásvételnek, a pusztá megegyezés forma és legalább az egyik teljesítési aktus (vételár) híján nem teremt kényszeríthető kötelezettséget, s így a teljesítésért való felelősséget, noha az esetleges teljesítés nem tekinthető tartozatlannak, így nem követelhető vissza (*obligatio naturalis*, „Schuld ohne Haftung”²²⁷).

(β) Ezért hiányzik álláspontja szerint a kifejezetten az adásvételből keletkező speciális kereset a görög jogban, miként hiányzik a szerződéses kötelezettségek kikényszerítésére irányuló generális, általános kötelmi kereset is.²²⁸ E megállapítása talán akként vitatható, hogy az ok és okozat megfordítandó: a speciális kereset hiányának nem oka, hogy nem ismerték el a konszenzus kötelemfakasztó erejét, hanem okozata, ill. az előbbi az utóbbinak a bizonyítéka.

(γ) Amikor tehát akár a vételár, akár az áru szolgáltatása csak egy későbbi időpontban történik, a görög megoldás: kombinálni kell az adásvételt egyéb szerződésekkel: előbbi esetben a kölcsönnel, utóbbiban a szállítással vagy a haszonbérlettel.

(δ) A görög „adásvételi jog” kidolgozatlanságának és bizonytalanságainak egyik kiváló mutatója, hogy csupán az *elnevezésre* találni az irodalmi, papyrológiai és epigráfiai források között több mint egytucatot.

A „priamai” (*πρίαμαι*) ige tekinthető az adásvétel, pontosabban a *készvétel* egyik legrégebbi és legközkeletűbb kifejezőmódjának. Megtalálható már a Kr.e. V. században: Hérodotosznál, és a *lex Gortyn(i)a* szövegében is. Egyik – Kr.e. III. századi – származéka, az „epriato” (*ἐπρίατο*) kifejezés, mely *Pringsheim* szerint a „leginkább görög” forma a készvételre („main, strongest and oldest Greek form of sale”²²⁹). Eredeti alakjában is gyakran fordult elő a kései Ptolemaioszok alatt. Ezen kívül nagyon gyakori együtt és külön-külön is az „óné-praszisz” (*ὠνή-πρασις*) kifejezés, ill. az előbbi néhány származéka, pl. „ónosz” (*ὠνος*), óneomai (*ὠνέομαι*). Az elsőként említett származék már Homérosznál az Odüsszeiában megjelent, és a vételár megfizetését jelentette, míg az utóbbit Hésziodosznál olvasni.

Hérodotosz a priamai igeen kívül alkalmazta a „póleó” (*πωλέω*) igét is, ennek jelentése csere, ill. áru cseréje pénzre. Egyik származéka: „pólein” (*πωλείν*), amely Szolón és Arisztotelész szerint bizonyos javak esetében (pl. bányák) az árverésre bocsátás aktusát, a kikiáltást jelentette, szintén megtalálható már a *lex Gortyniában*²³⁰ is. A Ptolemaioszok alatt vált bevetté egyfelől az „apodídomai” (*ἀποδίδομαι*) ige, ill. a piac szerepét is betöltött agora (*ἀγορά*) sok származéka, pl. agoraiosz (*ἀγοραῖος*) vagy agorazó (*ἀγοράζω*), amelyek a hellenisztikus jogokban

²²⁷ „Duty without liability” – ld. PRINGSHEIM, *Sale*, 157-179.

²²⁸ „The Nature of the Greek Law of Sale. Thesis.” PRINGSHEIM, *Sale*, 90-92.

²²⁹ *Sale*, 107. és 111.

²³⁰ EFFENTERRE, Henri van: *Le droit et la langue à propos du code de Gortyne*. In: *Symposion 4* (1979, impr. 1983) 122-123.

voltak közkedveltek, egészen a bizánci jogig. „Pénzért venni” jelentéssel Xenophónnál, Euripidésznél, Aiszkhülosznál találni az „argürion” (*ἀργύριον*) igét.²³¹

(ε) *Theophrasztosz* említett traktátusa szerint az adásvétel a formális előírások (tanúzás, eskü stb.) megléte mellett a *teljes* vételár átadásával – azzal és csak azzal – létrejön. Ez világosan a készvételi és reálügyleti jellegből adódó egyéni karaktere a görög adásvételnek.

(ζ) *Theophrasztosz* álláspontja szerint az eladónak az áru tulajdonosává kell válnia, mire megkapja a vételárat. Vagyis a szerződés létrejöttekor már az áru tulajdonosának kell lennie.

(η) Mindezekből pedig a sajátos görög logika folytán nem is következhet más, mint hogy a tulajdonszerzéshez, vagyis a tulajdonjog átszállásához – sem ingók, sem ingatlanok esetében – *nem szükséges a dolog átadása*, a „traditio” (*παράδοσις*).²³² Más a helyzet a Kr.u. II. századtól kezdve az olyan piaci vételek esetében, amikor rabszolga, állat vagy hajó a vétel tárgya.²³³ Ezek tekintetében a görög jog sajátosan *romanizálódott*.²³⁴ Így egyrészt az áru átadása a tulajdonátszálláshoz szükséges volt, másrészt az átadás időpontjához tapadt a szavatosi jogok éledése.²³⁵

(θ) Amennyiben az eladó úgy adja át az árut, hogy azért a vételárat még nem kapta meg, tulajdonjoga fennmarad, ezért nem a „kötelmi keresettel” követelheti vissza a dolgot, hanem „dologival” (*diadikaszia*). A vételár követelésére való lehetőséget az előbbi eljárás igénybevétele természetesen elzárja, így a csupán fiktív kölcsönvisszafizetési ígéretként kikényszeríthető vételárigéret érvényesítésére az áru „tulajdoni perben” történő visszaszerzése után már nincs mód. A részletvétel esetében tehát két külön ügyletre bontja a görög jogi gondolkodás az adásvételt, de nem adásra és vételre. Egyfelől áll egy olyan készvétel, melyben a vételár átvétele fikción alapul (fiktív tulajdonszerzés), másfelől pedig egy olyan kölcsön, amely a pénzösszeg fiktív átadásán alapul (így lesz a vételárkövetelés fiktív kölcsönvisszaköveteléssé).²³⁶

(ι) Az ókori jogokban már jóval az adásvétel „konszenzualizálódása” előtt megjelent a helytállási kötelezettség az ügylet tárgyát képező dolog harmadik személy által történő elperléséért (*evinco, evictio*). E korai megjelenés még rendszerint büntető jellegű – a rómaiaknál duplumra menő (*actio auctoritatis*) – marasztalásban öltött testet, amit azért kellett viselni, mert az eladó nem védte meg a vevőt egy harmadik személy által a dologért indított perben (ld. pl. a görög *diadikaszia* esetét) vagy egyéb zavaró aktus során.²³⁷

A helytállás a konszenzualitás kialakulásával ugyanakkor – a görög jogban annak kései romanizálódásával – eleinte külön kötelezettségvállalást igényelt, azonban a rómaiaknál már évszázadokkal azelőtt, az ún. klasszikus korban kifejezett kikötés híján is a *bona fides* szerinti ügylet természetes alkatrészévé vált. Ekkor külön megállapodással egyébként kizárható (*pactum de non præstanda evictione*) volt.

A „jogszavatosság”, amelynek görög jogbeli megfelelője a *b e b a i ó s z i s z* (*βεβαίωσις*), nem kizárólag az adásvétel esetében mutatható ki, bár gyökerei itt találha-

²³¹ Ld. PRINGSHEIM, *Sale*, 91-126.

²³² Ld. PRINGSHEIM, *Sale*, 134-142. és 266.

²³³ Vö. ehhez: PÓLAY Elemér: Az eladói kellékszavatosság a preklasszikus római jogban. In: *Acta Univ. Szeged. Acta Jur. et Pol.* Tom. XI. Fasc. 9. Szeged, 1964. 11. és 68-71.

²³⁴ Pl. KRÄNZLEIN, Arnold: Probleme kaiserzeitlicher Tierveräußerungsverträge auf Papyrus. In: *Symposion 6* (1985, impr. 1989) 325-335.

²³⁵ Ld. PRINGSHEIM, *Sale*, 224-232.

²³⁶ Ld. PRINGSHEIM, *Sale*, 244-245.

²³⁷ Vö. pl. RABEL, Ernst: *Die Haftung des Verkäufers wegen Mangels im Recht*. Berlin/New York, de Gruyter, 1973. [Nachdr. Leipzig 1902] 5-11; ZULUETA, Francis de: *The Roman Law of Sale*. 1st ed. Oxford, Clarendon, 1945. 42-45.

tók.²³⁸ Vitatott a szakirodalomban, hogy a fogalomnak része volt-e az a kikötés, mely szerint a szerződő felek egymással szemben – nyilván hibátlan teljesítés esetére – további igényeiket előre kizárják (az ún. *Nichtangriffsklausel*²³⁹). Az általános álláspont szerint mindkét klauzula a *bebaiószisz* része volt azzal, hogy utóbbi az eladónak az áru vevő általi hatalomban tartási jogalapját érintő esetleges további igényei érvényesítéséről való előzetes lemondásán alapult.²⁴⁰

A *kellék- és jogszatavosság* kapcsolatban azonban itt nem a jog (miben)léte, hanem – *a contrario* – a hiánya, ill. a kizárhatósága a kérdés. A szavatási jogok adásvételbeli immanenciájának foka tehát csak annyiban érdekes, hogy egyfelől a kötelezettséget külön kell-e vállalni, mivel az nem alkatrésze a vételnek, s ekkor a felvállalás nyilván elejthető, másfelől pedig, ha alkatrésze az ügyletnek, kérdés, az érte való helytállás kizárható-e.²⁴¹ A *fundamentum comparationis* ugyanis a „római *reményvétel*”, amelyben az eladó nem lehet sem kellék-, sem jogszatavos kötelezett, kötelmi kötelezettsége kimerül azoknak a cselekményeknek az elvégzésében, amelyek ahhoz szükségesek, hogy a vevő jogszerzése a megszerezni kívánt javak felett már kizárólag a véletlen kegyén, a sors játékán, a Gondviselésen múljon (ld. később, Celsus Dig. Iust. 19,1,12).

Pringsheim álláspontja szerint a hellenizmus római joggal való szembenállásának a tünete, következménye az, hogy a görög jog nem egyszerűen figyelmen kívül hagyta a római jogtudósok által kidolgozott szavatossági szabályokat, hanem mellékegyezményekkel kifejezetten kizárták azok – vagyis mind a jog-, mind pedig a kellék-szatavosság – alkalmazását.²⁴² Ez az álláspont bizonyára túlzó, a példaként hozott egytucat – zömében rabszolgák és állatok vételét tartalmazó – papyrus nem lehet annak bizonyítéka, hogy a forgalom esetlegesen különös igényein túl effajta *érzelmi* motivációk is közrehatottak a gyakorlat kialakulásában. Kétféle klauzula ismeretes, mindkettőnek megvan a római, latin megfelelője: adásvétel történhet *(i) tel-quel*, ill. *(ii) simplaria venditione*.

(i) A talis-qualis (ti. olyan, amilyen), másként *tel-quel* (ti. úgy, ahogy) adásvétel (gör. *tuton toiuton, τοῦτον τοιοῦτον*) esetében arról van szó, hogy a vevő előre kizárja minden szavatási igényét – az eladó pedig erre figyelemmel nem vállalja fel e szavatási kötelezettségeket – az áru kellékszerű vagy pedig az eladó állította speciális tulajdonságainak hiánya esetére. (Rabszolgavételnél bizonyos betegségek – pl. a lepra – tekintetében a szavatossági igény nem zárható ki.) Az adásvétel tehát az áru *minden hibájával együtt* történik. Ezekben az esetekben az egyiptomi jegyzők *Pringsheim* állította érzelmi motivációinál valószínűbbnek látszanak egyes érzelmileg neutrális, forgalmi okok. Az egyes képességek miatt kifejezetten ritka, s ezért nagyon értékes, ugyanakkor bizonyos hibái tekintetében kijavíthatatlan áru (pl. a rabszolga!) esetében nem lett volna értelme az általános szavatossági rendnek; másfelől az ilyen egyezmények nyilvánvalóan árlehető hatásúak voltak.

(ii) Ha az adásvétel simplaria venditione történik, szavatossági kötelezettségét az eladó zárja ki. Ez tehát végeredményben mindössze ennyiben különbözik az előző esettől. A jövőbeli dolgok vételére áttérve, ezekben az esetekben a vevő áru feletti hatalmi helyzete nyilván (esetenként számottevően) a vételár átadása után alakul ki, a görög

²³⁸ Pl. PARTSCH, Josef: Griechisches Bürgschaftsrecht. Leipzig, Teubner, 1909. 340. skk.; PRINGSHEIM, Sale, 357. és 429-431.; WOLFF, Consensual, 63-65.

²³⁹ Ehhez ld. pl. RUPPRECHT, Hans-Albert: *Βεβαίωσις* und Nichtangriffsklausel. In: Symposion 3 (1977, impr. 1982) 235-245.

²⁴⁰ Másként látja: HAMZA, Jogösszehasonlítás, 188.

²⁴¹ *Andreas Schwarz* az egyébként tartalmukat tekintve egészen különböző *démotikus* és *görög* okirati „modellek” közül hoz példákat a szavatosság kizárását tartalmazó, *homologia* formájában megjelenő mellékegyezményekre papyrusleletek alapján. SCHWARZ, Homologie, 199-204.

²⁴² PRINGSHEIM, Sale, 481-483.

adásvétel sajátos logikája szerint *ekkor* a vételár megfizetése nyomán azonban még sincs tulajdonátszállás. Éppen emiatt nincsen eladói szavatosság sem, hiszen egyelőre nincsen átadott dolog, ti. nincs is meg, nem is egzisztál az áru: azaz nincs miért szavatolni. A szavatosságot majd azokban a szerződésekből kell keresni, amelyek az adásvételt ilyenkor „fedni” (nem leplezni) szokták, pl. szállítás, haszonbérlet.²⁴³

A kifejezett házárdírozás nem tipikus vonása a görög szellemnek. Találni ugyanakkor az irodalmi források között olyan vételi esetet, amelynek tárgya egy bizonytalan adósságállományú üzlet átruházása. A tényállását tekintve nem kifejezetten „ínycsiklandó” kázus szerint, amelyet a nagy rhétor, *Hüpereidész* (389-322) az Athenogenész elleni beszédben említi, Epikratész belehabarodik Athenogenész egyik – fiú – rabszolgájába, majd hosszas alkudozás után megveszi bátyjával és apjukkal együtt. A szemfüles eladó – látván a vevő szerelmi vágytól való elvakultságát – gyorsan felajánlja megvételre a rabszolgák által vitt parfümériát is azzal, hogy egyidejűleg átvállalja az üzlet – pontosan meg nem határozott – adósságállományát, melyet azonban az ígéret szerint fedeznek az ügyletből folyó előnyök (biztosítékul kezest is állít). A vita abból fakadt, hogy a szerelemittas Epikratészt a parfüméria tartozásai utóbb „elúszatták”.²⁴⁴ Áll tehát az angol jogi maxima: *Caveat emptor!*

3. A megoldásra tett kísérlet

Ez az alpont igyekszik választ találni az eredeti kérdésre: Lehet-e az eddigiek fényében a görög jog szerint római jogi értelemben vett „reményvételt” kötni?

A) Sajátosan görög válaszok a jövőbeli dolgok vételével kapcsolatos kérdésekre

Az elsőként vizsgálandó kérdés, hogy mely „jogászi trükkökkel” voltak képesek a görögök – kiszolgálva a forgalmi élet szükségszerű igényeit – mégis lehetővé tenni a jövőbeli dolgok vételét. Miben áll az a jogi helyzet, amely bizonyos leleményt igénylő megoldásra várt? A jövőbeli dolgok szükségképpen „*res incertæ*”, s mint ilyenek a görög jogfelfogás szerint nem lehetnek adásvétel tárgyai, *Pringsheim* szerint azért, mert nem lehetséges az átadásuk.²⁴⁵

Ennek ellentmondani látszik az a megállapítás, hogy az áru tulajdonjoga átszállásának nem az átadás ténye, hanem a vételár megfizetése az egyedüli feltétele. Álláspontom szerint nem az átadhatóság hiánya az ok, hanem egészen egyszerűen az, hogy az eladott dolog még nem létezik. Ilyenként persze nem is adható át, *önmagában* ez ugyanakkor nem lenne akadály. A nemlétezés azért probléma, mert „dologi” jog nem létező dologon fenn nem állhat, az ilyen dolgok emberi uralom alá nem hajthatók; más kérdés a várományi jelleg vagy a kötelmi követelési jogosultság.

²⁴³ „Contracts for deferred delivery cannot contain *it* [the warranty] because they transfer neither possession nor ownership. This is also a reason why a contract which grants a right of self-help does not normally contain a *βεβαίωσις*. Warranty, on the other hand, is not restricted to contracts of sale but is also used in leases. If therefore a contract which gives right of self-help contains strong elements of lease, especially if the land is to be handed over to the purchaser of the crop, a warranty may be included.” PRINGSHEIM, Sale, 443.

²⁴⁴ Az eset egyéb jogi megfontolásaira nézve ld.: CARAWAN, Agreement, 344-351. és VINOGRADOFF, Jurisprudence, 263-264. Magyarul legújabban ld.: HORVÁTH László (szerk.): Az athéni Hypereidész beszédei és stílusának ókori megítélése. Budapest, Pallas Stúdió-Attraktor, 2001.

²⁴⁵ „Unascertained goods” – PRINGSHEIM, Sale, 268.

Noha a „*res non existens*” nem lehet adásvétel tárgya, mégis elő kellett fordulnia olyan esetnek, hogy a „vevő” akár már lábon álló, de még be nem érett gabonát mint függő gyümölcsöt, akár még ki nem kelt vagy még el sem vetett gabonát (ezek mint hasznosítható *termés* lekötésükkor még nem léteznek) kívánt megszerezni. Az ilyen ügyletek mögötti piaci szükségszerűség a földtulajdon és a pénzeszközök birtokosainak elválása: a gabonakereskedőnek pénze, ugyanakkor az esetenként forgóeszköz-hiányos géomoroszoknak (*γεωμώρος*, birtokos parasztrend) földje, a geórgoszoknak (*γεωργός*, földműves) pedig művelési joga van.

Ezek mellett vannak feliratemlékeink az ilyen adásvételek kifejezetten közjogi korlátozásairól: pl. az Égei-tenger északi részén található *Thaszosz* szigetén a Kr.e. V. században május-június előtt tilos volt eladni a még a tőkén lévő, leendő újbort.²⁴⁶

Mi ekkor a jogi megoldás, ha az eddigiek miatt „tisztá” adásvételre nincs mód? A „trükk” az, hogy egyéb „ügyletekkel” kombinálják *látszólagosan* a vételt²⁴⁷; így: (a) munkavégzésre, „szolgáltatásra” irányuló szerződéssel, (b) [(al)haszon]bérlettel, (c) kölcsönrel, vagy (d) szállítással. A szerződések rendszeres tipizálása híján nyilvánvaló, hogy a modern intézményi struktúrákkal pontosan nem identifikálható ez a módszer. Egyfelől ugyanis nem lehet szó a szerződés színlelésének *bevett* gyakorlatáról – nincs tehát leplezett adásvétel és színlelt szállítási vagy egyéb szerződés –, és azt sem lehet állítani másfelől, hogy *adásvétellel* *vegyes* szerződések keletkeznének a kombináció folytán, hiszen az adásvételnek ilyen tartalmakkal „érvényességi” akadályja lenne.

A leghelyesebb talán úgy fogalmazni, hogy a korabeli forgalmi életben is szükségszerűen felmerülő igényt a mai fogalmaink szerinti jövődó vagy remélt dolgok vételének a jogrend által is elismert – így a forgalombiztonságnak megfelelő – módon történő megvalósítására a görögök az adásvétel sajátosan korlátos volta miatt – nem hagyva figyelmen kívül a vételárral kapcsolatos „ügyletrészt” sem – haszonbérlettel vagy szállítással vagy munkaszerződéssel vegyes kölcsönrel, illetőleg *pénzkölcsönrel* vagy *dologkölcsönrel* oldották meg.

Azokban az esetekben pedig, amikor a tényállás alapján, vagyis a forgalomban felmerült igényhez képest ezek a metódusok nem vezethettek eredményre, további biztosítékul szolgált a megfelelő szolgáltatás előmozdítására a mai foglalomhoz közel álló *arrha* (arrabón, *ἀρραβών*) alkalmazása.²⁴⁸ Az *arrha* vizsgálatára azonban nem kerül sor, mert az intézmény egyik főfunkciója éppen a rendes szerződési kockázatok minimalizálása azáltal, hogy a kötelezettet a szerződésszerű teljesítésre motiválta, és lebonyolítási zavar esetére a jogosult érdeksérelmét csökkentette: éppen e funkciói tartják távol a reményvétel „szellemétől”.²⁴⁹ Ezek után érdemes megvizsgálni az említett négy metódust azzal a megjegyzéssel, hogy a vevő-eladó megjelölés mindenütt idézőjelben értendő.

ad (a) A jövőbeli, bizonytalan fogások átruházására irányuló, ugyanakkor feltétlen pénzfizetési kötelezettséggel kötött ügyleteket *m u n k a v é g z é s r e i r á n y u l ó* szerződésként is felfoghatták a görögök, hiszen a pénzfizetés – ellentétben a rómaiaknál szokásossal – előre, vagyis a jövőbeli munkáért járt (prodona,

²⁴⁶ Ld. DAUX, Georges: Nouvelles inscriptions de Thasos (1921-1924). In: BCH 50 (1926) 213-249., Pringsheim, Sale, 296.

²⁴⁷ Ld. pl.: HARRIS, Edward M.: When is a Sale Not a Sale? The Riddle of Athenian Terminology for Real Security Revisited. In: CQ 38 (1988) 351-381.

²⁴⁸ PRINGSHEIM, Sale, 334. Számos, különféle alkalmazása ismert, legújabban ld. FÖLDI, András: Monism and dualism in the history of arra. In: Festschrift Guido Tsuno, Tokyo, 2010. [Megjelenés alatt! Hivatkozva a szerző szíves engedélyével.]

²⁴⁹ Így pl. *Josef Partsch*: „Beide Parteien sind frei von jeder Erfüllungshaftung. Der Verkäufer riskiert die Haftung auf die doppelte arrha wenn er gegenüber den Angebot des Kaufpreises die Vollziehung ... verweigert...” – ld. Göttingische Gelehrte Anzeigen 173 (1911) 725. Hivatkozva: HOETINK, Hendrik R.: Quelques remarques sur la vente dans le droit grec. In: Tijdschrift 9 (1929) 256-257. Ld. még: WOLFF, Symposium 1979, 14.

πρόδονα) rendszerint. Az ügylet eredete itt is egyfajta kölcsönre (paramoné, *παραμονή*) vezethető vissza: a hitelező kölcsönt nyújt, mire az adós lekötve munkarejét a hitelező szolgálatába szegődik a megegyezés szerinti módon.²⁵⁰

Gyakran biztosította magát nemteljesítés vagy nem kellő teljesítés esetére a munkáltató, a megrendelő az *arrha* közbeiktatásával, amely a díjba beszámíttatott, és teljesítési hiba esetén kétszeresen járt vissza.²⁵¹ Ez a módszer – tulajdonátruházás és munkavégzés együttes igénye esetén – azonban általában csupán spekulatív, a források nem igazolják, noha nem is zárják ki,²⁵² habár kifejezetten adásvétellel vegyes munkaszerződésként ír le egy-egy esetet (pl. egy tornacsarnok [gümnaszion, *γυμνάσιον*] víznek felfűtése saját fűtőanyaggal²⁵³) a szakirodalom.

Csak megerősítheti a feltevés helyességét, hogy a problémát, mely szerint bizonyos esetekben az adásvételt igen nehéz elhatárolni a munkaszerződéstől, Gaius (Kr.u. II. sz.) is felvetette Institúcióiban.²⁵⁴

ad (b) A(z a l) h a s z o n] b é r l e t t e l azért volt értelme helyettesíteni, fedni az „adásvételt”, mert a „vevő” mint bérlő, haszonbérlő vagy alhaszonbérlő – valójában *á*haszonbérlő – *fiktív ön hatalom* (szülan, *συλᾶν*: akár erőszakos önszegély, akár önvédelem) útján lesz majd felhatalmazva arra, hogy maga takarítsa be a termést, még az eladó akarata ellenére is.²⁵⁵

„Vevőként” tehát – mint olyan, aki a gyümölcsök elsajátítására kötelmi jogcíme alapján jogosult – *közvetlenül* nem a jövőbeli gabonatermést vagy annak ígéretét kapja, hanem a learatás, a betakarítási jogát. Az önszegély során akár erőszak alkalmazása is megengedett volt a jogosult számára, ha az „eladó” őt akadályozná a gyümölcsök beszedésében. Még az erőszakos önszegélyt is kereset védte (diké exulész, *δίκη ἐξούλης*), másfelől az ennek való ellenszegülés bűncselekményszámba ment.

Pringsheim véleménye szerint azok az esetek állnak a legközelebb az adásvételhez, amelyekben a vevő munkavégzése a lehető legkevesebb, így egyes igénytelen termények esetében, melyek a termesztés során semmi foglalatosságot nem igényelnek és munkával csak betakarításuk jár (olajbogyó, datolya, bizonyos egyéb gyümölcsök vagy a legelők, kaszálók). A munkaigényesebb „ágazatokban” a szerződés futamidejének rövidítésével, illetve pl. a betakarítás időszakára időzítésével lehetett visszaszorítani a vevő által elvégzendő munkákat.

Létezik olyan, a Kr.u. II. század közepéről származó papyruslelet, amely szerint a bérllet ideje és időtartama kifejezetten a betakarítás idejére szorítkozott, így ez az eset valójában a d o l o g b é r l e t h e z áll közelebb.

A II-III. században Egyiptomban megjelent egy, az eddig bemutatott görög állásponthez képest sajátos szerződés, a k a r p ó n i a (*καρπωνία*), amelynek jelentése kifejezetten „a gyümölcs megvétele”. A szövegben nem díj vagy bér, hanem a főként „vételár”-ként bevett „*timé*” (ld. 2.B.d) szó látható: a függő gyümölcsért tehát vételárat fizettek, így a szerződés adásvétel volt. A betakarítás kötelezettsége (joga?) ugyanakkor itt is a vevőre – így valójában a haszonbérlőre – esett.

A II-IV. század között kelt kb. féltucat papyrus tartalmaz a l h a s z o n - b é r l e t i szerződéseket, melyek szerint a bérllet tárgya nem a telek, hanem ma-

²⁵⁰ Vö. P. Cair. Zen. № II.59182 (Kr.e. 255); Berliner Griechische Urkunden (=BGU) № IV 1126 (Kr.e. 9); ld. WOLFF, Consensual, 72-73.

²⁵¹ Vö. P. Fay. № 91 (Kr.u. 99), ld. WOLFF, Consensual, 72.

²⁵² Ld. PRINGSHEIM, Sale, 57. és 374-375.

²⁵³ Pl. P. Lond. № III 1166 (p.104) (Kr.u. 42), WOLFF, Consensual, 78.

²⁵⁴ Vö. Inst. Gai 3,145. A jogtudós nemcsak a munkaszerződésre gondolt, hanem a dologbérlletre és a vállalkozásra is: *in quibusdam causis quæri soleat, utrum emptio et venditio contrahatur a n l o c a t i o e t c o n d u c t i o [r e i / o p e r i s / o p e r a r u m - B.J.]*.

²⁵⁵ Egyéb alkalmazásaira nézve ld.: VINOGRADOFF, Jurisprudence, 246.

guk a gyümölcsök, s a munkát az alhaszonbérbe adó haszonbérló és az alhaszonbérló *közösen* végzik, így pl. az igen munkaigényes szőlő esetében.²⁵⁶

Ezeknek az eseteknek tehát egyike sem volt alkalmas arra, hogy a betakarítás elvégzését az eladó kötelezettségei közé telepítse, s kivegye azt a vevő kezéből. A mai fogalmaink szerinti – e tekintetben egyébként a római típusra visszamenő konszenzuális – adásvételtől ezeket az eseteket éppen az határozza el, hogy az adásvételben a termesztés és a betakarítás (ha egyáltalán része az ügyletnek) az eladó kötelezettsége mind az *emptio rei speratae*, mind pedig az ingóvétel egyéb eseteiben.²⁵⁷

ad (c) Érdekes logika működteti a pénzkölcsönnel vegyes dologkölcson megoldását, amelynek „tömeges” felbukkanásai Egyiptomban a római érára (Kr.e. I. század vége) tehető. A ptolemaioszi formásokat követő módszer szerint „a vevő az eladónak” pénzkölcsönt (vételár) folyósít, amelyet az valamely más, helyettesíthető és esetenként a rendeltetésszerű használat során elfogyasztható dolog (pl. gabona²⁵⁸, tej²⁵⁹, korszók²⁶⁰) több részletben történő teljesítése, átadása útján „törleszt” neki. Létezik ugyanakkor egy Kr.e. III. századból való papyrus, amely a pénzkölcsönt gabonában törleszti.²⁶¹ Rómaiak között ugyanilyen típusú ügyletek az I. századtól fogva *per stipulationem* is folyhattak.

ad (d) A szállítással történő kombináció, illetve helyettesítés esetén ismét csak többféle módszer létezett. Megjegyzendő, hogy miként az előző esetben, nem Hellász „termelte ki” ezt a jogi megoldást, hanem a Ptolemaidák Egyiptoma, ezúttal azonban már évszázadokkal korábban (Kr.e. III. sz.).

A papyrusleletekből leszűrhető következtetések lényege az, hogy a halasztott teljesítés – vagy annak meghiúsulása esetén a piaci egyenérték mint kompenzáció – követelhető az „eladótól”, azaz a szállítótól. Pl. egy III. századi lelet szerint valaki megrendelt 35 artaba (kb. 35x27 liter) bort, azonban a szállító határidőre csupán 5 egységnyit tudott szolgáltatni, majd kapott 30 napos haladékot a hátralékra. A megrendelő sikerrel perelheti vagy a szolgáltatást, vagy „lehetetlenülés” esetére annak a végleges meghiúsulása idején érvényes piaci árát.

A másik a Kr.u. I. században indult – s a Kr.u. IV. századig *Νέα Ρώμη* (Nea Rhómé, Új Róma, azaz: Konstantinápoly) területén is alkalmazásban volt – megoldás a vételár addig megszokott kifejezésmódjai helyett egy új szókapcsolat felvétele az eddig tárgyaltakhoz hasonló szerződéseket tartalmazó dokumentumokba: *e i s z t i m é n* (*εἰς τιμὴν*). E kifejezés akként értelmezendő, hogy a megrendelő a pénzt nem „vételárként”, hanem „az ár fejében” adja át. Feltűnő a kölcsönjellel ismételt beszüremkedése, azonban az eddigiekhez képest az a nagy különbség, hogy a leletek sora már *expressis verbis* a vételár kifejezést alkalmazta.

E „trükk” tehát azért érdekes, mert megkerüli a görög adásvétel széleskörű alkalmazásának legnagyobb fékjét: a vételár önmagában való tulajdonátruházó ere-

²⁵⁶ Ld. PRINGSHEIM, Sale, 286-287, 298-300, 304, 305-307, 309-310.

²⁵⁷ Egy analóg, kivételesen ritka római ingóvételi eset (D. 19,1,9: *Qui lapides ex fundo emerit, tollere eos nolit, ex vendito agi cum eo potest, ut eos tollat*.) arra példa, hogy a vevő perrel kényszeríthető a megvett kövek összeszedésére és elvitelére az eladói telekről. Ez rendesen nyilván az eladóra esnék, itt azonban az a szakirodalom többségi véleménye az, hogy *pactum adiectum*, mellékegyezmény kötelezi „mukára” a vevőt. Ezt az álláspontot tartotta fenn Bölsz Leó Bazilikája is (B. 19,8,9: *Ὁ ἀγοράσας ἐκ τοῦ ἀγροῦ μὴ λίθους ἐνάγειται τῆ ἀπαιτήσῃ τοῦ τιμήματος εἰς τὸ ἐπάραι αὐτούς*).

A téma bő szakirodalmát ld.: BENKE, József: „Wenn ein Käufer gekaufte Steine nicht abholen will” (Pomponius D. 19,1,9). In: OIR 14 (2010) [előkészületben!]; BENKE József: Adalékok a jogosulti késedelem „paradoxonához” egy enigmatikus Digesta-töredék alapján. In: PhDT 7 (2008) 9-40; BENKE József: Egy Pomponius-töredék a vevő átvételi késedelméről (D.19.1.9). In: JT IX. Pécs 2008, 37-63.

²⁵⁸ BGU IV № 1142 (Kr.e. 25-4)

²⁵⁹ BGU IV № 1143 (Kr.e. 18)

²⁶⁰ BGU IV № 1055 (Kr.e. 13)

²⁶¹ Greek Papyri in the Library of Cornell University (=P. Corn.) № 2 (Kr.e. 248). Ld. PRINGSHEIM, Sale, 275-277.

jét és ennél fogva a készvétel kikerülhetetlennek látszott szükségszerűségét. Az átadott pénzüsszeg ilyenformán ugyanis csak akkor „változik át” vételárrá, amikor a megvett „jövőbeli” dolog létrejött!²⁶²

B) A jövőbeli halfogás adásvételére irányuló megállapodás problémájának megoldása

Az eddigi vizsgálatok alapján röviden ismét fel kell idézni, és újra értékelni kell a Plutarkhosz-féle Szolón-életrajzban található tripusz-mesét. Eszerint: „egy alkalommal, amikor néhány halász Kósz szigetén kivetette hálóját, milétoszi látogatók tartózkodtak a szigeten, és látatlanban megvették előre a fogást („*πριαμένων τὸν βόλον οὐπω φανερόν ὄντα*”). A hálóban egy aranytripusz volt, ... A látogatók és a halászok között civódás támadt a tripusz miatt. A két város magáévá tette az ügyet, és háborút indított egymás ellen. A harcoló felek Püthiához fordultak döntésért, aki a tripuszt a legbölcsebb férfiúnak ítélte, ... így aztán a tripusz körbejárt, míg másodszer is Thalészhoz²⁶³ került. Ekkor Milétoszból Thébaiba vitték, és ott felajánlották Apollónnak...”

Korábban már megállapíthatónak tűnt, hogy ezek az események bizonyossággal nem zárhatók ki a pusztá legendák köréből. Plutarkhosz ugyan a Bölcsek korát napjainkhoz képest 1900 évvel „kontemporálisabb” nézőszögből vizsgálhatta, azonban mégis: az időbeli távolság éppen akkora Szolón és Plutarkhosz, mint napjaink és az Árpád-ház kihalása között. Eddig a *jogilag* releváns elemek éppen egyszerűségüknél és mindennapiságuknál fogva – a halásztól látatlanban megvenni a napi fogását – látszottak hitelesnek. A tripusz-történettel kapcsolatban a plutarkhoszi historikus szemlélet számára ugyanakkor – feltehetőleg – nem ezek a körülmények, vagyis nem a vétel pontos leírása az érdekes, hanem az, hogy végül mi – a *tripusz* – került a hálóba (halakról szó sem esik), s annak mi lett a sorsa, tehát volt-e háború az értékes háromlábú aranyedényért, vagy sem, az hogyan járt körbe a Bölcseknél, mígnem áldozati felajánlásként Thébaiban végezte.

A vétel leírására ugyanakkor Plutarkhosz mégis épp azt a „*priamaí*” (*πρίαμαί*) ígét használja, amely a *készvétel* egyik legrégebb és legközkeletűbb kifejezőmódjának tekinthető, hiszen megtalálható volt már a Kr.e. V. században Hérodotosznál és a *lex Gortyn(i)a* szövegében, saját korából szemlélve pedig talán még régebben is. Hogy ez mindössze nyelvi historizmus, vagy pedig technikus kifejezőmód, nem állapítható meg.

A „*τὸν βόλον οὐπω φανερόν ὄντα*” (*ton bolon upó phaneron onta*) szövegrész azonban kétszeresen is érdekes. (a) A *βόλος* (*bolosz*, hálövetés) kifejezés alkalmazása – mint láttuk – teljes egészében megfelel a Plutarkhoszsal nagyjából kortárs, ill. bő egy századdal utána következő, római responsumokban, kommentárookban (*ad Sabinum*, *ad edictum*) található kifejezőmódnak: (1) *captum piscium vel avium vel missilium emitur*²⁶⁴; (2) *iactum retis emero*²⁶⁵; (3) *futurum iactum retis a piscatore emimus aut indaginem plagis positis a venatore, vel pantheram ab aucupe*²⁶⁶.

Ezek szerint a vétel tárgya minden esetben: a hal-, madár-, vagy *missiliafogás* (*captus piscium vel avium vel missilium*), a háló *kivetése* (*iactus retis*) vagy a háló jövőbeli kivetése (*futurus iactus retis*), továbbá a vadász jövőbeli *fogása*, *zsákmánya*

²⁶² Ld. PRINGSHEIM, Sale, 281-283.

²⁶³ Aki éppen milétoszi volt, mégsem merült fel az elfogódottság kérdése...

²⁶⁴ Pomponius ad Sabinum D. 18,1,8,1

²⁶⁵ Celsus D. 19,1,12

²⁶⁶ Ulpianus D. 19,1,11,18

(*futura indago plagis positis a venatore*), ill. a jövőbeli madárfogás (*futurum aucupium*). Vagyis az áru mindenkor a jövőbeli, bizonytalan, ugyanakkor eredmény-nyel kecsegtető fogás vagy hálövetés, tehát nem maga a *res incerta*, a meg nem határozott, bizonytalan dolog (hal, madár, vad, missillia).

Nemcsak a *jogi* források, hanem a tripusz-mesét feldolgozó görög és latin auctor is alkalmazta e fordulatot. (α) Diogenész Laertiosz, bő három évszázaddal Plutarkhosz előtt a filozófusok életrajzaiban Thalésznál úgy fogalmaz: „γὰρ Ἰωνικοὺς τινας νεανίσκους βόλον ἀγοράσαι παρὰ Μιλησίων ἀλιέων” – vagyis: „néhány ióniai fiatalember milétoszi halászoktól megvette a hálövetést, a halfogást”.²⁶⁷ Később más kifejezésmódban megismétli a történeteket azzal az indifferens változtatással, hogy a vevők lebedosziak voltak.²⁶⁸ A plutarkhoszi szöveg hitelességét e forráshelyek tehát egyfelől – kontemporalitásuk folytán – megerősíthetik, másfelől akár gyengíthetik is, ti. Diogenész számos esetben parallel történeteket idéz, amelyek párhuzamossága mindössze abban van, hogy bizonyos értékeket a legbölcsebb görög férfinak rendelnek kiadni. Ez nem meglepő, mivel a történetek főmotívuma annak igazolása, hogy a legbölcsebb minden bölcs közül épp az életrajz „tárgya”, Thalész volt.²⁶⁹

(β) Ezen kívül Valerius Maximus (Kr.e. I-Kr.u. I. század) a „*Factorum et dictorum memorabilium libri novem*” (Emlékezetes tettek és mondások kilenc könyve) című, a rétorok választékosságát elősegíteni hivatott „gondolatgyűjteményében” pl. ekként írja le a tripusz-mese számunkra érdekes fordulatát: „A milétoszi kerületben a hálójukat kivető halászoktól valaki megvette a hálódobást. Kifogtak azonban egy delfi, nagy súlyú, arany áldozati edényt, amelyről vita támadt közöttük, hiszen maguk a kifogott halak adattak el, ugyanakkor a szerencse folytán a hálóba vetődő javak vétettek meg.”²⁷⁰

David Daube pl. egészen odáig megy, hogy maga az ötlet: jövőbeli hálövetést eladni, görög eredetű, azt a rómaiak a görögöktől vették át, mivel egyfelől az idea szellemisége görög, másfelől az inkább felel meg a görög, mint a római földrajzi adottságoknak (legalábbis az ősi Rómáéval összevetve).²⁷¹

(b) A Plutarkhosz-féle verzió utolsó szavai (οὕτω φανερόν ὄντα) szerint a fogás megvétele – Máthé Elek fordításában – „látatlanban előre” történt. Nem mellőzhető azonban a szó szerinti fordítás sem: „sehol fényben a létező”. Az eddigi vizsgálatok alapján a jövőbeli dolgok esetében az adásvétel működési zavarát a vételár átadásának

²⁶⁷ Vö. I,28: „Τὰ δὲ περὶ τὸν τρίποδα φανερὰ τὸν εὐρεθέντα ὑπὸ τῶν ἀλιέων καὶ διαπεμφθέντα τοῖς σοφοῖς ὑπὸ τοῦ δήμου τῶν Μιλησίων. φασι γὰρ Ἰωνικοὺς τινας νεανίσκους βόλον ἀγοράσαι παρὰ Μιλησίων ἀλιέων. ἀνασπασθέντος δὲ τοῦ τρίποδος ἀμφισβήτησις ἦν, ἕως οἱ Μιλήσιοι ἐπεμψαν εἰς Δελφοὺς· καὶ ὁ θεὸς ἔχρησεν οὕτως. ἔκγομε Μιλήτου, τρίποδος περὶ Φοῖβον ἔρωτᾶς; τίς σοφίη πάντων πρῶτος, τούτου τρίποδ’ αὐδῶ. διδοῦσιν οὖν Θαλῆ· ὁ δὲ ἄλλω καὶ ἄλλος ἄλλω ἕως Σόλωνος. ὁ δὲ ἔφη σοφία πρῶτον εἶναι τὸν θεὸν καὶ ἀπέστειλεν εἰς Δελφοὺς.”

Görög forrás: <http://www.mikrosapoplous.gr/dl/dl.html>

Vö. még: Diogenes Laërtius, *The Lives and Opinions of Eminent Philosophers*. (Transl.: Yonge, C. D.) London, Bell&Sons, 1915. 16-17. o.

²⁶⁸ Ld.: I,32: „... Λεβεδίων τινῶν αὐτόθι γρῖπον ὠνησαμένων καταληφθῆναι καὶ τὸν τρίποδα...” Vagyis más szót használ a vétel megjelölésére: ezúttal nem az agorazó (ἀγοράζω), hanem az óné (ὠνή) igét. De más főnevet alkalmaz még a halászok megjelölésére is: itt nem a halieusz (ἀλιεύς), hanem a gripeusz (γριπεύς) köznevet.

²⁶⁹ Vö. pl. I,28 vége, eszerint a történet egyik pendante-ja az a verzió, amely a milétoszi Leandroszra vezethető vissza. Leandrosz alapján a peloponnészoszi Arcadiából származó Bathüdész azzal a furcsa – *ad incertam personam* tett – hagyományrendeléssel lehelte ki a lelkét, hogy egy, a hagyatékában fellelhető értékes talpaspothar adják át az örökösök „a legbölcsebb görög férfinak”.

²⁷⁰ Ld. 4.1.ext.7: „a piscatoribus in Milesia regione (e)verriculum trahentibus quidam iactum emerat. extracta deinde magni ponderis aurea mensa Delphica, orta controversia est, illis piscium se capturam vendidisse adfirmantibus, hoc se fortunam ductus emisse dicente.” Ld.: Valerii Maximi factorum dictionumque memorabilium libri novem. (Ed. Kappius, Joannis) Vol. I. London, Valpy, 1823. 432-433. o.

²⁷¹ Ld. DAUBE, David: Purchase of a prospective Haul. In: Paoli, 203-209. = *Collected Studies in Roman Law*. Halb-Bd. I, Frankfurt a. M., Klostermann, 1991. (=Coll. Stud. Daube) 554.

tulajdonkeletkeztető hatása okozhatta: ekkor ugyanis még nincs meg, nem létezik az, ami felett jogot lehet szerezni.

E forráshelyen ugyanakkor pont az adásvétel egyik *eklatáns kifejezőmódja* szerepel, nem lehet tehát vitatni a szerződés jogi jellegét. Hogyan áll meg egymás mellett ez a két tény? A görög gondolkodás színvonalával feltétlenül összefér az a pontosságra törekvés, hogy az árut egyfelől halfogásként, hálövetésként, másfelől – ha magukra a megszerezni kívánt halakra gondolunk – úgy írja le, mint létező, de nem látható entitást.

Nem azzal az esettel állunk tehát szemben, amikor az áru a vételár megfizetésekor sem fizikailag, sem gazdasági jellegét, funkcióját tekintve még nem egzisztál. Ilyen eset volt a függő gyümölcsök vétele, amidőn a vevőnek kellett a *fructuum perceptiōt*, a gyümölcsök beszédését – az áru átvételének örve alatt – elvégeznie, s már ez a tény önmagában megakadályozta az adásvétellel való hézagmentes azonosíthatóságot.

Összefoglalva: a vétel (1) célja: *létező dolog, a hal*, (2) tárgya: pedig a cél eléréséhez elengedhetetlen feltétel: *a hálövetés*, amelyet ez a megfogalmazás ezúttal az *eladó kötelezettségévé*²⁷² tett. Mindezek alapján az általános jogi akadályok körében felsorolt tényezők mindegyike (ld. 2.C.a) elesik. A vétel célja és tárgya következtében megszűntnek tekinthető ti. az a probléma, hogy a vételár átadásával egyidejűleg a tulajdonjog nemlétező dolgok felett keletkezne: egyfelől a dolog létezik, másfelől az „áru”, a szerződés tárgya itt a hálövetés. Ennél fogva – a vétel *célja* folytán – mint gátló tényező megszűnik a *diadikaszia*-probléma. A vétel *tárgyára* tekintettel pedig elesnek a *diké blabész* és a *daneion* intézménye által felvetett kétségek. A tripusz-történetből ugyan nem kapunk információt a szereplők számára vonatkozólag, ugyanakkor feltehető, hogy a többszám (*szagénén, σαγήνην*, azaz: halászok és *xenón, ξένων*, vagyis: vendégek) folytán a tanúk jelenlétének hiánya nem lehetett gátja az ügyletnek, így kiesnek a *homología* és az *attestatio* körében előadottak.

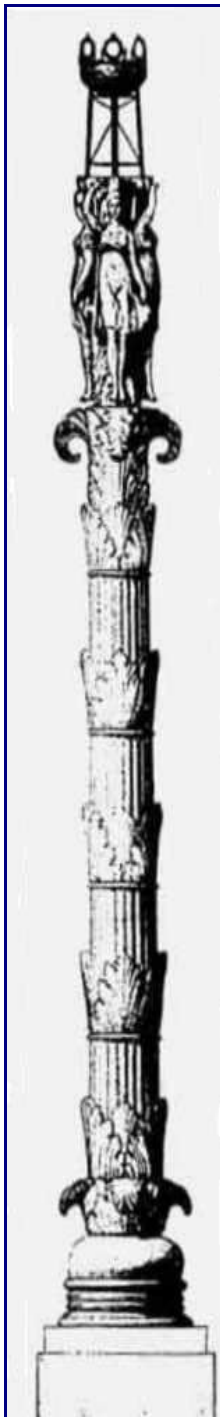
A megfogalmazás tehát – „látatlanban előre megvették a hálövetést” – a *sajátos „görög metodika”* mellett tökéletesen megfelel mind a mai, mind pedig a romanisztikai szempontú jogászai és jogi rendszertani igényeknek. Noha vitathatatlan, hogy a görögök általában véve a „jog világában” – NB. szándék híján – nem alkottak *egyéb csodáikhoz foghatóan* nagyot, úgy tűnik, mintha az elvégzett *jogi* vizsgálatok tekintetében is igaz lenne a Németh László-i gondolat, ezúttal azonban P e r i k l é s s z e l (495-429) kifejezve: „*Közismert műveink hatalmas emlékei láttán csodálni fog bennünket jelen s az utókor...*”²⁷³

²⁷² Ez is az adásvételi karaktert igazolja, mivel az eladó köteleme az áru „átadhatóvá tétele”, nem pedig a vevőé, mint a korábbi esetekben.

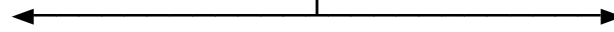
²⁷³ „... μετὰ μεγάλων δὲ σημείων, καὶ οὐ δὴ τοὶ ἀμάρτυρόν γε τὴν δύναμιν παρασχόμενοι, τοῖς τε νῦν καὶ τοῖς ἔπειτα θαυμασθησόμεθα...” Részlet Periklésznek a peloponnészoszi háború első halottjai felett a Kerameikosz temetőben tartott, híres gyászbeszédéből. Saját fordítás, vö.: *Θουκυδίδης: The History of the Peloponnesian War.* (Index. et comment. Tiddeman, R. P. G. / Arnold, Thomas) 8th ed. London, Parker&Co., 1882. 240.

4. A) A TRIPUSZ (ΤΡΙΠΟΥΣ) NÉHÁNY MEGJELENÉSI FORMÁJA

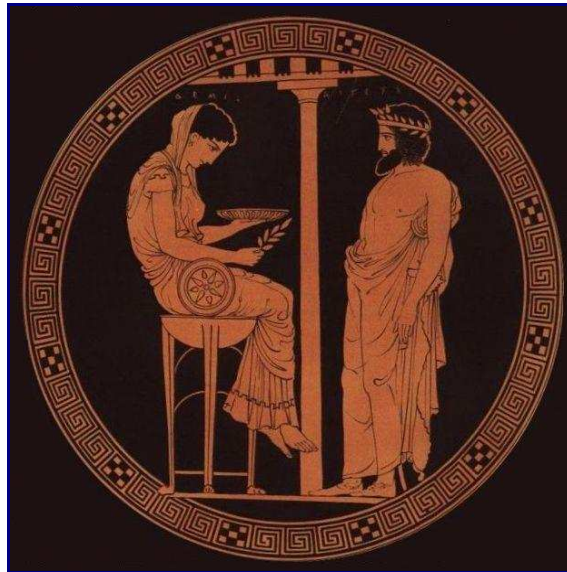
a) Mint fogadalmi, ill. győzelmi ajándék, melyet rendszerint oszlopfőre emeltek

*Athén,
Tripuszok
utcája (repro.)*

b) Mint a delphoi jósda főpapnője,
Pythia széke

*Aigeusz jóslatot kér Delphoiban Pythiától
(görög vázafestmény)*

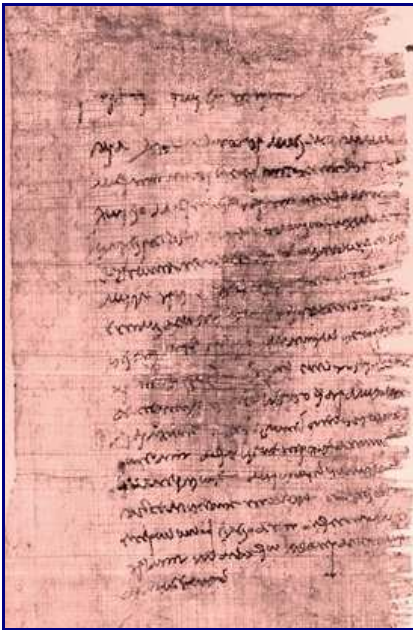

Bronz tripusz, Delphi Múzeum

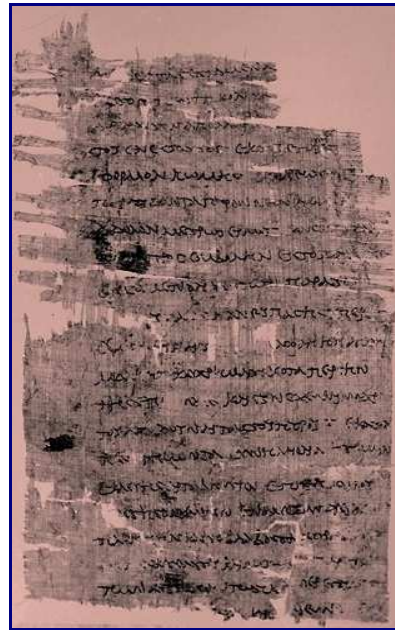

*Isztambul,
Hippodrom
(repro.)*

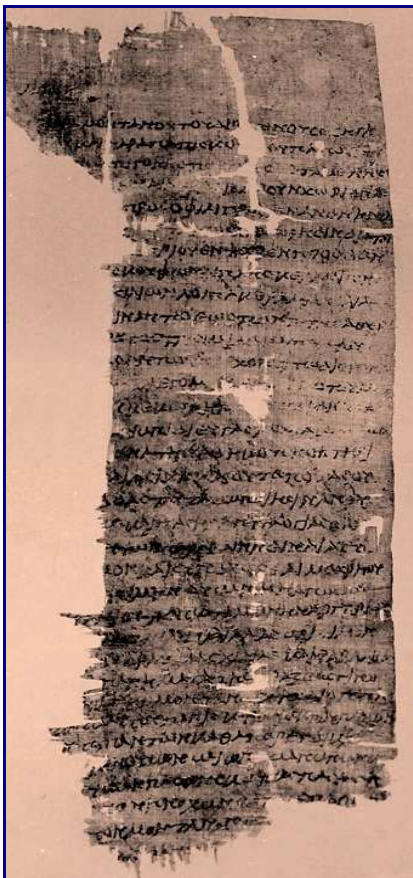
B) BEROLIENSIA ÉS FAYŪMI PAPYRI

BGU IV № 1055^{recto}

BGU IV № 1142^{recto}

BGU IV № 1143^{recto}

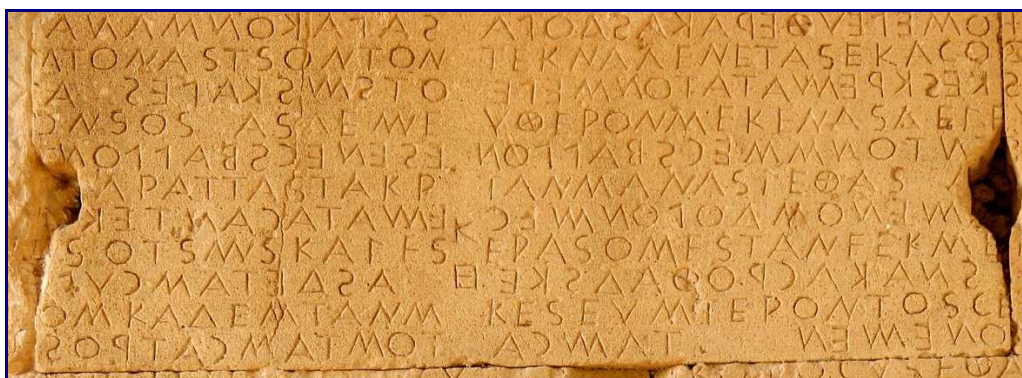

P. Fay. № 91^{recto}

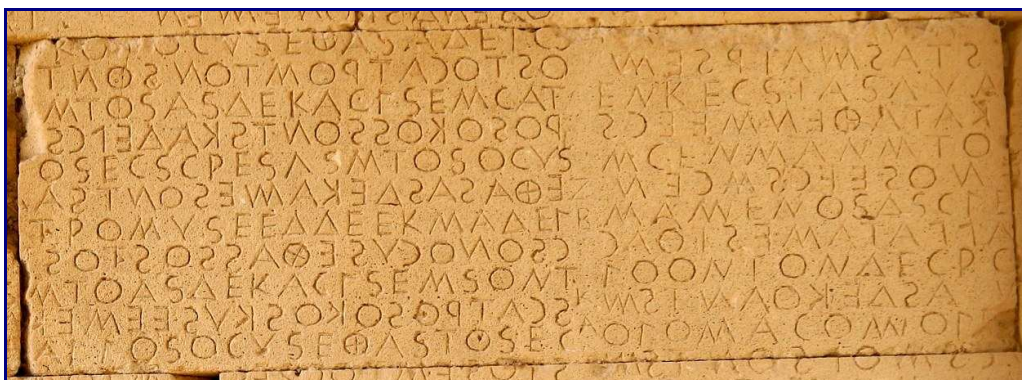
C) INSCRIPTIO GORTYN[I]A

A gortüni feliratokat tanulmányozza felfedezőjük, Federico Halbherr (1884)

A lex Gortynia inscriptiojának egy fragmentuma: kőtömbön

Egy további töredék ugyanonnan

III. Reményvétel a római jog szerint: az *emptio spei*

Aliquando tamen et sine re venditio intellegitur, veluti [cum quasi alea emitur, quod fit] cum captum piscium vel avium vel missilium emitur: emptio enim contrahitur etiam si nihil inciderit, quia spei emptio est.

„Néha azonban elképzelhető az eladás a dolog nélkül is, pl. [amikor mintegy kockázatot vesznek, miként] a hal-, a madár vagy a missilia-fogás vételekor. Az adásvétel ugyanis létrejön, mégha semmit nem fognak is, mivel ez a remény vétele.”
(D. 18,1,8,1: *Sabinus | P o m p o n i u s* / [Tribonianus])

- Tartalom:** – 1. A KUTATÁS HATÁRAINAK MEGVONÁSA. A) A mottó jelentősége: a kutatás időbeli határainak kijelölése. (a) A „sabinusi réteg” jelentősége. (b) „Spes” és a reményvételi tényállások megjelenése a jogi forrásokban: a „pomponiusi réteg” jelentősége. (c) A „tribonianusi réteg” jelentősége. B) A tematikus határok megvonása. (a) A járulékos kérdések kifejtése. (b) A kutatás kiindulási megközelítése. (c) A szerződések kockázati fokairól általában. (d) A kutatás tematikus keretei.
- 2. A REMÉNYVÉTEL ISKOLAPÉLDÁI. A) Bevezetés. B) Az ún. nem létező dolog adásvétele. (a) „*Venditio sine re*”. (b) „*In rerum natura non esse*”. (c) „*Res futura*”. (d) „*Res sperata*”. C) A szerződés tárgya, avagy a reményvétel: adásvétel. (a) Bevezetés. (b) A reményvétel mint munkaszerződés. (c) A reményvétel mint társaság. D) Az eladó kötelezettségei. (a) *Dare, facere, praestare?* (α) „*Spē solvere*”. (β) „*Rē solvere*”. (γ) „*Aut rē, aut spē solvere*”. (δ) „*Nec rē, nec spē solvere*”. (ε) Álláspontom a reményről mint árurol. (ζ) A „reménybeli javak” természete. (b) A jogszavatosság. (c) A kellékszavatosság és az utólagos lehetetlenülés kapcsolata. E) A vevő kötelezettségei. (a) A vételárfizetés: *pretium praestare*. (b) A *læsio ultra dimidium* szabálya. (c) A *periculum est emptoris* szabálya. F) A szerződés és az atípusos jelleg „szociálpolitikai” jelentősége. (a) A biztosság gondolata. (b) A spekuláció kérdése. (c) A „reményt eladók” társadalmi helyzete. (α) Kedvezményes hitelnyújtás a tőkeszegény halásznak (és atlétának). (β) A sportoló jövőbeli díjának elzálogosítása (*pignus spei praemiorum athletæ*).
- 3. A REMÉNYVÉTEL TOVÁBBI ESETEI? A) Módszertani bevezető. B) Reményvétel a *res corporales* körében? (a) *Peres ingatlan vétele (emere fundum litigiosum)*. (b) *Szökött rabszolga vétele (fugam vendere)*. (c) *Az átalányáras vétel egyik esete (emere per aversionem)*. C) Idegen dologbeli jog vétele (*venditio usus fructus*). D) Kötelmi követelés és kereset vétele (*emptio nominis/actionis*). (a) *Követelés átruházása a behajthatóságért való felelősség kizásával (vendere nomen quale fuit)*. (b) *Függő hatályú kötelmi követelés átruházása (venditio spei obligationis)*. (c) *Jövőbeli keresetjog átruházása (transfere spem futuræ actionis)*. E) Vagyonösszességek adásvétele. (a) *A csódvagyon árverési vétele (emptio bonorum)*. (b) *A hagyatékvétel problémája (venditio hereditatis)*. (α) Bevezetés. (β) A kockázatot mérséklő szabályok. (γ) *Venditio quasi spei hereditatis*.

1. A kutatás határainak megvonása

Ha a „görög jog” fogalmánál problémák, dilemmák voltak tapasztalhatók, ugyanez magától értetődően és sokszorosan érvényes a „római jog” fogalmára is. Elég, ha csak azt tekintjük, hogy szűk értelemben is – ha időbeli szélsőértéknek elfogadjuk a XII táblás törvényt és a jusztinianuszi törvényt²⁷⁴ – 1000 esztendővel ölel át.

²⁷⁴ „... für den Juristen die entscheidende Zäsur” – WENGER, Leopold: Die Quellen des römischen Rechts. Wien, Holzhausen, 1953. 679.

Amennyiben ehhez hozzáértjük a következő mintegy 1300 évet, a római jog ún. továbbélését – Bizáncban a VII. századtól, ill. „Nyugaton” a XII. századtól egészen a pandektajog *Partsch* nyomán 1900 januárjában bekövetkezett „elhalálzásáig” –, látható, hogy voltaképp az európai jogtörténet szinte egészével kellene megbirkózni, nem feledve pl. az iszlámra gyakorolt hatásokat. Szükségszerű tehát a fejezet tematikus és időbeli határainak meghúzése: anélkül azonban, hogy a kutatás közvetlen célját szem előtt veszítve az idevágó *módszertani* eszközök leírása előtérbe kerülne.

A) A mottó jelentősége: a kutatás időbeli határainak kijelölése

A mottóul választott szöveg a reményvétel ún. *sedes materiæ*-je, főforrása. Textusa a szakirodalom nagyjából egybehangzó álláspontja²⁷⁵ szerint a következő három lépésben, bő öt évszázad alatt (I-VI. század) alakult ki, így a szöveg egyben szép példája az egyes források egymás mellé rendezésének, egymásra rakódásának.

(1) A kurzív szöveg *Massurius Sabinus Iuris civilis libri tres c. civiljogi összefoglaló munkájából* való (Kr.u. I. sz.): „*Aliquando tamen et sine re venditio intellegitur, veluti cum captum piscium vel avium vel missilium emitur: emptio enim contrahitur etiam si nihil inciderit.*” – azaz: „Néha azonban elképzelhető az eladás a dolog nélkül is, pl. a hal-, a madár vagy a missilia-fogás vételekor. Az adásvétel ugyanis létrejön, mégha semmit nem fognak is.”

(2) A ritkított kurzív szöveg *Sextus Pompeius* az előbbi műhöz írott kommentárjából – *Libri ad Sabinum* – származik (II. sz.), és arra ad magyarázatot, miképpen jöhet mégis létre az adásvétel akkor, ha nem fognak semmit: „*quia spei emptio est*” – vagyis: „mivel ez reményvétel”.

(3) S végül a szögletes zárójelbe tett álló szöveg mint ún. interpoláció, *emblema(ta) Triboniani* a jusztinianuszi kodifikáció-kompiláció betoldása (VI. sz.), mely azt interpretálja, mikor jöhet létre a dolog nélkül is az adásvétel: „*cum quasi alea emitur [quod fit]*” – tehát: „amikor mintegy kockázatot [vagy: kockázatosan²⁷⁶] vesznek”.

A régi római jog forrásait tartalmazó F.I.R.A.²⁷⁷ tanúsága szerint a reményvétellel direkt összefüggésbe hozható jogi problémák nem merülnek fel a Kr.u. I. századig. Az, hogy a *leges regiæ*, a *leges publicæ*, a *leges coloniarum et municipiorum*, ill. a *constitutiones imperatorum* hallgatnak, rendszerinti közjogi (államszervezeti, büntető- és perjogi) tárgyuknál fogva nem csoda. Már annál különösebb, hogy a *senatus consulta*²⁷⁸, és még inkább, hogy az *edicta perpetuum prætoris urbani*, ill. *ædilium curulium* sem foglalkoznak a kérdéssel. Utóbbiak az ügyleti kockázatokkal általánoságban összefüggésbe hozható témákat ugyanakkor tárgyalnak, így: a szerencsejáték, ill. a játékkövetelések,²⁷⁹ valamint a *filiusfamilias*nak nyújtott pénzkölcsön²⁸⁰ peresíthetőségének kizárása, az ügyvédi sikerdíj-kikötés megtiltása²⁸¹ stb.

²⁷⁵ Legújabbán és összefoglalóan ld. KNÜTEL, Rolf: Hoffnungskauf und Eviktionshaftung. In: SZ 117 (2000) 445-453.

²⁷⁶ Ld. BESSENYŐ, Andreas: Kauf unbestimmter Mengen von Fungibilien oder Sachgesamtheiten. (Kritische Bemerkungen zur romanistischen Lehre vom Kauf zukünftiger Dinge.) In: FS Molnár, 87-114.

²⁷⁷ *Fontes Iuris Romani Antiqui*. Ed.: Bruns, Karl Georg, cur.: Mommsen, Theodor / Gradenwitz, Otto. Freiburg et al., Mohr, 1893.

²⁷⁸ Röv.: *singularis* – SC, *pluralis* – SCC.

²⁷⁹ A *SCC de ludis sæcularibus* (Kr.e. 17. és Kr.u. 47.), ill. a *SC de sumptibus ludorum gladiatorum minuendis* (Kr.u. 176). Nem csupán a SCC között találni azonban idevágó aktualitásokat, hanem az *edicta* anyagában is. Az *edictum perpetuum prætoris urbani* szövegére (a „*prætor ait*”-fordulat után) gyakorta az *edictum*-kommentátorok, pl. Ulpianus kompilált szövegeire támaszkodva a jó 600-800 évvel későbbi *Digestá*ból lehet csupán visszakövetkeztetni. Ez a helyzet a D. 11,5 alá felvett fragmentum esetében is, mely a „*de aleatoribus*” címet viseli.

Amellett, hogy a fontes antiqui hallgatnak az utóbb reményvételnek nevezett ügyletekkel kapcsolatos kérdésekről, a *sedes materiæ* fenti három „időállapota” önmagában ideális támpontul szolgálhat a vizsgálatok időbeli korlátainak meghatározását illetően az alábbiak szerint.

(a) A „sabinusi réteg” jelentősége

Látható, hogy az I. századi jogtudós, Sabinus összefoglaló civiljogi munkájában már felfigyelt azokra az esetekre (jövőbeli szaporulat, függő gyümölcs, halfogás vétele stb.), amikor feltehetően forgalmi szükségszerűségből annak ellenére el kell ismerni az adásvétel érvényességét, hogy az a szerződésalkötéskor még nem létező dologra irányult. A régi – egyébként szintén szabinianus²⁸² – maxima, pontosabban a konszenzuálvételre irányadó szabály ti. az volt, hogy „adásvétel az eladott dolog nélkül el nem képzelhető”: „*nec emptio nec venditio sine re quæ veneat potest intellegi*” (D. 18,1,8 pr.), tehát mint lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés az ilyen adásvétel semmis.²⁸³ Ezt az elvet feltehetően először Massurius Sabinus törte át.²⁸⁴

A feltevést alátámasztja egy hasonló – a vételi jogszavatosság kizárásának egyes konnotációiról is szóló – forráshely (D. 19,1,11,18) exegézise. Ulpianus (III. sz.) a Digestába (VI. sz.) felvett edictum-kommentárjának e részletében több helyütt az *Edictum Perpetuum* (Kr.u. 130) megalkotójára, *Salvius Iulianus*ra hivatkozik. Az igen hosszú forráshely²⁸⁵ tehát akár négy szövegréteget is inkorporálhat: magát az edictumot, ennek véglegesítését, az *Edictum Perpetuum*ot (Kr.u. II. sz.), ez utóbbi kommentárját (III. sz.), ill. e kommentár Digesta-beli interpolációját (VI. sz.).

Egyik részlete így szól: „a *bona fides* szerinti szerződés nem tűrhet olyan megalapodást, hogy ha a vevő az áruhoz nem jut hozzá, az eladó ettől függetlenül a vételárat megtarthatja, hacsak nem, véli [Iulianus]...” – vagyis „...*neque enim bonæ fidei contractus hac patitur conventione, ut emptor rem amitteret et pretium venditor retineret, nisi forte, inquit [Iulianus]...*”

Nem zárható ki, hogy Ulpianus *közvetve* magára a Iulianus által rögzített *edicta magistratum* anyagára utal. Nem szerepel ugyanakkor a forráshelyen köz-

²⁸⁰ *SC Macedonianum* (feltehetőleg Vespasianus uralkodása alatt [69-79]).

²⁸¹ *SC de advocacionibus* (Kr.u. 55).

²⁸² Ld. pl. NELSON, Hein L. W. / MANTHE, Ulrich: Gai Institutiones III 88-181. Die Kontraktobligationen. Text und Kommentar. In: Freiburger Rechtsgeschichtliche Abhandlungen. n.F. Bd. 35. Studia Gaiana VIII. Berlin, Duncker/Humboldt, 1999. 267.

²⁸³ Vö. pl. MEDICUS, Dieter: Zur Funktion der Leistungsmöglichkeit im römischen Recht. In: SZ 86 (1969) 95-96, ill. DAUBE, David: Purchase of a prospective Haul. In: Paoli, 203-209. = Collected Studies in Roman Law. Halb-Bd. I, Frankfurt a. M., Klostermann, 1991. (=Coll. Stud.) 554.

²⁸⁴ Ez persze nem jelenti azt, hogy ezt megelőzően – pl. kölcsönös stipulációk útján – ne lehetett volna a forgalmi életben bevett gyakorlata az ilyen ügyleteknek.

²⁸⁵ Ritkítottan kiemelve azoknak a szövegrészeknek az eleje, ahol Ulpianus Iulianusra utal, fat-tel pedig a reményvétel „iskolapéldái”: „*Qui autem habere licere vendidit, videamus quid debeat præstare. et multum interesse arbitror, utrum hoc polliceatur per se venientesque a se personas non fieri, quo minus habere liceat, an vero per omnes. Nam si per se, non videtur id præstare, ne alius evincat: proinde si evicta res erit, sive stipulatio interposita est, ex stipulatu non tenebitur, sive non est interposita, ex empto non tenebitur. Sed Iulianus libro quinto decimo digestorum scribit, etiamsi aperte venditor pronuntiet per se heredemque suum non fieri, quo minus habere liceat, posse defendi ex empto eum in hoc quidem non teneri, quod emptoris interest, verum tamen ut pretium reddat teneri. Ibi idem esse dicendum et si aperte in venditione comprehendatur nihil evictionis nomine præstatum iri: pretium quidem deberi re evicta, utilitatem non deberi: neque enim bonæ fidei contractus hac patitur conventione, ut emptor rem amitteret et pretium venditor retineret. Nisi forte, inquit, sic quis omnes istas supra scriptas conventiones recipiet, quemadmodum recipitur, ut venditor nummos accipiat, quamvis merx ad emptorem non pertineat, veluti cum futurum iactum retis a piscatore emimus aut indaginem plagis positus a venatore, vel pantheram ab aucupe: nam etiamsi nihil capit, nihilo minus emptor pretium præstare necesse habebit: sed in supra scriptis conventionibus contra erit dicendum. Nisi forte sciens alienum vendit: tunc enim secundum supra a nobis relatam Iuliani sententiam dicendum est ex empto eum teneri, quia dolo facit.*”

vetlen hivatkozás az edictára, hiszen az ezt alátámasztó fordulat (pl. „*prætor ait*”) hiányzik. Ha utóbbiról volna egyébiránt szó, akkor a fenti maxima áttörésének akár a Kr.e. IV. századra visszamenő eredete is elfogadható lenne, hiszen a releváns magistratusok (*prætor*, *ædilis curulis*) kialakítása e századra esett. A szöveg texturájából azonban az következik, hogy a három vagy négy réteg közül a *iulianusi* ismerte el („*nisi forte, inquit Iulianus*”) az elv áttörésének szükségességét, méghozzá éppen a reményvétel „iskolapéldáinak” eseteiben. Iulianus azonban időben követte Sabinust, így az elsőség nem lehet az övé.

Hogy az elvet a magistrátusok ediktuma ilyen korán törte volna át, már csak azért is kizárható egyébként, mert ekkor (Kr.e. IV-III. sz.) a reményvételszerű ügyletek bonyolítására kizárólag a *stipulatio* volt alkalmas, az egyéb formászerű ügyletek nem, a forrás pedig emptio-venditióról értekezik.

Knütel – mestere, Kaser nyomán is – lehetségesnek tartja, hogy a II. századi Iavolenus-tanítvány, Salvius Iulianus volt az első, aki meglátta ezekben a kérdéses esetekben az adásvételt, s ezért az *actio empti* kiadását javasolta. Iavolenus már ugyanígy tett a hagyatékvetel egyik esetével kapcsolatban (ld. lent D. 18,4,10).²⁸⁶

A *sedes materiæ* sabinusi rétege – megengedve a konszenzuális vételt jövőbeli, még nem létező árukra – tehát megtette az első nagy lépést afelé, hogy az ilyen ügyletekkel kapcsolatos dilemmákat valamely jogtudósi utód, esetünkben Pomponius a reményvétel ideájával mintegy örök időkre megoldja. Hogy azután ez a „találmány” az egyes problémák megoldása mellett milyen újabbakat vetett fel, a későbbi vizsgálatok tárgya lesz.

A források vizsgálatát követően elméleti szükségszerűségből intézménytörténeti oldalról is meg kell közelíteni a kérdést: képes volt-e a konszenzualitás és a *bonæ fidei iudicia* elterjedését megelőzően a jogi praxis arra, hogy ezeket az ügyleteket lebonyolítsa? Már az is kérdéses ti, hogy ún. *dare* vagy *facere*-tárgyú kötelelemmel állunk-e szemben. Ha *dare*-tárgyúnak tekintjük, nem alkalmazható a *mancipatio*, mert az áru *res nec Mancipi*: maguk a megszerezni kívánt, utóbb definiálódott javak, dolgok, az Itáliában rendszerint őshonos, de „vadon élő” állatok (vadak, halak, madarak), ill. az ún. *tesseræ*, *missiliæ*. Ha a szolgáltatást *facere*-jellegűnek vesszük – ekkor a szerződés tárgya a háló kivetése (*iactus retis*), ill. a bizonytalan fogás (*captus*) –, szintén elesik a *mancipatio*. Életszerűtlen továbbá az *in iure cessio* is, mert azt kizárólag perképes római polgár végezhetette, ill. mert az mint ún. *actus legitimus* nem türt feltételt, aminek pedig fontos szerepe lesz (az eladó áruátadási kötelezettsége ti. attól függ, volt-e fogás). Egy bizonyos: a reményvétel „feltalálása” előtt a szerződés tárgya nem lehet a „remény”, e szubsztancia áru-jellegével tehát itt még nem kell foglalkozni.

A *stipulatio* azonban évezredes uralkodása – a XII táblás törvénytől a jusztinianوسي kodifikációig – alatt mindvégig alkalmas lehetett ezeknek az ügyleteknek a joghatályos lebonyolítására. Mivel kötőereje az ígéreten alapult, és csupán a *strictum ius* szerint, vagyis az ígéret kifejezett tartalmával – legyen az akár *certa*, akár *incerta res* – pontosan egyezőleg volt perelhető a szolgáltatás (becsértéke), az alábbi, kitalált megfogalmazás szerinti *stipulatio* mindenféle jogász „fejtörés” nélkül is alkalmas lehetett a kívánt joghatás és az ügyleti cél elérésére:

„Hodiernum futurum tuum captum piscium [vel avium vel missilium vel iactum retis] mihi dari spondesne / promittisne?” – „Spondeo. / Promitto.”

Vagyis: „Ígеред-e nekem átadni mai jövendő halfogásodat [vagy madár-, vagy missilia-fogásodat, vagy hálód kivetését]?” – „Ígérem.”

²⁸⁶ KNÜTEL, Hoffnungskauf..., 451-452. és 43. láb.

Az ügylet tehát „*stricto iure*” létrejött, s köti a halászt (stb.), ha volt fogása. A másik oldalról pedig magától értetődően a kialakult „vételár” – valójában pusztán pénzfizetésre, még ha az előző ígéretre tekintettel történik is ez a lekötés – megy a *stipulatio*.²⁸⁷ Ebben az esetben tehát nem szükséges – NB. szemben a *bonæ fidei* ügyletekkel – semmilyen jogtudói „kunszt” a kötelmi kötelezettség „elvi” megalapozására,²⁸⁸ mivel az ilyen ígéret önmagában kötelmet fakaszt.²⁸⁹

Mindezek alapján képviselhetőnek látszik az az álláspont, mely szerint Sabinus tette meg az *első* lépést a reményvétel megalapozása felé vezető úton. Ennek elfogadása pedig egyúttal meghatározza a kutatás *terminus post quem*-jét, tehát a Sabinus előtti források tekintetében minden vizsgálat felesleges.

Nem meddő azonban az elv „áttörésének módszerére” is egy pillantást vetni. A szabály tehát az, hogy az eladott *dolog nélkül* (*sine re quæ veneat*) nem képzelhető el az adásvétel. Ehhez képest a jogi megoldás az lett, hogy a *jövőbeli fogás* vagy pedig a *jövőbeli hálódobás* lesz a vétel tárgya. Ezzel összefüggésben Daube egészen odáig megy, hogy az ötlet – tehát az, hogy az áru nem egy *res certa*, hanem a dobás vagy a fogás – görög eredetű, azt a rómaiak a görögöktől vették át, és az eredeti esetkör a halászkortól való vétel volt, amely aztán *per analogiam* terjedt ki a madárfogás, a vadászat, és a missilia-fogás iskolapéldaszámba menő eseteire.²⁹⁰ Álláspontja – a II. (görög jogi) fejezetben írottakra is figyelemmel – valószínűleg helyes. A tripusz-mese plutarkhoszi és Diogenész Laertiosznál megtalálható változatában is megjelenik – mint láttuk – a *βόλος*, bolos (hálóvetés) kifejezés. A Plutarkhossal nagyjából kortárs, ill. bő egy századdal utána következő római responsumokban, kommentároknak (*ad Sabinum, ad edictum*) található kifejezésmódok ezzel teljes mértékben megegyeznek: (1) a hal-, madár- vagy missilia-fogás vétele²⁹¹, illetve (2) a [jövőbeli]²⁹² hálódobás vétele.²⁹³

Másik megközelítés szerint az eladáskor nem létező dolog eladását tiltó szabály és a megengedett kivételek összefüggése az, hogy a dolog létezése nem eszenciális eleme a vételnek, hanem egy hallgatóságos jogi feltétel *tacita condicio iuris*, így a szerződés hatálya csak akkor áll be, ha a dolog létrejött.²⁹⁴ Míg e gondolat helyes az *emptio rei speratae* eseteire,²⁹⁵ biztosan nem alkalmazható a reményvételben.

²⁸⁷ Mutatis mutandis így hangzik: „*Decem / centum (etc.) mihi dari spondesne / promittisne?*” – *Spondeo. / Promitto.*”

²⁸⁸ A kérdés csak az, hogy ezt a kötelmi kötelezettséget az elvégzendő munkára, a hálóvetésre (*iactus retis*) tekintettel *certum*nak, vagy a fogás sikerének bizonytalanságaira tekintettel *incertum*nak tekintjük-e: más-más formula – előbbi esetben *condictio certæ rei*, utóbbiban *condictio incertæ* vagy *actio ex stipulatu incertæ rei* – szerint kell ugyanis eljárni. Ezek között lényegi különbség azonban csak a pertárgy becsértékének a meghatározása terén áll fenn.

²⁸⁹ A jusztinianoszi jogban az esetleges írásba foglalása révén létrejött ún. *cautio* pedig szinte megdönthetetlen vélelemmé emeli a bennefoglalt tartalom szerinti lekötés megtörténtét. Vö. C. 8,37,14,2 *Imp. Iust.*, a. 531: „... *si tamen in eadem civitate utraque persona in eo die commanet...*”, vagyis csak úgy lehetett megdönteni e vélelmet, ha bizonyították, hogy a felek valamelyike az ügyletkötés napján nem tartózkodott a helyszínül szolgáló településen.

²⁹⁰ „... this particular deal – the purchase of the next haul of the net – was adopted by the Romans from the Greeks ... Not only does its spirit seem more Greek than Roman, but it is also more consonant with geographical conditions of Greece than of Rome, or of ancient Rome at least. ... some Latin words referring to fishing look like translations. For instance, *iactus*, ‘the throw of a net’, may be rendering of *βόλος*, which latter is actually used in pre-classical Latin. ... There is little doubt that the original case in this group is purchase from fishermen.” Ld. DAUBE, *Purchase...*, Coll. Stud., 554.

²⁹¹ Pomponius ad Sabinum D. 18,1,8,1

²⁹² Ulpianus D. 19,1,11,18: „... *futurum iactum retis a piscatore emimus aut in dagine plagis positis a venatore, vel pantheram ab aucupe.*”

²⁹³ Celsus D.19,1,12

²⁹⁴ Ld. pl. PENNITZ, Michael: *Das periculum rei venditae*. Wien/Köln, Böhlau, 2000. 205-206. és 71. lj.

²⁹⁵ Ellenkezőleg: pl. KURZ, Volker: *Emptio rei speratae «pura» oder «sub condicione»?* In: Labeo 20 (1974) 194-209; ill. BESENYŐ, Kauf unbestimmter Mengen von Fungibilien ..., 92-93.

(b) „*Spes*” és a reményvételi tényállások megjelenése a jogi forrásokban:
a „pomponiusi réteg” jelentősége

Az, hogy a sabinusi lépést Pomponius feltalálói szintű „ugrása” követte, tetszetős állítás, egyelőre azonban csak teorema, ezért igazolásra szorul. A bizonyítást követi a kutatás tárgyát feltaláló jogtudós, Sextus Pomponius személyének rövid bemutatása.

Amennyiben jelentőséget nyert a remény fogalmának és a reményvétel egyes iskolapéldáinak irodalmi megjelenése, ugyanilyen fontos Pomponius „elsőségének” bizonyítása szempontjából az, hogy a *római jog* forrásaiban a remény fogalma és az utóbb reményvételnek nevezett ügylet egyes tényállásai miként, milyen összefüggésekben és mikor merültek fel (ld. a köv. (α)-(γ) alpontokban).

Elöljáróban megállapítható, hogy a *spes*-fogalom alkalmazása nem ritka, ezért az egyes megjelenések kategorizálása nem tűnik erőltetettnek. Ez a beosztás továbbá részben igaz a csupán az egyes tényállási elemeket megjelenítő forrásszövegekre is, amelyekben maga a „remény” szó nem jelenik meg.

A *jogi* források vizsgálata folytán a kisebb csoportot nyilvánvalóan azok a megjelenések képezik, amelyek nem jogi, hanem „hétköznapi”, tehát *nem technikus* értelműek.²⁹⁶ A *jogi relevanciával bíró* alkalmazások ismét csak kétfelé oszthatók: ezek vagy *kifejezetten vagyoni jogi*, vagy *egyéb jog(ág)i*, rendszerint nyilván közjogi, családjogi, személyjogi szempontból érdekesek. A vagyoni jogi felhasználások újra kétfelé bonthatók: az egyik kör, amelyben a remény valamely *jogügylet kifejezett tárgya*, a másik csoportba azok a források tartoznak, amelyekben maga a „*spes*” ugyan nem tárgya az ügyletnek, mégis igen *erőteljes vagyoni jogi konnotációval* bír.

(α) Noha a legfontosabbak természetesen az utóbbi két csoportbeli megjelenések, nem kerülhetők meg – ha csak az említés szintjén is – a nem vagyoni jogi alkalmazások sem, hiszen ezek némelyike ugyanúgy szolgálhatott ötletforrásul Pomponius számára, miként az egyes irodalmi források vagy a remény fogalmát ajuridikus értelemben alkalmazó jogi források.²⁹⁷

Szükséges mindenesetre rögzíteni, hogy ezeknek a megjelenéseknek is van természetesen vagyoni jogi relevanciája, de az csak annyiban áll fenn, amennyiben a személy- és családjog, a közjog intézményei is számos esetben szükségképpen bírnak vagyoni konnotációval: itt azonban nem ez az összefüggés a döntő.

Bartošek pontosított és kiegészített kategóriái²⁹⁸ alapján a következő megjelenési csoportok különíthetők el a *nem tisztán vagyoni jogi* témák esetében: a születés reménye (*spes nascendi*), a hazatérés, megszabadulás reménye (*spes postliminii*), a szabad státusz reménye (*spes libertatis*), a házasság reménye (*spes matrimonii*, ill. *nuptiæ*). Az első három esetben többnyire öröklési jogi, a második kettőben pedig a vagyoni közösség megszűnésével összefüggésben lehet vagyoni relevanciákról beszélni.

A számbaveendő *Digesta*-forráshelyek mindegyike arra utal azonban, hogy ezek a fordulatok egytől egyik a Pomponius utáni, III. századi juristák, főként *Ulpianus*²⁹⁹, ill.

²⁹⁶ „Les expressions *sperare* et *spes* apparaissent dans d’innombrables sources littéraires romaines au sens – parmi d’autres – d’un simple espoir, perspective, attente, etc. Elles manquent absolument d’un sens juridique. Mais même dans les sources juridiques nous trouvons une grande quantité de cas, où notre expression est employée dans ce sens littéraire, complètement ajuridique, qui ne nous intéresse pas ici de plus près.” – számos forráshelyet idéz itt BARTOŠEK, Milan: La «*spes*» en droit romain. In: RIDA 2 (1949) 21-23.

²⁹⁷ Utóbbiakhoz a V.I.R. alapján (=Vocabularium iurisprudentiae romanae / Inst. savigniani comp. Comp.: Gradenwitz, Otto [et al.]. Berolini, Reimer et de Gruyter, 1903-tól) ld. BARTOŠEK, 22-23.

²⁹⁸ BARTOŠEK, 24-45.

²⁹⁹ A legtöbb tőle származik: pl. D. 36,1,23,1; D. 37,4,1,5; D. 37,9,1 pr.; D. 38,8,1,8; D. 38,16,2 pr.; D. 38,17,2,7; D. 40,7,2 pr.; D. 40,7,9 pr.; D. 40,7,9,3 és még sok más helyen.

*Paulus*³⁰⁰, *Modestinus*³⁰¹, *Tryphoninus*³⁰² és *Hermogenianus*³⁰³ digestáiban, epitomáiban, kommentárjaiban, ill. egyéb munkáiban találhatóak. A korábbi, I-II. századi jogtudósoktól (pl. Iuventius Celsus, Salvius Iulianus) vett források – Pomponius kivételével – egyike sem tartalmazza a „*spes*” szó ilyenfajta, *technikus* megjelenését, mivel ezekben körülírásokat (pl. a születés reménye helyett azt, hogy „kik az anyaméhben vannak”³⁰⁴ vagy „a megfogant”³⁰⁵) alkalmaztak inkább. Érdekes, hogy van olyan forráshely is, amelyben maga Pomponius sem használja a remény fogalmát, holott ugyanarra a szituációra majdan Paulus alkalmasnak találja a *spes* felhasználását.³⁰⁶

Pomponius kortársa, *Marcellus* ugyanakkor szintén beveszi a forrásba a *spes* kifejezést, azonban *nem technikus* értelemben: már a *leges regiae* sem engedték meg a várandós, de a szülés előtt elhunyt anyák eltemetését anélkül, hogy a magzatot az édesanya testéből el ne távolítanák, mivel – szól *Marcellus* kommentárja – aki így tesz, az az „é l e t r e m é n y e” ellen súlyosan vétkezik.³⁰⁷

A *Codex Theodosianus*³⁰⁸, ill. a *Codex Iustinianus*³⁰⁹ anyagából vett, a *spes*-t (vagy a „*sperare*” igealakjait) technikus értelemben alkalmazó források mindegyike szintén legalább III. századi. Ez persze nem csoda, hiszen a Cod. Theod. csupán az I. Constantinus (306-337) utáni rendeleteket tartalmazza, a Cod. Iust.-ban pedig a több mint 4600 konstitúcióból egyetlen rendelet származik a II. századból, egyébként *Hadrianustól* (117-138), a következő korosztály pedig már a *Severusok* kora (193-235).

Mindezek természetesen nem alkalmasak annak alátámasztására, hogy a *lex citationis* szerinti „legnagyobbak” – vagyis *Ulpianus*, *Paulus* vagy *Modestinus* (III. sz.) – Pomponiustól vették volna az „ötletet”, azt viszont bizonyítják, hogy Pomponius előtt ez a metódus, ez a megközelítés nem létezett.

(B) Kifejezett vagyoni jogi relevanciájú szövegek sora található az öröklési jogban azon az eseten kívül is, amikor a „hagyaték reménye” a vétel, a jogügylet tárgyaként értendő.³¹⁰ A fenti megállapítások ezekre nézve is megállnak.

Noha abban nem jelenik meg a „remény” szó, mégsem kerülhető meg egy erős vagyoni jogi konnotációval bíró, hajózással kapcsolatos sürgősségi helyzetet tárgyaló forrásszöveg. Ennek szigorúan véve semmi köze a reményvételhez, azonban mégis tartalmazza annak tényállásait a „remény” szó megemlítése nélkül. A forráshely így meggyőző lehet abban a tekintetben is, hogy Pomponius előtt a teljesen parallel tényállásokra nem nyert alkalmazást a remény fogalma. A D. 9,2,29,3³¹¹ alá felvett szövegben *Ulpianus* egy *Proculus*tól és *Labeo*tól származó esetet tárgyal, mely szerint ha a vihar haláshajót sodor más halászok lerakott hálói közé, s a hajó legénysége azokat a hajó mentése végett kénytelen elvágni, nincs helye kártérítésnek.

³⁰⁰ Pl. D. 38,2,4,2; D. 48,18,8,1; D. 50,16,231.

³⁰¹ Pl. D. 38,7,5,1; D. 48,18,14.

³⁰² Pl. D. 34,3,27; D. 49,15,12 pr.

³⁰³ D. 50,4,1,4

³⁰⁴ Ld. pl. D. 1,5,26 Iul. libro 69 digestorum: „*Qui in utero sunt...*”.

³⁰⁵ Pl. D. 38,16,7: „... *quia conceptus quodammodo in rerum natura esse existimatur*”.

³⁰⁶ Vö.: Pomp. D. 38,4,13,2: „...*quis ab hostibus captus reverti possit*” / Paul. D. 38,2,4,2: „*si patronus apud hostes sit: nam propter spem postliminii obstat liberis suis*”.

³⁰⁷ Ld. D. 11.8.2 *Marcell.* libro 28 digest. „*Negat lex regia mulierem, quæ prægnas mortua sit, humari, antequam partus ei excidatur: qui contra fecerit, spem animantis cum gravida permissis videtur.*”

³⁰⁸ C.Th. 4,8,5[5] – *Bartošek* hibásan hivatkozza (4,9,5)!

³⁰⁹ Pl. C. 6,59,8 és igen sok más helyen.

³¹⁰ *Bartošek* után pl.: C. 6,59,8 (*testamentariæ successionis spe ... non recte vindicentur*); *Tryph.* D. 34,3,27 (*spem futuri peculii*); *Ulp.* D. 25,4,1,14 (*spes successionis*) és sok egyéb.

³¹¹ „*Item Labeo scribit, si, cum vi ventorum navis impulsisset in funes anchorarum alterius et nautæ funes præcidissent, si nullo alio modo nisi præcis funibus explicare se potuit, nullam actionem dandam. Idemque Labeo et Proculus et circa retia piscatorum, in quæ navis piscatorum inciderat, æstimarunt. Plane si culpa nautarum id factum esset, lege Aquilia agendum. Sed ubi damnum iniuria agitur ob retia, non piscium, qui ideo capti non sunt, fieri æstimationem, cum incertum fuerit, an caperentur. Idemque et in venatoribus et in aucupibus probandum.*”

Azonban ha az események a hajósok hanyagsága folytán következtek be, jár a kártérítés, de csak a szorosan vett dologkár – a kötelek és hálók értéke – vehető figyelembe, nem pedig a várt halászsákmány kiesése folytán elmaradt haszon, mivel az bizonytalan (*incertum*). Az I. századi juristák álláspontja szerint ugyanezek a szabályok érvényesek arra az esetre is, ha valaki szükséghelyzetben *vadászok* vagy *madarászok* kifeszített hálóit kényszerül elvágni.³¹² A halászat, madárfogás, vadászat eredményeinek incertumai tehát még az egymástól tematikusan igen távol eső fragmentumokban is *kohezíven* állnak együtt, és ekkor még a *spes* fogalma a becslés összehasonlítási alapjaként szóba nem jön.

Éppen ezzel áll ellentétben az Ulpianus Sabinus művéhez írott kommentárjából való egyik Digesta-töredék, mely szerint a válás évében a haszonbérbe kiadott szőlőből származó pénzbevétel mértékét, ha a válásra még a szüret előtt kerül sor, a jövőbeli szüret eredményének reménye szerint kell meghatározni.³¹³ Itt is arról van tehát szó, hogy a III. századi jurista alkalmazta a *spes* kifejezést abban a *technikus* értelemben, hogy valamely perbeli marasztalás mértéke ahhoz az értékhez igazodjék, amely megegyezik valamely jövőbeli, kedvező eseményhez fűzött remény értékével (vö. 3.D.b pont alatt Gai. D. 35,2,73,1!).

(y) Pomponius előttről nem találni olyan esetet, amelyben a *szerződésnek kifejezett tárgya* maga a remény volna. Kérdés tehát, hogy Pomponius valamely kortársa lehetett-e egyfajta – Pomponius által akár ismert, akár nem ismert – „alkotótárs”? Annak alátámasztására, hogy ilyen *nem volt*, kiválóan alkalmas egy kortárs – Celsus – szakvéleménye, mely éppen a reményvételi tényállásokban bekövetkezett kötelemszegés kérdését tárgyalja anélkül, hogy a Pomponiuséval egyező fordulatot maga alkalmazná.

Celsus a D.19.1.12³¹⁴ alá felvett esetben – szemben Labeo és Proculus fenti álláspontjával – már megengedte a hálövetés vételekor (*emptio iactus retis*) – tehát nem a „reményvétel” esetében – a bizonytalan, várt fogás értékének felbecslését a marasztalási összeg megállapításához, ha a halász mint eladó nem vetette ki hálóját (részletesen később). Hiába egyezik meg tehát tökéletesen a reményvétel sabinusi-pomponiusi iskolapéldáival ez az eset, Celsus szintén nem ejt szót a reményről.

(6) *Az eddigi vizsgálatok alapján tehát aligha vonható kétségbe, hogy a reményvétel fogalmával kapcsolatos, örök érvényűnek látszó „feltalálói lépés” Pomponiusnak tulajdonítható!* Így különösen is érdekes *Ferrini* álláspontja, aki az *emptio spei* kifejezést a már elemzett ulpianusi D. 19,1,11,18-re hivatkozva *Salvius Iulianus* digesztáiból valónak tartja.³¹⁵

Tekintettel arra, hogy itt nyert igazolást a reményvétel ideájának pomponiusi eredete, nem lehet magát az alkotói személyt figyelmen kívül hagyni, mert a személyiség vizsgálata támaszthatja alá azokat az előző fejezetekben megfogalmazott sejtéseket is, hogy e nagy valószínűséggel kiváló és kiművelt elme felhasználhatta műveltségének teljes tárházát a hasonló, didaktikus jogászai ötletek világrahozatala során.

Pomponius életrajza tekintetében azonban egy, a romanisztikában gyakorta tapasztalható – érdekes – jelenségnek lehetünk tanúi: amennyire kiterjedt a

³¹² Ellentmondást lát a D. 19,1,12-vel VANGEROW, Karl Adolph von: Lehrbuch der Pandekten. Bd. III. Marburg/Leipzig, Elwert, 1876. 41. (Részl. a IV. fejezetben: IV.3.D.c.)

³¹³ D. 24,3,7,3: „Item si messes eius anni, quo divortium factum est, colonum ex forma locationis sequantur, ante vindemiam soluto matrimonio nihilo minus pecunia messium in computationem cum spe futuræ vindemiæ veniet.”

³¹⁴ Si iactum retis emero et iactare retem piscator noluit, incertum eius rei æstimandum est: si quod extraxit piscium reddere mihi noluit, id æstimari debet quod extraxit.

³¹⁵ FERRINI, Contardo: Manuale di Pandette. 4. ed. Milano, Società editrice libraria, 1953. 524.

Pomponiusról és munkásságáról, műveiről szóló szakirodalom,³¹⁶ a jogtudósról magáról éppoly kevés biztos tény tudunk.³¹⁷

A szakirodalom álláspontja egységes a tekintetben, hogy Sextus Pomponius szakmai aktivitása – a Digestába felvett fragmentumai alapján – *Hadrianus* és utóda, *Antoninus Pius* uralkodásának időszakára (117-[138]-161) esett. Nem tudunk semmit, vagy csak feltevésekre alapítható megállapítások tehetők származását,³¹⁸ társadalmi, politikai állását illetően. Nem tudunk arról, hogy az államszervezetben betöltött volna pozíciót, de ez nem is zárható ki. A „*Pomponius*” mint nemzetségnév (*gentilicium*) ugyanis a II. században nagyon gyakori volt, különösen a szenátori rangú személyek között, azonban ezek közül egyiküknél sem szerepel e név a „*Sextus*” *prænomemmel* együtt.

Az irodalom többek között a feliratanyagra támaszkodva két Sextus Pomponiust is ismer, kiléte mindkettejüknek egyformán bizonytalan. Olyan feltevések is vannak részben ennek folytán, hogy a Sextus Pomponiusnak tulajdonított műveket nem egy, hanem azonos nevű két szerző alkotta. A szakirodalom egyik közkedvelt megállapítása, hogy Pomponius számos párhuzamos adat alapján a római juristák másik nagy enigmatikus alakjával – akinek még a *nemét* is megkérdőjelezte a romanisztika³¹⁹ –, *Gaiusszal* állítható párhuzamba, sőt egyes nézetek szerint a két személy egy és ugyanaz, mivel Gaius nem is létezett, tehát a vitathatatlanul rendkívüli jelentőséggel bíró *gaiusi œuvre* is Pomponius „számlájára írható”.³²⁰

Pomponius közel 200 kommentárt írt, a teljes munkássága pedig mintegy 300-350 tételt számlál.³²¹ Munkái alapján nem dönthető el biztosan, hogy a szabinianus vagy a prokuliánus iskolához tartozott-e. Valószínűleg³²² nem rendelkezett *ius publice respondendivel*. Végül: abban a kérdésben nem oszlik meg az *opinio doctorum*, hogy Pomponius jogtudósi és jogtanári színvonala, világos stílusa olyan didaktikus, enciklopedikus elmét bizonyít, mely megközelíti a legnagyobbakét. Szakmai munkássága egyedül a „*docere*” körében, vagyis a jogtanári pályán teljesebben ki, az nem nélkülözi az eredetiséget és a kreativitást. Kritikusai szerint is a III. század

³¹⁶ A számomra hozzáférhető művek (kronol. sorr.): MOMMSEN, Theodor: Sextus Pomponius. In: ZfRG 7 (1868) 474-479; KRÜGER, Paul: Geschichte der Quellen und Litteratur des Römischen Rechts. Leipzig, Duncker/Humboldt, 1888. 173-177; WESENBERG, Gerhard: Sextus Pomponius. In: RE 21/2 (1952) 2416-2420. cols.; SCHULZ, Fritz: Geschichte der römischen Rechtswissenschaft. Weimar, Böhlau, 1961. 203-205; ORESTANO, Riccardo: Pomponio Sesto. In: NNDI 13 (1966) 271-272; KUNKEL, Wolfgang: Die Römischen Juristen. Herkunft und soziale Stellung. Köln et al., Böhlau, 2001 [repr. 1967]; ANKUM, Hans: Towards a Rehabilitation of Pomponius. In: Daube Noster. Essays in legal history for David Daube. (Ed. Watson, Alan) Edinburgh/London, Scottish Academic Press, 1974. 1-13; NÖRR, Dieter: Pomponius oder „Zum Geschichtsverständnis der römischen Juristen”. In: ANRW II/15 (1976) 497-604 [=Pomponio o «della intelligenza storica dei giuristi romani»]. In: RDR 2 (2002) 167-254]; PUGSLEY, David: Gaius or Sextus Pomponius? In: RIDA 41 (1994) 353-367; STANOJEVIĆ, Obrad: Gaius and Pomponius. Notes on David Pugsley. In: RIDA 44 (1997) 333-356; SEILER, Hans Hermann: Pomponius. In: Juristen. Ein biographisches Lexikon von der Antike bis zum 20. Jahrhundert. (Hrsg. Stolleis, Michael) München, Beck, 2001. 508; LINARES PINEDA, José Luis: Pomponio (Sextus Pomponius). In: Ars æqui. Historia Biográfica de la Ciencia Jurídica. Ed. Pons, Marcial. Madrid/Pamplona. 2001- [=web.udg.edu/hcj/text/dret_roma/pomponius.pdf]

³¹⁷ „Difficile trovare un giurista romano al quale, negli anni passati, la ricerca si sia dedicata con intensità pari a quella profusa per Pomponio. ... Circa la vita di Pomponio quasi non abbiamo notizie certe.” – állapítja meg NÖRR [Pomponio..., 179-180] is.

³¹⁸ Wilhelm *Kalb* teljesen vitatott véleménye szerint Észak-Itáliából származhatott, mert művei egyikében a „*comminus*” kifejezést „azonnal, rögtön” jelentésben használta, mely észak-itáliai provincializmus. Ld. pl. WESENBERG, 2417. col.

³¹⁹ Régebben: SAMTER, Richard: War Gaius das männliche Pseudonym einer Frau? In: DJZ 13/24 (1908) 1386-1387. cols.; legújabbban pl. WACKE, Andreas: War 'Gaius' das männliche Pseudonym einer Juristin? Zur Stellung römischer Frauen in Recht und Justiz. In: OIR 12 (2008) 63-83.

³²⁰ „... quando si acceda all'opinione della sua reale esistenza.” – írja David Pugsley nyomán GIOMARO, Anna Maria: Spunti per una lettura critica di Gaio, Institutiones. Vol. II. Urbino, Quattro Venti, 1995. 11.

³²¹ David *Pugsley* szerint 400-at. Ld. STANOJEVIĆ, 340.

³²² „... he did not have a *ius publice respondendi*, for Pomponius it is a *probability*” – STANOJEVIĆ, 341.

legnagyobbjainak legalábbis az előfutára volt, irodalmi munkásságának terjedelme pedig szintén a legtöbbet publikált jogtudósok közé emeli.³²³

Ezekkel szemben rendkívül meglepő és feltétlenül magyarázatra szoruló, azonban a szakirodalom által okságát tekintve feltáratlan tény, hogy az idézési törvényben³²⁴ még a másodvonalbeli jogtudósok között sem szerepel a neve!³²⁵

Mindezekhez *nóvumként* hozzátehető: számos egyéb eredménye mellett a *reményvétel fogalmának megalkotásával* is évezredekre nézve maradandót alkotott, hiszen „találmányát” nemcsak a kontinentális magán- és kereskedelmi jogtudomány, ill. egyes kódexek, hanem az angolszászok is befogadták, és érintetlenül meg is őrizték úgy, mint: *Hoffnungskauf*,³²⁶ *vente d'espérences*,³²⁷ *vendita di speranza*,³²⁸ *compraventa de esperanza*,³²⁹ ill. *Sale of a Hope*³³⁰.

Az eddigi fejezetekben írottak – a reményfogalom és az egyes tényállási elemek irodalmi megjelenéseinek, valamint a görög jog dilemmáinak és azok megoldásának bemutatása –, illetve az itt kifejtettek szinoptikus olvasata alapján kell majd megítélni a tematikus határok megvonása (köv. alpont) kapcsán *Sextus Pomponius* négyzavas kommentárját: „*quia spei emptio est*” – „mivel ez reményvétel”.

Az áruk körét meghatározó római maxima szerint egyébiránt minden olyan dolog, amely birtokba vehető, amely felett tulajdonjog szerzhető, vagy amelyért pert lehet indítani, egyéb feltételek mellett³³¹ adásvétel tárgya lehet: „*omnium rerum, quas quis habere vel possidere vel persequi potest, venditio recte fit*”. Ha a

³²³ „Con más de 300 libri, *su obra es* (quizás con la excepción de Labeón) *la más extensa* de entre los juristas romanos... Su obra ha sido tachada a veces de poco original, de *precursora del tratamiento enciclopédico y recopilatorio de los juristas clásicos tardíos*. Otros prefieren destacar, sin embargo, su *erudición*, su *sentido práctico* o la *claridad de su prosa*, que lo acercarian, sin llegar a equipararlo, a juristas del mismo periodo como Celso y Juliano, que superan a Pomponio en *agudeza, originalidad y creatividad*.” – így összegzi az irodalmi álláspontokat LINARES PINEDA, 1. és 3. o. – kurzív kiemelés tőlem.

³²⁴ II. Theodosius és III. Valentinianus 438. évi egyik konstitúciója, a *lex citationis*, amely törvényhez hasonló kötelező erővel ruházta fel *Gaius, Papinianus, Paulus, Ulpianus és Modestinus* összes munkáit, továbbá azokat a jogtudósokét is, akikre az előbbieket hivatkoztak. Pomponius még ezek között sem szerepelt!

³²⁵ „Later the situation has changed dramatically. The *Lex citationis* included Gaius in the restricted circle of five paramount authorities. Pomponius appears nowhere, even among the jurists of the second rank, such as Scævola, Sabinus, Julian and Marcellus. It would be strange that the drafters of the *Lex citationis* and Justinian's compilers did not know the truth about the alleged plagiarism. Even in case of their ignorance, it is hard to explain the success of the plagiarist and such a modest achievement of the original author. The mere fact that the two were treated so differently demonstrates that there are considerable differences in the nature of their works.” Ld. STANOJEVIĆ, 341-342.

³²⁶ Teljesen bevett a német, osztrák és svájci jogtudományban a pandektisztika révén, bár a német nyelvű kódexek – tudatosan – nem használják az elnevezést, csak az ALR (I.11. 528. §).

³²⁷ Pl. PARDESSUS, Jean-Marie: *Cours de droit commercial*. Tome I. Bruxelles, Tarlier, 1836. 168-170.

³²⁸ Az olasz polgári jog tudományában olyannyira bevett a terminus, hogy alátámasztásul külön idézni egyes műveket felesleges. A *Codice civile* ugyanakkor nem használja.

³²⁹ Pl. a *mexikói* Código Civil Federal is használja: Artt. 2792-2793.

³³⁰ A civil law (=jus civile=római jog) stúdiumának hatására terjedt el az angol bírói gyakorlatban és a kommentáriradalomban is. A teljesen szokványos argumentációra egy példa:

Chalmers a tengeri kereskedelembe alkalmazott biztosítást szabályozó 1906. évi Marine Insurance Act-et kommentáló munkájában az *emptio spei*-vel hozza összefüggésbe azt az esetet, amikor valaki még a tengeren lévő szállítmányt vásárol meg („a man buys a cargo while at sea”), amely utóbb, a vétel perferuálódását követően, de még a leszállítás előtt megsemmisül. Ilyenkor a szerződés érvényes, és nincsen biztosítható érdek, „... there is such a thing as an emptio spei, as opposed to the purchase of a thing itself.” Ld.: CHALMERS, Mackenzie D.: *The Marine Insurance Act, 1906*. London, Clowes&Sons, 1907. 14. o. és 4. lj.

Ehelyütt a szerző a Sale of Goods Act-et (1893) kommentáló művére utal, amelyben pedig a jövőbeli dolgok („Future Goods”) vételének egyik esetét az *emptio spei*-vel azonosítja, amely a „Civil Law”-ból (római jog, pandektajog) ered, utal továbbá *Pothier*-re kommentárjára (*Traité du contrat de vente...*), példaként pedig hozza a *Bagueley v. Hawley* (1867) esetet. Ld. CHALMERS, Mackenzie D.: *The Sale of goods Act, 1893*. London, Clowes&Sons, 1899. 17.

Az USA-ban pedig a kontinentális jogon alapuló louisianai Civil Code használja (Art. 2451).

³³¹ Vö. Paul. D.18,1,34,1, mely így szól továbbá: „*quas vero natura vel gentium ius vel mores civitatis commercio exuerunt, earum nulla venditio est.*”

reményt árunak fogjuk fel, úgy tűnik, a regula gazdagszik,³³² mert Pomponius jogtechnikai megoldása révén olyan áruval bővül, amely nem „res”, és bizonyosan nem is vehető birtokba, amelyen tulajdonjog semmiképp fenn nem állhat, illetve amelyért önmagában pert indítani minden bizonnyal nem lehet: a reménnyel.

Bartošek véleménye szerint az „emptio spei” szerkezetnek nincsen sem határozott jogi tartalma, sem különösebb joghatása.³³³ *Benedek* szerint³³⁴ is idegen szubsztancia a jog világában a „remény”. Álláspontom szerint az ajuridikus kifejezőmód szerepe ugyanakkor mégsem irreleváns, mert az aleatórius adásvétel árujaként egyetlen szóval képes kifejezni e szerződés különös normatív tartalmát és elemei pszichikai kapcsolatainak árnyalatait: e kérdések kifejtése lesz a fejezet tárgya.

Kaser és *Daube*³³⁵ úgy vélte, hogy a római jogi gondolkodásmódban a nyereségre való kilátás adásvételének kifejezésére az *emptio aleæ* fordulat alkalmasabb, mint az *emptio spei*; *Kaser* álláspontja szerint továbbá a reményvétel a szokásos forgalmi élet keretein kívül álló, tisztán spekulatív játékügylet, ezért érthető, ha szerinte a kockajátéokra utaló *alea* szó a hitelesebb, a „rómaiabb”.³³⁶

(c) A „tribonianusi réteg” jelentősége

A mottó (D. 18,1,8,1) szövegének végleges változata tehát a VI. században, a Justinianuszi kodifikáció során alakult ki. A *Digesta* kompilátorai valamelyikének a többi szövegrészt nagy valószínűséggel nem érintő interpolációja, betoldása így szól: „*cum quasi alea emitur, quod fit*”. E tagmondat azonban inkább alkalmas zavarkeltésre, mint bármilyen probléma megoldására.

Bessenýó álláspontja szerint a nyomtatásban pusztán „alea”-ként megjelenő szót nem e köznévi alanyeseti alakjában – mint „aleã” – kell érteni, hanem módhatározóként, mint „aleã”-t. Ennél fogva nem a „kockázat” vételéről van szó, hanem arról, hogy az adásvétel bonyolítása „kockázatos”, „a kockázat tudatában” történik.³³⁷ Megelőzően már *De Visscher* is így vélekedett, s Bölcs Leó törvénytudóknak, a Basilikának a Heimbach-redakció szerinti szövegére hivatkozva a módhatározói jelentést tartotta egyedül elfogadhatónak (ahol „κόττω” = „aleã”; vö. B. 19,1,7).³³⁸

Ötletes álláspontjuk még helyes is lehet, azonban *De Visscher* tévesen használja a bizánci textust összehasonlítási alapként. Az ugyanis az ilyen tételek igazolására rengeteg tartalmi és még több formális, részint a szerkesztésből adódó változtatása és gyakori szimplifikációi, abbreviációi miatt teljesen alkalmatlan, noha a kísérlet maga önmagában még nem anakronisztikus.

A toldat azonban a Pomponius-féle kommentárra tekintettel, akár így, akár úgy értelmezzük, feleslegesnek látszik.³³⁹ Ha alanyeseti főnévként („*quasi aleã emitur*”)

³³² „Die ... Zulassung einer bloßen *spes* als Kaufobjekt war offenbar der letzte Schritt, den die römischen Juristen in Ausweitung des Satzes *nec emptio nec venditio sine re quæ veneat potest intellegi* getan haben.” KNÜTEL, *Hoffnungskauf...*, 451.

³³³ „...l’expression *emptio spei* ne présente aucun contenu propre, ne produit aucun effet juridique spécial: elle n’est qu’une simple dénomination insérée au texte après coup et artificiellement; ...” Ld. Bartošek, *La spes* ... 50.

³³⁴ *Benedek Ferenc* (1926-2007) professzor szakmai irányításával kezdtem meg a téma római jogi részének kutatását 2003-ban, megbeszéléseink során jegyeztem fel álláspontját.

³³⁵ DAUBE, David: *Certainty of Price*. In: St. Zulueta, 13.

³³⁶ KASER, Max: *Erbschafts Kauf und Hoffnungskauf*. In: *BIDR* 74 (1971) 48.

³³⁷ BESSENYÓ, Kauf unbestimmter Mengen von Fungibilien ..., 87-114.

³³⁸ DE VISSCHER, Fernand: *La vente de choses futures et la théorie du risque contractuel*. Bruxelles (etc.), Goemaere, 1914. 17.

³³⁹ Ugyanígy véli *Thomas* is. Ld. THOMAS, J. A. C.: *Venditio hereditatis and emptio spei*. In: *TLR* 33 (1959) 541-542.

tekintjük, akkor a *spei emptio* kifejezés pusztá duplikációja, megkettőzése.³⁴⁰ Amennyiben pedig módhatározói alakjában fogadjuk el („*quasi alea emitur*”), akkor annak a nyilvánvaló ténynek a minden valódi jogászai invenciót nélkülöző megállapításáról van csupán szó, mely szerint az ilyen ügylet a *vevőre nézve kockázatos*.

Igaz lehet tehát e betoldásra a Codexben Jusztinianosz által éppenséggel a régi, elavult intézményekkel szemben alkalmazott fordulat, mely szerint az nem más, mint „üres és felesleges szó” – „*vacuum et superfluum verbum*”.³⁴¹ Ha mégis jelentősnek fogadjuk el, annak csak az lehet az oka, hogy többek között erre mehet vissza az *aleatori(k)us*, kockázatos szerződések csoportjának újkori elnevezése. A *contractus aleatoricus* szerkezet évszázadok óta elfogadott egyfelől a tudományban, másfelől a modern magánjogi kódexek némelyikében³⁴² is.

A fentiek alapján a kutatás által e fejezetben vizsgált időszak az *I-VI. század*. Ez természetszerűleg érvényesül minden egyéb, a tematikus határok megvonása után definiálódó, rokon jogintézményre is.

B) A tematikus határok megvonása

(a) A járulékos kérdések kifejtése

A római jog kutatómódszertanának *bemutatása* – ahogy a görög jog esetében *per tangentem* mégis szerepel – itt nem lehet cél, az ugyanis önálló, kiterjedt stúdium már magában is. Ha a módszer *megjelenítése* magában nem is lehet cél, a módszer *alkalmazása* nyilvánvalóan elengedhetetlen (miként történt az előző alpontban).

A római jog kutatási metodikái ti. nem nélkülözhetik a jogforrástan és az alkotmányfejlődés, továbbá a társadalom-, ill. gazdaságtörténet, esetenként az irodalomtörténet egyes releváns tényeinek felhasználását, amelyek nélkül a jogi forrászövegek félreértelmezésének veszélyeit aligha lehet kikerülni.

A forrásértelmezés, ill. az exegetika így értelemszerűen nem nélkülözheti a módszerek *alkalmazását*. Magának a módszernek a leírása így tehát mindig érintőlegesen és a szükségeshez képest történhet csupán: igazolandó vagy alátámasztandó a kutatás irányának és az elfoglalt álláspontoknak a helyességét.

(b) A kutatás kiindulási megközelítése

A fejezet tagolása annak az – eddigiek által alátámasztottan létjogosultságot nyert – elvnek a mentén történik, hogy Pomponius invenciójához mint történeti tényhez szigorú hűséggel ragaszkodunk. A jogtudós álláspontjának *tényével* vitába keveredni ugyanis nem más jelentene, mint felrúgni a vizsgálat tárgyát és a tényszerűséget, ez pedig tudományos szempontból értékelhetetlen eredményre vezetne.

³⁴⁰ Ellentétes álláspontot képviselt KASER, Erbschafts Kauf ..., 48: „Die *alea* im übertragenen Sinn ist hier der generelle Begriff für alle Tatbestände der Spekulationsgeschäfte, für die dann der Ertrag des Fisch- oder Vogelfangs, der Jagd oder des *iactus missilium* die Beispiele abgibt. Das *quasi alea emitur* ist also nicht deshalb überflüssig, weil hinterher *quia spei emptio est* nachfolgt. Denn *emptio spei* ist nicht etwa ein Ausdruck, um diese Tatbestände aufzufassen. Vielmehr ... die bloße Begründung ...”
Más vélemény szerint ugyanakkor a „*spei emptio*” fordulata a felesleges. Ld. VASSALLI, Filippo: La vendita di eredità e la dottrina dell’*emptio spei*. In: Studi giuridici, Vol. 3, Tom. 1, Milano, Giuffrè, 1960, 372: „... è possibile comprenda anche l’esplicativo «*quia spei emptio est*», che è piuttosto una tautologia.”

Ld. még: Ld. CALONGE, Alfredo: La compraventa civil de cosa futura. Desde Roma al la doctrina europea actual. In: Acta Salmanticensia – Derecho 5-2, Salamanca, Univ. de Salamanca, 1963. 31-33.

³⁴¹ Vö. C. 7,25,1 *Imp. Iust.*, a. 530-531.

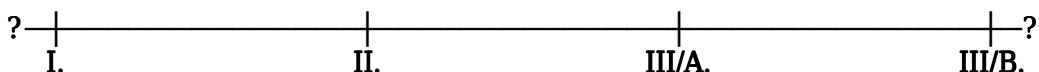
³⁴² Pl. Code civil Art. 1104: *contrat aléatoire*; Código civil español Art. 1790: *contrato aleatorio*; Codice civile Artt. 1448, 1472: *contratto aleatorio*.

Ha a jogtudósi álláspont *ténye* nem is vitatható, kritikai megközelítéssel vizsgálható ugyanakkor annak „helyessége”, „alkalmassága”: vagyis a megoldott és újlag keltett problémák aránya. A romanisztika néhány évszázada is bő termést hozott e tekintetben. A szerződés tárgya tehát a remény. De mi minden lehet a „reménynek a tárgya”? Lehet-e a remény tárgya mindaz, ami a „rendes” adásvételnek magának lehet a tárgya (*omnium rerum...*³⁴³)?

Vagyis a főkérdés, hogy a római jog szerint megköthető-e reményvételszerű adásvétel egyéb – a forráspéldákon kívüli „testi” és a „testetlen” – dolgokra, azaz lehet-e adásvétel tárgya pl. a szökött rabszolga a szökése alatt (*servus fugitivus*), ill. hogy *reményvétel módjára* lehet-e adásvétel tárgya idegen dologbeli jog, kötelmi követelés, esetleg egész vagyonösszesség (pl. hagyaték, csődvagyon).

(c) A szerződések kockázati fokairól általában

A fenti kérdéssornak az *ügyleti kockázatosság különböző fokú mindenütt jelenlévősége* az oka. (Az alábbi séma a „legal risks” fogalmával nem számol. *Gazdasági* kockázatokot elemez azzal, hogy azokat mennyiben képes pl. a jogrend befolyásolni.) Az alábbi megközelítés, noha nem a római jog forrásain alapul, mégsem tekinthető téves *anakronizmusnak*, hiszen alapja a római jogot is mindenütt átható és meghatározó *ratio sana*: a józan ész. A szerződéses jogügyletek tehát – álláspontom szerint – egy elképzelt, *jobbira növekvő* kockázatot mutató skálán (nincs arányosság a távolság és a kockázat mértéke között) a következők szerint helyezhetők el:

Az ábrán I. jelzi a *szokásos forgalmi kockázattal* járó ügyleteket, amelyekben a szavatosság, az érvénytelenségi szabályok, a kötelemszegési szabályok révén a magánjogi szankció mint a kockázatot kizáró vagy csökkentő védőernyő érvényesül. Még a „szokványos” vételi esetekben is kockázatonvelő hatású lehet olykor önmagában az áru természete, azonban avégből, hogy a rizikó foka ne érje el az aleatórius szerződésekben mutatkozót, a jogalkotó tudatosan hoz létre garanciális szabályokat magánjogi szankciók vagy a felelősség fokozása útján.³⁴⁴

A II. pont a *szokásosat meghaladó, de jogilag korlátozott kockázatú* ügyleteket jelenti: ilyen a jövőbeli dolgok vételének az az alakja, amikor az eredménytől mint feltételtől függ a vételárfizetés kötelezettsége: pl. a mezőgazdasági termékek értékesítése. Ilyenek továbbá azok a vételi ügyletek, amelyek tárgyak vagy speciális szabályaik folytán tekinthetők a szokásosat meghaladó kockázatú ügyletnek: pl. a kötelmi követelések vétele, a keresetjog átruházása, ill. a vagyonösszességek vétele.

Ezekben az esetekben tehát a kockázatot a piaci igényeknek megfelelően jogszabályok korlátozzák, tehát nem érik el a valódi kockázatos, vagyis az aleatórius ügyletek rizikófokát.

A III. pontok jelölik a *jogilag nem korlátozott kockázatú ügyleteket*. Ezek azonban a kockázat fokát tekintve kétfelé bonthatók.

Az A. esetben a *forgalmi gyakorlat korlátozza* (pl. a kockázat mint árleszorító hatás figyelembe vételével) az ügyleti kockázatot, azonban maga a jogrend nem állít

³⁴³ Ld. a maximát Paul. D.18,1,34,1 alatt.

³⁴⁴ Ilyen eset pl. a *b o r v é t e l*, amelynek a szokásos forgalmi kockázatot ugyan meghaladó, az aleatórius jelleget azonban nyilván el nem érő jellege már számos esetben ihlette meg a romanisztikát. Ld. különösen JAKAB Éva: Risikomanagement beim Weinkauf. Periculum und Praxis im Imperium Romanum. In: Münchener Beiträge ... München, Beck, 2009. Egyébként ld. pl. LAZO, Patricio: El riesgo en la compraventa de vino en el Derecho Romano. In: REHJ 27 (2005) 83-100.

korlátokat: ezek az *aleatorius ügyletek*, amelyekben a magas forgalmi kockázat mellett is a szolgáltatás különleges jellege iránti piaci igény motiválja a feleket. Ilyen különlegesség az, hogy a szerződés tárgya egy *solutio futura*, azaz valamely jövőbeli szolgáltatás. Ide tartozik pl. a *daneion nautikon*, azaz a tengeri kölcsön, vagy később a biztosítói helytállás, továbbá az alimentációs ügylet.

Ami számunkra érdekes, hogy ebbe a pontba sorolható a jövőbeli dolgok olyan módon történő megvétele, hogy a szolgáltatás utólagosan, a szerződés megkötéséhez képest a jövőben történő mennyiségi és/vagy minőségi definiálódása semmiképp nem befolyásolja a pénzbeli ellenszolgáltatás megfizetésének kötelezettségét és annak mértékét, a vételárfizetés tehát feltétlen. Ez a kockázatfokozó jelenség megfogalmazható más oldalról is véleményem szerint. A feltétlen vételárfizetési kötelezettség mintha a vevő terhére eső, a feltűnő értékaránytalanság miatti megtámadási jogról történő hallgatólagos lemondást tartalmazó nyilatkozatot is takarna.³⁴⁵ Ez modern szemléletben egyfajta *conventio tacita*, melynek rendszerint nincs kihatása a szerződés érvényességére. További kockázatfokozó „tünete” a reményvételnek, hogy a keltek- és jogszavatosság, valamint a veszélyátszállás, a kárviselés szabályai az adásvétel „normái” szerint nem értelmezhetőek vagy attól eltérően értelmezendőek.

Mindezekről részletesebben a felek kötelezettségeit tárgyaló fejezet szól. Álláspontom szerint *in abstracto* és a szigorúan vett római jogtól függetlenül ezekben foglалható össze az *emptio spei* lényege.

Két okból sem sorolható tehát ide pl. a kötvény- vagy részvénytőzsi befektetés. A hirtelen és nagyobb volumenű veszteség – pl. államcsőd, tőzsdekrach, váratlan fizetésképtelenségi szituáció folytán bekövetkező – kockázata ugyanis utólagos. Az nem része az eredeti vételi ügyletnek, hiszen fogalmilag csak az utóbb bekövetkező eladásnál – vagyis egy más(od)ik jogügyletben – jelentkezhet. Részben emiatt, részben pedig a szabályozott piac keretei között kialakuló árfolyamokra tekintettel kizárt továbbá az árképzésnek az *emptio spei*-nél tapasztalható kockázatmérséklő hatása is.

A III/B. pont a *legkockázatosabb* ügyleteket jelenti. Esetükben a magas kockázatot *sem jogszabály, sem a piac* nem korlátozza, hiszen az *ügyletek lényege a kockázat*, ill. a rendkívül nagyfokú kockázat folytán realizálható *rendkívül nagyfokú haszon*. (A reményvétel azért nem tartozik ide, mert sem a kockázat, sem a haszon nem ér el ilyen rendkívüli mértéket.)

Ezek az ún. *j á t é k ü g y l e t e k*, azaz a szerencsejátékok, ill. az áru- és értéktőzsi különbözeti ügyletek. Az ügyletkötést itt *látszólag kétféle* szolgáltatás motiválja. A látszólagosság abban áll, hogy az egyik szolgáltatás *nem valódi*: így a differenciálügyletben a tőzsi áru vagy az értékpapír maga, a szerencsejátéknál pedig maga a játszás mint olyan, vagyis a nyeresé esélyének hozzáférhetővé tétele. A *valódi* szolgáltatás ugyanakkor az ár-, ill. árfolyamkülönbözeti *nyereség*, ill. a *játéknyeremény* (utóbbi kizárólagossága a *homo ludens* esetében vitatható).

A játékügyleteket további szempontok szerint lehet csoportosítani. Ezeknek a vizsgálatára azért van szükség, mert igazolni kell, hogy *egyfelől a reményvétel nem játékügylet, másfelől a játékügylet nem reményvétel*.

Az 1. csoportosítás aszerint alakul, hogy az eredmény – tehát a *valódi* szolgáltatás – mennyire *k i k é n y s z e r í t h e t ő*:³⁴⁶ ennek *hiánya kockázattövelő* hatású. Ide tartoznak: (a) az államilag kikényszeríthető, azaz *bírói úton érvényesíthető* eredménnyel járó játékügyletek: az államilag szervezett szerencsejátékok; (b) továbbá az

³⁴⁵ A hatályos német jog pl. elismeri a spekulatív ügyletekben a hallgatólagos felelősségkizárást. Ld. STAUDINGER, Julius von / OSTLER, Fritz: Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Bd. II/2. 11. Aufl. Berlin, Schweitzer, 1955. Vö. 433. § szélj. 76. és 434. § szélj. 2.

³⁴⁶ Vö. HENSSLER, Martin: Risiko als Vertragsgegenstand. Tübingen, Mohr/Siebeck, 1994. 419. és 527.

ezzel ellentétben álló *naturalis obligatiók* (melyek teljesítése bírói úton nem kényszeríthető ki, ugyanakkor önkéntes teljesítésük sem követelhető vissza), a különbözeti ügyletek és a nem államilag szervezett szerencsejátékok, fogadások. Az erkölcsbe vagy jogszabályba ütköző, ún. tilos ügyletek értelemszerűen kimaradnak a rendszerből.

A 2. csoportosítás pedig aszerint alakul, hogy az eredmény – vagyis a *valódi* szolgáltatás – bekövetkezése a t i s z t a v é e t l e n e n alapul-e. Ehhez a körhöz tartoznak: (a) a *nem a tiszta véletlen* alapuló kockázatú, s ezért *spekulatív* játékügyletek (megint csak a különbözeti ügyletek, ill. egyes fogadások); (b) továbbá azok a játékügyletek, amelyek sikere *a tiszta véletlen* alapul (a csak matematikailag kalkulálható eredményű szerencsejátékok, pl. a lottó).³⁴⁷ Önálló kérdéskör lehetne egyébként a *spekulatív* ügyletek dogmatikus igényű elhatárolása a *játékügyletektől*,³⁴⁸ ez azonban nem része a kutatásnak, miként az sem, hogy a „másik oldal” – pl. játékszervező – a rendszeres ügyletkötésből eredő kumulatív kockázatokkal hogyan képes saját kockázatát csökkenteni.

Ezek alapján látható, hogy a reményvételszerű ügyleteknek legfeljebb a bírói úton érvényesíthető szerencsejátékokhoz lehet valami köze. A reményvételi eladó szolgáltatása is perelhető: az eladó tegyen meg minden tőle elvárhatót azért, hogy a vevő jogszerzése csak – az eladó szakértelme folytán kalkulálható – véletlenül műljék. Ha tehát kizárólag a véletlen folytán az eredmény nem áll elő, az ugyanúgy nem lesz perelhető, miként pl. a lottónyeremény sem találat híján. Elválasztja mégis a kettőt, hogy a reményvételi alkufolyamat részeként a pénzszolgáltatás képes a kockázat fokához igazodni (árlehajtás), míg a szerencsejáték esetében matematikailag beállított a nyeremény mértéke, vagyis összege és esélye, ill. a játékjog (pl. a szelvény megvétele) ellenértéke a rendszer hosszútávú profitabilitása végett. Elválasztja ezen kívül a reményvételt és az államilag szervezett szerencsejátékot az a *nem jogi*, hanem faktikus tényező is, hogy a szerencsejáték nyereménye sokkal – nagyságrendekkel – kevésbé valószínű, mint pl. egy sikeres halfogás.

A XIX. század végére a szakirodalom is felismerte, hogy egyrészt a kockázatos ügyletek összefoglaló kategóriája – az elemek jogi heterogenitása miatt – téves és felesleges, másrészt hiba e halmaz azonosítása a reményvétellel.³⁴⁹

(d) A kutatás tematikus kerete

(α) Az *első témakör* az eddigieknek megfelelően a reményvétel vizsgálata a *res corporales*, pontosabban az ún. i s k o l a p é l d á k körében. Ezekben az alapeseteken keresztül látszik ti. a legcélszerűbbnek bemutatni a reményvételi szerződés által megalapított kötelmi jogviszony tárgyát és tartalmát.

Ha a szerződés tárgyaként a reményt fogadjuk el, számos probléma merül fel. Ilyen először is a dologiasult áru nélküli eladások (*venditiones sine re*) kérdése.

Ezt követi az áru meghatározásával kapcsolatos szakirodalmi álláspontok bemutatása és kritikája. Ezek szerint ugyanis áru lehet (1) maga a megszerezni kívánt jószág, vagy (2) ennek reménye, továbbá (3) vagylagosan mindkettő, ill. végül (4) egyik sem. Utóbbi keretében érdemes megvizsgálni, hogy a reményvétel tényállásai

³⁴⁷ Ahol a kockázat csökkentése és a nyeresé eshetőségének növelése végett a valószínűségi aránypár (vagy annak jelentősebb hányada) szerinti szelvény megvásárlása a telitalálati nyereményhez képest is biztos ráfizetés. Pl. 500.000-féle kombináció megjátszása 500.000 db szelvény megvásárlásával már *lehetséges*, hogy nem jár haszonnal telitalálat esetén sem.

³⁴⁸ „... the line between gambling and speculation has always been a fine one...” Ld. THOMAS, Phillip J.: Insurance in Roman Law: Martialis Epigrammaton III 52. In: TSAR 2 (2009) 270.

³⁴⁹ Vö. pl. ENDEMANN, Friedrich: Die Lehre von der emptio rei speratæ und emptio spei und deren Bedeutung für das heutige Recht. Wien, Hölder, 1885. 6.

- ha nincs áru - egyáltalán mely egyéb szerződésekkel rokoníthatók: itt jön szóba a munkaszerződés és a társaság egyik faja.

További problémakör lesz a felek jogainak és kötelezettségeinek a vizsgálata, itt bebizonyosodik, hogy a reményvétel olyan szerződés, amelyre az adásvétel általános szabályai rendre nem vagy nem a megszokott módon érvényesülnek: így a kellék- és jogszavatosság, a veszélyviselés és a vételárfizetés stb.

Végül vizsgálandó, hogy a reményvétel ilyen módon való megalkotásának - az *atípusos konstrukciónak* - milyen „társadalompolitikai” motívumai és céljai lehettek.

(β) A *második témakör* az *aleatorius adásvétel egyéb* eseteit vizsgálja. Ezek rendszerint igen erősen hasonlítanak a reményvétel feltárandó lényegéhez; e hasonlóságokat rendszerint maguk a római juristák is észlelték, és érdekefeszítő elhatárolásokat tettek.

A „*remény tárgya*” szerinti, fent írt tagolásnak, és az ügyleti kockázatoknál kifejtetteknek megfelelően történik e pontok tárgyalása:

(i) a *res corporales* folytatásaként az *iskolapéldákon túl*: szökött rabszolga eladása a szökés tartama alatt (*emptio fugæ*);

(ii) a *res incorporales* körében: haszonélvezet gyakorlásának visszterhes átengedése (*venditio usus fructus*); kötelmi követelés átruházása az annak behajthatóságáért való szavatosság kizásával, továbbá függő hatályú kötelmi követelés és jövőbeli kérést átruházása (*emptio nominis*, ill. *actionis*); vagyonösszeségek vétele: forrásszerűen ilyen a hagyatékvétele (*emptio hereditatis*) egyik esete, kérdéses a csődvagyon vétele, mely ugyanakkor igen magas kockázatú ügylet (*emptio bonorum*).

Mindehhez tartozik, hogy noha e fejezet a reményvétel római jog szerinti kialakulásával, eseteivel, szabályaival, típusaival, rokon intézményeivel (stb.) foglalkozik, nem mellőzhetőek néhol a római jog *továbbélési* korszakainak eredményeire, ill. az egyes *modern kodifikációkra* és *jogtudományi* álláspontokra való hivatkozások. Ezek azonban - a további fejezetekbeli felesleges ismétlések elkerülése végett - rendszerint a lábjegyzetekre tartozó utalások lehetnek csupán. Létjogosultságuk - esetenként mégis a főszövegbe helyezve - abban van, hogy a temporális és territoriális jogösszehasonlítás feltétlenül része a kutatásnak. Így didaktikailag jobban hasznosíthatók a közvetlen utalások, mint az egymástól távol eső oldalakon kifejtett rokon intézményi vonások.

2. A reményvétel iskolapéldái³⁵⁰

Tartalom: A) Bevezetés. B) Az ún. nem létező dolog adásvétele. (a) „*Venditio sine re*”. (b) „*In rerum natura non esse*”. (c) „*Res futura*”. (d) „*Res sperata*”. C) A szerződés tárgya, avagy a reményvétel: adásvétel. (a) *Bevezetés*. (b) *A reményvétel mint munkaszerződés*. (c) *A reményvétel mint társaság*. D) Az eladó kötelezettségei. (a) *Dare, facere, præstare?* (α) „Spē solve”. (β) „Rē solve”. (γ) „Aut rē, aut spē solve”. (δ) „Nec rē, nec spē solve”. (ε) Álláspontom a reményről mint áruról. (ζ) A „reménybeli javak” természete. (b) *A jogszavatosság*. (c) *A kellékszavatosság és az utólagos lehetetlenülés kapcsolata*. E) A vevő kötelezettségei. (a) *A vételárfizetés: pretium præstare*. (b) *A læsio ultra dimidium szabálya*. (c) *A periculum est emptoris szabálya*. F) A szerződés és az atípusos jelleg „szociálpolitikai” jelentősége. (a) *A biztosítás gondolata*. (b) *A spekuláció kérdése*. (c) *A „reményt eladók” társadalmi helyzete*. (α) Kedvezményes hitelnyújtás a tőkeszegény halásznak (és atlétának). (β) A sportoló jövőbeli díjának elzálogosítása (pignus spei præmiorum athletæ).

A) Bevezetés

Az aleatórius szerződések körének meghatározását és rendszerének felépítését a római jog az utókorra hagyományozta feladatul, amit a hatályos kódexek három szabályozási elv mentén oldottak meg.

A szabályozottság *fokozatai* ugyanis a német ptk. szerződési szabadság elvére alapozó *hallgatása*,³⁵¹ a latin törvénykönyvek általában *egymondatos „alapelve”*, végül pl. az osztrák ptk. *kazuisztikus részletezése* által alkotott skálán helyezkednek el (az egyes fontosabb modern kodifikációk részletesebb vizsgálata külön fejezet tárgya lesz).³⁵²

Code civil: „Lorsque l'équivalent consiste dans la chance de gain ou de perte pour chacune des parties, d'après un événement incertain, le contrat est aléatoire.” (Art. 1104)

Código civil español: „Por el contrato aleatorio, una de las partes, o ambas recíprocamente, se obligan a dar o hacer alguna cosa en equivalencia de lo que la otra parte ha de dar o hacer para el caso de un acontecimiento incierto, o que ha de ocurrir en tiempo indeterminado.” (Art.1790)

ABGB § 1267: „Ein Vertrag, wodurch die Hoffnung eines noch ungewissen Vorteiles versprochen und angenommen wird, ist ein Glücksvertrag. Er gehört, je nachdem etwas dagegen versprochen wird oder nicht, zu den entgeltlichen oder unentgeltlichen Verträgen.” / § 1269: „Glücksverträge sind: die Wette; das Spiel und das Los; alle über gehoffte Rechte oder über künftige noch unbestimmte Sachen errichtete Kauf- und andere Verträge; ferner, die Leibrenten; die gesellschaftlichen Versorgungsanstalten; endlich, die Versicherungs- und Bodmereiverträge.”

³⁵⁰ *Knütel* szerint a halfogás vétele a reményvétel esetében „*Standardbeispiel*”. Ld. KNÜTEL, Rolf: Hoffnungskauf und Eviktionshaftung. In: SZ 117 (2000) 445.

³⁵¹ A BGB kodifikációja során kialakult, tudatos álláspont volt – természetesen – ez a „silence”; ld. Motive II 320. Különösen részletes, több mint 20 szakaszra rugó szabályozást tartalmazott ugyanakkor a kockázatos ügyletek között elhelyezett reményvétel az ALR-ben (I.6. 527. §).

³⁵² A magyar jog egy jövőbeli dolog („nyeremény”) feltétlen vételárfizetés („pénz fizetése vagy vagyoni érték nyújtása”) melletti adásvételét szerencsejátékként szabályozza, ahol a dolog előállta, azaz „a nyereség vagy a veszteség kizárólag vagy túlnyomórészt a véletlentől függ” (a szerencsejáték szervezéséről szóló 1991. évi XXXIV. tv. 1. § (1) bek.). Hazai Polgári Törvénykönyvünk semmilyen összefüggésben nem szól a reményvételről.

Nem maradt azonban adós a római jog a forgalmi élet leggyakoribb, s többek között ezért is legfontosabbnak tekinthető szerződéstípusa, az adásvétel kockázati módozatainak szabályozásával. A reményvétel, ha nem is játékügylet, de mindenképpen *aleatórius* ügylet, épp ezért különlegesek a szabályai, s így tekinthető a reményvétel *atipikus* adásvételnek. Esetében az általános adásvételi szabályok vagy eltérően értelmezendők, vagy egyáltalán nem értelmezhetők. Ennek oka az áru különös voltában keresendő, az ugyanis a pusztán kilátás egy dologra, azaz a szerződés tárgya a vevőnek az általa megszerezni kívánt dologhoz fűződő reménye.

A reményvétel *sedes materiae*-jét a Digestának az adásvétel megkötésével foglalkozó XVIII. könyv I. tituluszában, a 8. fragmentum már elemzett 1. §-ában találjuk. A szöveget, amelyet a Digesta kompilátorai Pomponius Sabinus-kommentárjának 9. könyvéből vettek, a témával foglalkozó régebbi és modern romanisztika egyaránt a fő szabályhelynek tartja.

Így a D. 18,1,8,1 Braun szerint „wichtigste Quellenstelle”,³⁵³ Kasemél „Hauptzeugnis”,³⁵⁴ Knütel nyomán „Grundlage”,³⁵⁵ Vassalli tanulmányában „testo principe”,³⁵⁶ Daube³⁵⁷ és Thomas³⁵⁸ szerint „leading text”, de Visscher-nél az abban foglaltak „les principes fondamentaux”,³⁵⁹ Arangio-Ruiz szerint pedig abban található az „esempi tipici”³⁶⁰ stb.

Aliquando tamen et sine re venditio intellegitur, veluti cum quasi alea emitur, quod fit cum captum piscium vel avium vel missilium emitur: emptio enim contrahitur etiam si nihil inciderit, quia spei emptio est: et quod missilium nomine eo casu captum est si evictum fuerit, nulla eo nomine ex empto obligatio contrahitur, quia id actum intellegitur.

Néha azonban elképzelhető az eladás dolog nélkül is: mint pl. ha afféle kockázat vétetik meg [*mintha kockázatos vétel lenne*], miként történik a halászsákmány vagy a madár- vagy a missilia-fogás vételekor. Az adásvétel ti. akkor is létrejő, ha semmit nem fognak, mert a remény lett megvéve; és abban az esetben, ha a missilia címén elkapdosott [dolgok] birtokfosztás [elperlés] áldozatául esnének, ezen a címen nem keletkezik a vételből [az eladó terhére] kötelelem, mivel a meg-egyezéskor ez számításba vehető volt.

Az idézett szöveget érintették az ún. interpoláció-gyanúsítások, amelyek a II. fejezet 1. A) (a)-(c) alpontjaiban részletezettek szerint – a „quasi alea ...” fordulat tekintetében – nagyjából alaposak.

Az exegetikai álláspontok közül csak néhányat kiemelve: Vassalli³⁶¹ a »*cum quasi alea emitur, quod fit*«, Beseler³⁶² pedig a »*vel missilium*« szövegrész klasszikus voltában kételkedik. Az »*et quod missilium nomine ... [ad finem]*« részlet klasszikusságát pedig mindketten megkérdőjelezi. Longo³⁶³ szerint a *spei emptio* kifejezés nem tekinthető klasszikusnak, az csupán egy „anomália”.

³⁵³ BRAUN, Eduard: Finden die Grundsätze des Kaufes auf die emptio spei Anwendung? Diss. Leipzig, Braun, 1896. 16.

³⁵⁴ KASER, Erbschaftskauf ..., 47.

³⁵⁵ KNÜTEL, Hoffnungskauf..., 445.

³⁵⁶ VASSALLI, La vendita di eredità, 372.

³⁵⁷ DAUBE, Purchase..., Paoli, 204.

³⁵⁸ THOMAS, J. A. C.: Venditio hereditatis and emptio spei. In: TLR 33 (1958-1959) 541.

³⁵⁹ DE VISSCHER, La vente de choses futures..., 14.

³⁶⁰ ARANGIO-RUIZ, Vincenzo: La compravendita in diritto romano. Vol. II. 2. ed. Napoli, Jovene, 1956. 119.

³⁶¹ VASSALLI, La vendita di eredità..., 372.

³⁶² BESELER, Gerhard von: Fruges et paleae. In: Ferrini III, 1948, 295.

³⁶³ LONGO, Carlo: Corso di diritto romano. Milan, Giuffrè, 1937. 349-350.

Arangio-Ruiz³⁶⁴ és Daube³⁶⁵ ugyanakkor a némelykor túlhajtott interpolációkutatás túlzásainak tartják ezeket a szövegkritikai álláspontokat. Az előző szerzőkkel ellentétben mind az „*emptio spei*” kifejezést, mind pedig a „*quasi alea emitur...*” fordulatot klasszikusnak tartják. Önkritikusan állapítja meg azonban az utóbbi fordulat exegézisével kapcsolatos álláspontjáról Daube, hogy az „no more than a guess”.³⁶⁶ Astolfi a D. 18,1,8 beosztású fragmentum princípiumának „*sed si egerit venditor...*” kezdetű utolsó mondatától kezdve az egész sedes materiæ-t, vagyis a teljes következő, 1. §-t (D. 18,1,8,1) Pomponiusnak tulajdonítva klasszikusnak tartja.³⁶⁷

Álláspontom szerint – utalással a fent írtakra – a textus rétegei (dupla keretben a pomponiuszi, szimplában a jusztinianuszi betoldások) a következők:

Aliquando tamen et sine re venditio intellegitur, veluti cum quasi alea³⁶⁴/alea emitur, quod fit cum captum piscium vel avium vel missilium emitur: emptio enim contrahitur etiam si nihil inciderit quia spei emptio est : et quod missilium nomine eo casu captum est si evictum fuerit, nulla eo nomine ex empto obligatio contrahitur, quia id actum intellegitur.

A missiliákkal kapcsolatos első szövegecske (*vel missilium*) – mint a maga helyén látni fogjuk – igen nagy valószínűséggel klasszikus, eredeti sabinusi fordulat. Az ehhez kapcsolt kommentár (*et quod missilium nomine ... [ad finem]*) is nagy valószínűséggel klasszikus kori eredetű, az vagy az eredeti sabinusi szöveg része, vagy Pomponius betoldása.

Az is elképzelhető, hogy e mondatból csupán a „q u i a ” (=mivel/mert) bevezetőjű indokolás, vagyis a legutolsó tagmondat származik Pomponiustól csakúgy, mint a korábbi „q u i a spei emptio est” fordulat. Az utolsó mondat kifejezésmódja, szóhasználata tehát feltehetően klasszikuskori, s az így nem indokolja jusztinianuszi eredetének elfogadását, habár – tekintettel a szövegrész tartalmára – még ez sem lenne önmagában fontos kérdés a fragmentum többi részének jelentőségéhez viszonyítva.

B) Az ún. „nem létező dolog” adásvétele

Látható volt, hogy az I. századi Sabinus civiljogi művében már felfigyelt azokra az esetekre (jövendő halfogás, jövőbeli szaporulat, függő gyümölcs vétele), amikor forgalmi szükségszerűségből kellett elismerni a konszenzuális adásvétel érvényességét annak ellenére, hogy az a szerződés megkötésekor egy még nem létező dologra irányult.

A reményvétel tartalmi elemeinek vizsgálata előtt tehát – ha csupán vázlatosan is – meg kell említeni, hogy a „*sine re venditio*” (eladás dolog nélkül) fordulat nem fedti le teljesen azokat a szituációkat, amelyekben a jogvita lényege az, hogy az adásvétel tárgya – a szerződéskötéshez képest előzetesen vagy utólagosan – nem létezik.

(a) „*Venditio sine re*”

A régi maxima – mint láttuk – az volt, hogy „adásvétel az eladott dolog nélkül el nem képzelhető”: „*nec emptio nec venditio sine re quæ veneat potest intellegi*” (D. 18,1,8 pr.).

³⁶⁴ ARANGIO-RUIZ, La compravendita, 119. o.

³⁶⁵ DAUBE, Purchase, Paoli, 208. o.: „... the section discussed is worthy of classical jurisprudence.” Ugyanakkor elismeri: „This does not rule out one or two later modifications, ... it may have suffered some”, de ezek szerint csak „slight blemishes”.

³⁶⁶ DAUBE, Purchase..., Coll. Stud. 555.

³⁶⁷ ASTOLFI, Riccardo: I Libri tres iuris civilis di Sabino. Padova, CEDAM, 1983. 13-14.

Azt az elvet, hogy lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződésként az ilyen adásvétel semmis, először Massurius Sabinus törte át az I. században.³⁶⁸

A forrás szava után az ilyen, a szerződéskötéskor még – egyelőre – nem létező, vagyis a szerződéskötés után keletkező adásvétele a *venditio sine re*, a *dolog nélküli adásvétel*. Visszaköszön az elvben a német romanisztikában „*Barkaufgedanken*”-nek nevezett készvétel-elmélet, mely szerint a szabály a készvétel, s a konszenzualitás kivétel csupán.³⁶⁹ Ha csak a szó szerinti fordítást – „adásvétel dolog [=áru] nélkül” – tekintjük, a *sine re venditio* egyéb esetekre (ld. a (b)-(c) alatt) is alkalmazást nyerhetne, így az értelmezés túlterjeszkedhetne azon a körön, amelyre a római jurista a kifejezést eredetileg szánhatta.

Ez az eredeti eset tehát egyfelől az, amikor a dolog, az áru még azért „nincs”, mert nem érte el fejlődése során az *önálló* dolog státusát, tehát mint tág értelemben vett gyümölcs még függ (*pendet*), azaz beszedésre (*perceptio*) vagy elválásra (*separatio*) vár: D. 18,1,8 pr. (*emptio rei speratae* – ld. (d) pont.).

A másik eredeti alkalmazás pedig az, amikor mint önálló dolog már létezik ugyan, azonban a szerződés szempontjából még egzisztenciája ellenére *res incerta*, hiszen mint a halfogás, missilia-kapkodás, vadászat stb. eredménye nem certifikálódott a mennyisége és a minősége: D. 18,1,8,1 (*emptio spei*).³⁷⁰

(b) „*In rerum natura non esse*”

E dolog nélkülség ugyanakkor más esetekben is előadódhat az adásvételnél. Ezekben viszont a szerződés semmis lesz,³⁷¹ így – talán a diametriálisan eltérő jogkövetkezményre is tekintettel – a „*sine re*”, vagyis a „dolog nélkül” fordulat nem alkalmaztatik. Helyette az „*in rerum natura non sit/esse desierit*” kifejezést használják a források.

Ennek jelentése kettős: egyfelől takarja azt az érvelési, indokolási módszert, mely a „dolgoz természetére” hivatkozik,³⁷² másfelől utal arra, hogy fizikailag (*in situ*, természetben) az *adott dolog a maga sajátos természete szerint* még nem létezik, ill. már megsemmisült az a bizonyos „*adott dolog*”, amit egyébként eladtak.

Semmis lesz tehát – egyébként szintén Pomponius, ill. Sabinus szerint – az adásvétel, amelyet olyan korporális dolog vonatkozásában kötöttek, amely a szerződéskötéskor szintén nemlétező, azonban ennek az az oka, hogy a dolog már a szerződéskötés előtt megsemmisült.³⁷³ Élő vagy nemlétező személy hagyatéka – így Pomponius Sabinus-kommentárja – pedig megint csak azért nem tehető érvényesen adásvétel tárgyává, mert a dolgoz természete szerint nem létezik az, amit eladtak.³⁷⁴

³⁶⁸ Az elv angolszász-jogi áttörésére ld. pl. KRASNOWIECKI, Jan Z.: Sale of Non-Existent Goods: A Problem in the Theory of Contracts. In: NDL 34 (1958-1959) 358-374.

³⁶⁹ Újabb pl. MEDICUS, Leistungsmöglichkeiten ..., 96. Ld. még: DIÓSDI, György: Contract in Roman Law. From the Twelve Tables to the Glossators. Budapest, Akadémiai K., 1981. 44.

³⁷⁰ Pomp. ad Sab.: „*Aliquando tamen et sine re venditio intellegitur, veluti cum quasi alea emitur. Quod fit, cum captum piscium vel avium vel missilium emitur: emptio enim contrahitur etiam si nihil incidere, quia spei emptio est: et quod missilium nomine eo casu captum est si evictum fuerit, nulla eo nomine ex empto obligatio contrahitur, quia id actum intellegitur.*”

³⁷¹ Természetesen – pl. összetett dolog alkotórészének kisebb mérvű pusztulásakor – nem mindig. Vö. a híres Paulus-fragmentummal: D. 18,1,57 pr.-3. Ld. ehhez legújabb pl. BÀN Dániel: Contractus impossibilis – a lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés a római magánjogban. In: JK 65/7-8 (2010) 365-368.

³⁷² Ehhez újabb pl. ERDŐDY János: Rerum natura non patitur. Some remarks in the margin of rerum natura in the sources of Roman law. In: IÆS 4/4 (2008) 37-46.

³⁷³ Pomp. D. 18,1,15 pr. libro V ad Sab.: „*Et si consensus fuerit in corpus, id tamen in rerum natura ante venditionem esse desierit, nulla emptio est.*” Vö. pl. MEDICUS, Leistungsmöglichkeiten ..., 96.

³⁷⁴ Pomp. D. 18,4,1 libro IX ad Sab.: „*Si hereditas venierit eius, qui vivit aut nullus sit, nihil esse acti, quia in rerum natura non sit quod venierit.*”

(c) „Res futura”

Ha egyszer az áru, a dolog a szerződéskötéskor nem létezik, akkor más megközelítésben arról kijelenthető, hogy „jövőbeli”, hiszen a releváns időpont a dolog léte szempontjából a reá irányuló szerződés megkötése. A források – ill. ezekre alapítva a középkori jogtudomány és a pandektisztika a forrásszerű eseteken kívül is – némely esetben a *res futura*, a „jövőbeli dolog” jelzős szerkezetet alkalmazzák ilyenkor. Az *emptio rei speratae* fenti esetében is használt fordulat a „jövőbeli gyümölcs vagy szaporulat” (*fructus aut partus futurus*) kifejezés.

A „res futura” szókapcsolat eredeti, edictumbeli megjelenése a rabszolgavételnek azzal a Paulus által kommentált esetével kapcsolatos, amikor a szerződéskötéskor szabad embert azzal a feltétellel adják el, ha utóbb rabszolgává válik. Noha jövőbeli dolog eladható, írja ediktum-kommentárjában Paulus, mégsem tekinthető az ilyen ügylet érvényesnek, hiszen az a várakozás, hogy valamely szabad ember elveszíti majd a szabadságát, nem egyeztethető össze az erkölccsel.³⁷⁵

Joggal tartotta ezért különösnek Kaser, hogy az élő személy jövőbeli hagyatékáról rendelkező adásvételi szerződés – mint amelyben valakinek a *halálára* spekulálnak – nem *contra bonos mores* jellege, hanem az áru „in rerum natura” nemlétezése indokával tekintendő semmisnek.³⁷⁶ Vassalli érvei³⁷⁷ szerint a kérdéses forráshely (D. 18,4,1) nem a jövőben várható hagyatékról szól, hanem olyan – jó- vagy rosszsziszteműen, azaz megtévesztés vagy tévedés folytán – megnyílnak vélt hagyatékról, amelynek szolgáltatása bár elvben lehetséges volna, azonban utóbb derül fény arra, hogy az örökhagyó mégsem hunyt el: ekkor pedig az áru jogi értelemben – s így „in rerum natura” – nincs.

A forrás nem használja e fordulatot, azonban a késő középkori jogtudomány *emptio rei futuræ*-nek, jövőbeli dolog vételének nevezte azt az esetet, amikor az eladó saját anyagból fog specifikációval előállítani új dolgot a vevő számára. Ha nem saját anyagból történik az új dolog előállítása, értelemszerűen³⁷⁸ vállalkozással van dolgunk.³⁷⁹ Ekkor – mint az *emptio rei speratae* esetében is³⁸⁰ – a jövőbeli dolog létesülése feltétele az adásvételnek, vételárat tehát csak abban az esetben kell fizetni, ha a jövőbeli vagy remélt dolog egyáltalán létrejött (és csupán annak mértéke szerint).

(d) „Res sperata”

A kifejezés – *emptio rei speratae* – nem forrásszerű, az a középkori jogtudomány terméke, didaktikus elnevezés az *emptio spei* analógiájára.³⁸¹ Említésére azért került sor

³⁷⁵ Paul. D. 18,1,34,2 ad edict.: „*Liberum hominem scientes emere non possumus. Sed nec talis emptio aut stipulatio admittenda est: 'cum servus erit', quamvis dixerimus futuras res emi posse: nec enim fas est eiusmodi casus expectare.*” Ld. még. Paulus D. 45,1,83,5: „... *ex libero servus fieri potest ... et casum adversamque fortunam spectari hominis liberi neque civile neque naturale est: ...*” Ld. pl. MEDICUS, Leistungsmöglichkeit..., 97.

³⁷⁶ KASER, Erbschaftskauf ..., 58.

³⁷⁷ Ld. VASSALLI, Filippo: I contratti sull'eredità del terzo vivente. In: Studi giuridici, Vol. 3, Tom. 1, Milano, Giuffrè, 1960. 343-344.

³⁷⁸ A klasszikus juristák többségi álláspontja, nem így azonban Cassiusnál, mivel szerinte a szerződés vegyes: az eredeti dologra nézve adásvételt, az újra nézve vállalkozást kötöttek a felek.

³⁷⁹ Pom. D. 18,1,20 libro IX ad Sab.: „*Sabinus respondit, si quam rem nobis fieri velimus etiam, veluti statuum vel vas aliquod seu vestem, ut nihil aliud quam pecuniam daremus, emptionem videri, nec posse ullam locationem esse, ubi corpus ipsum non detur ab eo cui id fieret: aliter atque si aream darem, ubi insulam aedificares, quoniam tunc a me substantia proficiscitur.*”

³⁸⁰ Ld. ehhez a vitatott kérdéshez ellenkezőleg: KURZ, *Emptio rei speratae* ..., 194-209.

³⁸¹ „Aunque la expresión *emptio rei speratae* no aparece cristalizada claramente en las fuentes, recogemos esta expresión, certera síntesis terminológica posterior de la idea romana.” Ld. CALONGE, *La compraventa* ..., 127.

az (a) és a (c) pontokban is, mert az *emptio rei speratae* fő forráshelye (D. 18,1,8 pr.) a „res futura” és a „sine re venditio” fordulatokat alkalmazza.

Hacsak érintőlegesen is – hiszen nem része a kutatásnak – tisztázandó a különbség az *emptio rei speratae* és az *emptio spei* között. A szakirodalomban voltaképpen két, el-
lentétes álláspont mutatható ki. Az uralkodó szerint a különbség lényege, hogy a remélt
dolog vételének hatálya felfüggesztő feltételtől függ,³⁸² míg a reményvétel feltétlen szer-
ződés.³⁸³ A *res sperata* a forrás szerint tipikusan a jövőbeli gyümölcs és szaporulat
(*futurus fructus et partus*). Ha ugyanakkor a jövőbeli szaporulatra vagy függő gyümölcs-
re úgy kötnek a felek adásvételi szerződést, hogy az előre kialakított vételár akkor is jár,
ha a betakarítás pl. vis maior miatt lehetetlenül: a felek reményvételt kötöttek.³⁸⁴ A szak-
irodalom nagyjában egységes álláspontja szerint³⁸⁵ csak a felek akaratától függ, hogy
feltétel nélküli, perfekt aleatórius reményvételt, vagy kockázatosnak *par excellence* nem
tekinthető, feltételes remélt dolog vételét kötnek-e.³⁸⁶ *Thomas* odáig megy, hogy a két
ügylet a „régijogban” nem is volt megkülönböztethető.³⁸⁷

A jövőbeli gyümölcsök, szaporulatok meghatározott áron történő megvétele –
e jellegéből adódóan – érvényes akkor is, ha a vétel tárgya, az áru a szerződés meg-
kötésekor még mint beszedésre, elvásztásra alkalmatlan dologrész, alkotórész
egzisztál csupán, azaz önálló, az áruforgalomban résztvenni képes dologként nem
létezik. A *veszélyviselés* szabálya itt nem értelmezhető úgy, hogy a teljes vételár
perelhető akkor is, ha a betakarítás utólagosan lehetetlenült. A vételárfizetés köte-
lezettsége ugyanis a szerződés függő hatálya miatt itt a mennyiség és minőség utó-
lagos meghatározódását követően keletkezik vagy esik el.³⁸⁸ Az *emptio rei speratae*
tehát nem aleatórius szerződés, hanem a rendes adásvétel körébe tartozó, feltétel-
től függő hatályú adásvétel.

C) A szerződés tárgya, avagy a reményvétel: adásvétel

(a) Bevezetés

Az alfejezet a szerződés közvetett tárgyai (áru és vételár) közül a *merx*, az áru
mibenlétét vizsgálja. A *pretium*, vagyis a vételár, továbbá a kötelem tartalma-
ként az ár megfizetési kötelezettsége jellegének vizsgálata a vevő kötelezettségeit
tárgyaló alfejezetben (E) található.

³⁸² Fő forráshelye egyezik a reményvétel fragmentumáéval, annak azonban nem 1. §-a, hanem princí-
piuma: „...fructus et partus futuri recte ementur, ut, cum editus esset partus, iam tunc, cum
contractum esset negotium, venditio facta intellegatur: sed si id egerit venditor, ne nascatur aut fiant,
ex empto agi posse.” (D. 18,1,8 pr.)

³⁸³ Ld. ehhez pl. ZIMMERMANN, Reinhard: *The Law of Obligations*. Boston, Clarendon, 1992. 246-247.
Másként ugyanakkor pl. KURZ, *Emptio rei speratae* ..., 194. Kurz-cal szemben ugyanakkor PENNITZ,
Das periculum ..., 204. o. 67. lj.

³⁸⁴ „Es konnte sogar dem Gestaltungswille der Parteien entsprechen, wenn man den Kauf zukünftiger
Früchte, deren Same noch nicht im Boden war, als perfekten Kauf behandelte. Dies war dann ein
Risikogeschäft ähnlich der *emptio spei*. War ein solcher Kauf nicht als Risikogeschäft gewollt, dann
wird der Vertrag natürlich als bedingter gestaltet worden sein.” Ld. KURZ, *Emptio rei speratae*..., 198.

³⁸⁵ *Thomas* úgy véli, nem csak a szakirodalom, hanem maguk a források is megalapozzák e kijelentést.
THOMAS, J. A. C.: *Venditio hereditatis*, 544-545: „But a modern *emptio spei* of crops, etc. is not
thereby excluded; indeed, the awkward D. 18.1.39.1 of Pomponius’s great contemporary, Julian, shows
a problem of an *emptio spei* with the price calculated in terms of the expected yield of oil from the
crop and that yield just does not result.”

³⁸⁶ Ld. pl. DAUBE, David: *Condition Prevented from Materializing*. In: T 28 (1960) 282. skk.; THOMAS,
J. A. C.: *Fictitious satisfaction and conditional sales in Roman Law*. In: IJ 1 (1966) 123; CALONGE,
Alfredo: *En torno al problema de la retroactividad de la condición en el derecho clásico*. In: St.
Volterra III (1969) 143; Hiv.: KURZ, *Emptio rei speratae*..., 194¹; 195⁶; 197¹¹ és 199.

³⁸⁷ THOMAS, *Venditio hereditatis*..., 543.

³⁸⁸ A betakarítatlan gyümölcsök eladását szabályozza pl. a németeknél az 1577. évi Reichspolizei-
ordnung (Titel 19 § 3), a gabonafelvásárló uzsorások megadóztatása végett. Vö. WINDSCHEID,
Pandekten II (9. Aufl. 1906) § 385 8b jegyzet.

Vita tárgya a szakirodalomban, hogy mit tekinthetünk árunak a reményvételben, sőt van-e egyáltalán áru.³⁸⁹ Az utóbbi kérdésre rendszerint igen a felelet, az áru mibenlétére vonatkozólag azonban már eltérnek a vélemények. Elvben nyilván négyféle álláspont képzelhető el, s mindegyiknek akadtak is természetesen képviselői: áru lehet a jövőben előálló dolog pusztá reménye vagy a jövőben előálló dolog maga, ill. mindkettő vagy egyik sem. E bizonytalanság részben a forrásszövegek (D. 18,1,8,1 és D. 19,1,12) alábbi látszólagos ellentmondásainak tudható be.

Könnyen zavaró tényezővé válhatnak ugyanis a következő fordulatok: „eladás dolog nélkül” (*sine re venditio*), „mintha kockázatot/kockázatosan vennének” (*quasi alea emitur*), „fogás vétetik” (*captum ... emitur*), „mivel ez remény vétele” (*quia spei emptio est*), „a háló kivetését veszem meg” (*iactum retis emero*), „kivetni nem akarta” (*iactare ... noluit*) stb.

Kérdés tehát: van egyáltalán áru, s ha igen, az a dolog maga-e, vagy megszerzésének reménye csupán? Ha ugyanis – forrásszerűen – a *captus*-t vagy a *iactus*-t tekintjük árunak (hiszen az „vétetik meg”, vagy azt „veszem meg”), igen „gyanússá” válnak a *captum emitur* és *iactum emero* fordulatok. A *iactum* (*iactus*, -ūs) és *captum* (*captus*, -ūs) szavak egyaránt lehetnek ugyanis tárgyesetben álló főnevek és a két igei gyök tárgyesetbeli *supinum*ai. Ezek az igék: egyfelől a *iaciō*, -ēre, ill. ennek gyakorító alakja, a Celsus által is használt (sc. *iactare retem...*) *iactō*, -āre ige, másfelől a *cāpiō*, -ēre ige.

Az említett *supinum* Accusativusa cél-, vagy véghatározói értelmű, így akként lenne fordítható a két fordulat: „a fogás végett/fogni vesznek” vagy a „kivetés végett/kivetni veszek”. A grammatikai probléma abban áll, hogy a *supinum* – e véghatározói értelmű – tárgyesetben csak a mozgást és adást jelentő igék mellett állhat, az *emō*, -ēre ige azonban nem jelent sem mozgást, sem adást. Ezek következtében a *captum/iactum* szavakat tárgyesetű főnévként kell tekinteni.

Ebből pedig adódik, hogy maga a kivetés, a dobás, ill. a fogás, vagy pedig ezek eredménye egyenlő az áruval. Nem helyes tehát az, hogy a fogás vagy a kivetés *végett* vásárol a vevő. Ha azonban a *iactum* névszó tárgya a mondatnak, kérdéses, hogy mit lehet egyáltalán megvenni a hálóvetésen mint tevékenységen (*iactus retis*=βόλος). A fogás már találóbb, hiszen benne van mind a siker, mind a balsiker lehetősége: „teli háló” esetén ez a fogás, „üres háló” esetén pedig amaz.

Mindkét szóban benne van ti. a cselekvést jelentő ige főnevesülésének jelentése, mely inkább a tevékenységre (dob||ás, fog||ás) utal. Ezzel egyenértékű ugyanakkor a fogás esetében maga a dologi eredmény: az eladó (halász) által foglalással elsajátított dologösszesség. Az eddigiek szerint tehát az „áru” lehet a forrás szava szerint a tevés, a tevékenység (fog||ás, dob||ás), ill. a kifogott bizonytalan összetételű és értékű dologösszesség maga.

Ha ezek mellé tesszük az *alea* vagy a *spes*³⁹⁰ árukénti megjelenését, további zavarok keletkeznek, mert ezek, ha egyáltalán javaknak tekinthetők, *immaterialis*, ill. *metajurisztikus*, sőt akár *ajuridikus* jellegűek.³⁹¹

³⁸⁹ BRAUN, Finden die Grundsätze, 9: „... Frage, ob bei diesem Geschäfte ein Kaufobjekt existiere, ...”

³⁹⁰ Az „*alea*” és a „*spes*” (jelen esetben mint jogi műszavak) jelentése megegyező, amint arra pl. *Calonge* is rámutat: „... los que realizan un negocio o contrato aleatorio operan con la spes o esperanza de ganancia; por eso la emptio spei es la compra del alea o azar, ...” Ld. *CALONGE*, La compraventa ..., 33.

³⁹¹ „Die Hoffnung ist ein Affect. Sie gehört als solche dem Gefühlsleben der Seele an. Im Zustande des normalen Gefühlslebens befinden sich die in diesem wirksamen mannigfachen Kräfte und einzelnen Gefühle in relativem Gleichgewichte. ... ist Hoffnung: der aus einem mit Sicherheit erwarteten, zukünftigen Erfolge plötzlich entstehende Affect der Lust. ... Die Hoffnung ist demnach, wie auch [D. 18,1,8,1] mit Recht dies auffasste, das Motiv des Kaufabschlusses.” Ld. ENDEMANN, 68-69.

Ha egyszer nem sorolhatók az anyagi léttel bíró javak közé, tekinthetők-e automatikusan *res incorporalis*nak? A fogalom Gaius³⁹² és nyomán Jusztinianosz³⁹³ szerint az adásvétel tárgyává tehető, vagyoni értékkel bíró jogokat – „*quæ in iure consistunt*” – (pl. az átruházható dologi jogok, kötelmi követelések) és egyes egészben átruházható vagyonösszeségeket (pl. a hagyaték) jelenti.

Mint látható volt, a „kockázat”, a „remény” a forgalmi életben már önmagában is valódi értékkel bír, emellett a források szerint adásvétel tárgyává is tehető mindkettő. Tekintettel azonban metajurisztikus vagy ajuridikus jellegükre, ill. a romanisztikában érvként gyakorta segítségül hívott „*ratio sana*”-ra, a józan észre, *ius*-ként – mint a fentiek – már bizonyosan nem fogadhatók el. Még akkor sem tekinthetők jogosultságoknak, ha a „reményvevő” keresettel érvényesítheti szerződő partnerén a fogás egészének a részére történő átadását (ha volt fogás).

Ezek alapján a reményt és a kockázatot csakúgy célszerű lenne – pl. „*res immaterialis*” néven – k i v e n n i a *res incorporales* fogalmából, miként szintén helyes volna m e g h a g y n i a *genus proximum*, azaz a dolgok, a *res* fogalmán belül. A következőkben – lehetőségük indokolást igénylő kizárása végett – azok a megközelítések vizsgálandók, amelyekben nem beszélhetünk áruról, mivel egyéb – munka- vagy társasági – szerződésként más a szolgáltatás tárgya.

(b) A reményvétel mint munkaszerződés

Már Gaius³⁹⁴ felismerte, majd Jusztinianosz is³⁹⁵ megerősítette: bizonyos tényállásoknál kérdéses, hogy a felek adásvételt vagy bérletet kötöttek-e. Az adásvételtől való elhatárolás nehézségei a római bérlet (*locatio-conductio*) mindhárom esetében (dologbérlet, vállalkozás, munkaszerződés) előbukkannak.³⁹⁶

A reményvételnél pedig különösen csábító gondolat, hogy a *locatio-conductio operarum*mal hozzuk összefüggésbe. A halászás (hálódobás, *iactus retis*³⁹⁷) és a madarászás (madárfogás, *captus avium*) a rómaiak által ugyanúgy alacsonyrendűnek tekintett fizikai munkák, miként a munkaszerződés tárgyai is az *operæ illiberales*. A munkavállaló, a *locator operarum* továbbá ugyanúgy nem szavatol az eredményért, amint az *emptio spei*nél a *venditor*, ugyanakkor – miként látni fogjuk – mindkettő tartozik rendelkezésre állni. A *merces*-nek, vagyis a munkabérnek végül ugyanúgy pénzben kell állnia, mint a *pretium*nak, a vételárnak.

Jelentkezik azonban két elem, amely élesen elhatárolja a két szerződéstípust, és aláássa a párhuzam koncepcióját.³⁹⁸ Az e g y i k az, hogy a *conductor operarum*,

³⁹² Inst. Gai II,12: *Quædam præterea res corporales sunt, quædam in corporales*.

Ld. még Inst. Gai II,14: *Incorporales sunt, quæ tangi non possunt, qualia sunt ea, quæ in iure consistunt, sicut hereditas, usus fructus, obligationes quoquo modo contractæ. ... nam ipsum ius successionis et ipsum ius utendi fructu et ipsum ius obligationis incorporale est. eodem numero sunt iura prædiorum urbanorum et rusticorum.*

³⁹³ Ld. I. 2,2 de rebus incorporalibus (pr. és 2-3): ugyanaz, mint Gaiusnál.

³⁹⁴ Inst. Gai III,145: *... in quibusdam causis quæri solet, utrum emptio et venditio contrahatur an locatio et conductio.*

³⁹⁵ I. 3,24 pr.: *Locatio et conductio proxima est emptioni et venditioni iisdemque iuris regulis consistit.*

³⁹⁶ A hazai szakirodalomban újabban ld.: JUSZTINGER János: A római adásvétel és bérlet határain: vételár vagy bérleti díj? In: AÜ Szeged. AJP Tom. VII. Publ. doct. jur. / szerk. Tóth Károly. Szeged, SzTE, 2007. 113-133. (=Az emptio venditio és a locatio conductio határain: vételár vagy bérleti díj? In: JT 9 (2008) Pécs, PTE-ÁJK, 2008. 229-252.) Ld. még: PÓKECZ KOVÁCS Attila: Quelques observations sur la division de la locatio-conductio. In: FS Benedek 217-230.

³⁹⁷ NISHIMURA, M. Shigeo: *Iactus retis: Emptio spei* oder Arbeitsvertrag? SIHDA-előadás [álláspontját nem ismerem]. Ld. WÜBBE, Felix B. J.: XLIIe Session de la S.I.H.D.A. à Salzburg (20-23 septembre 1988). In: Tijdschrift 57 (1989) 230.

³⁹⁸ Ld. a pandektajogban pl. BECHMANN, August: Der Kauf nach gemeinem Recht. 1884. Teil 2, Abt. 1, 168-169.; továbbá szintén az eredményre való kilátás („Gewinnaussicht”) bizonytalan voltára hivatkozással pl. KNÜTEL, Hoffnungskauf..., 450.

a munkaadó a(z idő)bért utólagosan és az elvégzett munka arányában fizeti meg a munkavállalónak, míg a (*spei*) *emptor*, a vevő a kialakított teljes vételárral feltétel nélkül akkor is tartozik az eladónak, ha reményeiben utóbb csalatkoznia kellett. Az arányos időbér kikötése és meghatározása olyannyira *essenciális* eleme a munkaszerződésnek, hogy az operæ illiberales végzésére kötött szerződés eleve ingyenesség³⁹⁹ vagy a világosan meg nem határozott elszámolású bér⁴⁰⁰ esetén egyenesen a szerződés semmisségére vezet.⁴⁰¹ A megfelelően kikötött és meghatározott, azonban utólag meg nem fizetett bér pedig *actio locativa* követelhető. Az ingyenesség, a szolgáltatások aránytalansága vagy a kockázatoság tehát egyáltalán nem fér össze a munkaszerződés fogalmával. A reményvétel aleatórius, ellenben a munkaszerződés nem aleatórius ügylet.

A m á s i k tényező az, hogy megoldhatatlannak tetsző problémát okozna az ügylet munkaszerződéssé minősítése esetén, ha azt kellene meghatározni, hogy a munkáltató milyen módon s címen szerezne tulajdont az eredetileg a *res nullius* körébe eső zsákmányon.

A halász, vadász stb. mint munkavállaló *per occupationem* eredeti szerző, s így a birtokbavétellel a fogáson, zsákmányon tulajdont szerzett. Nincs ugyanis forráshely, amely szerint ilyenkor őt, a munkavállalót pusztán birtokközvetítő detentornak kellene tekinteni, s a fogás által fizikailag a dolgon, a fogáson önálló kialakult hatalmi helyzet a munkáltatónak számítana be, s így emezt tenné nyomban tulajdonossá. Ekkor a munkáltató lenne fikcióval *occupans*-nak tekintendő, így nem szorulna elbirtoklásra, hiszen a birtokbavétel nála számítana be, s tenné értelemszerűen őt – „statim”, vagyis e tény által azonnal – tulajdonossá.

Ilyen fikció híján azonban továbbra is kérdés, hogy milyen jogcímen adja át tehát a munkáltatónak a fogást, hogy az tulajdont, azaz legalább tulajdonszerzésre alkalmas, jogi birtokot legyen képes szerezni azáltal. A *conductor operarum* ugyanis az ilyen átadás által nem jutna megfelelő *causa possessionis*hoz, s így tulajdonszerzésnek is akadálya volna. A megfizetett pénz mint időbér ugyanis kizárólag a munka ellenértéke; ha az kiterjedne a zsákmánydologra is, akkor nevesíthetetlen, vegyes szerződéssel állnánk szemben, és nem lenne megoldott az „üres háló esete”.

Nem terjedhet ki tehát a zsákmányra, így azonban a sikeres fogás átadása – ellenérték híján – a munkavállaló ajándéka volna a munkáltatójának. Ez képtelenség, hiszen ez szintén névtelen vegyes – *negotium mixtum cum donatione* (?) – szerződés lenne, s ekkor szintúgy gond a „*nihil capit/inciderit*” bekövetkezése, miként az előbbi esetben: ha „üres a háló”, milyen címen marad el az ajándékátadás, a *datio*? Akkor már elfogadhatóbb az az abszurditás, hogy a sikeres fogás „a jogképtelen természet ajándéka”, mely nem tartozik sem szavatossággal, sem gondossággal, sem a teljesítéssel magával. Látható, hogy munkaszerződés esetén megoldhatatlan lenne a munkáltató tulajdonszerzése, hiszen elvileg a zsákmánynak még a jogi birtokához sem juthatna hozzá. Az ügyletnek – ti. mind a jogi, mind a hétköznapi értelemben vett ügyletnek – ugyanakkor az a nyilvánvaló célja, hogy a „parton álló” fél megszerezze a kívánt javakat, ha a külső, a legnagyobb gondossággal sem irányítható körülmények azt lehetővé teszik.

Ellentétes állásponton van azonban BRAUN – Finden die Grundsätze..., 5. –, amikor kijelenti: „Alle Begriffsmomente des Kaufes sind bei emptio spei vorhanden.”

³⁹⁹ Ld. pl. Ulp. D. 19,2,46: *Si quis conduxerit nummo uno, conductio nulla est, quia et hoc donationis instar inducit.*

⁴⁰⁰ Vö. pl. Gaius D. 19,2,25 pr.: *Si merces promissa sit generaliter alieno arbitrio, locatio et conductio contrahi non videtur: ... sin autem ille vel noluerit vel non potuerit mercedem definire, tunc pro nihilo esse conductionem quasi nulla mercede statuta.*

⁴⁰¹ Vö. I. 3,24 pr.: *Locatio et conductio proxima est emptioni et venditioni iisdemque iuris regulis consistit. nam ut emptio et venditio ita contrahitur si de pretio convenerit, sic etiam locatio et conductio ita contrahi intellegitur si merces constituta sit.*

(c) *A reményvétel mint társaság*

Nem érdektelen ezek után a párhuzamok felvázolása a forrásokbeli reményvétel és a társaság egyik esete, a *societas unius rei* között sem.⁴⁰² A társaságnak e típusában a társak, a *socii* egyetlen közös ügylet, ügyködés lebonyolításában állapotodnak meg. A társas célhoz való hozzájárulás aránya megállapodás kérdése, miként az is, hogy a hozzájárulás pénzben, más dolog vagy jog átruházásában vagy pedig munkavégzésben álljon. Tegyük fel, hogy az említett közös ügylet⁴⁰³ a halászat! Az egyik *socius* pénzzel – mint a reményvételbeli vevő vételárral⁴⁰⁴ – tartozik, a másik társ munkavégzéssel – miként az eladó a háló kivetésével – járul hozzá a társasági célhoz. Amennyiben tehát a társak a halászatra úgy szövetkeztek, hogy mindannyian részesednek a fogásból (*captus*), e társaságfajttával állunk szemben, s ebben az esetben – a munkaszerződéstől eltérően – még az aleatórius jelleg is megvan.⁴⁰⁵ Ha azonban a hálódobás bizonytalan eredményéből csak az egyikük részesül (amiként az *emptio spe*ben természetesen csak a vevő), úgy *societas leonina*val állunk szemben, mely társaságként eselik.

További megfontolásra érdemes adalék *Sabinus* nyomán *Ulpianus* véleménye, mely szerint „*nemo societatem contrahendo rei suæ dominus esse desinit*”, vagyis hogy „senki nem szűnik meg tulajdonos lenni, aki társasági szerződést köt” (vö. D. 19,5,13,1). Ennek az ügyletnek ugyanakkor lényegi eleme az, hogy az ügyletkötéskor még birtokba nem vett – azonban a birtokbavétellel később per occupationem szerzett – javak elsajátítása utóbb megtörténjék, azaz hogy legalább részben tulajdonosváltás következzen be e jószágok tekintetében. Nyilvánvalóan egybevág a fenti megállapításokkal ez is, mely rendszerszemléletet tükrözve zárja ki a reményvételként definiált ügylet társasági szerződésként történő lebonyolítását.

*Gaius*nál ugyanakkor – aki institúcióiban *Servius Sulpicius*ra hivatkozik (vö. Inst. Gai III,149) – a leonina-tilalom egy finomabb verzióját találjuk, mely talán kissé megingatja a *prima vista* az előzőeket. Eszerint „kérdés, lehet-e úgy kötni társaságot, hogy valaki nagyobb részben húz hasznot, s csak kisebb részben viseli a kárt. ... Úgy is lehet kötni társasági szerződést, ... hogy valaki semmiféle kárért nem felel, de a haszonból részesedik, feltéve, hogy a közreműködése olyan értékesnek látszik, hogy méltányos őt ezzel a kikötéssel bevenni a társaságba. ... ha tehát az egyik pénzt visz be, a másik nem visz be, és mégis közös közöttük a haszon, gyakran ugyanis valakinek a munkája pénzzel ér fel.”⁴⁰⁶ Eszerint már bizonyossággal kijelenthető, hogy a reményvétel alapesete akkor minősülhet csupán társaságnak, ha a *lucrum inter eos commune sit*. Úgy látszik tehát, hogy nem is annyira a halász (socius/venditor) által okkupált halfogás tulajdonjogának átruházása az az ok, ami kizárja a társaságot, hanem e tulajdonjog halász általi teljes elvesztése a vállalt átruházás folytán, ti. nem részesülne a haszonból.

Az *egyoldalúan* kockázatos jellegű társaság tehát elejthető,⁴⁰⁷ s így helyesnek látszik az a fenti álláspont, mely szerint a reményvételével megegyező tényállású társaság – mint *societas leonina* – semmisségre vezetne.

⁴⁰² A gondolatot KNÜTEL – Hoffnungskauf..., 450. – veti fel a vitatott hitelességű *captus missilium* esetére vonatkozólag. Azonban egyfelől nem a *societas unius rei* esetére korlátozza a párhuzamot, másfelől végső soron adós marad az indokolással.

⁴⁰³ Az „ügylet” kifejezés itt nem mint „jogügylet”, hanem mint „ügyködés” szerepel, hiszen reálaktusról van szó.

⁴⁰⁴ I. 3,23,2: *Item pretium in numerata pecunia consistere debet.*

⁴⁰⁵ Ld. Pomp. D.18.1.8.1: „... si nihil inciderit ...”

⁴⁰⁶ Csak a kiemelt rész: ... *et tamen lucrum inter eos commune sit; sæpe enim opera alicuius pro pecunia valet.*

⁴⁰⁷ Ebből az elvből is levezethető a társ jogos igénye arra, hogy a közös ügyekben szoros és transzparens ügy-, ill. könyvvitel valósuljon meg. Az ezzel kapcsolatos gyakorlati problémákhoz és a gazdag

Mindezek alapján megállapítható egyfelől, hogy a „reményvétel” tényállásai valóban az adásvételhez állnak a legközelebb, másfelől, hogy ezek az esetek társaságként vagy munkaszerződésként szabályozva érvénytelenségre vagy jogi képtelenségekre vezettek volna. Ezek a helyzetek ezért szükségképpen csak egy másik szerződés fogalma alatt kaphattak helyet, s valószínűleg éppen azért nyertek adásvételként szabályozást, mert a rómaiak azt tekintették a döntőnek, hogy az egyik fél összecszerően meghatározott pénzt szolgáltat a másik félnek azért, hogy már csak a természet vagy a sors kegyén múljék az utóbbi által kilátásba helyezett valamiféle dolgok (*merces*) tulajdonának megszerzése.

D) Az eladó kötelezettségei

Ha a fenti tényállásokat adásvételnek minősítették, akkor a továbbiakban azt kell vizsgálni, hogy az *emptio-venditio* szabályai mennyiben alkalmazhatók rájuk. E körben a kötelelem tartalma, vagyis a felek jogai és kötelezettségei vizsgálandók, elsőként az eladó kötelezettségei, s ezen belül is először az áru szolgáltatására vonatkozók.

A szolgáltatás nem pénzbeli tárgyával kapcsolatos eddigi vizsgálódások kizárták, hogy az ügylet ne adásvétel lenne. A szolgáltatás tárgya így áru (*merx*) és vételár (*pretium*). A fent írt négy lehetőség – azaz dologáru, vagy reményáru, vagy vegyes áru, vagy pedig „nem áru” – közül az első három egyelőre fennmaradt a rostán. Kérdés tehát, hogy mit a leghelyesebb a reményvétel tárgyának tekinteni: a reménybeli dolgot magát-e, esetleg „*res immaterialis*”-ként a reményt-e, vagy a fogás sikerességétől függően – vegyesen – mindkettőt. Az ezzel kapcsolatos további kérdéseket tárgyalja ez az alpont, mely a kötelelem tartalmát az eladó oldaláról vizsgálja.

(a) *Dare, facere, praestare* ?

Tekintettel arra, hogy az esetek zömében maga az eladó is tulajdonosa az árunak, az átruházó ügylet által rendszerint megvalósulhat a vevő *azonnali*, civiljogi hatályú tulajdonszerzése. Erre – vagyis a *datio*-ra, azaz *dare*-szolgáltatással teljesíteni – ugyanakkor mégis kötelmi *kötelezettsége* az eladónak, noha a tulajdonszerzés ennek lététől függetlenül, pusztán a körülmények által nyilvánvalóan bekövetkezhet. Az eladó kötelessége ti. csupán az, hogy a maga részéről mindent megtegyen azért, hogy a vevő *utóbb* tulajdonossá válhasson. Ilyen könnyítés hiányában az, hogy az eladó teljesített-e, a vevő tulajdonszerzésétől függene. E kérdés eldöntéséhez pedig minden egyes adásvételi ügyletnél a tulajdonperéhez hasonlóan körülményes eljárást igényelne a tulajdoni kérdés tisztázása, ez pedig az áruforgalmat megbénítaná. Emiatt az eladó kötelezettsége csupán *vacuum possessionem tradere*, vagyis a dolog *birtokának* a vevőre történő átruházása úgy, hogy szavatol ennek jog-, per- és tehermentességéért. A cél tehát az, hogy a vevő a dolog birtokát mindaddig megtarthassa, amíg a tulajdonjogot, illetőleg a dolog idegen dologbeli jogtól való mentességét elbirtoklás útján meg nem szerzi. Az eladó szolgáltatási kötelezettsége ezért tehát a tágabb értelmű *facere*-szolgáltatás, pontosabban a birtokátadás *facere*-jellegén túl a szavatossági helytállás, azaz *praestare*-szolgáltatás. Az adásvételben *datio*val csupán a vevő tartozik a vételár tekintetében.⁴⁰⁸

feliratanyag vizsgálatához ld. JAKAB Éva: Kockázat és kalkuláció az építési vállalkozásnál. In: MJSz 1/1 (2006) 19-27.

⁴⁰⁸ Mindezek csupán tankönyvszintű ismeretek, külön hivatkozások feleslegesek. Annyi megjegyzendő, hogy az álláspontok rendszerint abban térnek csupán el, hogy az eladó szolgáltatási kötelezettségeit együttesen a tág értelmű *facere*, vagy pedig a birtokbaadásra nézve a szoros értelmű *facere*, a szavatossági kötelezettségekre nézve pedig a *praestare* (a tág értelmű *facere* része) kategóriába sorolják.

A reményvételben azzal a különleges helyzettel szembesülhetünk, hogy az eladó tulajdonos voltával kapcsolatban még elvben sem merülhet fel probléma, kétely. Amennyiben ti. a vétel tárgya a remény, úgy azon tulajdonjog fenn sem állhat, de birtokba sem adható; a reményvételt – ha árúja a remény – nem így kell, és így nem is lehet teljesíteni eladói részről. Ekkor tehát még a *traditio vacuæ possessionis* sem kötelezettsége az eladónak, hiszen ezzel csak akkor tartozik, ha a remény beteljesedett, s volt fogás. Ha ugyanakkor a reménybeli dolgokat magukat tekintjük árunak, „borítékolható” az eladó tulajdonos volta. Ezek egy részének – mint *res nullius*nak – a megfogása, kifogása, kihalászása, elejtése stb. ugyanis foglalásnak minősül, s így az az eladó mint occupans azonnali és eredeti tulajdonszerzéséhez vezet.⁴⁰⁹

E megállapítások nemcsak a szolgáltatás tárgyának meghatározása körében érdekesek, hanem részben ezekre lesznek építendőek az alább az eladó jogszavatosi kötelezettségénél kifejtettek is. A szakirodalmi álláspontok alábbi rövid összefoglalása szerint az áru (miként arról már több helyütt szó esett) vagy a remény, vagy a *reménybeli* dolog (\neq a *res sperata*, *remélt* dolog fogalmával!), vagy pedig – egymást a szerződés teljesítésekor már vagylagosan kizáróan – mindkettő. A negyedi variációt – amikor ti. egyik sem tárgya – már a *l.-c. operarum* és a *societas* vizsgálatánál kizárhattuk.

(α) „S p ē solvere”

A p a n d e k t i s t á k véleménye szinte egyöntetű a tekintetben, hogy itt áruként materiális jószág nem, csakis annak reménye jöhet szóba.⁴¹⁰ A reményt azonban már többféleképpen értelmezik. Még nem tért el a forrásszöveg szoros értelmétől a XVII. századi *Weidmann*, aki szerint az eladó teljesen jogszerűen jár el, ha a vevőre a reményt ruházza.⁴¹¹ *Glück* hatalmas pandektakomentárja szerint a reményvétel egy bizonytalan eredmény pusztá reménye feletti szerződés.⁴¹²

A XVII-XVIII. századi *Fürbringer* már a dolog „elvárásának eladását” használja a reményvétel meghatározásakor. Álláspontja akkor lenne igazán jelentősnek tekinthető, ha az alkalmazott *expectatio rei* kifejezést modern magánjogi tanok technikus értelmében, mintegy v á r o m á n y k é n t értené. Ez ugyanakkor keletkezésének idejét tekintve kizárható, s ezért a szó inkább pusztá várakozásnak, elvárásnak fordítandó a maga környezetében.⁴¹³

E felfogások olyannyira uralkodóak voltak, hogy az Allgemeines Preussisches Landrecht egyik, *Suarez*-féle tervezetében is megjelentek igen lakonikus tömörséggel: „Hier ist Hoffnung selbst merx...”⁴¹⁴ Ennek nyomán aztán *Puchta* szerint a vétel tárgya az a véletlen⁴¹⁵, amelynek következtében a dolog előáll. A szolgáltatásra köteles fél ellenértékként az eredményre való, utóbb akár csalfának is bizo-

⁴⁰⁹ Vö. Gaius D. 41,1,1,1: *Omnia igitur animalia, quæ terra mari cælo capiuntur, id est feræ bestię et volucres pisces, capientium fiunt.*

⁴¹⁰ A következő négy (α -tól δ -ig) cím (Spe ... / Re ... / Aut spe, aut re ... / Nec spe, nec re solvere) nem abból indul ki, hogy „bármilyen, ami latinul van, mélyenszántónak tűnik” (quidquid latine dictum sit altum videtur), hanem BÄLDUS-nak a D. 18,1,8-hoz fűzött kommentárjából, mely szerint a vétel vagy a dolog, vagy pedig a remény felett köthető: consistit emptio, sive fundetur super re, sive super spe. Vö. CALONGÉ, *La compraventa...*, 80. Ennek megfelelően a négy cím: teljesítés remény által, dolog által, ill. vagy dolog, vagy remény által, végül: sem dolog, sem remény által.

⁴¹¹ WEIDMANN: *De emptione spei*. Teil III. 1687.: „Spes ... iuste et legitime ... transfertur.”

⁴¹² GLÜCK: *Erläuterung der Pandekten* Teil IV, Abt. I, 192.: „... Vertrag über die bloße Hoffnung eines ungewissen Gewinnes”

⁴¹³ FÜRBRINGER, *De emptione spei*. 1714. § 7: „Emtio spei est contractus consensualis a contrahentibus initus super expectatione rei.”

⁴¹⁴ Teil I, Titel 11 (SUAREZ)

⁴¹⁵ „Zufall”, in: PUCHTA, Georg Friedrich: *System des gemeinen Civilrechts*. München, 1832. § 258 1 a

nyuló kilátást kapja – így *Windscheid*.⁴¹⁶ *Treitschke* a kereskedelmi vételről írott művében nyomatékkal utal rá, hogy a *res vendita*, az eladott dolog [sic!] nem lehet más, mint a remény.⁴¹⁷ Ezzel a reményvételt kiveszi a *sine re venditiones* köréből, hiszen álláspontja szerint van eladott dolog. Álláspontja így megfelel a forrásoknak, de ütközik is azokkal (sc. D. 18,1,8 pr.-1: *sine re venditio intellegitur...*).

A modern romanisztikában is a legtöbben a fenti álláspontot fogadják el. Csak példálózva: *Calonge* szerint itt a sors vagy a véletlen a szerződés tárgya, s a felek viselik a nyereség előálltanak vagy elmaradásának veszélyét;⁴¹⁸ valójában nem a jövőbeli dolog, hanem szolgáltatásának valószínűsége az áru *Arangio-Ruiz* szerint is.⁴¹⁹ Ugyanezt a distinkciót követve a beteljesedni képes várakozást tekinti árunak *Daube*,⁴²⁰ amint *Kaser* a nyereségre való kilátást;⁴²¹ *Kurz* a forrasszöveghez híven az emptio speit egy dologi áru nélküli adásvételnek (*sine re venditio*) tekinti, amiben „egy *spes*”-t adnak el.⁴²²

A többségi álláspont hívei tehát hűen követik a *Digesta*-szöveget, s – nevezék azt elvárásnak, véletlennek, sorsnak, kilátásnak, valószínűségnek vagy várakozásnak – egy immateriális jószágot, a reményt tekintik árunak.

(β) „R ē solve”

A forgalmi élet íratlan törvényszerűségeiből táplálkozóknak tekintik álláspontjukat azok, akik a vétel tárgyának magát a jövőben előálló dolgot látják. Rendszerint meglepő módon *affectione animi* azzal érvelnek, hogy a vevő *nyilvánvalóan* nem reményt akart venni magának, hanem vadat, halat, ill. a nép közé kiszórt pénzt vagy *tesseræ*-t.⁴²³ Piaci érveiket olyannyira meggyőzőnek vélik, hogy sorra adósak maradnak annak magyarázatával, hogy ha nem az áru specialitása, akkor mi az oka annak, hogy a felek kötelezettségeinél az *emptio-venditio* általános szabályaihoz képest a reményvételben igen jelentős eltérések mutatkoznak: vagyis miért van az, hogy a reményvétel – a *Gilgames* 4600 éves sorával élve – „sok mindenhez hasonlít, de nem azonos semmivel sem”. Noha jelentős szerzők is akadnak az álláspont képviselői között, a problémát mégis rendszerint azzal az igen egyszerű érveléssel magyarázzák, hogy az eltérések oka a forrás szava szerint „*quia id actum intellegitur*”, vagyis az, hogy a megállapodás tartalmában a felek szabadon, így egyeztek meg.

Ebben még volna is igazság, azonban a szerzők figyelmen kívül hagynak több releváns körülményt, így pl. azt, hogy a konszenzuális vételben a *bona fides* szerinti tartalmat (pl. a szavatosságot) kizárni ekkorra már kifejezett nyilatkozatokkal, mellékegyezményekkel – pl. *pactum de non praestanda evictione*⁴²⁴ útján – kell, ezeknek ugyanakkor a forrásokban nyomát nem lelmi (részl. ld. lent (ε) alpont

⁴¹⁶ WINDSCHEID, Bernhard: Lehrbuch des Pandektenrechts, 1891, Bd. 2, 405: „... die Aussicht auf Gewinn, welche sich allerdings nun als trügerisch erweist...”

⁴¹⁷ „... die verkaufte Sache ist ja eben die Hoffnung.” (Kiem. tölem.) Ld.: TREITSCHKE, Georg Karl [bearb. von WENGLER, Friedrich A.]: Der Kaufkontrakt in besonderer Beziehung auf den Warenhandel. 2. Aufl. Gera, Kanitz, 1865. 40.

⁴¹⁸ CALONGE, La compraventa..., 33: „La suerte o azar es el objeto; luego las partes aceptan el riesgo de ganancia o pérdida.”

⁴¹⁹ ARANGIO-RUIZ, La compravendita..., 119: „Qui oggetto di vendita non è propriamente la cosa futura, ma le probabilità che si presentano del se e del quanto della sua produzione ...”

⁴²⁰ DAUBE, Purchase..., Paoli, 206: „... emptio spei ... is purchase of an expectation, which may or may not materialize, in contradistinction to purchase of a thing.”

⁴²¹ KASER, Erbschafts Kauf..., 45: „... emptio spei, also ... Kauf der Gewinnaussicht.”

⁴²² KURZ, Emptio rei speratae ..., 207: „... der Kaufgegenstand ein spes ist.”

⁴²³ Amint ehhez DE VISSCHER – La vente..., 21. – citálja HOFMANNt: „... »nul ne serait satisfait« dit Hofmann »si après réussite, le pêcheur disait: vous avez eu l'espérance; quant aux poissons, je les garde pour moi«”

⁴²⁴ Ld. pl. RICCA-BARBERIS, Mario: Ancora sull'efficacia del »pactum de non praestanda evictione«. In: St. Francisci II. 13-25.

és (b) pont: jogszatosság). A további kritikai megjegyzések az egyes szerzők álláspontjának ismertetése után találhatók.

A reményvételbeli szolgáltatás-ellenszolgáltatás egyenértékűségéről a 18. század elején írott munkájában még a fent írt ódium nélkül fejti ki *Cramer*, hogy a vevő bizony nem mást vett, mint halat a halásztól, aki nem reményt ígért adni.⁴²⁵

Már szokatlan indulattal nyilatkozik az első német civiljogi kódex, az 1756. évi Codex Maximilianeus Bavaricus Civilis főkodifikátora, *Kreittmayr*. Álláspontja szerint a reményvétel „szubtilis római” ideája „minden józan megfontolásnak ellentmondó abszurditás”, a reményt materiális szemlélettel ugyanis úgy kell értelmezni, mint feltételes igényt, követelési jogot.⁴²⁶ Ez azonban téves álláspont, mert követelése a reményvételbeli vevőnek csak akkor lehet, ha az eladó mulasztott: nem szállt vízre, hálóját nem vetette ki, ill. a sikeres fogást nem adta át (ld. D. 19,1,12).

A jelentősebb pandektisták közül *Bechmann* vitriolos véleménye szerint „nichts wäre verkehrter”⁴²⁷, mint a reményvétel ideája. Azáltal ugyanakkor, hogy a reményvételt egy speciális *emptio rei futuræ*-nek titulálja⁴²⁸, nemcsak megszünteti az *emptio spei* önálló kategóriájának létjogosultságát, hanem fel is forgatja a szerződéskötéskor még meg nem lévő dolgok adásvételének általánosan elfogadott felosztását (*emptio rei futuræ, rei speratæ, spei*). *Hofmann* szerint a remény mint áru túlságosan illó, légnemű, üres, ezért lehetetlen dolog árunak ezt elfogadni.⁴²⁹

Az általános, a források szoros értelmén alapuló elméletet egyenesen a „bizarre” jelzővel illeti végül *De Visscher*. Meglepően azonban éppen a főforrások helyes értelmezésére s emellett önálló jogi argumentumként mindössze a *raison saine-re*, a józan észre hivatkozik.⁴³⁰ Ezek után persze nem meglepő, ha maga is „bizar” következtetésre jut: „l'espoir ne saurait être l'objet de l'emptio spei”.⁴³¹

Legújabban pedig *Bessenýó* nyomán az az ötlet, mely szerint a klasszikus kor juristái elfogadták volna a reményt az adásvételi szerződés tárgyaként, nem más, mint „ein abstruser Gedanke”, melyet egyébként a „romanisztika” *Accursius*-szal kezdve (!) mindvégig többségi álláspontként állított, bár meggyőző indokát valóban nemigen adta.⁴³² Nemcsak az „alea emitur” fordulat értelmezése, hanem a forrás lényegét adó „quia spei emptio est” kifejezésmód exegézise miatt is elemzést érdemel álláspontja. E tekintetben ugyanis – nem teljesen előd nélkül álló (ld. *De Visscher*) – véleménye szerint a *spei* szó ugyan a *spes* Genitivusa, azonban az nem a birtokos esetnek fordítandó Genitivus *obiectivus*, hanem az okhatározói értelmű, igazán pontosan csak körülírással fordítható Genitivus *causæ*. Ezért forrásunk nem

⁴²⁵ „Absonum sane est affirmare, quod spes ematur. ... pisces, quos iactu retis est [sic!] capturus, ... a piscatore ... Emtor emit. Non vero piscator promittit spem ...” CRAMER, Johann Ulrich von: Specimen novum iuris naturalis de Æquitate in probabilibus, exemplo emtionis spei illustrata. Marburg, Müller, 1731. 7-8.

⁴²⁶ „Distinction inter spem et rem speratam et futuram in iure romano guten Grund zu haben scheint, so ist es doch eine bloße römische Subtilität, oder besser zu sagen, eine wieder alle Vernunft streitende Absurdität – denn es wird ja die Hoffnung nicht, sondern nur die angehoffte Sache gekauft. Ld. KREITTMAYR, Aloysius von: Anmerkungen über den Codicem Maximilianeum Bavaricum civilem. 6 Bde. von 1758. Frankfurt-am-Main, Keip, 1985. (Nachdr.) 1487. Hivatkozta: BRAUN, Finden die Grundsätze..., 14²⁶ és 15³³.

⁴²⁷ ... azaz: „mi sem volna fonákabb [perverzebb, bolondabb, hóbortosabb]”.

⁴²⁸ BECHMANN, 143: „Die emptio spei ist also nicht anderes als eine eigenthümliche Art des Kaufs einer res futura ...”

⁴²⁹ HOFMANN Franz: Über das Perikulum beim Kauf. Wien, Manz'sche, 1870. 108: „zu luftige Ware.”

⁴³⁰ DE VISSCHER, La vente..., 121: „... la théorie bizarre de la vente d'un espoir, ...”
La vente ..., 31: „L'emptio spei n'a point d'autre objet que les choses futures elles-mêmes.”

⁴³¹ ... azaz: a remény nem lehet a reményvétel tárgya. DE VISSCHER, La vente..., 25: „L'interprétation des sources et la saine raison nous amènent donc à cette conclusion: l'espoir ne saurait être l'objet de l'emptio spei.”

⁴³² Azaz: „homályos/zavaros/fantáziadús gondolat”. BESSENYŐ, Kauf unbestimmter Mengen von Fungibilien ..., 103.

így fordítandó: „mivel ez reménynek a vétele”, hanem akként, hogy: „mivel ez remény miatti vétel”. Mindkét fél abban a reményben, ama *remény által motiválva* köti meg tehát ezt a spekulatív vételt, hogy a fogás sikere vagy sikertelensége révén nagyobb előnyhöz jut, mint amit maga nyújt partnerének. Véleménye szerint a *rei speratae*, ill. a *spei emptio* közötti jogi különbségek elhanyagolhatók, továbbá mindkettő aleatórius szerződés, ill. egyik sem perfekt ügylet, mivel az előbbi az áru *létrejöttével*, utóbbi az áru *megszerzésével* perfektuálódik. Ennek előmozdítása pedig az eladónak mindkét esetben kötelezettsége. Akkor lesz tehát a vétel perfekt, ha van fogás, s épp ezért tartozik az eladó az előbbi, a vétel perfektuálódását előmozdítandó kötelezettségein kívül a fogást is átadni. Véleménye szerint végeredményben az az antidogmatikus álláspont, hogy a remény az áru, a római adásvétel teljes denaturálása és szerencseszerződéssé minősítése volna.⁴³³

Ezzel a kétségkívül eredeti elmélettel szemben – ha a tanítványnak megengedtetik – leginkább az hozható fel, hogy elmélet csupán. Legott felmerül ugyanis a kérdés, hogy miért tartozik a vevő a vételárral üres háló esetén is. Noha az eladói oldalon előadottak kiválóan illeszkednek a római adásvétel szabályai közé, azonban nincs e keretek között válasz a kifogásolt esetre. Kevésnek tűnik ugyanis önmagában az, hogy „mert a felek így állapotok meg”, s ezáltal köti a vevőt a szerződés *ex fide bona*. Ha ugyanis a főérv az, hogy az áru megszerzéséig az *emptio imperfecta*, akkor ennek az a nyilvánvaló alapja, hogy a felek megállapodása sem perfektuálódott. Nem áll tehát, hogy „id actum est”, sőt, épp fordítva: „actum non est”! Ekéánt abból az eladóra nézve csakúgy nem fakadhat kötelmi kötelezettség, mint a vevő tekintetében: az ügylet ti. egyenlően kétoldalú (*emptio-venditio*), így a nyilatkozatok nem állhatnak meg egymástól függetlenül, mint pl. két stipuláció.

Véleményem szerint nem indokolható *in praxi* s emiatt (noha „*aliter*”) majd *in theoria* sem az a megállapítása: *mindkét* fél abban a reményben köti meg a vételt, hogy nagyobb előnyhöz jut, mint amit maga nyújt partnerének. Ebből ti. az következne, hogy az eladó érdekelt a minél kisebb fogásban. Ilyen érdek sem a *prima vista*, sem pedig mélyebb elemzés során nem mutatható ki. Nyilván nem a vagyonos római polgárok múltatták a vizek partján azzal az időt, hogy jövendő halfogásokat adtak el, hiszen ezért a relatíve soványka bevételért keményen meg kellett volna dolgozniuk. A halász kizárólag abban lehetett érdekelt, hogy minél bővebb legyen a *captus*, ekkor ugyanis neki „van reménye” arra, hogy vevője visszatér, s általányszerű bevételei rendszeressé válnak, sőt növekedhetnek, így megélhetése biztosítva lehet. Határozott álláspontom szerint a halászati-vadászati (stb.) vételek e reményvételszerű módja – a piaci készvételi modus mellett – bevett gyakorlat volt, nem pedig pusztán extrém antitezise az *emptio-venditio* „normál” eseteinek.

Mindennek az sem mond ellent – sőt ellenkezőleg, inkább erősíti –, ha arra vagyunk tekintettel, hogy kisebb fogás esetén a *captus piaci készvételként* történő értékesítése a halásznak nem érne meg úgy, mint egy fixáras reményvételben.⁴³⁴ Ez a fölös óvatosság ugyanis a halászokat éppen arra ösztönözné, hogy a tevékenységük révén szerzett javukat, ha csak lehet, reményvétel útján értékesítsék, amelyhez persze a másik fél is kell, emez pedig nyilván csak nyomottabb áron fog ilyen feltételekkel egy *captus incertus*-ért az ügyletbe belemenni (ti. *invicem se circumscribere concessum est*).⁴³⁵ Így ismét kizárható a vézna fogás érdeke.

A reményvétel valódi extremitása tehát nem abban állt, hogy atipikus *módja* volt az árubeszerzésnek, hanem abban, hogy atipikus *szabályok* vonatkoztak reá. A

⁴³³ Ld. BESSENYŐ, Kauf unbestimmter Mengen von Fungibilien ..., 98-107. és 112-114.

⁴³⁴ BESSENYŐ, Kauf unbestimmter Mengen von Fungibilien ..., 104.

⁴³⁵ Vö. pl. Paul. D. 19,2,22,3! Ld. 2. E) a) α) alatt.

zseniális római jurista ugyanis azzal, hogy speciális, *atipikus* szankciókat épített be a háló kivetésének vagy a fogás átadásának elmulasztása esetére, valójában kizárta, hogy a halász ne a jó fogásban legyen érdekelt: a vevő kockázata ti. éppen akkor kizárt, ha az eladón s nem az „anyatermészetben” múlt a siker, ekkor ugyanis a vevő valamilyen formában egyenértékű kártérítésre lesz jogosult (D. 19,1,12). Az pedig, hogy a jurista garantálni igyekszik a halász érdekeltségét, csak alátámaszthatja, hogy nem spekulatív játékgyletről van szó, hanem olyanról, amely a szükségletek kielégítésére ökonómiailag s szabályok révén már jogi értelemben is alkalmas.

A reményvétel tehát nem spekuláció és nem különbözeti ügylet, miként pl. *Kaser* írja.⁴³⁶ Épp akkor lenne ilyen, ha elfogadnánk, hogy a halásznak nem érdeke a fogás sikere. Az említett differenciálügyletben ugyanis a felek szándéka nem a tőzsdei áru vagy értékpapír valódi megszerzésére, hanem csupán az árfolyam-különbözetek révén à la hausse vagy à la baisse realizálható nyereség elérésére irányul.

Arra a – téma szempontjából rendkívüli jelentőségű – kérdésre nézve pedig, hogy az ügylet perfekt-e vagy imperfekt, az alanti (ε) alpontban található a részletesen alátámasztani megkísérelt válasz. Annyi ugyanakkor megjegyezhető a fentiekre utalással, hogy a vétel perfektuálódása nem a dolog (fogás) létrejöttén vagy megszerzésén múlik, az ti. már perfekt. Ellentmondás alakulna ki ugyanis ellenkező álláspont esetén: mi lenne a helyzet fogás híján? Már sohasem perfektuálódna a vétel? Ilyenformán ugyanakkor az sem lenne pl. megállapítható, hogy a szolgáltatás (fogás) a feleknek fel nem róható módon, a természet kedvezőtlen összjátéka folytán lehetetlenült-e, hiszen jogi értelemben még nem is létezik e szolgáltatás. Ha ti. imperfekt az ügylet, akkor nincs és nem is lehet a szolgáltatás mint olyan certa solutio meghatározva – „actum non est”! –, aminek meg kellene ítélni a lehetetlenült voltát. Az eladó tehát nem a vétel perfektuálódását tartozik egyfajta „együttműködési kötelezettség” vagy a *culpa in contrahendo* keretében szorgos munkájával elősegíteni, hanem ezzel azért tartozik, mert egyfelől a *bona fides*-t konkrét tartalommal esetről esetre kitöltő jurista erre inti, másfelől – s éppen az előbbi miatt – a feje felett lebeg a kártérítés, ha e körben mulaszt.

(γ) „A u t rē , a u t spē solvere”

De Visscher tudósi fantáziája kimeríthetetlennek látszik, mert – egyedüli – álláspontja szerint olyan megközelítés is képviselhető, hogy áru lehet mind a meghatározhatatlan jogi esszenciájú remény, mind a bizonytalanul előálló dolog maga: *vagylagosan*. Ez úgy értendő, hogy amennyiben üres marad a háló, vagyis „*si nihil inciderit*”, akkor a remény, amennyiben viszont előállt a *captus*, akkor a hal, a *missilia* stb. maga volt az áru. Arra hivatkozik, hogy a szünallagmán felül a szolgáltatás és ellenszolgáltatás megfelelő értékarányossága mindenkor kikerülhetetlen feltétel.⁴³⁷ További érvekkel is szolgál, amikor kijelenti, hogy minden adásvétel, így az *emptio spei* is feltételes szerződés, amelynek tárgya a feltétel bekövetkeztéig szükségképpen a jövőben előálló dolog reménye, a feltétel bekövetkeztével (vagyis ha van eredmény: fogás, azaz *captus*) viszont a dolog maga.⁴³⁸

⁴³⁶ Ld. KASER, Erbschaftskauf..., 50: „...ist kein Geschäft des normalen Wirtschaftsablaufs, sondern Spekulation, nicht anders als das heutige Differenzgeschäft.”)

⁴³⁷ DE VISSCHER, La vente ..., 29-30: „La doctrine imagine alors une alternative de deux objets certains. En cas de non-réalisation de la chose, ce sera la spes; en cas de réalisation, la spes encore, mais en relation très étroite avec la chose elle-même, car, cette fois, il fallait mettre celle-ci à la portée des obligations qui naissent du contrat. Grâce à la dualité de l'objet, il y aura toujours un équivalent du prix; grâce à l'alternative, on garde à la convention une élasticité qui répond d'une façon approximative à la notion d'incertitude.”

⁴³⁸ DE VISSCHER, La vente ..., 68: „L'emptio spei est envisagée comme une vente conditionnelle ..., il n'y a point de ventes parfaites, toute vente est conditionnelle!”

(6) „N e c rē , n e c spē solvere”

A reményvételbeli árucikk mibenlétére nézve, mint láttuk, elvileg egy negyedik álláspont is elképzelhető, mely sem a dolog reményét, sem a dolgot magát áruként nem fogadja el, mert nem is beszél áruról, hiszen az *emptio spei* tényállásaiban nem adásvételt, hanem a fent ismertettek szerint munkaszerződést vagy egyfajta társaságot vél felfedezni.

(ε) Álláspontom
a reményről mint áruról

Mi tehát a feloldandó probléma? (i) Amennyiben a dologszerzés *reménye* az áru, akkor nem indokolható *sikeres fogás esetén* a *fogás* átadásának kötelezettsége. (ii) Amennyiben pedig maga a várt *dologösszesség* az áru, akkor nem indokolható *fogás híján* a *vételár* megfizetésének kötelezettsége. A 2. D) a) β) („*Rē solvere*”) alpontban írt álláspontok kritikájára utalva, azok mellett a következők szerint oldható meg a több évszázada vitatott kérdés: „A reményvétel valóban remény vétele?”

(1) Az adásvétel célja és mondhatni „alapeszmeje” szerint az eladó elsőrendű kötelezettsége, hogy szolgáltatassa a dolgot; de nemcsak a dolgot magát, hanem annak a szerződés megkötése óta előállott vagy előállított minden megnövekedését, hasznát, növekményét, vagyis a *commodum rei*-t is. S ellenkezőleg: a „dolog” szolgáltatásának szerződésszerű voltát nem érintik a *vis maior* okozta esetleges értékcsökkenések.

Ha tehát – mint már szó volt róla – elfogadjuk, hogy a remény dolog, pontosabban nem anyagi dolog („*res immaterialis*”), akkor ezek az adásvételi „vezéreszmék” hiánytalanul érvényesülni látszanak a reményvételben is.

Az ilyen metajurisztikus-ajuridikus fogalomnak, mint a remény, lehet ugyanis szintén metajurisztikus-ajuridikus módon előálló növekménye: a beteljesedése folytán megfogott vadak, halak stb. Ezek a szerződés megkötésekor még nem voltak meghatározottak, tehát jogi értelemben véve még nem, csupán ontológiailag léteztek, így jogi szemléletben *a prima vista* tekinthetők időközi növekménynek. Más oldalról, az eladó halász mellett a természet, a jó szerencse stb. szükségképpen közreműködő, ugyanakkor – szintén szükségképpen – perelhetetlen „adó-társ”. Ezek a külső körülmények egytől egyig „*vis maior*-jelleggel” bírnak, s révükön egészben vagy részben meghiúsulhat a remény. Vagyis *vi maiore* pusztulás áldozatául eshet mind a szolgáltatás főtárgya, tehát a *spes* maga, mind annak növekménye, a *captus*.

Esetleges tetszetőssége ellenére két szépséghibája is van e gondolatsornak, s ezek még akkor sem hagyhatóak figyelmen kívül, ha a metajurisztikus jelleg említése kapcsán felmentést keresnénk a juridikus indokolás szükségessége alól.

Az egyik hiba tehát az, hogy a források szerint a reményvétel *sine re*, dolog nélküli adásvétel (ld. fent, *Treitschke*). A másik, hogy *commoda rei* – az elnevezésből is adódóan – csak dolgok, még hozzá jogi értelemben *önálló* dolgok esetén állhatnak fenn. Kérdés, a remény dologi jogi értelemben önálló dolog-e. Még akkor sem az, ha „*res immaterialis*”-nak kereszteltetett is el. Ha tehát a forrásokkal szembemenve a válasz igenlő, további gond, hogy ennek hasznai, *commodumai* fogalmilag nem lehetnek *ab ovo* szintén önálló dolgok, miként a reménybeli dolgok (halak, vadak stb.) azok. Amennyiben továbbá elválasztásra egyáltalán nincs is

DE VISSCHER, La vente ..., 72: „Quand bien même la chose n’arriverait pas à l’existence, l’emptio spei trouve son objet dans cette chose conçue comme probable.”

mód – pl. az *alluvio, avulsio, insula nata* esetén, melyek tipikus *commoda rei* –, akkor önálló jogi létük is kizárható. Ha pedig van mód az elválasztásra vagy a beszedésre, akkor sem lehetnek elválásukat *megelőzően* a földolog hasznai önálló dolgok, ez ti. fogalmilag kizárt. A remény tárgyai, azaz beteljesedése esetén e teória szerinti növekményei, hasznai ugyanakkor mind *ab ovo* önálló dolgok, *res nullius*-ok, s természetesen elsajátíthatók bárki által. A szerzés módja pedig esetünkben nem a gyümölcsszerzés, hanem a foglalás, amint arra pl. Gaius s nyomán a *Digesta* kifejezetten utal is.⁴³⁹ Foglalással tulajdont szerezni ugyanakkor nyilvánvalóan csak dolgokon, vagyis önállóan birtokba vehető javakon lehet.⁴⁴⁰

Mi a helyzet akkor, ha ezt az első látásra talán plauzibilis és „egyéni”, ugyanakkor sajnos forrásszerűtlen és jogi értelemben is nagyjából téves álláspontot – helyesen – megdőltnek tekintjük? Annyi történik, hogy igazat kell adni a reményvétel „feltalálójának”, Pomponiusnak. Szerinte ugyanis, ha a felek úgy állapodnak meg, hogy a vevő a kialakított árat „üres háló” esetén vagy egyéb fogás, dolog, nyereség, előny híján is teljes egészében megfizetni tartozik, ez – a ténylegesen fonák helyzet – azért van, „*quia spei emptio est*”, „mert ez a reménynek a vétele”.

(2) Az iménti álláspontnak a kialakítása, majd önkéntes megdőltése, továbbá a forrásszerűtlen véleményekhez fűzött fenti kritikai megjegyzések mindössze Pomponius igazának alátámasztásául voltak hivatva szolgálni.

A leghelyesebbnek tehát az tűnik, ha a források szoros értelménél maradva, az *emptio spei*-nél árunak egy, a szerződéskötéskor még nem létező dolog megszerzésének a puszta reményét tekintjük. Rendszerint hibásnak bizonyulnak azok az álláspontok, amelyek minden áron⁴⁴¹ rá akarják erőltetni az *emptio-venditio* általános szabályait a reményvétel speciális tényállásaira. A vevő ugyanis itt azért fizeti a vételárat, hogy már csak a sors szeszélyén vagy pusztán a természet kegyén múljon az, hogy a kilátásba helyezett dolgok felett tulajdont szerezhessen: az *emptio spei* egy aleatórius szerződés, s kockázati jellege éppen ebben áll.

Ha egyszer a pénz ellenértéke nem a halász – eladó – munkája, s e szerződés sem nem munkaszerződés, sem nem társaság, akkor mint adásvételi szerződésben hangsúlyosan kell vizsgálni a *vissztehervonatközöségeit*.⁴⁴²

Vagyis miben áll egy „reményteli helyzet” jogi és gazdasági jelentősége? Ez akkor is kérdés, ha a pénzbeli visszteher mértéke mint szabad megállapodás tárgya a kockázat fokához igazodik. Más szavakkal: „üres háló” esetén miért nincsen a vevőnek megtámadási joga a szembenfekvő szolgáltatások értékének esetlegesen feltűnő különbségére tekintettel? A válasz: a felek megegyezésének tartalmába foglalt, már említett *tacita conventio*, amelynek gazdasági alapja egyfelől az alább bemutatandó *v á r o m á n y o s i j o g h e l y z e t*, másfelől az eladó által elvégzett járulékos teljesítési cselekmények (halászás, vadászás stb.) értékessége.

⁴³⁹ Vö. a már említett Gaius D. 41,1,1,1-gyel.

⁴⁴⁰ Határeset az említett sodorvány, iszaplerakódás stb. Ha ezek ugyanis *ager limitatus*hoz, azaz kiért földhöz rakódtak, nem váltak annak alkotórészévé, s így nem is sajátíthatta el ipso facto azokat az általuk megnövekedett telek tulajdonosa. Ilyenkor ezeken a növekményeken tulajdonjog csak *occupatio* útján volt szerzhető. Vö. pl. BENEDEK Ferenc: Római magánjog. Dologi és kötelmi jog. Pécs, PTE-AJK, 1993. 46. Emiatt ugyanakkor helyesebb álláspontom szerint ezeket a növekményeket nem növekménynek, hanem önálló ingatlanoknak tekinteni.

⁴⁴¹ Ld. pl. BRAUN disszertációját (Finden die Grundsätze...) mindvégig.

⁴⁴² *Biondi* szerint az ellenszolgáltatás létének szükségszerűsége (*controprestazione, considerazione*) indokolja a *spes* árukénti megjelölését. BIONDI, Biondo: *Istituzioni di diritto romano*. Milano, Giuffrè, 1956. 461.

Ugyanígy *Paling* szerint pl. az *emptio spei* ideájának gyakorlati jelentősége pusztán abban van, hogy a vevő a szerződéskötéskor egyáltalán fizessen. Ld. PALING, Dennis: *Emptio spei and emptio rei separatae*. In: *IJ* 8 (1973) 178. és 180. Hiv. KNÜTEL, *Hoffnungskauf...*, 451⁴⁰.

Miben áll tehát a várományosi szituáció és annak értékessége? Nem anakronizmus-e vagy jogi tévedés-e annak címezni a vevő jogi helyzetét?

Egy korábbi megállapítás szerint a remény „értékes holmi”. Jogi értelemben ez alatt a következők értendők. A reményvételbeli vevő – *Fürbringer*re utalva – mint *exspectans rei* olyan jogi, pontosabban függő jogi helyzetben van, amelyben bizonyos javak megszerzése már senki másén, mint a szerencse forgandóságán, a jó sors kegyén, a körülmények kedvező összjátékán, a Gondviselésen (stb.) alapul, vagyis a beszerezni kívánt javak feletti jogszerzés már más személyek, akár a szerződő fél által szankció nélkül meg nem akadályozható. Ez a szituáció pedig forgalmi szempontból semmiképpen sem tekinthető értéktelennek, és a magánjog általános részi dogmatikája azt a kötelmi váromány fogalmával írja le.

(3) A klasszikus római jog nem ismerte az alanyi jog absztrakt fogalmát, így értelemszerűen nem operálhatott a kötelmi, ill. dologi váromány fogalmával sem. Úgy teremtett pl. a dologi várományos jogi helyzetével egyenértékű joghelyzetet, hogy a jogszerzést akadályozó tényleges helyzettel ellentétes joghelyzet fikcióját alkalmazta. Ilyen eset pl. a hadifogságban elhalt római polgár – mint öröklési képesség híján lévő rabszolga – utáni öröklés lehetőségének megnyitása (*fictio legis Corneliae*). Esetenként emellett a jogszerzést a tényleges joghelyzetnek a fikcionált helyzettel utóbb való egyenlővé válásához mint *feltételhez* kötötte. Ilyen a magzati öröklés és a *nasciturus* minden egyéb előnszerzése⁴⁴³ az élveszületés feltételével.⁴⁴⁴ Ezek mellett az analógiák mellett nem lehet véletlen a források már elemzett kifejezésmódja éppen az e körbe eső „*spes nascendi*” és „*spes postliminii*” tekintetében.⁴⁴⁵

E fikcióknak, ill. az általuk megalapított várományjellegű helyzeteknek fogalmilag és értelemszerűen a jogalkotó – itt a praetor is – rendelkezése (pl. a *fictio legis Corneliae*) az alapja, nem pedig a felek akarata. A felek akarata is létrehozhat ugyanakkor hasonló várományosi helyzeteket, s fikció hiányában ezeket is valamiképpen „le kell írni a jog nyelvén”.

A felek megegyezése a római jogban – mely a váromány lehetőségét egyelőre csak sugalmazni képes – várományosi helyzetet tipikusan felfüggesztő feltétellel kötött, s ezért függő hatályú kötelmi viszonyokban alapít meg.⁴⁴⁶ Van-e ugyanakkor arra mód, hogy *feltétlen*, tehát hatályos – és *perfekt* – ügyletből fakadjon várományosi jogi helyzet? Erre logikailag – még mai fogalmaink szerint – is csak az az egy megoldás kínálkozik, ha a várományosi helyzetet magát ügyleti alkatrésznek, tehát pl. a szolgáltatás tárgyaként jelöljük meg.

Pomponius az absztrakt jogügyleti tan hiányában is feltételelezhetően érzékeltette e problémát, és zseniális megoldása az volt, hogy a jogszerzés reményét az adásvételi ügylet esszenciális elemeként, vagyis az áruként definiálta. Ha megtekintjük ugyanakkor pl. a XX. századi magyar civilisztika absztrakt jogügyleti tanának kifejezéstárát a várományosi helyzettel kapcsolatban, rendre alkalmazzák a „jogszerzés reménye” kifejezést maguk is.⁴⁴⁷

⁴⁴³ Ld. a középkori regulát: „Nasciturus pro iam nato habetur, quotiens de commodis ipsius quaeritur.”

⁴⁴⁴ Egyes szerzők – legújabbban pl. BESSENYŐ, Kauf unbestimmter Mengen von Fungibilien ..., 111. – szerint az ún. *nasciturus*-fikciót alkalmazta Pomponius az *emptio rei speratae* (vö. D. 18,1,8 pr.) egyik – pontosabban: egyetlen – esetében, abban, amelyben a rabszolga születendő gyermekét (*partus futurus*) adják el. Ez az ügylet tehát nem retroaktív hatályú *condicio suspensiva* alatt kötött, hanem e fikcióra tekintettel.

⁴⁴⁵ BARTÓSEK, 24-45.

⁴⁴⁶ A kérdéshez újabbán WACKE, Andreas: Die Konstruktion des Anwartschaftsrechts aus bedingter Übereignung und der favor dotis bei Ulpian D. 23,3,9,1. In: Spuren des Römischen Rechts. Festschrift für Bruno Huwiler. Hrsgg. Pichonnaz, P. u. a. Bern, 2007. 651-674.

⁴⁴⁷ Pl. SZLADITS Károly: A magánjogi tényállások. In: Magyar Magánjog. Első kötet. Általános rész. Személyi jog. [Főszerk. Szladits Károly] Budapest, Grill, 1941. 254. Ld. még LÁBADY Tamás: A magyar magánjog (polgári jog) általános része. Budapest/Pécs, Dialóg Campus, 1998. 265.

Hogy ez tudatos-e, vagy egyszerű szintaktikai-jelentéstani szóalkalmazás, bizonytalan. A fentiek előrebocsátása mellett a káros, azaz hamis eredményre vezető anakronizmus kizárható. *Wacke* és *Seiler* szerint egyébként, ha a várományt mint terminus technicum *fordítóként* alkalmazzuk, nem kevesebbek, mint a „szövegértelmezés gyilkosai” vagyunk; ugyanez a helyzet azonban akkor is, ha mint a források helyek *kommentálói*, elemzői *nem* alkalmazzuk a kifejezést.⁴⁴⁸

(4) Ha tehát az elemzés során nem „ördögtől való” ez az összehasonlító szemlélet, akkor annak mentén tovább haladva kérdés, hogy a várománynak melyik fajához hasonlít inkább a „reményvevő” jogi helyzete, azaz: dologi vagy kötelmi várományos-e inkább.

A dologi váromány fogalma a reményvételben három ok miatt sem jöhet szóba: az egyik a *formuláris per* sajátága, a másik a *reménybeli dolgok* jogi jellege, a harmadik a jogszerzést kvázi garantáló, közhiteles nyilvántartások hiánya.⁴⁴⁹

Először alatt értendő, hogy a szerződésből eredő keresetek – mint esetünkben a hálókivetés elmulasztása vagy a fogás átadásának megtagadása esetén az *actio empti* – által érvényesíthető követelések egyenértéki pénzkövetelésként lehetnek csak megítélhetők és végrehajthatók (ti. *litis contestatio*). Nem tárgya e kereseteknek a dolognak magának a kiadása, így az *actio empti*vel való érvényesíthetőség értelemszerűen nem jelentheti a dologi hatályú jogszerzés várományát. Ha tehát a halász eladja másnak a fogást, vagy ki sem megy a vízre, nem *rei vindicatio*val lesz perelhető, hanem *actio empti*vel (ld. *l. ent. Celsus D. 19,1,12*).

A második eset szintén kizárja a váromány dologi hatályát, hiszen a reménybeli javak *helyettesíthető, elfogyasztható* (és gyorsan romló) dolgok okkupált összessége, így dologi hatályú szerzési várományban sem a vevőt nincs értelme részeltetni, sem az eladót nincs értelme azzal terhelni. A harmadik, elméleti szempontnak csak ingatlanok esetében volna jelentősége, így az további elemzést nem igényel.

Az eladó – vagy harmadik személy – tehát igenis megfoszthatja a dolgok tulajdonának megszerzésétől a vevőt a fentiek útján, persze *nem szankció nélkül*. Ilyenkor ti. *Celsus* szerint (*19,1,12*) vagy a szokásos (*incertum*) vagy a tényleges (*certum*) fogás lesz felbecsülendő a perben, s ennek ellenértékét kapja a vevő a vételárért. Vagyis a vevő csak akkor bukhat, ha a *véletlen* folytán nincs fogás: mulasztásával tehát maga az eladó, a halász tudja a természetre bízott siker kockáza-

⁴⁴⁸ „Der Begriff ‚Anwartschaftsrecht‘ erweckt beim modernen Juristen bestimmte Assoziationen. Bei der Lektüre des Ulpianextes müsste vor dem juristisch vorgebildeten Leser darum blitzartig die rote Lampe aufleuchten. Er muss sich fragen: Wie würden wir heute entscheiden? und: Wusste Ulpian noch nichts von einem Anwartschaftsrecht? Diese Fragen könnten in eine Fallsammlung (ein Casebook) zum römischen und bürgerlichen Recht aufgenommen werden. In der Übersetzung darf der Begriff ‚Anwartschaftsrecht‘ hingegen nicht auftauchen. Die Übersetzung darf nämlich nicht durch inhaltliche Vorwegnahme der Problematik zum „Killer der Exegese“ werden (so der langjährig erfahrene Übersetzer Hans Hermann Seiler). Auf die inhaltliche Problematik muss der Leser selbst kommen. Spürsinn und Entdeckerfreude darf ein Übersetzer dem Leser nicht verderben. Übersetzen und kommentieren ist zweierlei.” Ld. WACKE, Die Konstruktion des Anwartschaftsrechts..., 673-674.

⁴⁴⁹ Hogy napjainkban feltétlen ügyletből fakadhat-e dologi váromány, arra egy tisztán elméleti példa adhat választ. Eszerint, ha az örökös méhmagzat mint dologi várományos a megörökölt ingatlan az örökség megnyitása után – törvényes képviselője és esetleg gondnoka útján – nyomban értékesíti 3. személynek (XY), akkor XY is dologi várományos lesz, hiszen az átruházásnál – a *nemo plus iuris...* elve alapján – az alanyi jog (váromány) megtartja identitását. Ha a méhmagzat élve születik, amely ugyan feltétele a dologi jog megszerzésének, XY-nak – mint dologi várományosnak – kötelmi igénye keletkezik a vétel alapján a tulajdonszerzésre. Ez az ügylet azonban csak látszólag feltétellel kötött, hiszen a jövőbeli bizonytalan eseményt – ti. az élveszületést – mint feltételt nem a felek kötötték ki. Maga a szerződés tehát feltétel nélküli, a magzat dologi jogszerzése van egyedül feltételhez kötve. A váromány dologi hatályosságának azonban éppen az a feltétele a példában, hogy a vétel tárgya ingatlan legyen, és működjék a közhiteles nyilvántartás. A példa mindenesetre mint a reményvétel analóg esete – ha a vevő a magzat halála esetén a feltétlen vételárfizetési kötelezettség miatt nem perelheti vissza a vételárat – megáll.

tosságát csökkenteni. A reményvételbeli vevőnek ez a függő jogi helyzete így a *kötelmi* várományoséval korrelál.

Ha tehát a reményvételt a várományosi helyzet ügyleti alkatrészként, áruként történő megjelölése útján a modern fogalmaink szerinti szimultán tényállású ügyletté tesszük, akkor további kérdés, hogy miként lesz meg mégis minden essentialis eleme a szerződésnek úgy, hogy az ügylet gazdasági célját jelentő javak mennyisége és minősége egy jogilag nem befolyásolható, külső, jövőbeli körülménytől még valójában függ.⁴⁵⁰

(5) Ez is csak úgy lehetséges, hogy az ügylet gazdasági célját elválasztjuk az ügylet jogilag releváns, azaz annak hatályát vagy érvényességét érintő tartalmi elemeitől, és nem tekintjük tényálláselemnek magukat az ügylet gazdasági motivációját adó dolgokat. Röviden fogalmazva: *m á s á r u k e l l*. De mi is lehet ez a „más áru”? Valami, ami kifejezi a vevőnek azt a jogi helyzetét, hogy visszterhes jogszerzése nem kis részben egy fizikailag és jogilag uralhatatlan külső körülménytől, a természettől függ, melynek kedvező alakulása esetén őt e jogszerzéstől *szankció* (ld. D. 19,1,12; *actio empti*) *nélkül* már senki meg nem foszthatja. Mit kap tehát az ilyen vevő a kifizetett vételárért cserébe áruként? Olyan piacképes, értékes, gazdaságilag nem jelentéktelen helyzetet, amelyben szerződő partnere sikeréért a másik fél kötetmi alapon valamilyen módon kifejtendő, értékes fáradozással tartozik, s amelyben az eredmény minél sikeresebb előállítását hatékonyan elősegíteni, továbbá az előállott eredményt feltétel nélkül partnerének átadni tartozik.

Noha a halasztott vételek mindegyikében megállapítható a fél kötetmi várományosi státusza (mely legfeljebb az átruházó ügylet – vagy a per – befejezéséig tart), ebben az esetben a szerződési érdeknek ki kell elégülnie magának a várományosi helyzetnek a beállításával,⁴⁵¹ hiszen ez maga az áru: ha nincs fogás, a vételárfizetésnek éppen az a jogalapja, hogy a szerződés teljesedésbe megy a váromány „megszerzésével”; ha pedig van fogás, annak átadása azért nem minősül tartozatlan vagy okafogyott szolgáltatásnak, mert a szerződés tartalma szerint (D. 19,1,12) az eladónak a fogást át kell adnia.

S a b i n u s ezt a jogi helyzetet – lehet, görög mintára – úgy oldotta meg, hogy nem a dolgot tekintette árunak, hanem annak fogását, *captusát*. Ehhez adta P o m p o n i u s azt az ötletet, hogy ne a dolgok fogásának bizonytalan eredménye legyen a vétel tárgya, hanem e dolgok megszerzésének a reménye. E kétségtelenül metajurisztikus vagy ajuridikus fogalmat – a reményt⁴⁵² – azonban nem véletlenül használta a zseniális intuíciójú jogtudós. Az *actio*-rendszer és a formuláris per sajátosságai folytán az utókor által keresetjogias szemléletűnek tekintett római jogban nyilvánvalóan nem ismerhette az absztrakt alanyi jog fogalmát: enélkül pedig a várományét sem.

⁴⁵⁰ A perfekció-imperfekció problémájának absztrakciójához ld. pl.: SIKLÓSI Iván: A nemlétező szerződés jogdogmatikai kategóriája és esetkörei a római jogban. In: JESz 6/4 (2005) 8-9. Forrása: <http://jesz.ajk.elte.hu/siklosi24.html>

⁴⁵¹ Windscheid szerint a jogviszony lényege az, hogy az eladó szolgáltatása nem a dolog megszerzésében áll, hanem abban, hogy akaratnyilatkozatát megtéve jogi értelemben lekötölte magát, s ezzel a vevő a maga szabad akaratnyilatkozata alapján megelégszik. Ld. WINDSCHEID, Pandektenrecht II, 1891, 404^{bc}.

Jogosnak látszik Bessenýó kritikája, mivel Windscheid álláspontja oda vezet, hogy az eladó magával a szerződéskötéssel teljesít. Ld. BÉSSENÝÓ, Kauf unbestimmter Mengen von Fungibilien ..., 99²².

⁴⁵² SCHEURL, Adolf G. Chr. von: Beiträge zur Bearbeitung des Römischen Rechts. Bd. 2. Heft 2: Zur Lehre von den Nebenbestimmungen bei Rechtsgeschäften. Erlangen, Deichert, 1871. 130: „Die Römische Rechtssprache nennt diese schon pendente condicione wirklich vorhandenen Ansätze der bedingten Rechte 'H o f f n u n g e n', ohne ihnen damit eine wesentliche rechtliche Realität absprechen zu wollen...”.

A reményvétel áruja tehát az a „remény”, mely mai fogalmaink szerint a reménybeli dolgok megszerzésének kötelmi hatályú várományával esik egybe.

Ez a váromány, *expectatio rei* tehát nem más, mint a „*spes acquirendi rerum dominii*”, vagyis a remény a dolgok tulajdonának megszerzésére. A szerződésnek így nem maga a dolog a tárgya, hanem a dolog megszerzésére vonatkozó váromány. Így a kívánatos dolgok megszerzése nem lesz eleme a tényállásnak, abból Sabinus és Pomponius is kiejtette azt. Ekként a tényállás szimultán megvalósulhat, és a kedvező fordulat bekövetkezése esetén a várományos kötelmi hatállyal hozzájuthat várománya tárgyához. Ez már ugyan nem alapeleme a jogügyletnek, de mivel az abból fakadó várománynak a tárgya, a vele kapcsolatos zavarok az *actio empti* útján orvosolhatók. Mindezek egyszersmind megmagyarázzák a jogi kapcsolatot a két legjelentősebb körülmény: vagyis egyfelől a *megvett és eladott remény*, másfelől a siker esetén *ugyancsak ex empto perelhető fogás kiadása* között.

A következő két jelentős, római eredetű kötelmi szabály közül ti. ezekben a tényállásokban *szükségképpen* fel kellett áldozni az egyiket, méghozzá oly módon, hogy ne kerüljön az ügyletbe *resolutiv condicio*, bontó feltétel. A két szabály: (1) az adásvételi szerződés perfektté az esszenciális alkatrészek, az áru és a vételár determinálódását követően válik,⁴⁵³ ill. (2) az adásvételnek tárgya – egyéb, itt irreleváns feltételek teljesülése mellett – csak olyan forgalomképes dolog vagy jog lehet, ami valamilyen átruházó ügylet útján teljesíthető. Tekintettel arra, hogy a szerződés perfekuálódásához számos további, rendkívül lényeges szabály éledése fűződik (pl. veszélyátszállás, szavatosi felelősség), nagyobb érdek mutatkozhatott az iránt, hogy a *perfectio* bekövetkezhessék, s éppen ehhez kellett áruként elfogadni a dologszerzés pusztá reményét. Ennek elsődleges következménye, hogy a szerződés – kikerülendő a vételárfizetést megghiúsító bontó feltétel beépülését – képes teljesezésbe menni dologi áru nélkül is: pusztán az eladó ama erőfeszítéseivel (*ex empto perfecta id actum est!*), amelyek révén a remény nem lesz már minden alap nélküli, vagyis *az áru létrejön*. Emennek pedig szintén elsődleges következménye, hogy (az eladó méltánylandó erőfeszítése miatt) jár a vételár. Mindezen előnyök mellett „csak” azzal a látszólagos veszteséggel kell számolni, hogy a fenti, (2) szabály elesik, ugyanakkor ennek érvényesüléséhez összességében valószínűleg kisebb érdek fűződött, mint a másikéhoz.

Alighanem ezeket az érdekeket helyezhették finom mérlegükre a *iurisperiti* (Sabinus, Celsus és főleg Pomponius, de Ulpianus is). S éppen e döntésükkel: áru legyen a dologszerzés pusztá reménye, ill. a fogás (ami vagy van, vagy nincs), a hálövetés (aminél a fogás eredményessége szintén nem számít) magyarázható a szerződés teljes atipikusága is. Ezeket az atipikus vonásokat kutatják a következő alpontok (ld. jogszavatosság, kellékszavatosság, utólagos lehetetlenülés, vételárfizetés, *læsio ultra dimidium*, *periculum est emptoris*, az atipusos jelleg „szociálpolitikai” jelentősége, a biztosítási gondolat, a spekuláció kérdése).

(C) A „reménybeli javak” természete
(*res præsumptivæ, res in spe*)

A kilátásba helyezett javak – nevezzük el újólag azokat a remélt dolgok (*res speratæ*) már használatos, bevett fogalmával szemben reménybeli dolgoknak (*res præsumptivæ* vagy *res in spe*) – a forrásszövegek szerint: a *pisces* (halak), az *aves*

⁴⁵³ Témánkkal összefüggésben pl. DE VISSCHER, *La vente ...*, 72: „La perfection du contrat exige encore la détermination de la chose et la détermination du prix: «*Si id quod venierit appareat quid, quale, quantum sit, sit et pretium, et pure veniit, perfecta est emptio*».”

(madarak), a *missiliae in vulgus* (nép közé szórt pénzdarabok vagy egyéb ajándéktárgyak), ill. a *feræ bestia* (vadállatok).

Az első kettő és az utolsó példa nem szorul különösebb magyarázatra, ugyanakkor van egy eset, amely felett nem olyan magától értetődő ítéletet mondani.⁴⁵⁴ Nevezetesen, mi a helyzet akkor, ha a hálóba vagy a csapdába olyan nagy értékkel bíró dolog került, amely a szerződéskötéskor a felek által nem volt előre látható. Ismét Plutarkhosz tripusz-meséjéről van szó. Kit illet a „kincs”: a halászt vagy a vevőt? Nem találván megoldást, a görögök a kincset Apollón istennek ajánlották fel. *Daube* szellemes analógiája szerint olyan ez az esetmegoldás, mint amidőn a bölcs bírónak egy tojást kellett felosztania két tulajdonosa között: lyukat fúrván a közös tulajdon tárgyára a bíró kiitta annak tartalmát, s az üres héjat két egyenlő részre osztva adta át a feleknek.⁴⁵⁵ A rómaiak – közelebbről: *Valerius Maximus* – azonban már megtalálták a helyes jogi megoldást: attól függ, hogyan állapodtak meg a felek, azaz a következő *halfogás* (*captus piscium*) vagy a következő *hálóvetés* (*iactus retis*) került-e megvételre.⁴⁵⁶

Ha ezek nem is igényeltek különösebb meggondolást, a *missiliafogás* kérdése már magyarázatra szorul. A római köztársaság korának végétől jött ti. szokásba, hogy a konzulok, prétorok, később a princeps, végül a vagyonosabb magán-személyek is a nép közé, kegyének megszerzése végett, különféle rendezvényeken, az utcán, a színházban pénzt,⁴⁵⁷ ajándéktárgyakat,⁴⁵⁸ vagy a fizikai jellegük miatt „nem szórható” javakra, ill. egyes szolgáltatások igénybevételére vonatkozó jogsultságokat megtestesítő ún. *tesseræ*-t, ill. *spintriæ*-t⁴⁵⁹ szórtak.

Legújabbán *Knütel* mutatta ki igen nagy számú irodalmi forrás megvizsgálása alapján,⁴⁶⁰ hogy a *iactuson* a szeméttől a vagyont érő javakig igen sokféle tárgy cserélt gazdát, így pl.: fejjessaláta töve, döglött kutya, pele, flamingó, szelet marhahús, aszalt gyümölcs, „felhőnyi” madárhaj, medve, ló (sertés ugyanakkor nem), színházi és bordélybelépő, gabonajegy, komplett nőiruházat, egyéb drága ruhaszövet, ezüst-edény, színaranytömb, festmény, rabszolga, drágakő, igazgyöngy, ékszer, pénz, tengeri hajó, telek, bérház, egyéb ingatlan.

A kiszórt tárgyakkal a – döglött kutyától a tengeri hajóig vezető igen hosszú skáláját összefoglaló – forrásszerű elnevezése a *missilia*, az eseményé pedig a pandektisztika révén elterjedt, nem forrásszerű *iactus missilium*.⁴⁶¹

A *iactus missilium* eseményére összesereglett tömegben megjelent „eladóknak” – *Pringsheim* ötlete szerint a kapkodók lehetnek maguk a vevők is⁴⁶² – a magas haszon reményében minden nehézséggel, dulakodással, verekedéssel, fegyveres erőszakkal, voltaképpen az életveszéllyel is számolniuk kellett (ld. pl. *Herodianus* 5,6,10⁴⁶³) az egyébként sem könnyű tevékenység kifejtése során.

Az aleatórius jelleget ifjabb Seneca LXXIV. erkölcsi levelének sorai világítják meg, amelyek Fortunát egy olyan emberhez hasonlítják, ki „a csöcselék közé ajándékokat szór, melyek közül néhány szétszakad, amint egymás közt cibálják azokat, másokat elrángatnak megszerzőjüktől, párat meg csalárd szövetkezők kaparintanak

⁴⁵⁴ Az első hármat hozza a D. 18,1,8,1. A negyedik esetre ld. Ulp. D. 19,1,11,18: „...emimus...indaginem plagis positis a venatore...”

⁴⁵⁵ Szellemes analógiát idéz DAUBE, *Purchase...*, Paoli, 203.

⁴⁵⁶ Ld. pl. Valer. Maxim. 4.1.7ext.

⁴⁵⁷ Pomp. D. 41,7,5,1: „... æs spargere...”

⁴⁵⁸ I. 2,1,46: „...missilia iactare in vulgus...”

⁴⁵⁹ Ezek pl. fürdőbe, cirkuszba, amfiteátrumba való belépésre jogosító fém-, ill. falemezek, ld. *Martial. de spectaculis* VIII,78,9-10; a bordélyba szülő „kupon” elnevezése a tesserával szemben: *spintria*.

⁴⁶⁰ KNÜTEL, *Hoffnungskauf...*, 448-449.

⁴⁶¹ Ld. BENEDEK, Ferenc: *Iactus missilium*. In: *Sodalitas* V. 2109-2129.

⁴⁶² Mэгhózzá úgy, hogy ha a nép belépti díjat fizetne a *iactusra* irányuló rendezvényen való részvételért, s maguknak szednék össze a zsákmányt. Ld. PRINGSHEIM, Fritz: *Id quod actum est*. In: SZ 78 (1961) 60-61.

⁴⁶³ Hivatkozza KNÜTEL, *Hoffnungskauf...*, 449³².

meg a többi orra elől”.⁴⁶⁴ Jusztinianosz 536-ban „De consulibus” c. alatt kiadott CV. Novellájában (II,3⁴⁶⁵) ezért a kockázatok csökkentése végett egyfelől megtiltotta, hogy a tömeg – buzogányokkal, dorongokkal, kövekkel – felvegyverkezve vagy „fegyveresen” jelenjen meg a rendezvényen, másfelől kizárta a kirívóan nagyértékű (pl. a színaranyból készült) dolgok kiszórását.

Az eddigiekből látszik, hogy a sok teljesen értéktelen holmi mellett gyakran számos, rendkívül jelentős értékű javakat vagy azokra jogosító kuponokat, bilétákat is kiszórtak, ezért pedig megérte nagyot is kockáztatni, s akár a kiéhezett, felfegyverkezett tömegben is ügyeskedni. A vevőnek tehát a sikerért cserébe volt bőséggel az eladóra átruházható kockázata, s ha pl. az eredményben való százalékos részesedéssel⁴⁶⁶ motiválni tudta az eladói pozícióban lévő ügyfelét, a vevő maga is igen jól járhatott (kérdés azonban, hogy az ügylet ilyenkor mitől adásvétel, s miért nem *societas unius rei*). A *captus missilium* példája tehát ugyan pusztán történeti jelentőséggel bír, mégis, a római reményvétel szempontjából nem elhanyagolható, mert a legnagyobb nyereség, ill. a legnagyobb veszteség feltehetőleg egyaránt ebben az esetben merülhetett fel.

Az eset természetesen jogkérdéseket is felvet. Míg a vadak, halak stb. esetén az *eladó* tulajdonszerzése az ismertettek szerint vitán felüli, addig a nép közé hajigált dolgok elsajátítása – a források ellentmondásossága és a tárgyak, ill. dologi jogi megítélésük sokfélesége miatt – felettébb vitatott.

A nagymúltú vita két főkérdésben foglalható össze. (1) A *iactus*, az elhajítás után e dolgok elbirtoklásra szoruló, vagy pedig a *res nullius* módjára a „*captor*” (*adprehendens*) által birtokbavétellel azonnal elsajátítható *res derelictæ* lesznek-e, tekintettel egyfelől a *iactans* (*derelinquens*) elvileg is mindig bizonytalan tulajdonosi jogállására, vagy a régi jogban arra, hogy a kiszórt dolog *mancipi-e* vagy *nec Mancipi-e*? (2) Az elhajítás *animo derelinquendi* vagy *animo tradendi* története, vagyis a *iactus* dologelhagyás-e, vagy pedig egy nem meghatározott személy részére történő átruházó ügylet-e, azaz *traditio ad incertam personam-e*?

A magyar romanisztika az utóbbi évtizedekben kitüntette figyelmével a témát. Benedek 1982-ben,⁴⁶⁷ majd 1984-ben,⁴⁶⁸ Gedeon 2004-ben,⁴⁶⁹ Zlinszky 2006-ban,⁴⁷⁰ az ifjabb generációból Erdődy 2008-ban⁴⁷¹ jelentette meg e tárgyban tanulmányát.

Az értekezések a problémák más-más, de témánk szempontjából is lényeges jogi relevanciáját világítják meg.

Benedek szerint a *missiliæ* feletti, a birtokbavétellel nyomban történő tulajdonszerzés kivétel csupán, mely eredetileg egyes *elbirtoklásra nem szoruló* javakra – konkrétan a pénzre és a kalitkából szabadon engedett, s így *res nullius*-szá váló madarak esetére – vonatkozott. Miután e kivétel – a *res cottidianæ* és az intéciók szerzői által történt téves kiterjesztése folytán – a *iactus* minden egyes tárgyára nézve szabállyá vált, a romanisztika e hibás kiindulási tézis miatt szükségképpen

⁴⁶⁴ Ld. Seneca, Epist. moral. LXXIV,7-8.

⁴⁶⁵ *Nullus igitur eam egredi præsumat, nec si vehementer idoneus sit, nec si nostrorum sit iudicum, nec si maximæ curiæ aut nullæ administrationi præsit. ... non permitttere nos gloriosissimis consulibus aut aurum spargere aut vasa maiora, sed in miliarensiis et melis et caucis et quadriangulis mediocribus et huiusmodi facere dationem, sanctio ad humanitatem a nobis adinventata est et populo medelam præbens. Si enim hoc egerint qui consularem edent munificentiam et [in] his solis concilient populares, nequaquam de maximis lucris decertantes seditiones exercent ad invicem et venient usque ad alternas plagas, quas per fustes et gladios et lapides egerunt frequenter, rem omnino nobis odibilem. ...*

⁴⁶⁶ Az ötlethez ld. DAUBE, Purchase..., Coll. Stud. 555-556.

⁴⁶⁷ BENEDEK Ferenc: Így szórták a pénzt Rómában. In: JK 37/9 (1982) 698-706.

⁴⁶⁸ BENEDEK Ferenc: *Iactus missilium*. In: Sodalitas. vol. 5, 2109-2129.

⁴⁶⁹ GEDEON Magdolna: A tesserákon való tulajdonszerzés problematikája. In: JSz 6/3 (2004) 29-30.

⁴⁷⁰ ZLINSZKY János: *Evictio missilium*. In: IÆS 2/1-2 (2006) 99-102.

⁴⁷¹ ERDŐDY János: „Ajándékok, melyeket a császárok a nép közé szórtak”. A *iactus missilium* kérdései a római jogban. In: IÆS 4/1 (2008) 97-113, ill. érintőleg: A dolgok elhagyásának és foglalásának római jogi kérdéseiről. In: IÆS 5/1 (2009) 129-150.

keveredett bele számos, megoldhatatlannak látszó műproblémába a tulajdonszerzéssel összefüggésben.

Gedeon Cassius Dio-ra alapított álláspontja szerint az átruházás speciális *traditio*, melynek causája az ajándékozás („daneion”). Az azonnali tulajdonszerzés megengedésének oka pedig szerinte abban állt, hogy elsajátíthatóvá kellett tenniük a jelképszerű tessera birtokba vételével az egyébként mancipatióra szoruló res mancipit is, ill. célszerű volt mellőzni a kéz-közön átadást minden egyéb esetben.⁴⁷²

Zlinszky a kviritártulajdon védelme elsődlegességének elve felől közelíti meg a témát, ezzel nyilvánvalóan érinti a reményvételbeli eladó jogszavatosi kötelezettségének hiányát is, ezért ismertetésére ott kerül sor. Ehelyütt annyi a lényeges, hogy mivel a tömeg közé szórt tárgyak rendszerint hadizsákmányból származtak, azok az ősi jog szerint közvagyonnak minősültek. Amit pedig a római polgár a közvagyonból kapott, az ezen az ősi jogen lett a tulajdona: *dominium ex iure Quiritium*, azaz a legerősebb római tulajdonforma, kviritártulajdon keletkezett. A fentebb bemutatott vita álláspontja szerint tehát mellékes. A szavatossági probléma ott kezdődik, ha valaki a *iactantes* sorából felismeri a legyőzött ellenség által korábban tőle jogalap nélkül elvett, a lopásrablás előtt szintén a kviritártulajdonában állott tárgyakat. Ekkor ugyanis e joga nem szűnik meg, dacára a háromszori, különleges, közjogi (büntetőjogi) alapú birtokváltásnak: a rablásnak, a hadizsákmányvá válásnak, majd a nép közé szórásnak.

Erdődy kifejezetten a pénz kiszórásával kapcsolatban képvisel önálló véleményt, mely szerint az ilyen pénz res derelicta, és jogi sorsa szempontjából lényeges, hogy a levegőben kapják-e már el, vagy pedig a földről szedik azt fel, habár elismeri, hogy mindkét eset a derelikciós jelleg miatt occupatio. A fel nem szedett érmék res nulliuszvá válnak, a felszedő által eldobottak megint res derelictává. A zsebre rakott érmék üres zsebben *per occupationem*, pénzzel teliben *per commixtionem* sajátítatnak el.⁴⁷³ Álláspontja szerint a *iactus missilium* önálló tulajdonszerzőmód, tartalmilag a derelictio és az occupatio találkozása, s a tulajdon átszállásához kapcsolódó akarati tényező a traditio köréből ered.

(b) A jogszavatosság

Az eddigiekből is sejthető, hogy a *iactus missilium* esetében a tulajdonszerzéssel kapcsolatos problémák a „reményvétellel” foglalkozó római jurista figyelmét is felkelthették. Persze ehelyütt a tulajdonszerzés mikéntjének jogi megítélése önmagában nem érdekes, csak az, hogy az ilyen javak megszerzése az eladó számára mennyiben kockázatos, s hogy ez indokolja-e a jogszavatosi felelősség kifejezett kizárását.

A II. századi jurisperitus a praetornak a jogszavatosi felelősség kizárt voltáról adott szakvéleményt (ld. D. 18,1,8,1 in fine).

Nem arról van esetünkben tehát szó, hogy a felek a konszenzuális ügyletük – ellenkező kikötés hiányában – részét képező jogszavatosi (pontosabban: evictiós) felelősséget mellékegyezmény útján, *pacto adiecto* zárták volna ki. Ugyanezen a véleményen van *Kaser*, *Medicus* és *Ernst* nyomán újabban *Babusiaux* is: *pactum de non praestanda evictione* létét a forrás, ill. a szerződés „tárgya” – tkp. a *natura contractus*⁴⁷⁴ (*s i n e r e v e n d i t i o*) – kizárja.⁴⁷⁵

⁴⁷² GEDEON, Tesserák, 30.

⁴⁷³ E meglehetősen egyszerűsítő entiméma – élve némi illetlen szarkazmussal – nem számol két további esettel. Egyfelől mi a helyzet akkor, ha a felszedő két zsebe közül csak az egyik pénzzel teli, ő azonban a felszedett – vagy a levegőben elkapott – pénzt a másik, az üres zsebébe teszi, vagy pedig mindkettőbe tömi, s ész nélkül még egyeseket le is nyel. Kihagyja másfelől azt a „jogászi csavart”, hogy mi van akkor, ha a pénzérme lyukas zsebbe kerülne, s onnan észrevétlen kiesne; lehetne-e egyáltalán res *amissa* vagy res *deperdita*, ill. további birtokbavétele ennél fogva milyen joghatással járna.

⁴⁷⁴ Vö. pl. CARCATERRA, Antonio: *Intorno ai bonae fidei iudicia*. Napoli, Jovene, 1964. 22.

Az evictiós felelősség felek általi kizárása, ill. egyes esetekben „natura rerum”⁴⁷⁶ kizárt volta tekintetében rendkívül jelentős⁴⁷⁷ forráshely Ulpianus edictumhoz fűzött kommentárjának a 32 könyvből a Digestába felvett D. 19,1,11 fragmentum 18. §-a. Az igen hosszú, hitelességében és értelmezésében egyaránt rendkívül vitatott⁴⁷⁸ § önmagában természetesen alkalmatlan arra, hogy a jogszavatosság római intézményét általa vizsgáljuk; ez egyébiránt a legkevésbé sem cél. Rejti azonban a szöveg a reményvétel „rendkívüli” esetét is, melyet két „rendes” esettel vet össze: egyrészt az eladói helytállással azért, hogy maga és örökösei nem fogják a vevőt a tulajdonjog megszerzésében akadályozni, másrészt az eladói helytállással azért, hogy senki más sem fog sikerrel így tenni.

Ezt az eladó úgy éri el, ha helytáll azért, hogy 3. személy *in rem acti*ójával szemben vevőjét megvédi, vagy ha erre sikerrel nem képes, az eladó továbbra is tartozik vevőjének. Azonban az, hogy mintegy „szabály szerint” mivel tartozik, (részben) e forráshely alapján (is) már megosztotta – legalábbis Kaser 1934-ben megjelent tanulmányáig⁴⁷⁹ – a romanisztikát: vagy pozitív érdeklődéssel, azaz teljes kártérítéssel, vagy csupán a vételár visszafizetésével.⁴⁸⁰ Szintén vita tárgya a „reminiscens” jelleg, hiszen a *bonæ fidei contractus*ok előtti állapotokat (amikor ti. a szavatosság nem az ügylet természetes alkatrésze volt, hanem külön stipulációval felvállalható csupán) is szem előtt tartja⁴⁸¹ az ehelyütt biztosan módosíthatlan forráshely. Az egészen a glossátorokig visszamenő vita⁴⁸² tárgyalása és az állásfoglalás azonban nem tartozik a tárgyhoz.

A szöveg részlete tehát:

D. 19,1,11,18: Qui autem habere licere vendidit, videamus quid debeat præstare. et multum interesse arbitror, utrum hoc polliceatur per se venientesque a se personas non fieri, quo minus habere liceat, an vero per omnes. Nam si per se, non videtur id præstare, ne alius evincat: proinde si evicta res erit, sive stipulatio interposita est, ex stipulatu non tenebitur, sive non est interposita, ex empto non tenebitur. Sed

Amikor valaki a vevő birtokának fenntartására vonatkozó ígérettel ad el, kérdés, miért tartozik helytállni. Jelentős különbség van ugyanis aközött, hogy a maga és az utódai [örökösei] általi zavarástól való mentességre, vagy pedig a bárki általi zavarás kizárására tesz ígéretet. Ha csak magáért vállalja, ne tekintsük a bárki más általi elperlésért kötelezettnek. Ezért ha sikeresen elperlik a dolgot, vagy pedig stipuláció jön közbe, az eladó nem felel sem a stipulációért, és stipuláció híján ex

⁴⁷⁵ „Mangels eines *pact. de non praes. evict.* kommt als Argument für den Haftungsausschluss nur die Besonderheit des Kaufes in Betracht, dessen Gegenstand nur die Hoffnung, nicht eine körperliche Sache ist.” BABUSIAUX, Ulrike: *Id quod actum est. Zur Ermittlung des Parteiwillens im klassischen römischen Zivilprozess.* München, Beck, 2006. 215.

⁴⁷⁶ *Rabel*: „... ist keineswegs durch die Natur der Sache nahe gelegt, wie manche zu glauben scheinen.” *Ld. RABEL, Ernst: Die Haftung des Verkäufers wegen Mangels im Rechte.* Leipzig, Veit, 1902. 143.

⁴⁷⁷ „Un testo famoso, che costituì, per lo passato, oggetto di grave dibattito fra gli interpreti.” – véli *de Medio*. MEDIO, Alfredo de: *Il patto di non prestare l'evizione e il dolo del venditore nel diritto romano classico.* In: *BIDR* 16 (1904) 14.

⁴⁷⁸ Összefoglalja pl.: HONSELL, Heinrich: *Quod interest im bonæ-fidei-iudicium.* München, Beck, 1969. 45-47. 124-125. lj.

⁴⁷⁹ *Ld. KASER, Max: Das Ziel der actio empti nach Eviktion.* In: *SZ* 54 (1934) 162-188.

⁴⁸⁰ *Pl. ANKUM, Hans: Das Ziel der actio empti nach Eviktion.* In: *Sodalitas VII*, 3215-3230.

A kivételes esethez, melyben a vételár visszakövetelésére szolgált a kereset újabbán ld.: „...le problème posé par un passage du Digeste (D.30.84.5) dans lequel Julien, en contradiction avec d'autres de ses textes, semble limiter l'objet de l'*actio empti* après éviction à la récupération du prix.” VERSTEGEN, Raf: *Un cas d'éviction après vente qui n'en est pas un* (D.30.84.5 Julianus Dig. 33). In: *Mélanges Fritz Sturm.* (dir. GERKENS, Jean-François et al.) Vol. I. Editions Juridiques de l'Université de Liège, 1999. 517.

⁴⁸¹ *Vö. pl. RABEL, Die Haftung...*, 154-155.

⁴⁸² *Ricca-Barberis* szerint: „La disposizione che consente al venditore di buona fede il pactum de non praestanda evicione è lo sbocco di un lungo dibattito. ...” *Ld. RICCA-BARBERIS, Mario: Ancora sull'efficacia del »pactum de non praestanda evictione«.* In: *St. Francisci II*. 13.

Iulianus libro quinto decimo digestorum scribit, etiamsi aperte venditor pronuntiet per se heredemque suum non fieri, quo minus habere liceat, posse defendi ex empto eum in hoc quidem non teneri, quod emptoris interest, verum tamen ut pretium reddat teneri. Ibidem ait idem esse dicendum et si aperte in venditione comprehendatur nihil evictionis nomine praestatum iri: pretium quidem deberi re evicta, utilitatem non deberi: neque enim bona fidei contractus hac patitur conventionone, ut emptor rem amitteret et pretium venditor retineret. ...

empto sem. Julianus digesztái 15. könyvében írja ugyanakkor, hogy ha az eladó úgy nyilatkozik, hogy maga és örökösei túréséért áll helyt, akkor helyállása nem vonatkozik a vevő teljes kárára, kiterjed azonban kötelezettsége arra, hogy a vételárat visszafizesse. Az ő véleménye szerint ugyanezek állnak arra az esetre is, amikor az adásvételi szerződésben világosan kikötik, hogy a dolog elperlésének esetére nem tartozik semmivel: az elperelt dolog vételárával tartozik, egyébbel nem. A bona fides szerint kötött szerződések ugyanis nem túrik az olyan megállapodást, mely szerint a vevő az árut elveszítse, s az eladó az árat mégis megtarthatja. ...

E szöveget folytatja majd Ulpianus azzal, hogy ilyen eset – amikor ti. az eladó annak ellenére tarthatja meg a vételárat, hogy a vevő nem jutott hozzá az áruhoz – mégis elképzelhető, nevezetesen a reményvétel iskolapéldáinak esetében (részl. ld. a vevő kötelezettségeit tárgyaló E) pont alatt). Ezek alapján az ugyanakkor nem képzelhető el, hogy a reményvétel *tacitum pactumot* tartalmazzon *de non praestanda evictione*.⁴⁸³

A reményvételbeli jogszatosságról *expressis verbis* főforrásunk, a D. 18,1,8,1 zárómondata nyilatkozik, azonban csak a *iactus missilium* esetére korlátozódóan:

Pomp. D. 18,1,8,1: ... quod missilium nomine eo casu captum est si evictum fuerit, nulla eo nomine ex empto obligatio contrahitur, quia id actum intellegitur.

... Ha az elkapdosott missiliák evikció áldozatául esnének, ezen a címen nem keletkezik a vételből kötelem, mivel a megegyezéskor ez számításba vehető volt.

A missiliák esetével kapcsolatosan kifejtett, teljesen egyértelmű felelősségkizáró vélemény persze nem jelenti azt, hogy a halak, vadak stb. esetében az eladó jogszatossággal tartozna: itt ti. a józan ész zárja ki a jogszatosság szükségességét.⁴⁸⁴

Az eladó ugyanis elvileg is és gyakorlatilag is kizárólagosan tehermentes tulajdont szerezhet az okkupálható javak felett, s ezeket megterhelni sem tudja dologi jellegük folytán.⁴⁸⁵ Egyetlen magatartása, ami a szavatossággal kapcsolatba hozható, az, ha nem tesz meg minden szükségeset a fogás sikeréért, vagy ha a fogást nem adja

⁴⁸³ Más a helyzet a szolgáltatások megromlott értékegyensúlyával kapcsolatban írtak esetében. Az, hogy a vevő az eladó érdekében ebből folyó megtámadási jogáról *tacita conventionone* lemond, esetünkben nem par excellence római jelenség, habár a sedes materiae utal erre [D. 19,1,12: ... *quia id actum intellegitur*]. A gondolatnak értéke inkább jogösszehasonlítási funkcióját tekintve lehet.

⁴⁸⁴ Vö. ENDEMANN, 17¹⁸. Calonge szerint pedig a szerződés tárgyának – vagy már a szerződés megkötésekor, vagy csupán azt követően realizálódó valamely releváns – dologi jellege zárja ki, mely a remény. „Una primera limitación a la responsabilidad del vendedor en materia de evicción viene impuesta en atención al objeto, ya sea por las características de éste en el momento de la venta ya por las transformaciones sucedidas en el mismo con posterioridad a su entrega. ... Cuando el objeto de la venta es la *spes*, el *alea*, no hay lugar a hablar de responsabilidad por evicción, ya que no tiene sentido la aplicación de la misma a esta figura de *emptio spei* ...” Ld. CALONGE, Alfredo: Evicción. Historia del concepto y análisis de su contenido en el Derecho romano clásico. In: Acta Salmanticensia – Derecho 22, Salamanca, Univ. de Salamanca, 1968. 91-92.

⁴⁸⁵ Ugyanígy Calonge: „... los peces o las aves son *res nullius* en el *captus piscium* o en la caza; por tanto la cosa no es del vendedor, mas como éste no vende la cosa, sino la *spes*, la cosa pasa al comprador bajo el supuesto de una *traditio in incertam personam*, en el caso de las *iactus missilium*; directamente por *occupatio* en los demás casos. Dentro de las notas características ... no hay responsabilidad por evicción...” Ld. CALONGE, La compraventa ..., 38.

át. Ezekben az esetekben azonban a kellékszavatosság kérdése merül fel (ld. köv. alpont). Ilyen körülmények között a halak-vadak-madarak fogásának vétele esetében nincs is szükség a jogszatosság elismerésére.

Ezek után az *emptio captus missiliæ* esetét kell csak vizsgálni. *Knütel* a sedes materiæ idézett, utolsó tagmondatában található „*si evictum fuerit*” fordulatot mint tulajdoni perrel véghezvitt elperlést,⁴⁸⁶ *Daube* mint fizikai elragadást, birtokfosztást értelmezi.⁴⁸⁷ *Daube* érvelése a *iactus missilium* ismeretében tisztább és életszerűbb, az *evincō, -ere* = elgyőz ige eredeti, „elragad” jelentéséből indult ki, mely a veszélyes *iactus*on történő veszteségekre is joggal utalhat.

Zlinszky álláspontja⁴⁸⁸ igen meggyőző ugyanakkor a tekintetben, hogy a tulajdoni perrel történő elperlés esete (*Knütel*) sem zárható ki. Nem csak arról lehet tehát szó a *missiliafogás evictio*ja esetén, hogy a „csőcselék” az elkapdosott javakat erőszakkal szerzi meg, „ragadja el” (sc. *evincere*) az eladótól.

A *iactus* révén ti. rendszerint hadizsákmányként szerzett közvagyonból (*res extra patrimonium*) történt a juttatás. Az ellenségtől megszerzett dolog közvagyonná válása és a szintén közjogi juttatási aktussal (pl. a *iactus*) történő „újraelosztása”, noha csak így válhatott újra magántulajdonná, ugyanakkor nem oldotta fel a dolgon már korábban fennállott kviritártulajdon szerinti igényt. Így, ha a szétszított vagyontárgyban valamelyik római polgár a sajátját ismerte fel (amit az ezúttal megvert ellenség tőle még korábban elrabolt, s az csak most került vissza), tulajdoni keresettel fordulhatott a juttatott, az ügyes kapkodó ellen. Ez pedig maga az *evictio*: a régi jog szerint *legis actio sacramento in rem*, később a *rei vindicatio* útján kaphatta vissza azt az eredeti tulajdonos. A vonatkozó forráshely ezt a lehetőséget kezeli *Zlinszky* szerint mintegy természetes adottságként, s nem is veszteget arra külön szót.

Ha tehát az ellenség általi rablás, majd a háború során történő visszaszerzés, s végül a *iactus*on történt szétszórás folytán való véletlen visszaszerzés – mint *közjogi* aktusok – nem szünteti meg a kviritártulajdont, kérdés, hogy a *captus eladása* – mint *civiljogi* aktus – megszünteti-e azt. *Pomponius* megállapítása szerint nem, ezért nem zárható ki a 3. személy általi sikeres visszaperlés, amiért az eladó – aki *in vulgo* igyekezett pl. a tesserát kapkodni – nem szavatol.⁴⁸⁹

A reményvétel vevője fizetett az esetleges nyereségért, így kérdéses, elperlés esetén melyikük viselje a kárt: a vevő-e (azzal, hogy elveszti a vételárat, éppen úgy, mintha nem fogott volna semmit az eladó), vagy az eladó-e (aki ez esetben köteles visszaadni a fentiek szerint legalább a vételárat, hisz az általa eladott reménybeli tárgy valóssá vált, ám utóbb jogi hibában szenvedőnek bizonyult). *Pomponius* úgy döntött, hogy a reményvétel kockázatában a megnyert tárgy ilyen hibái is benne foglaltatnak, tehát ez esetben az eladó – noha kapott vételárat – szolgáltatásra nem kötelezhető, és sikeres fogás esetén is csak annak a szolgáltatására, amit ő maga „nyert”. A *missiliák* esetében tehát a sedes materiæ szava, a többi esetben pedig a *ratio sana* folytán teljesen nyilvánvaló, hogy a reményvételben jogszatosságról nem beszélhetünk.⁴⁹⁰ Emellett, ha elfogadjuk, hogy a vétel tárgya nem a reménybeli

⁴⁸⁶ KNÜTEL, Hoffnungskauf..., 452.

⁴⁸⁷ DAUBE, Purchase..., Coll. Stud. 557.

⁴⁸⁸ ZLINSZKY, Evictio missilium, 101.

⁴⁸⁹ „Az eladónak az állammal szemben ebben az esetben nyilván azért nincs igénye, mert ingyenes szerző és a juttató nem volt rosszhiszemű. Az ajándéktárgy pedig viszi magával a terheit. Következik ebből is, hogy az árverési vevőnek, aki visszterhesen szerzett az államtól, a vételár visszakövetelésére nyilván adtak jogot. A közjogi adásvételben az ‘emptio-venditio’ későbbi polgári szabályai már a köztársaság derekán is érvényesültek, így a ‘periculum est emptoris’ vagy a kellékszavatosság, nincs okunk feltételezni, hogy a jogszatossággal más lenne a helyzet.” Ld. ZLINSZKY, Evictio missilium, 101.

⁴⁹⁰ RICCA-BARBERIS, 24.

dolog, hanem azok megszerzésének reménye csupán, akkor önmagában emiatt is elesnek a jogszavatosi igények.⁴⁹¹ A remény – mint látható volt – immateriális jószág, jogszavatosságról pedig értelemszerűen csak dolgok, szorosabban: *res corporales* adásvételénél beszélhetünk a római jogban.

Ezen kívül a jogszavatosságon alapuló felelősség érvényesítésére dologi kereketek, in rem actiók szolgálnak, ilyenről pedig a reményvételnél nincs és nem is lehet szó.⁴⁹² Mindez ugyanakkor egybevág a *k ö t e l m i v á r o m á n y* elméletével kapcsolatban kifejtettekkel is.

*(c) A kellékszavatosság
és az utólagos lehetetlenülés kapcsolata*

Az eladó kötelezettségeit a Pomponius-szövegen (D. 18,1,8,1) kívül egy további, Iuventius Celsus digestájának 27. könyvéből a Digestába felvett töredék is tárgyalja:

D. 19,1,12: Si iactum retis emero et iactare retem piscator noluit, incertum eius rei aestimandum est: si quod extraxit piscium reddere mihi noluit, id aestimari debet quod extraxit.

Hogyha hálövetést veszek, és a halász nem akarta hálóját kivetni, úgy ennek bizonytalan értéke becsülendő fel; míg ha a kifogott halat részemre átadni nem akarta, akkor felbecsülni azt kell, amit kifogott.

(α) Az eladó e kötelezettségei – csakúgy, mint a vevő ezzel szemben álló feltétlen vételárfizetési kötelezettsége – a szerződés *bonæ fidei* jellegéből következnek.⁴⁹³ A kötelmi jogi értelemben vett *bona fides* ugyanis megköveteli az adóstól a szerződésben kifejezetten felvállalt kötelezettségeken túl a forgalmi tisztességnek megfelelő eljárást, vagyis azt, hogy az eladó egyfajta munkát (tengerre szállás, ill. hálövetés) végezzen.

Az eladó tehát arra köteles, hogy minden tőle telhetőt megtegyen azért, hogy a vevő szerzése csak a természet jóindulatán múljék. Köteles tehát egyrészt a szerszámait, eszközeit megfelelő állapotba hozni, vízre szállni, hálóját megfelelő helyen, módon, időben kivetni és behúzni, másrészt – ha volt – a fogást a vevőnek átadni. A többi forráspéldára nyilván per analogiam alkalmazhatóak e szabályok, így pl. a *captus missilium* eladója is köteles mindent megtenni a siker érdekében: megjelenni az eseményen („tengerre szállni”), ott „hálóját kivetni”, és a *captus*-t a vevőnek átadni.

Az *actio empti* útján érvényesíthető pénzbeli egyenérték meghatározásának módja attól függ, hogy melyik szerződésszegési esettel állunk szemben.

(i) Az át nem adott fogás esetén a kifogott zsákmánynak a bíró által felbecsült értéke („*quod extraxit*”) az irányadó. Ennek meghatározása sem annyira magától értetődő. A tényleges fogás értéke ugyanis elvben háromféle értékhez igazodhat: ahhoz az értékhez, amit a vevő a halásznak kifizetett, továbbá ahhoz az értékhez, amennyiért az árut a vevő a piacon kapta volna meg, s végül ahhoz az értékhez is, amely a továbbértékesítés esetén keletkezett bevétel volt vagy lett volna.

⁴⁹¹ Erre utal CALONGE is az imént hivatkozottak szerint. Ld. Evicción, 91, ill. újabban BABUSIAUX, Id quod actum est, 215.

⁴⁹² Vö. Rabel véleményével: „Einen regelmäßig garantierten Kauf – ökonomisch ein Unding, für die Rechtsvergleichung ein Unikum, in den Quellen nur theoretisch bezeugt (D. 19,1,11,18) – hat es dann auch in Rom niemals gegeben.” RABEL, Die Haftung..., 65.

⁴⁹³ BRAUN: Finden die Grundsätze ..., 42-43. Ld. még: HANAUSEK, Gustav: Die Haftung des Verkäufers für die Beschaffenheit der Waare nach römischem und gemeinem Recht mit besonderer Berücksichtigung des Handelsrechts. Berlin, Hertz, 1883. 45-54, továbbá: HAYMANN, Franz: Die Haftung des Verkäufers für die Beschaffenheit der Kaufsache. Berlin, 1912. [Utóbbi nem volt hozzáférhető.]

Nem helytelen a három közül az utolsót, az elmaradt haszonnal kalkuláló módszert alapul venni. Ennek egyik oka, hogy egy tényleges fogásnak (*certus captus*), vagyis az (esetlegesen) ismert mennyiségű és minőségű fogásnak az értéke tipikusan a piaci kereskedelmi árban ölt testet. Másfelől a valós fogás átadásának az elmulasztása elvben egyetlen reális okra vezethető vissza, arra, hogy a halász mint eladó azt továbbértékesítette. Kérdés persze, hogy esetlegesen biztos támpont híján mihez viszonyítson a bíró, hiszen csak a megállapodás szerinti (lenyomott) vételárat ismeri certumként. A porosz ALR pl. ilyenkor a vételár duplumát javasolja az elmaradt haszon mértékének megállapításához alapul venni,⁴⁹⁴ s ez a gondolat már önmagában is „római jogias“, hiszen nem szükségtelen a halász bizonyosan dolózus magatartását a pönális jellegű, duplumra menő marasztalással sújtani.

(ii) Ha pedig az eladó nem tette meg a siker érdekében elengedhetetlen feltételnek tekinthető teljesítési részcselekményeket, akkor a becslés módját a várt vagy az elvárható vagy egy szokásos fogás becsült értéke határozza meg („*incertum eius rei*“). Az eladóra nézve ez a becslés igen hátrányos is lehet, így a Damoklész-kardként lebegő marasztalás rászoríthatja a becsületes, *bona fides* szerinti önkéntes teljesítésre. Igazi bírói feladat: mérlegelni kell a józan ész szerint. Figyelemmel kell lennie a *iudex*nek a közvetlen megelőző vagy következő napokban a környéken elért fogásokra, az időjárásra, egyáltalán: minden releváns és összehasonlításra alkalmas attribútumra. Ezek mellett *ultima ráció*ként szóba jöhet itt is a ténylegesen kialakult vételár. Feltételezhető ti., hogy a tapasztalt vevő az áralku során kalkulál az általa ismert, partikuláris kockázatokkal, s a számára (is) elfogadható árat a felek ezek figyelembe vételével, a várt (*incertum*) fogás tényleges (*certum*) értékében állapítják meg. Az *incertum* értékének meghatározása tehát több „*fundum comparationist*“ igényel, mint a *certum*é.⁴⁹⁵

(B) Ezek után csak az lehet a kérdés, hogy a becslési módszerek által meghatározott pénzbeli marasztalásnak mai fogalmaink szerint mi a *jogalapja*. A kötelemszegések közül elvben csak a hibás teljesítés és az utólagos lehetetlenülés jöhet szóba.

A dolog természetéből következik azonban, hogy kellékszavatosságról – miként a jogszavatosságról is – csak *emptio-venditio rei*, azaz dologvétel esetén beszélhetünk. A vevőnek elállás (*redhibitoria*) vagy vételárcsökkentés (*quanti minoris*) lehetősége áll nyitva a dolog rejtett hibája vagy eladó állította tulajdonságának hiánya esetére. Hibás teljesítésnél nem jelentkezik bizonyítási kötelezettség a vétkesség fokának kérdésében, mert az *edicta* tárgyi alapra helyezték a kellékszavatosi felelősséget. A reményvételben a rendes adásvételnél megszokott értelemben vett kellékszavatosság tehát eleve kizárt, mert az *sine re venditio*,⁴⁹⁶ de ha lenne is, a vétkesség fokának bírói vizsgálata szükségtelen volna.

⁴⁹⁴ ApLR I.11. 545. §: „*Kann der entgangene Gewinn, wegen der Natur des Geschäfts, auf andere Art nicht ausgemittelt werden, so ist derselbe auf den doppelten Betrag des Kaufgeldes zu bestimmen.*“

⁴⁹⁵ Wacke szerint ez az az érték, ami a feltétel bekövetkezésének valószínűsíthető időpontja által meghatározott időszakra eső potenciális dologhasználati értékkel egyenlő. WACKE, Die Konstruktion des Anwartschaftsrechts..., 659.

Nem idegen egyébként a római jogtól az *incertum* értékének spekulatív felbecsléséhez igazodó marasztalás gondolata. Pl. hagyomány feltételes rendelése esetén, ha a hagyományul rendelt dolgot a feltétel bekövetkezése – azaz a hagyatéki vagyontól való elkülönülése – és a hagyatéki megnyílása közötti időben elloppják, *actio furti*nak nincs helye; ha azonban a lopásra még a feltétel bekövetkezése előtt került sor, a perbeli becslés tárgya az az érték, amennyiért vevőt lehetne találni reá. Ulp. D. 47,2,52,29: *Si statuliber subreptus sit vel res sub condicione legata, deinde, antequam adeatur, extiterit condicio, furti iam agi non potest, quia desiit interesse heredis: pendente autem condicione tanti aestimandus est, quanti emptorem potest invenire.*

Vö. THOMAS, J. A. C.: *Rei hereditariae furtum non fit.* In: Tijdschrift 36 (1968) 489-508.

Az értékbecslés ilyen módjának tagadása áll ugyanakkor pl. a D. 9,2,29,3 alatti – már elemzett – jogesetben is, amelyben a halászhajók viharkáráról van szó.

⁴⁹⁶ Amint BRAUN – *Finden die Grundsätze ...*, 52 – is megjegyzi: „... Nichthaftung des Verkäufers für Fehler und Mängel“

Mégis, miért kerül akkor e fragmentum tárgyalása a kellékszavatosság címe alá? Az ok egyszerű: a reményvétel tárgya a remény, s így e vételi faj atipikus. Ennek folytán tehát azt kell vizsgálni, vajon a reménynek lehet-e rejtett hibája, vagy az eladó által állított, a szerződésalkotáskor a felek által tekintetbe vett, releváns tulajdonsága: a megszokott, dologi értelemben nyilván nem. A remény esetében egyfajta „kellékhiány” ugyanakkor mégis elképzelhető: annak alaptalansága. Az „alptalan remény” – s itt utalhatunk a klasszika-filológiai fejezetben írottakra – minden jogilag figyelembe veendő kellékétől megfosztva áll, hisz beteljesedése mint lehetőség kizárható. Nem kell ugyanakkor a bizonyosság foka, a bizonyosság ugyanis fogalmilag már nem remény, de a beteljesedés lehetőségének nyitott volta elengedhetetlen kellék.

Úgy is jellemezhető azonban ez a helyzet, hogy „sine iactu est enim captus impossibulum”, azaz „halfogás hálövetés nélkül bizony lehetetlenség”. A lehetetlenülés gondolatának előbukkanása emellett a forráshely szembeötlő állítmánya – „*noluit*”, azaz: „nem akarta” – folytán szükségszerű. A *nol(u)it* ige a római jog forrásaiban előszere-ttel alkalmaztatik pl. az utólagos lehetetlenülés egyes eseteire. Az *edicta* folytán tárgyi alapú kellékszavatosi felelősség esetében szükségtelen, azonban a lehetetlenülés esetén igenis vizsgálni kell a „nem akarás” okát: a vétkességet.⁴⁹⁷

Az eladó *érdekel*t adós, ezért a „jó és gondos családapa” nagyfokú gondosságának tanúsítását várja tőle a jogrend; rendes felelőssége révén *omnis culpa*-ért felel. Fel nem róható lehetetlenülés tehát csak *casus minor* vagy *vis maior* esetén menti fel az eladót a fenti kártérítés megfizetése alól, ez esetben a kötelem ti. bármilyen érdeksérelem figyelembe vétele nélkül megszűnik.

Kézre jön halászat esetében a *casus maior* fogalma, hiszen egy tengeri vihar esetén saját vagyonának, megélhetési eszközeinek vagy testi épségének kockáztatását nem várhatja az eladó halásztól a jog. Mivel a *nol(u)it* ige leírja mind a kötelemszűntető hatású, fel nem róható, mind a kártérítési szankciót hordozó felróható lehetetlenülés eseteit egészen a dolózus kötelemszegésig, további vizsgálandó szempontokat adhat a bírónak a „nem akarás” oka tekintetében.⁴⁹⁸ Erről azonban a forrás hallgat. *Calonge* szerint a *noluit* ige csak a *dolus* esetét takarja. A helytelen tézis folytán hibás lesz az amúgy logikus következtetés: az eladó csak *dolus*-ért felel.⁴⁹⁹ A valós fogás át nem adása nagy valószínűséggel tényleg *dolózus* magatartás lehet csak, a hálövetés elmulasztásának esetében azonban – ha egyéb támpont híján egyedül a *noluit* ígére figyelünk – már elképzelhető a *dolus*-on kívül a *culpa lata* (nem jókor s nem jó helyen halászott), a *culpa levis* (nem tett meg mindent), sőt a *vis maior* esete is, mely egyébként releváns joghatásbeli különbségekre vezetne. Erről azonban a forrás valóban hallgat, így kézre jön *Calonge* nézete, de csak az alábbi pontosítással. A marasztalás egyéb, releváns körülményeiről való hallgatás ti. annak tudható be, hogy a *noluit* ige takarhatja ugyan az összes vétkességi és azon kívüli szituációkat is, azonban ha *dolus*-ról van szó (ami nem zárható ki), akkor tényleg semmi más körülmény nem vizsgálandó, s csak azért nem a szubszidiárius *actio de dolo* a pereszköz, mert a felek adásvételt kötöttek, és rendelkezésre áll az *actio empti*.⁵⁰⁰

⁴⁹⁷ Analóg esetekkel kapcsolatban ld. BENKE, József: „Wenn ein Käufer gekaufte Steine nicht abholen will” (Pomponius D. 19,1,9). In: OIR 14 (2010) [megjelenés alatt!]

⁴⁹⁸ Vö. pl. WACKE, Andreas: Zum *dolus*-Begriff der *actio de dolo*. In: RIDA 27 (1980) 349-386. (= Sul concetto di ‚dolus’ nell’actio de dolo. In: IVRA 28 (1977) 10-39). Ld. még: REPGEN, Tilman: Der Kauf im Schema der Obligationen und die Verpflichtung zur präziser Erfüllung bei Jason de Mayno. In: Kaufen nach Römischem Recht. Antikes Erbe in den europäischen Kaufrechtsordnungen. (Hrsgg. Ernst, Wolfgang / Jakob, Eva) Berlin, Springer, 2008. 222-224.

⁴⁹⁹ CALONGE, La compraventa..., 38.

⁵⁰⁰ Ugyanez a gondolatmenet a D. 19,1,9-cel kapcsolatban; ld. BENKE, Wenn ein Käufer ...; és ld. még WACKE, Zum *dolus*-Begriff..., 353. skk.

Itt vizsgálándó az ellenőrzés kérdése is. Fenntartva a korábban írtakat (vö. I.1.A), a tisztesség forgalmi életben elvárható, gyakorlat szülte igénye, a *bizalom e szükségyszerű gyakorlata* nem tűri a feltételezést, hogy a reményvétel vevője a halászi művelet alatt mintegy ellenőrzésképpen mindvégig jelen legyen, miként a tengeri kölcsönnél a hajós ellenőrzésére elküldött rabszolga.⁵⁰¹ Álláspontom szerint az eddig írtak mellett éppen azért nem különös, hogy a forrásokban nem lelni kifejezett nyomát annak, hogy a római jurista milyen fokú culpáért tette felelőssé a halászt, mert azzal a szociológiai helyzettel kell szembesülni, hogy a D. 19,1,12 alapján senki nem volt jobban érdekeltté téve a sikerben, mint maga a tőkeszegény halász (eladó). A *noluit* ige tág értelme révén emellett a halász bármilyen mulasztásával magára veszi a marasztalási kockázatot, s éppen így csökkenti vevője kockázatát. Egyetlen kérdés van csupán, mely nyitva marad az ellenőrzéssel kapcsolatban: a bizonyítási teher. Kinek a terhére esik az eladó mulasztásának bizonyítatlansága? Nyilvánvaló a válasz: a mulasztás bizonyításában érdekelt félre, a vevőre. Nem tűnik azonban járhatatlan útnak, hogy az eladó – mint egy quasi *jótállási* kötelezett – legyen kötelezve *hibátlan* teljesítésének bizonyítására. Ennek azonban a forrásokban noha nincsen nyoma (miként a fordított helyzetnek sem), mégis elfogadhatónak látszik, ha nem feledkezünk meg azokról a körülményekről, amelyek a jó fogásban való érdekelttségét alapozzák meg. Ekkor elesik az ellenőrzés problémája, hiszen nem kell a vevőnek vagy „emberének” tanúként felügyelnie a folyamatot. Irreális ugyanakkor, hogy az eladó érdekkörébe tartozó tanú ne annak hibátlan teljesítését „támasztaná alá”. Ilyen módon a kérdés „megfeneklik”, hiszen arra vezet, hogy elkerülhetetlen a vevőnek vagy „emberének” a folyamatot mintegy felügyelő jelenléte. A kiindulási ponthoz érkezünk: a felügyelet hiányát csak annak életszerűsége látszik alátámasztani.

A kellékszavatosság és a felróható lehetetlenülésért való felelősség fenti összemoshatósága mint anomália természetesen megint csak *rerum natura* szükségyszerű: az áru-kettősségre, vagyis a remény és a reménybeli dolgok mint áruk megkettőzésének elvi lehetőségére (ld. pl. De Visscher) vezethető vissza, melyet a reményvételt el nem ismerő celsusi forráshely csak erősít, hiszen sikeres fogás esetén ennek az elvben *certum* dologösszességnek az értékét teszi a *litis aestimatio*, a perbeli becslés tárgyává.

Másként megfogalmazva: ha az eladó ténye folytán a remény alaptalanná vált, azaz mint áru úgymond kellékhibássá lett, akkor szükségyszerű, hogy a reménybeli dolgok teljesítése lehetetlenüljön. Nem áll ez azonban a tényleges fogás „elcsalására”, mely sem nem lehetetlenülés, sem nem kellékhiany.

Amennyiben árunak kizárólag a reményt fogadjuk el, úgy a megszokott kellékszavatosság kizárható, vagy újraértelmezését követően más minőségű léte sejtethető, de biztonsággal még így sem jelenthető ki. Ezek folytán helyesebb a kellékszavatosságon alapuló felelősséget is tagadni a reményvételben, és a marasztalások *jogalapjának* a *bona fides-ellenes magatartást* tekinteni minden konkrét jogfogalmi kategóriába való besorolás nélkül.

Mivel magyarázható ezután a szavatosságok hiánya? A szakirodalomban uralkodó álláspont szerint az ok a kockázatos jelleg.⁵⁰² Véleményem szerint azonban ok és okozat felcserélődött: a szavatosság hiányának a kockázatosság a következménye, nem pedig az oka. Az ok megkeresése ugyanakkor nyilvánvalóan feladat. Álláspontom szerint a válasz a vevő kötelezettségei között, éspedig a reményvételben speciálisan alakuló *veszélyviselés* szabályánál található meg.

⁵⁰¹ FÖLDI András: Kereskedelmi jogintézmények a római jogban. Budapest, Akadémiai K., 1997. 203.

⁵⁰² A „rendes” *vis maior*-kockázatra újabban ld. pl.: DELI Gergely: Az időtényező a kellékszavatosság szabályozásában. A hathónapos igényérvényesítési határidő történeti-összehasonlító elemzése. In: MJSZ 3/2 (2008) 34.

E) A vevő kötelezettségei

A reményvétel tényállásait, eseteit, ügylettípusait tárgyuknál fogva nem lehetett másként, mint adásvételként felfogni, azok tehát nem sorolhatók sem a munka- vagy egyéb szerződéssel vegyes adásvételi, sem pedig a nem adásvétellel vegyes egyéb (névtelen reál)szerződések közé.

Ennél fogva a szerződéstípusra „normál körülmények között” irányadó szabályok adottak, így a reményvétel jellegadó tartalmi jegyeit ezekhez képest kell körvonalazni. Vagyis az adásvételre irányadó szabályok keretei között vizsgálendő (a) a vételárfizetés mikéntje, (b) a *læsio enormis* valójában az eladó érdekét védő, s így a vevőt terhelő szabálya, s végül (c) a kárveszély viselésére vonatkozó szabályok. A vevőt terhelő kötelezettségről a jogszatosság körében már érintett *ulpianusi* szövegrészlet vége szól:

D. 19,1,11,18: ... Neque enim bona fidei contractus hac patitur conventionione, ut emptor rem admitteret et pretium venditor retineret. nisi forte, ..., ut venditor nummos accipiat, quamvis merx ad emptorem non pertineat, veluti cum futurum iactum retis a piscatore emimus aut indaginem plagis positus a venatore, vel pantheram ab aucupe: nam etiamsi nihil capit, nihilo minus emptor pretium præstare necesse habebit: ...

... A bona fides szerinti szerződés nem tűr olyan megállapodást, hogy a vevő nem jutván az áruhoz, az eladó a vételárat megtarthatja. Kivéve talán, ..., hogyha az eladó átveszi a vételárat, ámbár a vevőhöz az áru el nem jutott; amikor például a halásztól veszünk meg hálójának jövőbeni kivetését, vagy a vadásztól az általa felállított csapda zsákmányát vagy a madarász zsákmányát. Bizony mégha semmit nem fognak, a vevő a vételár megfizetésével tartozik. ...

(a) A vételárfizetés: *pretium præstare*

Konszenzuális szerződés lévén, a kötelelem létrejön, ha a felek az ügylet lényeges elemeiben – áruban és vételárban – megállapodtak. A már ismertettek szerint a reményvétel *emptio perfecta*.

Epp ennek eléréséhez volt szükségszerű egy speciális, immatriális jószágot megjelölni az üres háló esetére.⁵⁰³ Az adásvétel általános szabályai mindössze az összehasonlítás alapját képezik, ezért külön szakirodalmi alátámasztásuk, ill. az apróbb vagy jelentősebb részleteikben való vitatott voltak nem tárgya a kutatásnak. A vevő főkötelezettsége tehát – természetesen – a vételár (*pretium*) *dare*-szolgáltatása, melyért a vevő feltétel nélkül helytállni tartozik (*præstare habebit*).

A vételárnak – miként minden adásvételi nemben – pénzbelinek (*numerata pecunia*), meghatározottnak (*certum*),⁵⁰⁴ valóságosnak (*verum*) és mértékét tekintve – legalábbis a jusztinianoszi jogban – a piaci ár felét meghaladónak (*iustum*) kell lennie.⁵⁰⁵ A vételár jellegadó jegyei közül csak azokat kell itt vizsgálni, amelyek a vételár mennyiségére, vagy annak legalábbis az áru valós piaci értékéhez képest történő arányosítására, igazítására vonatkoznak: *verum* és *iustum* (utóbbi tehát csak Jusztinianosznál).⁵⁰⁶

⁵⁰³ Vö. pl. KASER, Erbschaftskauf..., 48.

⁵⁰⁴ Vö. pl. DAUBE, David: Certainty of Price. In: St. Zulueta, 13.

⁵⁰⁵ Ld. Inst. Gai III,139-141 (ugyanígy jusztinianosziéi) és C. 4,44,2.

⁵⁰⁶ „... specifically *emptio spei*: in such sale it is the *res* which is uncertain – the price is firm, *certum pretium* ... While there may be in such sales a similarity to *alea* in respect of the *res*, there is never a hint of that conception in the matter of *pretium*.” THOMAS, J. A. C.: Marginalia on *certum pretium*. In: Tijdschrift 35 (1967) 81.

(α) Pretium verum. Ez hivatott kiküszöbölni a színleges vételár alkalmazását, s így az esetlegesen tiltott ingyenes ügyleteknek a színlelt visszterhes ügyletekkel való leplezését.

A klasszikus korban – ld. pl. Ulpianus és Pomponius,⁵⁰⁷ Paulus,⁵⁰⁸ Hermogenianus⁵⁰⁹ – egymás *circumscriptio*ja, vagyis az ügylet természetéből fakadó kisebb jelentőségű kölcsönös „rászedése” kifejezetten megengedett volt, nem mehetett el azonban sem a szavatosi jogok sérelméig,⁵¹⁰ sem az ingyenességig. De nyilván nem valósíthatott meg csalárdságot sem,⁵¹¹ habár a vételár szabad meghatározásának szabadságával való dolus visszaélés esetén a Codex – már Diocletianus korában – nem tekintette a dolus okozta kár megtérítése szempontjából használható és megfelelő értékbecslési alapnak magát a vételárösszeget.⁵¹²

Kérdés ezek után, miként értelmezendő a *pretium verum* követelménye a reményvételben, ha a remény maga nem dolog, s aligha van szokásos piaci ára. Akként, hogy a felek által kialakított vételár nem lehet olyan alacsony, mely által kvázi automatikusan igazodni lesz képes az „üres háló” esetéhez. Ez ti. megszüntethetné az ügylet kockázatos jellegét. Ilyenkor a fogás átruházása, ill. átadásának – a perfekt ügyletből fakadóan *vice versa* feltétlen – kötelezettsége egy negotium dissimulatummal, egy valójában ingyenes ügylettel, ajándékozással lenne kauzáliter megalapozva, tekintet nélkül az eladó elvégzte munkákra.

(β) Pretium iustum. Az igazságos ár jusztinianوسي jogbeli követelménye szorosan összefügg a *laesio enormis* szabályával, ezért vizsgálatára ott kerül sor.

(γ) Praestare pretium. Amennyire jellegadó ismérve e vételi típusnak a remény áruként történő megjelölésére vonatkozó, s ennek folytán az ügylet nevét is adó pomponiusi idea, olyannyira meghatározó a vevő vételárfizetési kötelezettségének feltétlen volta, ami a vétel perfekt jellegéből adódik.

Az utóbbi nyilvánvalóan az előbbiből következik: ha ti. a remény az áru, akkor a vétel perfekt – azaz érvényes és hatályos –, s így a másik fél főkötelezettsége a kialakított vételár megfizetésére semmilyen feltételtől vagy külső körülménytől nem függ, azaz feltétlen. Annak magyarázata, hogy miért tartozik a vevő a vételárral akkor is, ha semmiféle eredmény nem mutatkozik, két körülményben keresendő.

Az egyik ok az, hogy a vételár szabad alku tárgya, s ráadásul az ilyenkor szokásos kisebb csalafintaságok is megengedettek. A reményvételnél a felek nyilván figyelembe veszik, hogy a vételár ellenértéke, a remény nehezen felbecsülhető, és a „dologszerzés” kockázata miatt a vételárat eleve alacsony összegben állapítják meg. A másik ok pedig az, hogy amennyiben az eladó a szerződésnek eleget téve teljesítette kötelezettségét: a hálóját kivetette, csapdát állított, igyekezett a missiliákat elkapkodni, s bár igyekezetét a természet játéka folytán nem koronázta siker, komoly erőfeszítéseit akkor is honorálni kell a szerződés *bonæ fidei* jellegéből következően.⁵¹³

⁵⁰⁷ Ulp. D. 4,4,16,4 (*Wacke* nyilvánvaló elírás folytán hibásan hivatkozza, mert a szöveget az 1. §-ba utalja, az azonban valójában a 4. §-ban található): ...*Pomponius ait in pretio emptionis et venditionis naturaliter licere contrahentibus se circumvenire*. Ld. WACKE, Andreas: *Circumscribere, gerechter Preis und die Arten der List*. In: SZ 94 (1977) 185.

⁵⁰⁸ Paul. D. 19,2,22,3: „*in emendo et vendendo naturaliter concessum est ... invicem se circumscribere*.”

⁵⁰⁹ A vállalkozásra érti Hermog. D. 19,2,23: *Et ideo praetextu minoris pensionis, locatione facta, si nullus dolus adversarii probari possit, rescindi locatio non potest*.

⁵¹⁰ Hasonlóan JUSZTINGER János: *Armeghatározás a római adásvételnél*. In: PhDT 7 (2008) 144-145.

⁵¹¹ Részletesen ld. WACKE, *Circumscribere ...*, 184-221. Ld. Hermog. D. 19,2,23!

⁵¹² C. 4,44,10: *Dolus emptoris qualitate facti, non quantitate pretii aestimatur*. Vö. WACKE, *Circumscribere ...*, 195⁵⁰.

⁵¹³ Így tehát a szerződés nyilvánvalóan szünallagmatikus, s még a szembenálló szolgáltatások értékarányossága is bizonyos mértékig megvan.

(b) *A læsio ultra dimidium szabálya*

A reményvétel esetében is pénzbeli, meghatározott és valóságos a vételár, azonban a feléntúli sérelem (*læsio enormis*) – mint a szerződés felbontásához vezető körülmény – csak akkor jöhetne szóba, ha egyáltalán lenne a reménynek szokásos piaci ára: a *læsio enormis* (v. *ultra dimidium*) szabálya a reményvételben tehát még a *jusztinianuszi* jogban sem érvényesül. Az, hogy a reményvétellel kapcsolatba hozható juristák hallgatnak róla, természetes, hiszen mindannyian *Diocletianus* uralkodása (284-305) előtt éltek.⁵¹⁴ Nincs tehát olyan ok, amely a megtámadás jogát megalapozná, s a szerződés *ex tunc* hatállyal történő megszüntetéséhez vezetne a szolgáltatások nagyobb fokú értékaránytalanságára tekintettel. Ez nyilvánvalóan kockázatfokozó jelenség.

Endemann véleménye⁵¹⁵ jól mutatja, hogy a kockázatoság mindkét felet érintheti: a hatalmas fogás az eladónak kockázat, mert jobban járt volna, ha nem adja el, hiszen nem befolyásolja az esetlegesen csekély árat a nagy fogás; természetesen ugyanez *mutatis mutandis* vonatkozik az üres háló esetére: „*etiamsi nihil capit, nihilo minus emptor pretium præstare necesse habebit*”.

A felén túli sérelem szabályának bevonása a reményvétel tartalmába ugyanúgy megfosztotta volna az ügyletet kockázatos jellegétől, mint a *verum pretium* fogalmánál írott körülmények. Felfigyelt erre a „modern” jogalkotó is, és pl. az olasz *Codice civile expressis verbis* kimondja, hogy aleatórius szerződések esetében nem érvényesül a *læsio (lesione)* szabálya.⁵¹⁶

További kérdés, hogy milyen „jogtechnikai módon” *maradhat ki* a szerződés tartalmából a felén túli sérelem szabálya? Másként: miként *kerül bele* a szerződés tartalmába a megtámadási jog hiányát eredményező, valójában joglemondó nyilatkozat?

Pomponius – vagy már Sabinus is – utal erre a *captus missilium* esetére vonatkozóan. E jogtétel ugyanakkor *per analogiam* mindenképpen kiterjesztendő az egyéb „iskolapéldákra” is: a sikertelen *captus* esetén sem keletkezik kötelezettsége az eladónak, hiszen a felek így egyeztek meg (D. 18,1,8,1 i. f.: *nulla eo nomine ex empto obligatio contrahitur, quia id actum intellegitur*). Ez egyfajta *conventio tacita*, amelynek rendszerint nincs kihatása a szerződés érvényességére. Erősítheti a hallgatólagos jelleget a forrás kifejezőmódja is, ti. nem a *megállapító* „*id actum est*”, hanem a *feltételező* „*id actum intellegitur*” fordulatot alkalmazza. Nem jelenti ki tehát, hogy „ez a meg egyezés”, hanem úgy fogalmaz: „ez megállapodásként értendő”.

Az ilyen megállapodás során ugyanakkor nyilván tekintettel vannak a felek arra, hogy a várományi helyzet és az eladói erőfeszítések együttesen csökkentik a kiegyenlített szünallagma felborulásának veszélyeit.

A joglemondás itt tehát úgy értendő, hogy a vevő hallgatólagosan lemond a szolgáltatás és ellenszolgáltatás akár nagyobb, akár kisebb fokú értékaránytalansága folytán rendelkezésére álló, a szerződés (*ex tunc*) felbontására vagy kártérítésre (*ex nunc* hatályú megszűnés!) vezető igényéről. Míg az *előbbi* igény a *læsio enormis*, az *utóbbi* már a *kárveszélyviselés* körébe eső szabályokat érint, ill. azokkal függ össze. Ha ugyanis a kialakított vételár utóbb nem érte el a fogás piaci értékének felét vagy – a középkori kanonisták idejétől fogva – megha-

⁵¹⁴ Vö. pl.: VISKY, Károly; Die Proportionalität von Wert und Preis in den römischen Rechtsquellen des 3. Jahrhunderts. In RIDA 16 (1969) 355-389; HAMZA Gábor: Gazdaság és jog kapcsolata a császárkori római birodalomban. In: JK 50/9 (1995) 412-417; POKECZ KOVÁCS Attila: A *læsio enormis* és továbbélése a modern polgári törvénykönyvekben, in: JK 55/5 (2000) 177-185; JUSZTINGER János: Észrevételek a feléntúli sérelem római jogi forrásaihoz (CJ. 4. 44. 2, CJ. 4. 44. 8). In: PhDT 9. (2010) 343-367.

⁵¹⁵ Ld. pl. ENDEMANN, 17: „... der Verkauf hat bei der *emptio spei* nicht das *beneficium* der *læsio enormis*.” Vö. még 73. o.

⁵¹⁶ Art. 1448: *Non possono essere rescissi per causa di lesione i contratti aleatori.*

ladta a kétszeresét, nem keletkezett felbontási igény. Amennyiben ugyanakkor a *certus captus*, a tényleges fogás („*quod extraxit*”) értékének és a vételárnak az aránya nem érte el az „enormitás” fokát, vagyis lefelé nem lépi át a *dimidius* (vagy felfelé a *duplex*) mértéket, akkor az adásvétel rendes, általános eseteiben sem lépne életbe a *læsio* szabálya: a minőségre vagy mennyiségre nézve a szerződésbe ütközően nem kellő, nem megfelelő szolgáltatás a kellékszavatosság körében értékelendő körülmény.

A reményvételben azonban nincsen kellékszavatosság, így a *rendes* adásvételbeli szolgáltatás *dologi* tárgyára vonatkozó kárveszélyviselési szabályt kell újra-fogalmazni ahhoz, hogy jogi indokát adhassuk a szolgáltatás és ellenszolgáltatás bármilyen fokú értékaránytalansága esetén egyébként keletkező – szerződés-felbontási vagy kártérítési, árleszállítási, elállási – igények hiányának.

(c) *A periculum est emptoris szabálya*

A római jogban az eladó az átruházó ügylet véghezviteléig mint *custodiens* felelős az – akkor még *res sua* – áru időközi pusztulásáért vagy rosszabbodásáért, ha azt vétkesen okozta, vagy ha az *casu minore* következett be.⁵¹⁷

Az áru *vis maior* okozta pusztulásának vagy rosszabbodásának következményeit ennek megfelelően a vevőnek kell viselnie (*periculum est emptoris*), vagyis meg kell fizetnie a teljes vételárat, holott az árut egyáltalán nem, vagy csupán rosszabb állapotban kapta meg; az eladónak pedig ki kell adnia a dolog *residuumait*. A veszély viselését a vevőre terhelő e szabály azonban csak akkor érvényesül, ha a vétel *perfecta*.⁵¹⁸ Mindez áll az *emptio rei* esetében, kérdés, miként érvényes az *emptio speire* nézve.

A reményvételnél a kárviselésre és a dolog időközi pusztulása veszélyének viselésére vonatkozó szabályokat sajátosan kell értelmezni. Általános a szakirodalomban az a vélekedés, hogy a reményvételben a kárveszélyviselés szabálya úgy nyer értelmet, hogy a vevő a dolog *létrejötte*nek elmaradásából vagy nemlétezéséből származó kár veszélyét viseli.⁵¹⁹

Ez az álláspont semmiképpen nem fogadható el. Ebben az esetben ugyanis a reményvétel lényege, a különös szerződési tárgy, a remény árujellege vész el. Ha ti. a veszély a dolog *létrejötte* elmaradására vonatkozik, abból az következik, hogy az áru a reménybeli dolog, s nem a remény maga.

Feloldhatatlan probléma továbbá, hogy ezek a reménybeli dolgok ontológiai értelemben léteznek, ezért nem tekinthetők *res non existens*-eknek, miként a „dolog nélküli vételek” többi esetében. Itt a reménybeli dolog (hal, vad, *missilia*) már mind egzisztál, csak az átruházó ügyletet nem lehet rajtuk végrehajtani, mert nincsenek az eladó birtokában. Helyesebb ezért árunak továbbra is a reményt elfogadva megint azt vizsgálni, képes-e az áru romlani, megsemmisülni, elenyészni, azaz: értékét egészben vagy részben – a szerződés megkötése és a teljesítés közötti időben – elveszíteni.

Már láttuk, hogy a reménynek igenis van kellékjellegű tulajdonsága, az alaposága. Innen megközelítve a remény *értékcsökkentő romlása* vagy *értékszűntető pusztulása*: a csalódás.⁵²⁰

⁵¹⁷ Vö. pl. KISS Barnabás: A „veszély” kérdése adásvételnél a római jogban. I. köt. Kecskemét, s. l., 1940. 72.

⁵¹⁸ A források ezt azzal indokolják, hogy „aki az időközi haszon, azé kell lennie az időközi erőhatalom kockázatának is”. I. 3,23,3: ... *commodum eius esse debet, cuius periculum est*.

⁵¹⁹ BECHMANN, Der Kauf ..., 254: „... der Käufer vertragsmäßig die Gefahr der Nichtexistenz des Kaufobjects übernimmt.”

⁵²⁰ Vö. pl. Babrius Myth. № 58; Theognis Fragm. 1,1135; Varro De ling. lat. VI,7,59; Vergilius Georg. I,219-226; Quintilianus Declam. XII,17; Seneca Minor Ep. Mor. VIII,3 és X,2; Tacitus Ann. III,18; Apuleius Metam. I,24-25.

Nem ez történik-e a reménnyel a nevetségesen csekély fogás vagy az üres háló esetében?⁵²¹ További adalék a reményvételbeli veszélyviselési szabályhoz, hogy szemben az adásvétel alapesetével, a reményvételben a veszélyviselés tekintetében *három* releváns mozzanat van: a szerződés megkötése és az átruházó ügylet közé ékelődik új elemként a fogás bekövetkezése vagy elmaradása (vö. Cels. D. 19,1,12).

Tehát: (1) a fogás sikere esetén a veszélyviselés értelmezhető a rendes adásvételben szokásos módon is;⁵²² (2) kiegészül ez azonban a sikertelen eredmény esetében a fent írtakkal, amidőn a várományosi helyzetbe került vevő a természet játéka folytán nem juthat a várománybeli dolgokhoz („res præsumptivæ” vagy „res in spe”).

F) A szerződés és az atípusos jelleg „szociálpolitikai” jelentősége⁵²³

Az eddigiek alapján megállapítható, hogy a D. 19,1,12 fragmentumban, ill. a D. 19,1,11,18 és a D. 18,1,8,1 alatti §-okban foglalt tényállások egy olyan, atípusosnak nevezhető adásvétel esetei, amelyben vagy egyáltalán nem vagy nem a megszokott módon értelmezhetők az áruszolgáltatási kötelezettség, a jog- és kellékszavatosság, a vételárfizetés, a *læsio enormis* és a kárviselés szabályai, s mindezek okát abban találhatjuk, hogy az áru nem fizikai, hanem pszichikai szubsztancia, a remény.⁵²⁴

Annak magyarázata, hogy miért tartozik a vevő a vételárral a várt eredmény elmaradása ellenére is, két dologban keresendő. Egyfelől az árat a felek szabadon határozhatják meg, melynek során egymásnak kölcsönösen engedhetnek vagy meghatározott keretek között „ügyeskedhetnek” is a maguk előnyére. A reményvételben az alkufolyamat során a felek tekintettel vannak az ár ellenértékének bizonytalanságaira, vagyis a „nagy fogás” és az „üres háló” alternatívájára, s ezért egyfajta *átalányárban*⁵²⁵ állapodnak meg. A másik indok a szerződés *bonæ fidei* jellegében van.

Ha ugyanis az eladó szerződéses kötelezettségeinek eleget tett – hálóját kivetette, a csapdát felállította, agilisán kapkodta a szétszórt tessera-t, s ha volt, a fogást átadta – , vagyis szerződészerűen fáradozott a várt eredmény bekövetkezéséért, e törekvése nem maradhat a forgalmi tisztesség szabályai szerint, *ex fide bona* akkor sem ellentétezetlen, ha a várakozásokat utóbb nem koronázta is meg a siker. Egyik felet sem vezette ti. az ajándékozás szándéka, ill. nem lehet „üres háló” esetén sem maga a tevékenység – így, *ingyenes* formában pláne nem – az ügylet *kifejezett* tárgya.

(a) A biztosítási eszme

K r ü c k m a n n álláspontja szerint ily módon egyfelől biztosított az eladó részére az *átalány* módjára meghatározott, *garantált legkisebb* bevétel, másfelől a kudarc *kockázatát* szerződő partnere *átvállalja* tőle. Az atípusos szerződési konstrukció az alacsonyabb társadalmi réteghez tartozó, feltehetőleg a legkisebb bevételi lehetőségre is

⁵²¹ Vö. GOOSE, [?]: Zur Lehre vom casus. In: JJ^l 9 (1868) 210.

⁵²² A halász teli hálót húz vissza a hajóba, azonban visszafelé jövet a hirtelen kitört vihar elsüllyeszti a bárkáját. Ilyenkor a veszélyviselés szokásos értelmű alakjával állunk szemben.

⁵²³ A cím Andreas WACKÉ javaslata („Die sozialpolitische Relevanz des Hoffnungskaufs”). Ld. BENKE, József: Aleatorischer Kauf nach römischem Recht. In: OIR 11 (2006) 7-29.

⁵²⁴ Ellenkező megállapításra jutott disszertációjában BRAUN, Finden die Grundsätze..., 53: „... die Grundsätze des Kaufes, abgesehen von denjenigen ..., die sich mit dem eigenthümlichen Kaufobjekte, welches die Hoffnung thatsächlich ist, nicht vertragen, regelmässig und mit Notwendigkeit auf die emptio spei Anwendung finden.”

⁵²⁵ Ld. NICHOLAS, Barry: An Introduction to Roman Law, Oxford UP, 1979. 173. és ZIMMERMANN, 247.

rászoruló, ugyanakkor formálisan önfoglalkoztató és autonóm eladó számára az „üres háló” esetére is egyfajta biztosított jogállást eredményez.⁵²⁶ Noha a missiliák minél sikeresebb összekapkodására vállalkozó eladók e tevékenységüket különösebb szakmai hozzáértés nélkül végzik (nem úgy, mint a halász és a vadász), eredménytelenség esetére szintén megkapják a teljes kialakított összeget. Ennek az az oka, hogy a *iactus missilium*ra összesereglett tömegben minden nehézséggel, dulakodással, verekedéssel számolniuk kell miközben e cseppet sem könnyű tevékenységet kifejtik, s azt a vevőtől mintegy átvállalják.⁵²⁷ Ezek alapján a reményvétel a tengeri kölcsönnél ismeretes biztosítási funkcióhoz hasonló tartalmat is magában hord.

Krückmann álláspontja jelentős egzisztenciális különbségeket sugalmaz a reményvétel felei között. Mintha a vevő gazdasági „erőfölényben” lenne az eladóhoz képest. Minden egyébbel – így pl. az eladói pozícióba helyezett halászok, vadászok stb. tőkeszegénységével – tökéletesen egyetértve ugyanakkor semmi nem indokolja, hogy ezt a sejtést elfogadjuk.

A pretoriai jogtörténész, *Thomas* (Phillip J.) szerint a kockázatok mérséklése végett alkalmazott biztosításszerű ügyleteknek nem csak a rendkívül rizikós tengerhajózás tekintetében, hanem a szintén kockázatos agrár-ágazatban is jelentőségük volt az antik Rómában: előbbi esetében a *foenus nauticum*, utóbbiban az *emptio spei* volt alkalmas e funkció betöltésére. A reményvétel azonban *par excellence* nem a mezőgazdasági áruforgalom ügylete, noha természetesen van mód *emptio spei* módjára jövőbeli termés hozamot is felvásárolni. *Zimmermann*ra hivatkozva utal a tőkeszegény agrártermelői rétegre, amely a feltétlen s esetleg azonnali vételárfizetési kötelezettségben tevékenysége előfinanszírozásának lehetőségét is meglátta.⁵²⁸

Az eladók e „biztosított jogállása” kétségtelenül érdekes – de nem előzmény nélküli⁵²⁹ – gondolat, és el is fogadható, ha azzal az indokkal támasztjuk alá, hogy erre az eladói „kedvezményre” a forgalom és a reményvételi ügyletek élénkítése végett van szükség. Nélkülük ti. a kockázatot egyedül viselő, szakértelmet vagy a testi épség kockáztatásának felvállalását is igénylő tevékenységet folytató halásznak, vadásznak, „*missiliæ captor*”-nak a helyzete ellehetetlenülne. Másfelől szintén az ilyen ügyletek forgalmának élénkülését biztosítja a kockázatot egyedül viselő vevő számára nyitva álló az a kedvezmény, hogy magasabb kockázatáért „cserébe” alacsonyabb áron juthat a kívánt jószágokhoz, mint a piaci készvétel esetében (ld. *invicem se circumscribere*).

(b) A spekuláció kérdése

Kaser az ügylet atípusos jellegének szociális megítélésekor – Krückmannal szemben – a spekulatív elemet hangsúlyozza, ezért szerinte az ilyen szerződés nem része a rendes gazdasági és jogi forgalmi életnek, hanem olyan spekuláció csupán, mint pl. a tőzsdei különbözeti ügylet.⁵³⁰

⁵²⁶ Vgl. KRÜCKMANN, Paul: Versicherungshaftung im römischen Recht, SZ 63 (1943) 33-37.

⁵²⁷ Hasonlít ehhez a leasing ókori előképeként elhíresült, rendkívül sokat vitatott gaiusi eset (ld. Inst. Gai III,146). Ebben úgy vesznek igénybe küzdelemre, harcra gladiátorokat, hogy a sérültekért, meghaltakért 1000 dénárt, az épen maradottakért pedig a *f á r a d s á g é r t*, izzadságért (*pro sudore*) cserébe 20 dénárt adnak. Az itt indifferens szakirodalmi vitához újabban ld. pl. GEDEON Magdolna: Az antik Róma „sportjoga”. Miskolc, Novotni, 2005. 118-124. és JUSZTINGER János: A római adásvétel és bérlet határain... 113-133.

⁵²⁸ THOMAS, Phillip J.: Insurance in Roman Law: Martial's Epigrammaton III 52. In: TSAR 2 (2009) 268.

⁵²⁹ Vö. pl. BECHMANN, Der Kauf..., II. Theil, 142: „... die heutzutage hie und da zum Vorschein kommende Ansicht, dass der Versicherungsvertrag eine Art des Kaufvertrages sei...”

⁵³⁰ Ld. KASER, Erbschafts Kauf..., 50: „...ist kein Geschäft des normalen Wirtschaftsablaufs, sondern Spekulation, nicht anders als das heutige Differenzgeschäft.”)

Kaser nézetében vitatható a differenciálügylettel való összehasonlítás. A reményvétel *civilis obligatio*, ennél fogva a valós vagy a várható fogás egyenértéke (állami) bírói úton kereshető. A különbözeti ügyleteket ugyanakkor a modern jogrendszerek nem tekintik összeegyeztethetőnek a jogilag támogatandó forgalmi étellel, így elkerülésükre ösztönöznek. Ennek egyik legkézenfekvőbb módja az, ha a kockázat fokát maga a jogrend – a jogalkotó vagy ennek híján a bírói gyakorlat – emeli olyan magasra, hogy ezáltal az ügyletet a jogalanyok legnagyobb része önként kerüli el.

Az ügyletből eredő követelések kereshetőségét ezért megtagadva a differenciálügyletet – szemben a civilis reményvétellel – a jog kezdettől fogva *naturalis obligatió*nak tekinti. Ilyen módon az ügylet tárgya, vagyis az árfolyam vagy jegyzési ár különbözete – ti. kizárt a valóságos teljesítés – még a spekuláció sikere esetén is peresíthetetlen követelést eredményez, ez pedig az üzleti-forgalmi élet nem spekulációra szakosodott résztvevőinek legnagyobb részét önkéntes tartózkodásra bírja.⁵³¹ A bírói gyakorlat pedig – mondhatni az USA Ohio tagállamától a német bírodalmi felsőbbbíróságokon át hazánkig – egységes volt ebben a kérdésben.⁵³²

A valódi játékügyletek peresíthetőségét egyébként – kivételt engedő szabályként – már a rómaiak is megtagadták. A forrás ilyenkor az „*in alea rem vendere*” fordulatát,⁵³³ ill. a „*ludus*” (=játék), „*ludo, -ere*” (játszani) kifejezést alkalmazza az ügylet valódi játék-jellegének érzékeltetésére. A D. 18,1,8,1 alatti pomponiusi § – feltehetőleg interpolált betoldása – véleményem szerint nem véletlenül fogalmaz finomabban, s teszi az *alea* szó elé a *quasi* hasonlítószót: „*quasi alea emitur*”.

A reményvétel tehát – legalábbis az „iskolapéldák” tekintetében – sem nem spekulatív, sem nem játékügylet, hanem az adásvétel egyik különleges, atípusos és a megszokotthoz képest aleatórius faja, melynek a *szükségletek kielégítésére* való

⁵³¹ A spekulánsok önálló „társadalmának” mindez természetesen nem tesz rosszat: őket nem tartja távol az „állami utak” hiánya, sőt, inkább ösztönzi...

Ld. pl.: STUBENRAUCH, Moriz von: Handbuch des österreichischen Handels-Rechtes. Wien, Manz, 1863. 484-485; ENDEMANN, Wilhelm: Das deutsche Handelsrecht. Heidelberg, Bangel/Schmitt, 1865. 594-606; NAGY Ferenc: A különbözeti ügyletek kereshetősége. I. rész. In: JKR 13/21 (1878) 173-175. / II. rész. In: JKR 13/22 (1878) 180-184; FREUDENSTEIN, Carl Gustav: Börsensteuer, Zeitgeschäft und Differenzspiel nach privaten, rechtlichen und publicistischen Gesichtspunkten erörtert. Minden in Westfalen, Bruns, 1883; EHRENBERG, Richard: Die Fondspekulation und die Gesetzgebung. Berlin, Springer, 1883; SZAKOLCZAI Árpád: A differenciális üzletek perelhetősége. In: JKR 27/12 (1892) 94-95; DREYER, ?: Das Differenzgeschäft. In: SAGR 2 (1892) 401-423.; RÜMELIN, Max: Leist, G. A., Differenzgeschäft und Differenzklausel. Jena 1891. Separatabdruck aus den Jahrbüchern für Nationalökonomie und Statistik. Dritte Folge. Bd. 1. In: KrVGR 35 (=N.F. Bd. 16) (1893) 193-204; REICHARD Zsigmond: A tőzsdei különbözeti ügyletekről. In: JKR 28/36 (1893) 288; REICHARD Zsigmond: A tőzsdejáték megátlása. In: JKR 28/18 (1893) 144; KORN, Viktor: Die Rechtsgeschäfte des Effektenverkehrs und die oesterreichische Effektenumsatzsteuer. Berlin, Heymann, 1895. 96-110; STAUB, ?: Das Differenzgeschäft vor und nach dem Börsengesetz. In DJZ 1/20 (1896) 397-401; PAP József: Tőzsdejáték mint illetékességi kifogás. I. rész. In: JKR 35/10 (1900) 74-76. / II. rész. In: JKR 35/12 (1900) 92-94; GOLDMANN, E. / LILIENTHAL, L.: Das Bürgerliche Gesetzbuch systematisch dargestellt. 2. Aufl. Band 1, Berlin, Dahlen, 1903. 809-811; MÜLLER, Neander: Juristische Lehrmeinungen über Börsengeschäfte. Berlin, Guttentag, 1903.

⁵³² Vö. röv. esetleírások: *Anonym szerzők*: „B-i.” [pseudonym?] (rec.): Gruber Lajos: A tőzsdejáték jelentősége a magyar büntető törvénykönyvben. In: JKR 25/1 (1890) 4; A határidő-üzlet korlátozása Amerikában. In: JKR 27/25 (1892) 200; Tőzsdei ügyletből eredő különbözetek. In: JKR 27/2 (1892) 16; A tőzsdei különbözeti ügyletek megátlása. In: JKR 28/44 (1893) 352.

Ld. még (1) kir. Curia / 1881-ig a Legfőbb Ítélezőszék határozatai; ld. in: JKR Melléklet: 1874/3747. sz. In: 1874/25. szám, 146/1. sz. jogeset, 98-99; 1890/247. sz. In: 1890/41. szám, 429. sz. jogeset, 308; 1892/230. sz. In: JKR Melléklet 1893/24. szám, 203. sz. jogeset, 179; 1892/1206. sz. In: 1893/1. szám, 4. sz. jogeset, 4-5; 1893/1785. sz. In: 1893/50. szám, 401. sz. jogeset, 348; 1894/1549. sz. In: 1894/11. szám, 153. sz. jogeset, 76-77; 1893/1563. sz. In: 1894/6. szám, 88. sz. jogeset, 36-37. Ld. még (2) pl. a német felsőbbbírói határozatokat (Reichsgericht):

I. Civilsenat № 63/95 (16. Nov. 1892) In: BEDR 37/5 (1893) 916-919; I. Civilsenat № 471/93 (17. Máj 1894) In: BEDR 38/5 (1894) 971-973; I. Civilsenat № 310/94 (29. Dez. 1894) In: BRAe 13 (1895) 212-224; I. Civilsenat № 63/95 (25. Máj 1895) In: BEDR 39/5 (1895) 945-949.

⁵³³ Vö. pl. Paulus D. 44,5,2,1: *Si in alea rem vendam, ut ludam, et evicta re conveniar, exceptione summovebitur emptor.*

gazdasági képességét és jogi alkalmasságát a jogrend elismerte, s így, e különös vonásai ellenére is fenntartotta megkötésének érvényes lehetőségét.

(c) A „reményt eladók” társadalmi helyzete

Vitatta ugyan Krückmann fenti nézetét – mely szerint a reményvételbeli eladó és vevő között gazdasági erőfölényhelyzet mutatható ki a vevő javára, hiszen a vagyoni helyzetük tekintetében a különbségek mintegy szükségképpen állanak fenn – az bizonyos, hogy a reményvétel eladója rendszerint nem úri szeszélyből vagy valamilyen érdekes hóbort által motiválva keres ilyen boldogulást. Nyilvánvaló, hogy akadt közöttük bőséggel olyan vagyoni helyzetű, aki beruházásra önerejéből képtelen, tőkeszegény volt, és hitelre, kedvezményes kölcsönre szorult. A következő két kérdés nem tartozik ugyan szorosan a reményvétel adásvételi vonásait vizsgáló témakörbe, mégis, ezeknek az egyéb aleatórius ügyleteknek a megengedése vagy éppen tiltása jól világítja meg a „reménykereskedők” társadalmi helyzetét. Ez pedig – az I. fejezetben elemzett irodalmi forrásokra is figyelemmel – segíthet megérteni a római jurista gondolkodásmódját a reményvétel konstrukciójának megalkotása tekintetében.

(α) Kedvezményes hitelnyújtás

Maguk a források hozzák összefüggésbe a halászt és a sportoló (athleta) helyzetét: mindegyikük rendszerint a tőkehiányos társadalmi rétegből származik, ezért tevékenysége megkezdéséhez szüksége van hitelre.

Fizetőképességük azonban csak ügyleteik, tevékenységük sikere esetén, utólag következhet be, ezért a részükre akképp is volt mód kölcsönt nyújtani, hogy a visszafizetés kötelezettsége e sikertől mint feltételtől függjön. Q. Cervidius Scævola reszponzóriumának 6. könyvéből a Digestába felvett egyik forráshely erről a következőképpen tudósít:

D. 22,2,5 pr.-1: ... Nec dubitabis, si piscatori erogaturo in apparatus plurimum pecuniæ dederim, ut, si cepisset, redderet, et athletæ, unde se exhiberet exerceatque, ut, si vicisset, redderet. 1. In his autem omnibus et pactum sine stipulatione ad augendam obligationem prodest.

... Nem kétséges, hogy ha a halásznak – megveendő az eszközöket – úgy adok pénzt [kölcsön], hogy azt akkor fizeti vissza, ha fogása volt; és a sportolónak – biztosítandó a testgyakorlást – úgy, hogy akkor fizeti vissza, ha győzött, mindehhez és a kötelezettség megnöveléséhez az egyszerű, stipulatio nélküli megegyezés is elegendő.

Földi⁵³⁴ és Gedeon⁵³⁵ úgy véli, hogy a magas kockázatú ügylet következménye – miként a *fenus nauticum* esetében – a magasabb kamat kikötésének megengedése: erre a forráshely „*ad augendam obligationem*” fordulatából következett, mely a kötelezettség gyarapítását, megnövelését (kamatt) jelenti – vö. Visky⁵³⁶. Kérdés persze, hogy a civiliter peresíthetetlen *pactum* – hiszen nincs szükség stipulációra⁵³⁷ – ad-e valójában módot az emelt kamat követelésére. Néhány esetben van rá mód,⁵³⁸ és itt is éppen hite-

⁵³⁴ FÖLDI: Kereskedelmi jogintézmények, 193.

⁵³⁵ GEDEON, Róma sportjoga, 56.

⁵³⁶ VISKY, Károly; Das Seedarlehn und die damit verbundene Konventionalstrafe im römischen Recht. In: RIDA 16 (1969) 389-419.

⁵³⁷ Vö. THOMAS, Insurance in Roman Law, 271.

⁵³⁸ Vö. pl.: Paulus D. 22,1,30; idem D. 22,2,7; C. 4,32,11 és C. 4,32,23. Ld. GEDEON, Róma sportjoga, 85⁵⁴. (A „Mod. D. 41,2” hivatkozás hibás.)

lezővédelmi gondolat nyilvánul meg, hiszen a kölcsönadó a tőkekövetelést lehetővé tevő keresettel érvényesítheti a kamatot is, nem kell külön stipulációba foglalni, s ennek következtében külön keresettel érvényesíteni azt.⁵³⁹

Wacke említi, felmerült annak gondolata is, hogy kamat helyett a sportoló az elnyert – rendszerint igen jelentős vagyoni értékű – díj egy hányadát ígérte oda hitelezőjének. Ez ugyan nem volt tilalmas ügylet, egyéb információ azonban nem áll rendelkezésre erről a lehetőségről.⁵⁴⁰ Akárhogy is, mindezek az opciók az ügylet kockázatosságát csökkentik, s érvényesek per analogiam a jövőbeli halászsákmány ilyenforma részleges, előzetes lekötésére is.

(β) A remény elzálogosítása
(*pignus spei præmiorum athletæ*)

A következő forráshelynek közvetlenül ugyan nincs köze az adásvételhez, a reményvétellel azonban kapcsolatba hozható, mert egyfelől olyan esetet ír le, amely a sportolóval *Scævola* által párhuzamba állított halászlól is szólhat, másfelől pedig a vagyoni forgalomba jogtárgyként ismét a reményt hozza: a sportoló jövőbeli győzelméért járó díj reményének zálogjoggal történő megterheléséről van szó. Az előbbi témával úgy áll összefüggésben, hogy a nyereség reménye az atlétának nyújtott kölcsön fedezete.

Ez persze a Kr.u. 233. évet követően már csupán elvi lehetőség, hiszen *Alexander Severus* (222-235) egy 233-ban kelt *rescriptum*-ával tilos ügyletnek minősítette a sportoló győzelmi esélyeiből fakadó anyagi előnyök mint jövőbeli jogok záloggal történő megterhelését:

C. 8,16,5 (anno 233): Spem eorum præmiorum, quæ pro coronis athleticis pensitanda sunt, privata pactione pignerare minime admittendum est...

Annak a díjnak a reményét, amelyet a sportoló győzelme esetén nyer el, a felek megállapodásával elzálogosítani a legkevésbé sem megengedett.

A rendelet pszichikai indoka könnyen érthető, s nagyon is emberi: a sportolót, az atlétát úgy lehet csak kemény edzésre, komoly erőfeszítésre sarkallni, s így a versenynek értelmet adni, ha nem lebeg a versenyző feje felett damoklészi kardként annak rémképe, hogy a záloghitelező a kielégítésre irányuló jogi aktusa által egész nyeresége, győzelmének díja legott elenyész.⁵⁴¹ A jövőbeli díjnak legalább egy részéhez tehát a versenyzőnek mindenképpen hozzá kell jutnia, így az záloggal teljes egészében nem terhelhető meg.

Némileg hasonló a helyzetben van a halász s a vadász is, aki jövőbeli fogását a maga egészében, fix áron adta el. Gazdaságilag célszerű és etikailag igazságos, sőt méltányos – mondhatni: *vere dignum et justum est æquum* –, ha az eladó a fogás bizonyos hányadát megtarthatja: ezzel külön motivációt is nyer a serény munkára. Kérdés azonban, hogy az ügylet ilyenkor mitől adásvétel, s miért nem *societas unius rei*.

Wacke szerint a gyakorlatban a szerződési tartalom feltehetően bonyolultabb volt, mint azt *Pomponius* didaktikus célból alkalmazott szimplifikáló törekvése sejteti. Az eladónál a saját érdek hiánya ugyanis kiejti a megfelelő munka elvégzésének motivációját, hiszen a kialakított árat az eladó akkor is elnyeri, ha csak tessék-lássék áll a

⁵³⁹ GEDEON Magdolna: A cirkuszi játékok jogi szabályozása az antik Rómában. PhD-értekezés. Miskolc, 2002. 56.

⁵⁴⁰ WACKE, Andreas: Athleten als Darlehensnehmer nach römischem Recht. In: SDHI 44 (1978) 444. [= *Gymnasium* 86 (Heidelberg 1979) 154.]

⁵⁴¹ Vö. DAUBE, *Purchase...*, Coll. Stud. 555. skk. Ld. még: WACKE, *Athleten ...*, *Gymnasium* 149-151, 161-162.

munkához.⁵⁴² Az említett kétség a társaság és az adásvétel elhatárolása tekintetében azonban itt is áll, mégha a praktikum Wacke nézetét messzemenően igazolja is.

*
* *

Mindezekre tekintettel a következő fejezetben már a reményvételnek azok az esetei vizsgálandók, amelyek vagy forrásszerűek, vagy a forrásokban reményvételként ugyan kifejezetten meg nem jelennek, de jogi-gazdasági lényegüket tekintve a forrásszerűekkel egy tekintet alá eshetnek:

- (α) a *res corporales* folytatásaként az *iskolapéldákon túl*:
- (i) peres ingatlan vétele (*emere fundum litigiosum*),
 - (ii) szökött rabszolga eladása a szökés tartama alatt (*emptio fugæ*),
 - (iii) az átalányáras vétel egyik esete (*emere per aversionem*).
- (β) A *res incorporales* körében:
- (i) a *dologi* jogok között a haszonélvezet gyakorlásának visszterhes átengedése (*venditio usus fructus*);
 - (ii) a *kötelmi* jogosultságok és követelések között: átruházás a behajthatóságért való szavatosság kizásával (*vendere nomen quale fuit*), továbbá függő hatályú kötelmi követelés és jövőbeli kereset átruházása (*transmittere spei debiti*, ll. *venditio spei obligationis*);
 - (iii) a *vagyonösszességek* vétele körében pedig egyfelől a *tel-quel* történő hagyatékvétele (*emptio hereditatis*); másfelől vizsgálandó a csődvagyon vétele (*emptio onorum*).

⁵⁴² Ld. WACKE, *Athleten ...*, Gymnasium 149-151, 161-162.

3. A reményvétel további esetei?

Tartalom: A) Módszertani bevezető. B) Reményvétel a res corporales körében? (a) *Peres ingatlan vétele (emere fundum litigiosum)*. (b) *Szökött rabszolga vétele (fugam vendere)*. (c) *Az átányítás vétele egyik esete (emere per aversionem)*. C) Idegen dologbeli jog vétele (venditio usus fructus). D) Kötelmi követelés és kereset vétele (emptio nominis/actionis). (a) *Követelés átruházása a behajthatóságért való felelősség kizásával (vendere nomen quale fuit)*. (b) *Függő hatályú kötelmi követelés átruházása (venditio spei obligationis)*. (c) *Jövőbeli keresetjog átruházása (transferre spem futuræ actionis)*. E) Vagyonösszességek adásvétele. (a) *A csődvagyon árverési vétele (emptio bonorum)*. (b) *A hagyatékvétele problémája (venditio hereditatis)*. (α) Bevezetés. (β) A kockázatot mérséklő szabályok. (γ) *Venditio quasi spei hereditatis*.

A) Módszertani bevezetés

Az *emptio spei* tehát aleatórius adásvételi szerződés, amely kockázati jelleget annak révén ölt, hogy a vevő a feltétlenül fizetendő, fix vételárért az eladótól a megszerezni kívánt dolgok pusztá reményét, azaz kötelmi hatályú várományát kapja „cserébe”.

Az eladó a kötelmi jogi *bona fides* elvének megfelelően köteles mindent megtenni annak érdekében, hogy a vevőt olyan helyzetbe hozza, melyben a reménybeli dolgokat az egyedül és kizárólag a természet erőitől vagy a sors szeszélyétől függően szerezheti meg. Nem tartozik az eladó sem kellék-, sem jogszavatossággal, és dologszolgáltatással is csak akkor, ha a reménybeli eredmény létrejött. A fix vételárral a vevő akkor is tartozik, ha az eladó a várt dolgot – rajta kívül álló okok miatt – nem szolgáltatta. A vevői kárveszélyviselés pedig – fogás híján – annak periculumában merül ki, hogy az eladó a reménybeli dolognak nem jut a birtokába, s így nem tudja tulajdonossá tenni vevőjét.

A reményvétel ezek szerint atipikus adásvétel, s különlegességének oka az, hogy benne az áru egy *ajuridikus* szubsztancia, a remény, amely a „*juridikum*” újkori világában a kötelmi váromány fogalmával esik egybe. A klasszikus római jog, mely a *spes* mellett a *res*-nek is a legkülönfélébb fajtáit – pl. idegen dologbeli (dolgon fennálló) jogot, kötelmi jogot-követelést, hagyatéki vagy csődvagyont – engedte adásvétel tárgyává tenni, reményvételt eredetileg csak a jövőbeli hálóvetés, madarászás, vadászat vagy missilia-fogás eredményének előre meghatározott vételáron történő feltétlen eladásának esetében látott.

A római juristák ennek megfelelően tehát minden hasonló vételi kázu jogi megítélése során (1) *k i f e j e z e t t e n* – (α) *per argumentationem a contrario* vagy (β) *per argumentationem similis modi* – vagy (2) *h a l l g a t ó l a g o s a n* ezekhez az „iskolapéldákhoz” képest döntöttek a minősítés kérdésében.

ad (1) Utalnak a juristák a reményvételbeli iskolapéldákra, vagy pedig kifejezetten használják a „remény” fogalmát döntéseik során a következő analóg esetekben: (α) *a contrario*: a hagyatékvétele általános, garanciális szabályainál Paulus expressis verbis kizárja a reményvétel iskolapéldáival fennálló analógiát;⁵⁴³

(β) *simili modo*: a függő hatályú kötelmi követelés átruházása esetében Gaius⁵⁴⁴ és nyomán Jusztinianosz⁵⁴⁵, ill. a jövőbeli kereset átruházásánál a Codex

⁵⁴³ Ld. D. 18,4,7.

⁵⁴⁴ Ld. D. 35,2,73,1.

⁵⁴⁵ Ld. I. 3,15,4.

Iustinianus-ba felvett egyik rendeletében Decius császár⁵⁴⁶, s végül a hagyaték-vétel egy speciális (ún. talis-qualis) esetében Ulpianus alkalmazza a reményfogalmat.⁵⁴⁷

ad (2) A következő, teljesen analóg esetekben pedig hallgat a jurista a párhuzamról, ill. tartózkodik a „remény” kifejezés alkalmazásától, és egyik esetben sem véletlenről vagy mulasztásról van szó. Így: a szökése alatt eladott rabszolga esetében Ulpianus⁵⁴⁸ és Paulus⁵⁴⁹; a haszonélvezeti jog gyakorlásának visszterhes átengedéséről szóló kázusban Paulus⁵⁵⁰; a behajthatóságért való szavatosság kizásával történő követelésátruházás esetében Hermogenianus⁵⁵¹; a csődvagyon vétele esetében pedig a vonatkozó, a hitelezők csalárd megkárosításáról szóló Digesta-titulus egészében (D. 42,8) valamennyi jurista.⁵⁵²

Az említett analógiákból már látható, hogy a vizsgálatok helyes mértékének elvétele esetén a kutató a római jog néhány nagy jelentőségű, évszázadok óta vitatott és némely esetben valójában „agyonírt” volta ellenére is bizonytalan megoldású kérdésével szembesülhet. Ilyen pl. a jog- és kellékszavatosság értelmezése a követelések és jogok adásvételének esetében; ill. a függő hatály alatt bekövetkező jogutódlás (öröklés) lehetőségének problémái a feltételes követelésekben, jogosultságokban⁵⁵³; valamint a hagyaték mint vagyontömeg, ill. a hagyaték-vétel komplexitása⁵⁵⁴; továbbá a fedezetelvonás különféle módszerei és ezek joghatásai, vagy pedig a római végrehajtás csődjellege.

Ezekre tekintettel szigorú önkorlátozó módszertani elve a következő al-pontokban vizsgált intézmények, forráshelyek elemzésének az, hogy a reményvétellel, ill. a magas vételi kockázattal *nem konkrétan* foglalkozó, azokat *nem kifejezetten* érintő jogkérdések vizsgálata nem tárgya a kutatásnak. Így csupán a felsorolás szintjén lesznek érdekesek pl. a hagyaték-vételnél a vételi kockázatot csökkentő garanciális jellegű szabályok, s ugyanígy az *emptio bonorum* esetében a kockázatfokozó fedezetelvonási módszerek sokszínűsége (meglepő a római leleményesség), ill. ezek antidotumának, az *actio Paulianának* (s az *interdictum fraudatorium*nak) a joghatásai. Nem része továbbá a kutatásnak az előzőekben említett nagymúltú szakirodalmi vitáknak sem a bemutatása, sem az állásfoglalás e kérdésekben.

B) Reményvétel a *res corporales* körében?

Kérdéses, hogy a *res corporales* körében, Pomponius és Ulpianus iskolapéldáin⁵⁵⁵ túl akad-e olyan, amelynek esetében – vagy a felek megállapodása vagy a dolog, az áru természete folytán – a kockázat része a vételi ügyletnek.

⁵⁴⁶ Ld. C. 8,53,3.

⁵⁴⁷ Ld. D. 18,4,11.

⁵⁴⁸ Ld. D. 48,15,1-2.

⁵⁴⁹ Ld. D. 18,1,34,2.

⁵⁵⁰ Ld. D. 18,6,8,2.

⁵⁵¹ Ld. D. 21,2,74,3.

⁵⁵² Gyakorisági sorrendben: Ulpianus, Paulus, Iulianus, Scævola, Gaius, Marcellus, Papinianus, Venuleius és Callistratus.

⁵⁵³ Vö. pl. FLUME, Werner: Der bedingte Rechtsakt nach den Vorstellungen der römischen Klassiker. In: SZ 92 (1975) 103-113.

⁵⁵⁴ Miként arra a témát elemző egyik legnagyobb terjedelmű monográfia szerzője, Armando Torrent is rámutatott: „La venta de herencia es una venta *muy compleja* ...” TORRENT, Armando: Venditio hereditatis. La venta de herencia en Derecho Romano. In: Acta Salmanticensia – Derecho 18, Salamanca, Univ. de Salamanca, 1966. 216.

⁵⁵⁵ Ld. Pomp. D. 18,1,8,1; Ulp. D. 19,1,11,18; s KASER, Erbschafts Kauf..., 48: „... Tatbestände der Spekulationsgeschäfte, für die dann der Ertrag des Fisch- oder Vogelfangs, der Jagd oder des iactus missilium die Beispiele abgeben.”

(a) *Peres ingatlan vétele*
(*emere fundum litigiosum*)

Daube egy tanulmányában⁵⁵⁶ a per alatt álló ingatlan nembirtokostól történő megvételét (*emere fundum litigiosum a non possidente*) állította párhuzamba a szökése alatt eladott rabszolga esetével. Gaius szerint ti. sikertelen lesz annak keresete a peres ingatlan birtokosának kifogásával szemben, aki – tudva a perről, s a dolog bizonytalan voltáról – a nembirtokostól vette meg az ingatlant.⁵⁵⁷ Bár más módszerrel, de hasonló motivációval igyekeztek a rómaiak gátat vetni a szökött rabszolgák kereskedelmére jellemző panamázásnak is.

(b) *Szökött rabszolga vétele*
(*fugam vendere*)

A szökött rabszolgák elfogására szakosodott *fugitivarius* ti. mint egyfajta „vállalkozó” (*i*) a servus urától kapott jelentősebb pénzösszeg⁵⁵⁸ ellenében arra vállalt kötelezettséget, hogy felkutatja az ismeretlen helyen tartozkodó rabszolgát, és visszaadja urának; (*ii*) majd tájékoztatta a tulajdonost, hogy a vállalkozás reménytelennek látszik; (*iii*) ezután közölte vele, hogy saját kockázatára – töredékáron – hajlandó megvásárolni a szökevényt, bármi legyen is a kimenetele a „vadászatnak”; (*iv*) mindezeket megelőzően természetesen már összeszövetkezett a megszökött rabszolgával (sőt olykor maga a fugitivus kereste meg a fugitivariust); végül (*v*) a töredékáron megszerzett „flüchtlinget” reális – négy-öttszörös – értéken annak az új dominusnak adta el, akinek szándékában állt megvenni, s akihez a szökevény is szívesen szegődött el.⁵⁵⁹

Daube fenti párhuzama semmiképp sem erőltetett. Amennyiben a rabszolga tulajdonosa szökött rabszolgáját (*servus fugitivus*) a szökés ideje alatt („*sine re*”), előre meghatározott, fix vételáron, azaz feltétlen vételárfizetés mellett adja el, ez az eset az eredmény tekintetében rokon vonásokat mutat az *emptio spei*vel csakúgy, mint az említett ingatlanpanamák.

A *servus fugitivus* elfogásáért tett erőfeszítések kimenetele (vagyis a „*captus*”) ugyanúgy bizonytalan, amint pl. a *iactus retis* eredménye, s amennyiben a kifizetett vételár az eladónak akkor is jár, ha rabszolgáját utóbb nem is sikerült elfogni, bizonyos, hogy a felek reményvételt kötöttek.⁵⁶⁰ Ezzel szemben *Vassalli*⁵⁶¹ szerint nem aleatórius az ilyen adásvétel, mert a szökött rabszolgáját eladó a szerződés megkötésekor bizonyosan tulajdonos (a rabszolga ugyanis a szökése által nem válik uratlan-ná), nem tulajdonos ellenben a szerződéskötéskor az eladó a forráspéldák esetében.

Ez az érv azonban nem tűnik túl meggyőzőnek, mert a „kocka nem akörül fog”, hogy az eladó a szerződéskötéskor tulajdonos volt-e, a reménybeli dolgoknak a vevő általi megszerzése ugyanis nem ezen múlik. A kockázatiság sokkal inkább a b i r t o k k a l ,⁵⁶² mint a tulajdonnal kapcsolatos kérdéseken alapul. A forráspéldák-

⁵⁵⁶ DAUBE, *Slave-Catching*, 501-513.

⁵⁵⁷ Inst. Gai IV,117: ... *si fundum litigiosum sciens a non possidente emeris eumque a possidente petas, opponitur tibi exceptio, per quam omni modo summo veris.*

⁵⁵⁸ Vö. Ulp. D. 19,5,18: *Si apud te pecuniam deposuerim, ut dares titio, si fugitivum meum reduxisset, nec dederis, quia non reduxit: si pecuniam mihi non reddas, melius est praescriptis verbis agere: non enim ambo pecuniam ego et fugitivarius deposuimus, ut quasi apud sequestrem sit depositum.*

⁵⁵⁹ DAUBE, David: *Slave-Catching*. In: Coll. Stud. Daube, 401-502.

⁵⁶⁰ BECHMANN, *Der Kauf...*, 144: „... der Kauf eines auf der Flucht begriffenen Sklaven in der Weise, dass der Käufer die Gefahr des Einfangens übernimmt.”; BRAUN, *Der Kauf...*, 20.

⁵⁶¹ Ld. pl. VASSALLI, *La vendita di eredità...*, 373. sk.

⁵⁶² Más összefüggésben ld. ERNST, Wolfgang: *Das Nutzungsrisiko bei der Pacht in der Entwicklung seit Servius*. In: SZ 105 (1988) 587-588.

ban ugyanis elvileg is kizárt az eladó tulajdonos volta (*res nullius*, ill. kincstári állami javak), míg az *emptio fugæ*⁵⁶³ esetében ugyanilyen mértékben, de ellenkezőleg: biztos az eladó tulajdonjoga, miként arra Vassalli⁵⁶⁴ is utal. A valódi kérdés tehát mindkét esetben a dolgok birtoka: egyfelől a halak-vadak-madarak-missiliæ esetében az occupatio véghezvitelének lehetősége végett, másfelől pedig a szökevény esetében a megtalálás révén a tényleges hatalmi helyzet restitúciójának lehetővé tétele miatt. Így csak az a kérdés, hogy akadt-e utóbb a hálóba hal, ill. elfogták-e végül a rabszolgát. Ez ugyanakkor magától értetődően nem jelenti azt, hogy a reményvétel egybeesne az esetenként szintén nagyobb rizikójú – egyesek szerint aleatórius⁵⁶⁵ – ún. birtokvételel (Besitzkauf), amelyben a jogszatosság szintén kizárt.⁵⁶⁶

Az idevágó szakirodalom véleménye egyöntetű abban a tekintetben, hogy az adásvételi szerződésnek ez a módja semmis,⁵⁶⁷ mert jogszabályba ütközik. Arangio-Ruiz szerint a vétel elvben – tisztán civiljogilag – megállna,⁵⁶⁸ nem lehet azonban eltekinteni attól, hogy az ilyen eladást jogszabály tiltja. A *lex Fabia de plagiaris*⁵⁶⁹ és egy *senatus consultum*⁵⁷⁰ ugyanis az ilyen szerződés megkötését deliktumnak nyilvánította⁵⁷¹, és jelentékeny pénzbüntetéssel sújtotta azt az eladót, aki annak szökéséről tudva adta el rabszolgáját.⁵⁷² A *lex Fabia* továbbá főbenjáró büntett (*crimen capitalis*) elkövetőjeként büntetni rendelte azt az eladót, ill. vevőt, aki szabad emberről, annak szabad voltáról tudva kötött adásvételi szerződést.⁵⁷³

A törvény ugyanakkor kifejezetten nem tiltotta az ilyen szerződést, ha ahhoz a feltételhez kötötték, hogy az eladó akkor adja csak el a szabad embert, ha az utóbb rabszolgává lett.⁵⁷⁴ Egy paulusi forráshely⁵⁷⁵ szerint azonban az ilyen várakozás, vagyis annak reménye, hogy a szabad ember rabszolgává lesz, nem egyeztethető össze a jogrenddel, s az a *nefas* kategóriájába tartozik: *nec enim fas est*

⁵⁶³ BERGER, Adolf: Note critiche ed esegetiche in tema di plagio. In: BIDR 45 (1938) 283-289. Az „*emptio servi fugitivi*” kifejezés szintúgy nem forrásszerű, amint az „*emptio fugæ*” is „*expresión que ... no aparece en las fuentes*”. Ld. CALONGE, La compraventa..., 46. A forrásszerű kifejezőmód: *fugam vendere*, ill. *fugam servorum suorum vendere*. Ez utóbbival kapcsolatosan írja BECHMANN, Der Kauf ..., 144: „Niemand wird auf dem Gedanken kommen, dass die „Flucht” als solche Kaufobject ist.”

⁵⁶⁴ Az eladó szavatol azért, hogy a vevő tulajdont szerezhessen a rabszolga felett. Ezzel kapcsolatban helyesen jegyzi meg VASSALLI, La vendita di eredità..., 374: „la differenza dai casi di vendita della spes è manifesta, soprattutto rispetto alla garanzia dell’evizione”. Ez azonban nem elegendő ok arra, hogy a szökött rabszolga illetően megvételel az aleatórius vételi módok köréből kizárjuk, mert nem a hiányzó jogszatosság növeli a reményvétel forráspéldái esetében a vevő kockázatát, annak hiánya ugyanis, mint láttuk, a dolgok természetéből fakad.

⁵⁶⁵ Ld. ERNST, Wolfgang: Das Nutzungsrisiko bei der Pacht in der Entwicklung seit Servius. In: SZ 105 (1988) 587-588.

⁵⁶⁶ Ld. pl. TREITSCHKE, Georg Karl [bearb. von WENGLER, Friedrich A.]: Der Kaufcontract in besonderer Beziehung auf den Waarenhandel. 2. Aufl. Gera, 1865. 37-38.

⁵⁶⁷ Pauli Sent. 1.6a.2: *Contra decretum amplissimi ordinis fugitivum in fuga constitutum nec emere nec vendere permissum est, inrogata poena in utrumque sestertiorum d milium.*

⁵⁶⁸ Pl. ARANGIO-RUIZ, La compravendita ..., 120: „per diritto civile perfettamente valida”.

⁵⁶⁹ A *lex Fabia* – már Cicero említi – a köztársaság korából származik. MOMMSEN, Theodor: Römisches Strafrecht. Leipzig, Duncker/Humblot, 1899. 780; LAMBERTINI, Renzo: Plagium. In: Seminario Giuridico della Univ. di Bologna 87, Milano, Giuffrè, 1980. 9-41.

⁵⁷⁰ Ld. BECHMANN, Der Kauf..., 144.

⁵⁷¹ Ulp. D. 48,15,2,3: „...*senatus consulto domini quoque continentur, qui fugam servorum suorum vendiderunt*”.

⁵⁷² C. 9,20,6: „...*certa poena fisco inferendam statuit*...”. A tilalom oka feltehetően az, hogy egy menekülő rabszolga elfogásához nem elegendő a természet és a sors kedvező összjátéka (ld. D. 18,1,8,1), mert emez tudatosan, s nem – miként a természet vadjai – ösztönösen rejtőzködik, így elfogása a celsusi *impossibulum* (ld. D. 50,17,185) határához közelít. Nem volna ezért helyénvaló, tudomással a szökésről, bárminő csekély vételárat is elfogadni. Vö. LAMBERTINI, Plagium, 169-170.

⁵⁷³ Ld. Ulp. D. 48,15,1.

⁵⁷⁴ MOMMSEN, Theodor: Römisches Strafrecht. Leipzig, Duncker/Humblot, 1899. 780; BELLEN, Heinz: Studien zur Sklavenflucht im römischen Kaiserreich. Wiesbaden, Steiner, 1971. 52. skk.; LAMBERTINI, Plagium, 135; KLINGENBERG, Georg: Servus fugitivus. Corpus der römischen Rechtsquellen zur antiken Sklaverei. Teil X. Nr. 6. Stuttgart, 2005. 137. skk.

⁵⁷⁵ Paul. D. 18,1,34,2.

eiusmodi casus exspectare. Megengedett volt ugyanakkor az eladás azzal a feltétellel, ha a rabszolgát utóbb elfogják⁵⁷⁶; ekkor azonban egy „vegytisztá” *emptio rei speratae*-vel állunk szemben.⁵⁷⁷

Szökött rabszolgáról szökése alatt, előre meghatározott, fix vételáron adásvétel érvényesen kötni tehát nem lehet. Mindezek alapján valószínűnek látszik, hogy nem lehetséges Pomponius és Ulpianus példáin túl olyan, a szerződéskötést követően előálló *res corporales*-t találni, amelyek felett⁵⁷⁸ kötött adásvétel az *emptio spei* juttathatná eszünkbe: melyben tehát a szerződés tárgya váromány csupán, s így a kockázati elem ügyleti alkatrész.

(c) Az átalányáras vétel egyik esete
(*emere per aversionem*)

Pufendorf vetette fel talán elsőként „*De Iure Naturæ et Gentium*” c. művében⁵⁷⁹ (5,5,6), hogy a reményvétellel párhuzamos eset az *emptio per aversionem*. Tagadhatatlan, hogy vannak párhuzamok a reményvétel és az átalányáras vétel között, azonban ez az összehasonlítás valójában pontatlan. *Emptio per aversionem* ugyanis az a vételi szerződés, melyben valamely bizonytalan értékű, azaz mennyiségű és minőségű dologösszességet vagy helyettesíthető-elfogyasztható dolgok pontosan meg nem határozott mértékét (pl. számolatlan nyáj, valamilyen hordós bor kóstolás nélkül, adott telek aratás *utáni*, de külön meg nem mért teljes gabonahozama) átalányáron vesznek meg. Ez a vétel már az ár meghatározásakor, nem pedig az ár definíciójának időpontjában perfektuálódik, és ezzel a veszély, ill. a vételből eredő valamennyi minőségi kockázat átszáll a vevőre.⁵⁸⁰

A tényleges párhuzamok valóban jelentősek – így a szokásosnál magasabb ügyleti kockázat és alacsonyabb ár kettőse, a perfektuálódás mikéntje, a veszélyátzállás különös értelmezése, a hallgatóságos lemondás a szavatossági igényekről –, azonban nem lehet elvonatkoztatni attól a tényről, hogy a *per aversionem* történő vétel valójában *emptio rei* (!), azaz dologvétel, s nem reményvétel. Ezzel korrelálnak az idevágó Digesta-helyek is (pl. Ulp. D. 18,6,4,1; Gai. D. 18,1,35,6). Az sem mellékes, hogy reményvételben a „*nihil capit*” esete reális, míg az előbbi esetekben irreális momentum.

Mindezt egyedül egy Modestinus-töredék ingathatja meg, amely szerint, a *per aversionem* történő eladáskor, ha nem volt csalárd az eladó, nem tartozik a vevőnek, mégha a dolgot utóbb át nem is adja, mert az átalányvételben ez a vevő kockázata.⁵⁸¹ Maga a jurista jelenti ki ugyanakkor, hogy a vétel tárgya *dolog*: „*res ... empti*”.

⁵⁷⁶ Ulp. D. 48,15,2,1-2. és C. 9,20,6: *ita vero liceat fugitivum vendere, ut tunc venditio valeat, quando ab emptore requisitus fuerit deprehensus.*

⁵⁷⁷ CALONGE, La compraventa ..., 46. szerint: „gran similitud”.

Szintén nem tilalmas eladni a szerződéskötéskor jogosan távol lévő rabszolgát, mert „*aliud est enim abesse, aliud in fuga esse*” (Ulp. D. 48,15,2 pr.).

L e g ú j a b b a n ld. KLINGENBERG, Georg: Der servus fugitivus pro libero se gerens. In: Sklaverei und Freilassung im römischen Recht = Symposium für Hans Josef Wieling zum 70. Geburtstag. (Hrsg. Finkenauer, Thomas) Berlin/Heidelberg, Springer, 2006. 109-130. Ld. még GEDEON Magdolna: Szökött rabszolgák a római jog forrásaiban. Ismertetés: Klingenberg, Georg: Servus fugitivus. In: Klio 16/2 (2007) 99-103.

⁵⁷⁸ Nem „felettük” köttetik meg a vétel, mert – mint láttuk – nem ezek a testi dolgok az áruk, hanem majdani előálltuk pusztá reménye a vétel tárgya.

⁵⁷⁹ PUFENDORF, Samuel: De Jure Naturæ et Gentium. Francofurti a. M., Knoch, 1741. 691.

⁵⁸⁰ Részletesebben és legújabban ld: BESSENYŐ, András: Zum Problem des römischen Gattungskaufs. In: Kaufen nach Römischem Recht. Antikes Erbe in den europäischen Kaufrechtsordnungen. (Hrsgg. Ernst, Wolfgang / Jakab, Eva) Berlin, Springer, 2008. 8, 20, 36. és 38.

⁵⁸¹ Mod. D. 18,1,62,2: *Res in aversione empti, si non dolo venditoris factum sit, ad periculum emptoris pertinebit, etiamsi res adsignata non sit.*

Ez tehát nem más, mint az ún. *talis-qualis* adásvétel egyik esete, amelyben dolgot adnak el, de úgy, hogy a minőség, a mennyiség, a szokásosan elvárható vagy az eladó állította tulajdonságok, egy szóval a *valódi* érték vizsgálata elmarad, s az ebből eredő kockázatokat, így akár azt, hogy az eladó nem tudja elbirtokló helyzetbe juttatni a vevőjét, a nyomott ár fejében a vevő veszi magára. Ez utóbbi eset valóban közel áll a reményvétel eseteihez, azonban a vétel tárgya itt a dolog, nem annak fogása, avagy megszerzésének reménye.

C) Idegen dologbeli jog vétele (*venditio usus fructus*)

Adásvételi szerződés tárgya ugyanakkor nemcsak testi dolog, hanem *res incorporalis*, azaz jog is lehet. A szükséges feltételek teljesülése mellett szabadon eladhatók az idegen dologbeli jogok, a kötelmi követelések, s egész vagyonösszeségek is.

Az idegen dologbeli jogok között csupán a személyes szolgalmak visszterhes elidegenítése bírhat az *emptio spe*hez hasonló vonásokkal. Ezek közül is az *usus* kiesik, mert jogának gyakorlását az *usuarius* sem ingyenesen, sem visszterhesen másnak át nem engedheti.⁵⁸²

A haszonélvezet és a lakáshasználat ellenben forgalomképes jogok, bár elidegenítésük nem jöhet szóba,⁵⁸³ hiszen magát a jogosultságot a tulajdonostól jogot szerzettek (*usufructuarius* ill. *habitor*) másra nem engedményezhetik,⁵⁸⁴ mert a jog alapítását meghatározott személy részére fogalmilag csak a tulajdonos teheti meg. E jogok akképpen forgalomképesek mégis, hogy a haszonélvező, ill. a lakáshasználó a jog *gyakorlását* másnak ingyenesen vagy visszterhesen⁵⁸⁵ átengedheti. Az átengedés ajándékozás, bérbeadás vagy adásvétel útján mehet végbe,⁵⁸⁶ s ezek közül itt az adásvétel az érdekes.

A mozzanat, amely az adásvételnek ezt az esetét a reményvételhez hasonlóvá teszi az, hogy az eladó marad továbbra is a *habitor*, ill. az *usufructuarius*, a jogosult személyében tehát nem áll be változás⁵⁸⁷ (ettől egyfajta „*sine re venditio*”⁵⁸⁸). Emiatt a vevő joggyakorlási lehetőségének időbeli korlátai továbbra is az eladó (i) életben létéhez, sőt (ii) szabad voltának vagy (iii) római polgárjogának fennállásához, Jusztinianosz előtt pedig (iv) *sui iuris* státusához tapadnak.⁵⁸⁹ A rómaiaknál tehát a mai jogokhoz képest lényegesen több körülmény szüntethette meg a haszonélvezeti jogot, a rizikófaktorok száma tehát nagyobb lévén az ügylet is kockázatosabb. Egy briliáns⁵⁹⁰ paulusi töredék szerint:

D. 18,6,8,2: Cum usum fructum mihi vendis, interest, utrum ius utendi fruendi, quod solum tuum sit, vendas, an vero in ipsum corpus, quod tuum sit, usum

Mikor haszonélvezetet adsz el nekem, fontos, vajon a haszonélvezet jogát, mit te magad bírsz, adod el, vagy pedig a magad dolga feletti haszonélvezetet. Az előbbi esetben,

⁵⁸² I. 2,5,1: „... nec ulli alii ius quod habet aut vendere aut locare aut gratis concedere potest, cum is qui usum fructum habet potest hæc omnia facere.”

⁵⁸³ Ld. GROSSO, Giuseppe: Usufrutto. Torino, Giappichelli, 1958. 309-324.

⁵⁸⁴ Inst. Gai II,30: „Nam dominus proprietatis alii usumfructum in iure cedere potest; ... alii vero in iure cedendo nihil minus ius suum retinet; creditur enim ea cessione nihil agi.” és I. 2,4,3: „... si domino proprietatis ab usufructuario cedatur (nam extraneo cedendo nihil agitur)...”

⁵⁸⁵ A *habitor* csak visszterhesen, ld. Ulp. D. 7,8,10 pr.: „... donare non poterit ...”

⁵⁸⁶ Ld. I. 2,5,1: „...vendere...locare...gratis concedere...potest”

⁵⁸⁷ Ld. pl. ARANGIO-RUIZ: La compravendita ..., 115, BECHMANN: Der Kauf..., 257.

⁵⁸⁸ Ld. Pomp. D. 18,1,8,1.

⁵⁸⁹ I. 2,4,3: „Finitur autem usus fructus morte fructuarii et duabus capitibus deminutionibus, maxima et media...” Jusztinianoszt megelőzően még hatalomalattivá válás esetén is „*finitur*”.

⁵⁹⁰ „... un texte bien connu, très clair et très explicite...” Ld. WUBBE, Felix B. J.: Le clair-obscur de D. 46,2,4. In: Tijdschrift 68 (2000) 407.

fructum mihi vendas: nam priore casu etiamsi statim morieris, nihil mihi heres tuus debebit, heredi autem meo debebitur, si tu vivis: posteriore casu heredi meo nihil debebitur, heres tuus debebit.

még ha azonnal meghalsz is, semmivel örökösöd nekem nem fog tartozni, örökösömnek azonban, ha te élsz, követelése lesz. Utóbbi esetben örökösömnek semmi követelése nem lesz, örökösöd tartozni fog.

A szöveg különbséget tesz egyszersmind a saját dolgon visszterhesen történő haszonélvezeti jog alapítása és saját haszonélvezeti jog gyakorlásának visszterhes átengedése között („*interest, utrum ius utendi fruendi, quod solum tuum sit, ..., an vero in ipsum corpus, quod tuum sit, ...*”).

Sejthető, hogy az utóbbi esetben nem kiskokú rizikó rejlik,⁵⁹¹ azonban az alábbiak szerint kérdéses: ez a fajta kockázatosság ténylegesen rokonítja-e az ügyletet a reményvétellel, vagy pedig nem véletlen csupán, hogy Paulus a legközvetettebb módon sem tesz utalást az aleatóriumra.

Mivel a forrásokban megtalálható, nyilván nem tekinthető merőben életszerűtlen és pusztán spekulatív esetnek az, amikor a jogának gyakorlását vételárért átengedő haszonélvező az adásvétel megkötését követő pillanatban elhalálozik, megszűntetvén ezáltal a vevő további lehetőségét a haszonélvezet gyakorlására.⁵⁹²

Sem maga a fragmentum (talán nem így merült fel a jurista előtt a tényállás és a jogkérdés), sem a szakirodalom nem említi a fent írt további három, kockázatfokozó hatású megszűnési okot. Az ilyen, az eladó személyéhez kapcsolódó jogszünetelő jogi tények száma nyilván befolyásolja a vevő kockázatának mértékét: a római jog – a modern jogokhoz képest – eszerint hátrányosan.

A forrásszövegben elsőként – „*priore casu*” – szereplő vevő kevéssé mondható szerencsésnek, mert: „*etiamsi statim morieris* [=venditor], *nihil mihi heres tuus debebit*”. Ez a vevő tehát éppen úgy járt, mint az az eredményes halálatban reménykedő vevő, aki abban az esetben is tartozik a vételárral, „*si nihil inciderit*”⁵⁹³. Az eladó halálával ti. annak örököse már nem fog a vevőnek semmivel sem tartozni, az ő ellenérték fejében szerzett joggyakorlási lehetősége *ad absurdum* másnap vagy akár azonnal is („*statim*”) megszűnhet.

A forráshelyet vizsgáló, viszonylag kisszámú szakirodalmi munka egy talán anakronisztikus, mindenesetre érdekes jogászai csavart visz az értelmezésbe. *Kaser, Talamanca* és *Légier* nyomán *Pennitz* szerint⁵⁹⁴ a *sine re venditiones* esetében a dolognak a szerződés megkötéséhez képest utólagosan történő létrejövétele nem más, mint hallgatólagos, visszaható hatályú, bontó, jogi („törvényi”) feltétel, tehát egy *ex tunc resolutive condicio iuris tacita*.⁵⁹⁵

A *rei speratae emptio* esetében tehát, ha a dolog utóbb nem jött létre, e tény a szerződést keletkezésére visszamenő hatállyal felbontja. Ennek analógiájaként úgy értelmezi *Pennitz* e kázust, hogy a szerződés tartalmaz egy bontó hatályú törvényi időtűzést („*resolutiver dies iuris*”), mely egybeesik az eladó halálával.⁵⁹⁶

Az eladó életben léte, vagy – amivel nem számolnak (a többiek mellett sem *Wubbe*⁵⁹⁷, sem *Lazo*⁵⁹⁸) – *capitis deminutio*ja, ill. hatalomalattivá válása kétségtelen-

⁵⁹¹ A *habitatio* esetében is, *mutatis mutandis*.

⁵⁹² GROSSO, *Usufrutto*, 315: „perchè l'usufrutto costituito in suo favore si sarebbe estinto colla morte...”

⁵⁹³ *Ld. Pomp. D.18.1.8.1.*

⁵⁹⁴ KASER, Max: „*Conditio iuris*” und „*condicio tacita*”. In: *Ausgewählte Schriften*. Bd. 2. Napoli, Jovene, 1976; LEGIER, *Tacita condicio*. In: *RHDFE* 44 (1966) 5. skk. Hiv. ld. pl. PENNITZ, *Das periculum ...*, 205-206. és 71. lj.

⁵⁹⁵ Újabban ld. CASTÁN PÉREZ-GÓMEZ, Santiago: „*Conditio Iuris*” y „*Tacita Conditio*”: *Las condiciones implícitas en el derecho romano privado*. Madrid, Univ. Rey Juan Carlos, 2006. 143-152.

⁵⁹⁶ PENNITZ, *Das periculum ...*, 210⁸³.

⁵⁹⁷ WUBBE, *Le clair-obscur ...*, 407.

nül időbeli határok közé szorítja a joggyakorlás lehetőségét; az eladó halála *dies certus an incertus quando*, a capite deminutus-szá válása pedig *dies incertus an incertus quando* e logika szerint.

Forrásszerűtlensége mellett azonban jogi értelemben is téves ez a nézet. Az ügyletnek ti. nem része a haszonélvezeti jog *fenntartásának garantálása*, miként szintén nem vállalhat az eladó felelősséget azért, ha pl. a vevő által megvett *quadriga vis maior* folytán az átvételt követő percben megsemmisül. Ez az új jogosult veszélyviselése keretébe tartozik: a *casum sentit dominus* elve ugyanis erre a teljesítési mozzanatra már átfordul a *periculum est emptoris* elvébe.

Ennél fogva továbbá: teljesedésbe megy, tehát megszűnik a kötelem annak lehetővé tételével, hogy a vevő az eladó haszonélvezeti jogát gyakorolja. Hogy ezt meddig teheti meg, nagyjából uralhatatlan külső körülményektől függ. Nyilván nem *casus maior* ugyanakkor a *capitis deminutio* vagy a hatalom alá kerülés, hiszen az ezeket kiváltó okokat a leendő *capite deminutus* vagy *persona alieni iuris* döntően maga váltja ki saját tényeivel. Ha e tények beálltak, akkor persze a jogkövetkezmény, a joghatás már megkerülhetetlen, kivédhetetlen, mégsem analóg az erőhatalommal.

Lehet tehát egy ügylet kockázatos, azonban ha nem része annak a kockázati elem – miként a reményvételben nem a dolog, hanem csak a dolog *várománya* az „áru” –, nem tekinthető reményvételnek. Ezért, noha az eladó ügyletkötést követő azonnali halála a tények szintjén totálisan egybeesik az üres hálót partra húzó halász esetével, akinek a vevő ebben a csalódást keltő helyzetben is a teljes kialakított vételárral tartozik, mégis hallgat Paulus – merőben helyesen – a kockázatososságról, ill. a reményvételi kázusok analógiájáról. A *silence* oka feltehetőleg tehát abban van, hogy az ügylet ugyan magasabb kockázati fokú, mint egy szokásos adásvétel, mégsem ügyleti alkatrész benne a kockázat maga.

D) Kötelmi követelés és kereset vétele (*emptio nominis/actionis*)

A kötelmi követelések adásvétele⁵⁹⁹ (*emptio actionis/nominis*⁶⁰⁰) nem aleatórius szerződés,⁶⁰¹ mert a kötelem alanyaiban beálló változás nem érinti magát az engedményezett követelést.⁶⁰² Kizárja továbbá a *par excellence* kockázatiságot az eladó (régii hitelező) szavatossága a vevő (új hitelező) felé: visszterhes átruházás esetén az a követelésnek mind a fennállásáért, azaz *veritas*áért („hogy legyen adós”: *nomen verum*)⁶⁰³, mind pedig – ha kifejezetten kötelezettséget vállalt rá⁶⁰⁴ – a behajthatóságáért, a *bonitas*áért⁶⁰⁵ (*nomen bonum*) szavatolni tartozik.

⁵⁹⁸ LAZO Patricio: Paulo y la doctrina de la emptio perfecta: una propuesta de exégesis de D. 18.6.8 pr. In: XIV Congreso Latinoamericano de Derecho Romano, 2005, Buenos Aires. 24. o. 79. lj.

Forrás: www.edictum.com.ar/miWeb4/Ponencias/Prof.%20Patricio%20Lazo.doc

⁵⁹⁹ „Il trasferimento dei crediti ha enorme importanza nella vita economica.” Ld. ROZWADOWSKI, Władysław: Studi sul trasferimento dei crediti in diritto romano. In: BIDR 76 (1973) 11.

⁶⁰⁰ A kereset- és követelésvétele közti különbségtétel pusztán formális, kevésbé jelentős. A Digesta is felváltva és egyenértékű fogalmakként használja az *emptor* (*venditor*) *actionis*, ill. *nominis* kifejezéseket.

⁶⁰¹ „... holott a perek kimenetelének bizonytalan volta ezt sugallja. E bizonytalanság azonban nem indokolja, hogy önmagában emiatt aleatóriusnak nevezzük ezt a szerződést.

⁶⁰² Alapelv itt, hogy „...*beneficium venditoris prodest emptori*” (Paulus D. 18,4,6). Emiatt mind a hitelezőnek kedvező járulékos jogok, így a kezesség, ill. a zálogjogok (Hermogenianus D. 18,4,23 pr., ill. Paulus D. 18,4,6 és C. 4,39,8), mind az adós javára szolgáló kifogások (Paulus D. 18,4,5) változatlanok maradnak, az utólagos *compensatio*, ill. *exactio* pedig már az új hitelezőt (*emptor*) illeti (Hermog. D. 18,4,23,1).

⁶⁰³ „*Si nomen sit distractum, ..., debitorem aut esse praestare ...*” (Ulpianus D. 18,4,4). A követelés fennállása azonban nemcsak „adós létét” követeli meg, hanem azt is, hogy az érvényesítésére szolgáló kereset ne lejárt határidejű legyen (a kései császárkorban: elévült ne legyen).

Az, hogy e felelősség mennyiben esik egybe a korporális dolgok vételénél irányadó kellék- és jogszatossági felelősséggel, régi kérdése a szakirodalomnak, az állásfoglalás nem e lapra tartozik; annyi azonban megjegyezhető, hogy a követelés *létezéséért* való felelősség mintha a *jogszatossággal*, a követelés *behajthatóságáért* való felelősség pedig mintha a *kellékszavatossággal* lenne rokonítható (ld. az előző bekezdés lábjegyzeteit).

Mindezek ellenére természetesen nem kizárt olyan módon követelést átruházni, hogy az a reményvétellel legyen analóg. A kockázatosság megnövekedése, ill. a felek által szándékolt megnövelése – pl. az ár lehajtása végett – elvben kétféle módon érhető el: (1) egyfelől a kockázatcsökkentő „garanciális” szabályok (a „szavatosság”) mellőzésével, így döntően behajthatóságért való, a kellékszavatosságra emlékeztető felelősség kizárásával; (2) másfelől azzal, ha az egyébként érvényes követelés vagy az ilyen követelés érvényesítésére szolgáló kereset átruházására akkor kerül sor, amikor az még nem képes joghatásait kifejteni, tehát jogi értelemben „még nincs” (*sine re venditio!*), mivel hatálya valamely (relatív) bizonytalan, külső körülménytől függ.

*(a) Követelés átruházása
a behajthatóságért való felelősség kizárásával
(vendere nomen quale fuit)*

Lehetséges tehát követelést eladni a felek akaratából oly módon is, ahogy azt Hermogenianusnál (D. 21,2,74,3) olvashatjuk: *tel-quel* („úgy, ahogy”), azaz a *nomen bonum*ért való felelősség külön felvállalásának mellőzésével:⁶⁰⁶

*Qui nomen quale fuit vendidit,
dumtaxat ut sit, non ut exigi etiam
aliquid possit, et dolum præstare
cogitur.*

Ki követelést, amennyi az volt, adott el, csupán azért, hogy létezzék, nem hogy azon felül mennyiben behajtható, és csalárdságért tartozik helytállni.

A vevő tehát a követelésért kialakított fix vételárral abban az esetben is tartozik, ha a követelés utóbb behajthatatlannak bizonyult, és abból semmilyen bevételhez nem jutván: „*nihil incidit*”. Érdekes, hogy 1822-ben a *Shuff v. Cross* esetben Louisiana legfelsőbb bírósága is megemlékezett e fragmentumról,⁶⁰⁷ melyben a végeredmény az üres hálójával partra érkező halászra emlékeztet.

A forrás szerint az eladó helytállása két esetben merül fel: (1) ha az eladott követelés *nem létezik*; vagy (2) ha *csalárdul* adott el *behajthatatlan* követelést, azaz tudott a követelés behajthatatlan voltáról (s attól nyilván éppen emiatt igyekezett megszabadulni).

A követelés veritásaért való szavatolás a jogszatossághoz hasonlatos, amennyiben a követelés fennállása itt is minden egyébhez képest *a priori* kérdés, miként a testi dolgok adásvételében is ilyen az áru mentessége harmadik személyek tulajdon- vagy idegen dologbeli jogától.

Másként RABEL, *Die Haftung ...*, 128: „An keiner Stelle ist das Eviktionssystem auf den Kauf von Forderungen und Erbschaften angewendet...”

⁶⁰⁴ Vö. a 2002. évi kötelmi reform előtti BGB 437. §-át és a reform utáni 453. §-t!

⁶⁰⁵ „*sed si certæ summæ debitor dictus sit, in eam summam tenetur venditor: si incertæ et nihil debeat, quanti intersit emptoris.*” (Paulus D. 18,4,5).

Ez a kellékszavatosságra emlékeztet, mert a bonitás mintha olyan tulajdonsága lenne a követelésnek, amely hiányában kellékhibáról beszélhetünk, hiszen mi más lehet egy követelés célja, mint az, hogy behajtsák.

⁶⁰⁶ D. 21,2,74,3-hoz pl. BECHMANN: *Der Kauf...*, Teil 2, Abt. 1, 257. és Teil 3, Abt. 2, 266.

⁶⁰⁷ Ld. *Condensed Reports of Cases*. Ed. Harrison, Burton. New Orleans, Johns, 1839. 286; SHAEL, Herman: *Contribution of Roman Law to the Jurisprudence of Antebellum Louisiana*. In: LLW 56 (1995-1996) 275-276.

Másként fogalmazva egyedül akkor *nem* felel az eladó, ha jóhiszemű volt a követelés bonításával kapcsolatban, vagyis a látszattal ellentétes valóságról nem tudott, vagy az adott körülmények között nem kellett tudnia.⁶⁰⁸

Megerősíti ezt – a „*nomen quale fuit vendere*” esetében – egy-egy *ulpianusi* és *paulusi* ediktumkommentár-részlet, melyek *Celsus digestájára* mennek vissza:

Ulp. D. 18,4,4: Si nomen sit distractum, Celsus libro nono digestorum scribit locupletem esse debitorem non debere praestare, debitorem autem esse praestare, <nisi aliud convenit,>

Paul. D. 18,4,5: Et quidem sine exceptione quoque, <nisi in contrarium actum sit.> sed si certae summae debitor dictus sit, in eam summam tenetur venditor: si incertae et nihil debeat, quanti intersit emptoris.

Ha követelést idegenítenek el, írja *Celsus* *digestájának* 9. könyvében, nem tartozik helytállni az adós azért, hogy mennyire behajtható, csak azért tartozik helytállni, hogy létezzék; <hacsak másként nem állapodtak meg;>

ez kivétel nélkül érvényes, <hacsak a felek másként nem állapodtak meg;> így ha adósa tartozását határozott összegűnek ígérte, az eladó felel eddig az összegig; ha bizonytalanoként [adta el] és behajthatatlan lett, helytállni annyit tartozik, amennyi a vevő kára.

A követelés létezéséért (*nomen verum*), ill. annak behajthatóságáért (*nomen bonum*) való helytállás immanenciája – vagyis a kötelemben eleve bennefoglalt vagy külön kikötést igénylő jellege – szempontjából döntő jelentősége van az e forrás-helyekkel kapcsolatos interpoláció-gyanúsítások alaposágának. Ezek a fr. 4 esetében a „*nisi aliud convenit*”, a fr. 5-nél pedig a „*nisi in contrarium actum sit*” fordulatokat érintették ugyanis, melyek a romanisztikában érvényesülő, jelentősen többségi álláspont szerint *emblemata Triboniani*, vagyis *jusztinianuszi* betoldások.⁶⁰⁹ Ha tehát az eredeti, klasszikus kori forrásokból a „hacsak másként nem állapodtak meg” toldat eszik, abból önként adódik két következtetés. (1) A *jusztinianuszi* jogban ki lehetett zárni a *nomen verum*-ért való „szavatosságot”,⁶¹⁰ míg a klasszikus korban nem; továbbá (2) a *jusztinianuszi* jogban a *nomen bonum*-ért való helytállást külön, *pacto adiecto* kellett kikötni, az azonban a klasszikus korban a kötelemben természetes alkatrésze volt, vagyis a *naturaliæ negotii* közé tartozott. Mindezek a fentiek alapján nem kis mértékben érintik a kockázatosságot.

*(b) Függő hatályú kötelmi követelés átruházása
(transmittere spem debiti / venditio spei obligationis)*

A másik lehetőség, melyet maguk a forrásszövegek hoznak összefüggésbe a reményvétellel, az, ha a megszerezni kívánt kötelmi követelés (s így az érvényesítésére szolgáló kereset is; ld. köv. (c) alpont) a vételi szerződés megkötésének – vagy az öröklés bekövetkezésének, ill. a hagyaték megnyílásának – időponjához képest csak később

⁶⁰⁸ DE MEDIO, Il patto di non prestare l'evizione ..., 50-51: „Di fatti si aggiunge (et dolum) che il venditore sarà però responsabile dell'inesigibilità del credito, ove versi in dolo, quando cioè sappia di vendere un credito inesigibile”. Mint a klasszikus jogban külön említést sem igénylő tényt egyébként interpoláltak tartja az utolsó tagmondatot („*et dolum ...*”).

⁶⁰⁹ Elsőként EISELE, Hermann Friedrich: Beiträge zur Erkenntniss der Digesteninterpolationen. In: SZ 10 (1889) 308. Ld. még: DE MEDIO, Il patto di non prestare l'evizione ..., 50¹; VOICI, Pasquale: L'estensione dell'obbligo di risarcire il danno nel diritto romano classico. In: Ferrini II 371; MEDICUS, Dieter: Id quod interest. In: Studien zum römischen Recht des Schadensersatzes. Köln-Graz 1962. 168²⁰; HONSELL, Quod interest ..., 112²⁶; PRINGSHEIM, Fritz: Id quod actum est. In: SZ 88 (1961) 81. skk.; KASER, Erbschafts Kauf ..., 57⁴³; BABUSIAUX, Id quod actum est, 218.

⁶¹⁰ Ld. pl. ERNST, Wolfgang: Rechtsmängelhaftung. Tübingen, Mohr-Siebeck, 1995. 84-85.

keletkezik, mert hatálya feltétel miatt még függőben van. Általános regulaként fogalmaz e tárgyban a jusztinianoszi Institúciók 3. könyvének 15. címe, amely szerint:

I. 3,15,4: *Ex condicionali stipulatione tantum spes est debitum iri, eamque ipsam spem transmittimus, si priusquam condicio existat mors nobis contigerit.*

Feltételes ígérethől csak a követelés későbbi létrejöttének reménye⁶¹¹ fakad, így – ha a feltétel bekövetkezése előtt ér utol a halál – épp e reményt ruházzuk át.

További forráshely – Ulpianus ediktum-kommentárjának egy részlete – is vizsgálendő annak megállapítása végett, hogy végső soron *emptio rei* vel, vagy pedig *emptio spei* vel állunk-e szemben, ha az átruházás élők közötti jogügylettel történék:

D. 18,4,17: *Nomina eorum, qui sub condicione vel in diem debent, et emere et vendere solemus: ea enim res est, quæ emi et venire potest.*

Szokásos olyanoknak a tartozásait eladni, akik feltételesen vagy határnapra tartoznak; az ilyen tartozás dolog, tehát adásvétel tárgyává tehető.

Ezek szerint ilyenkor *venditio rei*ről van szó. Ha összevetjük az Institúció idézett mondatával, két különbség érzékelhető azonnal: egyrészt a Digesta-hely nem jelöli meg a *nomen*, a tartozás forrását, jogcímét, míg a császári tankönyv stipulációról értekezik; másfelől a Digesta-hely *inter vivos* ügyletről, a másik *mortis causa* ügyletről szól.

Mindezek ellenére is mintha ellentétben állnának egymással a forráshelyek. Ez a lehetőség általában és elvileg ugyan nem zárható ki (különösen az Inst. és a Dig. forráshelyei között), azonban önmagában e feltevessel argumentálni – jobb érvek híján – hiba volna.

Ezért az látszik helyesnek, ha az ulpianusi kommentárt („... *ea enim res est, quæ emi et venire potest*”) úgy tekintjük, mint egy magától értetődő tény ugyanilyen jellegű indokát: természetes, hogy átruházható a függő hatályú követelés élők között – halál esetére nem egyértelműen⁶¹² –, hiszen a követelés vagy tartozás mint a vagyon alkatrésze dologként viselkedik. Nem azt mondja tehát Ulpianus, hogy a *függő hatályú érvényes* tartozás a dolog, hanem hogy az *érvényes* tartozás a *res*, így átruházható, tekintet nélkül a hatály függőben létére. Az ügyletek és a követelések érvényességének és a hatályosságának „tantaloszi” problémaköre természetesen nem része a vizsgálatoknak.⁶¹³

Az Institúció csupán azt az esetet magyarázza címzettjeinek, a „*cupida legum iuventus*”-nak (a „törvényre vágyó ifjúságnak”), hogy a függőben lét alatti elidegenítés ilyenkor olyan, mintha a követelés perfektuálódásának reményét adták volna el, ill. ruházták volna át (*causa mortis*). Nincs tehát ellentmondás. Ha a függő hatályú követelést feltétlen vételárfizetési kötelezettség mellett adják el, s ezután a feltétel bekövetkezésének elmaradása nem az abban érdekelt miatt következik be, a felek minden bizonnyal *spei emptio*-t kötöttek.

⁶¹¹ Wacke szerint a *spes* remény jelentésben itt túl „gyenge” a helyzet leírására, s Hoffnung helyett inkább az „Erwartung” (kilátás, elvárás) kifejezést használja. WACKE, Die Konstruktion des Anwartschaftsrechts..., 463.

⁶¹² Vö. pl. FLUME, Werner: Der bedingte Rechtsakt nach den Vorstellungen der römischen Klassiker, ZSS 92 (1975) 107-110.

⁶¹³ Csak az újabb, hazai szakirodalomból ld. pl.: BESSÉNYŐ András: A jogügyletek érvényessége és hatályossága. In: Jura 7/2 (2001) 5-22. Forrása: <http://www.lib.pte.hu/elektkonyvtar/efolyoiratok/PTEperiodikak/jura/jura2001-2.pdf>; továbbá: SIKLÓSI Iván: A jogügyleti hatályosság elméleti problematikája, különös tekintettel a végrendelet visszavonásának jogdogmatikai megítélésére. In: Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Budapestinensis 41 (2004) 73–111.

Anélkül, hogy a lex Falcidiáról szóló Digesta-titulus vizsgálatát a legkevésbé is megkísérelnénk, a fejezet egyik – Gaiustól származó – töredéke szerint:⁶¹⁴

Gai. D. 35,2,73,1: Magna dubitatio fuit de his, quorum condicio mortis tempore pendet, id est an quod sub condicione debetur in stipulatoris bonis adnumeretur et promissoris bonis detrahatur. sed hoc iure utimur, ut, <quanti ea spes obligationis venire possit,> tantum stipulatoris quidem bonis accedere videatur, promissoris vero decedere. ...

Nagy volt a kétség azokról, akiknél a feltétel a halál idejében függőben van, azaz hogy vajon a hitelezőnek a vagyonához számított-e az, amellyel valaki feltételesen tartozik, és az adósnak a vagyonából levonatik-e az. De azzal a joggal élünk, hogy <amennyiért a kötelezettségnek ez a reménye eladható,> annyiban a hitelező vagyonához látszik hozzáadódni, az adósét pedig csökkenteni. ...

Szükségtelen is a forráshely valódi tartalmának vizsgálata, mivel annak lényege a reményvétel szempontjából mindössze annyi, hogy azokban a követelésekben, amelyekben – jogosulti vagy kötelezetti oldalon – hatályuk függése alatt jogutódlás következik be, mekkora értéken kell e követeléseket hozzászámítani vagy levonni a jogutód vagyonához, ill. vagyonából.

A forráshely szerint⁶¹⁵ olyan értéken kell azt figyelembe venni, amennyiért a jogutódláskor, vagyis a függés alatt (most), az – mint egy *spes obligationis*⁶¹⁶ – eladható lenne. Nem az az időpont számít tehát, amikor a feltétel bekövetkeztével a hatály beáll, s a követelés értéke *certum* lesz, hanem a követelés mostani, *incertum* piaci értéke.⁶¹⁷ Itt tehát a „*spes*” nem mint az ügylet tárgya szerepel, hanem mint faktikus érték-összehasonlítási alap⁶¹⁸ veendő tekintetbe: a tartozás hatályának függőben léte alatti, azaz a meghatározó körülmények szinte teljes bizonytalansága melletti eladhatóságát, vagyis reményének mint *incertum*nak az értékét kell figyelembe venni.⁶¹⁹

*(c) Jövőbeli keresetjog átruházása
(transfere spem futuræ actionis)*

A jusztinianoszi Institúció imént citált megállapításához (I. 3,15,4) hasonlóan absztrakt módon fogalmaz a Digesta definíciókat tartalmazó gyűjteményébe (D. 50,16) felvett egyik Ulpianus-tól vett edictum-kommentárrészlet a feltételes jogosultak meghatározásánál:

⁶¹⁴ Ld. DE VISSCHER, La vente ..., 20; SOLAZZI, Siro: La compensazione nel diritto romano. Napoli, Jovene, 1950. 73; ARANGIO-RUIZ, La compravendita ..., 120; CALONGE, La compraventa ..., 48; MASI, Antonio: Studi sulla condizione nel diritto romano. Milano, Giuffrè, 1966. 44.

⁶¹⁵ Lehetséges, hogy a „*quanti ea spes obligationis venire possit*” szövegrész interpoláció, s így nem gaius-i eredetű. Vö. VASSALLI, La vendita di eredità, 373: „... è emblema triboniano.”

⁶¹⁶ A „*spes obligationis*” fogalma felmerülhet a sorsjegyjátékkal kapcsolatban is. A sorsjegy olyan kötelmi követelést testesít meg, amelynek tartalma csak később, a nyereség vagy veszteség által konkretizálódik. A nyereség által jön létre a kifizető nyereségyfizetésre szóló kötelezettsége, amely a húzásig csak „*spes obligationis*”. A római jogban senatus consultum tiltotta a pénzre menő hazardjátékot, megengedték ugyanakkor a „*pro virtute*” fogadást és versengést (Paul. D. 11,5,2,1. és Marcian. D. 11,5,3).

⁶¹⁷ Ld. pl. MATTHEWS, Nathan: The Valuation of Property in the Roman Law. In: HLR 34/3 (1921) 250: „... property accruing in the future, ..., is to be taken at its present value, in view of the probability of the situation. ... So a debt payable *in futuro* is to be valued '*quanti ea spes obligationis venire possit*', that is at its presentor discounted market value.” Ld. még: SCHANBACHER, Ratio legis Falcidia: Die falzidische Rechnung bei Zusammentreffen mehrerer Erbschaften in einer Hand. Berlin, Duncker/Humblot, 1995. 42. skk.

⁶¹⁸ SAVIGNY, Friedrich Carl von: System des heutigen Römischen Rechts. Bd. IV. Berlin, Veit, 1841. 215: „Kaufwerth, mit Rücksicht auf die Wahrscheinlichkeit der Erfüllung”.

⁶¹⁹ FLUME, Werner: Der bedingte Rechtsakt ..., 110-111: „Der Terminus »*spes*« hat vielmehr nur einen faktischen, nicht aber einen rechtlichen Sinninhalt; es ist das mögliche Faktum der Belastung, wenn die Bedingung eintritt.” Ld. még: BARRIENTOS GRANDÓN, Javier: El concepto de novación según ulpiano. In: REHJ 23 (2001) 15-52. 123. lj.

D. 50,16,54: *'Condicionales creditores' dicuntur et hi, quibus nondum competit actio, est autem competitura, vel qui spem habent, ut competat.*

Feltételes jogosultaknak nevezzük azokat, akiket egyelőre nem illet meg a kereset, de akik majd élhetnek azzal; mint akiknek reményük van, hogy perelhetnek.

Ugyan kvázi axiómaként kezelt kérdés, hogy a római juristákban többek között szükség híján nem merült fel az „alanyi jog”-fogalom absztrakciójának igénye. Ennél fogva pedig egy sor további mai intézményt (a legközvetlenebbek: váromány, igény, általános keresetjog) sem tudunk a római jogban *per definitionem* megnevezni.

Érdekes ugyanakkor, hogy az előző alpontban a jogkérdés az ügyleti feltételnek az ügylet hatályát függőben tartó joghatása, itt pedig – az előzőtől jól elkülöníthetően – mindama körülmény, mely már a perlést teszi függő helyzetűvé. A perlés lehetősége tekintetében függő helyzet természetesen számos – nyilvánvalóan szándékosan érintetlenül hagyott – körülményből fakadhat, nagyjából azokkal eshet egybe, amikor a perlés idő előtti (*petere ante tempus*); így pl. az előző eset maga is ide tartozhat, azaz ha még az ügylet hatálya is függőben van, nyilván a perlés is idő előtti; vagy ilyen a perfekt ügyletekben a teljesítési határidő bekövetkezése előtti helyzet.

A szoros értelemben vett témánál maradván a fejezet harmadik, reményvételként értékelhető jogesetét egy, az ajándékozásokról szóló Codex-titulusbéli, 250-ből Decius-tól származó császári rendeletben (C. 8,53,3) találjuk. A textus magyarázata nem egyszerű, s talán éppen ez az oka annak, hogy a szakirodalom meglehetősen elhanyagolta a kázust.⁶²⁰

Spem futurae actionis plena intercedente donatoris voluntate posse transferri non immerito placuit.

Hogy a jövőbeli kereset reménye az ajándékozó teljes beleegyezésével átruházható, nem tartjuk érdemtelenségnek.

Láthatólag nem fog hozzá a megfejtéshez sem *De Visscher*, sem a nijmegeni *Out*, hiszen a forrás helyes értelmezését lehetővé tevő „*plena intercedente donatoris voluntate*” („az ajándékozó teljes beleegyezésével”) fordulatot mindketten egyszerűen kihagyják, elejtik.⁶²¹ Ezzel igyekeznek azt a helytelen mértékben általánosító nézetüket alátámasztani, hogy lám, „*futura actio*” is átruházható. Egyikük sem tesz említést arról a körülményről, hogy a konstitúció a Codex ajándékozásról szóló fejezetében található.

Maga a forráshely is okolható a mostoha érdeklődésért, ti. hallgat arról, hogy az átruházás ingyenesen vagy visszterhesen történt-e, s hogy mely szerepet kapja egyáltalán a tényállásban az ajándékozó, akinek beleegyezése szükséges az átruházáshoz.

A régi és az új jogosult közötti megegyezés mindenesetre feltétele az átruházásnak, ebből következik, hogy az ajándékozó valószínűleg 3. személy, feltehetőleg az adós, aki a korábbi hitelező javára ajándékígéretet tett. Eszerint nem kész-ajándékról (*donatio dando*) van szó a kázusban, hanem kötelmi ajándékról (*donatio obligando*).

Az *obligando* megajándékozott pedig – az ajándékozó teljes beleegyezésével – akár ingyenesen, akár visszterhesen harmadik személyre ruházhatja az ajándé-

⁶²⁰ Ld. mindössze: DE VISSCHER, *La vente ...*, 20; CALONGE, *La compraventa ...*, 96; OUT, J. C.: *Bestaande en (nog) niet bestaande vorderingen*. In: GOM 19 (2002) 82-85.

⁶²¹ *Out* fordítása is ennek megfelelően hiányos: „Er is niet ten onrechte vastgesteld (...) dat een toekomstige vordering kan worden overgedragen.” Ld. OUT, *Bestaande ...*, 82.

kozó által tett kötelezettségvállalást, amely a megajándékozott vagyonába egy jövőbeli kereset (*actio futura*, s ezért egyfajta „*sine re venditio*”-hoz közelít) formájában épül be.

Valójában nem ide tartozó, azonban a forráshely elhanyagolt volta miatt mégsem irreleváns – és mindössze tankönyvszintű ismeretekkel megoldható – a következő két jogkérdés: egyfelől (1) a beleegyezés megkövetelt voltának az oka; és ebből következőleg másfelől (2) az átruházás módja.

A beleegyezési feltétel jogi indoka az lehet, hogy az ajándékozásban nemcsak a juttatás módja, tartalma, hanem a juttatással megajándékozott *személye* is lényeges tartalmi elem, *essentialium negotium*. Az ajándék nem tudja ugyanis szerepét betölteni, ha az ajándékozó akaratától *eltérően más személy* részesül a juttatásban. Ezért, kikerülendő az ügylet jogi hibáját, szükséges fenntartani az ajándékozási szándék látszatát az új jogosulttal szemben is: *plena intercedente donatoris voluntate*.

Az átruházás módja kétféle lehet: *delegatio nominis* vagy *cessio actionis*, ez ugyanakkor kérdéses. A hivatkozott forráshely inkriminált „*plena intercedente donatoris*” kitétele mindenestre inkább a stipulációs úton végbemenő aktív delegációra, vagyis az engedményezéssel szemben a követelés-átruházásra enged következtetni (ugyanígy, de ki nem fejtve *Savigny*⁶²²), hiszen a debitor (itt: az ajándékozó) közreműködését (a kérdésre feleli: „*Spondeo.*”) nem nélkülözheti a követelés-átruházás sem (nem feltételezi azt ellenben a *cessio actionis*).⁶²³

A „*spes futuræ actionis*” kifejezés tehát valószínűleg akkor nyerhet helyes értelmezést, ha a *futura actio* az ajándékozó vagyonának bonitásáért való eladói (=megajándékozott) szavatosság kizárása mellett, fix vételáron lett megvéve. Ekkor a vevőnek valójában nem más jut, mint a jövőbeli kereset eredményességének („*inciderit*”) reménye, a „*spes futuræ actionis*”.

Ha tehát az ajándékozó az ajándék új jogosultjának (a vevő) végül annak ellenére nem tud teljesíteni („*nihil inciderit*”), hogy az az eladónak – közvetve téve eleget a megajándékozott vagyonát gyarapító ajándékozási szándéknak – kifizette a (nyomott) vételárat, akkor a forgalomba ismét a remény (*spes donationis*?) került: a felek reményvételt kötöttek.

E) Vagyonösszességek adásvétele

Jóllehet a vagyonösszességek – így pl. a hagyaték vagy a csődvagyon árverési – vétele általában magas kockázattal járó ügyletek, nyilvánvalóan mégsem nevezhetők reményvételnek önmagában a nagyobb rizikó miatt.

Az ügyleteknek ugyanis maga a kockázat nem alkatrésze, mivel számos szabályuk kizárja, ill. mérsékli a kockázatosságot. Ezeknek a kockázatnövelő, ill. -csökkentő szabályköröknek a mentén kell megvizsgálni mindkét vagyon-átruházó ügyletet.

Míg (a) a *bonorum venditio* esetében végeredményben kizárható a reményvétellel való egyezés, addig (b) a *hereditatis venditio* egyes eseteit maguk a forráshelyek hozzák – a *contrario* vagy *simili modo* – összefüggésbe a reményvétellel, ill. annak tényállásaival.

⁶²² SAVIGNY, System IV. 125.

⁶²³ Nem érthetünk egyet ezért a cessiót elfogadó *Ou*ital. Ld. OUT, Bestaande ..., 83-84. Vö. BENKE, Aleatorischer Kauf ..., 24: „Trotz der klassisch anmutenden Diktion beruht der fehlende Hinweis auf die erforderliche Stipulation entweder auf zu starker textlicher Komprimierung, oder auf vulgarrechtlich beeinflusster Dekadenz des Verbalkontrakts stipulatio.”

(a) A csődvagyon árverési vétele
(*emptio bonorum*)

Az *emptio bonorum*, a csődvagyon vétele körül két kérdéskör szorul megvilágításra. Ehelyütt is nyomatékkel kell utalni arra, hogy elengedhetetlen a helyes mérték megtalálása a vizsgálat tárgyát illetően. A hangsúlyt tehát egyfelől a Digesta-forrásokban szereplő kockázatfokozó tényezőkre, így az árverési vevő kiválasztásának módjára és az egyes fedezetelvonási trükkökre, másfelől a kockázatcsökkentő vagy -kizáró perjogi eszközök joghatására, az eredeti állapot helyreállítására kell helyezni. Ezek mintegy kioltják egymást, ezért az *emptio bonorum* valójában nem reményvétel, noha a csődvagyon vevője, megesik, járhat éppen úgy, mint a vételárért üres hálót kapott vevő: ha a hitelezők kielégítése mint elkerülhetetlen ráfordítás⁶²⁴ után a csődvagyonban a bármilyen gondos előzetes kalkulációk után sem marad aktívum.

(α) Kockázatfokozó tényezők. Ilyen tehát egyfelől az árverési „nyertes” kiválasztásának módja. Ennek tekintetében ugyanakkor még a legújabb hazai *tankönyvirodalom* is eltérő állásponton van, s az állásfoglalás a legkevésbé sem része a kutatásnak. A vitatott körülmény közelebről az, hogy az árverés eredményeként a prétori addikció mellett a *magister bonorum* kinek adja el a csődvagyont, azaz ki lesz a *bonorum emptor*, a csődvagyon árverési vevője: (i) az-e, aki a hitelezők részére a legnagyobb hányadban ígéri kielégíteni a vagyonbukott adóssal szembeni követeléseiket,⁶²⁵ vagy (ii) az-e, aki a csődvagyonért a legmagasabb összeget ígéri.⁶²⁶ A kettő ti. matematikailag csak látszólag esik egybe, a vételi motiváció és az ügylet szaldója tekintetében pedig teljesen különbözik. Sem jogi, sem gazdasági értelemben nem mindegy tehát a kérdés mikénti eldöntése. Közelebbit nem tudhatunk meg egyébként Gaius Intitúcióiból sem: *bonorum venditionem fieri / compleri iubet [sc. praetor]*,⁶²⁷ csak a Digesta igazít el.⁶²⁸

A másik kockázattövelő elem – a vevő és természetesen a csődvagyon hitelezőinek szempontjából – az „árverezett” csődvagyon korábbi alanya, aki a közismert római lelemény minden elképzelhető eszközével arra törekszik, hogy az *actio iudicati* megindítása vagy akár a vagyonbukás után elidegenedett vagyonából minél többet magának megmentsen. Ehhez persze strohmannokra – látszat üzleti partnerekre vagy peres felekre, ill. hamis tanúkra – is szüksége van. Ezek feltehetően nem felebaráti szeretetből, hanem valamiféle anyagi érdektől vezérelve közreműködnek a minden lehető jogcímen történő elidegenítés és tartozáselengedés mint jogügyletek alkalmával, ill. ezek mellett a számos egyéb, jogügyletnek nem tekinthető fedezetelvonási „trükk” során.

A fedezetelvonó cselekmények e rendkívüli színességére Ulpianus ediktumkommentárjai egyikében (D. 42,8,1,2) – idézve az edictum forrását, a prétert – maga is utalt: „a prétor azt mondja” ediktumában, hogy hatálya alá tartozik mindaz, „amit a csalárd megkárosítás végett cselekedtek”. Ulpianus szerint „e szavak általánosak, és magukba foglalnak minden csalárdul károsító elidegenítést vagy akármilyen szerző-

⁶²⁴ Vö. pl. PINO-TOSCANO, Felipe del: La sistematización de la insolvencia en el Digesto. In: DyC 1 (2001) 341-352; ALBERT, Theodore C.: The Insolvency Law of Ancient Rome. In: CBJ Vol. 26 № 12 (2005) Netforrás: www.ancientworlds.net/aw/Article/688170 és 688167

⁶²⁵ BESSENYŐ András: Római magánjog. A római magánjog az európai jogi gondolkodás történetében. Budapest-Pécs, Dialóg-Campus, 2003. 438.

⁶²⁶ FÖLDI András/HAMZA Gábor: A római jog története és intézményei. 9. kiad. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004. 196.

⁶²⁷ Inst. Gai III,79 i.f.: „...quare autem tardius viventium bonorum venditionem compleri iubet, ...”

⁶²⁸ Igen komplex problémáról van szó; vö. pl. SOLAZZI, Siro: Il concorso dei creditori nel diritto romano, Vol. II, Napoli, Jovene, 1938. 109-128.

dést”.⁶²⁹ A Digestahely itt csupán a jogügyleti úton, azon belül pedig kifejezetten az elidegenítéssel véghezvitt *fraus*-t említi, azonban a titulus (D. 42,8) további kazuisztikája az említett római „lelemény”, „dörzsöltség” elképesztő bizonyítékait adja.

A *fraus creditorum*, vagyis a hitelezők csalárd megkárosítása végbemehetett jogi aktussal, ezen belül közjogi vagy magánjogi aktus útján, utóbbi körében aktívák elengedésével vagy passzívák elvállalásával, de elképzelhető volt számos fedezetelvonó reálaktus is, legyen az akár tevékenységben, akár mulasztásban álló magatartás: a lényeg a fraudolózus motívum és a károsító eredmény, vagyis a fedezeti vagyon csorbitása. Nem tartozik tehát az edictum hatálya alá mindaz, ami nem csökkenti a vagyont, viszont mindenre érvényesül a norma, ami fraudolózus és vagyonszorbitó aktus.

A *jogi aktusok* körében tehát: (1) m a g á n j o g i aktussal:

(a) *aktívum elengedésével*, így (α) önálló dolog vagy jog átruházásával mindenféle jogcímen,⁶³⁰ ingyenesen⁶³¹ vagy visszterhesen, utóbbi esetben értékaránytalanság mellett⁶³²; (β) követelés elengedésével,⁶³³ (γ) járulékos kötelmi biztosítékokról (zálog, kezesség stb.) való lemondással,⁶³⁴ (δ) rabszolga felszabadításával⁶³⁵ és számos más módon;⁶³⁶ továbbá

(b) *passzívum elvállalásával*, így pl. (α) tartozásátvállalással,⁶³⁷ (β) a főadós helyetti járulékos adósi (zálogkötelezetti, kezesi) teljesítéssel,⁶³⁸ (γ) tartozatlan fizetés-sel⁶³⁹ vagy (δ) bármilyen pénzfizetéssel⁶⁴⁰.

Ezen kívül megvalósulhatott (2) k ö z j o g i aktussal, pl. per útján: (a) szándékos pervesztéssel⁶⁴¹; (b) színleges perindítással⁶⁴²; (c) perben alperesi oldalról az eljárási és anyagi (beszámítási, elévülési, érvénytelenségi) kifogások felhívásának szándékos elmulasztásával vagy felperesi oldalról az ellenfél – alperes – részére kifogás engedésével.⁶⁴³

Megvalósítható volt még *reálaktussal*:

(1) o m i s s z í v magatartással; pl.: annak tudatos túrésével, hogy valaki a csődvagyonba tartozó dolgot elbirtokolja,⁶⁴⁴ vagy a peres követelés elévülni hagyásával⁶⁴⁵, a perrel érvényesíthető követelés érvényesítésének elmulasztásával⁶⁴⁶, haszonélvezeti vagy egyéb szolgalmi jogok gyakorlásával történő felhagyás útján⁶⁴⁷; vagy

(2) k o m m i s s z í v magatartással; pl.: saját dolga derelinkválásával avégből, hogy azt más elsajátítsa⁶⁴⁸.

⁶²⁹ „Ait ergo praetor »Quæ fraudationis causa gesta erunt«. Hæc verba generalia sunt et continent in se omnem omnino in fraudem factam vel alienationem vel quemcumque contractum.”

⁶³⁰ Sokhelyütt, pl. Ulp. D. 42,8,1,1: *quæcumque in fraudem eorum* [sc. creditorum] *alienata sunt*.

⁶³¹ Ld. Ulp. D. 42,8,6,11. Vö. ALBERTARIO, Emilio: L'uso classico e l'uso giustiniano di «extorquere». In: SZ 32 (1911) 317-318.

⁶³² Vö. Paul. D. 42,8,7 és Venuleius D. 42,8,8.

⁶³³ Ulp. D. 42,8,1,2: *acceptilatione vel pacto aliquem liberavit*.

⁶³⁴ Ulp. D. 42,8,2: *si pignora liberet*.

⁶³⁵ Ulp. D. 42,8,6,5: *quemadmodum si eum* [sc. servum] *in fraudem manumisisset*.

Ld. SCHULZ, Fritz: Die fraudatorische Freilassung im klassischen und justinianischen römischen Recht. In: SZ 48 (1928) 212-254.

⁶³⁶ Ld. D. 42,8,15-23. [Scævola, Iulianus, Papinianus, Paulus, Callistratus].

⁶³⁷ Ulp. D. 42,8,2: *quem alium in fraudem creditorum præponat*.

⁶³⁸ Ulp. D. 42,8,3 pr.: *sive se obligavit fraudandorum creditorum causa*.

⁶³⁹ Ulp. D. 42,8,3 pr.: *sive se obligavit fraudandorum creditorum causa*.

⁶⁴⁰ Ulp. D. 42,8,3 pr.: *sive numeravit pecuniam*.

Ugyanígy egy USA szövetségi törvény, ld. alább: UFCA 242.01(1)!

⁶⁴¹ Ld. BENEDEK, Római magánjog, 214.

⁶⁴² Ld. BENEDEK, Római magánjog, 214.

⁶⁴³ Ulp. D. 42,8,3 pr.: *ei præbuit exceptionem*.

⁶⁴⁴ Ld. BENEDEK, Római magánjog, 214.

⁶⁴⁵ Ulp. D. 42,8,3,1: *vel litem mori patiatur*.

⁶⁴⁶ Ulp. D. 42,8,3,1: *vel a debitore non petit, ut tempore liberetur*. Idem: *verum etiam si forte data opera ad iudicium non adfuit*.

⁶⁴⁷ Ulp. D. 42,8,3,1: *usum fructum vel servitutem amittit*; eod. D. 42,8,4: *si non utatur servitutibus*.

⁶⁴⁸ Gai. D. 42,8,5: *rem suam pro derelicto habuerit, ut quis eam suam faciat*.

Mindezek ellenére nem terjed ki az edictum hatálya az említettek szerint arra az esetre, ha az adós *nem gyarapítja* a vagyont⁶⁴⁹; így pl. visszautasítja a reá megnyílt hagyatékot⁶⁵⁰ vagy a neki rendelt hagyományt.⁶⁵¹ Az ismert ok: ezzel a meglévő vagyont nem csorbítja.⁶⁵² Tekintettel arra, hogy a Digesta a hivatkozottak szerint minden esetre példatárszerűen bőséges responsát tartalmaz, egyik eset sem tekinthető csupán a fantázia vagy a logika játékanak. Annál is inkább nem, mivel maga a jogtudós sem becsülte alá a szorult helyzetbe jutott adós leleményességét, és számos további „jolly joker”-megfogalmazással élt. Ezek – mint gumiszabályok⁶⁵³ – a *fraus* fogalmának⁶⁵⁴, ill. az edictum hatályának kiterjesztése révén szinte bármely tevékenység vagy mulasztás esetére aktivizálni tudták a restituáló perjogi eszközöket.

Ugyanezt a szabályozási módszert követi egyébként az USA hatályos, a Császár Átruházásokról szóló 1984. évi Egységes Törvénye, az UFTA,⁶⁵⁵ ill. ennek elődje, az 1918. évi, a Császár Elidegenítésekről szóló Egységes Törvény, az UFCA⁶⁵⁶ is. Érdekeség, hogy az utóbbi megkülönbözteti a *corporalis* és *incorporalis* vagyonelemeket úgy, mint „tangible or intangible property”.

(β) Kockázatsökkentő tényezők. Nem cél kifejezetten vizsgálni sem e pereszközöket (a XIX. sz. utolsó harmadában divatos téma volt⁶⁵⁷), sem pedig a fedezetelvonó ügylet jogi fogyatékoságát. Érdekes kérdés persze, hogy az ilyenek esetén melyik jogkövetkezmény, ill. „polgári jogi szankció” a legcélravezetőbb: az új holland ptk. (NBW⁶⁵⁸) mintájára az ügylet s e m m i s s é g e (vernietigingsgrond⁶⁵⁹), a római mintát követő m e g t á m a d h a t ó s á g , vagy a magyar Ptk. szerinti, a hitelezővel szembeni r e l a t í v h a t á l y t a l a n s á g .⁶⁶⁰

Nem tartoznak tehát szorosan a témához azok a perjogi eszközök sem, amelyek a fedezetelvonásra jelentettek gyógymódot a hitelező vagy a *curator* számára,

⁶⁴⁹ Ulp. D. 42,8,6 pr.: *non* [sc. pertinet] *ad eos, qui id agunt, ne locupletentur.*

⁶⁵⁰ Ulp. D. 42,8,6,2: *qui repudiavit hereditatem vel legitimam vel testamentariam, non est in ea causa, ut huic edicto locum faciat.*

⁶⁵¹ Ulp. D. 42,8,6,4: *si legatum repudiavit, cessare edictum.*

⁶⁵² Ulp. D. 42,8,6,2: *noluit enim acquirere, non suum proprium patrimonium deminuit.*

⁶⁵³ Ulp. D. 42,8,1 pr.: *quæ fraudationis causa gesta erunt ... qui fraudem fecit.* Ehhez ld.: LENEL, Otto: Interpolationenjagd. In: SZ 45 (1925) 35-38.

Ulp. D. 42,8,1,2: *quodcumque igitur fraudis causa factum est;*

Ulp. D. 42,8,3 pr.: *vel quodcumque aliud fecit in fraudem creditorum;*

Ulp. D. 42,8,3,2: *qui aliquid fecit, ut desinat habere quod habet;*

Paul. D. 42,8,4: *qui non facit quod debet facere;*

Ulp. D. 42,8,6 pr.: *pertinet enim edictum ad deminuentes patrimonium suum;*

Ulp. D. 42,8,6,8: *hoc edictum eum coercet, qui sciens eum in fraudem creditorum hoc facere suscepit, quod in fraudem creditorum fiebat: quare si quid in fraudem creditorum factum sit.*

⁶⁵⁴ Ld. pl.: KRÜGER, Hugo / KASER, Max: *Fraus*. In: SZ 63 (1943) 149-154.

⁶⁵⁵ Ld. Uniform Fraudulent Transfer Act Section 1 § 12: „‘Transfer’ means every mode, direct or indirect, absolute or conditional, voluntary or involuntary, of disposing of or parting with an asset or an interest in an asset, and includes payment of money, release, lease, and creation of a lien or other encumbrance.”

⁶⁵⁶ Ld. Uniform Fraudulent Conveyance Act 242.01(1): „‘Conveyance’ includes every payment of money, assignment, release, transfer, lease, mortgage or pledge of tangible or intangible property, and also the creation of any lien or encumbrance.”

⁶⁵⁷ Pl.: RUDORFF, Adolf August Friedrich: Ueber die Rutilische Concursordnung und das fraudatorische Interdict. In: ZfRG 8 (1869) 62-99; HUSCHKE, Georg Eduard: Ueber die Rutilische Concursordnung und das fraudatorische Interdict. In: ZfRG 9 (1870) 329-366; REINHART, Theodor: Die Anfechtungsklage wegen Verkürzung der Gläubiger, Actio Pauliana nach römischem und gemeinem Recht. Winterthur, Westfeling, 1871; SCHEY, Josef von: Zur Geschichte der *actio Pauliana* und *des interdictum fraudatorium*. In: ZfRG 13 (1878) 120-195; OTTO, Victor: Die Anfechtung von Rechtshandlungen, welche ein Schuldner zu dessen Vermögen Konkurs nicht eröffnet ist, zum Nachtheile seiner Gläubiger vornimmt, nach gemeinem, sächsischem und deutschem Reichsrechte. Leipzig, Roßberg, 1881.

⁶⁵⁸ Nieuw Burgerlijk Wetboek

⁶⁵⁹ Ld. NBW 3:45 (1) és (2).

⁶⁶⁰ Az angolász jogok és a Roman-Dutch Law tekintetében ld.: BORAINÉ, André: Towards Codifying the actio Pauliana. In: SAMLJ 8 (1996) 213-232.; Belgiumra pl. STUYCK, Jules: Belgium – Bankruptcy and Related Institutions. In: CELS 11 (August 1998) 83-89.

így az *interdictum fraudatorium*, az *in integrum restitutio*, ill. az *actio Pauliana*. Ami ezekkel összefüggésben lényeges, az a perek nem vitatott joghatása: az eredeti állapot helyreállítása.

A klasszikus jogban a prétor *interdictum fraudatorium*ot bocsátott ki az ellen a harmadik ellen, akinek a vagyonába jutott a csalárdul, fraudolózusan elidegenített vagyontárgy. Eredetileg csak az ellen a jogszerző ellen ment az eljárás, aki tudott az adós csalárdságáról, később általában az ingyenesen szerző ellen, végül a jóhiszemű visszterhes szerzők ellen is *causa cognita*, vagyis a körülmények mérlegelésével.

A csódtömeg gondnoka, a *curator bonorum* kérésére a prétor *in integrum restitutio*-t is adott az elengedett követelések, az elvesztett jogok helyreállítására. Jusztinianosz ezek helyébe egy egységes megtámadási keresetet biztosított (*actio Pauliana*), éspedig a rosszhiszemű szerző ellen a szerzett vagyontárgyak kiadására, a jóhiszemű harmadik ugyanakkor csak gazdagodása erejéig felel az ingyenes szerzéséért.⁶⁶¹

A lényeg abban van, hogy a csalárd fedezetelvonás következtében előállott vagyonejtőlódást ezek a pereszközök *az eredeti állapot helyreállításával* szüntetik meg. Ez pedig igen jelentős összehasonlító jogi szempontból is, hiszen orvoslást nyújt minden vagyonejtőlódásra, nem úgy, mint pl. a mai magyar jog, amely, ha a természetes személy adós fedezeti vagyonának elvonása nem jogügylettel történt, a megoldásról hallgat, s talán csak a csalás büntetével okozott kár megtérítése marad ultima rációként.⁶⁶² A római jog tehát időtálló választ adott e kérdésekre is, amikor csupán a vagyonejtőlódás fraudolózus módjára és fedezetcsökkentő eredményére volt tekintettel.

Pontosan ez az a tényező, amelynek révén megállapíthatjuk: noha az *emptio bonorum* jellegénél fogva kiemelten magas kockázatú ügylet, mégsem véletlen, hogy a források – egy önálló digesztacím⁶⁶³ – semmiféle módon nem hozzák összefüggésbe azt a reményvétellel vagy annak típusányállásaival.

A csódvagyon árverési vétele tehát a vételi jogosultság megszerzése során folyó ajánlati verseny és a hitelezőt károsító rendkívül sokféle fedezetelvonó tevékenység vagy mulasztás miatt súlyos kockázati tényezőkkel érintett, azonban az előbbi esetében a „pályázók” árkalkulációja, az utóbbi tekintetében pedig az *actio Pauliana* és az egyéb pereszközök miatt a kockázat maga nem része az ügyletnek.

Mindezekre figyelemmel tévedés volna a reményvétellel összefüggésbe hozni az *emptio bonorum*ot, ha mégoly magas kockázatú ügyletről van is szó.⁶⁶⁴ Érintőleges tárgyalása mégis nélkülözhetetlen volt, mert az csak igazolhatja a reményvételi tényállások átgondolt voltát, ha a forrás valamely látszólag rokon ügylet esetében okkal hallgat a párhuzamokról.

⁶⁶¹ BENEDEK, Római magánjog, 214.

⁶⁶² Nem alkalmazható ugyanis sem a Ptk., sem a Csódtv., sem pedig a Btk: nincs ti. a Csódtv. 40. §-ának vagy a Btk. 290. §-ának hatályát megalapozó gazdálkodó szervezet a jogviszony-háromszögben, csak természetes személyek; továbbá nem jogügylettel (hanem pl. elbirtokolni hagyással, szándékos peresztéssel vagy színleges perindítással) történik a fedezet eltüntetése, s ezért a Ptk. 203. §-a sem alkalmazható.

Részl. ld. BENKE József: A jusztinianuszi *actio Pauliana* apoteózisa, avagy fedezetelvonás „római módra”. Kézirat. In: Bűnügyi Szemle 2010 [? megjelenés előtt].

⁶⁶³ Ld. Dig. lib. XLII. tit. 2. Hallgatnak a párhuzamról (titulusbeli jelentőségük sorrendjében): Ulpianus, Paulus, Iulianus, Scævola, Gaius, Marcellus, Papinianus, Venuleius és Callistratus.

⁶⁶⁴ SOLAZZI, Il concorso, 92: „Analoghe considerazioni d'ordine pratico, sovra tutto scopo di ridurre l'alea della *bonorum emptio* che si ripercuoterebbe sui creditori, non lasciano dubbio che la *lex bonorum vendendorum* presentasse un elenco dei crediti.”

(b) A hagyatékvétel problémája
(*venditio hereditatis*)

(α) Bevezetés

A *venditio hereditatis* – *Torrent* szavaival élve – „es una venta muy compleja”.⁶⁶⁵ Alátámasztja ezt a megállapítást az is, hogy a hagyatékeladással (együtt az *emptio actionis* témakörével) mind a Digestában, mind a Codexben egy-egy önálló titulus (D. 18,4, ill. C. 4,39) foglalozik. Az intézmény tehát számos – már magában monografikus igényű – kérdés(kör)t foglal magába. Ezek közé sorolható a vétel kockázatos jellegének vizsgálata is, amely a rizikót fokozó jogi tények kimunkálása révén ezer szállal kapcsolódik az öröklési jog anyagának egészéhez.

Álláspontom szerint két olyan ténycsoport mutatható ki, amely a „hagyatékvető” (*emptor hereditatis*) ügyleti kockázatát fokozza: az egyik az *eladó örökös jogállásának* bizonytalanná tétele, ill. kizárása által, a másik pedig a *hagyatékek értékének* kevesbítése, ill. kimerítése útján fejt ki hatását.

Csupán példálózva: az *első* csoportba tartozhat a kitagadás, a kizárás, az egyéb kiesési okok, az örökösnevezés feltételeltsége, vagy konkrétabban pl. *suus heres* híján az eladónál előrébb álló, *proximus agnatus* előkerülése (vagy értelemszerűen *suus* felbukkanása – mind a civiljogi, mind a prétori törvényes öröklés esetében), esetleg előre nem látott helyettes öröklés bekövetkezése, vagy ha az eladó maga a *substitutus heres*, s így a hagyatékek megszerzése a részéről feltételtől függ.⁶⁶⁶

A *második* csoporthoz sorolható magától értetődően a hagyatéki terhek minden faja, vagy pl. harmadik személy sikeres kötelesrészi igényérvényesítése, ill. a *collatio*. Ez utóbbi esetében nyilvánvalóan felléphet „pozitív”, ti. a hagyatéket, az örökrészt (az áru értékét) növelő, vagyis a vevő kockázatát csökkentő hatás is. Ilyen pl. az, amikor a prétor a *liberi* sorában az *emancipáltat* mint ún. fiktív *suus*-t is meghívja az örökléshez, s arra kötelezi, hogy emancipációja után szerzett vagyonát hatalomalatti örökös társaival bocsássa osztályra (*bonorum possessio unde liberi*).

Megközelíthetők ugyanakkor az – ügyleti kockázattól látszólag független – *alapkérdések* is az aleatórius jelleg felől. Így pl. onnan, hogy mi egyáltalán a vétel tárgya: a hagyatékek mint vagyonösszesség-e vagy az eladó örökös minősége-e.⁶⁶⁷ Ha a hagyatékek, akkor (1) a jövőben megnyíló hagyatékek-e,⁶⁶⁸ vagy (2) *heres necessarius* híján a már delatált, de még meg nem szerzett hagyatékek-e (mint *hereditas iacens* a maga sajátos, összetett problémáival), vagy (3) a már akvirált, a jogutód örökös vagyonába beépült – hagyatéki eredetű – (al)vagyon-e mint „*res certa*”. Ebben a sorrendben növekszik ugyanis az áru meghatározottsága (certum-jellege), s így csökken nyilvánvalóan a vevő kockázata. Nem mellékes ebben a körben, hogy ezek közül az időszakok közül *melyik alatt kötik meg* a vételi szerződést a felek, s egyúttal az sem, hogy a *háromféle áru* közül melyikre nézve.

⁶⁶⁵ Ti.: „igen összetett adásvétel”. Ld. TORRENT, Armando: *Venditio hereditatis*. La venta de herencia en Derecho Romano. In: Acta Salmanticensia – Derecho 18, Salamanca, Univ. de Salamanca, 1966. 216: „La venta de herencia es una venta muy compleja” és 162: „... en la que hay cosas materiales junto con créditos y deudas.”

⁶⁶⁶ Ti. ez a vagyon mindaddig nem lesz a helyettes örökös (eladó) vagyona, míg az institúció feltétele be nem következik. (Vö.: Paul. D. 41,1,42: *Substitutio, quæ nondum competit, extra bona nostra est.*) Ha a substitutus ez alatt a függési idő alatt idegeníti el várományát, reményvételről is szó lehet. Ld. AVENARIUS, Ludwig: *Der Erbschaftskauf im römischen Recht*. Leipzig, Fues, 1877. 25-26.

⁶⁶⁷ Ld. pl. AVENARIUS, *Erbschaftskauf* ..., 5-15.

⁶⁶⁸ Ugyanakkor ZIMMERMANN, 249: „A hereditas could be the object of a contract of sale, but only if the person in respect of whose estate the transaction was effected had already died – contracts concerning the estate of living persons are (and were) unacceptable for public policy and morality”.

Ha pl. az (1) időszak alatt a (3) időszak alatti árura kötnek vételi szerződést, akkor még az örökhagyó életében történik az eladó, vagyis a (remélt) örökös vagyonába majdan beépülni remélt vagyonrész eladása. Ez tehát *sine re venditio*, hiszen az örökhagyó életében – a szerződés megkötésekor – vagyona mint hagyaték (az áru) bizonyosan nem létezik. Probléma ugyanakkor, hogy úgy tűnik, mintha a felek egy személy halálára spekulálnának, ez pedig felveti a *boni mores*-szel való ütközést, s a tilos szerződés lehetőségét (részletesen később).

Elvileg nyilván ez a párosítás – vagyis az [(1)(3)] – eredményezi a legnagyobb ügyleti kockázatot, de az is logikus, hogy a [(3)(3)] esetében a legalacsonyabb a rizikó. Ekkor ugyanis az eladás a hagyatékbeli jogutódlás teljes lezárulta után történik, s tárgya az eladó – mintegy mellékesen öröklés útján szerzett – valamely „alvagyona” mint sajátos *res certae*, avagy „certa merx”. Ez azonban nem tekinthető *par excellence* hagyatékvételeknek, hiszen tárgya nem valamilyen hagyatéki jogsultságok összessége, de nem is egy konkrét hagyaték {miként az [(1)(2)] vagy a [(2)(3)] szituációkban}, hanem az eladó *saját* vagyonának egy, csupán az eredete (öröklés) folytán elkülöníthető, de a szerződés megkötésekor már minden jogi bizonytalanságtól ment része.

A viszonylag nagy számú, releváns kérdés tárgyalására természetesen kizárólag abban az optikában kerülhet csak sor, amelyet maga a jogi forrásanyag nyújt. Eszerint a kiindulási tézis az, hogy a hagyatékvételei szerződés a felek akarata szerint háromféle módon is megköthető: vagy *emptio rei*, vagy *emptio rei speratae*, vagy pedig *emptio spei* módjára.⁶⁶⁹ Az első két eset vizsgálata azonban – tekintettel a kisebb fokú vételi kockázatra – csupán érintőleges lehet.

Még *per tangentem* sem része ugyanakkor a kutatásnak a hagyatékvétele számos jelentős, évszázados kérdése, így pl. az a részben historizáló probléma, hogy milyen kapcsolat van a *stipulatio (emptae et venditae hereditatis)* és az *emptio-venditio (hereditatis)* között.⁶⁷⁰ Továbbá: miként megy végbe az „áru” átruházása, vagyis, hogy mi a *cessio hereditatis*⁶⁷¹ mellett a *mancipatio* vagy a *traditio* szerepe.⁶⁷² Végül kérdés, hogy a hagyaték vevője miként felel a hagyatéki tartozásokért: az örökös minőségét megtartott eladója felé, azaz a hitelezőknek csak közvetetten, vagy pedig az eladó helyett közvetlenül a hitelezők felé (s mind ezt hogyan érinti a *litis contestatio*).⁶⁷³

A figyelmen kívül maradó – valóban jelentős és érdekes – kérdések sora még hosszan folytatható, azonban ezek vizsgálata tartozzék a téma *monografikus* feldolgozásaira (1877-ben *Avenarius*, ill. 1966-ban *Torrent*,⁶⁷⁴ legújabban, 1997-ben pedig *González Roldán*⁶⁷⁵) és az igen számos, az egyes részkérdéseket a legkülönbélebb nézőpontokból vizsgáló egyéb – némelykor igen nagy jelentőségű (pl. a *culpa in contrahendo* tanának kifejtését Jheringnél⁶⁷⁶ a D. 18,4,8-9 alapján) – munkákra.⁶⁷⁷

⁶⁶⁹ A kiválóan eredeti ötletet ld.: KASER, Erbschaftskauf..., 50-57.

⁶⁷⁰ Legújabban ld. GONZÁLEZ ROLDÁN, Yuri: Stipulationes y consensualidad en la compraventa de herencia. In: Derecho civil y romano. Culturas y Sistemas Jurídicos Comparados. (Coord. ADAME GODDARD, Jorge) México, Univ. Nac. Auton. de México, 2006. 171-194.

⁶⁷¹ Ld. röviden: VASSALLI, La vendita di eredità ..., 376-378.

⁶⁷² GONZÁLEZ ROLDÁN, Yuri: La *in iure cessio hereditatis*. In: Revista de Investigaciones Jurídicas de la Escuela Libre de Derecho 20 (1996) 277-333.

⁶⁷³ Pl. BLUME, Wilhelm von: Der Erbschaftskauf des preußischen Landrechtes. Brandenburg, 1892. 13.

⁶⁷⁴ Mindkettőhöz ld. az előző lábjegyzetek alatt.

⁶⁷⁵ GONZÁLEZ ROLDÁN, Yuri: Propuesta sobre la venta de herencia en el derecho romano clásico. México, D.F., 1997. Rec.: JOHNSTON, D.: González Roldán, Y.: Propuesta sobre la venta de herencia ... In: Tijdschrift 69 (2000) 122-123.

⁶⁷⁶ JHERING, Rudolph von: Culpa in contrahendo oder Schadensersatz bei nichtigen oder nicht zur Perfection gelangten Verträgen. In: JJ¹¹ 4 (1861) 1-112. Ld. a 9-10. laptól!

⁶⁷⁷ Ezeknek felsorolása felesleges, a monografikus művek megteszik.

(β) A kockázatot mérséklő „szabályok”

Az ügyleti kockázatot csökkentő vagy kizáró szabályokat tartalmazó forráshelyek alapján megállapítható, hogy a hagyaték vétel mind az *emptio rei*, mind pedig az *emptio rei speratae* módjára megköthető.

(i) **Emptio rei.** Egy Paulus-tól származó töredék⁶⁷⁸ minden olyan reményt, hogy egy kifejezetten bizonytalan vagyontömeg adásvétele általában reményvétel lehetne, *expressis verbis* eloszlat.⁶⁷⁹

D. 18,4,7: Cum hereditatem aliquis vendidit, esse debet hereditas, ut sit emptio: nec enim alea emitur, ut in venatione et similibus, sed res: quæ si non est, non contrahitur emptio et ideo pretium condicetur.

Amidőn valaki hagyatékot ad el, léteznie kell a hagyatéknek, hogy a vétel létrejöjjön. Bizony nem a kockázat vétetik meg, ahogy a vadászat meg hasonlók esetében, hanem a dolog. Az, ha nem létezik, az adásvétel nem jön létre, s a kifizetett vételár visszakövetelhető.

Kurz szerint a hagyaték vételnek e főszabálya olyan *feltételes* adásvételt eredményez, amely egybeesik az *emptio rei speratae* esetével.⁶⁸⁰ Meglátásával szemben felvethető, hogy a feltétel hatálya a remélt dolog vételében érvényesülőhöz képest *ex nunc* vagy *ex tunc*, ill. az bontó vagy felfüggesztő-e.⁶⁸¹ Ebben az esetben valószínűbbnek látszik, hogy a feltétel visszaható hatályú és felbontó. Ezt támasztja alá *in fine* a „*condicetur*” kifejezés alkalmazása is, amely arra utal, hogy a megfizetett vételárat jogalap nélküli gazdagodás címén *per condictionem* követelheti vissza a „vevő”, nem pedig *per ex empto actionem*, miként a remélt dolog vételénél („... *si id egerit venditor, ne nascatur aut fiant, ex empto agi posse*” – D. 18,1,8 pr. i. f.). Ilyenkor tehát nincs meg az *ex empto* jogalap az *actio* keletkezésére, ezért a feltétel visszamenőleges és felbontó. Kurz álláspontja tehát legfeljebb analógiaként áll meg.⁶⁸²

A téma említett, monografikus feldolgozásai nagy hangsúlyt fektetnek a kockázatmérséklő szabályok kiemelésére. A fenti fragmentumon kívül is létezik ti. számos olyan, amely az *emptor hereditatis* kockázatát csökkenti, s a biztonságát szolgálja. Így pl. Pomponius Sabinus-kommentárjának egy részlete szerint:

D. 18,4,1: Si hereditas venierit eius, qui vivit aut nullus sit, nihil esse acti, quia in rerum natura non sit quod venierit.

Ha annak hagyatékát adták el, aki él vagy pedig nem létező, semmis az ügylet, mert a dolog természete szerint nem létezik az, amit eladtak.

Semmis tehát az adásvétel, ha a hagyaték, amelyet eladtak egy még élő személyé⁶⁸³, s akkor is, ha nem létező személyé.⁶⁸⁴ A forráshely arra is rámutat, hogy – a reményvétel eseteivel szemben – a hagyaték eladás nem „*sine re venditio*”.

⁶⁷⁸ VASSALLI, La vendita di eredità, 366-368. és mások (*Beseler, Heldrich, Stein, Grosso*, ld. KASER, Erbschafts Kauf ..., 51²³) szerint interpolált a szöveg, azonban VOICI, Pasquale: L'estensione dell'obbligo di risarcire il danno nel diritto romano classico. In: Ferrini II. 372-373. a klasszikus eredetet nem kétli.

⁶⁷⁹ Ld. pl. DE MEDIO, Il patto di non prestare l'evizione ..., 48: „... norma generalissima, ..., per cui resta esplicitamente esclusa nell'*hereditas* l'*emptio spei*.”

⁶⁸⁰ KURZ, *Emptio rei speratae*..., 199.

⁶⁸¹ Ld. pl. DAUBE, David: Condition Prevented from Materializing. In: Tijdschrift 28 (1960) 282-296; THOMAS, Fictitious satisfaction..., 123; CALONGE, Alfredo: En torno al problema de la retroactividad de la condición en el derecho clásico. In: St. Volterra III (1969) 143; KURZ, *Emptio rei speratae*..., 194¹; 195⁶; 197¹¹; 199.

⁶⁸² KASER, Erbschafts Kauf ..., 50-54. álláspontja is alátámasztja e kritikai megjegyzést, mert e forráshely, vagyis a fr. 7-9. szerinte *emptio rei*-re utal, s csak a 10. és 13. fr. takarja a *rei speratae* emptiót.

⁶⁸³ Ld. VASSALLI, I contratti sull'eredità del terzo vivente, 343.

Kaser szerint szinte meghökkentő, hogy a semmisség okát nem abban jelölte meg a forrás, hogy a szerződés a jó erkölcsbe ütközik, hanem abban, hogy az eladott dolog nem létezik, noha a források hasonló esetekben számos helyen a *contra* vagy *adversus bonos mores* fordulattal élnek.⁶⁸⁵ Vassalli magyarázata szerint a „perbeli” esetben nyilván nem jövőbeli vagy várt hagyatékról volt szó, hanem olyanról, amelynek eladásakor az eladó abban a hiszemben volt, hogy az örökhagyó már elhalt, s ennek ellenkezője csak utóbb derült ki.⁶⁸⁶ Amikor tehát az eladó rosszhiszemű volt, vagyis tudván, hogy az „örökhagyó” még él, kötött szerződést, s ezt a vevője számára nem tette nyilvánvalóvá, a megtévesztés esete jöhet szóba; ha ennél is többről van szó, s az eladó tisztában volt azzal, hogy a hagyatékot meg sem szerezheti, *dolus*-ért felel (vö. alább: Gai. D. 18,4,12).

Vassalli fenti, Kasert meggyőző magyarázata ugyanakkor mégsem teljesen kielégítő. Az altmeisterek által felhívott forráshelyek ti. rendre *inadekvát* tényállásúak (pl. várt hagyaték elajándékozásáról szólnak⁶⁸⁷), továbbá figyelmen kívül hagynak számos *adekvát* tényállású forráshelyet.⁶⁸⁸

Szintén a jó erkölcsökbe ütközéssel indokolja ugyanis a hagyaték vétel semmisségét: Iul. D. 45,1,61⁶⁸⁹; Diocl. et Max. C. 8,38,4 (a. 293)⁶⁹⁰; Iust. C. 2,3,30,3 (a. 531)⁶⁹¹. Közös sajátossága azonban e helyeknek, hogy rendre a *strictum ius* szerinti *stipulatio*ban kötött hagyaték vétellel foglalkoznak.

Nem vitatva egyébként Vassalli nézetét, kiemelendő, hogy hagyatékok adásvétele esetében a jó erkölcsre történő kifejezett hivatkozás csak a *stipulatio* esetében fordul elő. A *stipulatio emptæ et venditæ hereditatis* és az *emptio-venditio hereditatis* pedig köztudottan más-más jogi alapokon áll. Ha a konszenzus kötelmet teremtő ereje az utóbbi esetében – nem úgy, mint tehát *stricto iure* – nem lett volna elismerve, akkor a Digestában kifejezetten megengedett ilyen eseteket (ld. később, D. 18,4,10-11) is el kellett volna ejteni, különben fenntartásuk mellett teljesen nyilvánvaló *contradictio fontum* állott volna elő.⁶⁹² Abban az esetben ti., ha a semmisségi szabály az áru nemlétezésére hivatkozik, lehet helye kivételnek (pl. éppen a *sedes materiæ*: D. 18,1,8 pr. és fr. 1). Akkor azonban, ha a semmisség okaként a szerződés jó erkölcsbe ütközésére hivatkoztak volna: sem az elvi, sem a gyakorlati szükség nem lehetett volna elég ok kivételek megengedésére.

További kockázatcsökkentő szabály a *nemo plus iuris* elvének megfelelően, hogy az eladandó hagyatékknak az eladót kell illetnie. Ha létezik a hagyaték, de nem

⁶⁸⁴ KASER, Erbschaftskauf..., 59: „Die Erbschaft einer solchen Person ist folgerichtig ebensowenig existent (*in rerum natura*) wie die einer nicht bestehenden Person (*qui nullus est*).”

⁶⁸⁵ KASER, Erbschaftskauf..., 58-59. és 59⁴⁷. Itt a Pap. D. 39,5,29,2-re hivatkozik, amely nem adásvételről, hanem ajándékozásról szól.

⁶⁸⁶ VASSALLI, I contratti sull’eredità del terzo vivente, 343-344. Maga is, miként Kaser az imént, részben *inadekvát* forrásokat hoz (pl. Pomp. D. 29,2,27; Diocl. et Max. C. 7,29,3; id. C. 8,50,4).

⁶⁸⁷ Ld. előző lábj.-ek alatt!

⁶⁸⁸ Hivatkozva pl. HARKE, Jan Dirk: Verträge über Grundstücke, das Vermögen und den Nachlass. In: Historisch-kritischer Kommentar zum BGB. Bd. II. 2. Teilbd. (Red. ZIMMERMANN, Reinhard) Tübingen, Mohr-Siebeck, 2007. 1578³².

⁶⁸⁹ Iulianus libro secundo ad Urseium Ferozem: *Stipulatio hoc modo concepta: "si heredem me non feceris, tantum dare spondes?" inutilis est, quia contra bonos mores est hæc stipulatio.*

⁶⁹⁰ *Ex eo instrumento nullam vos habere actionem, quia contra bonos mores de successione futura interposita fuit stipulatio, manifestum est, cum omnia, quæ contra bonos mores vel in pacto vel in stipulatione deducuntur, nullius momenti sint.*

⁶⁹¹ *Secundum veteres itaque regulas sancimus omnimodo huiusmodi pacta, quæ contra bonos mores inita sunt, repellit et nihil ex his pactionibus observari, nisi ipse forte, de cuius hereditate pactum est, voluntatem suam eis accommodaverit et in ea usque ad extremum vitæ spatium perseveraverit: tunc etenim sublata a c e r b i s s i m a s p e licebit eis illo sciente et iubente huiusmodi pactiones servare.*

⁶⁹² Ugyancsak utal a források „nyílt” („abierto”) ellentmondásosságára TORRENT, Venditio hereditatis, 161: „... D. 18.4.11 nos parece en *abierta* contradicción con 18.4.7”.

az eladót illeti, e létező hagyaték bírói becsértéke⁶⁹³, ha nem is létezik az, akkor a vételár és ráfordítási költségei járnak vissza a vevőnek⁶⁹⁴, s esetlegesen még kártérítés⁶⁹⁵ is. Az eladó azért tartozik tehát helytállni, hogy ő maga örökös („*heredem se esse praestare debet*”⁶⁹⁶). Nincsenek jogszavatossági kötelezettségei⁶⁹⁷, hiszen a megállapodás úgy szólt, hogy a vevőt épp annyi jog illesse, mint amennyi a leendő örökösnek magának jutna („*neque amplius neque minus iuris emptor habeat quam apud heredem futurum esset*”⁶⁹⁸).

Felvetődik az is, hogy a hagyaték melyik értékén tekintessék eladottnak: azon-e, amelyet az *örökhagyó halála*, vagy amelyet a *hagyaték megszerzése*, vagy amelyet a *hagyaték eladása* idején képviselt? A felek szabadon választhatnak az alternatívák közül, bár Ulpianus szerint leghelyesebb a hagyatékot az utolsóként említett értéken eladottnak tekinteni.⁶⁹⁹ E rendelkezés azonban, kifejezett diszpozitivitása okán nem sorolható egyértelműen sem a kockázatot növelő, sem az azt csökkentő tényezők közé.

Az eddigiek tehát – számos egyéb, e kereteket meghaladó mellett – a típusos esetekre álló, garanciális jellegű szabályok közé tartoznak, amelyek alól azonban, ha „*id actum est*”, van helye kivételnek. Növelt kockázatú, atípusos hagyaték vétel többféle módon is köthető, ezekben ugyanakkor a megegyezés („*id actum est*”) garantálja, hogy a vevő a körülményekben rejlő magas(abb) kockázatról *tudva* kötötte meg a szerződést, mely így érvényes, nem pedig megtévesztő, egyoldalú kijátszás csupán.

(ii) **Emptio rei speratae**. Nemcsak a logika játéka, hanem a források is ismerik tehát a hagyaték vételi szerződés további, növelt kockázatú módozatait. Ezek közül feltételes jellege folytán leginkább az *emptio rei speratae*-hez áll közel az az eset, melyről egy Paulus-töredék (*ad Plautium*) tudósít:

D. 18,4,13: Quod si sit hereditas et si non ita convenit, ut quidquid iuris haberet venditor emptor haberet, tunc heredem se esse praestare debet: illo vero adiecto liberatur venditor, si ad eum hereditas non pertineat.

Ha van hagyaték, és a felek nem úgy állapodtak meg, hogy mindazok a jogok illessék a vevőt, melyek az eladót illetik, úgy az eladó köteles helytállni azért, hogy ő maga örökös. Ha pedig mégis ekként állapodtak meg, az eladó szabadul, mégha utóbb nem illeti is meg a hagyaték.

Eszerint a Paulus által hivatkozott felelősségkizáró mellékegyezmény híján az eladó szavatol az áruért, melynek létrejötte értelemszerűen *feltétele* lesz a vételárfizetés kötelezettségének csakúgy, miként a remélt dolog vételénél (vö. D. 18,1,8 pr.).

Vassalli szerint ugyanakkor épphogy kizárt annak a forrásértelmezésnek a helyessége, hogy a felek ebben az esetben feltételes ügyletet kötöttek volna.⁷⁰⁰ *Kaser*

⁶⁹³ Ld. Iav. D. 18,4,8–Paul. D. 18,4,9. Vö. a *venditor spei* kötelezettségeit szabályozó, fentebb elemzett Celsus-fragmentummal (D. 19,1,12)!

⁶⁹⁴ MEDICUS, *Leistungsunmöglichkeit ...*, 100: „Existiert die verkaufte Erbschaft zwar, steht sie aber nicht dem Verkäufer zu, so kann der Käufer gleichwohl ihren Wert verlangen.”

⁶⁹⁵ KASER, *Erbschafts Kauf...*, 52: „Eine Haftung auf den Schadenersatz wegen Nichterfüllung kommt schon deshalb nicht in Betracht, weil ein solcher Schaden mangels eines nachweisbaren Vertragsobjekts nicht schätzbar wäre.” MEDICUS, *Leistungsunmöglichkeit ...*, 101: „... erzeugt einen Anspruch auf das Erfüllungsinteresse.”

⁶⁹⁶ Vö. a követelésvétel hasonló eladói helytállási kötelezettségének szabályával! Amint arra pl. RABEL, *Die Haftung...*, 128. is rámutat, a kettő teljesen analóg: D. 18,4,4: „...*debitorem esse praestare*”, illetve D. 18,4,13: „...*heredem se esse praestare*”. Utóbbi szabály máig ható, hiszen pl. a hatályos német Ptk-ban mintha egyszerű fordítását találunk: „*Die Verpflichtung des Verkäufers ... beschränkt sich auf die Haftung dafür, dass ihm das Erbrecht zusteht...*” (2376. §)

⁶⁹⁷ „*Venditor hereditatis satisdare de evictione non debet...*”, saját „tényeiért” azonban nyilván felel: „*de facto suo ... satisdare cogendus est*” (Ulp. D. 18,4,2 pr.).

⁶⁹⁸ Ulp. D. 18,4,2 pr.

⁶⁹⁹ D. 18,4,2,1.

⁷⁰⁰ Utalással a D. 18,4,10-11-re ld. VASSALLI, *La vendita di eredità ...*, 375: „Prescindiamo altresì da un dubbio che la formula scelta provoca, cioè che si tratti di vendita condizionale, la quale valga cioè

ennek ellenére úgy véli, hogy csak akkor nem beszélhetünk feltételről, ha a vétel megkötésekor már világos, hogy az eladó örökös, s az is: mit örököl. Ekkor a feltétel mint *condicio in praesens collata* nem is tekinthető természetesen jogi értelemben vett feltételnek.⁷⁰¹

Különös, de az ellentétes vélemények mindegyike helyes: Vassallinak *in abstracto*, Kasernak pedig *in concreto* van igaza. A fr. 13. alatti jogi szöveg ti. nem olyan ügyben született, ahol a vétel megkötésekor már világos lehetett az eladó öröklésének mikéntje, pozitív mérlege: éppen ellenkezőleg! Az eseti tényállás nyilván az volt, hogy a felek szerződése ellenére utóbb mégsem következett be az eladó öröklése, vagy bekövetkezett ugyan, de a hagyaték passzív lett. Ilyenkor azt kell vizsgálni, miben állapotok meg a felek, kizárták-e kifejezetten a szavatosságot. Ha nem, az eladó szavatol azért, hogy örökös; másként: e helytállást kifejezett, kétoldalú nyilatkozattal kell, ill. lehet csak kizárni. Egyedül ez a lehetőség – tehát a *feltételes vételár-fizetés* – állhat egyébként összhangban a fenti kockázatcsökkentő szabályokkal is. Ha tehát nincs felelősségkizáró mellékegyezmény, akkor a vételár-fizetés feltételes, de ha már eleve világos az eladó jogállása, s így az áru értéke, akkor természetesen fel sem merül a feltétel alkalmazásának (s így kizárásának) szükségessége. Ez utóbbi eset viszont kívül esik a konkrét kázus tényállásán.

Paulus quaestiójának egy részlete (D. 18,4,21) szerint az ügyletnek magától értetődő, hallgatólagos megegyezésen alapuló eleme az is, hogy amit az eladó örökösként megszerez, legyen az arányaiban sok vagy kevés, a vevőt illesse.⁷⁰² Ez tehát az eladó kockázatát is növelheti, hiszen a hagyaték értékessége sem hajthatja fel utóbb a megállapodás szerinti vételárat (pl. a hitelezőtől szorongatott örökös a hagyatékot, azaz örökségét vevője hasznára s örömére bármikor „elkótyavetyélhette”).⁷⁰³

(γ) „*Venditio quasi spei hereditatis*”

Jóllehet ezek a szabályok világosan kizárják annak lehetőségét, hogy a hagyaték vétele mintegy alapesetében az *emptio spei*vel lenne rokon, mégis lehetséges a fenti esetben kívüli módon is olyan feltételekkel hagyatékot eladni, amely fajtatiszta reményvétel eredményez. A szavatosi felelősséget kizáró mellékegyezmény kölcsönös elfogadása esetén a felek a kockázatmérséklő „szabályoktól” önként térnek el. A fenti fr. 13. alatti kázus is minősíthető tehát *emptio spei*-ként (noha a forrás nem teszi, mert nem erről az esetről szól): ti. ha az eladó nem szavatol örökösi minőségéért, s a vevő vállalja emellett is a vételár megfizetését. Ekkor ugyanaz az eset áll fenn, amikor a halász nem fogott semmit, s a vevő a vételárral mégis tartozik.

Nem pusztán e lehetőség az érdekes tehát (ti. a konszenzualitás talaján szinte minden megállapodási verzió elképzelhető, ld. pl. fent a helyettes öröklésnél írtakat⁷⁰⁴), hanem az, hogy a reményvétellel való rokonságra forrásaink maguk is kifejezetten utalnak. Így Ulpianus ediktum-kommentárja szerint:

soltanto se l'eredit à ci sarà ..., com'è nell'emptio rei speratae: il contesto impone di escludere questo significato.”

⁷⁰¹ KASER, Erbschaftskauf ..., 53-54. és 53³¹.

⁷⁰² ... *At cum hereditas venit, tacite hoc agi videtur, ut, si quid tamquam heres feci, id praestem emptori, quasi illius negotium agam: ...*

⁷⁰³ Ld. BABUSIAUX, *Id quod interest*, 210-211.

⁷⁰⁴ A hagyaték mindaddig nem lesz a helyettes örökös (eladó) vagyona, míg az institúció feltétele be nem következik. (Vö.: Paul. D. 41,1,42: *Substitutio, quæ nondum competit, extra bona nostra est.*) Ha a substitutus ez alatt a függési idő alatt idegeníti el várományát, reményvétellel is szó lehet. Ld. AVENARIUS, Ludwig: *Der Erbschaftskauf im römischen Recht*. Leipzig, Fues, 1877. 25-26. Erről a lehetőségről mindenesetre a források hallgatnak, s nem tekintik azt reményvétellel, miként természetesen számos más, elvi lehetőséget sem.

D. 18,4,11: *Nam hoc modo admittitur esse venditionem 'si qua sit hereditas, est tibi emptā, et quasi spes hereditatis: ipsum enim incertum rei veneat, ut in retibus.*

Bizony ily módon is elfogadható az eladás: »ha bármi is lesz a hagyaték, az legyen általad megvéve«, mely mintegy a hagyaték reménye. Itt is meg nem határozott dologt adnak el, miként a hálókban.

Az eddigiekből világosan kitűnik: az, hogy *emptio rei speratae*-vel vagy *spei*-vel van-e dolgunk csak a vételárfizetés módjától függ. Ha ugyanis feltétel nélkül tartozik a *pretium*mal a vevő, semmi kétség, a felek reményvételt kötöttek, amikor úgy egyeztek meg, hogy azok a jogok illessék a vevőt, amelyek az eladót illetik („*quidquid iuris haberet venditor emptor haberet*”⁷⁰⁵).

Az adásvétel tárgya ebben az esetben tehát az eladó bármiféle hagyatékbeli jogosultsága („*quid iuris esset venditoris*”⁷⁰⁶). A vételárfizetés így függetlenné válik attól, hogy a hagyaték passzív-e. A hagyatékvételeknél ugyanis látni kell, kétféle módon maradhat „üres a háló”: vagy nem lesz egyáltalán örökös az eladó, vagy az lesz ugyan, de a hagyaték passzív. Ezek az esetek „*venditiones sine re*”⁷⁰⁷ függetlenül attól, hogy az árunak mit tekintünk, a hagyatékot-e mint bizonytalan dologösszességet, vagyont, vagy pedig az eladó örökösi jogállását-e (ez egyébiránt az öröklés univerzális és az adásvétel szinguláris jellege miatt igen vitatható). Az áru (sem a hagyaték, sem a jogállás) ugyanis a szerződés megkötésekor még nem létezik. A vevő tehát nem egyszerűen a hagyatékot⁷⁰⁸, hanem azt a teljesen bizonytalan mennyiségű, értékű vagyoni jogosultságot óhajtja megszerezni, amellyel az eladó majdan rendelkezni fog: *quidquid iuris venditor habuerit*,⁷⁰⁹ mely persze utóbb – akár az öröklés elmaradása, akár a hagyaték passzivitása folytán – zérus is lehet („*nihil inciderit*”).

A kiemelt fragmentum „*quasi spes hereditatis*” szóhasználatának indoka is feltehetően – legalábbis részint – ebben rejlik.⁷¹⁰ Az eladó ti. nem felel azért, hogy utóbb ezekből a hagyatékbeli jogosultságokból mi valósul meg, jogszatatosság tehát csakúgy nem terheli⁷¹¹ (vö. pl. Codice civile⁷¹²), mint a reményvételben, mert a vevő átvállalja a dolog létrejötte elmaradásának veszélyét.⁷¹³

Thomas szerint a „*spes*” technikus értelemben többjelentésű szó, és alkalmas arra, hogy az áru bizonytalan jellegének más-más „fokozatait” kifejezze. Így a reményvétel klasszikus eseteiben arra utal, hogy egyáltalán az áru *léte* is bizonytalan, míg a tárgyalt esetben arról van csupán szó, hogy az áru *értéke* a bizonytalan, ezért alkalmazza a forrás a „*quasi*” hasonlítószót.⁷¹⁴

⁷⁰⁵ Paul. D. 18,4,13.

⁷⁰⁶ Iav. D. 18,4,10.

⁷⁰⁷ TORRENT, *Venditio hereditatis*, 162: „...la herencia ha de estar causada, no ser una herencia hipotética ...”

⁷⁰⁸ THOMAS, *Venditio hereditatis*, 541: „the vendor’s possible succession rights as an alea”.

⁷⁰⁹ KASER: *Erbschaftskauf*..., 54.

⁷¹⁰ CALONGE, *La compraventa*..., 44: „No se puede decir que de esta hipótesis hayan hecho un caso idéntico al de la *emptio spei* clásica, sino que han pensado en una analogía funcional... Es indudable que aquí el *alea* no tenía el carácter espontáneo y de azar, aleatorio estrictamente, que se daba en el *iactus retis* o en el *iactus missilium*.”

⁷¹¹ Ld. ehhez pl. BABUSIAUX, *Id quod actum est*, 206-207.

⁷¹² „*Chi vende una eredità senza specificarne gli oggetti non è tenuto a garantire che la propria qualità di erede.*” (Codice civile Art. 1542)

⁷¹³ CALONGE, *La compraventa* ..., 44: „En estos casos el vendedor no responde aunque la herencia no llegue a existir. El comprador ha comprado a todo riesgo ...Es de notar que aquí la expresión *periculum* no aparece muy propiamente usada, pero quiere señalar, taxativamente, que el comprador no puede reclamar el precio pagado.”

⁷¹⁴ THOMAS, *Venditio hereditatis*, 549: „... the interposition of D. 18. 4. 11. is rather a mistake, calling attention again to the non-specific nature of the classical use of *spes*. ... The Ulpian text, however, is originally concerned with the *other type of uncertainty* – the vendor is *heres* but what his *hereditas* is worth is an unknown quantity; ...”.

Ez a logika önellentmondásos. Egyfelől, ha amúgy is van másik jelentése ugyanannak a szónak, akkor a hasonlítószó legfeljebb arra utalhat, hogy az alakilag egyező, de más jelentéstartalmú szónak itt ez a „másik” jelentése áll. Nem helyesebb-e azt gondolni, hogy a hasonlítószónak inkább éppen az a szerepe, hogy az *ugyanattól* a minőségtől (spes=spes) való eltérésre utaljon? Másfelől kérdés, hogy jogi értelemben van-e egyáltalán különbség áru *létezésének* és *értékének* bizonytalansága tekintetében? Téves az a tézis, hogy elválasztható egymástól az „üres háló” két esete: az öröklés be nem következése folytán a hagyaték *nemléte* és a hagyaték kimerülése következtében annak *passzív* volta. Mindkét eset *sine re venditio*, az áru a szerződés megkötésekor nem létezik, de *gazdasági* értelemben utána sem. Teljesen mindegy, hogy a vevő azért nem kap semmit, mert az eladó nem lett örökös, vagy azért, mert kimerült a hagyaték.

Kérdés, *jogi* értelemben is mindegy-e. A források alapján úgy tűnik, igen,⁷¹⁵ mert a tárgyalt *kivételes* esetben a vevő keresetet az eladó ellen csak akkor kap, ha ez csalárd volt, nem akkor, ha utóbb nem lett örökös (vagy a hagyaték üres lett). *Általában* tehát az örökösi minőség szavatolt, ill. az élő személy remélt hagyatékának elidegenítése semmis, azonban *kivétel* engedhető e szabályok alól. E kivételes esetben, ha végül a hagyaték nem az eladót illeti is, felelősség azt mégsem terheli, mert a megegyezésből kitűnik, hogy miként a hagyatékból eredő bármely haszon, úgy minden veszély is a vevőre esik („*quemadmodum emolumentum negotiationis, ita periculum ad emptorem pertineret*”⁷¹⁶).

Amennyiben azonban az eladó csalárdul járt el, vagyis tudatában volt annak, hogy maga a hagyatékhoz nem juthat, e dolózus magatartásáért tartozik felelni („*...sciens ad se non pertinere ita vendiderit: nam tunc ex dolo tenebitur*”⁷¹⁷).

Nincs tehát ok arra, hogy a *spes* több, egy határozott (*emptio spei*) és egy „puha” (*venditio spei hereditatis*) jelentést vegyen fel. Ezek után már csak az a kérdés, hogy mégis mit takarhat valójában a „*q u a s i spes*” kifejezés, különösen ha abból kell kiindulni, hogy a szöveg *nem* interpolált.

Csak feltételezés, azonban illeszkedik az eddig bemutatott, a római juristák által nyilván teljes tudatossággal kialakított rendszerbe, hogy a *quasi* szó betoldására azért volt szükség, mert a *spes*-fogalom mindig valamely pozitív várakozásra – bőséges halfogásra, sikeres vadászatra, értékes missiliák összekapkodására, az adós fizetőképességére, valamely ügyleti feltétel bekövetkezésére stb. – utalt. E tényre maga Cicero is felhívja a figyelmet a *Tusculanæ Disputationes*-ban, amikor arról ír, hogy a rómaiaknál *spes* a *bonus* várását jelenti, vagyis „a remény várakozás a jóra”, míg a *metus*, a félelem a rossz, a *malus* várása (Tusc. 4,37,80: „*... si spes est expectatio boni, mali expectationem esse necesse est metum ...*”). A jelen esetben pedig a várakozásba *n e g a t í v* elem kerül: az eladó hozzátartozójának halála.

A „halál várása”, miként arra majd maga Jusztinianosz utal egy 531-ből való rendeletében,⁷¹⁸ nem lehet más, mint „*acerbissima spes*”, vagyis „*a l e g k e s e r ű b b r e m é n y*”,⁷¹⁹ mely így helyesen „*q u a s i spes*” csupán.

⁷¹⁵ KASER, Erbschafts Kauf ..., 57: „Es wird gleichfalls verkauft *quidquid (si quid) iuris esset venditoris*, aber zugleich bestimmt, dass nach Abwicklung des Kaufs keine Ansprüche mehr geltendgemacht werden sollen: Dann kann der Käufer, wenn der Verkäufer nicht Erbe wird, den bezahlten Kaufpreis nicht zurückfordern.” [Kiem. tölem.]

⁷¹⁶ Iav. D. 18,4,10.

⁷¹⁷ Gai. D. 18,4,12.

⁷¹⁸ C. 2,3,30,3. i.f.

⁷¹⁹ Minden hasonló okoskodást aláás persze VASSALLI, La vendita di eredità ..., 371. nézete, mely szerint: „Il testo è tutto compilatorio, ed è difficile dire se pure una sottile trama sia data da parole di Ulpiano stesso. ... È l'ultima parte [ti. az «*ut in retibus*» fordulat] dell'interpolatissima ...”.

*

*

*

A római jogi fejezet összes kutatási eredményének összefoglalása első látásra az adekvát fejezet végére kívánkozik. Ez a capitulus ugyanakkor egyben lezárja az értekezés első, legnagyobb szerkezeti egységét, az ún. „Első rész”-t, mely a reményvétel mint jogi entitás, windscheidi értelemben vett „kisebb jogintézmény” kialakulását kutatta.

Az „Első rész” közben tett megállapítások identifikálták tehát magát a kutatási tárgyat. A másik legnagyobb szerkezeti egység, a „Második rész” ugyanakkor a már kialakultnak vehető kutatási tárgy további fejlődését, alakulását vizsgálja. Helyesebbnek tűnt ezért az „Első rész” eredményeinek enumerációját a „Második rész” módszertani bevezetőjében összefoglalni, hiszen itt kell azt meghatározni, hogy *minek* az alakulását, továbbélését kutatják a továbbiak.

Annyi mindenesetre megjegyezhető, hogy az áruk körét meghatározó római jogi szabály – mely szerint: *omnium rerum, quas quis habere vel possidere vel persequi potest, venditio recte fit*⁷²⁰ – úgy tűnik egyfelől érvényesül, másfelől tágul is egyszerűsmind. *Érvényesül*, mert bebizonyosodott, hogy az eladott *remény tárgya* – a tankönyvekben általában felemlített pomponiuszi és ulpianuszi iskolapéldákon túl – mind idegen dologbeli jog és kötelmi követelés, mind vagyonösszesség lehet. *Tágul*, mert egy ügyes jogtechnikai megoldás révén, olyan „*res*”-szel gazdagodott a fenti regula, amely minden bizonnyal: „*nec habere nec possidere nec persequi potest*”.

A remény mint a jog világában idegen szubsztancia szerepe az, hogy az aleatórius adásvétel árujaként egyetlen szóval fejezze ki e szerződés különös normatív tartalmát és elemei pszichikai kapcsolatainak árnyalatait. Az a tény, hogy forrásaink az adásvételnek a forgalmi életben tipikusnak nem tekinthető, aleatórius eseteiről már-már egyfajta rendszert kialakító részletességgel szólnak, a római jog kazuisztikájának finomságát bizonyítja, és jogtudósai zsenijét dicséri.

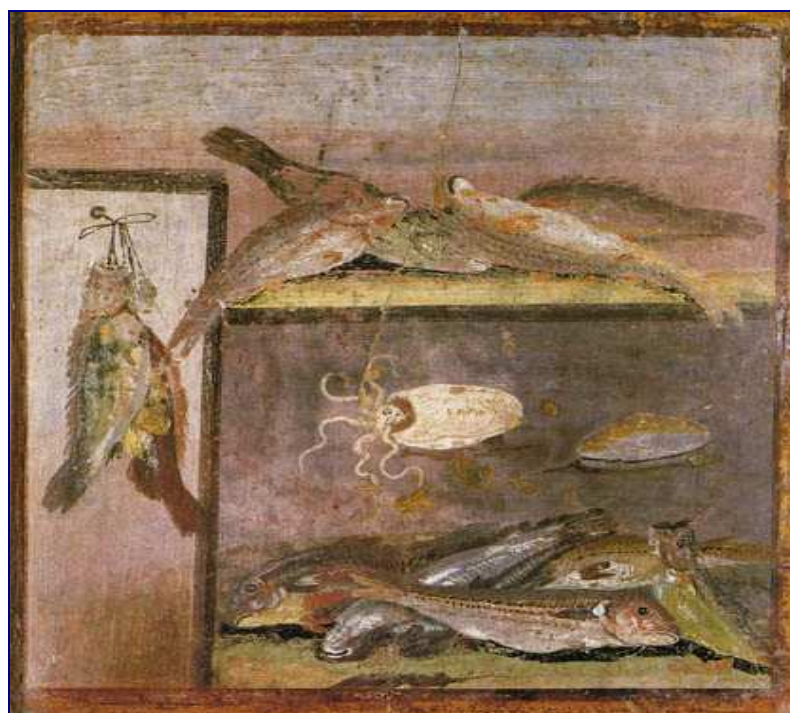
⁷²⁰ Továbbá: „*quas vero natura vel gentium ius vel mores civitatis commercio exuerunt, earum nulla venditio est*” (Paul. D. 18,1,34,1).

4. Képmelléklet

A) „*Iactus retis*” és „*captus piscium*”
az antik római festészetben

Iactus retis
Tarquiniai etruszk sírbeli falfestmény (Kr.e. VI. sz.)

Captus piscium
Pompeji falfestmény (Kr.u. I. sz.)

B) *Tesseræ*

*Hadrianus korabeli alexandriai ólom tessera
Antinóosz és Szerápisz képével*

*Arany tessera (?), triumphans dromedáron,
mögötte majom – utánozva a győzelmi pózt*

*Csónak két evezőssel
Ostiai bronz tessera (Kr.u. I. sz.)*

Szerencsejátékosok és „MOLA”^{} felirat az
előlapon, a reverzen „AVG” ligatúra[†] (?)*

C) *Spintriæ* (Pompeji, bronz, Kr.u. I. sz.)

^{*} *mola salsa* = „sós liszt”, a Vesta-szüzek által tönkölylisztből és sóból készített keverék, szertartásoknál használták.

[†] AVG = AUG = augustus

Második rész

A reményvétel
továbbélése

IV. A reményvétel a hatályos magánjogi kódexekig

*Est enim spes certa expectatio futuræ beatitudinis
ex gratia et meritis proveniens.*

A remény ugyanis a biztos várakozás a jövődő boldogságban,
mely a kegyelemből és az érdemeiből forrászik.
(Aquinói Szent Tamás: De virtutibus. [Az erényekről. 1271-1272]
Quæstio 4. art. 1 arg. 2)

Tartalom: – 1. MÓDSZERTANI BEVEZETÉS: A VIZSGÁLATOK TÁRGYÁNAK MEGHATÁROZÁSA. – 2. A REMÉNYVÉTEL A BIZÁNCI JOGBAN. A) Bevezetés: a „bizánci jog” karakterisztikája. B) Bölcs Leó Bazilikája. (a) A római reményvétel sorsa. (b) Az „iskolapéldák” szabályozása. (α) Az ún. sedes materiæ változásai. (β) Az iskolapéldák egyéb forráshelyei. (γ) A római típusú reményvétel egyéb eseteinek alakulása. C) A Hexabiblosz. – 3. A REMÉNYVÉTEL A NYUGAT-EURÓPAI JOGTUDOMÁNYBAN. A) Bevezetés. B) A glosszátorok. (a) A reményvétel iskolapéldáiról. (b) A reményvétel további eseteiről. (c) Következtetések. C) Kommentátorok és kanonisták. (a) A jelentős kommentátorok álláspontja. (b) A kanonisztika tanai. D) A magánjogi kodifikációk előszobájában. (a) Humanizmus: az ún. „kifinomult jogtudomány”. (b) A természetjogi, észjogi irányzat. (α) Hugo Grotius és kommentátorai. (β) Samuel Pufendorf. (γ) Christian Wolff és az aleatórius szerződések tana. (δ) Johann Gottlieb Heineccius. (c) A német praktikusok és az usus modernus. (d) A pandektisztika. (α) A német pandektisztika. (β) A francia pandektisztika. (e) A már hatályban nem lévő fontosabb törvénykönyvek. (α) A bajor CMBC (1756). (β) A porosz ALR (1794), avagy az „absztrakt reményügylet apoteózisa”. (γ) A szász BGB (1865).

1. Módszertani bevezetés: a vizsgálatok tárgyának meghatározása

Noha a mottóul választott sorokban nyilvánvalóan a kutatás keretein kívül álló, teológiai megközelítésről van szó, a „*spei definitio thomistica*”, vagyis a remény Szent Tamási meghatározása nem nélkülözi a világi jog forrásaiban és a tudományos művekben zömmel ugyanebben a formában – néhol pedig bevett szinonimákkal helyettesítve – megtalálható kulcsszavakat. Ezek: határozott, bizonyos (*certa*), várakozás, váromány (*expectatio*), jövőbeli (*futura*), boldogság (*beatitudo*), érdemek (*merita*). A teológiai-filozófiai „boldogság” és „érdem” helyett nyilván ezek civiljogi konnotációival találkozni. Előbbi helyett a haszon, hozam, növekmény (*lucrum, reditus, incrementum* stb.), utóbbi helyett pedig az „ár ellenében”, ill. a „visszterhes” (*permutatorius, onerosus, pretio*) szavak szerepelnek.

A római jog közvetlen, vagyis nem csupán szubszidiárius hatályú regnálását követő évszázadok jogrendszereinek vizsgálatakor elsőrendű fontosságú a kutatás tárgyának meghatározása. A fenti fejezetcím a parttalanság elkerülése végett kétirányú definiálást igényel: egyfelől a kutatás tárgyának, másfelől a vizsgálatok térbeli-időbeli „helyszíneinek” a körülhatárolását. Ez az alpont az első kérdésre, a vizsgálat tárgyára, vagyis a reményvétel mibenlétére az eddigi eredmények alapján keres választ. A kutatás helyszínének definiálása pedig az egyes alfejezetek bevezetőjére tartozik.

A nagy kodifikációkig tartó időszak vizsgálatának helyes kiindulási pontja ugyanis – az ismert köz- és jogtörténeti tényekre is tekintettel – csak az lehet, ha a rómaiak eredményeit tekintjük a kutatás tárgyának. Ennek az a nyilvánvaló oka, hogy a reményvétel „római” fogalmához és eseteihez az európai jogtudomány a magánjogi kódexekig a későbbi dogmatikába helyesen illeszkedő újat nem tett. Hogy azután a nagy törvénykönyvek és az azokra felépülő bírói gyakorlat vagy kereskedelmi praxis milyen esetekre alkalmazta analógiaként a reményvétel – hol kodifikált, hol pedig kizárólag a tudományban létező, kodifikálatlan – fogalmát, a következő (V.) nagyobb fejezetre tartozik azzal, hogy néhány, gazdaságilag is jelentős párhuzam (pl. a kamattilalmat kiját-szó *contractus trinus*, vagy a jövőbeli bányahozam eladása) már a XVI-XVII. század folyamán megjelent a kanonisztikában, ill. a természetjogban.

A reményvétel autentikus eseteit ezúttal a reményvételi ideától megfosztott adásvételként kell felfogni. Azért nem a fogás stb. *reménye* szerepel az alábbi összefoglaló felsorolásban áruként, mert a vizsgálat tárgyai azok a tényállások, amelyekre nézve a római jurista a jogszerzés reményét jelölte meg áruként, a kérdés az, hogy az utókor elfogadta-e ezt az ideát: fenntartotta-e azt, s ha igen, miként.

A továbbiakban a kutatásnak tehát csak érintőleges tárgyai lehetnek azok az esetek, amelyek (a) emlékeztetnek ugyan a reményvételre, de a római jurista nem akként értelmezte azokat, valamint (b) azok a kázusok, amelyekben kimondta ugyan a császári rendelet vagy a jurista, hogy az ügylet tárgya a jogszerzés reménye, azonban ezeket tilosnak vagy más okból semmisnek nyilvánította.

Az (a) csoportba tartozik a szökött rabszolga [D. 48,15,mult.; C. 9,20,6], a peres ingatlan [Inst. Gai IV,117], ill. a csődvagyron vétele [D. 42,8,mult.] és a hagyatékvétel alapesete [Paul. D. 18,4,7; Pomp. D. 18,4,1; Paul. D. 18,4,13], továbbá a kötelmi követelés visszterhes átruházása a behajthatóságért való szavatosság előzetes kizárásával [Hermog. D. 21,2,74,3; Ulp. D. 18,4,4; Paul. D. 18,4,5], ill. a haszonélvezeti jog gyakorlásának visszterhes átengedése [Paul. D. 18,6,8,2] azzal, hogy az elsőként említett eset tilos ügylet is egyszersmind.

A (b) osztályba sorolható ugyanakkor a sportoló jövőbeli díja reményének záloggal terhelése [C. 8,16,5].

Ezek után azokat az eseteket kell megnevezni, amelyek megengedett ügyletek, és amelyekben a római jurista jogügyleti tárgyként – áruként – valamely jogszerzés reményét jelölte meg.

(1) Reményvétel tehát egyfelől valamely – foglalással (hal-, madár-, vadfogás) vagy egyéb módon (a későbbi századokban valamilyen haszonvételi jog alapján), de pusztán birtokbavétellel elsajátítható – dolog(összeség) jövőbeli fogásának előre meghatározott vételáron, a fogás eredményétől függetlenül feltétlen vételárfizetési kötelezettséggel történő megvétele [Pomp. D. 18,1,8,1; Ulp. D. 19,1,11,18; Cels. D. 19,1,12].

(2) Reményvétel továbbá a függő hatályú kötelmi követelés átruházása a feltétel függése alatt [I. 3,15,4; Ulp. D. 18,4,17; Gai. D. 35,2,73,1*].

(3) Reményvétel a jövőbeli keresetjog átruházása [Ulp. D. 50,16,54; C. 8,53,3].

(4) Reményvétel végül a hagyatéknak olyan módon történő eladása, hogy a felek megegyezése szerint az eladó nem szavatol örökös minőségéért, és/vagy az eladott hagyatéknak aktív vagyoni jellegéért [Ulp. D. 18,4,11; Paul. D. 18,4,13].

A vizsgálatok *kifejezett* és *érintőleges* tárgyainak, vagyis a reményvételi és a reményvétellel analóg – megengedett vagy tilos – ügyleteknek e rövid körvonalazása után azt kell vizsgálni, hogy az eseteknek, tényállásoknak ez a jogi megítélése továbbélt-e, s ha igen, miként élt tovább az európai jogban. „Európai jog” fogalma alatt egyszerűen az európai geopolitikai optikában tekintett Kelet és Nyugat jogforrásai (jogszabályok, magángyűjtemények, a jogtudomány termései) értendők.

A reményvétel tér- és időbeli vizsgálata tehát a bizánci jogban III. (Izauriai) Leó (717-741) Eklogájától Konstantinápoly elestéig (1453), ill. Nyugat-Európában a glosszátoroktól (XII. sz.) a szász ptk. (SBGB) hatályba lépéséig (1865) történik.

Előzetesen megjegyzendő, hogy nem részei a kutatásnak (1) a Jusztinianosz előtti nyugati vulgárjogi gyűjtemények, ill. (2) Keleten a hellenisztikus szokásjog anyaga, miként (3) a teológia és a kánonjog forrásai sem. A kánonisták jogirodalmi munkássága ugyanakkor számos tekintetben érdekes következtetésekre vezet a legisták terméseivel összehasonlításban.

2. A reményvétel a bizánci jogban

A) Bevezetés: a „bizánci jog” karakterisztikája

Az egyes nagyobb fejezetek elején már többször felmerült a kutatás tárgyának meghatározásán túl a vizsgálat „helyszínének”, vagyis az egyes történeti-jogi korszakoknak, földrajzi és/vagy időbeli egységeknek a körülhatárolása. Nyilvánvalóan ilyen kérdés a „bizánci jog” fogalmáé is,⁷²¹ melynek körvonalait röviden – szem elől nem veszítve a vizsgálatok valódi tárgyát – meg kell húzni.

A bizánci jog története megmutatja a jusztinianoszi jog *kontinuus* továbbélése során a római jog – sajátosan belső jogként való – alkalmazása általi alakulását,⁷²² és jelentős jogösszehasonlítási tényező a „nyugati” joggal kapcsolatban is.⁷²³ A reformer izauriai császárok (717-802) hellenizáló tevékenysége radikálisan módosította a bizánci állam jellegét: szinte eltüntette a nyugati és latin hatást, teljesen alárendelte a görög és „keleti” mentalitásnak. Másfél évszázaddal később a reform elbukott, mégis, maradványként a görög nyelv folytatta szolgálatát jogi műnyelvként.⁷²⁴ A hellenisztikus szokásjog és az egyházjog mellett Bizánc *írott, világi jogforrásai* a szakirodalom nagyrészt egységes álláspontja szerint három főcsoportra oszthatók: (1) az *állam által kibocsátott* joganyagokra,⁷²⁵ ill. (2) a *magángyűjtemények* és a (3) *jogirodalom (jogtudomány)* anyagaira.⁷²⁶

Noha a bizánci jogalkotás és jogtudomány mintegy kilenc évszázada (565-1453) sok tekintetben megelőzte a jog XI-XII. századi „nyugati” reneszánszát jelentő glosszátorokat és kommentátorokat, a jogalkotás terén mégis mindössze két művel érdemes csupán foglalkozni: Bölcs Leó IX. századi Bazilikájával és Harmenopulosz XIV. századi Hexabibloszával. Az okkettős: a jogalkotás produktumainak nagyobb része (1) *formális* hatályba lépés híján maradványként nem tekinthető jogszabálynak, és/vagy (2) nem jelentett *tartalmilag* többet a jusztinianoszi jog pusztá repetíciójánál, esetenként vulgarizálásánál.

⁷²¹ A problémakörrel már részletesebben foglalkoztam, ehelyütt pedig csak az onnan hasznosítható következtetések tömörítésére jut hely. Ld.: BENKE József: A 60 éves görög polgári törvénykönyv bizánci gyökereiről. (I. rész) In: JSz 7/4 (2005) 27-32. és BENKE József: A bizánci jogforrások és jelentőségük. (A 60 éves görög polgári törvénykönyv bizánci gyökereiről – II. rész) In: JSz 8/2 (2006) 27-32.

⁷²² WENGER, Leopold: Die Quellen des römischen Rechts. Wien, Holzhausen, 1953. 723-726.

⁷²³ SIMON, Dieter: Die Epochen der byzantinischen Rechtsgeschichte. In: IC-ZER 15 (1988) 76-77.

⁷²⁴ FRESHFIELD, Edwin Hanson: Roman Law in the Later Roman Empire. Cambridge 1932. 22-23; PANTAZOPOULOS, Nicolas J.: Aspect général de l'évolution historique du droit grec. In: RIDA 4 (1950) 256-257.

⁷²⁵ ZACHARIA VON LINGENTHAL, D. Karl Eduard: Geschichte des griechisch-römischen Rechts. Berlin 1892, 5-45.

⁷²⁶ SONTIS, Johannes M.: Das griechische Zivilgesetzbuch im Rahmen der Privatrechtsgeschichte der Neuzeit. In: SZ 78 (1961) 366.

Nem lesz tehát a vizsgálatnak tárgya III. (Izauriai) Leó (717–741) intézménye, azaz törvényerejű tankönyve, az ún. *Ekloga* (Ἐκλογή τῶν νόμων, Eklogé tón nomón; 740 körül), mely nem helyezte hatályon kívül a jusztinianuszi törvényt. ⁷²⁷ Továbbá: I. Baszileiosz (867–886) szintén institutionális *Enkheiridion* (Ἐγκειρίδιον), másként *Prokheirosz nomosz* (Πρόχειρος νόμος, 879) c. műve ⁷²⁸ és ennek revideált kiadása, az *Epanagógé-t* (Ἐπαναγωγή τοῦ νομου, Epanagógé tu nomu, 885), mert ezek – mint a tiszta jusztinianuszi jog *rekodifikációját* ⁷²⁹ megelőző segédanyagok – a jusztinianuszi törvényműre támaszkodtak. ⁷³⁰

Az ún. *poszt-byzantin korszak* – vagyis a Konstantinápoly 1453. évi eleste, azaz a *haloszisz* (ἄλοσις) utáni vegyes-jogi időszak – ugyancsak nem része a kutatásnak.

A jogtudományra áttérve megállapítható, hogy a jusztinianuszi törvénytől való – a kor színvonalán értendő – tudományos igényű foglalkozás már a császár életében kezdetét vette, az azt követő fél évszázad azonban a nagy keleti jogiskolák (pl. Berütosz) záróakkordja volt. Az ekkor keletkezett jogtudósiratok, valamint az egyéb állami jogforrások, terjedelmük és minőségük miatt a joggyakorlat, a törvénykezés számára éppoly nehezen voltak hozzáférhetőek, mint ma-guk a jusztinianuszi joganyagok.

A bizánci jog VII. századtól való fejlődésének két fontos – természetesen nem előzmények nélküli ⁷³¹ – jellemzője rajzolódik ki: egyrészt a *hellenisztikus szokásjog* befolyása mind a jogalkotásra, mind a törvénykezésre, másrészt a jusztinianuszi jognak bizonyos fokú egyszerűsítése, sőt kifejezett *vulgarizálása*. ⁷³²

A Corpus Iuris Civilis (CIC) érintő jogtudósiratok a *Digesta* vonatkozásában csu-pán szó szerinti fordítások (κατά πόδας; kata podasz), továbbá párhuzamos helyekre utalások (παραπομπαί; parapompai) vagy a tartalmilag hiányosnak ítélt *Digesta*-helyek kiegészítése végett egyéb fragmentumokat felhívó utalások (παράτιτλα; paratitla), ill. tartalommutatók (ἴνδικες; indikesz) voltak. Mindezeknél azonban nyilván nagyobb jelentőségűek a valódi magyarázatok, az ún. régi szkolionok (*scholia antiqua* vagy παλαιά, palaia), amelyek azonban eleinte csupán az *Institutiones*, a *Codex* és a *Novellae* anyagával kapcsolatosan voltak megengedettek. ⁷³³

Az interpretáció módja alapvetően kétféle volt: a terjedelmes értelmezés (ἑρμηνεία εἰς πλάτος; herméneia eisz plátosz) vagy a rövid magyarázat (ἐπιτομή, epitomé; σύντομος, szüntomosz). ⁷³⁴ Az *Institutio-átiratok* között a legnagyobb jelentőségű a számos kéziratban fennmaradt *Theofilosz-parafrázis* (Θεοφίλου Ἀντικηρωρος Ἰνστιτούτα, Theophilu Antikénszórosz Insztitúta). ⁷³⁵

VII. Konstantin (Κωνσταντῖνος Πορφύρογεννητός; Porphürogennétosz, Bírborbanszületett; 912–959) uralkodása tekintendő a magángyűjtemények és a jogtudomány fejlődése szempontjából a vízváltónak. Ekkor emelkedhetek bizonyos tudományos *magánmunkák törvényerőre*. A Bazilikára és VI–VII. századi szkolionanyagára (*palaia*) újabb réteg, a *paragraphai* rakódott (kb. mint a „mutatók mutatója”, vagy a „magyarázatok magyarázata”; „glossa glossarum”). A X. századi Bizánc

⁷²⁷ OSTROGORSKY, Georg: A bizánci állam története. Budapest, Osiris, 2001. 153; FRESHFIELD, 35–36.

⁷²⁸ Pl.: FÖLDI András – HAMZA Gábor: A római jog története és intézményei. Budapest, 1996. 105.

⁷²⁹ YIANNPOULOS, Athanassios N.: Historical development. In: Introduction to Greek Law. (Szerk.: KERAMEUS, Konstantinos D. – KOZYRIS, Phaeton J.) Deventer 1993. 5.

⁷³⁰ WENGER, 700–702; SONTIS, 364–365. és SIMON, 82–85.

⁷³¹ Ezekhez ld. Ludwig MITTEIS, Reichsrecht und Volksrecht in den östlichen Provinzen des römischen Kaiserreichs. Leipzig 1891.

⁷³² Ld. pl.: PRINGSHEIM, Fritz: Zu „Reichsrecht und Volksrecht“. In: JJP 7–8 (1953–1954) 163–168.

⁷³³ WENGER, 681 ^{7,12,14}.

⁷³⁴ WENGER, 682.

⁷³⁵ A Codex és az indexek területéhez ld. pl. BOZÓKY Alajos: Római magánjog. Institutiók. Budapest 1875, 85. és WENGER, 682–692.

jogtudománya kettős célt tűzött maga elé: egyrészt megfelelni a praxis által támasztott követelményeknek, másrészt a kutatásoknak önálló tárgyává emelni az elméleti és jogtörténeti vizsgálódásokat középpontban a Bazilikát tartva.⁷³⁶

A következő (s egyben legjelentősebb) állomása a bizánci jogtudománynak a IX. Konstantin (Κωνσταντίνος Μονομαχός; Monomakhosz; kb. „Egyedülharcoló”) (1042–1055) császár által Konstantinápolyban újjászervezett (1054?) ún. „*Monomakhosz-jogiskola*” tudósainak tevékenysége. Mivel a jogforrási anyag ismételt felszaporodott, a jogalkalmazásnak a korábbi hasonló műfajoknál színvonalasabb indexekre és mutatókra volt szüksége, amelyek adott esetben maguk képesek kitölteni az előforduló hézagokat: e műfaj a *tipukeitosz* (τιπούκειτος, lat. *tipucitus*, kb. „leltár”). Feldolgozták szinte az összes korábbi jogforrást, továbbá saját korábbi „terméseiket” egyszerűsítették. Tagjaik sorában gyakorta magas rangú bírúk is álltak, akik saját joggyakorlatukból deduktíve állapítottak meg egyes jogi „vezérfonalakat”; közülük jelentősebb a XI. századi *Eusztathiosz Romaios*, akinek *Pira* (Πείρα, Peira, azaz „tapasztalás”) című, a jogalkalmazásból leszűrt tapasztalatokat összefoglaló gyűjteménye⁷³⁷ utóbb fontos szerephez jutott.⁷³⁸

Mindezek alapján az ún. „*rinascimento giuridico*”⁷³⁹ csak azért köthető a nyugati glosszatoriskola tevékenységéhez, mert Bizáncban a kontinuos továbbélés következtében az „újjászületés” fogalma egészen más dimenziókban merülhetett csupán fel. A *bizánci jogtudomány szellemi csúcspontját* ugyanis közel egy évszázaddal a „nyugati” reneszánsz előtt, a konstantinápolyi jogiskola (egyetem) újjászervezésével érte el, és színvonalát egészen a XIII. század elejéig (a IV. keresztes hadjáratig) tartotta.⁷⁴⁰ Mindazonáltal megállapítható, hogy noha a Kelet szellemi zenitje korábban érkezett el, mint a Nyugaté, összességében a színvonal nem haladta meg a relatíve megkésett nyugati irányzatok terméseiét: az elsőség időbeli.

B) Bölcs Leó Bazilikája

Tekintettel arra, hogy formálisan szintén nem lépett hatályba, a Bazilikával szemben is fennáll a fenti kritika, azonban a törvénymű mint a CIC teljes rekodifikátuma Bizánc legmonumentálisabb jogi alkotása, s ezért számos későbbi tudományos műfaj forrása és viszonyítási pontja volt: vizsgálatának oka tehát ez.

A CIC rekodifikációjának megvalósulása VI. (Bölcs) Leó (886–912; Λέων Φιλόσοφος; lat. *Leo Philosophus*) nevéhez fűződik, a császár törvényműve az ún. τὰ Βασιλικά, tá Básziliká, „királyi jogok”, tkp. „a császár törvényei”, eredetileg „törvények hatvan könyvben” (τὰ ἐξήκοντα βιβλία; tá hexékonta biblia), avagy „a hatvan könyv” (ὁ ἐξηκοντάβιβλος; ho hexékontábiblosz).⁷⁴¹ A teljes, 6 kötetből (τεύχη, teukhé; egyesek szerint eredetileg 4 kötetből⁷⁴²), ill. 60 könyvből (βιβλος; biblosz) álló törvénymű a bizánci jogtudomány összes addigi vívmányát inkorporálta: a Digesta, a Codex, az Institutiones, ill. a Novellæ szövegét tartalmazta görög fordításban, ill. az egyes addigi kivonatoknak és a magyarázatoknak megfelelő átdolgozásban. Redaktori felhasználták a Prokheiosz Nomosz anyagát és a VI-VII. századi szkoliaszták ira-

⁷³⁶ WENGER, 709.

⁷³⁷ LAIOU, Angeliki E.: Economic Concerns and Attitudes of the Intellectuals of Thessalonike. In: *Dumbarton Oaks Papers* 57 (2003/2004) 208–209.

⁷³⁸ WENGER, 710–714.

⁷³⁹ ENGELMANN, Woldemar: Die Wiedergeburt der Rechtskultur in Italien durch die wissenschaftliche Lehre. Leipzig 1938, 17.

⁷⁴⁰ SONTIS, 365–366.

⁷⁴¹ WENGER, 702.

⁷⁴² Ld. pl. FERRINI, Contardo: Ein unbekannter Codex rescriptus der Basiliken. (Miscell.) In: *SZ* 17 (1896) 329¹.

taik is.⁷⁴³ A Bazilika szerkezeti felépítése a CIC-szel nagyrészt egyező: a címzéssel el nem látott, csupán számozott könyvek témakörök szerint megjelölt címekre (τίτλος; titlosz), azok fejezetekre (κεφάλαια; kephalaia), ezek pedig paragrafusokra (θέματα; thenata) oszlanak. A munka elvégzésére a császár bizottságot állított fel, elnökévé *Szümbatioszt* tette meg. A bizottság összetételéről nem tudunk semmit. Tematikus rendszerében a Bazilika gyakorlatilag a Codex Iustinianus anyagát követi.⁷⁴⁴

VII. Konstantin császár 945-ben javítva-bővítve újra kiadatta a Bazilikát. A törvénymű szövegéhez a szkoliaszták (σχολεῖον, szkholeion, iskola) újabb irányzata utóbb *szkolionokat* (*scholia recentiora*, avagy νέδι παραγραφαί; nedi paragraphai), azaz értelmezéseket fűzött. A Bazilika kizárólagossága egészen az egyben a nyugat-európai jogtudomány reneszánszát is jelentő XII. századig nem volt vitatott. Ezt követően is csak szerkezeti elemzések, *szünopsziszok* (συνοψις, kb. „vázlat”) és *tipukeitoszok* készültek hozzá. Egységes kézírata nem maradt fenn, egészen a XVI. századig Nyugat-Európában ismeretlen volt. *Cuiacius* (1521–1591) volt az első, aki a teljes kiadást szorgalmazta, azonban ez végül – a fennmaradt részekre korlátozottan – csak a párizsi *Fabrot*-nak sikerült 1647-ben.⁷⁴⁵

Három újabb kiadása a Heimbach-féle (1833-), ill. a Zepos-féle (1910-), és a Scheltema/Van der Wal-féle (1955-) redakció. Az egyes kiadások – a témát érintően is – rendkívül eltérő szövegváltozatokat tartalmaznak. A *H e i m b a c h - v e r z i ó* volt a kiindulási alap. A Bazilika-töredékek összehasonlító exegézise a kutatásnak sem célja, sem eszköze nem volt, így a komparatív módszer alkalmazása esetleges csupán.

(a) A római reményvétel sorsa

A szövegek tanulmányozásának legfontosabb eredménye annak megállapítása, hogy a Digestabeli „reményvétel”-fogalmat a bizánci jog elvetette. Egyetlen szöveg tartalmazza csupán a remény szót az előző fejezetben vizsgált *Digesta*-helyek megfelelői közül, mégpedig a B. 41,1,72 alá felvett thenata a Gaiustól származó, D. 35,2,73,1 alatti töredéket.

Álláspontom szerint a jelenség okait tekintve semmi biztos nem jelenthető ki, azonban annyi valószínűsíthető, hogy két körben kereshetők az indokok, ha feltételezzük, hogy (1) a bizánci kompilátorok a *ma ismert* jusztinianoszi szövegek alapján dolgoztak, s hogy (2) e tevékenységük a *spes/έλπίς* exterminációját tekintve *tudatos* volt. Ezek előrebocsátása mellett tehát a feltehető okok a következők.

(1) Az egyik érv lehet a *k e r e s z t é n y s é g*, a (*byzantin*) *teológia* befolyása. Érdekes ugyanakkor, hogy bő két évszázaddal később, a schisma utáni nyugati kanonistákat már egyáltalán nem zavarta az, hogy ezekben az esetekben az egyik teológiai, pontosabban isteni erénynek tekintett entitás, a remény jogügyletek tárgya legyen.⁷⁴⁶ Az említett egyetlen szöveg, mely tartalmazza a remény szót a korábban vizsgált textusok bizánci megfelelői közül éppen az a Gaiustól származó töredék, amelyben a remény nem mint az ügylet tárgya, hanem – a fenti (III.3.D.b) elemzések szerint – csupán mint érték-összehasonlítási alap szerepel.

⁷⁴³ FÖGEN, Marie Theres: Gesetz und Gesetzgebung in Byzanz. Versuch einer Funktionanalyse. In: ICZER 14 (1987) 149–150.

⁷⁴⁴ WENGER, 702²⁶²⁻²⁶³ és 703.

⁷⁴⁵ WENGER, 703–704.

⁷⁴⁶ Bőséges remény-definíciókat vonultat fel a XI. századtól kezdve a nyugati teológia nagyobb alakjaitól: SZILÁGYI Emőke Rita: Spes quid sit – a második teológiai erény definíciója.

Forrás: http://sermones.elte.hu/page/362tan_plaus_szemoke.pdf

(2) A másik feltételezhető ok az izaورياiak alatt végbement, birodalmi szintű (nyelvi, kulturális, jogi) visszagörögösítés, az ún. *regrécizálás*, amelynek nyilvánvalóan két forrásvidéke lehet: az ógörög, ill. a korai bizánci kultúra.

(a) Az ógörög forrást igazolhatja az, hogy a korábbi elemzések szerint Sabinusnál a halak fogásának (D. 18,1,8,1: „*captus piscium emitur*”), Celsusnál pedig a háló kivetésének (D. 19,1,12: „*si iactum retis emero*”) eladása jelent meg mint különös, egyedi ötlet. Ezek forrása – mint látható volt – az ógörög „bolosz” (*βόλος*), azaz hálóvetés/halfogás eladásának irodalmi megjelenése is lehet: Plutarkhosznál mint „*πριαμένων τον βόλον*”, Diogenész Laertiosznál pedig mint „*βόλον αγοράσαι*”. A Bazilika pedig éppen a fogás és a hálóvetés eladását tartalmazza.

(b) A *prebyzantin* elem pedig egyfelől az lehet, hogy a jusztinianoszi interpolációnak tekintett „kockázat-vétel” (vagy kockáztatva történő vétel), a „quasi alea emitur”-fordulat ugyanakkor megmaradt a Bazilika-textusban, miként – másfelől – a császári rendeletek szövege is attól függetlenül maradt érintetlen, hogy szerepelt-e benne a remény szó.

(c) Ami ugyanakkor a „reményvétel” eseteinek jogászai feldolgozásában kifejezetten római eredetű idea, az éppen a *spes* alkalmazása volt, tehát szükségképpen csak ez eshetett ki a szövegek IX. századi rekonstrukciója során.

Mindez tehát csupán teoréma, azonban az alátámasztására felhozottak, vagyis a fenti, kiindulási feltételezések, valamint az (1) és a (2) (a),(b),(c) pontok alatt írottak logikailag teljesen zárt, ellentmondás- és hézagmentes egészet alkotnak úgy, hogy egyidejűleg a köztörténeti tényekkel is adekvátak.

(b) Az „iskolapéldák” szabályozása

A következőkben az 1. pont alatt hivatkozott Digesta- és Codex-helyekkel párhuzamos – Heimbach-redakció szerinti – Bazilika-thenáták vizsgálándók, elsőként ugyanakkor a római reményvétel ún. *iskolapéldái* n a k, vagyis a jövőbeli hal-, vad-, madár- vagy missiliafogás vételének sorsa.

(α) Az ún. *sedes materiæ* változásai

Első helyen magától értetődően a reményvétel Digesta-beli szabályozási főhelye (Pomp. D. 18,1,8) a vizsgálándó.

B. 19,1,7,1^[=Pomp. D. 18,1,8 pr.]: *Καὶ ὅτι χωρὶς τοῦ πιπρασκομένου πράγματος πρᾶσις οὐ συνίσταται· καρποὶ μέντοι καὶ τοκετοὶ μέλλοντες πωλοῦνται, καὶ γεννηθέντων δοκεῖ γεγενῆσθαι ἢ πρᾶσις, ἀφ’ οὗ γέγονε τὸ συνάλλαγμα· εἰ δὲ παρὰ γνώμην τοῦ πράτου μὴ γένωνται οἱ καρποί, ἐνάγεται.*

Hasonlóképpen nem jön létre az adásvétel az eladott dolgok nélkül. Ugyanakkor a gyümölcsök és jövőbeli sarjadékok jogszerűen eladhatók, mikéntha a termés és a születés eladása történt volna, melyből oly kötelem keletkezik, hogyha az eladó akaratán kívüli okból elmarad az eredmény, az a megállapodás része.

⁷⁴⁷ Scheltema/Van der Wal – a Ferrini-féle Tipucitus III. kötet 46. o. alapján – csupán az alábbi hiányos, értékelhetetlen töredéket közli: „*Οὐ συνίσταται πρᾶσις χωρὶς τοῦ πιπρασκομένου πράγματος ... [a.f.]*”

⁷⁴⁸ Heimbach latin verziója szerint: *Item sine re, quæ venditur, venditio non contrahitur: fructus tamen et partus futuri recte venduntur, et his editis venditio facta videtur, ex quo contractus initus est: sed si propter venditoris voluntate non fiant fructus, convenitur. Etiam alea venditio contrahitur, veluti cum captus piscium, vel apium, vel missilium emitur: et si evicta fuerint, quid fieri debent.*

B. 19,1,7,2^[=Pomp. D. 18,1,8,11]: *Καὶ κόττω
πραῖσις γίνεται, ὡς τὸ ἀπὸ ἀλείας, ἢ
μελισσῶν, ἢ ὑπατείας· καὶ ἐὰν ἐκνικηθῆ,
τί δεῖ γενέσθαι.*⁷⁴⁷

Miként kockázatos vételt kötnek,
ha a halásztól a fogását, vagy a méhbefogást
vagy a konzultól, mit kiszórt, vesznek meg; elper-
lésük lehetősége része az ügyletnek.⁷⁴⁸

A két Bazilika-thenata összehasonlító és rendszertani értelmezése az alábbi következtetésekre vezetett.

(1) Elsőként mindjárt adódik, hogy a *spes/ἐλλίς* szó a szövegből kiesett, vagyis a fentiek szerint a római reményvétel iskolapéldái esetében sem ismeri el a Bazilika, hogy a vételi ügylet tárgya akár a remény, akár a kockázat lenne, mivel a thenata a II. bekezdésében *kockázatos* eladásról (*κόττω πραῖσις*, kottó prászisz) rendelkezik.

(2) Az I-II. bekezdés nyelv- és rendszertani értelmezése alapján megállapítható, hogy a kockázatos adásvétel esete ezúttal egybeesik az áru nélküli adásvétel (itt: *sine re, quæ venditur, χωρὶς τοῦ ππρασκομένου πράγματος πραῖσις*, chórisz tú pipraszkoménu pragmatosz prászisz) fogalmával. Ezt támasztja alá, hogy az utóbb *emptio rei speratæ*-nek nevezett eset az *emptio spei* tényállásával itt oly módon olvadt össze, hogy a forrás a „remélt dolog vételének” esetére is megengedte az olyan tartalmú ügylet megkötését, amelyben tisztán a vevő kockázata lesz a várt eredmény eladónak fel nem róható kimaradása. Ebből nyilvánvalóan következik, hogy a vételárral a vevő mindkét esetben feltétel nélkül tartozik. A korábbi romanisztikai vizsgáldások alapján is megállt az a nézet, hogy a *rei speratæ emptio*, ill. a *spei emptio* esetét a vételárfizetés feltételes vagy feltétlen volta különbözteti meg a *leginkább*.

Ha tehát a függő gyümölcs, jövőbeli termés és szaporulat eladása érvényes ilyen aleatórius módon is, abból nyilvánvalóan adódik (*per argumentationem a maiori ad minus*) a következtetés, hogy a bizánci jogban is van mód kisebb kockázat mellett, vagyis az eredmény bekövetkeztétől és/vagy annak mennyiségétől függő hatállyal megkötni ugyanezt az elsajátítást célzó ügyletet.

(3) A római-bizánci komparatív exegézis után igen érdekes, hogy a reményvétel Digesta-textusában található *captus avium* (madárfogás) a *captus apium*-ra (méhbe-fogás) módosul: egyetlen betű a különbség a Digesta-szöveg és a Bazilika-szöveg *latin verziója* (Heimbach) között. A görög szövegeredeti ugyanakkor semmi talányosságra nem ad okot, mert abban nem a madár szó (*ὄρνις*, ornisz), hanem a méh (*μελίσσα*, melissza) szerepel. Mindez már csak azért is érdekes, mert a modern jogokban – esetlegesen a(z) egyéb vadakon kívül – szinte az egyetlen (a kirepülés tényével *ex lege* uratlanná váló) okkupálható dolog a méhraj.⁷⁴⁹ Ha pedig a hal és a méhraj mint vadak, uratlan javak foglalással sajátíthatók el, nincs értelme itt sem a jogszatosság fogalmának, hiszen az eladó biztosan tulajdonos. Eszerint az elperlési kockázat a Bazilika anyagában is kizárólag a népnak dobott javak⁷⁵⁰ tekintetében értelmezhető. Kérdés ugyanakkor, hogy a *iactus* gyakorlata nem pusztán a történelmi múlt egy elhalt emléke-e a IX. századi Bizáncban.

(β) Az iskolapéldák egyéb forráshelyei

Mint látható volt, két további fragmentum rendelkezik a Digestában a reményvétel iskolapéldáiról: az Ulpianus-tól származó, D. 19,1,11,18 alatti hely a jogszatosság

⁷⁴⁹ Ld. pl. BGB 961-964. §; Ptk. 127. § és Ptké. 22. §. Részletesen ld.: NAVRATYIL Zoltán: Kirepült méhraj és polgári jog. In: IES 5/2 (2009) 185-196.

⁷⁵⁰ A görög szöveg itt igen tömör (*ὑπατείας ... ἐκνικηθῆ*, hüpateiasz ... eknikéthé), valahogy úgy fordítható: „mit a konzuloktól elfogtak”. Heimbach latin fordítása („*captus missilium*”-ra) így már valójában értelmezés, ezért a latin verziók csak nagy körültekintéssel használhatók fel fordítói segédletként.

kizárt voltáról, a Celsus-tól eredő, D. 19,1,12 alá felvett pedig a várt eredmény eladónak felróható kimaradásáról.

A terjedelmes ulpianusi §-t a Bazilika lényegében – rövidítve és átstrukturálva – megőrizte. Igaz ez a reményvétel alapeseteire nézve is azzal, hogy a római példák közül a szöveg csak a halászatot és a vadászatot említi. Megállapítja a jogszavatosi felelősség hiányát mindkét – az eladó és örökösei, valamint a bárki általi elperléssel szembeni – helytállási esetre nézve.

A lényegyet tekintve nincs eltérés a Heimbach-kiadásban hozott két verzió, a Fabrot-féle Synopsis, ill. a Tipucitus alapján megállapított változat között, előbbivel ugyanakkor megegyezik a Scheltema/Van der Wal-kiadás is, amely a Zepos-féle Synopsis-t vette alapul. Ezért a Fabrot-tól származó szövegrészlet a leghitelesebb:

B. 19,8,11,1-2^[Ulp. D. 19,1,11,18]: ... ἐνδέκεται γὰρ τὸν πρᾶτην κερδᾶναι τὸ τίμημα, καὶ τὸν ἀγοραστὴν μὴ σχεῖν τὸ πρᾶγμα, ὡς ἐπὶ ἀλείας καὶ θήρας. κἄν γὰρ μηδὲν κρατηθῆ, δίδωσιν ὁ ἀγοραστής τὸ τίμημα.

... Megeshet ugyanakkor, hogy az eladó a vételárral gazdagodik, de a vevő a dolgot nem szerzi meg, például a halászat és a vadászat esetében. Mégha semmit nem fognak is, a vevő a vételárral tartozik.⁷⁵¹

A Celsus-tól származó forráshely a Scheltema/Van der Wal-kiadásból hiányzik, a Heimbach-redakció pedig a Tipucitus alapján az alábbi szöveget tartalmazza:

B. 19,8,12^[Cels. D. 19,1,12]: Καὶ περὶ τοῦ, ἐὰν βόλον ἀλείας ἀγοράσω, καὶ οὐ βούλεται ὁ ἀλειῦς ἀλειοῦσαι, ἢ ἀλειούσας οὐ δίδωσι μοι τὸ ἀλιευθέν, τί γίνεται.

És arról, hogyha a halászháló kivetését veszem meg, és a halász nem akarja hálóját kivetni, vagy azt, amit fogott, nekem nem adja át, mi a megállapodás.⁷⁵²

E szöveg jogi normaként önmagában értelmetlen, hiszen egyfelől csak a hipotézist tartalmazza, a diszpozíciót nem, másfelől pedig a környező thenaták alatt nem található olyan utaló jellegű norma, amely megvilágítaná, hogy e felróható szerződés-szegés szankciója a kötelelem fenntartása keretében a teljesítés véghezvitele vagy pedig a kötelelem egyenértéki kártérítéssel történő megszüntetése.

(γ) A római típusú reményvétel egyéb eseteinek alakulása

A következő három pontban azok az egyéb esetek kerülnek sorra, melyek a korábbiakban a reményvétellel voltak összekapcsolhatók, s amelyekben vagy *fenntartotta* a Bazilika a remény juridikus alkalmazását, vagy pedig a *kifejezett* római előzményekkel szemben *elvetette* azt. Elsőként tehát *(i)* a vizsgált Digesta-helyek, majd *(ii)* a Codex két, már tárgyalt rendelete kerül sorra, hiszen ezek, vagy ezek kommentárjai tartalmazzák a remény szót, s végül *(iii)* érintőlegesen azok a Digesta-helyek, amelyekből a remény-fogalmat a Bazilika kiejtette.

Előzetesen megjegyzendő, hogy azok a – III. fejezetben a reményvétellel összefüggésben vizsgált – fragmentumok, amelyekben a római jurista maga sem alkalmazta a remény szót, a Bazilikában javarészt változatlan formában található meg, tehát szintén a reményre való utalás híján állnak. Ezek: a hagyatékvetel alapesetei [Paul. D. 18,4,7 = B. 19,4,7; Pomp. D. 18,4,1 = B. 19,4,1; Paul. D. 18,4,13 =

⁷⁵¹ Heimbach latin verziója szerint: ... *Nam fieri potest, ut venditor pretium lucretur, et emtor rem non habeat, velut in piscatione et venatione. Nam etiamsi nihil captum fuerit, tamen emtor pretium praestat.*

⁷⁵² Heimbach latin verziója szerint: *Et de eo, quid fiat, si iactum retis emero, et iactare rete piscator nolit, vel id, quod extraxit, mihi non praestet.*

B. 19,4,12], továbbá a kötelmi követelés visszterhes átruházása a behajthatóságért való szavatosság előzetes kizárásával [Hermog. D. 21,2,74,3 = B. 19,11,70; Ulp.-Paul. D. 18,4,4-5 = B. 19,4,4-5], ill. a haszonélvezeti jog gyakorlásának átengedése [Paul. D. 18,6,8,2 = B. 19,6,2].

(i) A *Digesta*-fragmentumok megfelelő Bazilika-thenatai közül egy tartalmazza csupán a remény és az adásvétel konnotációját: a D. 35,2,73,1. alapján megállapított B. 41,1,72,1. A szöveg Heimbach-redakciója egyezik a *Florilegium Ambrosianum* és az említett Peira alapján összeállított *Scheltema/Van der Wal*-kiadásával:

B. 41,1,72,1^[=Gai. D. 35,2,73,1]: ... Τὰ αἰρετικὰ χρέα ἢ τοσοῦτον λογίζονται εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ διαθεμένου, ὅσου δύναται ἢ ἐλπίς αὐτῶν πρᾶθῆναι, ἢ...

A feltételes követelések vagy annyiért számítandók hozzá az örökgyógó vagyonaéhoz, amennyiért azok reménye eladható, vagy...⁷⁵³

Itt tehát közvetetten megjelenik ugyan annak elvi lehetősége, hogy a reményt eladják, azonban a kázus tényállása és jogi diktuma közvetlenül nem ezzel az esettel kapcsolatos. Ugyanarról van itt is szó, mint az eredeti római töredékben: a feltételes, függő hatályú követelést az időközben elhunyt jogosult vagyonaéhoz a halál bekövetkeztekor megállapítható, az ekkor még a függő hatály miatt incertum értéken kell hozzászámítani. Az érték meghatározás alapja az, amit egy bizonytalan vagyoni aktívum meghatározottá válásához fűzött remény jelent a „*piacon*”. Ebből tehát nem lehet arra következtetni, hogy a reményvétel ideája mégis fennmaradt volna a Bazilikában.

(ii) A *Codex Iustinianus* vizsgált rendeletei közül a jövőbeli keresetjog átruházását az ajándékozó beleegyezésével megengedő, C. 8,53,3 alatt felvett szövegből is kiejtették ugyan a kompilátorok a remény szót, a thenata két kommentárja – egy Theodórosztól, s egy Izidórosztól – tartalmazza azt. A konstantinápolyi Monomakhosz-jogiskola kiemelkedő XI. századi tanára, *Attaliotész* „*Poiéma nomikon*”-ja alapul vételével az összes újabb redakció szövege megegyezik:

B. 47,1,37^[=C. 8,53,3]: Δύναται τις καὶ μέλλουσιν δωρεῖσθαι ἀγωγὴν τινί.

A jövőbeli kereset is másnak elajándékozható.⁷⁵⁴

Mindkét kommentár a thenata bevezető három szavához fűződik. Ezek szerint arról az esetről van a töredékben szó, amikor a jövőbeli keresetjognak a reményét ajándékozzák el.⁷⁵⁵ Mind a Bazilika-szöveg, mind a kommentárok megszorítóan értelmezik az eredeti rendeletet, és nem általában engedik meg az átruházást, hanem csak ingyenesen, ajándékozás formájában. A *Codex* szerint ugyanis a jövőbeli kereset átruházható (*transferri posse*), itt ugyanakkor csupán ajándékba adható (*δωρεῖσθαι δύναται*).

B. 25,5,24^[=C. 8,16,5]: Οὐ δυνατόν ὑποτίθεσθαι τὰ ἐλπίζόμενα ἔπαθλα ὑπὲρ τοῦ στεφάνου...

Nem terhelhető záloggal a díj, amit a győzelemért remélnék...⁷⁵⁶

Noha ezúttal császári rendelet recepciójáról – még ha viszonylag koraiéről is (Alexander Severus) – van szó, a Bazilika óvakodik forgalmi ügylet tárgyként, itt zálogtárgyként, főnévi alakban megjelölni a reményt, mint tette aggály nélkül a római császár rendelete (*spem præmiorum pignerare*), és a főnév (ἐλπὶς) helyett annak

⁷⁵³ Latinul: *Debita conditionalia aut tanti in bonis testatoris computantur, quanti spes eorum venire potest, aut*

⁷⁵⁴ Heimbach latin verziója szerint: *Potest quis etiam futuram actionem alicui donare.*

⁷⁵⁵ Theodórosz: „Δωρεῖται τις καὶ ἐλπίδα ἀγωγῆς.”

Izidórosz: „... ὅτι δυνατόν καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς ἐσομένης ἀγωγῆς δωρεῖσθαι.”

⁷⁵⁶ Heimbachnál: *Præmia, quæ sperantur pro corona, pignori dari non possunt.*

igei származékát (ἐλπίζω) használja. Ennek nyilvánvaló célja az lehetett, hogy a zálog ne a „díj reményét”, hanem a magát a (jövőbeli) díjat terhelje. A döntés rációja világos, hiszen feltételes zálogszerződésről van szó: ha nincs győzelem s így díj, a zálogjogviszony nem jön létre.

(iii) Végző soron azt a Bazilika-töredéket kell vizsgálni, amely eredeti, római forráshelyén elfogadta a remény juridikus alkalmazását, de a bizánci törvénymű elejtette azt. Nem tartozik a tárgyhoz ugyanakkor két olyan, már vizsgált római forráshely, amely technikusan használja ugyan a remény szót, azonban a Corpus kevésbé eklatáns helyein található: az egyik az Institúciókban (I. 3,15,4), a másik pedig ugyan a Digesta része, de annak egy kevésbé jelentős, a „de verborum significatione” cím alatti 50,16. számú titulusába vették fel (D. 50,16,54 = B. 2,2,51). Annyi megjegyzendő, hogy az Inst.-szöveget – mely szerint a remény mint váromány átruházható (*spem transmittere*⁷⁵⁷) – a Bazilika egészében elejtette; míg a másik textus érintetlen maradt ugyan, viszont itt a remény nem ügyleti tárgy.⁷⁵⁸ Mindezek természetesen a reményvétel következetes exterminációjának újabb bizonyítékai.

Szétzúzta a Bazilika azt a jelentős, D. 18,4,7 alá felvett paulusi fragmentumot, amely *expressis verbis* kimondta, hogy hagyaték vétele esetén „nem kockázatos a vétel”, másként „nem a kockázat a vétel tárgya, miként a hálókban”. A Scheltema/Van der Wal-kiadás üresen hagyta a forráshelyet, Heimbachnál is csupán ennyi maradt:

B. 19,4,7^[=Paul. D. 18,4,7]: *Καὶ περὶ τοῦ τὴν μὴ οὐσαν κληρονομίαν πιπράσκεσθαι.* És annak a hagyatékknak az eladásáról, amely nem létezik.⁷⁵⁹

Szintén csak a Heimbach-változatban található meg az az Ulpianus által a reményvétellel párhuzamba állított hagyatékkeladási mód, melyben a vétel tárgya „mintegy a hagyaték reménye” (*quasi spes hereditatis*). A Bazilika egy thenatába sűriti össze a D. 18,4,10-12. alatti három töredéket:

B. 19,4,9-11^[D. 18,4,10-12]: *Καὶ εἰ συνέδοξεν, ὅπερ ἔχει δίκαιον ὁ πράτης, τοῦτο μόνον παρῆναι, ἢ εἴ τις ἐστὶν κληρονομία, ἔστω σοι πεπραμένη· καὶ εἰ ἦδει ὁ πράτης, μὴ διαφέρειν αὐτῷ τὴν κληρονομίαν, πῶς ἐνέχεται ἀπὸ δόλου.* És ha úgy tetszik, hogy mindaz legyen eladva, mit az eladó [a hagyatékból] bír, vagy úgy állapotnak meg, hogy 'ha van hagyaték, az legyen neked eladva', az eladó akkor, ha tudta, hogy őt a hagyaték nem illeti, csalárdságért felel.⁷⁶⁰

A kiemelt szövegrész – amely valójában nem más, mint a „norma” diszpozíciója – lényegében megegyezik az eredeti Digesta-fordulattal, mely szerint: „*si qua sit hereditas, est tibi empta*” (D. 18,4,11). Az eddigiek után nem meglepő, hogy ennek megtartása mellett a Bazilika a „*quasi spes hereditatis*” fordulattát mégis elejtette.⁷⁶¹

⁷⁵⁷ Mely szerint: „Feltételes ígéretből csak a követelés későbbi létrejöttének reménye fakad, így ha a feltétel bekövetkezése előtt ér utol a halál, épp e reményt ruházzuk át.”

⁷⁵⁸ Görögül: *Αἰρετικο δανεισταὶ λέγονται καὶ οὗτοι, οἱς οὐπο ἀρμόζει ἀγωγή, μέλλει δὲ ἀρμόσειν ἦτοι οἱ ἐλπὶδα ἔχοντες, ἵνα ἀρμόσῃ.* Latinul: *Conditionales creditores dicuntur et hi, quibus nondum competit actio, est autem competitura vel qui spem habent, ut competat.*

⁷⁵⁹ Heimbachnál: *Et de venditione hereditatis, quæ non est.*

⁷⁶⁰ Heimbachnál: *Et si placuerit, id tantum venire, quod iuris venditor habeat, aut dictum sit: si qua hereditas est, est tibi vendita: et si scierit venditor, ad se non pertinere hereditatem, quomodo de dolo teneatur.*

⁷⁶¹ „... the Byzantines cut out his [Ulpianus – B. J.] comment, concentrated on the secondary question of certainty or uncertainty and declared the sale valid.” DAUBE, David: *Certainty of Price*. In: St. Zulueta, 13.

Mindezek tehát annak nyilvánvaló bizonyítékai, hogy a nagy bizánci törvénytű kompilátorai tudatosan „irtották ki” a szövegből Pomponius találmányszámba menő dogmatikai újítását.

C) A Hexabiblosz

Színvonalára ellenére a Bazilika a joggyakorlatban átfogóan mégsem hatályosult. Ennek alátámasztására szolgál a bizánci jogtörténet – a görög jogirodalom egyező álláspontja szerint – legsikeresebb alkotása: a *Hexabiblosz* (Ἑξαβιβλος; „Hat Könyv”). Ez ugyanis nem tekintette mércének Leó császár művét. A 87. titulusból (τίτλος) álló Hatoskönyv a Palaiologoszok alatt Thesszaloniki legfőbb⁷⁶² bírója, a „törvények őrzője” (*nomofilax*, tkp. φύλαξ τῶν νόμων⁷⁶³) címet kiérdemelt H a r m e n o p u l o s z keze alól került ki (1345). Magába foglalta a hellenisztikus szokásjogra jelentékeny mértékben alapozó jogi döntvénytárak tekintélyes részét, így különösen a már hivatkozott *Pira* (Πεῖρα, Peira) c. gyűjteményt.⁷⁶⁴ Emellett jelentős mértékben támaszkodott mind a korai bizánci jogirodalomra, mind a császári jogra⁷⁶⁵, továbbá az *orthodox egyházjog* intézményeire – csak a Bazilikára nem.⁷⁶⁶

Szerkezeti felépítésében jelentősen eltért elődeitől, hiszen amennyiben eltekintünk a büntetőjogot tartalmazó 6. könyvtől, a „magánjogot” csakúgy öt könyvben tartalmazta, mint számos modern magánjogi kódex. Stílusa is inkább megfelel ennek, mert parancsolómódbeli és absztrakt.⁷⁶⁷ Mindez annál is inkább érdekes, mert a *kor-társ* nyugat-európai jogtudomány még csak kevéssé érezte magát felbátorodva ahhoz, hogy a jusztinianuszi szövegek érinthetlenségéből egyáltalán megkíséreljen kitörni – amint erre Accursius Glossa Ordinariája a legékesebb bizonyíték.⁷⁶⁸

Ezek ellenére meg kell állapítani, hogy a Heimbach-redakció szerinti Hatoskönyv adásvétellel foglalkozó III. könyvének 3. címe⁷⁶⁹ szót sem ejt a *sine re venditiones* egész problémaköréről, így különösebb meglepetést nem okoz, hogy h a l l g a t a jövőbeli dolgok, fogások vételéről, s a r e m é n y v é t e l r ől is.

Számos törvényhely alkalmas lett volna ugyanakkor arra, hogy kitérjen a témára, hiszen bőséges rendelkezéseket tartalmaz a veszélyviselés, az igazságos ár, a jog- és kellékszavatosság körében, de igen részletes az egyes kötelemszegések esetében is. A törvénytű – kvázi eredménytelen – vizsgálatára azért volt mégis szükség, mert az a megjelenésétől kezdve igen nagy hatással volt az európai jogi gondolkodásra, különösen a *jogi humanizmusra*: bizánci görög terminusainak latinra történő visszafordításával, ill. a szövegek kommentálásával a jogtudósok – kiemelkedően Cuiacius – a XVI. században már Európa szerte, Lipcsétől Oxfordig előszeretettel foglalkoztak. A nyugat-európai nyomtatott kiadás előtt, a XIV-XV. században pedig a bizánci jogtudomány anoním szerzői készítettek sokszáz magyarázó excerpciót ahhoz.⁷⁷⁰

⁷⁶² SCHLOSSER, Hans: Grundzüge der Neueren Privatrechtsgeschichte. Heidelberg 1993, 26.

⁷⁶³ ZACHARIÁ VON LINGENTHÁL, 43.

⁷⁶⁴ Ld. az 1851-es kiadás Gustav E. Heimbach által írott Praefatióját (p. XVII.), ill. SONTIS, 366.

⁷⁶⁵ FÖGEN, Marie Theres: Humanistische Adnotationen zur editio princeps der Hexabiblos. In: IC-ZER 13 (1985) 213.

⁷⁶⁶ PANTAZOPOULOS, 257-258.

⁷⁶⁷ ZEPOS, Panagiotes J.: Griechenland. In: Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. (Hrsg. Coing, Helmut) III/5. köt., München 1988. 475-476.

⁷⁶⁸ MARIDAKIS, Georges S.: La tradition européenne et le Code Civil Hellénique. In: Studi in memoria di Paolo Koschaker „L'Europa e il diritto romano”. Vol. II. Milano 1954. 162.

⁷⁶⁹ Harmenopuli Manuale Legum Sive Hexabiblos. Red. Heimbach, Gustavus Ernestus. Lipsiae, Weigel, 1851, 340-385.

⁷⁷⁰ FÖGEN, Humanistische Adnotationen..., 213⁶ és 234.

3. A reményvétel a nyugat-európai jogtudományban

A) Bevezetés

Az alfejezet tematikája különösebben precíz körülhatárolást nem igényel. Annyi bocsátandó előre, hogy a parttalanság és a megjósolhatóan negatív eredményre vezető⁷⁷¹ (ld. a Hexabiblosz esetében) vizsgálatok elkerülése végett nem részei a kutatásnak az alábbiak.

(1) A római jog Jusztinianosz előtti vulgarizált anyagai (pl. a *leges Romanæ barbarorum*) nem képezik a kutatás részét csakúgy, mint

(2) a középkori statutárius városi jogok. Annyi megjegyezhető, hogy érdekes a kereskedő Hanza-városok hozzáállása a gabona- és a halászati spekulációhoz, hiszen pl. a szövetség legjelentősebb tagja, Lübeck városi rendtartásában a jövőbeli termékek feltételes vétele mellett kifejezetten megtiltotta a jövőbeli halfogás reményének áruba bocsátását is mind a polgárok, mind a vendégek számára:

„... dat nen man, he sy borger edder gast, schal kopen edder vorkopen jeniger hande guds, dat nicht vor ogen is edder nicht sichtlich is, also hopen to verkopende, de noch nicht gewassen is, edder korne, dat nicht gewassen is, edder vissche, de noch nicht gevangen sint ...”⁷⁷²

A rövid utalás csupán példa a *negatív* eredményre, azonban itt ez is érdekes, hiszen a rendelkezésre álló adatok alapján a reményvétel *kifejezetten* tilos ügylet kizárólag a középkori városi jogokban volt.

(3) Nem részei a kutatásnak továbbá az írásba foglalt (feudális) szokásjogok (pl. a Spiegel, a coutumes, a fueros,⁷⁷³ a libri feudorum), valamint

(4) a *ius patrium* átfogó magánjogi kodifikációkat megelőző korszakának törvény(könyv)ei (pl. a Partidas, az Ordenações) sem.

A lübecki statútumhoz hasonlóan csupán érintőlegesen: a Ley de Las Sietes Partidas (5.5.11) a *rei speratae emptio* vélelmét állítja fel a reményvételszerű ügyletekben, vagyis a vevő feltétlen vételárfizetési kötelezettsége kizárólag a vevő olyan nyilatkozatán alapulhat, melyben a dolog létrejötté elmaradásának kockázatát *kifejezetten* magára vállalja.⁷⁷⁴

(5) Nem tárgya a vizsgálatoknak a fontosabb európai felsőbbbíróságok gyakorlata a magánjog modern értelemben vett kódexeinek megjelenése előtt.

Minderre utal egyébiránt maga a cím is, mely szerint a civil- és a kánonjog *tudományának* termései jelentik a vizsgálatok helyét, nem pedig a fenti, esetenként a római jog színvonalához képest visszalépést jelentő összefoglalások, a vulgárjog vagy a feudális szokásjog stb. A jogtudomány eredményeinek korlátok nélküli kutatása ugyanakkor szintén, már csak önmagában is alkalmas arra, hogy a ténymegál-

⁷⁷¹ Noha éppen nem arra törekszik, az igen számos forrás vizsgálata után összességében mégis erről győző meg: CALONGE, Alfredo: La compraventa civil de cosa futura. Desde Roma al la doctrina europea actual. In: Acta Salmanticensia – Derecho 5-2, Salamanca, Univ. de Salamanca, 1963. 53-62.

⁷⁷² Hivatkozva: GIERKE, Otto: Deutsches Privatrecht. (In: Systematisches Handbuch der Deutschen Rechtswissenschaft, hrsg. von BINDING, Karl, Abt. 2 Teil 3 Bd. 3), Leipzig-München, Duncker/Humboldt, 1917. 439³⁰.

⁷⁷³ CALONGE, La compraventa ..., 63-70.

⁷⁷⁴ Hivatkozva: OPPENHEIM, Bernard K.: The Sale of a Hope. In: TLR 15 (1940-41) 594²⁵⁻²⁶.

lapítások sorát, majd az azokból levonandó következtetéseket pusztán t a n t ö r t é n e t t é silányítsa.

Az pedig a legkevésbé sem célja az értekezésnek, hogy minden egyes kutatható, középkori szerző álláspontját katalógusjelleggel citálja. Az ilyen érdektelen „tantörténeti seregszémlet” elkerülendő tekintettel kellett tehát lenni az egyes művek relatív jelentőségére,⁷⁷⁵ ill. a korábbi, ehelyütt vagy más szerzőnél található megállapítások pusztán megisméltetésének elkerülésére. Utóbbi különösen igaz a jövőbeli dolgok vételének a nyugat-európai jogtudományban való továbbélésére, hiszen e témának 1885-ben *Endemann*⁷⁷⁶, 1963-ban pedig *Calonge*⁷⁷⁷ már önálló monográfiát szentelt.

A joganyagokban a témát érintően tetten érhető szimplifikációnak igen egyszerű oka van: a k é s z v é t e l (*Barkaufgedanken*) ideája került újra előtérbe, így a halasztott vétel, a konszenzuális adásvétel intézményének mélyebb problémái – melyek között a jövőbeli dolgok vételének és a reményvétel igen előkelő helyre teendő – a maguk valódi súlyának megfelelő színvonalon egészen a glosszátorokig fel sem merültek.⁷⁷⁸

B) A glosszátorok

(a) A reményvétel iskolapéldáiról

(*α*) A glosszatori jogirodalom első alakja, *I r n e r i u s* még nem foglalkozott a reményvétellel, erre azonban logikus indoka volt. Élesen elkülönítette ugyanis a *spei emptio* kázusát a valódi jövőbeli dolgok vételétől. Utóbbihoz írt glosszájából (SCI.⁷⁷⁹ 4,38,2⁷⁸⁰) világos, hogy feltételes ügyletként fogta fel a szerződéskötéskor még nem létező dolgok adásvételét. Nyilvánvalóan rájött egyfelől arra, hogy a reményvételben a reménybeli dolgok a szerződés megkötésekor már létezők, másfelől pedig arra, hogy a reményvételnél írott esetekben a szerződés kezdettől fogva perfekt, ezért külön nem említette azt meg a vizsgált titulusban (*de contrahenda emptione et venditione*).⁷⁸¹

(*β*) A z o Summájában (SA. 89,3,6⁷⁸²) ugyanakkor már kifejezetten odáig jut el, hogy a hal-, madár- vagy missiliafogás esetében az áru a „*sola spes*”, azaz a „pusztán remény”. Kizárja („*emptio enim ... sine re contrahitur*”) tehát, hogy ekkor a dologi áru (is) szóba jöhet. A romanisztika egy része – akik szerint az áru a dolog vagy pedig a dolog és a remény alternatívája – a reményvétel évszázadokra kiható dogmatikai kisiklásának okaként éppen ezt az álláspontot (Accursiuséval együtt) jelölte meg: tévesen.

⁷⁷⁵ Így pl. ha a glosszátorok esetében a kutató a Glossa Magna anyagán kívülre tekint is, az egyes *summæ codicis* közül helyesen – a jogtörténetben közismert jelentősége folytán – Azóé lesz vizsgálandó, nem pedig Rogeriusé vagy Placentinusé.

⁷⁷⁶ Ld. ENDEMANN, Friedrich: Die Lehre von der *emptio rei speratae* und *emptio spei* und deren Bedeutung für das heutige Recht. Wien, Hölder, 1885

⁷⁷⁷ Ld. CALONGE, La compraventa...

⁷⁷⁸ CALONGE, La compraventa ..., 53-62.

⁷⁷⁹ Summa Codicis Irnerii; Summa Codicis des Irnerius. Hrsg. FITTING, Hermann. Berlin, Guttentag, 1894.

⁷⁸⁰ „*Contrahitur enim solo consensu habita pretii conuentione, nisi emptio in scriptis contrahatur: tunc enim necesse est, ut scriptura completa et in mundum recepta sit pretium certum esse debet et in pecunia numerata, et hoc siue emptio pura siue conditionalis sit, item siue proprio arbitrio siue alieno pretium diffinitum sit: alioquin sine pretio nulla est emptio. item rei proprio non contrahitur emptio nisi respectu possessionis, uel eius rei que non est: si autem futura est, ut partus ancillæ et fructus futuri, recte emuntur.*” Ld. Summa Codicis des Irnerius, 114.

⁷⁸¹ CALONGE, La compraventa ..., 77: „... el autor no considerase aconsejable tratar la *emptio spei* dentro de los supuestos de la compraventa de cosa futura siendo como es una compraventa de presente, ya que en el acto se vende y se compra el *alea*, la *spes*, resultando la compraventa perfecta *ab initio*.”

⁷⁸² „*Hoc ita, nisi id agatur, ut sola spes emat: veluti cum quasi alea emit, quod sit cum captum piscium, vel avium, vel missilium emitur. Emptio enim, etiam si nihil inciderit sine re contrahitur: quia spei emptio est.*” Ld.: Summa Azonis: Locuples Iuris civilis thesaurus. Red. GIGANS, Jerome. Lugduni, 1583.

A glossza „*veluti cum quasi alea emit*” fordulata ugyanakkor már jelzi, hogy a szerző eljutott a „kockázatvétel” („*alea emitur*”) fogalmán túlra, hiszen a kockázat áruként történő fenntartása esetén a szövegben az „*aleam emit*” fordulatnak kellett volna állnia. Itt tehát már kockázatosan vesznek!

(γ) *Accursius* eredményei a D. 18,1,8,1 tekintetében meglepően érdeklenekek. A D. 19,1,12-höz – melyben *Celsus* arról az esetről is szól, amikor az eladó a szükséges teljesítési részcselekményeket (a hálóvetést) elmulasztja, s ezért nincs eredmény (fogás) – írott glosszája azonban már érdekes. Mint ismeretes a kázusban a perbeli marasztalási összeg megbecsüléséhez a római jurista a dolog bizonytalan értékére mutat rá („*incertum eius rei aestimandum est*”). Ehhez *Accursius* azt a magyarázatot fűzte: „ilyenkor az a mennyiség a megbecsülendő, amennyi a valószínű fogás, ez utóbbi pedig aszerint állapítandó meg, amennyi a szokásos”.⁷⁸³

Megállapítható, hogy a glossza már elméleti szintet üt meg, hiszen a becslés alapjaként megjelölhette volna közvetlenül a szokásos („*consuetum*”) fogás értékét is. Úgy tűnik azonban, hogy rendszerben gondolkodva, tekintettel a kockázatosagra és a bizonytalan jövőbeli helyzetre, a becslésre nézve összehasonlítási értéként a valószínű mennyiséget („*quantum est verisimile*”) állítja be *Accursius* elvnek, amelyet azután a szokásos mértékkel azonosít. Tekintettel arra, hogy a *celsusi* töredék nem rendelkezik kifejezetten a kereset fajáról – noha az a *Digesta* titulusból egyértelmű (*de actione empti et venditi*) –, megjegyezte, hogy az *actio legis Aquiliae* az *incertum* becslés miatt nem jöhet szóba, arra csak *actio empti* esetén van mód.⁷⁸⁴

Az igen hosszú D. 19,1,11,18 vizsgált részéhez – mely szerint a *bona fides*-szel csak a reményvétel tényállásaiban egyeztethető össze az, amikor a vevő áru híján is tartozik a vételárral – *Accursius* magyarázatot fűz. Eszerint a reményvétel érvényesége folytán az eladó a vevőnek áru hiányában sem tartozik: így nem kötelezhető sem a vételár visszafizetésére, sem a vevő egyéb kárainak megtérítésére.⁷⁸⁵

Ugyanehhez a szövegrészhez további jelentős, a reményvétel ideáját megóvó glosszát told. Előzetesen megjegyzendő, hogy a fragmentum *Iulianus* idézi, aki szerint az áru még *dolog*, a fogás („*venditor nummos accipiat, quamvis merx ad emptorem non pertineat*”)! *Pomponius* óta azonban áru lehet a *spes* is, így *Accursius* a *merx* szóhoz toldja, hogy: „*id est res*”,⁷⁸⁶ vagyis hogy a forrás „áru” szava ebben az esetben pusztán „dolog”-ként értendő: így a *sine re venditio* kategóriája megőrzi hitelenségét.

(δ) *Accursius* kortársa, *Vivianus Tuscus*⁷⁸⁷ (gondolatait *Calonge* tévesen tulajdonítja⁷⁸⁸ *Accursius*nak) a *Digestum vetus*-hoz írott „*Casus*” c. munkájában⁷⁸⁹ a reményvétel lényegét még szemléletesebben fejti ki.

Sed videtur quod sine re possit consistere emptio, verbi gratia: si emerit quis iactum retis, vel quod fuerit in alea, vel missilium, quia licet non incidat in rete piscatoris, vel

Úgy látszik, hogy dolog nélkül is létrejöhet a vétel, például, ha valaki a hálóvetést, vagy azt, minek kimenetele bizonytalan, vagy a nép közé szórt javakat vesz meg, mivel megeshet, hogy a halász hálójába

⁷⁸³ *Accursius*: „... *aestimatur quantum est verisimile, quod esset captum; quod inspicitur secundum quod consuetum est*”.

⁷⁸⁴ ... *in actione legis Aquiliae non sit aestimatio talis incerti: se din actione ex empto sic ut hic dicit*. Vö.: *Digestum vetus*. In: *Corpus Iuris Civilis Iustiniani...*, Lugduni, 1627. col. 1790.

⁷⁸⁵ „... *si quis contrahentium ... valeat ... ut neque ad interesse, neque ad pretium teneatur*.” Vö.: *Digestum vetus*, col. 1789.

⁷⁸⁶ Vö.: *Digestum vetus*, col. 1789.

⁷⁸⁷ *Digestum vetus*, col. 1701.

⁷⁸⁸ *CALONGE*, *La compraventa ...*, 78.

⁷⁸⁹ *Id.* ehhez: *SAVIGNY*, *Friedrich Carl von: Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter*. Bd. 5. Heidelberg, Mohr, 1829. 308-309.

aleatione non lucratus fuerit, tamen valet emptio: quia spes emitur: sic quod ex missilia acquiratur, sive datur: et si missilia evicta fuerint, eo nomine ex empto pro evictione contra venditorem non competit actio.

semmi nem kerül, vagy a kockázattás nem jár haszonnal, mégis érvényes a vétel, mivel reményt vettek. Így ha a kiszórt javakból szereznek vagy adnak át, azok elperlése esetén ilyen címen vételi kereset az eladóval szemben nem keletkezik.

Az „*in alea esse*” és az „*aleatio*” kifejezések ilyen absztrakt értelmezése mellett szóba jöhet azoknak a szerencsejátékkal történő azonosítása is. E megközelítésből egyébként később önálló „irányzat” alakult ki, amely azonban dogmatikailag helytelen, hiszen a játékügylet nem reményvétel és *vice versa*.

Az Accursiusnál említett Celsus-fragmentumhoz kortársával egyező logika (valószínű–szokásos) mentén nyúl, hozzátéve, hogy a sikeres fogás átadásának elmulasztása esetében a becslés a reális fogáshoz igazodik.⁷⁹⁰

(b) A reményvétel további eseteiről

(a) Ahogy a tékvétel leszorított kockázatú alapesetével összefüggésben álló Digesta-helyek glosszái nem tartoznak a tárgyhoz, azonban megjegyzendő, hogy a korábban vizsgált D. 18,4,1 töredékhez – amelyben olyan személy (élő, nemlétező, jogképtelen) hagyatékának eladásáról van szó, akinek a hagyatéka a szerződés megkötésekor jogi értelemben még elvileg sem létezhet – *Vivianus* lebilincselően érdekes, terjedelmét tekintve hatalmas (a szokásos glosszák, kommentárok legalább ötvenszerese!) tanulmányt közölt a „Causus”-ban.⁷⁹¹ Kiemelendő még, hogy *Accursius* és *Vivianus* (s majd *Cuiacius* is) egyaránt hangsúlyozzák a megvett hagyaték tartozásával összefüggésben a jogutód vevő fennálló kötelezettségeit, melyek kizárják annak lehetőségét, hogy e vételi típusban a jogszavatosság a szokott módon álljon fenn.

Ismeretes, hogy a D. 18,4 titulusban a hagyatékvételi kázusok között mindössze két olyan töredék van, amelyben a reményvételre történik utalás: a 7. fragmentumban az „*alea emitur*” fordulatot Paulus, a 11. alatt pedig a „*quasi spes hereditatis*” kifejezést Ulpianus használja: előbbi *a contrario*, utóbbi *simili modo*. Az első szerint a hagyatékvételek *nem* kockázatvételek, a második szerint *mégis* van mód olyanképpen megkötni a vételt, hogy abban mintegy a hagyaték reményét adják el. Érdekes, hogy az utóbbihoz (D. 18,4,11) sem glossza, sem kommentár nem fűződik, csupán a megelőző 10. fr.-hoz fűzött *Vivianus* a Caususban magyarázatot. Eszerint: „ha a szerződés úgy szól, hogy azt adják el, ami jog majd az eladóra esik, semmivel nem fog az eladó tartozni, mivel a felek olyan tartalomban egyeztek meg, hogy az ügylet minden haszna és hátránya őt illeti, illetve terheli: ilyenkor mintha csak a hagyaték reményét adták volna el.”⁷⁹²

A D. 18,4,7-hez két glossza is tartozik. *Vivianus* szerint: „Amikor hagyatékot adok el, kötelezettségem szavatolni azért, hogy legyen hagyaték, máskülönben az eladás semmis, hiszen nem amolyan kockázatot vagy reményt adtak el, mint a vadászszákmány vagy a hálövetés meg hasonlók megvételekor.”⁷⁹³ A római

⁷⁹⁰ Digestum vetus, col. 1790.

⁷⁹¹ Digestum vetus, col. 1744-1746.

⁷⁹² „*Si in venditione dicatur, si quid iuris pertinet ad venditorem, id venit: nihil præstabit venditor: quia hoc quidem expresse convenisse videtur, quod sicut lucrum negotiationis ad eum pertinet, ita et periculum pertinere debeat: quasi spes hereditatis sit in venditione...*”
Ld. Digestum vetus, col. 1752.

⁷⁹³ „*Si vendo hereditatem, debeo facere quod sit hereditas, nam aliter non est venditio. Non enim hic alea venditur, aut spes; sicut aestimandum est cum quis emit venationem, vel similia, puta iactum retis et similia...*” Ld. Digestum vetus, col. 1751.

forrást tehát kiegészíti, s kifejezetten utal a reményvételre. *Accursius* pedig akként vélekedik, hogy a hagyaték eladásakor nem *k o c k á z a t o t* (aleam) adnak el, hiszen aki így tesz, nem tartozik akkor sem, ha a kockáztatás eredménytelen („*si nihil sit in alea*”); aki ugyanakkor hagyatékot idegenít el, helytáll a hagyatékért, s azért is, hogy maga örökös.⁷⁹⁴ A glossátor tehát – mégha *a contrario* is – árunak a kockázatot magát tekinti, hiszen két alkalommal is az „*aleam vendere*” fordulatot használja.

(β) A követelések, keresetek átruházásával összefüggésben vizsgált D. 18,4,4-5 töredékekhez – amelyek az átruházott követelés fennállásáért, ill. behajthatóságáért fennálló szavatosságot rendezik – *Accursius* azt a megállapítást fűzte, hogy a követelés bonitas-áért való szavatosság hiánya miatt a vevő várt nyereségének elmaradása a veszélyviselés körébe tartozik.⁷⁹⁵ Felveti továbbá, hogy a személyiség megsértéséért elégtétel követelésére alkalmazott, s így a jogosult személyéhez tapadóként nem örökíthető *actio iniuriarum* is eladható, de csak a *litis contestatio* előtt, hiszen ekkor még nem tartozik bele az átruházó vagyonába.⁷⁹⁶ Amennyiben végül a felek úgy kötnek szerződést, hogy az eladó adósa meghatározott összeggel tartozik, akkor ezért az eladó szavatol, méghozzá negatív interestével.⁷⁹⁷

A D. 18,4,17-hez – melyben *Ulpianus* szerint a feltételes tartozás az átruházás szempontjából dologként viselkedik, tehát adásvétel tárgyává tehető – *Accursius* figyelemre méltó megjegyzést fűz: „*ut spem [donari] et pignorari potest, [quia] pignorari potest, quod emi et vendi potest*”,⁷⁹⁸ vagyis „a remény ajándékba adható és záloggal terhelhető, mert zálogba adható mindaz, ami adásvétel tárgya lehet”.

Egyéb idevágó és számottevő glossza nem található a *Digestum vetus* vizsgált kiadásában (Lyon, 1620). *Hermogenianus* D. 21,2,74,3 alá felvett véleményéhez anynyit tesz még hozzá *Accursius*, hogy a követelés *tel-quel* történő átruházásának – amikor a felek eleve kizárják a *nomen bonum*ért való szavatosságot – esete párhuzamosnak tekintendő a hagyaték *tel-quel* eladásáéval, mivel abban is csak a hagyaték létezéséért és esetleges csalárd eljárásáért felel az eladó.⁷⁹⁹

(γ) A *Codex Iustinianus* két megvizsgált rendeletéhez (C. 8,16,5 és C. 8,53,3) a glossátorok figyelemre méltó megállapításokat nem fűztek. A két forráshely ugyanakkor annál népszerűbb volt a kommentátorok és a humanisták körében (különösen *Cuiacius*nál).

A C. 8,53,3 alá felvett *Decius*-rendelet – mely szerint az ajándékozó beleegyezésével a jövőbeli kereset reménye átruházható – tehát nem talált mélyebb értelmezési szándéokra a glossátorok között. Talán *Vivianus* – nincs szignatúra, de egyes szám első személyben fogalmaz, ezért valószínű, hogy a Casusból vették a szöveget – írja, hogy a kereset azért jövőbeli (*actio futura*), mert feltételes vagy időtüzéses. Kiemeli továbbá, hogy nem kérdéses a jövőben ajándékozandó remény engedményezhetősége, hiszen a reményt el is lehet adni.⁸⁰⁰

⁷⁹⁴ „*Hereditatem qui vendit, aleam vendere non intellegitur. Qui aleam vendit, non tenetur, si nihil sit in alea: at qui hereditatem distrahit, præstare hereditatem debet et se heredem.*” *Digestum vetus*, col. 1751.

⁷⁹⁵ „... sic est ergo periculo emptoris.” *Ld. Digestum vetus*, col. 1751.

⁷⁹⁶ „*Sed an actio iniuriarum possit vendi, quidam quod non ante litem contestatam, quia non est in bonis. ... post non, quia est litigiosa. ...*” *Ld. Digestum vetus*, col. 1751.

⁷⁹⁷ „*Ut in hoc interesse tantum pretium et impensa debeat aestimari.*” *Ld. Digestum vetus*, col. 1751.

⁷⁹⁸ A zárójeles szövegrészek betoldások, melyek az eredeti – viszonylag összefüggéstelennek látszó – szöveg értelmezésének eredményei: vö. *Digestum vetus*, col. 1753.

⁷⁹⁹ *Ld. Digestum vetus*, col. 2017.

⁸⁰⁰ „... ut quia sit sub condicione vel in diem ... illa non est quæstio, si cedam spem doni mihi futuri, quia potest etiam vendi spes...” Vö. *Codicis Domini Iustiniani ...*, Tomus IV. Lugduni, 1627. col. 2270.

(c) Következtetések

Pomponius véleménye, mely szerint a remény adásvétel tárgyává tehető, párhuzamos esetekre nézve – legyen szó akár *a contrario*, akár *simili modo* történő indokolásról – elfogadásra talált már a közvetlen utókor juristái (pl. Paulus, Ulpianus) és a jusztinianuszi kompiláció esetében is. A glosszátorok tevékenysége ugyan – a közismert tények folytán – sem alul, sem túl nem értékelhető, ill. értékelendő, két tendenciaszerű jelenség mindenesetre jól definiálódik.

Az egyik az, hogy az absztrakcióra törekvés első, meglehetősen halvány jelei itt mutatkoznak meg. Áll ez először is *Imerius* kategorizáló megközelítésére, melyből a reményvétel éppen kiszorult, ill. *Azo* felismerésére, hogy a vétel kockázatos (*aleā emit*). Érvényes továbbá a megállapítás mind a *Vivianus* Casus-ából vett, kiemelt idézetre (*aleatione non lucratus fuerit*), mind pedig az *Accursius* által a szerződészegés esetén járó kártérítés mértékének megállapításánál írottakra (*quantum est verisimile*).

A másik jelenség az, hogy a glosszátorok – amennyiben az a glossza műfajának jellegéből már csak önként is következik – jogi indokolást alkalmaznak. A „remény” forgalomképességének elfogadása révén a glosszált forráshelyeknél arra a tényre hivatkoznak jogi indokként, hogy egyfelől „a remény is eladható”, másfelől pedig „a remény el is adható”. Ilyen volt pl. a hagyatékvtelnél, ill. a Codex-helynél hivatkozott *Vivianus*-glossza, vagy a feltételes követelés átruházásának egyik forráshelyéhez (D. 18,4,17) írt *accursiusi* magyarázat. Ezek alapján lehet a reményt nemcsak *eladni*, hanem *engedményezni*, *ajándékba adni* vagy *záloggal megterhelni*, vagyis rendelkezni azzal.

C) Kommentátorok és kanonisták

(a) A jelentős kommentátorok álláspontja

(a) *Bartolus de Saxoferrato* a D. 18,1,8, ill. a D.19,1,11-13 alatti lexekben felsorolt vételi esetekhez írott kommentárjában voltaképpen újrastrukturálta a „remélt dolog vételének” és a reményvételnek a fogalmát. Nem azt tekintette döntőnek, hogy a vétel tárgya a jövődó szaporulat vagy a függő gyümölcs-e, ill. a kifogandó halak vagy az elejtendő vadak-e, hanem azt, hogy áru a jövőbeli dolog, a *corpus futurum*-e vagy pedig annak szerzési aktusa, az *actus capiendi* csupán. Éppen az erre irányadó megállapodástól függ ugyanis, hogy jár-e feltétlenül a vételár az „üres háló” esetén is.

Ha ti. a vétel tárgya nem maga az ún. *corpus futurum*, vagyis a szerződés megkötését követően létrejövő testi dolog, hanem annak szerzési cselekménye, az *actus capiendi*, akkor ennek eredménytelensége sem menti fel a vevőt a fizetési kötelezettség alól. A *corpus futurum* ugyanis másként hiúsul meg, mint az *actus capiendi*: utóbbi akkor is teljességbe mehet, ha előbbi megvalósulására már nincs esély. Ezért reményvétel az, ha a jövődó testi dolog megszerzésére irányuló aktus: a *perceptio fructuum* (gyümölcsszedés) vagy a *captura piscium* (halfogás) a vétel tárgya.⁸⁰¹

(β) A *bartolista Baldus de Ubaldis* – a *Commentaria*⁸⁰² és a *Consilia*⁸⁰³ lapjain – továbbítte a fenti gondolatmenetet, és kommentárjában magas absztraktsági

⁸⁰¹ Bartoli *Commentaria*. Vol. II. Venetiis, 1615. col 111. Vö. ENDEMANN, 20-21; CALONGE, 79-80.

⁸⁰² Vö. CALONGE, 79-80.

⁸⁰³ B.Cons. II,154 és V,292. (Azaz: Tom. II, cons. 154...) Vö. ENDEMANN, 22.

fokon kijelentette: „*emptio consistit sive fundetur super re sive super spe*”, azaz a vétel vagy a dologra, vagy a reményre irányul, ezek alapozzák meg ugyanis.

Amennyiben tehát a vétel tárgya maga a jövőbeli *dolog*: „*semper inest tacita conditio si nascantur*”, vagyis a szerződésnek része az a hallgatólagos feltétel, hogy „amennyiben [a dolog] létrejön”. Ha ugyanakkor árunak a „*dubius eventus*”-t, a bizonytalan, kétséges eseményt tekintjük, reményvétellel állunk szemben, amelyben dologi áru híján is jár a vételár.

(*γ*) Baldus kortársa, Bartholomæus de Saliceto másként közelítette meg a kérdést, és a függő gyümölcs vételére nézve új elméletet dolgozott ki, melyben a reményvételt mindössze annyiban érintette, hogy az a halfogás vétele.

Ötletének lényege, hogy két jellegzetes eset különíthető el: egy adott telek valamennyi (mindegy az utóbb realizálódó mérték) jövőbeli termésének megvétele vagy pedig meghatározott genus meghatározott mennyiségének egységáron történő eladása. Előbbi esetben csak az eredmény létrejötte (már akár egyetlen szem gyümölcs), utóbbiban pedig a mennyisége is meghatározza a vételárfizetés mikéntjét (kell-e egyáltalán, s ha igen az eredményhez arányosan-e). Ezekhez a vételi módzatokhoz képest a reményvételnél a dolog pusztasága léte sem bír befolyással a *pretium* megfizetésének kötelezettségére.⁸⁰⁴

(*δ*) Az *usus modernus* egyik előfutára, Jason de Mayno a remény *jogi* fogalmát tette vizsgálat tárgyává, és kétféle *spes*-t különböztetett meg. Felosztásának alapja a beteljesülés valószínűsége volt. Eszerint „*spes probabilis*”, „*spes a iure approbata*”, avagy „*spes iuridica*”⁸⁰⁵ az a nagy valószínűséggel beteljesedő remény, amellyel pl. a hitbizományos rendelkezik juttatása vagy a feleség a hozomány restitúciója tekintetében.⁸⁰⁶

A Jason által kreált fogalom pontos megértése végett elkerülhetetlen a példa okáért a hitbizomány rövid jellemzése.

A császári rendeletek által bevezetett korlátozások előtt az intézmény óriási szabadságot jelentett a juttatónak, biztos vagyonszerzést a juttatottnak, ill. kivédhetetlen terhet a kötelezettnek. A Kr.u. I. században a hitbizomány ti. minden formától mentes és perrel érvényesíthető volt, rendelhették akár öröklésképtelen, akár a még meg nem fogant személy részére, továbbá a kötelezett vagy a jogosult halála utánra (több fokon) is, nem esett a kötelezést korlátja alá, hatása *ex fide bona* kötelmi, és az egész hagyatékra kiterjedő zálogjoggal volt biztosítva, *certa res* esetén pedig dologi keresettel volt védve.

Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a jogosultat Jason szerint megillető „*spes fideicommissi*” valójában nem más, mint olyan függő jogi helyzet, amelyben őt a jogszerzéstől már senki meg nem foszthatja. A „*spes iuridica*” tehát nem más, mint a modern dogmatika szerinti *dologi váromány*. Megerősíti e vélekedést Jason jogi indokolása is, mely szerint: „*immo spes est aliqua res, et qui habet spem dicitur habet rem*”, azaz: „sőt, a remény egyfajta dolog, s kinek reménye van, úgy mond dologgal bír”. A „*spes non probabilis*”, avagy nem valószínű, ill. jogilag nem megalapozott remény ellenben pl. az élő személy hagyatékának reménye, hiszen „*non dicitur esse spes probabilis, nisi ius eam foveat*”⁸⁰⁷ („nem mondható valószínűnek a remény, hacsak a jog nem védi azt”).

Úgy tűnik azonban, hogy mindkét „reményfajtatól” különbözik a *spei emptio*-beli remény, hiszen az egyfelől jogilag védett (*actio empti*, D. 19,1,12), másfelől betel-

⁸⁰⁴ Vö. ENDEMANN, 22-24.

⁸⁰⁵ Vö. Commentaria super I parte Infortiatum..., ld. fr. D. 18,4,9-10 stb., továbbá Commentaria super Codice..., ld. fr. C. 2,3,1-4.

⁸⁰⁶ Vö. ENDEMANN, 24-25.

⁸⁰⁷ Vö. Commentaria ..., ld. a fenti lábjegyzet alatt.

jesedése relatíve bizonytalan, tehát az – a fenti (III.2.D.a.ε) elemzés szerint – a kö-
t e l m i v á r o m á n n y a l esik egybe. *Jason* struktúrájából pedig éppen ez látszik
kimaradni.

(b) *A kanonisztika tanai*

Meggyőzően mutatta ki elemzésében *Endemann*,⁸⁰⁸ hogy a kanonisták álláspontjának
hatása a legistákénál jelentősebb mértékű. Öt pontban foglalta össze a kanonisztika
eredményeit közel másfél tucat szerző munkássága alapján. *Calonge*⁸⁰⁹ szintén terje-
delmes fejezetet szentelt a témának. A bőséges forrásanyag nagyjából a XVI-XVII.
századi spanyol – döntően jezsuita – kanonisztika. A két szerző vizsgálatának tárgyaira
és eredményeire is támaszkodva, azokat kiegészítve tehát a reményvétellel összefüggő
kanonisztikai tanok az alábbi – egyébiránt új – struktúrában foglalhatók össze azzal,
hogy *Accursius*, *Bartolus* és *Bartholomæus* erős befolyása vitathatatlan.

(α) *Sola spes venditur*. Egyes kanonisták – pl. *Gómez*,⁸¹⁰ *Molina*,⁸¹¹
*Hevia Bolanus*⁸¹² – szerint a jövőbeli dolog érvényes eladásának elsődleges feltétele,
hogy ennek létrejötte objektíve lehetséges és szubjektíve várható, vagyis remélhető
(„*speratur esse*”, „*in spe esse*”) legyen.

Eszerint – ld. *Molina*,⁸¹³ *Gómez*,⁸¹⁴ *Aiala*,⁸¹⁵ *Haunold*⁸¹⁶ – mind a jövőbeli gyü-
mölcök és hozadékok, mind az egyes dolgok jövőbeli fogásai érvényesen eladhatók.
Előbbiek az elválaszthatóság hallgatóságos feltételével („*tacita conditio, si fructus
nascantur, unde iis non natis, nulla est venditio*”), utóbbiak feltétel nélkül („*pura est
venditio*”) és az eredményesség valószínűségének alacsonyabb foka mellett, ami
miatt az ilyen ügyletek tárgya valójában a p u s z t a r e m é n y („*sola spes*”).⁸¹⁷

*Mantica*⁸¹⁸ szerint azonban a két kategória valójában egy (ld. *Bartolus*), s a jö-
vendő gyümölcsök, hozadékok beszédésének (*perceptio fructuum*) adásvétele nem
más, mint ezek reménye – *Turri*nál pedig a fogás reménye („*spei capturæ*”⁸¹⁹) – fe-
letti szerződés. *Turri* meglehetősen elegáns absztrakciója szerint a reményvétel
esetében a szerződés tárgya a haszon jövőbeli reménye, a *spes futura lucri*.⁸²⁰

⁸⁰⁸ Alapul vételre feltétlenül érdemes, kiváló összefoglalást hoz: ENDEMANN, 25-32.

⁸⁰⁹ Ugyanígy: CALONGE, 103-123.

⁸¹⁰ GÓMEZ, Antonius: *Variæ resolutiones, iuris civilis, communis et regii*. Tom. II. Cap. II. nr. 7: „*si res
speratur esse vel nasci, bene potest vendi, alias non.*”

⁸¹¹ MOLINA, Ludovicus: *De iustitia et et iure*. Tom. II. Disp. 340. nr. 14: „*si res sit in spe, vendi potest,
antequam existat.*”

⁸¹² HEVIA BOLANUS, Ioannes de: *Commercii terrestres*. Lib. I. Cap. XII. nr. 3: „*vendi possunt res ...
quæ quamvis actu non sint, tamen habitum possident aut facultatem, ut sint.*”

⁸¹³ De iust. et iure, II,340,14: „*quando autem venditur iactus retis aut quod venatione aliqua die
capietur vel aliud simile, censetur vendi sola spes, eaque causa sive aliquid capiatur
sive non, debetur pretium constitutum.*”

⁸¹⁴ „... ratio est: quia in fructibus verisimiliter partes cogitant, quod nascantur a communiter
accidentibus, ideo iis non natis, nihil debetur: quia sub illa conditione videntur partes contraxisse, in
alea vero vel captu non est illa verisimilitudo, quia actus habet se ad esse et non
esse et ideo sola spes videtur empti.”

⁸¹⁵ AIALA, Petrus Pantoia de: *Commentaria in tit. de aleatoribus*. Madrid, Tazo, 1527. 162: „*Ex quibus
verbis colligitur huiusmodi venditionem valere et consistere, etiam si nullum lucrum ex
alea iactu emergat, quia spes emitur, ut consultus ait; aliter atque in venditione
fructuum nasciturorum observatur, illis enim non natis corrumpitur emptio, ...*”

⁸¹⁶ HAUNOLD, Christophorus: *Controversiarum de iustitia et et iure privatorum*. Tom. IV. Tract. X.
Cap. I. contr. 14.

⁸¹⁷ További példákat (*Schmalzgrueber*, *Reiffenstuel*, *Zech*) ld. ENDEMANN, 26³⁶.

⁸¹⁸ MANTICA, Franciscus: *Vaticanæ lucubrationes de tacitis et ambiguis conventionibus*. Lib. IV. Tit. 18.

⁸¹⁹ TURRI, Raffaele de: *Tractatus de cambiis*. Genova, 1641. 123¹⁸: „*Et ratio a priori est quia pretium
quo emitur iactus retis non est ordinatum ad hoc, ut in eo iniustitia constet
piscibus ipsis, sed spei capturæ ...*”

⁸²⁰ TURRI, *Tractatus de cambiis*, col. 413: „... dicunt enim sicut vendi, et emi potest iactus retis, qui
incertus est, lex iactus retis, de actionibus empti et venditi, nihil impedire, quominus conferens
pecunias ad lucrum licitum, possit spem futuram lucri vendere ...”

A dekretalista *Gonzalez-Tellez* kommentárjának⁸²¹ megközelítése szerint a remény tárgya lehet mind a tulajdonátruházó, mind a zálogjogot alapító szerződéseknek. Nem támadható meg tehát az ügylet az áru ilyen jellege miatt, feltétel azonban, hogy a remény jogilag megalapozott, támogatott, a jó erkölccsel összeegyeztethető legyen: „*spes licita ... non bonis moribus contraria*”.⁸²²

(β) *Aleā vendere captum*. Az eddigiekkel ellentétben álló másik irányzat – *Lessius*,⁸²³ *Azorius*,⁸²⁴ *Reiffenstuel*⁸²⁵ – szerint a remény nem lehet jogügyletnek tárgya, hiszen az jogi értelemben nem is definiálható. A „reményvételben” – amely kockázatos ügylet, nem pedig kockázatvétel – áru kizárólag a véletlentől függő termék maga, vagy pedig az e termék „előállítására” irányuló tevékenység mint *incertum* lehet.

Kiemelést érdemel a dekretalista *Schmalzgrueber* álláspontja. Eszerint: „egyes dolgok kimenetele, hozama, létrejötte bizonytalan és kiszámíthatatlan, teljesen vagy részben a természeti körülményektől vagy a szerencsétől függő; ilyen a madár-, a hal- és a missiliafogás, valamint a sorsolásos vagy egyéb szerencsejátékok. ... ekkor nem egy meghatározott dolog a vétel tárgya, hanem az a bizonytalan, melynek bekövetkezése nagyobbrészt a kocka fordulatától, illetve a szerencsétől függ”.⁸²⁶ A jezsuita *Zech* a kamatszédessel szemben enyhülő egyházi szigorrról írott disszertációjában⁸²⁷ figyelemre méltó meghatározást alkot, mely szerint a reményvétel olyan szerződés, melyben határozott vételárért vesznek olyan dolgot, amelynek megszerzése bizonytalan („*emptio spei dicitur contractus per quem certo pretio emitur res acquirenda incerta*”).⁸²⁸

(γ) *Casus paralleli*. Ez az alpont néhány párhuzamos eset – a szerencsejáték, a szökött rabszolga eladása, a tengeri kölcsön, a *contractus trinus* stb. – jogirodalmi megjelenéseit vizsgálja.

Az előbbi irányzat képviselőinek egy másik, nem jelentéktelen része – pl. *Scaccia*,⁸²⁹ *Bossius*,⁸³⁰ és a már említett *Haunold*⁸³¹ – a játéku gyleteket a reményvétel egy fájának tekintette („*commoditas venditur*”, „*sicut in ludo*”). Álláspontjuk a párhuzam felvetése miatt a figyelemre méltó, ugyanakkor azonban – a III. fejezetben írtak szerint – vitatható: a reményvétel nem játéku gylet. A *venditio fugæ*-t, a rabszolga szökése alatt történő eladását *Azorius*⁸³² újszerű ötlete oly mó-

⁸²¹ GONZALEZ-TELLEZ, Emanuel: Commentaria in Decretales Gregorii IX. Lib. I. Decr. tit. 35. Cap. 5. nr. 7: „... nam licet in aliis negotiis et rebus sufficiat spes, ut pactum super eis celebrari possit.”

⁸²² GONZALEZ-TELLEZ, 1,35,5,7: „ratio est quia, cum diximus spem esse in consideratione ut vendi, donari, hypothecæ nomine obligari, paciscive de ea possit: intellegendum est de spe licita et a p p r o b a t a , non vero de spe bonis moribus contraria.”

⁸²³ LESSIUS, Leonardus: De iustitia et iure. Lib. II. Cap. 22. dub. 3: „Pecunia absens et periculis exposita vendi potest pro præsentem - unde potest vendi sicut hereditas futura et iactus retis futurus.”

⁸²⁴ AZORIUS, Joannes: Institutionum moralium. Lugduni, Cardon, 1613. col. 538: „Iactus retis vel alea, captus avium vendi queunt.”

⁸²⁵ REIFFENSTUEL, Anacletus: Ius canonicum universum. Tom. III. Lib. III. tit. 17. nr. 43: „Iactus aleæ - censetur absolute et sine ulla conditione emi.”

⁸²⁶ SCHMALZGRUEBER, Franciscus: Clerus sæcularis et regularis Decretalium gregorii IX. Lib. III. tit. 17. nr. 71-72: „Aliarum rerum proventus est incertus et fortuitus, quia aut omnino aut magna ex parte a casu et fortuna dependet, uti est captura volucrum, piscium, missilium, lucra ex sorte, lusibus fortunæ. ... quia non tam res certa quam incerta videtur vendita ipsaeque partes aleæ ac fortunæ se commisisse.”

⁸²⁷ ZECH, Franciscus: Rigor moderatus doctrinae pontificiae circa usuras.

⁸²⁸ Ld. ZECH, Diss. III. Cap. II. sect. 5. 136. §: „... Per hunc contractum 'proprie emitur ius acquirendi' illud, quod isto actu, super quo contrahitur, acquiri potest.”

⁸²⁹ SCACCIA, Sigismund: Tractatus de commerciis et cambio. 1,1,126.

⁸³⁰ BOSSIUS, Aegidius: Practica criminalis. De remissione mercedis nr. 10: „quando iactus aleæ venditur, non ius sed commoditas venditur.”

⁸³¹ HAUNOLD, 4,10,1,14: „quando vero venditur iactus retis venditio est absoluta quia venditur spes et committitur eventus fortunæ sicut in ludo et etiamsi nihil capiatur pretium debetur.”

⁸³² AZORIUS, Institutionum moralium, col. 503. „Servum in fuga constitutum non licebat domino vendere, ... At si quis amico peregre eunti mandabat, ut fugitivum servum quæreret, et incertum venderet, id permittebatur...”

don hozta összefüggésbe a reményvétellel, hogy ez az eladás is *venditio incerti*, azaz valami bizonytalanak a vétele. A *fæ nus nauticum*, a tengeri kölcsön – amelyet a kölcsönadó a külön megegyezéssel nyújt egy hajószállítmányra, hogy nem követelheti a visszafizetést, ha a szállítmány egészben vagy részben *vis maior* folytán megsemmisül – intézményét a jezsuita *Salasius*⁸³³ állította párhuzamba a hálövetésből remélt fogás megvételének esetével. Utóbbiban ugyanis előfordulhat, hogy a hálóba a *pisces sperati*-n kívül más, sokkal értékesebb jószág (ld. *tripus*) kerül, s ez a váratlan nyereség olyan, mint a pénzügyletekkel foglalkozók haszna a kihelyezett összegeken.

Híres jogi disputa – ld. *Prohászka* székfoglalóját⁸³⁴ – kapcsolódik a kamattilalmak kijátszására létrehozott, bonyolult szerződéses ügylet, a *contractus trinus*, a *hármasszerződés* fogalmához,⁸³⁵ melyet a kanonisták előszeretettel állítottak szembe az „*a iure approbata*”, vagyis a megengedett reményvétellel azért, hogy különbségeiket kimutatva bizonyíthassák a *trinus* tiltandó, uzsorás jellegét. A kánonjog legfőbb támasza a Hegyi Beszéd Vulgata szerinti „*mutuum date nihil inde sperantes*” – Lk. 6,35: „adatok kölcsön, és semmi viszonzást ne várjatok” – fordulata volt. A *trinus*ban két személy, „termelő” és „befektető” köt egymással három szerződést (vitatott; vö. *García Umbón*⁸³⁶): egyrészt egy munka- és pénzhozzájárulást tartalmazó társasági szerződést, másrészt egy biztosítási szerződést, harmadrészt pedig egy olyan szerződést, amelyben a befektető látszólag a termelés valódi produktivitásától függő nyereségrészesedést húz, valójában attól függetlenül fixen kikötött kamatot szed pénzbefektetéséért. Itt sem érdektelenek tehát az előző fejezetbeli vizsgálatok (vö. III.2.C.c.), melyek során látható volt, hogy a pénz és munkaelemet egyaránt tartalmazó, speciális *societas unius rei* mint párhuzamos szerződéstípus a *leonina*-jelleg miatt semmis szerződésként eselik.

D) A magánjogi kodifikációk előszobájában

Az alpont tartalmát leghelyesebb negatív – vagyis a következő, V. fejezetre tekintettel – meghatározni. Utóbbi ugyanis kizárólag a *hatályos* magánjogi, polgári és kereskedelmi jogi kódexekkel foglalkozik, ez pedig önmagában is definiálja a jelen alfejezet tárgyát. Eszerint nem a recipiált római jog vagy a jus commune érvényének és hatályának alakulása az iránytű, hanem kizárólag az, hogy egyrészt mi a *hatályos* jog, másfelől, hogy mik e hatályos jogszabályok *közvetlen* előzményei.

Nem a római jog egyes történeti konnotációi – pl. az abból kinőtt tudományos irányzatok kodifikációkra gyakorolt hatása – határozzák meg a cezúrákat, hanem kizárólag a vizsgálandó joganyagok fennálló hatálya. *Közvetlen* előzménynek pedig kizárólag a törvényhozási folyamatok során keletkezett iratokat – kodifikációs főelőadmányok, miniszteri indokolások – lehet elfogadni.

Ezért pl. a német kódex tekintetében a német magánjogtudomány főbb történeti irányzatai, így a természetjog, a pandektisztika nem a *hatályos* BGB alfejezetének lesznek a részei, mivel a törvény *közvetlen* előzményeire elsősorban a hivatalosan közzétett

⁸³³ SALASIUS, Iohannes: Commentarii in secundam secundae D. Thomae de contractibus. Lugduni, 1617. col. 168: „... Piscator licite potest vendere pisces quos iactu retis capere sperabat ... Ergo similiter mercator vendere poterit mutuatario lucrum, quod sperat ex pecunia negotiationi destinata ... Sicut etiam piscator non solum poterit vendere pisces incertos quos iactu retis capere sperat, sed etiam aliquid exigere ut desistat a iacendo rete in gratiam alicuius qui id ab eo petat. ... Ergo similiter ratione lucri futuri licitum mutuanti erit aliquid ultra portem exigere.”

⁸³⁴ PROHÁSZKA Ottokár: Produktív-e a pénz? Budapest, Szt. István Társ., 1897. 29-35.

⁸³⁵ CALONGE, 121-123.

⁸³⁶ GARCÍA UMBÓN, Alberto: El contrato trino en Castilla bajo el Derecho Común. In: Historia, instituciones, documentos. Sevilla, Univ. de Sevilla, 1979. 129-186.

„Motive” szövegéből lehet következtetni. Ugyanez érvényes *mutatis mutantibus* a francia, az osztrák, a svájci stb. polgári jogi kódexek esetében.

Mindezek alapján a jelen alfejezet vizsgálatának forráshelyei: (1) a magánjog tudományának történetében nagy hatást kifejtett és jól körvonalazódott irányzataihoz – a jogi humanizmus, a természetjog, az *usus modernus* és a pandektisztika – tartozó, jelentősebb szerzők munkássága, továbbá (2) a döntően ezeken felépült, de már hatályban *nem lévő*, fontosabb kódexek (pl. a porosz ALR).

A magánjog – tudományának előrehaladásával – nyilvánvalóan egyre *hajlamosabban válik az absztrakciókra* és egyre *érzékenyebbé az analógiákra*. Ezek miatt ismét csak felmerül a parttalanság veszélye, amelyet úgy lehet elkerülni, ha a kutatás a reményvétel egyes különleges vonásai absztrahálásának *tényére* és annak *mikéntjére*, nem pedig az ezek által felvetett, szélesebb jogintézmények általánosabb – részben akár releváns – problémáira koncentrál.

A példa világítja meg a legjobban az írtakat. Így pl. *tény*, hogy *tendencia* lett a jogtudományban az *emptio spei* azonosítása általában a kockázatos ügyletekkel: a kutatásnak része e *tény megállapítása*, valamint annak *kritikája*, azonban nem része a mélyebb ismertetés. Továbbá a reményvétel számos, már vizsgált problémájának, atipikusságának szakirodalmi tárgyalása során rendre felvetődnek olyan, szélesebb összefüggések, mint a szavatosi helytállás előzetes kizárásának módjai és következményei, a hallgatolagos feltétel problémái, a szolgáltatás és ellenszolgáltatás egyensúlya, az adásvétel tárgyainak meghatározása, a szavatosság értelmezése a jogok, követelések és egyes vagyonösszeségek átruházása során, a vagylagos szolgáltatás kérdései, a függő hatályú kötelmi követelés átruházhatósága stb. Mindezek szakirodalmának önmagában is értékelhető szintű vizsgálata természetesen nem része a kutatásnak. Ugyanígy ki kell rekeszteni a vizsgálatok köréből a nem élő jogon alapuló bírói praxist is.

(a) Humanizmus: az ún. „kifinomult jogtudomány”

A francia, a német és a németalföldi *jurisprudentia elegans* – Cuiacius,⁸³⁷ Frantzkius,⁸³⁸ Zæsius⁸³⁹ – felfogása újszerű és egységes abban a tekintetben, hogy a reményt csak mintegy helyettesítőleg, *in locum* fogadják el az ügylet tárgyaként, vagyis a dolog, az áru, az anyagi jószág *helyett (loco rei, loco mercis, loco materiæ)*. Voet⁸⁴⁰ szerint a remény „*vice rei fungatur*”. Rámutatott, hogy a jövőbeli bányahozam vagy kitermelési jog megvétele szintén reményvétel, hiszen az ellenérték független a hasznoktól. Donellusnál jelenik meg az irodalomban századokkal később ismét felmerült (pl. *de Visscher*) „vagylagos áru” gondolatának magva, mely szerint: „ha nem fognak semmit, akkor kockázatot vettek, ami voltaképp a bizonytalan remény”.⁸⁴¹ Donellus⁸⁴² – s nyomán pl. a német praktikus, Struve⁸⁴³ –

⁸³⁷ CUIACIUS, Iacobus: Opera postuma. Paris, Fabrot, 1658. Tom. IV. tit. 1. a D. 19,1,11-hez: „*id agitur in his negotiis contrahendis non ut res certa veneat sed ut spes tantum utique spes ut alea... – ut incertum rei, hoc est alea sit loco mercis.*”

⁸³⁸ FRANTZKIUS, Georgius: Commentarii in Pandectas iuris civilis. Lib. 18. Tit. 1. nr. 118: „*quia in effectu ipsa spes loco rei, quæ per naturam iam existit et emptionem sustinet, emptæ est.*”

⁸³⁹ ZÆSIUS, Henricus: Commentarius ad Digestorum seu Pandectarum iuris civilis libros L. Köln, 1745. Lib. 18. Tit. 1. nr. 24: „*... quia spes est loco materiæ pretioque emi potest et quasi alea censetur emptæ.*”

⁸⁴⁰ VOET, Johannes: Commentarii ad Pandectas. Lib. 18. Tit. 1. nr. 13: „*spes emptæ est, nam et spem, aleam, iactum retis emi posse placuit, ut spes fungatur vice rei.*”

⁸⁴¹ DONELLUS, Hugo: Commentarii iuris civilis. Francofurti a. M. 1595-1597. Lib. XIII. Cap. 1: „*Si nihil capitur ipse emit aleam, id est spem incertum, pro qua nihilominus pretium constitutum præstare cogitur.*”

⁸⁴² DONELLUS, Commentarii: „*in quo genere quod capitur emptoris commodum est, etiamsi decuplo pluris sit quam pretium constitutum.*”

egyebekben rámutatott, hogy a vevő a speciális veszélyviselés fejében a *commoda emptoris*-szal is korlátlanul rendelkezhet, hiszen nem dől meg a szerződés, ha a vevő a vételárért akár tízszeres értékhez jut is (de akkor sem, ha „nem fognak semmit”).

Néhányan ugyanakkor visszatértek ahhoz a glosszátorok által megalapozott gondolathoz, hogy az áru kifejezetten és kizárólag a remény. Így pl. D u a r e n u s az „*emit spem meram*”⁸⁴⁴ fordulattal hangsúlyozta a remény „vegytiszta” árujellegét (*spes mera*, a tiszta remény). Z a s i u s⁸⁴⁵ szerint az áru nem más, mint egy jövőbeli esemény reménye, vagyis a „*spes futuri eventus*”. C u i a c i u s D. 19,1,12-höz fűzött kommentárja szerint az eladó szerződésszegése esetén a remény hiúsul meg, és a kártérítés mértéke ekkor a helyben szokásos fogás bőségének (*piscaria copia loci*) értékéhez igazodik. Érdekes, hogy a „a holland Cuiacius”-nak is nevezett N o o d t *Opera Omnia* cím alatt kiadott, a reményvétel forráshelyeihez fűzött kommentárokban⁸⁴⁶ a számos szépirodalmi analógián kívül említésre érdemeset nem tár olvasója elé, ugyanakkor elsőként utal a hagyatékvetel párhuzamaira; álláspontja szerint az áru a dolog bizonytalansága (*incertum rei*).

Alappal feltehető, hogy a jövőbeli dolgok vétele és a reményvétel a doktorálók körében az „elegáns jogtudomány” hatására – mely a „*loco rei*” ötletével mintegy követ dobott az állóvízbe – „slágertéma” lett a XVII. században. *Endemann* véleménye szerint azonban a XVII-XVIII. századból fellelhető számos inaugurális disszertáció⁸⁴⁷ legnagyobb része legfeljebb csupán a gyűjtőmunka erényeivel bír, kifejezetten említésre érdemes nívót a doktorjelölt szerzők nem alkottak.

(b) A természetjogi, észjogi irányzat

A kötelmi joggal, s különösen az adásvétellel összefüggésben a természet- vagy észjogi irányzat jelentős alakjai – paradigmáiknál fogva mondhatni szükségszerűen – hasonló témaköröket tartottak kiemelendőknek, mint a kanonisták a maguk morálteológiai alapján. A vagyoni helyzetek egyes kötelmi alapú eltolódásai, megváltozásai, valamint ezek indokolhatósága központi helyen áll, ennél fogva a centrális kérdés az egymásra tekintettel járó szolgáltatások értékegyensúlya, ennek fenntarthatósága, felborulásának következményei, ill. megengedhetősége. Ezért vált újfent vagy éppen újólág kiemelt jelentőségű kérdéssé a *pretium justum* és a *læsio enormis* fogalmának kiterjesztőleg történő újraértelmezése, valamint a várt, a várható és a nem várt hasznok el-, ill. felosztása, az osztály szükséges vagy elejthető volta, továbbá az ügylet immanens kockázatainak viselése, elosztása, kivédése, vagy a *pretium periculi* fogalma stb.

Már ezekből is érzékelhető, hogy a reményvétel intézménye és jelensége *mirabili modo* „kézre jön”. A fent írt jogfogalmak történetileg objektíven megállapítható kikristályosodási helye éppen az az adásvétel, amelynek e speciális fajában a jogtudomány már hosszú századok óta egy *metajurisztikus* vagy *ajuridikus* – és pénzben csak viszonylagos nehézségek árán, esetről esetre, egyedi módon meghatározható értékű – fogalmat alkalmaz a pénz- és áruforgalmi élet e legjelentősebb ügyletének tárgyául.

⁸⁴³ STRUVE, Adam Georg: Syntagma iuris civilis. Francofurti / Lipsiae, 1692. Exerc. 23 Lib. 18 tit. 1. nr. 26: „*etiamsi captum de c u p l o e x c e d a t p r e t i u m n i h i l o m i n u s p r a e s t a r e v e n d i t o r c o g i t u r .*”

⁸⁴⁴ DUARENUS, Franciscus: Commentarii in varios Digestorum libros et titulos. Francofurti a. M., 1598. Ld. a D. 18,1-nél a Cap. II. alatt: „*cum quis emit iactum rethis spes loco rei est - e m i t s p e m m e r a m .*”

⁸⁴⁵ ZASIUS, Johann Ulrich: Opera omnia. Francofurti a. M., 1590. Tom. I. Lib. 9. tit. 2: „*potes tamen s p e s f u t u r i e v e n t u s e m i e t v e n d i .*”

⁸⁴⁶ NOODT, Gerard: Opera omnia. Lugduni, Luzac, 1760. 308.

⁸⁴⁷ Vö. ENDEMANN, 39⁷².

Az ugyanakkor részleteiben nem része a kutatásnak, hogy a remény bizonytalan jellegének (*incertum spei*) mint ügyleti alkatrésznek a kiterjesztő alkalmazásából mi s hogyan jut érvényre a kamatszabályozás, a pénz- és hitelügyletek vagy pl. a vállalkozás, a biztosítás tekintetében. Néhány jelenségről azonban majd mégis említést kell tenni.

(α) Hugo Grotius és kommentátorai

„A háború és a béke jogáról”⁸⁴⁸ c. opuszának a szerződésekről szóló fejezetében (2,12,1-6⁸⁴⁹) a típusos (*simplices*) és a vegyes (*compositi*) szerződések, előbbin belül az ingyenesek (*benefici*) és a szolgáltatások cseréjére irányuló visszterhesek (*permutatori*) fajáról értekezvén minden lehetséges kombinációban megvizsgálja az *in præsens* és az *in futurum*, a *dare*, a *facere* és a *præstare*, továbbá a *res* (tulajdonjog) és az *usu rei* (birtok, használat, haszonszedés) tárgyú szolgáltatások cseréjét.

Az, hogy a *típusos* szerződések körében nem bukkan fel sehol a reményfogalom, nem különös, az már ugyanakkor igen, hogy a *vegyes* szerződéseknel sem alkalmazza a fogalmat Grotius, holott itt foglalkozik a kockázat kérdésével pl. a tengeri kölcsön ürügyén. Ugyanígy hallgat a jogtudós az adásvételről szóló 2,12,15-19. pontokban is. A biztosítást (*assecuratio*) tárgyaló 23. alpontban úgy fogalmaz, hogy e szerződés nem lesz semmis attól, hogy a jogügylettel érintett tárgy létrejön vagy örökre elvész (vö. D. 19,1,11,18). Az e szerződésből eredő igények és a szolgáltatások egyensúlya tekintetében pedig azt az értéket kell általánosságban megbecsülni, amely egy ésszerűen bizonytalan káresemény bekövetkezése, hiszen ez a szerződés tárgya, nem a szolgáltatások cseréje.⁸⁵⁰

Grotius művével kifejezett eredmény hiányában is azért volt elengedhetetlen mégis foglalkozni, mert az ahhoz írott kommentárok szerzői – így pl. *Cocceius* vagy *Gronovius* – már alkalmazzák az *aleæ (sic!) emtio* vagy a *spes* fogalmát.

G r o n o v i u s az ügyletek szokásos tárgyának végleges megghiúsulása mint kockázat – melynek kivédése épp a biztosítás tárgya (*contractus avertendi periculi*) – tekintetében rámutat, hogy ez itt egyúttal a felek előnyére van. Éppen az ti. az ügylet lényege, hogy meghatározott, a jövőben bekövetkezéssel fenyegető károk egyidejűleg „a haszon reményével csábítanak” (*spe lucri alium illiciat in damnum certum*).⁸⁵¹

C o c c e i u s kommentárjában – amellet, hogy kifejezetten utal a D. 18,1,8,1-re – a biztosítói tevékenységet már egyenesen *veszélyvételnek* nevezi, s a kockázat vételének fogalmával azonosítja: „*emit enim periculum seu aleam*”.⁸⁵² A szerződésből eredő igények értékének meghatározása körében pedig a biztosítási esemény bekövetkezésének bizonytalanságára utal. Ugyanez, vagyis a dolog vagy a haszon esetleges megszerzésének reménye – „*æstimatio spei, scilicet æstimatio ipsius rei vel commodi in eventum percipiendi*”⁸⁵³ – képezi a becslés tárgyát a reményvétel, a jö-

⁸⁴⁸ GROTIUS, Hugo: De iure belli ac pacis. Tom. II. Lausanne, Bousquet, 1751. Aktuálisan nem volt hozzáférhető: GROTIUS, Hugo: A háború és a béke jogáról I-II. Ford.: BRÓSZ Róbert/DIÓSDI György/HARASZTI György / MURAKÓZI Gyula. 2. kiad. Budapest, Pallas/Attraktor, 1999

⁸⁴⁹ = Tomus II. Capitulus XII: I-VI.

⁸⁵⁰ GROTIUS, De iure belli ac pacis, 2,12,23: „*Contractus avertendi periculi, quem assecurationem vocant, omnino nullus erit si contrahentium alter rem, de qua agitur, aut salvam, quo destinabatur, pervenisse, aut periisse scriverit: non tantum ob paritatem, quam exigit contractuum permutatoriorum natura; sed quia propria materia hujus contractus est damnum sub ratione incerti. Periculi autem hujus pretium ex communi æstimatione petendum est.*” (II. kötet 669. o.)

⁸⁵¹ GRONOVIVS ad [aut periisse]: „*Qui fingit sese ut futurum metuere, quod jam evenit, quasi tamen evitari posset, ut spe lucri alium illiciat in damnum certum.*” Ld. GROTIUS, Tom. II. 669.

⁸⁵² COCCEIUS ad § 23. Ld. GROTIUS, Tom. II. 723.

⁸⁵³ COCCEIUS ad § 23. Ld. GROTIUS, Tom. II. 725.

vendő halfogás kockázatának esetében⁸⁵⁴ is. Cocceius szerint – s ez *Seneca* 10. levelének⁸⁵⁵ vagy *Varro* „de Lingua Latina”-jának⁸⁵⁶ már idézett sorai után nem meglepő – „a veszély a fenyegető kár, míg a remény a várt jó, az elvárt hasznos” („*periculum enim est damnum, quod metuitur, spes bonum, quod expectatur*”).⁸⁵⁷

(β) Samuel Pufendorf és Gottlieb Heineccius

P u f e n d o r f a „*De Jure Naturæ et Gentium*” c. művének⁸⁵⁸ a visszterhes szerződésekkkel foglalkozó fejezetében (Lib. V, Cap. V) külön paragrafust (6. §) szentel a reményvételnek, melyet az adásvétel „különös fajának” (*peculiaris genus emtionis*) nevez. A szerződést a felek vételárban történő megállapodása hozza létre, így a perfekt vétel – melynek tárgya nem egy meghatározott dolog, hanem a valószínű remény (*spes probabilis*) – érvényességét nem érinti, hogy utóbb maguknak a dolgoknak az értéke meghaladta-e, vagy jelentősen alulmúlta-e a vételárat.⁸⁵⁹

A 6. §-ban a plutarkhoszi és a diogenészi tripusz-mesére is utalt. Az eset főkérdése – „Kié a kincs?” – a vétel megállapodás szerinti tárgyához igazodik, mely lehet a halfogás („*piscium captura*”), vagy a hálövetés eredménye („*fortuna iactus*”). A szerződés tartalmának meghatározásához pedig a felek szándékát, ügyleti akaratát az összes körülményre tekintettel kell kutatni. Ezúttal arra kell figyelemmel lenni, hogy az ilyen vételekben a felek nyilvánvaló szándéka nem irányulhat kincsek, csak halak fogására, hiszen az előbbi teljesen szokatlan eset.⁸⁶⁰ Nem kevesebbre adott tehát Pufendorfnak alkalmat a tripusz meséje és a reményvétel ideája, mint az ún. n y i l a t k o z a t i e l v megfogalmazásával az akarati elv meghaladására: e szerződés értelmezésekor az a döntő tehát, hogy a feleknek a szerződést létrehozó jognyilatkozatokat hogyan kellett a forgalmi szokások alapján érteniük.

A továbbiakban a reményvétellel párhuzamos esetként jelölte meg az *emptio per aversionem*-et. Tagadhatatlanok a párhuzamok a reményvétel és az átalányaras vétel között: így a szokásosnál magasabb ügyleti kockázat és alacsonyabb ár kettőse, a perfektuálódás mikéntje, a veszélyátszállás különös értelmezése, a hallgatólagos lemondás a szavatossági igényekről stb. Ez az egyenlősítés azonban – miként a biztosítás, az eltartás esetében is – valójában a jogirodalom tévedései közé tartozik, hiszen nem lehet elvonatkoztatni attól, hogy a *per aversionem* történő vétel valójában *emptio rei*, azaz *dologvétel*, s nem reményvétel. Ezt támasztják alá a korábban már megvizsgált *Digesta*-forráshelyek is (vö. III.3.B.c).

H e i n e c c i u s az „*Elementa Iuris Naturæ et Gentium*” c. munkájának I. könyvében (359. §⁸⁶¹) röviden – a tripusz-mesével együtt – emlékezik meg a reményvételről, melyet azok közé a visszterhes szerződések közé sorol, amelyekben az érvényes-

⁸⁵⁴ COCCEIUS ad § 23: „*Atque ea est vera æstimatio aleæ. Uti ergo si quis iactum piscium emit, æstimatio quidem sit eius, quod capi solet, sed cui incertitudo eventus plurimum detrahit.*” Ld. GROTIUS, Tom. II. 725.

⁸⁵⁵ SENECA, Ep. mor. X,2: „*spes enim incerti boni nomen est.*”

⁸⁵⁶ VARRO, de Ling. Lat. VI,7,59: „*Etiam spes a sponte potest esse declinata, quod tum sperat, cum quod volt, fieri putat; nam quod non volt, si putat, metuit, non sperat.*”

⁸⁵⁷ COCCEIUS ad § 23. Ld. GROTIUS, Tom. II. 726.

⁸⁵⁸ PUFENDORF, Samuel: *De Jure Naturæ et Gentium*. Francofurti a. M., Knoch, 1741. 691-692.

⁸⁵⁹ PUFENDORF, 691: „*non certa res, sed probabilis tantum spes emitur, cui ex conventionem contrahentium pretium consistuitur. Neque vitatur talis emtio, ubi postea ipsa res pretium superaverit, aut multum infra fuerit.*”

⁸⁶⁰ PUFENDORF, 692: „*Nam in omni contractu interpretando oportet respicere mentem contrahentium. Atqui heic non utique de extrahendo auro, sed de piscibus fuerat cogitatum. Nec obstat, quod heic alea quædam versetur. Nam illa extenditur tantum ad quantitatem piscium extrahendorum; non autem quodvis genus rerum, quod inusitato casu in rete incidere potest. Ergo mensa illa sequiebatur legem thesaurorum.*”

⁸⁶¹ HEINECCIUS, Johann Gottlieb: *Elementa Iuris Naturæ et Gentium*. Halae, Orphanotrophei, 1738. 296-297.

ségnek nem akadály a szolgáltatások értékaránytalansága. A *læsio* tehát nem játszik szerepet, mert az eredményt a „véletlen nyújtja” (*eventus offert*). Álláspontja szerint ilyen ügyletnek kell még tekinteni a magán- és nyilvános állami árverés (*auctio*, ill. *emtio sub hasta*), továbbá az *emtio per aversionem* és az *emtio spei* esetét. A reményvételt „szerencsevétel”-nek (*emtio fortunæ*) is nevezi.

(γ) Christian Wolff és az aleatórius szerződések tana

Wolff, a pandektajog és a természetjog nagy „összeházasítója” *Jus Naturæ... c.* műve V. részében egy rendkívül gazdag, mintegy másfél száz oldal terjedelmű fejezetet (Cap. II⁸⁶²; 286-503. §) szentelt a kockázatos ügyletnek (*de contractibus, qui aleam continent*). Wolff e fejezete a téma minden addigi, tudományos igényűnek nevezhető feldolgozásánál⁸⁶³ analógiaérzékenyebb és problémacentrikusabb. A szöveg tézisszerű, tömörítő elemzése emellett már csak azzal is indokolható, hogy a szakirodalom eddig – *Calonge*⁸⁶⁴ kivételével – totálisan elhanyagolta ezt a Wolff-kapitulust.

(i) A mű kiindulási pontja, hogy aleatórius az a szerződés, amelyben a felek valamilyen bizonytalan kimenetelű eredményről állapotodnak meg, s amelynek mintegy őspéldája a hálövetés megvétele, amelyben a jövőbeli fogás mennyisége bizonytalan.⁸⁶⁵ E *dare*- és/vagy *facere*-tárgyú kötelmekben a véletlen határozza meg, hogy mi lesz végül a szolgáltatás tárgya, vagy hogy lesz-e egyáltalán.⁸⁶⁶ Az ilyen ügyletek a természetjog alapján is *megengedettek*, hiszen *csak a tulajdonos akaratától függhet* az, hogy a maga jogát másra milyen feltételekkel kívánja átruházni. Nem önmagában a kockázatos mód teszi ugyanis az ügyletet tilossá, hanem az, ha egyébként meg nem engedett szolgáltatásban állapotodnak meg kockázatos módon.⁸⁶⁷ A visszerhes ügyletek esetében elengedhetetlen ugyan a szolgáltatások relatív értékarányossága („*æqualitas*”), a felek egybehangzó ügyleti akaratán alapuló kockáztatás azonban önmagában mégsem tilos, mert a felek itt is egyaránt részesei lehetnek mind a hasznok reményének (*spes lucri*), mind a veszteségek rémének (*metus damni*).⁸⁶⁸

(ii) Wolff igen részletesen (295-374. §⁸⁶⁹) vizsgálta a különféle szerencsejáték-ügyleteket (*contractus sortis; lotaria; rota fortunæ* [Glücksrad]; *contractus lusorius, sponsio*⁸⁷⁰ stb.), ill. azok tipikus jogi problémáit, mint pl. a sorsjegyár és a nyeremény viszonya, kockázatosztás a játéktársaságokban stb. A *játékügyletek* álláspontja szerint voltaképpen *adásvételek*, amelyekben az *áru a játékjog (jus sortiendi)*, s ennek pénzbeli ellenértéke vételár. A nyertes (*victor*) joga a nyereményre (*præmium*) tehát független az adásvételi kontextustól, annak mindössze a *nyeremény reménye* (350. §: *spes præmiorum*; 370. §: *spes lucri*) a része, mely a játékjogból fakad.

⁸⁶² WOLFF, Christian: *Jus Naturæ methodo scientifica pertractatum*. Magdeburg, Renger, 1745. 189-340.

⁸⁶³ Zömmel inaug. disszertációk, pl.: BAUDIUS, Leonhardus: *Iustitiam emptionis aleæ*. Altdorfi, Meyer, 1685. Cap. III. nr. 9-15; WARNER, Jacobus: *De emptione spei*. 1704. Cap. VI; RHEDEN, Casparus: *De emptione spei et rei speratæ*. Bremæ, Brauer, 1712. Cap. III. § 6.

⁸⁶⁴ CALONGE, 131-141.

⁸⁶⁵ WOLFF, 286. §: „*Contractus aleam continentales dicuntur illi, quibus super incerto eventu convenitur ... Si convenitur de pretio pro jactu retis solvendo ... quænam piscium captarum quantitas sit futura.*”

⁸⁶⁶ WOLFF, 287. §: „... *ab eventu suspenditur, quod dari vel fieri, vel etiam non dari, vel non fieri debet.*”

⁸⁶⁷ WOLFF, 288. §: „... *Contractus aleam continentales naturaliter in se illiciti non sunt jure externo, modo hoc dare vel facere naturali lege non sit prohibitum. Etenim naturaliter a domini voluntate pendet, quomodo jus quoddam suum in alterum transferre ... non ideo illicitus est, quia aleam continet, sed quia in eo convenitur de eo, quod in se illicitum est ...*”

⁸⁶⁸ WOLFF, 291. §: „*Si in contractu ... æqualitas observanda, spes lucri et metus damni ab utroque contrahentium parte idem esse debet...*” 292. §: „*In contractu oneroso, qui aleam continet, ea esse videtur contractuentium voluntas ...*”

⁸⁶⁹ WOLFF, *Jus Naturæ*, 195-257.

⁸⁷⁰ Vö. 371. §: ami itt – „*vernaculo sermone dicitur*”, azaz „honi kifejezéssel” – nem más, mint a fogadás (*die Wette*). Ld.: WOLFF, *Jus Naturæ*, 255.

(iii) Az adásvétel, ill. a pénzkölcsön fogalmával – az egyező eredet folytán – leírható biztosítási és ilyen célú ügyleteket – amelyek szintén „*aleam continentes*” – a 375-419. §-okban⁸⁷¹ tárgyalja. Az adásvétellel „egyenértékű” (*æquipollet*) az *assecuratio*,⁸⁷² a kölcsönnel pedig a *fœnus nauticum*, mely a tengeri szállítást, ill. a *fœnus quasi nauticum*, amely az egyéb szállítmányokat biztosítja.

Az *assecuratio* nevű szerződésben áru a veszély elhárítása („*aversio periculi*”), ill. a magyarázat szerint a kárért való helytállás (*qui se obligat se præstandum casum fortuitum*), vételár pedig az ezért fizetett pénz, díj.⁸⁷³ A biztosítás és a reményvétel Wolff szerint abban analóg, hogy valami bizonytalant, meghatározatlant vesznek bizonyos, meghatározott vételárért.⁸⁷⁴ A „biztosítási eseményeket” (ti. *periculum*) aszerint is osztályozza, hogy bekövetkezésük esélye logikai-matematikai valószínűségi számítással definiálható-e vagy sem. Mivel mindez kihatással van az ellenérték (ti. *pretium*) meghatározására is, a *pretium-periculum* felek által befolyásolható viszonya, aránya tehát az ügyleti kockázatosságot keretezi.⁸⁷⁵ E kalkulációkkal a felek – biztosító (vevő) és biztosított (eladó) – csakúgy képesek keretek között tartani a maguk kockázatát, miként a reményvételben az ár kalkululus, hiszen a fogások vagy a biztosítási esemény objektívizálódása valójában mindkét esetben a „*casus fortuitus*”, a „kiszámíthatatlan véletlen” hatalma alatt áll.

Célszerűnek tűnik ezt a szakirodalomban később divatossá váló – valóságosan is tetszetős – analógiát kritikusan megközelíteni, a párhuzamossági koncepció helytelen voltát ugyanis az ügyleti szolgáltatások, ill. az ügyletek valódi céljának eltérései oly nyilvánvalóvá teszik. A reményvételben a szolgáltatás: „*do ut facias [et des]*”, a biztosításban pedig: „*do ut præstes*”. Utóbbinál tehát a bizonytalan esemény (*periculum, damnum*) bekövetkezése a helytállást átfordítja pénzszolgáltatássá, a reményvételnél ugyanakkor a bizonytalan esemény (*captus*) bekövetkezése a *facere*-szolgáltatást (*iactare retem*) nem fordítja át, hanem *mellé*, egyenrangú kötelezettségként a fogás dare-szolgáltatását keletkezteti (Celsus D. 19,1,12: *quod extraxit piscium reddere*). Ezekkel korrelál az ügyletek valódi célja is: reményvételben a „jövőbeli dolgok” tulajdonának megszerzése (feltételes dare=kötelmi váromány), a biztosításnál pedig tisztán a kár-, ill. a kockázatmérséklés. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a biztosítási szerződésnek nem a biztosítási összeg megszerzése a célja: ha erről volna szó, az éppen jogi abúzusra – pl. csalásra vagy megtévesztésre, de minimálisan joggal való visszaélésre – utalna.

Mindezek mellett említésre érdemes, hogy a reményvétel vegyes *eladói* szolgáltatásának (*facias et des*), továbbá az ajuridikus árunak (*spes mint váromány*) a megengedettségéből dogmatikailag nem helyes arra következtetni, hogy mindenféle szolgáltatás (itt: *præstare*) felfogható áruként, és hogy szinte minden egyes szerződés leírható az adásvétel fogalmi kritériumaival. A kötelmi jog dogmatikája szempontjából ugyanígy teljesen téves – noha napjainkban is divatos – pl. a „banking”-szolgáltatások vagy a befektetési-ügyletek azonosítása az adásvétellel (ld. „szolgáltatásvétel”, avagy „portfólió-vétel”).

⁸⁷¹ WOLFF, Jus Naturæ, 257-287.

⁸⁷² 414. §: „*Quod in assecuratione datur, usura non est. ... quod vero pro susceptione periculi datur, non datur pro usu pecuniæ creditæ.*” WOLFF, Jus Naturæ, 283.

⁸⁷³ 376. §: „*Quoniam assecuratione unus in se suscepit periculum, alter pro hoc facto certum lucrum capit; unus contrahentium se obligat ad præstandam indemnitate[m], si casus contingat, alter pure se obligat ad certum quid dandum.*” 378. §: „*Assecuratio æquipollet emtioni venditioni, in qua periculi aversio respondet merci, quod de ea de causa datur, pretio.*” WOLFF, Jus Naturæ, 258-259.

⁸⁷⁴ 378. §: „*... periculum sit incertum, adeoque incertum ematur pro certo pretio: idem etiam obtinet in emtione spei, de qua deinceps decimus.*” WOLFF, Jus Naturæ, 259.

⁸⁷⁵ 378. §: „*... Enimvero probabilitas existentiae casus difficultatem maximam facessit, si exacta observari debeat æqualitas. Pendet enim ea a calculo probabilium, qui ut in aliis negotiis humanis, ita etiam in præsentis nondum satis in potestate est. ... Non omnes calculi, qui Mathematicorum ingenio et industria eruuntur, in communi praxi usum habent. ...*” WOLFF, Jus Naturæ, 259.

(iv) Az *alimentációs* és *aleatorius* eltartási szerződéssel (*contractus vitalitius*) a 420-458. §-ok⁸⁷⁶ alatt foglalkozott Wolff. Megállapította, hogy a certumért nyújtott eltartás „futamideje” mint az ember életének hossza, és így a ráfordítás mértéke bizonytalan.⁸⁷⁷ Mégsem azonosította – helyesen – e szerződést kifejezetten a reményvétellel. Ugyanakkor ezt az ügyletet is az adásvételi optikában szemlélve rámutatott, hogy a szolgáltatások értékegyensúlyának felborulása sem kötelezettséget, sem jogot nem keletkeztet (431-434. §).

(v) A 459-485. §-ok⁸⁷⁸ alatt a bányaművelési részjogosultság (*pars metallica, kuckus*), mely álláspontja szerint jogilag *ingatlan*nak tekintendő (465. §), megszerzésére irányuló visszterhes ügyletet (*contractus metallicus* v. *emtio kuckuum*) tárgyalja, melynek lényege a bizonytalan, j ö v ő b e l i b á n y a h o z a m m e g v é t e l e . A bányatársulatot létrehozó felek kétféleképpen állapodhatnak meg. Egyrészt úgy, hogy az ércbánya (*metallifodina*) fölött osztatlan közös tulajdont szereznek (*condomini fodinæ*), és az eszerint fennálló eszmei hányadok szerint részesednek a bányáhozamból (*reditus kuckuum*), amely itt nem tekinthető jogi értelemben gyümölcsnek (466. §). Másrészt pedig úgy, hogy a bányatulajdon megszerzése nélkül eszmei hányadok szerint megosztott bányaművelési részjogot „vesznek” (*condomini kuckuum*) a tulajdonostól vagy a koncesszió jogosultjától. Mindkét esetben a pénzbeli hozzájárulás az ún. *symbola* (*Zubufe*, kvázi vételár).⁸⁷⁹

Utóbbi eset könnyűszerrel párhuzamba állítható a reményvétellel (*spes symbolæ*).⁸⁸⁰ Ennek a párhuzamosságnak pedig nagy jelentősége lesz pl. a louisianai Civil Code 1995-ben hatályba lépett – a kőolajkitermelési gyakorlat igényelte – módosításában. A párhuzam lényege az, hogy amikor a „vevő” a föld méhe adott fajú, bizonytalan mennyiségű⁸⁸¹ kincsének kitermelési jogáért fizet, kétféleképpen is „üres maradhat a hálója”: vagy nem egyezik a nyersanyag faja (kőszénre fizettek, de bauxitot találtak, vagy aranyra szerződtek, de ezüstöt leltek), vagy egyezik ugyan, de a mennyisége – objektíve, vagy a befektetett pénzhez képest – jelentéktelennek bizonyul (*metus decrementi*⁸⁸²). Ha ilyenkor a kitermelési jog ellenértéke, a vételár (*pretium kucki*) független a bányászati hozamtól, minden bizonnyal reményvételtől – a hozam vagy növekmény reményének (*spes reditus*⁸⁸³ v. *spes incrementi*⁸⁸⁴) vételéről – van szó: *pretium ejus [sc. kucki] determinandum est ex spe reditus et propinquitate ejusdem*⁸⁸⁵.

⁸⁷⁶ WOLFF, *Jus Naturæ*, 291-311.

⁸⁷⁷ 431. §: „*Quamvis vero duratio reddituum vitalitiorum incerta sit, quippe ad terminum vitæ alicujus persona restricta, qui omnino incertus est...*” WOLFF, *Jus Naturæ*, 292.

⁸⁷⁸ WOLFF, *Jus Naturæ*, 311-329.

⁸⁷⁹ 460. §: „*Quoniam kuckus est pars in fodina communi indivisa; qui kuckum habet, pro ea parte dominium in fodina habet, consequenter in metallis in ea contentis, sed communi sumtu eruendis ac præparandis.*”

462. §: „*Pecunia, quam conferre tenetur kuckuum domini in metalla eruenda et præparanda impendendam, a nobis symbola metallica appellatur ... Quoniam metalla ex fodina eruta et præparata sunt dominorum kuckuum ... quamdiu metallorum pretium deficit ab impensis in ea eruenda et præparanda faciendis, aut nihil metalli eruitur, symbolam conferre tenentur kuckuum domini.*” WOLFF, *Jus Naturæ*, 311-312.

⁸⁸⁰ 463. §: „*... Quamdiu adeo pretium metallorum ex fodina erutorum ac præparatorum non excedit sumtus in ea eruenda ac præparanda faciendos, reditus kuckuum nulli sunt, consequenter symbolæ spe reddituum conferuntur.*” WOLFF, *Jus Naturæ*, 313.

⁸⁸¹ 467. §: „*Contractum metallicum vocamus, quo ita convenitur, ut dominium pro parte in metallifodina in nos transferatur et nos vicissim obligati simus ad metalla, quæ in fodinis latent, aut latere putantur, nostro sumtu eruenda ac præparanda.*”

468. §: „*Quoniam incertum est, quantum metalli lateat in fodina, consequenter num reditus kuckorum sint ontinendi et quanti, an vero symbolarum jactura nunquam sit reparanda, in contractu metallico super eventu incerto convenitur, quo stare tenentur contrahentes, consequenter contractus metallicus est contractus, qui aleam continet.*” WOLFF, *Jus Naturæ*, 316.

⁸⁸² WOLFF, *Jus Naturæ*, 329-340.

⁸⁸³ 474-476. § WOLFF, *Jus Naturæ*, 319-322.

⁸⁸⁴ 475. §: „*Si kuckus venditur, cujus sunt reditus; pretium determinandum est ex eorum quantitate, ac spe incrementi, vel metu decrementi. ... Spes non minus incrementi, quam metus decrementi, tum etiam conjectura de reddituum stabilitate requirit*

(vi) Az utolsó „fejezet” (486-503. §⁸⁸⁶) már kifejezetten a r e m é n y v é t e l t tárgyalja, amelyben a vevő egy meghatározott cselekménysor bizonytalan kimenetelű eredményének megszerzéséért meghatározott vételárral tartozik, azaz röviden: „*est emtio rei acquirendæ incertæ*”. Wolff álláspontja az áru tekintetében „egyedien vevyes”: eszerint a reményvétel valójában d o l o g v é t e l , amelyben *az utóbb definiálódó tényleges fogással mint dologösszességgel szemben a megszerezni remélt dolgok incertum mennyisége funkcionál áruként: mercis loco*.⁸⁸⁷ A bizonytalan reménynek a vételárban megjelenő ellenértéke (*valor spei incerti*) pedig egy fogás tapasztalati, szokásos, rendes (*experientia, communiter, ordinarium*) mértékében állapítandó meg, s nem matematikai számításokkal. Amikor pedig olyan eredménnyel jár az actus, amellyel a megszokott körülmények között a felek nem számolhattak (pl. tripusz), a reményvétel erre a szerzeményre nézve érvénytelen.⁸⁸⁸ Példaként (494. §) felhoz eseteket, melyben a felek olyan kikötéseket tesznek, hogy fogás híján a hálövetés megismétlendő, vagy pedig a vételár és a kis fogás közötti értékkülönbséget megosztandó a vételárba beszámítással (ez valójában hibás teljesítésből eredő árleszállítási kikötés).

Később (496-497. §) utal rá, hogy amennyiben a felek a szerződést a *justum pretium* követelményével kötötték, szerződésük nem reményvétel, csak akkor az, ha a feleket kölcsönösen a nyereségvágy (*lucri cupiditas*) motiválja. A lehetetlen reményvételi szerződés érvénytelenségének kiküszöbölése végett a szerzendő javak tekintetében az eladónak tulajdonossá kell tudni válnia, így pl. – s ez már Wolff korának következménye – a halászat esetén halászati vagy vadászati jog (*jus piscandi v. venandi*⁸⁸⁹) jogosultjának kell lennie.⁸⁹⁰ Rámutat, hogy a vétel tárgya a szerzési jog (492. §: *jus acquirendi emitur*). Ebből pedig az következik, ha az eladó rendelkezik a halászati joggal, akkor a háló kihúzásának pillanatában a vevő szerez tulajdont, hiszen az áru nem maga a hal, hanem megszerzésének joga, vagyis maga a halászati jog volt, ezért az eladó csak mintegy a vevő helyett gyakorolta halászati jogát, melynek eredményéből származó javak szükségképpen a vevő által sajátíttatnak el.⁸⁹¹ Ez az álláspontja, mely tehát a foglalással szerzett dolgok mint *res suæ* átadásának kötelezettségét elejti, több releváns kérdést is felvet. Ezek közül a legfontosabb, hogy milyen dologi jogi helyzetben van az eladó a vevővel szemben, ill. a fogás tekintetében. E koncepció szerint ti. az eladó a halászat keretében valójában a vevő jogát gyakorolja, ill. a dolog tulajdonjogát az eladó birtokbalépésével a vevő szerzi meg. Vagyis: az eladó mint engedményező a vevőnek mint engedményesnek képviselője-e a halászat során, ill. a dolgok tekintetében birtokos-e vagy birtokközvetítő birlaló-e csupán. Hiszen ha a maga jogát gyakorolja,

rationes probabiles, quales rerum metallicarum peritis longa experientia innotuerunt.”WOLFF, Jus Naturæ, 320-321.

⁸⁸⁵ 474. § WOLFF, Jus Naturæ, 319.

⁸⁸⁶ WOLFF, Jus Naturæ, 329-340.

⁸⁸⁷ 489. §: „*Etenim in emtione spei ita convenitur, ut tuum sit, quod eo actu, super quo contrahitur, sed in quo eventus dubius est, acquiretur, adeoque mercis loco est id, quod acquisitum iri speratur. ... experientia constet, quantum sit pretium eorum, qui communiter uno jactu extrahi solent, et id præsumatur, quod ordinarium est, non vero quid extraordinarium. ... non est inquirere, quomodo valor spei incerti in rigore mathematico determinari debeat ...*”WOLFF, Jus Naturæ, 331.

⁸⁸⁸ 490. §: „*Quodsi adeo casu extraordinario aliquid acquiritur, quod istiusmodi actu acquiri alias minime solet, cum de eo cogitari non potuerit, ideo nec dici potest, quod emtor et venditor consenserint in hoc, ut id sit emtoris. Perinde est, ac si super actu isto contractum minime fuisset, consequenter emtio spei in hoc casu non valet.*”WOLFF, Jus Naturæ, 332.

⁸⁸⁹ A *jactus missilium* esetét megvizsgálva (500-503. §) a *traditio ad incertam personam* ideája mellett foglalt állást, ugyanakkor a javakat felszedőket, a birtokba vevőket dologfoglalóknak (*occupaturus*) nevezte: ez jelentős diszkrépancia.

⁸⁹⁰ 491. §: „*.... Similiter si quis tecum convenit, cui jus venandi non est, ut feræ captæ suæ sint por eo pretio, de quo convenit: emtio spei nulla est.*”WOLFF, Jus Naturæ, 333.

⁸⁹¹ 492. §: „*Si emtio spei contrahitur super jactu retis, proprie emitur jus acquirendi pisces, qui eodem fuerint capti. Si enim tibi competit hoc jus, pisces, qui capiuntur, statim tui sunt, quamprimum reti extrahuntur.*”WOLFF, Jus Naturæ, 334.

akkor a birtokba lépéssel *ipso facto* elsajátít, ha pedig másét, akkor csak detentor lehet. Ennek tisztázása fontos lett volna az egyébként tetszetős teoréma alátámasztásához.

Álláspontja szerint továbbá a reményvétel fogalmába az *iskolapéldákon kívül* beletartoznak a játékügyletek, továbbá a jövőbeli bányahozam, a következő évi termés vagy gyümölcs megvétele,⁸⁹² miként az *emtio per aversionem* is.⁸⁹³ Figyelmét nem kerülte el a társaság analógiája sem: „*societas super emtione spei contracta*”, ha hárman szövetkeznek a hasznok és veszteségek közös megosztására.⁸⁹⁴

Wolff téziseinek hosszabb tárgyalására azért is szükség volt, mert ezek a tanok alapozták meg az aleatórius, avagy szerencseszerződések fogalmát és rendszerét, mely azt követően – vagy a reményvétellel együtt, vagy anélkül – több természetjogi törvénykönyvbe bekerült, de felvette normái közé több hatályos kódex (pl. Code civil, ABGB) is.

Noha a „*de aleatoribus*” már a Digestában is önálló és a reményvételtől messze fekvő titulus (D. 11,5) volt, a kategóriák középkori összemosása után valószínűleg Wolff nyomán vált ez a differenciálás általában elfogadott nézetté – függetlenül attól, hogy a szerzők hazájában országos vagy partikuláris területi hatályú, recipiált vagy eredeti kódex, ill. partikuláris tárgyi hatályú törvény vagy pedig a gemeines Recht kormányozta-e a magánjogot.⁸⁹⁵ A reményvétel eszerint tehát aleatórius ügylet, de nem játékügylet. Nem kevesen azonban még a XIX. században is reményvételnek tekintették a szerencsejátékot (pl. a porosz és vesztfáliai jogban, ill. néhány szerző a jus communéban is),⁸⁹⁶ *s ez a téves nézet napjainkban is – széltében-hosszában – tartja magát.*

(c) A német praktikusok és az usus modernus

Az usus modernus-t megelőző német praktikusok közül kiemelendő Struve mellett Brunemann pandekta-kommentárja.⁸⁹⁷ Eszerint a reményvétel feltétlen adásvétel (*purus contractus*), s mivel az áru a remény, a fogás el is maradhat.

⁸⁹² 486. §: „*Emtio spei dicitur contractus, quo ita convenitur, ut, quod certo actu, in quo eventus dubius est, fuerit acquisitum, tuum sit, et tu pro eo, quod incertum est, pretium certum solvas. Vel brevius: Est emtio rei acquirendæ incertæ. ... Huc etiam referri potest, si emas fruges aut fructus arborum futuri anni, cum nondum certum sit, quanti sint nascituri, immo an ulli nascituri. Ita etiam emi poterat lucrum, quod ex lusu speras. Cum hoc contractu ex parte conventi contractus metallicus...*” WOLFF, Jus Naturæ, 329.

⁸⁹³ 499. § WOLFF, Jus Naturæ, 338.

⁸⁹⁴ 495. § WOLFF, Jus Naturæ, 336.

⁸⁹⁵ A kisebb jelentőségű szerzők időrendi sorrendben pl.: WITTICH, Heinrich Georg: Einfaches System des heutigen Civilrechts. Bd. I. Frankfurt am Main, Wilman, 1805. 391-394; HAUBOLD, Christian Gottlieb: Institutionum iuris Romani privati historico-dogmaticarum lineamenta observationibus maxime litterariis distincta. Lipsiæ, Hinrichsii, 1826. 401-404; MÜHLENBRUCH, Christian Friedrich: Lehrbuch des Pandekten-Rechts. Theil II. Halle, Schwetschke, 1836. 412-414; MÜHLENBRUCH, Christian Friedrich: Doctrina Pandectarum. Bruxelles, Hauman, 1838. 375; ROßHIRT, Conrad Franz: Gemeines deutsches Civilrecht. Theil II. Heidelberg, Groos, 1840. 478-481; MITTERMAIER, Carl Joseph Anton: Grundsätze des gemeinen deutschen Privatrechts. 6. Ausg. Regensburg, Manz, 1843. 72-125; BENDER, Johann Heinrich: Handbuch des Frankfurter Privatrechts. Frankfurt-am-Main, Baer, 1848. 460-470; CRETSCHMAR, Cornelius: Das Rheinische Civilrecht in seiner heutigen Geltung. Düsseldorf, Bagel, 1883. 445-449; Praktisches Handbuch des Rheinischen Civilrechts. Mülheim a. d. Ruhr, Bagel, 1887. 300-301; WENDT, Otto: Lehrbuch der Pandekten. Jena, Fischer, 1888. 634-637.

⁸⁹⁶ Kronologikus sorrendben pl.: RUNDE, Justus Friedrich: Grundsätze des allgemeinen deutschen Privatrechts. Göttingen, Dieterich, 1791. 140-145; DANZ, Wilhelm August Friedrich: Handbuch des heutigen deutschen Privatrechts. Bd. 2. Stuttgart, Löflund, 1800. 305-332; TITTMANN, Ernst: Handbuch für westphälische Notarien. Bd. 2. Göttingen, Vandenhoeck/Ruprecht, 1811. 339-344; RUNDE, Justus Friedrich: Grundsätze des gemeinen deutschen Privatrechts. Göttingen, Dieterich, 1817. 191-199; HIERSEMENZEL, Carl Christian Eduard: Vergleichende Übersicht des heutigen römischen und preußischen gemeinen Privatrechts. Bd. 2. Berlin, Hempel, 1855. 349-358; KUNKE, Johannes Emil: Theorie und Casuistik des Gemeinen Civilrechts. Bd. III. Leipzig, Baumgärtner, 1864. 758-777; POST, Albert Hermann: Entwurf eines gemeinen deutschen und hansestadt-bremischen Privatrechts auf Grundlage der modernen Volkswirtschaft. Bd. II. Bremen, Gesenius, 1870. 205-209; ENGELMANN, Arthur: Das Preußische Privatrecht in Anknüpfung an das gemeine Recht. Breslau, Koebner, 1883. 262-264.

⁸⁹⁷ A D, 18,1,8,1-hez és a D. 19,1,12-höz. Ld. BRUNNEMANN, Johannes: Commentarius in Leges Pandectarum. Francofurti a. M., Meyer, 1683. 696-697. és 735-736.

Ennek analógiájaként utal arra az esetre, amelyben a vazallus örökösének élethossziglan, évi ezer guldenért átengedi földhasználati jogát, azonban ez a földből csak kevesebb bevételhez jut. Ekkor a kockázatot viselni tartozik, de csak a földbér feléig; a magas hozam ugyanakkor a vevő haszna. Mindez érvényes szerinte a bányakoncesszió esetére is. A rendes körülmények között ésszerűen nem várható eredmény, pl. kincslelet (tripusz-analógia) esetére a vétel e részében semmis: bármekkora is a halogás, az a vevő haszna, azonban a hálövetés elvárhatatlan előnye az eladónál marad.

Az *usus modernus* atyja, Stryk az óvadékról írott tanulmányában⁸⁹⁸ a humanisták álláspontját erősítette meg: „*est enim hic spes vel alea loco rei venditæ*”. Nagyhatalmú Specimenjének egyik folytatásában (Continuatio altera) a *tel-quel* hagyatékvtétel esetében előforduló evictióról – vagyis arról, hogy a hagyatéki hitelezők érvényesítvén igényüket kiüresítik az „árut”, passzívva teszik a vagyont – annyit jegyez meg a jogtudós, hogy ilyenkor az áru a „mezítelen”, a pusztá remény (*nuda spes*), ezért nincs az eladónak jogszavatosi kötelezettsége.⁸⁹⁹ A jogszavatosi felelősség kizárt voltáról szóló további fejtegetésekben a játékügyletekre (*venditio in ludo, emere in alea*) utal. A jövőbeli gyümölcsök adásvétele körében csupán arról az azóta is fennálló gyakorlatról emlékezik meg, melyben a kereskedők a jövőbeli termények megvételekor a várt és a valós termés közti árrést mint veszteséget a termelőre hárítják (*cessare læsio*).⁹⁰⁰

Egy évszázados ugrást követően a hatalmas Glück-Hellfeld-kommentár – a „múfajból” következőleg – szigorúan követi a források szavát. Eszerint a reményvétel egy bizonytalan eredmény pusztá reménye feletti szerződés.⁹⁰¹ Helyes értelmezésének megfelelően kirekeszti a reményvételt a „D. 11,5: de aleatoribus” címszó alatt tárgyalt szerencsejáték-ügyletek (*Spielschulden, -verträge, -geschäfte*) köréből, noha megállapítja a *conventio aleæ* kategória létezését, amely magába foglal minden olyan szerződést, amelyet valamely jövőbeli, bizonytalan eredmény végett kötöttek a felek.⁹⁰²

(d) A pandektisztika

Az érett pandektisztika magánjogtudományra gyakorolt hatásai és jogtudósainak érdemei természetesen meg nem kérdőjelezhetők. Mégis megállapítható, hogy a reményvétel eddig kirajzolódott „tanához” a pandektisztika a kortárs irányzatok (humanizmus, természetjog) eredményeihez képest újat nem tett hozzá. Ezek az eredmények végső soron: az *aleatórius-ügylettan* kidolgozása, ill. a „*spes loco rei*” ötlete, végül Wolff álláspontja a *jus acquirendi rerum dominii* áruként történő elismeréséről.

A pandektajog tudományának eredményei a jól elkülöníthető – német és francia – irányzatok szerinti csoportosításban a következők szerint foglalhatók össze azzal az előzetes, elméleti megjegyzéssel, hogy a pandektatudomány *per se* aligha juthatott a Digesta-források szavával homlokegyenest ellentétes álláspontra. Egyedül az interpoláció-kutató irányzat néhány túlhajtott gyanúsításra hajló tudósa (pl. Beseler, Eisele, Vassalli, Longo; ld. III.2.A és III.3.D.a) lúgozta ki csupán a remény-ideát a reményvétekből.

⁸⁹⁸ STRYK, Samuel: Praelectiones Viadrinae de cautelis contractuum necessariis... Wittebergae, Meyer, 1698. Sect. 2. cap. 8. § 9. Vö. ENDEMANN, 38⁶⁷.

⁸⁹⁹ STRYK, Samuel: Continuatio altera usus moderni Pandectarum. Halae, Orphanotrophii, 1775. 751: „*nihil aliud enim venditum, quam nuda spes, perinde ut in iactu retis.*”

⁹⁰⁰ STRYK, Continuatio, 278-279. és 772.

⁹⁰¹ GLÜCK, Christian Friedrich: Ausführliche Erläuterung der Pandekten nach Hellfeld. Teil 4, Abt. 1. Erlangen, Palm'sche, 1796. 192: „... Vertrag über die bloße Hoffnung eines ungewissen Gewinnes”

⁹⁰² A reményvétel *sedes materiae*-jére csupán egy lábjegyzet erejéig utal. Vö. GLÜCK, Christian Friedrich: Ausführliche Erläuterung der Pandekten nach Hellfeld. Teil 11, Abt. 1. Erlangen, Palm, 1809. 325-374. Különösen: 325¹¹.

(α) A német pandektisztika

Az érett pandektisztika a témát rendszerint két helyen tárgyalja: a kötelem tartalma, közelebbről az ügyleti feltételek között, valamint az adásvétel általános szabályai, pontosabban az áru fajai körében (mindkettőnél pl. *Arndts*⁹⁰³). Ezen kívül – ekkor még ritkábban, a modern német magánjogi dogmatikában azonban már szabályként – előfordul a téma a tévedés és a lehetetlen szolgáltatás tanainál is. További általános vonás az, hogy a szerzők a reményvételt ugyan rendszerint aleatórius szerződésnek minősítik, mégis azok csoportjától (szerencsejátékok, biztosítás) elkülönítve írnak róla (vö. *Wendt*⁹⁰⁴).

(i) A *történeti jogi iskola* romanista ágazatát megalapozó *Hugo és Heise* munkái⁹⁰⁵ – közismert érdemeik mellett is – a kellő differenciáltság hiányában nem szólnak még érintőleg sem a jövőbeli dolgok vételének problémaköréről.

Savigny hatalmas műve, a *System*⁹⁰⁶ mindössze egyetlen helyen utal a reményvétel sedes materiae-jére: a kötelmi szolgáltatás tárgyának releváns tulajdonságaival – létével – kapcsolatos lényeges tévedés, ill. a lehetetlen szolgáltatás körében. Nem érinti álláspontja szerint az ügylet érvényét, ha pl. az áru nemléte tudatában tettek a felek a kötelmet létrehozó egybehangzó akaratnyilatkozatot. A szintén igen jelentős, de befejezetlenül maradt kötelmi jogi művében nem érinti a témát.⁹⁰⁷

Thibaut Systemje – melyben a szerző a játékügyleteket mint *nuda pacta* egyébként még a szerződések köréből is kiemeli – nem foglalkozik a jövőbeli dolgok vételének problémakörével, így a reményvételt is érintetlenül hagyja.⁹⁰⁸

(ii) A *fogalomalkotó jogtudomány* előfutára, *Puchta* tankönyve⁹⁰⁹ is illeszkedik e sorba: a kérdéskört a szerződés mint kötelemfakasztó tény tartalmánál vizsgálja. A szerződés tartalma különös karaktert – az „*alea*” – nyer azáltal, hogy a felek a nyereséget vagy a veszteséget egy olyan bizonytalan körülményhez kötik, amely kifejezetten a szerződés célja, nem pedig egyszerű feltétel. Az „*alea*-karakterű” ügyleteket két csoportra bontja. Az elsőben az ügyletnek nem célja maga a kockázat, azonban a jogügyleti tárgy léte – *pactum spei* – vagy mennyisége – *pactum rei speratae* – bizonytalan (ide sorolja a biztosítást is). A második csoport a játékügyleteké, melyekben az ügylet célja, tárgya maga a kockázat. E felosztás ugyan nem újkeletű, *Puchta* álláspontja mégis említést érdemelt. Az „*alea*”-fogalmat ugyanis csupán a *nevesített* szerződéstípusok karakterét *módosító*, nem pedig *új* szerződéstípust – a reményvételt és a remélt dolgok vételét magába foglaló *aleatórius* ügyleteket – megalapozó tényezőnek tekinti. Ebből pedig az következik, hogy a reményvétel válik „remény-megállapodásként” gyűjtőfogalommá a szó – *pactum* – kánonjog által újrafogalmazott, *jus commune* (s nem a római jog) szerinti értelmében.⁹¹⁰ Önmagában azonban ez sem új, hiszen már kisebb jelentőségű szerzők is használták – noha nem paktumként – a „*Hoffnungskontrakten*” játékügyletektől helyesen elkülönülő, önálló kategóriáját bő fél évszázaddal korábban.⁹¹¹ E nézetek azonban az *emptio spei* téves kiterjesztései.

⁹⁰³ Mindkét helyen pl. *ARNDTS*, Ludwig: Lehrbuch der Pandekten. 2. Aufl. München, 1855. 346-347. és 440⁵.

⁹⁰⁴ *WENDT*, Otto Heinrich: Lehrbuch der Pandekten. Jena, Fischer, 1888. 605. és 634-637.

⁹⁰⁵ Ld. *HUGO*, Gustav: Lehrbuch der Geschichte des römischen Rechts bis auf Justinian. Berlin, Mylius, 1832; *HEISE*, Arnold: Grundriß eines gemeinen Civilrechts... Heidelberg, Winter, 1822.

⁹⁰⁶ *SAVIGNY*, Friedrich Carl von: System des heutigen Römischen Rechts. Bd. III. Berlin, Veit, 1840. 303.

⁹⁰⁷ *SAVIGNY*, Friedrich Carl von: Das Obligationenrecht als Theil des heutigen römischen Rechts. Bde. I/II. Berlin, Veit, 1851/53

⁹⁰⁸ *THIBAUT*, Anton Friedrich: System des Pandekten-Rechts. 5. Ausg. Bd. II. Jena, Mauke, 1818. 268-271. és 315-317.

⁹⁰⁹ *PUCHTA*, Friedrich Georg: Pandekten. 10. Aufl. Leipzig, Barth, 1866. § 258. 405-407.

⁹¹⁰ Ezért peresíthetősége a pusztá megegyezés kötelemfakasztó erején alapul, s lehet az ilyen megállapodás akár remény-adásvétel, akár remény-kölcsön stb.

⁹¹¹ *RUNDE*, Justus Friedrich: Grundsätze des allgemeinen deutschen Privatrechts. Göttingen, Dieterich, 1791. 140-145; *RUNDE*, Justus Friedrich: Grundsätze des gemeinen deutschen Privatrechts.

Egyebekben az irányzat nagyjainak – *Brinz*, *Dernburg* és *Windscheid* – pandektatankönyvei a reményvételt az adásvétel tárgya, közelebbről az áru minősége körében, a játékügyletektől és a jövőbeli dolgok vételétől – *emptio rei speratae* és/vagy *futuræ* – jól elkülönítve tárgyalják. Áru a „dolog lehetősége” (s nem a „lehető dolog” – így *Brinz*⁹¹²), avagy az „eredmény esélye” (*Dernburg*⁹¹³).

Windscheid álláspontja meglehetősen egyedi: a remény vagy a kockázat csupán gazdasági szempontból tekinthető árunak, ugyanis a reményvételben az eladó szolgáltatása nem a dolog megszerzésében, hanem pusztán az eladó által tett szerződéses akaratnyilatkozatban áll, amivel a vevő megelégszik.⁹¹⁴

Vangerow nagyhatású – ld. *O. W. Holmes*⁹¹⁵ – tankönyvében megfogalmazott álláspontja két helyen is vitatható. Egyrészt a reményvételt a „megszokott” helyen (az áru mibenléte) tárgyalva „*Hoffnungskäufe*” név alatt olyan kategóriát képez, amelybe a szerencsejáték is beletartozik.⁹¹⁶ Másrészt a már megvizsgált D. 9,2,29,3 (vö. III.1.A.b.β) és a D. 19,1,12 (vö. III.2.D.c) ellentmondásosságára mutat rá.⁹¹⁷ Előbbi esetben ugyanis a hajósok hanyagsága folytán összesodródott hajók által a halászhálóknak okozott pusztító dologi kárt, míg utóbbiban a háló kivetésének elmulasztása esetére a bizonytalan értékű fogás elmaradt hasznát is lehet perelni. *Vangerow* álláspontja téves. Nem áll ellentmondásban ugyanis az, hogy a felelősséget megalapozó kár-okok azonossága – legalább *culpa levis* azzal, hogy előbbi szerződésen kívüli (*actio legis Aquiliae*), utóbbi szerződészegéssel (*actio empti*) okozott kár – mellett az első esetben nincs, a másodikban pedig van mód *lucrum cessans*-t perelni. Ennek ti. éppen az az oka, hogy az utóbbi esetben az incertumot (remény, fogás, hálövetés) fogadta el a jurista áruként, így ennek bizonytalan értéke lesz a kártérítés mértékének alapja.

(iii) Az *érdekkutató jogtudomány* atyja, *Jhering* egyik, kora jogtudományi törekvéseit kritizáló, szatirikus stílusban – „von einem Unbekannten” – megírt levélben⁹¹⁸ a tulajdoni jogviszony erőszakolt konstrukcióját támadja. A „fonák helyzet” – miként arra egyébként közismert, hogy *Grosschmid* is rámutatott – a személy és dolog közötti hatalmi viszonynak a személy és személy közötti jogviszonná történő átalakítására vezethető vissza, melyből többek között az folyik, hogy a vagyonnak nem a dolog az alkotórésze, hanem az afölé kreált jogosultság. Számos intézmény (pl. nyugvó hagyaték, zálog) mellett éppen a reményvételt hívja fel. A kortárs jogtudomány, közelebbről *Sell*⁹¹⁹ túlpörgetett konstrukcionalizmusa ti. nem elégedett meg azzal, hogy az ügylet tárgyának – a rómaiak *Jhering* szerint helyes nézetének megfelelően – a pusztá reményt tekintse, hanem azt a reményre való alanyi joga-

Göttingen, Dieterich, 1817. 191-199; DANZ, Wilhelm August Friedrich: Handbuch des heutigen deutschen Privatrechts. Bd. 2. Stuttgart, Löflund, 1800. 305-332.

⁹¹² „... wenn aber der Kaufpreis ohne Rücksicht, ob das mögliche Ding zur Existenz kommt, oder nicht, versprochen, also gewissermassen die Möglichkeit des Dinges (emptio spei), nicht mehr bloß das mögliche Ding (emptio rei speratae), gekauft...” Vö. BRINZ, Alois: Lehrbuch der Pandekten. Abth. I. Erlangen, Reichert, 1857. 479.

⁹¹³ „Sehr verschieden ist der Hoffnungskauf, z.B. eines Fischzuges. Hier ist die Gewinnchance – die *alea* – das Äquivalent des Preises. Das Geschäft ist ein unbedingtes...” Ld. DERNBURG, Heinrich: Pandekten. 6. Aufl. Bd. II. Berlin, Müller, 1900. 255-256.

⁹¹⁴ „Daß die *spes* (die *alea*) den Gegenstand des Kaufvertrages bilde, sagen die Quellen selbst; aber damit ist nur der wirtschaftliche Gesichtspunkt bezeichnet. Das rechtliche Verhältniß ist, daß die Leistung des Verkäufers nicht in der Verschaffung der Sache, sondern in der von ihm abgegebenen Willenserklärung besteht, und der Käufer damit zufrieden ist.” Vö. WINDSCHEID, Bernhard: Lehrbuch des Pandektenrechts. Band II. 6. Aufl. Frankfurt am Main, Bütten/Loening, 1887. 474-475.

⁹¹⁵ HOLMES, Oliver Wendell: His Book Notices and Uncollected Letters and Papers. Ed. Shriver, Harry C. New York, Central Book, 1936. 19. és 120. skk.

⁹¹⁶ VANGEROW, Karl Adolph von: Lehrbuch der Pandekten. Bd. III. Marburg/Leipzig, Elwert, 1876. 424.

⁹¹⁷ VANGEROW, Lehrbuch, 41.

⁹¹⁸ JHERING, Rudolph von: Vertrauliche Briefe über die heutige Jurisprudenz. Von einem unbekanntem. 1. Brief: Über die civilistische Konstruktion. In: Scherz und Ernst in der Jurisprudenz. Wien, Linde, 2009. 3-17.

⁹¹⁹ SELL, Wilhelm: Ueber bedingte Traditionen. Zürich, Meyer und Zeller, 1839

sultással („Recht auf Hoffnung”) azonosította, hiszen a vevő vagyonába történő beépülésre csak alanyi jogok képesek. Fejtegetéseiből közvetve kiolvasható, hogy e nézet abszurditása már csak abból is következik, hogy a remény nem is „dolog”, mégis alkalmazzák rá a személy és dolog közötti helyzetre erőltetett személy és személy közötti viszonyt.

Jhering göttingeni professzortársa, Fr. M o m m s e n⁹²⁰ a nemlétező dolgok adásvételét a lehetetlen szolgáltatások, ill. az emiatt fellépő semmisség körében tárgyalja. A reményvételt a hagyatékeladás főszabályával (D. 18,4,7) állítja ellentétpárba. Utóbbinál ti. a dologi javak, az áru (hagyatéki jogosultság) hiányában a vételár *per conductionem* visszakövetelhető, előbbinél azonban semmilyen pereszközzel sem, mert ott áru a remény volt: ez utóbbi tehát nem érvénytelen ügylet.⁹²¹

(β) A francia pandektisztika

E körben elsőként a klasszifikáció szempontjából talányosnak is nevezhető XVII. századi D o m a t vizsgálendő. Domat ti. mind a humanisták, mind a természetjog képviselői körébe joggal sorolható, ugyanakkor „*Les lois civiles dans leur ordre naturel*” c. műve egyfelől megállja helyét a korai pandektisták művei között is, másfelől ebben tesz egyenlőségjelet a jusztiniánuszi római jog és a természetjog közé.

Nem meglepő ezek után, ha forrásszerű álláspontot foglal el: a vétel tárgya a bizonytalan remény (*espérance incertaine*), miként ha a halász eladja hálója kivetését, s nem fog utóbb semmit, a vétel érvényes, hiszen a vételár ellenértéke a fogás birtoklásának (itt: megszerzésének) joga (*droit d’avoir* – ld. Wolff).⁹²²

P o t h i e r az adásvételről írott traktátusában,⁹²³ amely ugyan nem a pandektajogi irodalom része, hanem a Code civil előkészítési anyaga, szintén az áru attribútumai között foglalkozik a témával. Vétel tárgya lehet minden testetlen dolog (*chose incorporelle*), vagyis követelés vagy jog, továbbá valódi adásvétel (*vrai contrat de vente*) tárgyává tehető az „egyszerű remény” (*simple espérance*) is, amikor határozott vételárért adják el a halfogást, a „halak reményét” (*l’espérance des poissons*). Mindez már csak azért is érdekes, mert a francia jogtudós szerint jogi szempontból a remény: dolog (*res incorporalis*).

Par excellence pandektista művében⁹²⁴ a „*venditio sine re*” fogalmánál ugyanakkor már akként kommentálja Pothier a dolog, a *res* jelentését, hogy az csak a fizikai léttel bíró jószágokra vonatkozik (*physice existente*). A kérdésre: „Van-e mód adásvételt dolog nélkül megkötni?”, ironikus igennel („*nimirum*”) felel, hiszen a reményvétel éppen ilyen dolog nélküli vétel, melyben egy „másfajú”, de *forgalmi értékkel bíró* és *ezért eladható* áru szerepel.⁹²⁵

⁹²⁰ Akivel egyébként egyazon évben született, ill. hunyt el (1818-1892).

⁹²¹ MOMMSEN, Friedrich: Beiträge zum Obligationenrecht. Abth. I. Braunschweig, Schwetschke, 1853. 151¹², 133³.

⁹²² DOMAT, Jean: Les lois civiles dans leur ordre naturel. In: Œuvres Complètes de Jean Domat. Tome I. Paris, Gobelet, 1835. 167: „Il arrive aussi quelquefois qu’on vend une espérance incertaine, comme le pêcheur vend un coup de filet avant qu’il le jette; et quoiqu’il ne prenne rien, la vente subsiste, car c’était l’espérance qui était vendue, et le droit d’avoir ce qui serait pris”.

⁹²³ POTHIER, Robert-Joseph: Traité du contrat de vente. Tom. I. Paris, Debure, 1772. 6-7: „Une simple espérance peut même être l’objet d’un contrat de vente: c’est pourquoi si un pêcheur vend à quelqu’un son coup de filet pour un certain prix, c’est un vrai contrat de vente, quand même il arriveroit qu’il ne prit aucun poisson; car l’espérance des poissons qui pourroient être pris, est un être moral qui est applicable, et qui peut faire l’objet d’un contrat de vente.”

⁹²⁴ POTHIER, Robertus-Josephus: Pandectae Justinianee in novum ordinem Digestae. Lugduni, Bernuset, 1782.

⁹²⁵ POTHIER, Pandectae, 489: „*Venditionem esse non posse sine re qua veneat? Nimirum quia et in hac specie est aliquid quod venit, scilicet spes, quæ et pretio aestimari et vendi potest.*”

(e) A már hatályban nem lévő fontosabb törvénykönyvek

E cím alatt három törvénykönyv, a bajor (1756), a porosz (1794) és a szász (1865) vizsgálendő, mivel ezek *tárgyi* hatályuk tekintetében a magánjog *korai, univerzalisztikus* kódexei közé tartoznak; az pedig, hogy *területi* hatályuk alapján már a *partikularitás* példái-e, vitatható. A vita eldöntéséhez az egyes államalakulatoknak a kódexek keletkezésekor (Bajor Választófejedelemség, Porosz Királyság, ill. Szász Királyság a Deutscher Bundon belül) alkotmányos berendezkedését volna szükséges megvizsgálni és összevetni egyéb, a XVIII-XIX. században kódexet produkált államok (pl. több svájci kanton, Franciaország, Ausztria) alkotmányos helyzetével. Mindez pedig nyilvánvalóan nem célja, de nem is valódi eszköze a kutatásnak. Csupán példálózva: a területi partikularitás inkább volna kizárható a lazább Svájci Államszövetség kantonjai tekintetében, mint a fent említett államok esetében. Ráadásul a kantonok „privatrechtliches Gesetzbuch”-jai még tárgyi hatályukban is relatíve univerzálisak. A kutatásból azért maradnak ki mégis, mert történelmi viszonylatú jelentőségük csekély, de legalábbis vitatható. Ezekon kívül a francia Code civil és az osztrák ABGB szintén *korai*, ill. mind területi, mind tárgyi hatályukat tekintve *univerzális* kódexek, melyek ráadásul igen *jelentősek* is, azonban ezek mindmáig *hatályos* jogszabályok, így a helyük a következő nagyobb (V.) fejezetben van.

A vizsgálatok helyszíneinek eszerint négy attribútumnak kell megfelelniük, ezek: a *korai*, XVIII-XIX. századi keletkezés, a területi és tárgyi *univerzalitás*, s ennek folytán a *törvénykönyvi* (kódex)jelleg, valamint a történelmi *jelentőség*. Az ilyen logika mentén kiválasztott törvénykönyvek (a Landrechtek esetében a kódex-jelleg megkérdőjelezhető) keletkezéstörténete, ill. *in toto* kodikális elemzése és összehasonlító értékelése nem része a kutatásnak. A vizsgálatok színtere kizárólag a jogszabályok hatálybalépéskor irányadó szövege és – néhány esetben – a jelentősebb kommentárok, nem pedig a kódexekre felépült bírói gyakorlat vagy az intézménykritikai jogirodalom.

(α) A bajor CMBC⁹²⁶ (1756)

Vizsgálataink tárgya a természetjog és az usus modernus határán álló⁹²⁷ kódex (a kutatásnak nem része az 1616. évi *bairisches Landrecht*) kötelmi jogi, IV. részében, az adásvétel különös nemei között, a tilos vételek, a harmadik személy dolgának eladása és a felülépítmény bontásra eladása után található a „Jövőbeli, vitás, bizonytalan dolgok eladása” c. titulusból [IV.4. 4. § (pr)-(7)⁹²⁸].

§ 4. Wenn Sachen Verkauft werden, welche nicht gegenwärtig, sondern nur in Hoffnung sind, z.B. künftige Früchte, Fisch-Züge, Vogelfänge und dergleichen, so mag sich 1. hierzu viel, wenig oder gar nichts ergeben, bleibt der Verkauf nichtsdestoweniger allzeit bei seiner Kraft, und zwar 2. ohne Unterschied inter spem et rem futuram, hat auch 3. weder Querela Læsionis enormis, noch eine Gewährschafts-Leistung oder Ædilitium edictum hierin statt, es wäre denn 4. ein anderes ausdrücklich bedungen, oder es unterbliebe 5. die angehoffte Sache aus Verschulden oder Veranlassen des Verkäufers, z.B. da er den verkauften Fisch-Zug oder Vogelfang verbindet, welchenfalls er den Käufer hierum schadlos

⁹²⁶ Codex Maximilianeus Bavaricus Civilis.

⁹²⁷ Vö. pl. KLEINHEYER, Gerd / SCHRÖDER, Jan: Deutsche Juristen aus fünf Jahrhunderten. 3. Aufl. Heidelberg, Müller, 1989. 153; SCHLOSSER, Hans: Grundzüge der Neueren Privatrechtsgeschichte. 9. Aufl. Heidelberg, Müller, 2001. 112-115; KOBLER, Michael: Bayerische Kodifikationen des Naturrechtzeitalters. In: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte. Hrsg. Erler, Adalbert. Bd. I. Berlin, Schmidt, 1971. 337.

⁹²⁸ DANZER, Max [Hrsg.]: Das Bayerische Landrecht vom Jahre 1756 in seiner heutigen Geltung. München, Schweizer, 1894. 234: „Von dem Verkauf künftiger, streitiger, ungewisser Sachen”.

*halten, mithin soviel prästieren muß, als man wahrscheinlichermaßen gefangen haben würde. 6. Hat es mit dem Verkaufe streitiger oder ungewissen Sachen, soweit sie für streitig oder ungewiss verkauft werden, die nämliche Bewandtniß.*⁹²⁹

A kódex tehát kifejezetten homogén módon, a „reménybeli dolgok vétele” fogalom alá rendezi mind a *spei*, mind a *rei speratæ emptio*-t, azok klasszikus példáira is rámutatva. Kimondja: a felértúli sérelem miatti megtámadás csakúgy kizárt, miként a kellék- és a jogszatosság, habár a felek másként is megállapodhatnak. Ilyen megállapodás híján az eladóval szemben bármilyen igénye a vevőnek csak akkor keletkezhet, ha magának az eladónak a szándékossága vagy vétkes gondatlansága vezetett az eredmény kimaradására. Ekkor a vevő kárát meg kell téríteni a valószínű fogás értékében. Kiterjesztőleg e szabályokat rendeli alkalmazni végül a vitás vagy egyéb bizonytalan dolog vételére nézve a bajor törvénykönyv.

A kódex számos további helyen megismétli a szerződési szabadság részeként a jogügyletek tárgyának a jövőbeli dolgokra történő kiterjesztését. Így egyfelől a szerződések mint kötelemfakasztó tények különféle tárgyai [IV.1. 15. § (1)⁹³⁰], ill. az adásvétel ún. főkellékeinek („Hauptstücke”) minősége körében [IV.3. 3. §⁹³¹]; másfelől a jövőbeli dolgok hagyományként történő rendelése [III.7. 24. §⁹³²], a jövőbeli jogok és keresetek engedményezés útján történő átruházása [II.3. 8. § (5)⁹³³], s végül a hagyatékeladás klasszikus reményvételi módja [IV.4. 7. §⁹³⁴] tekintetében.

A bajor polgári jog, ill. az akkor hatályos kódex egyik kommentárja – *Roth* (1875)⁹³⁵ – érdekesen alkalmaz egy, a hűbéri jog (Lehnrecht) által már századok óta egyébként ismert⁹³⁶ fogalmat. Amikor ti. a magánjogi jogszabály megváltozásának a fennálló jogviszonyokra gyakorolt hatásait, azaz a magánjogi norma személy- és családjogi, örökjogi, dologi és kötelmi jogi alanyi jogokra kifejtett visszaható hatályát, ill. e szerzett jogok védelmének elvét elemzi, kiemeli, hogy a visszaható hatály csak a meghatározott személy fennálló és meghatározott alanyi jogosultságát nem érintheti, ugyanakkor a „reménybeli jogok”, azaz a „*H o f f n u n g s r e c h t e*” (*jus futurum simplex*)⁹³⁷, vagyis: *v á r o m á n y*) kivetetnek e védelem alól.⁹³⁸

(β) A porosz ALR⁹³⁹ (1794),
avagy az „absztrakt reményügylet apoteózisa”

A porosz Landrechtnek már a *Suarez*-féle tervezete is lakonikus tömörséggel mutatott rá: „*Hier ist Hoffnung selbst merx...*” A kész jogszabály első részének terjedelmes 11. címe összesen 1177 §-ban foglalja a tulajdonszerzés élők közötti, szerződéses jogcímeivel. A cím az adásvétel, a csere, az engedményezési szerződés, a hagyatékvétel és a bizomány után önálló fejezetet szentel a kockázatos ügyleteknek (*gewagten Geschäfte*) és a bizonytalan kimenetelű spekulációknak (*ungewissen Erwartungen*) is.

⁹²⁹ Az utolsó (7) bekezdés az 1871. febr. 18-i Landtagsabschied 20. §-a alapján hatálytalan.

⁹³⁰ DANZER, Das Bayerische Landrecht, 209.

⁹³¹ DANZER, Das Bayerische Landrecht, 223.

⁹³² DANZER, Das Bayerische Landrecht, 183.

⁹³³ DANZER, Das Bayerische Landrecht, 77.

⁹³⁴ DANZER, Das Bayerische Landrecht, 235-236.

⁹³⁵ ROTH, Paul: Bayrisches Civilrecht. Theil I/III. Tübingen, Laupp, 1875. 129-130.

⁹³⁶ ZEPERNICK, Karl Friedrich: Miscellaneen zum Lehnrechte. Bd. III. Halle, Hendel, 1790. 31-32.

⁹³⁷ Vö. pl. ZACHARIÄ, Heinrich Albert: Deutsches Staats- und Bundesrecht. Bd. 2. Berlin, Vandenhoeck, 1854. 113.

⁹³⁸ Ilyen értelemben használja az öröklési szerződésekkel kapcsolatban pl. BESELER, Georg: Die Lehre von den Erbverträgen. Theil I. Göttingen, Dieterich, 1835. 73, 248, 268, 305; ld. még: LEWIS, William: Das recht des familienfideicommisses. Berlin, Weidmann, 1868. 327. (és sokan mások).

⁹³⁹ Allgemeines Landrecht für die preußischen Staaten.

Az I,11,6. fejezet – amelyre az általános részből a jövőbeli áruk eladását megengedő 31. §⁹⁴⁰ utal át – a legáldefiníció (527. §) és az általános szabályok (528-545. §) után a biztosítási szerződés utalónormájával (546. §), a lottó (547-568. §) és a sorsjegy (569-576. §) szabályaival, a megengedett egyéb szerencsejátékok utalószabályával (577-578. §), a jövőbeli dolgok vételével (582-594. §) folytatódik, s végül a tartási és életjáradéki szerződések három fajával és egy megtakarítási formával (*Witthum*: 595-601. §; *Altentheile*: 602-605. §; *Leibrente*: 606-650. §; *Wittwe-, Heirath-, Sterbekasse*: 651-652. §) zárul.

A klasszifikáció bemutatása már csak azért is érdekes, mert a Wolff-féle rendszer és az e felosztás közötti jelentős átfedések a természetjogász nyilvánvaló hatását és primátusát tanúsítják, ugyanakkor még a legújabb német szakirodalomban⁹⁴¹ sem mindenütt Wolffnak (ill. Grotius nyomán Cocceius-nak), hanem csupán az ALR-nek tulajdonítják pl. a biztosítás szerencseszerződések közé illesztését. Ugyanez a helyzet továbbá *Henssler* hatalmas monográfiája⁹⁴² esetében is, amely az államilag elismert szerencsejátékok tekintetében szintén az ALR-re utal csupán, holott ezt a XVI. századi kanonisták óta aleatórius szerződésnek tekintik (nem is szólva a *Digesta* 11,5 titulusáról!).

Ebből is látható, hogy számos egyéb érdekes kérdés is felmerülhet, azonban e lapokon a 31. § mellett kizárólag a bevezető rendelkezések gyanánt szolgáló, magában is terjedelmes rész (527-545. §⁹⁴³) lehet az elemzés tárgya. A terjedelmi határon kívül okként hozható fel, hogy egyfelől a többi szakaszban – merőben helyes dogmatika mentén – az ALR a remény-fogalmat nem használja, másfelől hogy adásvételnek a törvény a sorsjegyjáték és az életjáradék mellett csak a jövőbeli dolgok

⁹⁴⁰ 31. § *Ist die nähere Bestimmung des Gegenstandes, welcher verkauft seyn soll, einer künftigen Begebenheit überlassen, so muß der Vertrag nach den Regeln der gewagten Geschäfte beurtheilt werden. (Abschn. VI.)* Ld. Allgemeines Landrecht für die preußischen Staaten. Theil I. Bd. 1. Berlin, Rauck, 1825. 277. (A továbbiakra szintén „ALR“.)

⁹⁴¹ Pl. KOCH, Peter: *Geschichte der Versicherungswissenschaft in Deutschland*. Karlsruhe, Verlag für Versicherungswissenschaft, 1998. 97.

⁹⁴² HENSSLER, Martin: *Risiko als Vertragsgegenstand*. Tübingen, Mohr/Siebeck, 1994. 513-514.

⁹⁴³ § 527. *Verabredungen, nach welchen eine gewisse Sache, oder ein bestimmter Preis, gegen die Hoffnung eines künftigen noch Ungewissen Vortheils, oder gegen Ueberlassung künftiger Vortheile, die nach dem natürlichen und gewöhnlichen Laufe der Dinge zwar zu erwarten, aber an sich noch unbestimmt sind, versprochen oder gegeben wird, heißen gewagte Verträge. § 528. Ist die bloße Hoffnung eines künftigen ungewissen Vortheils der Gegenstand des Vertrags, so besteht derselbe, wenn auch gar kein Vortheil wirklich wird. § 529. Sind Vortheile, die nach dem gewöhnlichen Laufe der Natur oder der Geschäfte zwar erwartet, aber noch nicht bestimmt werden konnten, der Gegenstand des Vertrags gewesen, so besteht derselbe ebenfalls, wenn gleich der Vortheil der davon gehegten Erwartung nicht gemäß ausfällt. § 530. Wenn aber der gehoffte Vortheil, ohne eigenes Verschulden des Käufers, gar nicht zur Wirklichkeit gelangt, so wird in diesem Falle der Vertrag wieder aufgehoben. § 531. Ist es nach der Fassung des Vertrags, und nach den Umständen zweifelhaft: ob nur die Hoffnung, oder die gehoffte Sache selbst der Gegenstand des Vertrags gewesen sey, so ist letzteres anzunehmen. § 532. War es zur Zeit der geschlossenen Verabredung schon gewiß, und beyden Theilen bekannt, daß das, was als eine Hoffnung verkauft wurde, schon da sey, so muß der Vertrag nach den Grundsätzen des Kaufs und Tausches beurtheilt werden. § 533. War solches nur Einem Theile bekannt, so ist der andere, dem davon keine Anzeige gemacht worden, an den Vertrag nicht gebunden. § 534. War es, zur Zeit des geschlossenen Vertrags, schon gewiß, und beyden Theilen, oder auch nur dem Käufer allein bekannt, daß das, was als Hoffnung verkauft wurde, nicht erfolgen werde, so ist das Geschäft nach den Regeln von Schenkungen zu beurtheilen. § 535. War dieses nur dem Verkäufer der Hoffnung bekannt, so ist der Käufer an den Vertrag nicht gebunden. § 536. Vielmehr ist der Verkäufer alle Schäden und Kosten, die dem Käufer daraus, daß er demselben seine Wissenschaft verschwiegen hat, entstanden sind, zu ersetzen verbunden. § 537. War zur Zeit des geschlossenen Vertrages die Existenz des Vorfalls oder der Begebenheit, wovon Gewinn und Verlust bey dem Geschäfte abhängt, schon gewiß, und beyden Theilen bekannt; die Beschaffenheit und der Umfang des Gewinns oder Verlustes selbst aber noch ungewiß, so ist das Geschäft dennoch als ein gewagter Vertrag anzusehn. § 538. Ob alsdann der Vertrag, als ein solcher, der nur über eine bloße Hoffnung, oder der über erwartete Vortheile geschlossen worden, anzusehn sey, und also die Vorschrift § 528. oder 530. statt finde, ist nach dem Inhalte des Vertrags, allenfalls aber nach der Regel des § 531. zu bestimmen. § 539. Bey allen gewagten Verträgen sind beyde Theile schuldig, einander alle zur Zeit des Vertrags ihnen bekannten Umstände, wovon der Erfolg der Begebenheit, oder die Beschaffenheit des davon zu erwartenden Vortheils, ganz oder zum Theil abhängen kann, trenlich anzuzeigen. § 540. Kann ein Theil überführt werden, daß er dem andern Umstände verschwiegen habe, die nach vernünftigen Ermessen der Sachverständigen, auf den Entschluß desselben, in den Vertrag bedungenermaßen sich einzulassen, hätten Einfluß haben können: so ist der andere befugt, von dem Vertrage wieder abzugeben, und das Gegebene zurückzufordern. § 541. Wer dergleichen Umstände dem Andern mit Vorbedacht verschweigt, ist demselben zur vollständigen Schadloshaltung verpflichtet. § 542. Ueberhaupt hafset, auch bey Abschließung eines gewagten Vertrags, jeder Theil dem andern für jedes mäßige Versehen. § 543. Hat der Verkäufer durch sein mäßiges Verben verursacht, daß die Hoffnung oder der gehoffte Vortheil nicht erlangt wird, so muß er den Käufer schadlos halten. § 544. Hat er aber durch Vorsatz oder grobes Versehen die Erfüllung der Hoffnung oder die Erlangung des gehofften Vortheils hintertrieben, so muß er dem Käufer das volle Interesse vergüten. § 545. Kann der entgangene Gewinn, wegen der Natur des Geschäfts, auf andere Art nicht ausgemittelt werden, so ist derselbe auf den doppelten Betrag des Kaufgeldes zu bestimmen. Ld. ALR, 342-344.*

vételét tekinti, az utóbbi körben pedig kizárólag az *emptio rei speratae*, ill. (per tangentem) az *emptio per aversionem* esetéről szól. *Eo ipso* a reményvételnek a megjelenési helyei tehát az említett szakaszok.

Az I,11,6. alfejezet szabályait a 31. § (I,11,1) szerint akkor kell alkalmazni, ha az adásvétel tárgyának pontosabb meghatározása valamely jövőbeli eseménytől függ. Megjegyzendő, hogy a legáldefiníció (527. §) a természetjog e nagy opuszában a *conventio aleæ, pactum spei, Hoffnungskontrakten* fenti, a pandektisztikában bevett összefoglaló kategóriáját írja le. A „*gewagtes Geschäft*” fogalma már önmagában a tükörképe a *conventio aleæ*-nek. A *s o l g á l t a t á s* vagy valamely bizonytalan, jövőbeli előny reménye, vagy a dolgok természetes, avagy megszokott menete szerint várhatóan létrejövő, de pillanatnyilag még bizonytalan, jövőbeli előny átruházása; az *e l l e n s z o l g á l t a t á s* pedig vagy pénz, vagy bármi más *res certa* is lehet. Amennyiben az ügylet tárgya a haszon pusztá reménye, akkor a megvalósulás elmaradása esetén is fennmarad a szerződés. Ez a magasfokú és törvényi, sőt kodikális absztrakció jelenti a reményvétel, vagyis „a reményügylet” címben jelzett „apoteózisát”.

Az ALR e szakaszok között az *emptio rei speratae* kiterjesztését is megteszi (pl. 529-530. §), amelyre a „megszokott” szabályokat (feltétel stb.) absztrahálja *Vertrag über gehofften Vortheil* elnevezéssel, mely a kötött fogalmak szerinti latinitással *pactum rei speratae*, szabadon latinizálva pedig *contractus super lucro sperato*. Azokban az esetekben, amikor az I,11,6. alfejezet különös része az adásvétellel rokonítja a kockázatos ügyleteket, az általános résznek mindig ezek, a remélt hasznok feletti szerződésre vonatkozó rendelkezései a háttérjogszabályok. Ezekkel tehát részletesebben nem kell itt foglalkozni (537. §). Az 531. § fontos kockázatmérséklő féket épít a rendszerbe. Eszerint amikor kétséges, hogy a felek a haszon reményéről vagy a remélt haszonról kötöttek-e szerződést, az utóbbit kell valószínűnek elfogadni.

Bemutatásra érdemesek az 532-536. §-ok is. (i) Amikor ti. a megegyezés megkötésének időpontjára már *mindkét fél* előtt ismertté vált a hasznok mikénti *realizálódása*, akkor az adásvétel, ill. a csere *általános* szabályait kell alkalmazni. A rendelkezés azért érdekes, mert az ügyletnek a tárgya ekkorra a *kontraktuális* remény vagy remélt haszon helyett *ex lege* maga a certa res lesz (*condicio iuris*). Így magától értetődik, hogy az I,11,6. alfejezet szabályai elesnek, hiszen nem teljesülnek a 31. § feltételei. (ii) Amikor azonban az válik *mindkettejük* vagy a *vevő* előtt ismertté, hogy a remény vagy a haszon *nem fog realizálódni*, az *ajándékozás* szabályait kell alkalmazni. (iii) Mikor pedig csak az *egyik fél* számára lesz ismert a haszon mibenléte, s ezt a másikkal *nem közli*, a tájékoztatásra *jogosult* féllel szemben a szerződés *hatálytalan* (megtévesztés). (iv) Végül, ha csak az *eladó* ismeri meg a bizonytalan áru *megvalósulását*, a vevővel szemben a szerződés nem hatályos, és az eladó a vevőnek teljes kártérítéssel tartozik.

Ez a szabályrendszer még akkor is megnehezíti az I,11,6. alfejezet általános és különös részének koherens alkalmazását, ha az 539-541. §-ok általános, szigorú – elmulasztása esetén in integrum restitutióra és teljes kártérítésre vezető – és kölcsönös tájékoztatási kötelezettséget rónak a felekre minden releváns körülmény tekintetében.

A probléma a rendszerrel így is az, hogy csak az (i) és a (iii) esetben szól a törvény absztrakt módon az *ügyletről*, a (ii) és (iv) pontok alatt részben vagy egészben *adásvételről* van szó, így ezek a szankciók nem alkalmazhatók a különös rész *nem adásvételszerű* ügyleteire. Rendelkezéseik ugyanakkor amott is relevánsak volnának (lettek volna).

A kockázatos ügyletek tekintetében felmerülő lebonyolítási zavarokat az 542-545. § szabályozza. Eszerint a felek kölcsönösen felelnek egymásnak még az enyhe gondatlanságért is (itt: *mäßiges Versehen*), a felelősségük mércéje tehát rendes. Továbbá negatív interessze szerinti kártérítéssel tartozik (*Schadlos halten*) az eladó, ha bármely ténye folytán a haszon reménye vagy a remélt haszon kimarad, ellenben

pozitív interessze szerint, ha magatartása szándékos vagy súlyosan gondatlan (*grobes Versehen*) volt. A „*volle Interesse*” azonban itt úgy értendő, hogy mivel az elmaradt hasznok követelése az ügylet természete szerint kizárt, az eladó duplummal, a vételár kétszeresével tartozik (545. §).⁹⁴⁴

Az ALR egyik további számottevő, a hagyatékvétele körében található és a későbbiekben mintaként szolgáló – a római jogtól idegen⁹⁴⁵ – rendelkezése az I,11,4 alfejezetbeli 463. §, amely jelentősen befolyásolja a hagyatékvétele kockázatait. Ennek révén ugyanis valamennyi hagyatéki hitelező és hagyomány, ill. meghagyás folytán szerzésre jogosult a *jus variandi* alapján választhat, hogy az örökös, azaz a hagyatékkeladó vagy pedig a hagyatékvevő felé fordul igénye kielégítéséért.

(γ) A szász BGB (1865)⁹⁴⁶

A természetjog és a „landrechtek” jelentős kódexei után a szászok polgári törvénykönyve – mint arról *von Könnertitz*, a kodifikációt előkészítő miniszter szavai tanúskodnak⁹⁴⁷ – már a fogantatása első pillanatától kezdve szakítani kívánt az elődökkel. Ez azonnal érzékelhető is az olvasó számára az SBGB absztraktságra törekvésében, ill. a kazuisztikus szabályozási metodika kerülésében.

A reményvétel törvényi szabályozásának elvben legelvontabb módja – s ilyen lesz majd a német BGB – maga a „nemszabályozás”, vagyis az az eset, amikor csak abból lehet az ügylet létezésére következtetni, hogy a kódex a szerződési szabadságot deklarálja, és egyszersmind nem tartalmaz olyan kifejezett rendelkezést, amely tilos, ill. egyéb okból semmis szerződéssé minősítené a reményvételt. (A remélt dolgok vételénél igen érdekes, több évezredre visszamenő jogpolitikai ingadozások mutatkoznak az egyes jogrendszerekben: hol tiltja jogszabály a lábon álló gabona vagy tágabban a függő gyümölcsök megvételét, hol megengedi; a cél mindenkor a gabonaspekuláció okozta társadalmi méretű károk keretek között tartása volt.⁹⁴⁸)

Az SBGB rendszere a két metódus között áll: egyetlen, igen tömör szakaszban (1083. §) szabályozza a jövőbeli dolgok vételének valamennyi lehetőségét, elejtve a reményt mint árut:

§ 1083. [1] *Ist eine künftige Sache, welche nach dem gewöhnlichen Laufe der Dinge zum Dasein gelangt, Gegenstand eines Kaufes, so hängt derselbe im Zweifel von der aufschiebenden Bedingung ab, daß die Sache zum Dasein kommt.* [2] *Ist die Entstehung der Sache eine rein zufällige, so gilt der Kauf im Zweifel als ein unbedingter.*⁹⁴⁹

A szabályozás, pontosabban az absztrahálás technikája – álláspontom szerint – nagyon is figyelemre méltó, noha nagyjából az ALR-re megy vissza.

⁹⁴⁴ Néhány egyéb szempont tekintetében vö.: HIERSEMENZEL, Carl Christian Eduard: *Vergleichende Übersicht des heutigen römischen und preußischen gemeinen Privatrechts*. Bd. 2. Berlin, Hempel, 1855. 349-352; KOCH, Christian Friedrich: *Das Recht der Forderungen nach gemeinem und nach preußischem Rechte*. Bd. 3. Berlin, Guttentag, 1859. 773-778; ENGELMANN, Arthur: *Das Preußische Privatrecht in Anknüpfung an das gemeine Recht*. Breslau, Koebner, 1883. 262.

⁹⁴⁵ Pl. BLUME, Wilhelm von: *Der Erbschafts Kauf des preußischen Landrechtes*. Brandenburg, 1892. 11.

⁹⁴⁶ A továbbiakban: SBGB.

⁹⁴⁷ „Das Civilgesetzbuch soll kein Landrecht sein, sondern nur das eigentliche Privat-Recht (sic!) feststellen.” Ld. AHCIN, Christian: *Zur Entstehung des bürgerlichen Gesetzbuchs für das Königreich Sachsen von 1863/65*. Farankfurt-am-Main, Klostermann, 1996. 119.

⁹⁴⁸ Vö. pl. II.3.A: a thaszoszi példát a még a tőkén lévő, leendő újbórra a Kr.e. V. századból, vagy éppen az 1756-os CMBC idézett szakaszának az 1871. évben hatályon kívül helyezett tiltó szabályát (4. § (7) bek.), ill. a már hivatkozott (vö. III.2.B.d) 1577. évi Reichspolizeiordnungot!

⁹⁴⁹ Ld. WENGLER, F. A. / BRACHMANN, H. A. (Hrsgg.): *Das Bürgerliche Gesetzbuch für das Königreich Sachsen nach den hierzu ergangenen Entscheidungen der Spruchbehörden*. Bd. I. Leipzig, Roßberg, 1878. 453.

A jövőbeli dolgok eszerint kétfélek: olyanok, amelyek a dolgok rendje és módja szerint létrejövők, ill. olyanok, amelyek létrejötte tisztán véletlenszerű.

A törvényhely per jogi konzekvenciái, ill. ezek további következményei sem mellékesek. Egyfelől a bírói mérlegelés széleskörű lehetőségét teremti meg a „*gewöhnlicher Lauf der Dinge*” („a dolgok szokásos menete”) és a „*rein zufällige Entstehung*” („tisztán véletlenszerű keletkezés”) kifejezőmód, másfelől a bizonyítási terhet csökkentik az „*im Zweifel*” („kétség esetén”) fordulatok.

További következmény, hogy minden olyan dolog, melynek – mérlegelés szerint – létrejötte nem *ab ovo* tisztán véletlenszerű, kétség esetén a dolog létrejöttének felfüggesztő feltételét viszi a szerződésbe. A vételárfizetés tehát – szintén kétség esetén – csak a véletlenszerűen létrejövő áruk vétele esetében feltétlen. A szabályozás tökéletesen ésszerű: a véletlenszerű áru a feltétlen vételárfizetéssel, a szokásos módon létrejövő áru pedig a feltételes vételárfizetéssel áll párban.

Ez a logika ugyanakkor nem zár ki olyan nehéz, a gazdasági életben jelentős határeseteket, mint a bányászati jog eladásáé pl. a szén és só, ill. a nemesfémek és drágakövek tekintetében. *Sintenis* más példát hoz: a horgásztavi, ill. a nyílt tengeri halászatét. Előbbinél a fogás nem a tiszta véletlen eredménye, így az feltételes vétel, remélt dolog vétele, míg utóbbinál a fogás esélye számottevően kisebb, a szerencsejáték nyereményesélyéhez közelít, tehát az feltétlen reményvétel.⁹⁵⁰ Valójában melyik melyik? Erre is tökéletes a kódex megoldása: a két kategória („*Normalfall*” és „*Sonderfall*”) helyes elhatárolásának feladata a bírót terheli, aki esetről esetre, a mérlegelés szabadságával, de a *ratio sana*, a józan ész használatának kötelezettségével döntheti el a kérdést.

Az 1083. § absztraktságának szintén számottevő következménye, hogy hatálya alá szubszumálja az *emptio rei futuræ* esetét is, amelyben az eladó saját anyagból specifikál, állít elő új anyagot – az árut – a vevő részére. A SBGB-ben megvalósul tehát a jövőbeli dolgok vétele három tipikus esetének egysége egyetlen elvont normaszakasz alatt.

Noha a kódex a szerencsejátékot és a fogadást az egyes szerződések körében a lehető legtávolabbi helyen (1480-1481. §: *Spiel und Wette*) szabályozza, egyes kommentárok mégis – nyilvánvaló, tévesen – egyenlőségjelet tesznek a jövőbeli halogás vétele és a lottónyeremény közé.⁹⁵¹

Az SBGB pandektisztikai gyökereire ékes példa, hogy a hagyaték elidegenítéséről szóló fejezet (2372-2381. §) a Digestabeli megoldásokat követi. Egyetlen jogtechnikai eltérés (vö. C. 4,39,2⁹⁵²) érdemel csupán kiemelést, amely ugyanakkor *közvetve* éppen a Landrechtben (LR Württemberg II.9; CMBC IV.4. 7. §; ALR I.11. 463. §)⁹⁵³ kidolgozott *jus variandi*ra megy vissza. A visszterhes elidegenítés esetére a szavatosság kizárása *mellett* (vö. 2381. §) ti. a kódex azzal a módszerrel él, hogy a hagyatéki terhek tekintetében a vevőre, pontosabban általában a jogszerzőre (*Erwerber*) nézve a *tartozásátvállalás* szabályait rendeli alkalmazni (2380. §⁹⁵⁴).

A szabályok ekként fellépő kollízióját a Landrecht által konstituált *jus variandi* oldja fel. A tartozásátvállalás – mint rendesen – ugyanis a jogosult beleegyező nyilatkozatát követeli: eszerint valamennyi hagyatéki hitelező, ill. az elide-

⁹⁵⁰ Vö. SINTENIS, Carl Friedrich Ferdinand: Anleitung zum Studium des Bürgerlichen Gesetzbuches für das Königreich Sachsen. Leipzig, Tauchnitz, 1864. 308.

⁹⁵¹ Pl. SIEBENHAAR, Eduard: Lehrbuch des Sächsischen Privatrechts, Leipzig, Roßberg, 1872. 600.

⁹⁵² *Quamvis enim ea lege emerit, ut creditoribus hereditariis satisfaciatur, excipere actiones hereditarias invitus cogi non potest.*

⁹⁵³ BLUMÉ, Der Erbschafts Kauf, 15-16.

⁹⁵⁴ SBGB 2380. §: „*Rücksichtlich der Erbschaftsschulden, Vermächtnisse und Anwartschaften haftet der Erwerber, sowohl dem Veräußerer, als auch den Berechtigten gegenüber, nach den Vorschriften über Schuldübernahme.*”

genítőt terhelő valamennyi meghagyás és hagyomány jogosultja, sőt, a hagyatéki terheket biztosító mellékkötelezettségek (zálog, kezesség) adósai hozzájárulását igényli az átruházás sikere. Beleegyezés hiányában a „korábbi” adóst (eladó, elidegenítő) kell olyan helyzetbe hozni, hogy teljesíthessen. A kollíziót a törvény tehát úgy oldja fel, hogy a jogosultaknak igényeik kielégítése tekintetében az átruházó örökös és a hagyatéki tárgyakat megszerző fél közötti választási jogot enged.

*
* *

A IV. fejezet vizsgálatai alapján két főkövetkeztetés szűrhető le: az egyik, hogy a reményvétel problémaköre – annak egésze vagy egyes részei – mindig is foglalkoztatta a jogtudomány jelentős személyiségeit, ill. a kodifikátorokat (akár *a contrario* is, ld. Bizánc); a másik pedig az, hogy a reményvétel fogalma az *absztrakciók* útján *vertikálisan*, a *párhuzamosságok* helyes vagy téves kimutatása révén pedig *horizontálisan* kiszélesedett.

Az *absztrahálásra* a vizsgált újkori kódexeken kívül – ahol az mintegy elvárható – már Bartolus („*actus capiendi*”) és Baldus („*super re, aut super spe*”), vagy Jason („*spes licita/illicita*”) és a humanisták („*in loco rei*”), ill. a pandektisztika („*conventio aleæ*”, „*pactum spei*”, *Hoffnungskäufe*) is szolgáltatott példát.

A *párhuzamos* jogi jelenségek felfedezése a kanonistákra, a kockázatos ügyletek rendszerének kimunkálása – *melynek a reményvételi idea egyértelmű motorja volt* – pedig a természetjogra (Wolff) megy vissza.

V. A reményvétel a hatályos külföldi jogban

Se llama compra de esperanza al contrato que tiene por objeto adquirir por una cantidad determinada, los frutos que una cosa produzca en el tiempo fijado, tomando el comprador para sí el riesgo de que esos frutos no lleguen a existir; o bien, los productos inciertos de un hecho, que puedan estimarse en dinero. El vendedor tiene derecho al precio aunque no lleguen a existir los frutos o productos comprados.

[CC⁹⁵⁵ Federal de Mexico - 29 de mayo de 2000 - 2792. Art.]

T a r t a l o m : - 1. BEVEZETÉS: A VIZSGÁLANDÓ JOGFORRÁSOK KIVÁLASZTÁSA. - 2. A REMÉNYVÉTEL „KONTINENTÁLIS JOGBAN”. A) Reményvétel a francia jogban? (a) *Remény és kockázat a francia törvényi jogban.* (b) *Az aleatórius szerződések a Code civilben.* (c) *A reményvétel a francia jogtudományban.* B) Reményvétel és szerencseszerződés az osztrák jogban. (a) *A törvényjog.* (b) *Analóg esetek az OGH gyakorlatában.* C) Az „elhallgatott” reményvétel: a német magánjog. (a) *A reményvétel a BGB Tervezeteiben.* (b) *A reményvétel ideájával kapcsolatos kérdések a hatályos német magánjogban.* (α) A korai évek szakirodalmából. (β) Az analógiák helyzete az újabb szakirodalomban (vagy ellenkezőleg: attól függetlenül). (γ) A „várományvétel” kérdése. (δ) A szavatosi felelősség ügyleti kizárásának lehetősége. (c) *Reményvétel a kereskedelmi jogban?* D) Reményvétel Svájcban? E) Európajogi szemelvények. (a) *Bevezető.* (b) *Szemelvények a másodlagos jogból.* (c) *Jövőbeli dolgok vétele a DCFR-ben.* - 3. A REMÉNYVÉTEL AZ ANGOLSZÁSZ JOGOKBAN. A) Áttekintő bevezetés. B) A reményvétel sorsa Angliában. (a) *A Sale of Goods Acts (1893, 1979).* (b) *A reményvétel a jogelmélet és az összehasonlító jog irodalmában.* (c) *A „Purchase of a Chance” az esetjogban.* C) Reményvétel az USA-ban? (a) *Két jelentős tractatus: Story és Benjamin.* (b) *Az esetjogról.* (c) *„Selling Hope”.* (d) *„Földönkívüli” reményvétel Arizonában.* (e) *Egy vegyes-jogi adalék: a Louisiana Civil Code és gyakorlata.* (α) A „Sale of a Hope” vezető esetjoga. (β) A szénhidrogén-kitermelés reményvételi megoldásai az esetjogban.

1. Bevezetés: a vizsgálandó jogforrások kiválasztása

Ha elfogadható, hogy új kódexnek minősül az a korábban városi törvénykönyv, melynek területi hatályát bizonyos, nem számottevő módosítások mellett a XX. század utolsó évében (2000. május 29.) terjesztette ki a törvényhozás az egész országra, akkor a mexikói CC⁹⁵⁶ Federal minden bizonnyal új. Mint új kódex pedig *egyedülálló* abban, hogy a reményvételnek – melyet ugyanígy nevez *(la Compra de Esperanza)* – az aleatórius szerződések cím alatt a játék és fogadás, ill. az életjáradéki szerződés mellett külön fejezetet szentel.

(A) Több szempont szóba jöhet, amellyel egy hatályos polgári, ill. kereskedelmi kódex vizsgálata o b j e k t í v e igazolható. Ilyen a törvénykönyv *jelentősé-*

⁹⁵⁵ El Congreso de los Estados Unidos Mexicanos Decreta: „Artículo 10. Las disposiciones de este Código regirán en toda la República en asuntos del orden federal.”

Ld. Diario Oficial, Lunes 29 de mayo de 2000, 12-18. o., ill. a hivatalos mexikói kormányzati portálon: <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/ref/ccf.htm>

⁹⁵⁶ A rövidítés a „ptk.” spanyol és portugál nyelvű (Código civil), francia (Code civil), olasz (Codice civile) és angol nyelvű (Civil Code) megfelelője. Az ezeken a nyelveken írott törvénykönyvek ezt követően – ahol nem egyértelmű – jelzővel állnak úgy, mint: „francia CC”, „brazil CC”, „kaliforniai CC”, „olasz CC” stb.

ge, újdonsága vagy egyedisége. Az egyes fontossági tényezők között természetesen – akár többszörös – átfedések adódnak, így a példák nem kizárólagosak.

(1) A kódex jelentősége lehet – a sokszorosan recipiált jelleg folytán – történelmi (pl. a francia CC, a svájci ZGB és OR, a német BGB), vagy – a megalkotó állam nemzetközi ereje, ill. a kódex terjedelmes személyi vagy területi hatálya miatt – gazdasági (pl. a készülő új kínai ptk.,⁹⁵⁷ ill. a kaliforniai CC vagy a Novo CC Brasileiro).

(2) Az újdonság szempontjának megítélése nem egyértelmű. Természetes, hogy joggal kérdőjelezhető meg a fontosságnak önmagában az aktualitással történő indokolása. Nem becsülhető le ugyanakkor egy nemzet magánjogi tudományának elképzelhető legmagasabb szintű szellemi terméke, vagyis egy új ptk. megszületése sem (ld. Brazília 2002. január 10-én,⁹⁵⁸ Észtország 2002. július 1-jén,⁹⁵⁹ ill. Ukrajna 2004. január 1-jén⁹⁶⁰ hatályba lépett kódexét).⁹⁶¹ Az újdonság egyébként némely esetben formai okokból is vitatható (ld. éppen Mexikó esetében).

(3) Az egyediség döntően a kódex tárgyi hatályára, ill. a szabályozásmetodikára megy vissza. Így a kérdés vizsgálható egyfelől a magánjogi kodifikáció *dualista* vagy *monista* koncepciójának szemszögéből (a gazdasági és a kereskedelmi jog, a munkajog vagy a nemzetközi magánjog tekintetében pl. az olasz CC vagy a holland NBW⁹⁶²), másfelől a kódex rendszeralkotó metodikájának egyedisége felől (mint pl. a tulajdonszerzés szerepe a francia CC esetében).

(B) A kutatás kereteinek meghatározásakor a fenti, *objektív* körülmények mellett egyes *szubjektív* szempontok sem mellőzhetők. Ilyen az, hogy az adott kódex miként viszonyul a témánkhoz.

(1) Az egyik lehetőség az, hogy a törvény a reményvételt *expressis verbis* tartalmazza. Ez három további verzióban nyilvánulhat meg. Egyfelől a kódex kifejezetten *deklarálhatja* a reményvétel mint önálló szerződéstípus létét. Ekkor az ügylet nemcsak megengedett, hanem peresíthető is, és eltérő megállapodás hiányában maga a jogalkotó határozza meg a szerződés tartalmát. Másfelől – elvben – előfordulhat, hogy a kódex kifejezetten *tiltja* a reményvételt, s ekkor mint tilos ügylet az nyilván semmis lesz. A harmadik – az előbbi két megoldás „közötti” – mód az *expressis verbis* történő szabályozásra, ha csupán *naturalis obligatió*nak minősíti a törvény a reményvételt, ekkor az ugyan nem tilos, de nem is peresíthető.

(2) A kódex ezeken kívül rendelkezhet úgy is, hogy a szerződést csupán *implicit* szabályozza, vagyis pl. a jövőbeli dolgok vétele, ill. az aleatórius szerződések keretén belül mintegy körülírással rendelkezik arról.

(3) A harmadik szabályozástechnikai megoldás pedig az, ha a törvénykönyv teljes mértékben *hallgat* a reményvételről, s még *implicit* sem veti fel problémakörét. Nem szól arról ti. sem az áruk körénél, ill. a dolgok fogalmánál, sem a vétel egyes fajainál, sem az aleatórius szerződések vagy egyéb, tematikusan rokonítható szabályok között. A kutató, ill. a jogkereső az ügylet létéről – és megengedtségéről – ilyenkor csak a szerződési szabadság deklarációja és a tiltó norma hiánya folytán bizonyosodhat meg.

A vizsgálatot megalapozó „fontosság” *objektív* és *szubjektív* indokai egyelőre tisztán elvi sémát követnek. A szubjektív jelentőség megállapíthatóságának előfelté-

⁹⁵⁷ The Draft Civil Code of the People's Republic of China. English Translation Prepared by the Legislative Research Group of Chinese Academy of Social Sciences. Red. LIANG HUIXING. Brill Academic Publishers 2010.

⁹⁵⁸ Ld. a kormányzati portálon: http://www.jucepa.pa.gov.br/downloads/docs/pdf/Novo_codigo_civil.pdf

⁹⁵⁹ <http://ee.vlex.com/vid/the-newest-civil-code-europe-29343209>

⁹⁶⁰ Ld. a kormányzati portálon: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/annot.cgi?nreg=435-15>

⁹⁶¹ A legújabb kodifikációs folyamatok követéséhez ld.: HAMZA, Gábor: Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition. Budapest, ELTE-Eötvös, 2009.

⁹⁶² Vagyis: Nieuw Burgerlijk Wetboek, azaz: „Új Polgári Törvénykönyv”.

tele nyilvánvalóan az adott kódex vizsgálata. Így pedig – a parttalanság kiküszöbölése végett – elengedhetetlen az objektív körülmények *a priori* történő tekintetbe vétele. A vizsgálatnak tehát eleve csak olyan kódex lehet a tárgya, amely *objektíve fontos*. Ilyennek pedig csak az látszik, mely történetileg és/vagy gazdaságilag jelentős, ill. egyebekben új és/vagy egyedi. A külön indokolást nem igénylő mértékű, *axiomatikus történeti* jelentőség tehát a legerősebb szempont, ezért az ilyen törvénykönyvek vizsgálata mellőzhetetlen. Ezek közé tartozik kronologikus sorrendben a francia *CC* és a *Code de commerce*, az osztrák *ABGB*, a német *HGB* és *BGB*, ill. a svájci *ZGB* és az átdolgozott *OR*. E törvénykönyvekről vitán felül megállapítható, hogy a magánjog recepciójának szempontjából „donorkódexek”.

Az „angol jog” – melynek történeti jelentősége mellett világgazdasági fontossága is axiomatikus – tekintetében kutathatóságától függően az ún. case law mellett vizsgálandók a statute law idevágó produktumai is, pl. az újabb *Sale of Goods Act*. Az angolszász jogok közül, noha az inkább sorolható a kontinentális európai joghoz, az USA-beli Louisiana Állam CC-jának és bírói praxisának a vizsgálata – ezúttal annak *szubjektív* érdekessége folytán – ebben az „anglophon” alfejezetben szintén nem hagyható el.

Figyelemmel arra, hogy az *egyéb objektív* fontossági szempontok, vagyis a gazdasági jelentőség, az újdonság, ill. az egyediség különféle permutációi alapján a kódexeknek még mindig a sokasága igényelné a kutatást, a következő vizsgálatok helyszínei csak azok a kódexek (ill. jogrendszerek) lesznek, amelyek történeti és gazdasági jelentősége vitán felüli. A törvények szövegével egyenlő jelentőségű a kutatás szempontjából az egyes kódexekre épülő bírói gyakorlat is az általa felismert és kidolgozott analógiák miatt. A kazuisztikus vizsgálatoknak még a legfelső szintű bírói fórumok tekintetében is erős határt szab ugyanakkor a kutathatóság. Ez azonban egyszermind hasznos is, mert a forrásanyag elvben szinte határtalan. Miként a IV. fejezetben a puszta tantörténeti seregszemle, itt is elkerülendő az egyszerű törvénykatalógus: a „szép, haszontalan szivárvány” (Karinthy).⁹⁶³

2. A reményvétel a „kontinentális jogban”

Az alfejezet tartalma nyilvánvalóan nem adekvát annak címével. A vizsgálatok helyszínei a francia, az osztrák, a német és a svájci jogrendszer (kiemelve természetesen a kódexeket), ill. ott, ahol azt feltárni lehetséges és/vagy érdemes, a bírói, valamint az ügyleti praxis. Az efféle szűkítő értelmezés tekintetében elegendő a fenti indoklásra utalni. Emellett előzetesen megjegyzendő, hogy „kontinentális jog” fogalma alatt kisé egyszerűsítő megközelítéssel a *nem angolszász* jogokat kell érteni.

A) Reményvétel a francia jogban?

(a) Remény és kockázat a francia törvényi jogban

Amennyiben a kutató a hatályos francia jogban a remény vagy a kockázat fogalmát technikus értelemben vagy jogügyleti tárgyként kívánja megtalálni, csalódnia kell.

A kockázatok egyik kifejezőmódja, az „*alés*” – a francia kormány igazságügyi portálja alapján⁹⁶⁴ – mint éghajlati (climatiques), egészségügyi (sanitaires) kockázat vagy tőkekockázat (financiers) szerepel néhány nem magánjogi tárgyú

⁹⁶³ KARINTHY Frigyes: Az ütközet. In: Skarlát. Novellák. Budapest, Szépirodalmi K., 1972.

⁹⁶⁴ <http://www.legifrance.gouv.fr>

törvénykönyvben, így pl. a TB-törvényben,⁹⁶⁵ az adózási kódexben,⁹⁶⁶ a mezőgazdasági és tengeri halászati törvényben.⁹⁶⁷ Az „*espoir*” szót a „sport ifjú reménységei” kifejezésben alkalmazza a sporttörvény.⁹⁶⁸ Az „*espérance*” főnévi alakban megjelenik a munka törvénykönyvének munkavédelmi fejezetében⁹⁶⁹ mint az „élet reménye”, de előfordul még a fogyasztással és a fogyasztóvédelemmel összefüggő magánjogi és igazgatási jogszabályokból alkotott gyűjteményben is, ott – a lottóhúzás nyilvánosságát szabályozó alfejezetben – mint a „nyeremény reménye”. Ez az egyébként bevett fordulat azonban itt nem a megszokott ügylettárgyi dimenzióban jelenik meg, hanem egyszerű köznyelvi kifejezésként.⁹⁷⁰ Igei vagy melléknévi igenévi alakban (pl. „*espéré*”) megtalálható pl. a biztosítási törvényben a „remélt haszon” kifejezésben.⁹⁷¹

(b) Az aleatórius szerződések a Code civilben

Kérdés ezek után, hogy a nagy kódexek, a Code civil és a Code de commerce miként nyúlnak a remény és a kockázat fogalmához. A kereskedelmi kódex *risque*-fogalma a gazdasági szereplők szerződéseinek kockázatosztási, -telepítési szabályai között található meg számos helyen – a kereskedelmi társaságok, a *fonds de commerce*, a vállalkozás vagy egyes versenyjogi részek keretében stb. –, azonban sehol nem mint a jogügylet tárgya.⁹⁷²

Attérve a polgári jogi kódexre megállapítható, hogy a CC egy 2007. évben hatályba lépett, többek között a hagyatéki osztályt és az osztályra bocsátást érintő módosítása (Loi n°2006-728 du 23 juin 2006⁹⁷³) előtt a kódex 889. cikke⁹⁷⁴ akként rendelkezett, hogy nem támadható meg az az adásvétel, melyet az öröklési jogosultságok tekintetében köt egy örökösstárssal az örökösstársak egyetemessége vagy egyike, ha az csalárságtól mentesen, a vevő kockázatára (*à ses risques et périls*) történt. A módosítás átszámozta a törvénycikkeket; az új 891. Art. szerint az az adásvétel, melyet minden csalárságtól mentesen köt a jogközösség vagy egy tagja egy másik taggal az osztatlan jogok átruházásáról, nem támadható meg az osztályrész kiegészítése végett akkor, ha az engedményezés olyan, az ügyletben meghatározott kockázatos elemet tartalmazott (*cession comporte un aléa*), melyet az engedményes kifejezetten elfogadott.⁹⁷⁵

Az átruházó ügyletnek az előbbi esetben nem maga a kockázat a tárgya, abban a *kockázatoság* csupán mint jellemző szerepel, miként a kockázatos szerződésekben (*contrats aléatoires*) is. E szerződések kiemelt helyre kerültek ugyan a

⁹⁶⁵ CODE DE LA SÉCURITÉ SOCIALE: R931-10-17. Art.; R931-10-49. Art.; A931-10-14. Art. (Tárgyi hatályában nem egyezik a magyar TB-jog fogalmával, mert általában az állam szociális ellátási kötelezettségeit szabályozza.)

⁹⁶⁶ CODE GÉNÉRAL DES IMPÔTS: 995. Art.; 200. Art. quater C; 995. Art.; 72 D. Art. bis; 75 A. Art.; 200. Art. quater C.

⁹⁶⁷ CODE RURAL ET DE LA PÊCHE MARITIME: L361-1. Art.; L361-8. Art.; L632-1. Art.

⁹⁶⁸ CODE DU SPORT: L221-2. Art.; D211-53. Art.; R221-26. Art.; A231-3. Art.; A231-4. Art.; L232-15. Art.; L131-15. Art.; L221-11. Art.; R221-11. Art.; R221-13. Art.; R221-14. Art.; R221-15. Art.; D221-19. Art.; D221-21. Art.; D221-22. Art.; R221-36. Art.; R221-38. Art..

⁹⁶⁹ „L'Espérance de vie”. CODE DU TRAVAIL: R4641-13. Art.

⁹⁷⁰ „L'Espérance d'un gain”. CODE DE LA CONSOMMATION: L121-36. Art.; R121-11. Art.

⁹⁷¹ „Le profit espéré”. CODE DES ASSURANCES: L171-3. Art.

⁹⁷² CODE DE COMMERCE: L225-100. Art.; L225-37. Art.; L146-1. Art.; L225-68. Art.; A823-37. Art.; Annexe 8-9; L225-100-2. Art.; L239-1. Art.; Annexe 8-1; L823-16. Art.; L225-235. Art.; L226-10-1. Art.; L611-2. Art.; L143-14. Art.; R464-17. Art.; L123-20. Art.; R233-14. Art.; L622-6. Art.; L623-2. Art.

⁹⁷³ Artt. 3 et 8 JORF 24 juin 2006 en vigueur le 1er janvier 2007

⁹⁷⁴ „L'action n'est pas admise contre un vente de droits successifs faite sans fraude à l'un des cohéritiers, à ses risques et périls, par ses autres cohéritiers, ou par l'un d'eux.”

⁹⁷⁵ „L'action en complément de part n'est pas admise contre une vente de droits indivis faite sans fraude à un indivisaire par ses co-indivisaires ou par l'un d'eux, lorsque la cession comporte un aléa défini dans l'acte et expressément accepté par le cessionnaire.”

CC-ben, hiszen a kötelmi jog általános részének bevezető rendelkezései között, valamint a különös rész önálló címében tárgyalja a kódex a kérdéskört, azonban a francia törvénykönyvről megállapítható, hogy a reményvétel ideáját nem fogadta el, s így nem tartotta fenn.

CC 1104. Art. *Lorsque l'équivalent consiste dans la chance de gain ou de perte pour chacune des parties, d'après un événement incertain, le contrat est aléatoire.*

CC 1964. Art. *Le contrat aléatoire est une convention réciproque dont les effets, quant aux avantages et aux pertes, soit pour toutes les parties, soit pour l'une ou plusieurs d'entre elles, dépendent d'un événement incertain. Tels sont: le contrat d'assurance; le jeu et le pari; le contrat de rente viagère.*

A kockázatos ügyletek – a természetjogi megoldáshoz (Wolff) hasonló – ún. *sedes materiae*-je tehát e két kiemelt cikkely. Az első a CC hatályba lépése, 1804 óta változatlan, azonban a másodikat éppen 2009-ben módosította egy deregulációs törvény,⁹⁷⁶ mely kiemelte a cikk második mondatában található felsorolásból a tengeri kölcsönt (le prêt à grosse aventure), ill. azt a szabályt, mely a biztosítás és az előbbi tekintetében tengerjogi törvényekre utalt át.

Az 1104. Art. két legáldefiníciót tartalmaz. Az (1) bekezdés szerint egyenlő kétoldalúság az, amidőn az egyik fél arra tekintettel kötelezi magát valaminek az adására vagy tevésére, hogy a másik fél ennek ellenértékéért az ő számára ad vagy tesz valamit.⁹⁷⁷ Ennek folytatása a fent kiemelt (2) bekezdés: „Amikor az ellenérték valamely fél nyereségének vagy veszteségének egy bizonytalan eseménytől függő esélye, a szerződés kockázatos.” A téma különálló fejezetét bevezető artikulusz (1964) szerint pedig a kockázatos szerződés olyan kölcsönös megegyezős, melynek hatálya – így az összes szerződő fél, vagy csak egyikük, ill. néhányuk nyereségei vagy veszteségei – egy bizonytalan eseménytől függ. Ilyen szerződés a biztosítás, a játék és fogadás, valamint az életjáradék.

Azokon a Rajna-menti területeken, ahol a törvénykönyv a napóleoni hódítás eredményeként lépett hatályba, rendszerint császári dekrétumban kiadott hiteles német fordításban is megjelent. Mindez csupán azért érdekes, mert pl. Berg Nagyhercegsége esetében (de nem így pl. Bad Nagyhercegségben⁹⁷⁸) a hivatalos német szövegben a „*contrat aléatoire*” fordításaként „*Glücks- oder Hoffungsvertrag*”⁹⁷⁹ szerepel.⁹⁸⁰ Kérdés, miként értékelendő az e fordítást jóváhagyó 1809. évi décrettel impériál abból a szempontból, hogy a reményvétel ideáját hordozza.

További kérdés, hogy a francia jogban a CC-t követően a reményvétel csupán elnevezésében élt-e tovább különös tekintettel arra, hogy maga a hatályos törvénykönyv nyilvánítja ki a nyereség-veszteség pusztán *esélyének* ellenérték-szerepét az

⁹⁷⁶ LOI N° 2009-526 DU 12 MAI 2009 DE SIMPLIFICATION ET DE CLARIFICATION DU DROIT – 10. Art.

⁹⁷⁷ „*Il est commutatif lorsque chacune des parties s'engage à donner ou à faire une chose qui est regardée comme l'équivalent de ce qu'on lui donne, ou de ce qu'on fait pour elle.*”

⁹⁷⁸ BRAUER, Friedrich: Erläuterungen über den Code Napoleon und die Großherzoglich Badische bürgerliche Gesetzgebung. Bd. III. Karlsruhe, Müller, 1810. 691-699.

⁹⁷⁹ Décret impérial portant la mise en activité du Code Napoléon dans le Grand-Duché de Berg. Vö.: Napoleons Gesetzbuch. Einzig offizielle Ausgabe für das Großherzogtum Berg. Düsseldorf, Levrault, 1810. 834-835.

⁹⁸⁰ Nem így ugyanakkor pl.: EGGERS, Freiherr von: Bemerkungen über den Codex Napoleon in Rücksicht auf dessen Einführung in den Staaten des Rheinbundes. Leipzig, Fleischer, 1811. 145-147; BAUERBAND, Johann Joseph: Institutionen des französischen in den deutschen Landen des linken Rheinfers ... geltenden Civilrechtes. Bonn, Marcus, 1873. 253-254; CRETSCHMAR, Cornelius: Das Rheinische Zivilrecht in seiner heutigen Geltung. Düsseldorf, Hagel, 1883. 445-449; FÖRTSCH, Richard: Vergleichende Darstellung des Code civil und des Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Berlin, Liebmann, 1897. 258-259. és 291-293;

Reményvételről említi ellenben: SPANGENBERG, Ernst P. J.: Spangenberg's Commentar über den Code Napoleon. Bd. 3. Göttingen, Römer, 1811. 230-232.

aleatórius szerződésekben (1104. Art.). Vajon a puszta esély⁹⁸¹ mint valamely szolgáltatás ellenértéke megalapozza-e azt, hogy a reményvétel más formában ugyan, de továbbá a CC-ben? Mindezek megválaszolásához meg kell vizsgálni a kódex egészét.

E vizsgálatok elsőrangú terepe azoknak a rendelkezéseknek a sora, amelyek valamilyen módon – a szolgáltatás vagy a dolog jövőbelisége, átalányjellege folytán – a vételi szolgáltatás kockázatosságával hozhatók összefüggésbe.

Ilyen terület először a szerződéses kötelek lényeges alkotórészei között az ügyletek tárgyát szabályozó fejezet. Ennek egyetlen, a témával kapcsolatba hozható rendelkezése van, az 1130. Art. (1) bekezdése, mely szerint jövőbeli dolgok a kötelek tárgyai lehetnek. A (2) bekezdés a meg nem nyílt hagyatékot emeli ki ezek közül, s annak visszautasíthatatlanságáról rendelkezik (2007-ben szintén módosult).⁹⁸² Ezek szerint a köteleknek csak a jogi értelemben vett dolog lehet a tárgya, legyen az akár a kötelek keletkezésekor még nem létező, „jövőbeli” is.

A jövőbeli dolog vételének egy különös, a CC-be csak 1967-ben bekerült⁹⁸³ esete a jövőben felépítendő épület eladása (*la vente d'immeubles à construire*), ill. az ingatlan építésre történő eladása (*la vente en l'état futur d'achèvement*). Az előbbi esetben a vevő a vételár megfizetésére, az eladó az épület felhúzására vállal kötelezettséget azzal, hogy a vevő a vételárat csak a teljesítéskor tartozik megfizetni, a tulajdonszerzés pedig a szolgáltatás megtörténtének egyidejű, okirati igazolása mellett a törvény erejénél fogva a szerződés megkötésére visszamenő hatállyal történik meg (ld. 1601-1⁹⁸⁴ és 1601-2. Art.⁹⁸⁵).

Az adásvétel bevezető rendelkezései között a CC megengedi (1586. Art.⁹⁸⁶) az átalányvétel, az *emptio per aversionem* megkötését. Az ilyen vételi szerződés, noha az árut egy tömegben (en bloc), számlálatlanul adják el, létrejön (perfecta: parfaite) akkor is, ha a lemérés, számbavétel elmaradt. A római jogi modell érvényesül.

Szemben néhány korábbi, téves irodalmi törekvéssel nem vételként fogja fel a CC az aleatórius szerződések fejezetében található ügyleteket, a játékot és fogadást (1965-1967. Art.), ill. az életjáradékot (vö. 1914. Art.). Az életjáradéknak ténylegesen a járadékos élete hosszigan történő folyósítását számos garanciális szabály védi, azonban a járadékigény örökíthetősége egyszersmind kizárt: épp így lehet elvben mindkét fél számára kockázatos az ügylet (vö. 1979. Art.⁹⁸⁷).

A hagyatékvetel *talis-qualis*, reményvételszerű módjáról akként rendelkezik a CC 1696. Art.⁹⁸⁸, hogy amennyiben közelebbi meghatározás nélkül történik a hagyaték-

⁹⁸¹ A „chance” főnév ugyan jelent szerencsét, alkalmat, véltetlent, azonban a „chance de pert” szerkezetben csak esélyként fordítható, mint „a veszteség esélye”.

⁹⁸² 1130. Art. Modifié par Loi n°2006-728 du 23 juin 2006. 29. Art. En vigueur le 1er janvier 2007: „*Les choses futures peuvent être l'objet d'une obligation.*” / „*On ne peut cependant renoncer à une succession non ouverte, ni faire aucune stipulation sur une pareille succession, même avec le consentement de celui de la succession duquel il s'agit, que dans les conditions prévues par la loi.*”

⁹⁸³ „*Si, au contraire, les marchandises ont été vendues en bloc, la vente est parfaite, quoique les marchandises n'aient pas encore été pesées, comptées ou mesurées.*”

⁹⁸⁴ 1601-1. Art. Créé par LOI N°67-3 DU 3 JANVIER 1967. Art. 1. En vigueur le 1er juillet 1967: „*La vente d'immeubles à construire est celle par laquelle le vendeur s'oblige à édifier un immeuble dans un délai déterminé par le contrat. / Elle peut être conclue à terme ou en l'état futur d'achèvement.*”

⁹⁸⁵ 1601-2. Art. „*La vente à terme est le contrat par lequel le vendeur s'engage à livrer l'immeuble à son achèvement, l'acheteur s'engage à en prendre livraison et à en payer le prix à la date de livraison. Le transfert de propriété s'opère de plein droit par la constatation par acte authentique de l'achèvement de l'immeuble ; il produit ses effets rétroactivement au jour de la vente.*”

⁹⁸⁶ „*Si, au contraire, les marchandises ont été vendues en bloc, la vente est parfaite, quoique les marchandises n'aient pas encore été pesées, comptées ou mesurées.*”

⁹⁸⁷ „*Le constituant ne peut se libérer du paiement de la rente, en offrant de rembourser le capital, et en renonçant à la répétition des arrérages payés ; il est tenu de servir la rente pendant toute la vie de la personne ou des personnes sur la tête desquelles la rente a été constituée, quelle que soit la durée de la vie de ces personnes, et quelque onéreux qu'ait pu devenir le service de la rente.*”

⁹⁸⁸ *Celui qui vend une succession sans en spécifier en détail les objets n'est tenu de garantir que sa qualité d'héritier.*

téki jogosultság eladása, az eladó nem szavatol azért, hogy örökös. A követelések vétele körében a veritási szavatosságot külön nem kell kikötni (kizárható), a bonitási garancia azonban külön kikötést igényel (CC 1693-1694. Art.).⁹⁸⁹

*(c) A reményvétel
a francia jogtudományban*

A jogszabályokban egyáltalán nem jelenik tehát meg, de a XIX-XX. századi francia jog szakirodalmában is meglehetősen ritka tünemény a „vente d'espérance” fogalma. Igaz ez a megállapítás a francia törvények betűjéhez oly szigorúan még a korai években sem ragaszkodó külföldi szerzők esetében is.⁹⁹⁰ Egy 1836-ból származó kereskedelmi jogi tankönyv – *Pardessus*⁹⁹¹ – annak ellenére adta egyik alfejezetének ezt a címet, hogy a kereskedelmi vétel szabályai között – tehát a *Code de commerce* „törvényjogában” – soha nem jelent meg a reményvétel.

E „találat” azonban két okból sem értékelhető túl. Egyrészt relatíve korai múról van szó: a kereskedelmi törvénykönyv mindössze 29 „éves”, ekkor pedig a francia pandektisztika nagy alakjának, *Pothier*-nek a hatása minden ellentétes szabályozás- és tudománytörténeti tény ellenére nyilvánvalóan kimutatható. Ezt támasztja alá már csak az is, hogy *Pardessus* a fejezet címét többes számba tette (*Des Ventes d'espérances*), hiszen ennek tükörverziói (*conventiones aleæ, Hoffnungskontrakten, pacta spei*) a német pandektisztika termékei. Másrészt nem feledhető el a mű didaktikus célzata, hiszen műfaja szerint ún. „cours”, amely a francia és belga kereskedelmi jogba „en gros” vezeti be olvasóját, s ennek során klasszikus példákat hoz (*la vente d'un coup de filet, azaz venditio iacti retis*).

A CC kommentátorainak, az ún. exegetikai iskola legnagyobb alakjainak – pl. *Troplong*,⁹⁹² *Dalloz*,⁹⁹³ *Aubry* és *Rau*,⁹⁹⁴ *Mourlon*⁹⁹⁵ – eredménye a jövőbeli dolgok vételének ún. „minősítési tesztje” (*Oppenheim*⁹⁹⁶). A kérdés az volt, miként lehet eldönteni kifejezett rendelkezés hiányában azt, hogy adott vételi szerződés jövőbeli *dolog* vétele-e vagy sem; ha ti. nem az, akkor a feltétlen vételárfizetéssel szemben nincs szavatosság, s a szerződés – mely jobbára a reményvétel esetének felel meg – „aléatoire”. A teszt *első kérdése*, hogy a vételár hogyan aránylik a szerződéssel megszerezni célzott dolog piaci árához. Ha sokkal kevesebb, a vélelem az, hogy a szerződés reményvétel. A *második kérdés* a szerződés megszövegezését vizsgálja. Ha abban a jövőbeli dolog létrejötté nem jövő idő, kijelentő módban, hanem jövő idő, feltételes módban van megfogalmazva, a szerződés reményvétel. A két teszt eredménytelensége esetére a *harmadik megoldás* a *favor debitoris (emptoris)* elve, vagyis kétség esetén az adósra kevésbé terhes szolgáltatást kell választani, ekkor a szerződés jövőbeli dolog vétele, s a vételárfizetés nem feltétlen.⁹⁹⁷

⁹⁸⁹ 1693. Art. *Celui qui vend une créance ou autre droit incorporel doit en garantir l'existence au temps du transport, quoiqu'il soit fait sans garantie.*

1694. Art. *Il ne répond de la solvabilité du débiteur que lorsqu'il s'y est engagé, et jusqu'à concurrence seulement du prix qu'il a retiré de la créance.*

⁹⁹⁰ Vö. pl. ZACHARIA, Karl Salomo: Handbuch des französischen Civilrechts. Bd. I. Heidelberg, Mohr, 1808. 330-335.

⁹⁹¹ PARDESSUS, Jean-Marie: Cours de droit commercial. Tome I. Bruxelles, Tarlier, 1836. 168-170.

⁹⁹² TROPLONG, Raymond Théodore: Le droit civil expliqué. I. De la vente. 3e éd. Paris, 1837. № 204, 283. o.

⁹⁹³ DALLOZ, Victor Alexis Désiré: Nouveau code civil. Tom. IV. Paris, 1905-1907. Art. 1964. 785-786. o.

⁹⁹⁴ AUBRY, Charles / RAU, Frédéric-Charles: Cours de droit civil français. 5e éd. Vol. V. Paris, 1907. № 351, 43. o. (De la vente.)

⁹⁹⁵ MOURLON, Frédéric: Répétitions écrites sur le Code civil. Tom. III. 13e éd. Paris, 1896. № 511, 248. o. (De la vente.)

⁹⁹⁶ Ld. köv. lábjegyzet; Oppenheim – feltehetőleg helyes – hivatkozásait csupán átvettem.

⁹⁹⁷ Az exegetistákat hivatkozta: OPPENHEIM, Bernard K.: The Sale of a Hope. In: TLR 15 (1940-41) 594²⁸⁻²⁹, 595³¹⁻³² és 597^{49,54}.

Mindezekből láthatólag a francia jogalkotás – és voltaképpen a jogtudomány is – a kodifikációk után végeredményben elvetette annak gondolatát, hogy a jogügyletek tárgyaként valamely metajurisztikus, ajuridikus fogalmat fogadjon el: a reményvétel tehát *d o l o g v é t e l*, amelyben a vevő feltétlen vételárfizetési kötelezettsége a kötelem speciális tartalmából fakad, hiszen lemond a szavatosi jogairól, és a dolog létrejötte elmaradásának veszélyét ő viseli, de mégsem reményt vett. Mindez nem magától értetődő álláspont. A *kauzális* tulajdonszerzési koncepcióba ugyanis, mely szerint a szerződés lényeges elemeiben történő megállapodással egyidejűleg végbemehet a tulajdonszerzés,⁹⁹⁸ éppen ez a megoldás – ti. a szerződéskötéskor nem létező dolgok eladásának kizárólag dologvételnél történő felfogása – illeszthető bele nehezebben.

A francia jogtudományban regulaként (*adage*) jelenik meg a kockázatos ügylet és a felentúli sérelem szabályát összekapcsoló jogtétel (az ABGB-ra és az olasz CC-re ld. V.2.B.a). Eszerint „*aléa chasse la lésion*”, vagyis „a kockázat kizárja [«kilövi»] a felentúli sérelem szabályait”. Nincsen tehát ilyenkor mód a szerződés felbontására, mivel a jog az ilyen igényt nem támogathatja – *Klein* szerint – sem *pszichikai* (aki játszik, számolnia kell a veszteséggel), sem *matematikai* (a kockázatos szolgáltatás értékének egzakt meghatározása bizonytalan) okból.⁹⁹⁹

B) Reményvétel és szerencseszerződés az osztrák jogban

(a) A törvényjog

Az osztrák polgári törvénykönyv új kiadásai – ill. a kormányzat igazságügyi portálja¹⁰⁰⁰ – megjegyzik, hogy az ABGB II. részének a szerencseszerződésekről szóló 29. fejezete (1267-1292. §) a helyesírás szempontjából a törvénykönyv kihirdetésekor irányadó szöveget tartalmazza: e rendelkezések azóta ti. mit sem változtak.¹⁰⁰¹ Nem különös, hogy e fejezet teljes egészében a természetjogi (Wolff) struktúrát követi, az adásvétel azonban (24. Hauptstück; 1053-1089. §) látványosan pandektisztikai ihletettségű. Az 1065. § tartalmazza a „várt dolgok” vételét, melyet – ezek után nem meglepően – remélt dolgok vételének (Kauf einer gehofften Sache) nevez, s háttérjogként a szerencseszerződések fejezetét jelöli ki.¹⁰⁰² A 29. fejezetben a legális definíció (1267. §) és a felentúli sérelem miatti megtámadás jogának kizárása (1268. §) – mint általános szabályok – után az egyes szerencseszerződések felsorolása (1269. §), majd az azokra irányadó rendelkezések következnek.

ABGB 1267. § *Ein Vertrag, wodurch die Hoffnung eines noch ungewissen Vortheiles versprochen und angenommen wird, ist ein Glücksvertrag. ...*

⁹⁹⁸ CC 1583. Art. „*Elle est parfaite entre les parties, et la propriété est acquise de droit à l'acheteur à l'égard du vendeur, dès qu'on est convenu de la chose et du prix, quoique la chose n'ait pas encore été livrée ni le prix payé.*”

⁹⁹⁹ KLEIN, G.: Aléa et équilibre contractuel dans la formation du contrat de vente d'immeuble en viager. In: Revue Trimestrielle de Droit Civil 78 (1979) 13-40; ROLAND, Henry / BOYER, Laurent: Adages du droit français. 2e éd. Vol. II. Lyon, L'Hermès, 1986. 1103-1104. *Nem voltak hozzáférhetőek*; hivatk.: KECSKES László / PÓKECZ KOVÁCS Attila / ROZMAN András / SZÉCSÉNYI László: A szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékaránytalansági problémái a szerződési jogban. I. rész. In: MJ 46/2 (1999) 69. és 73⁵²⁻⁵³.

¹⁰⁰⁰ Pl.: <http://www.jusline.at>

¹⁰⁰¹ MÁRKUS Dezső: Az osztrák Általános Polgári Törvénykönyv mai érvényében. Budapest, Grill, 1907. 282-287.

¹⁰⁰² 1065. § „*Wenn Sachen, die noch zu erwarten stehen, gekauft werden; so sind die in dem Hauptstücke von gewagten Geschäften gegebenen Anordnungen anzuwenden.*”

Szerencseszerződés tehát az a szerződés, amelyben egy még ismeretlen előny reményét ígérik, ill. fogadják el. Ilyen ügyletek a törvény felsorolása szerint: a fogadás, a játék, a sorsjegy, minden olyan vétel és egyéb szerződés, melynek tárgya valamely remélt jog vagy jövőbeli, még meg nem határozott dolog, az életjáradék, a társadalombiztosítás, s végül a biztosítás és a tengeri kölcsön.

Egyetlen alfejezet van e körben, mely *par excellence romanisztikai* alapon áll: a negyedik, a reményvételé. Nem pandektista „találmány” ugyanis pl. a „hagyaték reményvétele” (1278-1283. §), hanem klasszikuskori római; a hagyaték vétel ilyen összefüggésben („Hoffnungskauf einer Erbschaft”) történő tárgyalásával ugyanis először – a D. 18,4 titulus tanúsága szerint – a Kr. u. II-III. században találkozni.

Az 1278. § (1) bekezdésének II. mondata szerint amennyiben – megnyílt vagy várt – örökség a vétel tárgya, szerencseszerződésről van szó, ha a vételt a felek a hagyatéki leltár ismeretének hiányában kötik meg.¹⁰⁰³ Az 1283. § szerint ilyenkor az eladó csak azért szavatol, hogy maga örökös, ha pedig leltárral adják el a hagyatékot, akkor annak valóságáért is, miként a vétkes károkozásáért minden esetben.¹⁰⁰⁴

Az 1279. § kizárja a szavatosságot, kimondja ti. egyfelől, hogy amennyiben az eladó nem örökösként, hanem helyettes örökösként, hagyományosként, hitbizományosként, meghagyás jogosultjaként jutna hagyatéki vagyონrészhez, ezért a vevőnek igénye nem keletkezik; másfelől az eladó örökreszéhez kiesés esetén járuló minden növedék megilleti a vevőt.¹⁰⁰⁵ A természetjogban (pl. LR Württemberg II,9; CMBC IV,4,§7; ALR I,11,§463)¹⁰⁰⁶ konstituált *jus variandit* (vö. IV.3.D.d.β-γ) a hagyatéki hitelezők javára *először* az ABGB 1282. §-a inkorporálta.

A jövőbeli bányahozam, ill. a kitermelési jog eladása¹⁰⁰⁷ – amelyet azután, hogy a XVII. században *Voet* kimutatta, a XVIII. században *Wolff* dolgozott ki – szintén ilyen terminológiában jelenik meg: „Hoffnungskauf eines Kuxes” (1277. §¹⁰⁰⁸).

Az osztrák szakirodalomban vitatott¹⁰⁰⁹ a *laesio enormis* újabb (1979) szabályozásának (934-935. §) összeférése a szerencseszerződések (és az egyezség¹⁰¹⁰) felén túli sérelem okából történő megtámadhatóságának általános kizárásával (1268. §¹⁰¹¹), ill. a reményvételben érvényesülő veszélyviselési szabállyal (1276. §). Utóbbi szerint: „Aki egy dolog jövőbeli hasznait átalányáron, vagy aki ezek reményét meghatározott árért veszi meg, szerencseszerződést köt; ekkor viseli várakozásai teljes sikertelenségének veszélyét, megilleti ugyanakkor minden rendes – az ügyletből

¹⁰⁰³ 1278. § (1) bek. „... Wenn also bey dem Kaufe kein Inventarium zum Grunde gelegt wird, ist auch der Erbschafts Kauf ein gewagtes Geschäft.”

¹⁰⁰⁴ 1283. § „Hat man bey dem Verkaufe der Erbschaft ein Inventarium zum Grunde gelegt; so haftet der Verkäufer für dasselbe. Ist der Kauf ohne ein solches Verzeichniß geschehen; so haftet er für die Richtigkeit seines Erbrechtes, wie er es angegeben hat, und für allen dem Käufer durch sein Verschulden zugefügten Schaden.”

¹⁰⁰⁵ 1279. § „Auf Sachen, die dem Verkäufer nicht als Erben, sondern aus einem andern Grunde, z. B. als Vorausvermächtniß, als Fideicommiß, als Substitution, als Schuldforderung aus der Verlassenschaft gebühren, und ihm auch ohne Erbrecht gebührt hätten, hat der Erbschaftskäufer keinen Anspruch. Dagegen erhält er alles, was der Erbschaft selbst zuwächst, es sey durch den Abgang eines Legatars, oder eines Miterben, oder auf was immer für eine andere Art, in so weit der Verkäufer darauf Anspruch gehabt hätte.”

¹⁰⁰⁶ BLUME, Der Erbschafts Kauf, 15-16.

¹⁰⁰⁷ Vö. pl. SCHEUCHENSTUEL, Carl von: Motive zu dem allgemeinen österreichischen Berggesetze vom 23. Mai 1854. Wien, Braumüller, 1855. 127-138.

¹⁰⁰⁸ 1277. § „Der Antheil an einem Bergwerke heißt Kux. Der Kauf eines Kuxes gehört zu den gewagten Verträgen. Der Verkäufer haftet nur für die Richtigkeit des Kuxes, und der Käufer hat sich nach den Gesetzen über den Bergbau zu benehmen.”

¹⁰⁰⁹ Legújabbán pl. WINNER, Martin: Wert und Preis im Zivilrecht. Wien, Springer, 2008. 53-56.

¹⁰¹⁰ Vö. ABGB 1386. § Ld. pl. KOZIOL, Helmut / WELSER, Rudolf: Grundriß des bürgerlichen Rechts. Bd. I. Wien, Manzschke, 1979. 226.

¹⁰¹¹ Ugyanígy az olasz jog: CC Italiano 1448. Art.: „Non possono essere rescissi per causa di lesione i contratti aleatori.” A szolgáltatások értékegyensúlyának nagymértékű felborulása (eccessiva onerosità) esetére kilátásba helyezett felbonthatóság lehetősége ekkor vagy a törvény, vagy a felek akarata szerint kizárható (1469. Art.).

ésszerűen várható (ordentlich) – és célzott haszon is.”¹⁰¹² A *læsio*-szabály kizárása ugyanakkor nyilvánvalóan mindkét fél tekintetében irányadó.¹⁰¹³

Az 1979. évi osztrák fogyasztóvédelmi törvény (Nr. 140¹⁰¹⁴) 33. §-ának 6. pontja ugyanis akként módosította az ABGB 935. §-át, hogy a feléntüli sérelem esetére a 934. §-ban megállapított szankciók¹⁰¹⁵ előzetesen, szerződéssel nem zárhatók ki. A módosított 935. § enged ugyan öt olyan kivételt (pl. a magas előszereteti érték, vagy pedig az ingyenessel vegyes visszerthes, ill. a valós érték ismeretében kötött szerződés esetében), amikor mégis kizárható a 934. § alkalmazása,¹⁰¹⁶ azonban ezek között nem szerepel utalás a reményvételre.

Nem meglepő, ha a civilisztika – így pl. *Winner* – első látásra diszkrepanciát sejt, ugyanis megállapítja, hogy e joglemondás tilalmának pendant-ja egyfelől az, hogy a feléntüli sérelemnél *kisebb* mértékű értékaránytalanság esetére a megtámadási jog szerződéssel történő kikötése megengedett, másfelől hogy az uzoratilalom szabálya a szerencseszerződéseknél is irányadó. *Mayer-Maly* a *læsio* szabályának alkalmazhatóságával összefüggésben rámutat, hogy esetenként vizsgálandó a szabály *törvényileg* kizárt (1268. §) volta, mivel a felek akarata a döntő abban a kérdésben, hogy adott vételi szerződést szerencseelemmel vagy anélkül kötnek-e meg.¹⁰¹⁷

Az e módosítás előtti régi kommentárok és kézikönyvek még vitán felülként kezelik a megtámadási jog kizártságának tényét,¹⁰¹⁸ azonban az újabb szakirodalom (*Krejci, Binder, Gschnitzer, Reischauer, Wenusch*¹⁰¹⁹) odáig megy, hogy a törvény szavával el-lentétben alkalmazhatónak tekinti a *læsio* szankcióját a szerencseszerződések esetében is. Tekintettel azonban arra, hogy az ABGB a „pomponiusi találmányt” fenntartotta, az ügylet tárgyának a pusztá reményt tekintve alappal zárható ki a reménybeli javakkal kapcsolatos minden mennyiségi és minőségi értékelődés folytán egyébként meglévő civiljogi szankció: dolog nélkül is van áru, e javak reménye. Ez a felismerés vezette nyilvánvalóan a kódex alkotóit, amikor kifejezetten kizárták a megtámadhatóságot szolgáltatás és ellenszolgáltatás jelentősebb értékaránytalansága miatt.

Ausztriában a kereskedelmi jog tekintetében megjegyzendő, hogy 1863-ban – általános kereskedelmi törvény néven (AHGB) – az általános német kereskedelmi törvény (ADHGB), majd – az Anschluß-szal, 1938-ban – az 1900. évi német HGB lépett hatályba (vö. V.2.C.c). Az osztrák kereskedelmi jog egyik legjelentősebb, társadalomelméleti igényű kézikönyvében *Canstein*¹⁰²⁰ a kereskedelem céljának kifejtése körében rámutat: „Remény, szeretet és bizalom: e három alapvetése az

¹⁰¹² 1276. § Wer die künftigen Nutzungen einer Sache in Pausch und Bogen; oder wer die Hoffnung derselben in einem bestimmten Preise kauft, errichtet einen Glücksvertrag; er trägt die Gefahr der ganz vereitelten Erwartung; es gebühren ihm aber auch alle ordentliche erzielte Nutzungen.

¹⁰¹³ WINNER, Wert und Preis, 53.

¹⁰¹⁴ Konsumentenschutzgesetz, KSchG. Vö. osztrák közlöny (Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich=BGBI) 49/1979. sz. (márc. 30.) 782. o.

¹⁰¹⁵ ABGB 934. § *Hat bei zweiseitig verbindlichen Geschäften ein Teil nicht einmal die Hälfte dessen, was er dem andern gegeben hat, von diesem an dem gemeinen Werte erhalten; so räumt das Gesetz dem verletzten Teile das Recht ein, die Aufhebung, und die Herstellung in den vorigen Stand zu fordern. ...*

¹⁰¹⁶ 935. § *Die Anwendung des § 934 kann vertraglich nicht ausgeschlossen werden; er ist jedoch dann nicht anzuwenden, wenn jemand erklärt hat, die Sache aus besonderer Vorliebe um einen außerordentlichen Wert zu übernehmen; wenn er, obgleich ihm der wahre Wert bekannt war, sich dennoch zu dem unverhältnismäßigen Werte verstanden hat; ferner, wenn aus dem Verhältnisse der Personen zu vermuten ist, daß sie einen, aus einem entgeltlichen und unentgeltlichen vermischten, Vertrag schließen wollten; wenn sich der eigentliche Wert nicht mehr erheben läßt; endlich, wenn die Sache von dem Gerichte versteigert worden ist.*

¹⁰¹⁷ WINNER, Wert und Preis, 53-54. o. és 178. lábj.

¹⁰¹⁸ Pl. WINIWARTER, Joseph Max von: Das Oesterreichische bürgerliche Recht systematisch dargestellt und erläutert. Das persönliche Sachenrecht nach dem Oesterreichischen allgemeinen bürgerl. Gesetzbuche. Wien, Braumüller&Seidel, 1844. 271. és 519-549.

¹⁰¹⁹ Hivatkozta: WINNER, Wert und Preis, 55¹⁸⁴.

¹⁰²⁰ CANSTEIN, Raban von: Lehrbuch des Oesterreichischen Handelsrechtes. Bd. 1-2. Berlin, Heymann, 1895-1896. 36: „Hoffnung, Liebe und Vertrauen bilden die Grundlagen des menschlichen Lebens und des Verkehrs der Menschen unter einander. ...”

emberi életnek és érintkezési formáknak, melyek a kereskedelmi kapcsolatokban mint azok – a nyereség reményében, a haszonra törekvésben testet öltött – mozgatórugói új értelmet nyernek.”

Canstein teoretikai igényességgel határolja el egymástól a kereskedelmi ügyletek általános szabályai körében a felek kereskedői jogállásától *függetlenül* kereskedelmi ügyletként szabályozott „spekulatív adásvétel” (*à la hausse / à la baisse*) eseteit a különös szabályok között található, a felek kereskedői jogállásától *függően* kereskedelmi ügyletnek tekinthető „kereskedelmi vétel” kockázatos fajaitól.¹⁰²¹ Előbbinél az ügylet lényeges alkatrésze a továbbértékesítési szándék, utóbbiak körében ez a célzat – ha van is – az ügyleti kereten kívül eső kérdés, hiszen az nem több, mint rejtett indok vagy titkos fenntartás. Az utóbbi kategória (*Handelskauf*) egyes fajai között – a szokásos, nem kereskedelmi vételi típusokon túl – található a reményvétel, amelytől mint *feltétlen* ügylettől élesen elhatároltatnak az egyéb, relatíve kisebb kockázatú, *feltételes* vételfajok, így pl. a tőzsdén kívüli határidős ügylet (*Fixgeschäft*).¹⁰²² A differenciálügyletet sem a „megszokott” helyen – vagyis a szerencseszerződések vagy a kockázatos vételek között – tárgyalja a mű, hanem a kereskedelmi bizomány keretében.¹⁰²³

A „kereskedelmi reményvétel” (*Hoffnungskauf als Art des Handelskaufes*) tehát pusztán akkor nyeri el maga fölé a kereskedelmi Sonderrecht tárgyi hatályát, ha az ügyletkötő felek kereskedői jogállású személyek, a jogviszony tárgya és tartalma szempontjából nincsen különbség kereskedelmi és „polgári” reményvétel között. A kérdésre, hogy a törvényjogban életben tartott intézmény milyen módokon él valójában tovább a bírói és az ügyleti gyakorlatban, a legbiztosabb választ a felsőbb bíróság – különösen az *Oberster Gerichtshof* – gyakorlatának vizsgálata adja meg.

(b) Analógiák az OGH gyakorlatában

Mi sem bizonyítja jobban, hogy Ausztriában a reményvétel a polgári jog élő intézménye, hogy az osztrák legfelsőbb bíróság (OGH) a XX-XXI. században is gyakran vizsgálta az egyes szerződések szerencseszerződés-jellegét, és zömében közölt döntéseiben számos valódi vagy vélt analógiát mutatott ki, ill. vetett el. Ehhez mindjárt az kellett, hogy 1978-ban kimondja: a szerencseszerződések törvényi felsorolása (1269. §) nem taxatív.¹⁰²⁴

Egyebekben a következő párhuzamokat találta gyakorlata során az OGH megalapozottnak. A *societas unius rei* analógiájával kapcsolatban írtakat (vö. III.2.C.c) maga is lefektette egy 1976-ban kelt ítéletében.¹⁰²⁵ 1965 és 1997 között pedig mintegy 9 alkalommal mondta ki, hogy az egyszeri pénzszolgáltatás ellenében – akár a bérlő, akár a bérbeadó tekintetében – élethosszigan megkötött lakásbérlet szerencseszerződés (azaz a *læsio miatti* megtámadás joga kizárt).¹⁰²⁶

¹⁰²¹ CANSTEIN, Bd. I. 99-101; Bd. II. 139-148.

¹⁰²² CANSTEIN, Bd. II. 139-148.

¹⁰²³ CANSTEIN, Bd. II. 248-251. Másként ugyanakkor pl.: BAUSENWEIN, Richard: Das österreichische und ungarische Handelsrecht in vergleichender Darstellung. Leipzig-Wien 1894. 176-183; STUBENRAUCH, Moriz von: Lehrbuch des österreichischen Privat-Handelsrechtes mit besonderer Rücksicht auf das Bedürfniss der Handels-Lehranstalten. Wien, Manz, 1859. 181-182.

¹⁰²⁴ OGH 02.03.1978 6 Ob 530/78 [A könnyebb áttekinthetőség miatt az „OGH” fat-tel kiemelve.]

Vö. <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=438383>

¹⁰²⁵ OGH 21.09.1976 1 Ob 708/76; Veröff: GesRZ 1977,23

Vö. <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=442948>

¹⁰²⁶ OGH 17.03.1965 7 Ob 63/65; Veröff: MietSlg 17235; OGH 05.07.1972 1 Ob 154/72; OGH 11.02.1975 3 Ob 82/74; OGH 10.11.1977 6 Ob 742/77; OGH 02.03.1978 6 Ob 530/78; OGH 24.10.1978 4 Ob 569/78; OGH 24.06.1993 8 Ob 562/93; OGH 04.07.1995 5 Ob 521/95; OGH 15.12.1997 1 Ob 2342/96k

Vö. <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=464990>

Lényeges ítéleti diktummal állt elő az OGH, amikor kimondta, hogy a szerencseszerződésekben a szolgáltatás *közvetlen tárgya* maga a *kockázatvállalás* (1978¹⁰²⁷), ill. hogy a szerencseszerződés tárgya valamilyen bizonytalan jövőbeli haszon, előny reménye, ezért pl. a fa kitermelésre történő eladása (*Holzabbauvertrag*) nem aleatórius (1965, 1973, 1978¹⁰²⁸).

Reményvétel ellenben az a kitermelési szerződés, amelyben a jogosult egyszeri vételár ellenében mindaddig megszerzi a föld méhe kincseinek kitermelési jogát, amíg az a számára hasznot hajt (1927,¹⁰²⁹ 1960,¹⁰³⁰ 1965¹⁰³¹).

Egy 2007-es ítélete rámutatott, hogy az egyenlően kétoldalú kockázatos (aleatorisch synallagmatisch) szerződés lényege az, hogy a szerződéskötéskor nem látható előre, hogy az ügylet a felek számára végeredményben hasznos lesz-e.¹⁰³²

Nem szerencseszerződés az internetes platformon lebonyolított árverés keretében létrejött adásvétel (2007),¹⁰³³ ill. az orvosi praxisjog betegkörrel (2001¹⁰³⁴), valamint egyéb vállalkozások ügyfélkörrel együtt történő megvétele sem (2002¹⁰³⁵). Érdekes ugyanakkor, hogy az az eset, melyben magának az ügyvédi irodának – nem pedig csupán az abból folyó bizonytalan bevételeknek – az ügyfélkörrel együttes eladásáról van szó, reményvétel.¹⁰³⁶

A bíróság előtti kereshetőségi problémák miatt viszonylag széles kazuisztika foglalkozik ezek mellett a differenciálügyletekkel, ill. azok leplezési technikáival.¹⁰³⁷

A remélt dolog meghatározása tekintetében pedig egy 1966. évi ítéletben ontológiai megközelítést alkalmazott. Eszerint adott, pontosan fel nem mért telek megvétele nem tartozik e vételi típushoz, csak az, melyben a szerződéskötéskor még nem létező dolgot adnak el.¹⁰³⁸

Az OGH egy 1950. évi ítélete szerint megtámadható szerződés sohasem eredményezhet reményvételt.¹⁰³⁹

Az ügyleti kockázat és a kockázatos ügylet elhatárolása tekintetében egy 2006-ban kelt ítélet szerint nem szerencseszerződés – így nem reményvétel –, ha

¹⁰²⁷ „Beim Glücksvertrag ist unmittelbarer Vertragsgegenstand die Übernahme eines Risikos, eines Wagnisses.“ Ld.: OGH 02.03.1978 6 Ob 530/78

Vö. <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=438381>

¹⁰²⁸ OGH 01.09.1965 5 Ob 49/65; OGH 23.01.1973 8 Ob 262/72; OGH 02.03.1978 6 Ob 530/78.

Vö.: <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=464409>

¹⁰²⁹ *Ein Abbauvertrag, mit dem der Berechtigte gegen die Bezahlung eines einmaligen Preises das Recht auf Gewinnung von Bodenschätzen auf so lange erwirbt, als ihm (seinen Rechtsnachfolgern) die Gewinnung ersprießlich erscheinen wird, ist nach den Regeln des Hoffnungskaufes zu beurteilen.*

Ld.: OGH 11.10.1927 3 Ob 915/27; Veröff: SZ 9/198

Vö.: <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=493335>

¹⁰³⁰ OGH 14.12.1960 6 Ob 373/60

Vö.: <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=471266>

¹⁰³¹ OGH 06.07.1965 8 Ob 139/65

Vö.: <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=471266>

¹⁰³² „Das Wesen eines aleatorischen synallagmatischen Vertrags besteht darin, dass von vornherein nicht gesagt werden kann, ob sich der Vertrag im Endergebnis – betrachtet man ihn für sich alleine – für den einen oder für den anderen Teil vorteilhaft auswirken wird.“ Ld.: OGH 07.08.2007 4 Ob 135/07t

Vö.: <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=482451>

¹⁰³³ OGH 07.08.2007 4 Ob 135/07t

Vö. <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=371213>

¹⁰³⁴ OGH 10.07.2001 4 Ob 147/01y; Veröff: SZ 74/123

Vö. <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=378734>

¹⁰³⁵ OGH 30.09.2002 1 Ob 157/02y

Vö. <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=378734>

¹⁰³⁶ WINNER, Wert und Preis, 54¹⁷⁶⁻¹⁷⁷

¹⁰³⁷ Pl. OGH 26.11.1996 1 Ob 639/95; Veröff: SZ 69/261; OGH 26.11.1996 1Ob 81/98p; OGH 26.11.1996 6 Ob 237/04b; OGH 26.11.1996 6 Ob 28/06w. Vö.: <http://www.jusline.at/index.php?cpid=d44d6ac98044db1e6494d22afb2c7e16&lawid=1&paid=1267&absatz=&gericht=1>

¹⁰³⁸ OGH 20.12.1966 8 Ob 314/66 Veröff: RZ 1968,53

Vö.: <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=462390>

¹⁰³⁹ Ld.: OGH 20.12.1950 2 Ob 827/50

Vö.: <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=488392>

valaki abban a reményben vásárol, hogy az árut majd haszonnal adja tovább.¹⁰⁴⁰ (Ez nyilvánvaló, hiszen nincs ügyletegyeség; két különböző átruházásról van szó, a rejtett indok vagy titkos fenntartás pedig közömbös.)

A hagyatéki reményvételnek mind az OGH, mind pedig a VwGH (közigazgatási bíróság) gyakorlata igen kiterjedt, a publikált határozatok száma százas nagyságrendű, ezért a legkohezívebb esetekre kell szorítkozni.

Egy 1997. évi VwGH-ítélet szerint a hagyatéki megnyílásakor az örökösök örökrészeik tekintetében nem egyszerű várományosok, hiszen már rendelkezhetnek is – akár ingyenesen (Erbschaftsschenkung), akár visszterhesen (Erbschaftskauf) – az örökrészükkel, tehát anyagi jogosultak.¹⁰⁴¹

Mindez azért érdekes, mert a nézet látszólag tagadja, hogy a „Hoffnungskauf einer Erbschaft” esetében a várományos (osi joghelyzet) lenne az ügylet tárgya. A nemo plus iuris elve alapján a reményt eladóknak ugyanis legalább várományosnak kell lennie ahhoz, hogy e joghelyzetbe juttathassa vevőjét. Ha tehát az eladó anyagi jogosult, akkor nem zárja ki semmi, hogy reményvétel esetén az ügylet tárgya, a remény mint várományosi, függő jogi helyzet interpretálható.

Az OGH egy 1928-ban kimondott, majd 1966-ban megerősített véleménye alapján nem hagyatéki reményvétel az az eset, amikor az adásvétel tárgya a hagyatéki leltár szerinti hagyatéki tárgyak összessége.¹⁰⁴² A legfelsőbb bíróság 1931 és 2006 között mintegy hét alkalommal kimondta, hogy a hagyatéki vevője az eladói örökösnek egyetemes jogutódja, vagyis a hagyatékot abban az állapotában kapja meg, amelyben az az eladó szerzésekor állott („übernimmt die Erbschaft in dem Stande, in dem sie sich befindet”;¹⁰⁴³ vö. D. 18,4,11: „*si qua sit hereditas, est tibi emptā*”), mivel az „Erbschaftskauf” tárgya az örökös joga az öröklésre (Erbrecht; 1967, 1976, 2000).¹⁰⁴⁴

Mindez tehát azt támasztja alá, hogy Ausztriában a reményvétel a polgári jog é l ő i n t é z m é n y e , hiszen az osztrák igazságszolgáltatás napjainkban is – mind az egyenes, mind az analogikus jogalkalmazás során – életben tartja a relatíve régi kódexnek ezt a századok folyamán változtatás nélkül fennmaradt jogintézményét.

C) Az „elhallgatott” reményvétel a német magánjogban

Első meggondolásra érdekes jogtörténeti „fordulat”, hogy éppen annak az államnak a polgári jogi kódexe tartotta fenn, méghozzá tudatosan, csupán hallgatólagos módon a reményvétel római identitású intézményét, amelynek „magánjoga” századokon keresztül első számú letéteményese volt egyfelől a jus commune római jog talapzatára történő felépítésének, másfelől a pandektisztika végső soron bekövetkezett apoteózisának.

¹⁰⁴⁰ „Wer etwas in der Hoffnung kauft, es mit Gewinn weiterveräußern oder auf sonstige Weise verwerten zu können, schließt keinen Glücksvertrag.” Ld.: OGH 19.12.2006 1 Ob 240/06k; Veröff: SZ 2006/187.

Vö.: <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=464409>

¹⁰⁴¹ TE VwGH 1997/01/29 97/16/0002

Vö. <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=182791>

¹⁰⁴² OGH 19.09.1928 3 Ob 702/28. Veröff: SZ 10/178; OGH 23.02.1966 6 Ob 59/66.

Vö.: <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=493032>

¹⁰⁴³ OGH 30.10.1931 1 Ob 990/31. Veröff: SZ 13/230; OGH 17.09.1953 3 Ob 503/53; OGH 23.10.1957 3 Ob 415/57. Veröff: EvBl 1958/3 S 18; OGH 07.10.1959 5 Ob 73/59; OGH 28.10.1959 6 Ob 93/59; OGH 20.12.2000 7 Ob 142/00h; OGH 16.02.2006 6 Ob 16/05f.

Vö.: <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=473104>

¹⁰⁴⁴ OGH 30.03.1967 1 Ob 15/67; OGH 30.01.1976 7 Ob 509/76. Veröff: NZ 1977,124; OGH 20.12.2000 7 Ob 142/00h

Vö.: <http://www.jusline.at/index.php?cpid=77cc2619465c939cd4189c33216b2d0c&feed=461989>

(a) A reményvétel a BGB Tervezeteiben

Még különösebb, hogy a „silence” a BGB I. Tervezetére nézve is igaz, amellyel szemben egyebek mellett éppen az volt az egyik legerősebb kritikai megjegyzés, hogy kevésbé német, s túlságosan pandektista szellemiségű. Ahogy pl. *Gierke* illetve művének egyébként rendkívül lesújtó hangvételű¹⁰⁴⁵ (pl. fanatizmust emlegető¹⁰⁴⁶) első fejezetében, az nem több, mint „paragrafusokba öntött pandekta-kivonat”,¹⁰⁴⁷ avagy *Bähr* szavaival élve: „*kleiner Windscheid*”.¹⁰⁴⁸

A reményvétellel kapcsolatos rendelkezéseket a kódexből kiejtő jogalkotói álláspont mindhárom tervezetben, így a végleges anyagban is fenntartott. A windscheidi Tervezet 459. §-hoz írott indokolásának utolsó passzusa szerint:

*„Der Entwurf giebt keine Bestimmungen über den sog. Hoffnungskauf (emptio rei speratae, emptio spei oder alea, bedingter, unbedingter Hoffnungskauf). Solche sind überflüssig, insoweit derartige Verträge nach den allgemeinen, bezw. nach den für den Kaufvertrag geltenden Rechtsnormen zu beurtheilen sind. Das juristische Wesen dieser Verträge als gewagter Geschäfte bedingt aber auch die Anwendung anderer Rechtsnormen, und in dieser Richtung sind durchgreifende allgemeine Bestimmungen nicht angängig. Von selbst versteht sich übrigens insbesondere auch in Ansehung dieser Verträge, daß die Autonomie der Parteien nur so weit reicht, als das Gesetz ihr keine Schranken setzt.”*¹⁰⁴⁹ [Kiem. tölem.]

Az Indokolás szerint a reményvétellel kapcsolatban a tervezet azért nem tartalmaz rendelkezéseket, mert az egyszerűen *f e l e s l e g e s*. Egyfelől ti. az ilyen ügyletek helyes megítélésére a szerződés általános és az adásvétel különös szabályai alkalmasak, másfelől az ügyletkötés lehetőségét a szerződő felek szabadsága kellően megalapozza az egyéb, a kockázati ügyletek jogi lényegét meghatározó jogszabályok keretei között, amelyek nem teszik lehetővé általános és mélyreható rendelkezések alkalmazását.

Az „egyéb jogszabályok” tekintetében az I. Tervezet Indokolása¹⁰⁵⁰ egyrészt a tilos ügyletekre (105-106. §¹⁰⁵¹), másrészt a szerződések tilos, lehetetlen, jó erkölcsbe ütköző, forgalomból kivett tárgyaira (344. §¹⁰⁵²), harmadrészt pedig az életjáradéki szerződésre (660-661. §¹⁰⁵³) utal át. Mindebből semmilyen következtetés nem vonható le arra nézve, hogy a reményvétel *t i l o s* ügylet lenne, hiszen az utalással érintett normák közvetve sem tartalmazznak abban a tekintetben semmit, hogy a szerződéskötéskor nem létező dologra vagy annak reményére nézve kötött ügylet jogszabályba vagy a jó erkölcsbe ütközően tilosként, ill. lehetetlen szolgáltatásra

¹⁰⁴⁵ „Nichts wäre gefährlicher, nichts unseren Kindern und Enkeln verderblicher, als wenn bei der Neuordnung unseres bürgerlichen Rechtes eine derartige Stimmung den Ausschlag gäbe.” Ld. GIERKE, Otto: Der Entwurf eines bürgerlichen Gesetzbuchs und das deutsche Recht. Leipzig, Dunker&Humblot, 1889. 4.

¹⁰⁴⁶ „Einheitsfanatismus”. Ld. GIERKE, 5.

¹⁰⁴⁷ „... ist in seinem letzten Kern ein in Gesetzesparagraphen gegossenes Pandektenkompodium.” Ld. GIERKE, 2.

¹⁰⁴⁸ BÄHR, Otto: Zur Beurtheilung des Entwurfs eines bürgerlichen Gesetzbuchs für das Deutsche Reich. München, 1888. 327. Hivatkozta: FALK, Ulrich: Ein Gelehrter wie Windscheid. Erkundungen auf den Feldern der sogenannten Begriffsjurisprudenz. Frankfurt-am-Main, Klostermann, 1999. 6³⁵.

¹⁰⁴⁹ Vö. MOTIVE zu dem Entwurfe eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Bd. II. Berlin/Leipzig, Guttentag, 1888. 320.

¹⁰⁵⁰ MOTIVE II, 320¹.

¹⁰⁵¹ MOTIVE zu dem Entwurfe eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Bd. I. Berlin/Leipzig, Guttentag, 1888. 210-212.

¹⁰⁵² MOTIVE II, 176-178.

¹⁰⁵³ MOTIVE II, 635-642.

irányulóként semmis volna.¹⁰⁵⁴ Az Indokolás ugyanitt utal továbbá a *Reichsgericht* polgári ügyekben kelt – még az ALR-re alapított – ítéleteire, melyek a reményvételnek minősített állami szerencsejátékkal kapcsolatosak.¹⁰⁵⁵

A Tervezetnek a játék és fogadás címet viselő XV. fejezete (664-665. §¹⁰⁵⁶) – a BGB hatályos szövege az „*Unvollkommene Verbindlichkeiten*” cím alatt, szintén az életjáradék után – tárgyalja mind a nem állami játék és fogadás, mind pedig az államilag szervezett szerencsejátékok témakörét. A nem állami játékügyletek, ill. az azokra különféle jogcímen vagy váltóval, tartozáselismeréssel nyújtott fedezetek természetes, egyszerű kötelek, melyekből követelés nem keletkezik (perindítás esetén kifogás emelhető), de az önkéntes teljesítés sem követelhető vissza (*obligatio naturalis*). Tilos és semmis a játék akkor lesz, ha pl. a célja vagy a módja folytán jogszabályba vagy jó erkölcsbe ütközik, ez azonban az általános szabályokból (105. §) folyik. *Önmagában* a szerencsejáték tehát nem jogellenes, így nem érvénytelen. Az engedélyes játékügyletekből származó követelés kielégítését a törvény ugyanakkor nyilván jogilag védendő érdeknek tekintve rendes, peresíthető kötelemként szabályozza.¹⁰⁵⁷

A szabályozás magában nem bír különös jelentőséggel. A valódi kérdés az, hogy a reményvétel játékügyletnek tekinti-e az Entwurf. E téren jelentős tény, hogy a Tervezet láthatólag nem számol a szerencse-, avagy kockázatos szerződések (*Glücks- oder aleatorische Verträge*) homogenitásával, ekként legáldefiníciót sem alkot a számukra, noha elismeri, hogy azt valamennyi fontos bel- és külföldi elődje megtette. A tárgyalt fejezet nem tartalmaz tehát meghatározást, de az aleatórius szerződésekre irányadó közös szabályokat sem: a fent írtak tehát kizárólag a játékügyletekre vonatkoznak.¹⁰⁵⁸ Annak megítélését továbbá, hogy az adott ügylet vagy jogvita szubszumálható-e a fejezet hatálya alá, kifejezetten a *jurisprudencia*, ill. a *jurisdictio* letéteményeseire bízta.

Részben nyilvánvalóan ebből is következik, hogy a Tervezet az áru-, ill. az értéktőzsdéi különbözeti ügyletekről is hallgat. Az Indokolás kiemeli, hogy a tőzsdére bevezetett áruk vagy értékpapírok valódi megszerzésére irányuló határidős ügyletekben a szerződés tárgya maga az áruk vagy papírok szolgáltatása, ekként azok természetesen követelhetőek.

A valódi differenciálügylet azonban nem tartalmaz ilyen „szerzési” elemet, ezért az Entwurf felveti a kérdést, hogy az a szerencseszerződések közé sorolandó-e. A választ azonban nyitva hagyja, és a kereskedelmi törvény (HGB) időközben több okból szükségessé vált revíziója körébe utalja. A végleges, III. tervezet felvette végül a játékügyletek körébe (764. §), azonban a német kötelmi reform keretében 2002. június 1. napjával a BörsG (tőzsdetörvény) könnyebb alkalmazhatósága végett e paragrafust hatályon kívül helyezték.¹⁰⁵⁹

A Tervezet hivatalos Indokolásának e rendszertani elemzése során tehát megállapítható, hogy a reményvétel *egyfelől* nem tilos, hanem *m e g e n g e d e t t* ügylet, *másfelől* pedig az ilyen szerződés nem peresíthetetlen *naturalis obligatiót*, hanem *p e r r e l é r v é n y e s í t h e t ő* rendes kötelmet fakaszt. Amennyiben tehát az ügylet egyéb hibában nem szenved, a felek – autonómiájuk, szerződési szabadságuk alap-

¹⁰⁵⁴ A 344. § indokolásánál említi csupán, hogy a követelések átruházása esetében szavatol az átruházó a követelés létezéséért. Ez azonban – különösen a római jogi fejezetben írtakra tekintettel – nem áll ellentétben a fentiekkel. Vö. MOTIVE, Bd. II, 177.

¹⁰⁵⁵ MOTIVE II, 320¹: ERGZ [Entscheidungen des Reichsgerichtes in Zivilsachen] Bd. VI. № 79 és Bd. XIV. № 21.

¹⁰⁵⁶ MOTIVE II, 643-649.

¹⁰⁵⁷ MOTIVE II, 643-644.

¹⁰⁵⁸ MOTIVE II, 643.

¹⁰⁵⁹ Részletesen legújában ld.: DUDERSTADT, Dino Joakim: Spiel, Wette und Differenzgeschäft (BGB 762-764. §) in der Rechtsprechung des Reichsgerichts und in der zeitgenössischen Literatur. Frankfurt-am-Main, Lang, 2007. 175-237. Vö. KÖBLER, Gerhard [rez.], in: ZRG GA 125 (2008) 909.

ján gyakorolt ügyletkötése során tett – akaratnyilatkozatainak egybecsengése érvényes, rendes (civilis) kötelmet fakaszt.

Ezt követően nem szabad említés nélkül elmenni amellett sem, hogy a Tervezet Indokolása a reményvételt kétfelé bontja: *feltételes* reményvételre (*emtio rei speratae*) és *feltétlen* reményvételre (*emtio spei* vagy *aleae*). Ez természetesen nem előzmények nélküli álláspont, hiszen a korai középkorban – legkorábban – a *Bazilikában* (vö. IV.2.B.b.α), majd „Nyugaton” *Irneriusnál* (ld. IV.3.B.a.α) jelent meg a felosztás gondolati magva. Kiemelése azért lényeges, mert *hazánk* magánjogára is hatással volt ez a klasszifikáció.¹⁰⁶⁰

Mindezek alapján megállapítható, hogy a német jogalkotás a maga hallgatóságos módján fenntartotta a reményvétel intézményét, hiszen az idevágó normák napjainkig nem változtak. Az ugyanakkor további kérdés, hogy a BGB e téren is megnyilvánuló magas absztrakciós foka milyen analógiák felismerését és a praxisba történő bevezetését tette lehetővé, ill. szükségszerűvé, vagyis: az utókor jogalkalmazói és jogtudósai e „csendet miként hallgatták”.

*(b) A reményvétel ideájával kapcsolatos kérdések
a hatályos német magánjogban*

(α) A korai évek szakirodalmából

A BGB külső szemlélő általi megítélése sem lehet mellékes, különösen, ha az pl. *Maitland*. Az angol jogtörténet atyamesterének – halála előtt egy évvel kifejtett – véleménye szerint a német magánjog kodifikációja annak elsődleges bizonyítéka, hogy a németség gyökeres változáson ment keresztül. Ennek keretében az egykor „érzelgős ködben álmodozó német oroszánokkal is birkózni képes” – a jogtudomány teljesítménye, a tervezetek társadalmi vitájának szélessége, s végül a törvényhozás példás gyorsasága folytán – „csodálatra méltó pragmatistává” (amilyen a szerző szerint természetesen addig csak az angol volt) alakult át.¹⁰⁶¹

A korai évek, vagyis a BGB 1900. január 1-jén történt hatályba lépését, a pandektajog *Partsch* szerinti „elhalálzását”¹⁰⁶² követő két évtized kézi- és tankönyv-, ill. kommentárirodalma – így pl. *Kuhlenbeck*,¹⁰⁶³ *Crome*,¹⁰⁶⁴ *Stadthagen*,¹⁰⁶⁵ *Schuster*,¹⁰⁶⁶ *Heilfron*,¹⁰⁶⁷ *Matthiaß*,¹⁰⁶⁸ és *Gierke*¹⁰⁶⁹ – homogén egyfelől egymáshoz,

¹⁰⁶⁰ Hazánk magánjogtudománya a XX. századi kodifikációs kísérletek során figyelemmel volt a német törvénykönyvre, ill. tervezeteire, indokolásukra, így nem meglepő, ha ez a klasszifikáció teret nyert a magyar jogtudományban, ítélkezési gyakorlatban és kommentárirodalomban. Azután az, hogy a reményvétel kifejezés helyett jogi műnyelvünk a rendkívül elavult „reményvásár” fogalmat alkalmazza annak „feltételes”-re és „feltétlen”-re történő felosztása során, már az osztrák törvénykönyvre, pontosabban annak Márkus-féle magyar kiadására mehet vissza. (Minderről részletesen az utolsó fejezetben.)

¹⁰⁶¹ „I can [remember the time] when it was ... plausible to paint the German as an unpractical, dreamy, sentimental being, looking out with mild blue eyes into a cloud of music and metaphysic and tobacco smoke. ... who evolved the camel out of the depths of his own inner consciousness, while the Englishman went forth to study the beast in the desert ... The eminently practical man is ... who does great things. The German has done some ... He has codified the ... most important part of his law ... What then happened gives us, so I think, good cause to admire ... our neighbours ...” Ld. MAITLAND, Frederic William: *The Making of the German Civil Code*. In: *The Collected Papers of Fr. W. Maitland*. Vol. III. Cambridge UP, 1911. 475-476. és 481.

¹⁰⁶² „*Das Pandektenrecht ist tot, durch das BGB.*” PARTSCH, Josef: *Vom Beruf des römischen Rechts in der Heutigen Universität*. Bonn 1920, 40.

¹⁰⁶³ KUHLENBECK, Ludwig: *Von den Pandekten zum Bürgerlichen Gesetzbuch*. 2. Theil, Berlin, Heymann, 1899. 247³, 325-329.

¹⁰⁶⁴ CROME, Carl: *System des deutschen bürgerlichen Rechts*. Bd. II. Tübingen/Leipzig, Mohr, 1902. 407-408. és 827-838.

¹⁰⁶⁵ STADTHAGEN, Arthur: *Führer durch das Bürgerliche Gesetzbuch*. Stuttgart, Dietz, 1904. 188.

¹⁰⁶⁶ SCHUSTER, Ernest J.: *The Principles of German Civil Law*. Oxford, Clarendon, 1907. 311-316.

¹⁰⁶⁷ HEILFRON, Eduard: *Das bürgerliche Recht des Deutschen Reichs*. Berlin, Speyer&Peters, 1909. 432-433. és 825-864.

másfelől pedig az időközben „jobblétre szenderült” (ez formálisan igaz, tartalmilag vitandó) régi, pandektarendszerű tankönyvekhez képest.

Az állítás utóbbi fele nem annyira különös, mert a pandektajog, ill. a BGB alapján műveiket megírt szerzők között jelentékeny mértékű átfedés van. Az említett *homogenitás* tehát abban áll, hogy:

(1) egyrészt az aleatórius szerződések között a „megszokottak” – a játékügyletek, az életjáradék, a biztosítás, a különbözeti ügylet – szerepelnek;

(2) másrészt a reményvétel felbukkanási helye szintén a „szokásos”, vagyis az a jogügyleti, ill. a vételi tárgyak osztályozása körében található;

(3) harmadrészt e kézi- és tankönyvek nem kényeztetik el az olvasót a jogi praxisban felmerült analógiák bemutatásával.

Egyedül *Dernburg* – utalván *Endemannra* – hivatkozik arra az élő ügyleti gyakorlatra, hogy a Balti-tengernél a halászati forgalomban a római jogból ismert halfogás-vétel az uralkodó. Az életjáradékot pedig *Dernburg* az adásvételszerű („kaufähnlich”) ügyletek között tárgyalja (ebben műve majd követőkre talál).¹⁰⁷⁰

(β) Az analógiák helyzete az újabb szakirodalomban
(vagy ellenkezőleg: attól függetlenül)

A fentiekhez képest a modern német vételjogi szakirodalom és a BGB nagyobb jelentőségű kommentárjai valamelyest elszakadtak a pandektisztika eredményeitől, és a reményvétel ideáját részben megtisztították a századok alatt reá rakódott dogmatikai „sallangoktól”. Így pl. a játékügyletek vagy a spekulatív kereskedelmi ügyletek helytelen párhuzamait kiostálták, ezzel együtt azonban kiejtették a teljesen nyilvánvaló analógiákat (pl. hagyatékvétele és követelés-átruházás *tel-quel*, ill. a haszonélvezet gyakorlásának visszterhes átengedése) is. Mindez azonban bizonyosan arra vezethető vissza, hogy a kommentárokat köti a BGB hallgatása; csak a „szabadabb”, kötetlenebb műfaj, a jogirodalom mutathat fel – legalábbis elvben – számottevő eredményeket.

A vételi jog egyik jelentős feldolgozásában pl. *Walter* a vétel és a bérletfajok elhatárolásával kapcsolatos gausi problémafelvetésre (Inst. Gai III,145) hosszú fejezettel ad választ, melyben – a szokásos elhatárolások mellett – a vétel és a játék halmazának metszetébe egyetlen ügyletet helyez: a különbözeti.¹⁰⁷¹ Merőben helyesen újra s határozottan elválasztja egymástól a jövőbeli dolgok vételének esetében a dolog létrejöttének és az eladó birtokában létének kérdését – vö. *Plutarkhosz* tripusz-történetével (I.4.B. és II.3.B.b).¹⁰⁷² Ehhez képest már különös, hogy a reményvétel (Hoffnungskauf) iskolapéldájául a még meg nem született haszonállatok eladását említi, és azt a *dologvételek* közé sorolja. Megjegyzi, hogy a német felsőbírósági gyakorlatban (pl. frankfurti Oberlandesgericht¹⁰⁷³) előfordul pl. a sorsjegyvétel (Loskauf) esetében, hogy vételi tárgynak a feltételes kifizetési igényt (Anspruch) tekintette a bíróság, azonban ennek helyességét vitatja, és a bizonytalan dolgok *feltétlen* árfizetés melletti megvételét a BGB szerinti játékügyletek közé sorolja.¹⁰⁷⁴

¹⁰⁶⁸ MATTHIAS, Bernhard: Lehrbuch des bürgerlichen Rechtes mit Berücksichtigung des gesamten Reichsrechtes. Berlin, Häring, 1910. 268. és 357-362.

¹⁰⁶⁹ GIERKE, Otto: Deutsches Privatrecht. (In: Systematisches Handbuch der Deutschen Rechtswissenschaft, hrsg. von BINDING, Karl, Abt. 2 Teil 3 Bd. 3), Leipzig-München, Duncker&Humboldt, 1917. 439³⁰ és 806-828.

¹⁰⁷⁰ DERNBURG, Heinrich: Das bürgerliche Recht des Deutschen Reichs und Preußens. 4. Aufl. Bearb.: Raape, Leo. Bd II. Halle an der Saale, Waisenhaus, 1915. 11. Ld. még: 140-144. és 179-189. o.

¹⁰⁷¹ WALTER, Gerhard: Kaufrecht. In: Handbuch des Schuldrechts. Hrsg. Gernhuber, Joachim. Tübingen, Mohr, 1987. 21-22.

¹⁰⁷² WALTER, 90.

¹⁰⁷³ OLG Frankfurt, in: JW 1935, 3054. Ezt a Reichsgericht változtatta meg; ld. JW 1936, 1824.

¹⁰⁷⁴ WALTER, 90.

A legjelentősebb kommentárok – pl. a *Staudinger* (2005),¹⁰⁷⁵ a *HKK* (2007)¹⁰⁷⁶ és a *Palandt* (2010)¹⁰⁷⁷ – az analógiák tekintetében nem mutatnak különösebb említést érdemlő eredményeket.

A *Staudinger* pl. a régi szakirodalomban megszokott „helyen” említi a reményvételt, s egyetlen esetét hozza szóba, a sorsjegyvételt, amely ráadásul vitatható is.¹⁰⁷⁸

A *HKK* – tekintettel az intézménytörténeti összehasonlításra mint a mű főcéljára – többhelyütt megemlékezik a reményvételről. Az alábbi témakörök kifejezetten élőjogi párhuzamai körében ugyanakkor a *HKK* hallgat a reményvételről. A kommentár egyfelől (1) a teljesítési zavarok, ill. (2) a teljesítési kötelezettség kizárása témakörében tárgyalja a kérdést (*Schermaier*¹⁰⁷⁹). Másfelől (3) a szolgáltatás tárgyának egyes attribútumai (nemlétező, forgalomképtelen, *res sua*) miatt fellépő ügyleti érvénytelenség esetei körében mint kivételeket említi (*Harke*¹⁰⁸⁰) a reményvétel különös módjaként szóba jövő követelés- és hagyatékvételt, mely utóbbinál – NB. történeti szemléletben – semmisségi okként a jóerkölcsbe ütközésre, mintsem az áru nemlétére hivatkozik.¹⁰⁸¹

A h a g y a t é k v é t e l (*Erbschaftskauf*) tárgya természetesen a német jogban sem maga az örökös jogállás, hanem az öröklés folytán megszerezhető bizonytalan értékű vagyonösszeség. Az áru tehát magyar terminológiával nem más, mint az eladói örökös *számolási alvagyona*. Noha a kommentárok rámutatnak, hogy a bizonytalanság számos öröklési jogi szempont (kitagadás, kiesés, új örökös társak előkerülése, hagyatéki hitelezők felbukkanása; 2382-2383. §) alapján igen nagyfokú, sőt kifejezetten kiemelik a jogszavatosság korlátozott és a kellékszavatosság teljesen kizárt voltát (2376. § (1)-(2) bek.), ugyanakkor még közvetve sem asszociálnak a reményvételi párhuzamra. A BGB 2373. §-a kockázatcsökkentő, hiszen az utóöröklés vagy a kiesés folytán bekövetkezett növedékek tekintetében megengedi annak az áruhoz történő hozzáolvadását, de csak kifejezett kikötéssel, ennek hiányában nem. A BGB 2380. §-a a hagyatéki vagyon dologi tárgyaiban bekövetkezett pusztulás vagy értékcsökkenés veszélyének a vevőre történő átszállását a *szerződés kötés* időpontjához köti csakúgy, mint a vagyon terheinek viselését és hasznainak megszerzését.

A j o g o k é s k ö v e t e l é s e k kockázatos (kizárt szavatosság melletti) átruházásának a XX. században sajátos piaca alakult ki, mely napjaink gazdasági-pénzügyi rendszerében új alapokon áll (és önmagában monografikus feldolgozást igényel). Annyi megjegyezhető, hogy a visszterhes követelésátruházások esetében a *kizárt bonitási* (a kellékszavatosságra emlékeztető felelősség a behajthatóságért) és a *kizárható veritási* (a jogszavatossághoz hasonló felelősség az átruházott követelés létezéséért) szavatosság római jogból megismert példái új értelmet nyertek. Amint pl. arra a „*Rechtskauf*” témakörében a *Palandt*¹⁰⁸² is rámutat, a jövőbeli követelések ügyleti úton kizárt szavatosság vagy visszkereseti jogról (regress-igényről) történő lemondás mellett történő értékesítése mint szerződési modell új funkciókra – pl. előfinanszírozás, hitel-funkció – talál a pénzügyi piacokon.

¹⁰⁷⁵ Kommentar zum bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Eckpfeiler des Zivilrechts. Bd. 8. Ed. STAUDINGER, Julius von / BECKMANN, Roland Michael / MARTINEK, Michael. Berlin, Walter de Gruyter, 2005

¹⁰⁷⁶ HISTORISCH-KRITISCHER KOMMENTAR zum BGB. Red. ZIMMERMANN, Reinhard. Bd. II. 1-2. Teilbde. Schuldrecht: Allgemeiner Teil. Hamburg, Mohr-Siebeck, 2007

¹⁰⁷⁷ PALANDT Bürgerliches Gesetzbuch. 69. Aufl. In: Beck'sche Kurz-Kommentare Bd. 7. Bearb.: BASSENGE, Peter et al. mult. München, Beck, 2010

¹⁰⁷⁸ Staudinger-Kommentar 2005, 522.

¹⁰⁷⁹ SCHERMAIER, Martin Josef: Ausschluss der Leistungspflicht. In: HKH-BGB, Bd. II. Teilbd. 2, 955-956; SCHERMAIER, Martin Josef: Leistungsstörungen. In: HKH-BGB, Bd. II. Teilbd. 2, 869.

¹⁰⁸⁰ HARKE, Jan Dirk: Leistungshindernis bei Vertragsschluss. In: HKH-BGB, Bd. II. Teilbd. 2, 1564.

¹⁰⁸¹ HARKE, Jan Dirk: Verträge über Grundstücke, das Vermögen und den Nachlass. In: HKH-BGB, Bd. II. Teilbd. 2, 1577-1579. Nyilván csupán egyszerűsítő álláspontja erősen vitatható; vö. III.3.E.b.β.i!

¹⁰⁸² PALANDT-BGB 2010, § 453 Rz. 17-28a; 668-669.

Álláspontom szerint pl. a forfetírozás direkt párhuzamba állítható a reményvétellel – akár annak iskolapéldájával is! A *forfait* keretében (egyszerűsítve a kérdést) a forfateur úgy veszi meg a forfaitisttől a jövőbeli követelést, hogy egyidejűleg lemond az (így előfinanszírozott) eladóval szembeni regressz-igényéről, magára véve ezzel a „megvett” követelés esedékességet követő behajthatatlanságának teljes kockázatát (Bonitátsrisiko). Eltekintve az ügylet tipikus céljától (exportfinanszírozás) és a kockázatcsökkentés végett alkalmazott forfetírozási díjtól (mely állhat pl. bankgarancia-átruházásban, váltóforgatásban is), a szerződés – miként egyébként a *factoring* is – kapcsolatba hozható a reményvételi ideával már önmagában azért, mert maga az elnevezés (*forfait*) is „átalány”-t jelent (vö. *emptio per aversionem*; vö. III.3.B.c).

A párhuzam még az iskolapélda esetében sem erőltetett, sőt inkább nyilvánvaló. A *spei venditor* – a halász – mint értékteremtő, kvázi-vállalkozási tevékenységet végző piaci szereplő már az ókori Rómában is forráshiányos volt. E hiányt kétféle módon engedte a „római piac” (és az azt ismerő jurista) a számára kipótolni: (1) a reményvételi ügylettel, melyben akkor is jogosult volt az átalányszerű vételárra, ha gondossága ellenére is eredménytelen maradt a tevékenysége (*si nihil incidere*; vö. III.2.F.a); ill. (2) a fogás sikerétől függő feltétel mellett visszafizetendő kölcsön útján (vö. III.2.F.c.α). Ha tehát a vagyoni aktívum – így pl. a jövőbeli halfogásért végzendő szakmunka vagy a jövőbeli követelés – vevője teljesen átveszi magára az ügyleteredménytelenség (a halfogás kimaradása, a követelés behajthatatlansága) kockázatát, az így megfizetett vételárnak lehet olyan önálló funkciója is, amellyel a vevő az eladót finanszírozza.

A BGB 651. §-a – összhangban a fogyasztási cikkek adásvételének és a kapcsolódó jótállás egyes vonatkozásairól szóló, 1999. május 25-i 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvvel – kiterjeszti a vételi jog szabályait, különösen a kötelemszegési szankciók hatályát az előállítandó vagy gyártandó ingó dolgok szállítására irányuló ügyletek (*emptio rei futuræ*) körére.

A BGB 1059. § (1)-(2) bekezdése a római joggal egyezően (vö. III.3.C) tiltja a *haszonélvezeti jog* átruházását – jogi személy haszonélvezőnél 1953 óta a BGB 1059a. §-a korlátozottan megengedi¹⁰⁸³ –, azonban van mód a haszonélvezeti jog gyakorlásának visszterhes átengedésére. Az aleatórius elem nyilvánvaló: a haszonélvező („eladó”) halálával, ill. megszűnésével *ipso iure* [ld. 1061. § (1)-(2) bek.] megszűnik a haszonélvezet, így ha az eladói haszonélvező a szerződést követő napon megszűnik vagy elhalálozik, a joggyakorlás „helyettes” jogosultja (vevő) éppen úgy jár, mint a halász vevője, amikor az eladó üres hálóval ér partot.

A kommentárok – noha nem utalnak e párhuzamra – annyit jegyeznek meg, hogy e rendelkezések folytán a bírói gyakorlat (pl. Traunstein LG¹⁰⁸⁴) jogszerűnek találta, hogy a haszonélvezetbe adott dolog *tulajdonosa* a haszonélvező halála esetére ennek örököse számára már előre, a halál tényének feltételével keletkező új haszonélvezeti jogot alapítson. Nem kérdés: a joggyakorlás helyettes jogosultja (vevő) számára így is elemi kockázat az eladó halála, ti. ez a tulajdonostól származó feltételes jogalapítás a haszonélvező jogutóda számára nyilvánvalóan nem eredményezi a kötelmi kötelezettségbeli utódlást: a vevő számára az „áru” így is elenyészik, mivel az új joga-

¹⁰⁸³ A törvényt azóta ötször módosították, legutóbb 2006-ban. Vö.: <http://lexetius.com/BGB/1059a>

¹⁰⁸⁴ Landgericht Traunstein Urteil von 26.9.1962. 4 T 269/62: Eintragung einer Vormerkung für Anspruch auf Einräumung eines Nießbrauchs für Erben des Nießbrauchers. In: NJW 15/48 (1962) 2207. Ld. PALANDT-BGB 2010, § 1059 Rz. 1, 1553. és § 1061. Rz. 1, 1555; GROßKOMMENTAR von de Gruyter: Das Bürgerliche Gesetzbuch mit besonderer Berücksichtigung der Rechtsprechung des Reichsgerichts und des Bundesgerichtshofs. Bearb. DENECKE, Johannes et al. Bd. III. Sachenrecht. Berlin, de Gruyter, 1996. § 1061 Rz. 1.

sulttal külön kell megállapodnia, nem elegendő a jogelőddel kötött szerződésben rendelkezni a jogviszony folytatásáról.

(γ) A „várományvétel” kérdése

A felsőbbírói gyakorlatban az 1950-es évek közepéig, a jogtudományban pedig az 1980-as évekig (pl. *Flume*,¹⁰⁸⁵ *Kupisch*,¹⁰⁸⁶ *Forkel*¹⁰⁸⁷, *Walter*¹⁰⁸⁸) vitatott volt, hogy d o l o g m ó d j á r a á t r u h á z h a t ó - e a p u s z t a v á r o m á n y o s i j o g .

A problémakör a reményvétel tárgyának a megszerezni kívánt javak iránti kötelmi várományban történt meghatározásával (vö. III.2.D.a.ε) összefüggésben nyer jelentőséget. A reményvétellel egyébként kapcsolatba nem hozható tényállású ügyekben a váromány átruházhatósága és ezzel összefüggésben a megterhelhetősége kérdésében a *Bundesgerichtshof* (BGH) igenlően foglalt állást: először 1956-ban,¹⁰⁸⁹ majd 1961-ben.¹⁰⁹⁰

Az átruházásnak ilyenkor elvben kétféle módja van: harmadik személy tulajdonjogának feltételes fenntartása melletti d o l o g v é t e l (*Sachkauf*) vagy pedig *constitutum possessorium* (Besitzkonstitut, BGB 930. §) módjára történő átruházással j o g v é t e l (*Rechtskauf*) keretében. A BGH forgalombiztonsági és kockázatsökkentő céllal kiterjesztette ugyanakkor a dologvételben magától értetődően irányadó okirati szabályokat ezekben az esetekben a jogvétel módjára történő átruházásra is: közjegyzői okiratba foglalandó a szerződés mindkét módozat (vö. a BGB kötelmi reform *előtti* 313. §-ával¹⁰⁹¹) tekintetében.¹⁰⁹²

A BGB-reform azonban ennél is továbblépett, és a dologvételi szabályokat garanciális okból – nyilván a fenti 1999/44/EK irányelvre is tekintettel – általánosan kiterjesztette a jogvételekre [vö. 453. § (1)-(3) bek.]. Amennyiben tehát a német magánjogban dolog módjára, kötelmi hatállyal átruházható a pusztá várományosi jog, elvben alátámaszthatónak tűnik az idea kiterjesztése a reményvételnek nevezett tényállásokra is azzal a különbséggel, hogy az alapesetekben – ingóvételről lévén szó – a köz-

¹⁰⁸⁵ FLUME, Werner: Die Rechtsstellung des Vorbehaltskäufers. In: AcP 161/5 (1962) 385-407.

¹⁰⁸⁶ KUPISCH, Berthold: Durchgangserwerb oder Direkterwerb? Eine verfehltete Fragestellung zu einem überlebten Begriff. In: JZ 31/14 (1976) 417-429.

¹⁰⁸⁷ FORKEL, Hans: Anmerkung zu BGH 24.10.1979 (VIII ZR 289/78): Ausdehnung des Eigentumsvorbehalts ohne Zustimmung des Anwartschaftszweiterwerbers unwirksam. In: NJW 33/4 (1980) 175-176.

¹⁰⁸⁸ WALTER, 93-94.

¹⁰⁸⁹ BGH Urteil vom 22.02.1956 (IV ZR 164/55) In: BGHZ 20,88:

1. Ist eine Sache unter aufschiebender Bedingung (Eigentumsvorbehalt) übereignet, so kann der Anwärter die Anwartschaft an einen Dritten veräußern. Die Veräußerung hat zur Folge, daß der Erwerber das Eigentum bei Eintritt der Bedingung unmittelbar, ohne Durchgang durch das Vermögen seines Rechtsvorgängers, erwirbt, auch wenn der Inhaber des Vollrechts der Übertragung nicht zugestimmt hat (abw RGZ 140, 223). § 185 BGB ist auf diesen Fall nicht anzuwenden.

2. Ist die Sache in der Zwischenzeit durch einen Gläubiger des ersten Anwartschaftsberechtigten gepfändet worden, so wird die Pfändung bei Eintritt der Bedingung nicht wirksam, dem Eigentumserwerber steht die Widerspruchsklage nach § 771 ZPO zu.

¹⁰⁹⁰ BGH Urteil vom 10.04.1961 (VIII ZR 68/60) In: BGHZ 35,85:

Hat der Grundstückseigentümer Zubehör des Grundstücks unter Eigentumsvorbehalt erworben, so erstreckt sich ein Grundpfandrecht auch auf das Anwartschaftsrecht des Eigentümers auf Erwerb des Eigentums der Zubehörstücke.

¹⁰⁹¹ 313. § (1) bek. Ein Vertrag, durch den sich der eine Teil verpflichtet, das Eigentum an einem Grundstück zu übertragen oder zu erwerben, bedarf der notariellen Beurkundung.

313. § (2) bek. Ein ohne Beobachtung dieser Form geschlossener Vertrag wird seinem ganzen Inhalte nach gültig, wenn die Auflassung und die Eintragung in das Grundbuch erfolgen.

¹⁰⁹² BGH Urteil vom 11.11.1983 (V ZR 211/82) In: BGHZ 89,41 – ehhez képest ld. az alábbiakat:

BGH Beschluß vom 1.12.1988 In: BGHZ 106,108.

BGH Urteil vom 26.11.1999 (V ZR 251/98 Schleswig) In: NJW 53/13 (2000) 951-952.

BGH Urteil vom 16.07.2004 (V ZR 222/03) In: NJW 57/46 (2004) 3330-3332.

jegyzői formakényszer nyilván mellőzhető, hiszen a fenti kázusokban a váromány *ingatlan* tulajdon megszerzésére vonatkozott. A kötelmi reform következtében kiterjesztett szabályok értelmezése azonban régi kérdéseket vet fel (pl. mi a jog-, s mi a kelékszavatosság pontos értelme a jogvételeknél¹⁰⁹³).

(6) A szavatosi felelősség ügyleti kizárásának lehetősége

A BGB kötelmi reformja előtti (1900 és 2002 között változatlan) 476. §-a¹⁰⁹⁴ – melynek szerepét döntően a legutóbb 2004-ben módosított 444. §¹⁰⁹⁵ vette át – lehetőséget teremt a kellék- és jogszavatosi felelősségnek a felek ügyleti akarátán alapuló kizárására, ill. – ezután természetes – korlátozására. A hatályos 444. § szerint erre a megállapodásra azonban nem hivatkozhat utóbb az eladó, ha az áru jogi vagy kelékhibájáról tudomással bírt, s azt a vevő előtt csalárdul elhallgatta, vagy egyébként jótállási kötelezettséget vállalt.

A reményvételbeli kellékszavatosság értelmezésében iránytűnek tekintendő celsusi töredék (D. 19,1,12), ill. a jogszavatosságnál vizsgált Pomponius- és Ulpianus-fragmentum (D. 18,1,8,1 és D. 19,1,11,18 – vö. III.2.D.b-c) tárgyában írtak szellemiségükben valójában megegyeznek a BGB-textus céljával.

A római és a hatályos német normák „legkisebb közös többszöröség” történő absztrakcióját követően látható, hogy mindkét esetben arról van szó: a garanciális szabályoknak a vevő kockázatát fokozó korlátozása, kizárása nem eredményezhet az eladó tekintetében kockázatcsökkenést vagy bármilyen ezzel összefüggő egyéb vagyoni aktívumot akkor, ha ez a vevői érdeket védő szabályok kizárására, korlátozására lehetőséget adó alanyi jogot konstituáló törvényi szabály kijátszását eredményezné.

A felek köthetnek tehát kockázatterhelt módon is adásvételi szerződést, azonban a tudatos jogsértést, érdekkijátszást a jog ekkor sem tűrheti. Más kérdés, hogy a római jogban vizsgált, fent hivatkozott *responsa „noluit”* igealakja (ti. az eladó „a hálót kivetni vagy a fogást átadni *nem akarta*”) nem feltétlenül és kizárólag a dolózus magatartásra értendő (mint a 444. §-ban), arra azonban bizonyosan.

A felelősség fentiek szerinti ügyleti kizárására **h a l l g a t ó l a g o s a n** kerül sor a helyettesíthető dolgok átalányáras vétele, a *reményvétel*, ill. az ajándékkal valójában vegyes,¹⁰⁹⁶ ún. „baráti áron” történő vétel (*Verkauf zum Freundschaftspreis*) eseteiben. Megvalósulhat a felelősségkizárás **k i f e j e z e t t m e l l é k e g y e z m é n n y e l** is, melynek tipikus esete a *talis-qualis vétel (mit Klausel „tel-quel”)*, melyben a felek – a csalárdság esetén kívül – a rejtett hibákért való szavatosi felelősséget is kizárják. Amennyiben ugyanakkor az árut a „megtekintés szerinti állapotban”-záradékkal veszik meg, a bírói gyakorlat vizsgálja a megtekintés körülményeit, a hibák felismerhető és felismerendő voltát, ill. kár esetén a nem kellően körültekintő vevő mint károsult önhibáját, közrehatását is.¹⁰⁹⁷ S ki lehet végül zárni a felelősséget az **Á S Z F ú t j á n** is.¹⁰⁹⁸

¹⁰⁹³ PALANDT-BGB 2010, § 453 Rz. 17-28a; 668-669.

¹⁰⁹⁴ 476. § *Eine Vereinbarung, durch welche die Verpflichtung des Verkäufers zur Gewährleistung wegen Mängel der Sache erlassen oder beschränkt wird, ist nichtig, wenn der Verkäufer den Mangel arglistig verschweigt.* [1900. jan. 1-től 2002. jan. 1-ig.]

¹⁰⁹⁵ 444. § *Haftungsausschluss. Auf eine Vereinbarung, durch welche die Rechte des Käufers wegen eines Mangels ausgeschlossen oder beschränkt werden, kann sich der Verkäufer nicht berufen, soweit er den Mangel arglistig verschwiegen oder eine Garantie für die Beschaffenheit der Sache übernommen hat.* [2004. dec. 8-től.]

¹⁰⁹⁶ Ilyenkor azonban nem alkalmazhatók az ajándékozásban az ingenadósra vonatkozó enyhe felelősségi szabályok! Vö.: MEDICUS, Dieter: Bürgerliches Recht. Eine nach Anspruchsgrundlagen geordnete Darstellung zur Examensvorbereitung. 13. Aufl. Köln, Heymanns, 1987. Rz. 380-381. Hiv.: WALTER, 223³³⁸.

¹⁰⁹⁷ OLG Köln Berufungsurteil vom 16.09.1991. (2 U 51/91): 1. Die Klausel „wie besichtigt“ schließt die Gewährleistung für die Mängel aus, die bei einer gründlichen Besichtigung durch den Käufer (nicht: durch einen Sachverständigen) erkennbar waren. 2. Beim Kauf eines zehn Jahre alten Wohnwagens gehört zu

Számos esetben maga a törvény zárja ki [vö. BGB 2376. § (1)-(2) bek.] a szavatosi felelősséget. Ennek a téma szempontjából *egyetlen* aktuális esete a *hagyték vétel* (ld. fent: V.2.C.b.β).

(c) Reményvétel a kereskedelmi jogban?

(a) A BGB előtti, régi kereskedelmi törvény (ADHGB) a kereskedelmi ügylet (271-272. Art.), ill. vétel szabályozása (337-359. Art.) körében nem adott támpontot ahhoz, hogy a reményvétel mint kereskedelmi vétel megáll-e. A kereskedelmi ügylet definíciójából nem következik ugyanakkor az sem, hogy a jövőbeli dolgok vétele a kereskedelmi jog hatálya alá tartozna, hacsak nem mint a széles értelemben vett szállítási ügyletek egyike, mivel a szűkebb értelmű vételi ügylet fogalma alá nem vonható. Csak a 338. Art. terjesztette ki (vö. 271. Art. 1-2. §) a vételi szabályok hatályát a helyettesíthető dolgok meghatározott mennyiségének szállítására irányuló szerződésre.

Ehhez képest az árukereskedelmi vétel pandektista-természetjogi hatás alatt álló jogtudományi feldolgozásai – pl. az igen jelentős *Treitschke*-féle¹⁰⁹⁹ – semmi akadályt nem látják a klasszikus adásvétel-fogalom szinte végletes kiterjesztésének és retipizálásának. (Ez a tendencia többször kialakult, majd lecsengett, s napjainkban is dívik – ld. az említett portfólióvétel, szolgáltatásvétel eseteit.) Ebbe a megközelítésbe tehát „belefér” a reményvétel, s mellette külön-külön típusként a függő gyümölcs, a bányahozam, a remélt dolog vétele vagy az átalányszerű vétel (Kauf von Quantitäten, ill. Kauf in Pausch und Bogen).

(β) A hatályos kereskedelmi törvény (HGB) anyagára épülő modern német kereskedelmi jogban – amely már kifejezetten ún. *Sonderprivatrecht* (vö. legújabban *Oetker*¹¹⁰⁰) – a kereskedelmi vételre vonatkozó szabályok nem az ügyleti sokféleség lehetőségének megalapozása, azaz a HGB-beli vételi szabályok egyéb szerződésekre vonatkozó háttérjogszabályi minőségének hangsúlyozása,¹¹⁰¹ hanem a kötelemszegések esetére igénybe vehető garanciák újrafogalmazásának irányába mozdult el (vö. 373-382. §¹¹⁰²). Egyértelműen megállapítható, hogy a reményvétel „mint olyan” – szemben az osztrák joggal – nem fér bele a *Handelskauf* fogalmába, s annak tereuma az a „Stillschweigen”, mely a német polgári törvénykönyvben található – a fentiek szerint.

D) Reményvétel Svájcban?

Svájc magánjoga a némethez hasonlóan főként – a bevezetőben is jelzett – *hallgatással* (egyhelyütt implicit rendelkezéssel) engedi meg a szerződéskötéskor nem létező *dolgok* oly módon történő adásvételét, hogy a dolog létrejötté elmaradásának veszélyét teljesen a vevő viselje.¹¹⁰³ Dologvételtől van tehát szó: sem a törvényi jog,

einer gründlichen Besichtigung, daß der Käufer (auch als Laie) die Unterseite des Fahrzeugs auf Undichtigkeiten und Rostschäden prüft. 3. Der Verkäufer ist nicht seinerseits verpflichtet, das Fahrzeug vor dem Verkauf zu untersuchen. Es kann daher ohne weitere Anhaltspunkte nicht davon ausgegangen werden, daß er nach den obigen Maßstäben erkennbare Mängel auch selbst kannte.

Ld. még: BGH In: BB[=Betriebsberater] 1954,116; 1957,238; 1953,693. Vö. HENSSLER, Martin: Risiko als Vertragsgegenstand. Tübingen, Mohr&Siebeck, 1994. 162¹³¹; WALTER, 224⁵⁴⁸⁻⁵⁵⁰.

¹⁰⁹⁸ WALTER, 222-227.

¹⁰⁹⁹ TREITSCHKE, Georg Karl [bearb. von WENGLER, Friedrich A.]: Der Kaufcontract in besonderer Beziehung auf den Waarenhandel. 2. Aufl. Gera, 1865. 35-47.

¹¹⁰⁰ OETKER, Hartmut: Handelsrecht. 6. Aufl. Berlin, Springer, 2010. 1-4.

¹¹⁰¹ Ez természetesen megvan, de nem primér jelentőségű. Vö. OETKER, 245-246.

¹¹⁰² OETKER, 219-224. és 228-244.

¹¹⁰³ Ugyanígy közelíti meg a kérdést az olasz polgári jog is. A CC Italiano egyetlen helyen – a felelősségbiztosításnál (1905. Art. 2. §) – említi a „remélt haszon” (*profitto sperato*) fogalmát. Egyebekben a kockázatos jelzőt alkalmazza: *contratto aleatorio*. Ezek szigorúan do-

sem a szövetségi legfőbb bírászkodás – az SBGE¹¹⁰⁴ tanúsága szerint – nem kezeli bevett fogalomként a reményvételt.

Csak a jogtudomány ismeri el *kifejezetten* olyan adásvétel létét, amelyben nem vezet utólagos lehetetlenüléshez az, ha a szerződéskötéskor még nem létező dolog utóbb nem jött létre. A kötelemszegés kizárása ilyen esetekre pedig a felek kötelemfakasztó akaratán nyugszik: előzetesen, a szerződéskötéskor és a szerződéskötés által veszi át az eladótól a vevő a megszerezni kívánt dolog pusztulásának vagy létrejövetele elmaradásának a veszélyét. Ekkor pedig a vétel tárgya nem maga a dolog, hanem a szerzési lehetőség, esély, avagy a megszerzés reménye volt: a régebbi irodalomban „*Hoffnungskauf*”, az újabban „*Chancenvertrag*”.

A régi kötelmi törvény (OR, 1883) alapul vételével kiadott – egyik legjelentősebb – kötelmi jogi kézikönyvben H a b e r s t i c h¹¹⁰⁵ a „megszokott” helyen, vagyis a vétel tárgyai körében, azonban nem a megszokott *módon* szól a reményvételtől. A szerző elsőnek tűnik annak *expressis verbis* történő kimondásában, hogy az ilyen adásvétel tárgya nem a dolog, hanem annak v á r o m á n y a , mely nem más, mint csupán a kilátás a remélt, előnyös eredményre.¹¹⁰⁶ A remélt dolgok és a remény vételét mindazonáltal a felek megegyezésének mikéntje határozza meg. Eszerint pl. reményvételt egy szólászat éves eredményének meghatározott átalányáron történő megvétele, ugyanakkor azonban *rei speratæ emptio* az az eset, ha a vételárfizetés literenként meghatározott áron történik.¹¹⁰⁷

A svájci kötelmi jog újabb, már a hatályos OR-re (1912) támaszkodó, igen jelentős különös részi kézikönyvében B u c h e r¹¹⁰⁸ a fent írtakkal egyezően kezeli a témát. Az általános részben¹¹⁰⁹ ugyanakkor a lehetetlen szolgáltatás semmisségi következményeit, ill. a részleges érvénytelenséget tárgyzó OR 20. Art., ill. az utólagos lehetetlenülésről szóló 119. Art. körében¹¹¹⁰ vizsgálja a kérdést. Ennek lényege, hogy mind a lehetetlen szolgáltatás, mind a lehetetlenült szolgáltatás jogi konzekvenciái – így a semmisség, ill. a szerződés megszűnése és az ellenszolgáltatás nélkül maradó szolgáltatások visszatérítése – elesnek a reményvételt esetében még akkor is, ha a szerződéskötéskor a felek számára szubjektíve nem, de objektíve megállapítható volt a remény beteljesedése elmaradásának esélye. Bucher analógiaként egyfelől a követelések átruházását hozza (171. Art.), melyben a követelés létezéséért az eladó (átruházó) csak akkor felel, ha az engedmény visszterhes volt (behajthatóságért pedig ekkor is csak külön kikötés esetén), másfelől utal arra, hogy az egyetlen szem dió átruházására irányuló adásvétel sem lesz attól semmis, ha utóbb kiderül: a héj alatt nem rejtezik dióbél.¹¹¹¹

l o g v é t e l e k (vö. 1348. Art. és 1472. Art. *Vendita di cose future*), s ha a dolog utóbb nem jött létre, a szerződés semmis, kivéve, ha a felek kifejezetten a kockázatoság tudatában kötötték meg a szerződést. Vö. Corte di Cassazione Sezioni Civili 15.6.1988. № 4094. Ld.: MUSIO, Antonio: La Nozione e la funzione. In: La compravendita. Edd. Musio, Antonio / Naddeo, Francesca. Tom. I. Padova, Wolters, 2008. 10. és NADDEO, Francesca: L'Efficacia. In: La compravendita. Edd. Musio, Antonio / Naddeo, Francesca. Tom. I. Padova, Wolters, 2008. 322-323.

¹¹⁰⁴ = Schweizerischen Bundesgerichtsentscheide. Vö. a hivatalos honlappal: <http://www.bger.ch/>

¹¹⁰⁵ HABERSTICH, Johann: Handbuch des Schweizerischen Obligationenrecht. Bd. 2. Zürich, Drell & Gessler & Füssli, 1885.

¹¹⁰⁶ „Der Kaufgegenstand ist hier die Aussicht auf einen gehofften günstigen Erfolg, der Käufer kann sonach, wenn die Hoffnung sich nicht verwirklicht, nicht einwenden, es fehle an einem Kaufgegenstand; denn er hat nicht eine Sache, sondern die Anwartschaft auf eine solche gekauft und muß die Chancen, die er übernommen hat, tragen.” Ld. HABERSTICH, Bd. 2, 9.

¹¹⁰⁷ HABERSTICH, Bd. 2, 9.

¹¹⁰⁸ BUCHER, Eugen: Schweizerisches Obligationenrecht. Besonderer Teil. 3. Aufl. Zürich, Schulthess, 1988. Forrása: http://www.eugenbucher.ch/tempor_ORAT.html

¹¹⁰⁹ BUCHER, Eugen: Schweizerisches Obligationenrecht. Allgemeiner Teil. 2. Aufl. Zürich, Schulthess, 1988. Forrása: http://www.eugenbucher.ch/tempor_ORAT.html

¹¹¹⁰ BUCHER, Allgemeiner Teil, 421.

¹¹¹¹ BUCHER, Allgemeiner Teil, 248⁴⁶.

Az utólagos lehetetlenülés esetében találni olyan normatív rendelkezést (119. Art. 1-3. §), amely már *implicit* (tehát nem csupán hallgatással, vagyis a kifejezett megengedés és a kifejezett tiltás hiányával) tartalmazza a reményvétel megkötésének lehetőségét:

1. §: *Soweit durch Umstände, die der Schuldner nicht zu verantworten hat, seine Leistung unmöglich geworden ist, gilt die Forderung als erloschen.*

2. §: *Bei zweiseitigen Verträgen haftet der hienach freigewordene Schuldner für die bereits empfangene Gegenleistung aus ungerechtfertigter Bereicherung und verliert die noch nicht erfüllte Gegenforderung.*

3. §: *Ausgenommen sind die Fälle, in denen die Gefahr nach Gesetzesvorschrift oder nach dem Inhalt des Vertrages vor der Erfüllung auf den Gläubiger übergeht.*¹¹¹²

A szakasz tehát az utólagos lehetetlenülés következményei alól kivételt enged olyankor, amikor a veszély – a törvény előírása vagy a felek megegyezése alapján – a teljesítés előtt a jogosultra átszáll. A reményvétel esetében a fent írtak szerint pedig éppen erről van szó. A „klasszikus” példákon kívül itt *Bucher* a lókereskedelmet hozza, amikor a vemhes kanca születendő csikáját adják el úgy, hogy a vetelés veszélyét értelemszerűen a vevő viseli.¹¹¹³ Az utólagos lehetetlenülésnél írtak tekintetében azonban ellentmondásba keveredik a lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés semmisségénél kifejtettekkel. Amott (20. Art.) ti. a reményvételt mint a semmisség alóli kivételt írja le,¹¹¹⁴ itt pedig arra utal, hogy a reményvétel csak akkor lesz semmis, ha a szerződéskötéskör az anyaállat nem vemhes, továbbá ha az eladott jövőbeli termés nemlétező földterületről származnék, ill. ha a megvett sorsjegy érvénytelen. Ezekben az esetekben azonban – legalábbis az első kettőben – eleve lehetetlen (az utóbbiban pl. a szerencsejáték nem államilag szervezett jellege miatt pedig jogszabályba ütköző¹¹¹⁵) a szolgáltatás, így a reményvétel is semmis.¹¹¹⁶

Noha az OR külön fejezetet (Abt. 2, Tit. 21) szentel a játék- és fogadási ügyleteknek, e körben sincsen még érintőleges utalás sem a reményvételre. Ehelyütt csupán a játékügylet¹¹¹⁷ (szerencsejáték, fogadás, különbözeti ügyletek stb.) és az arra adott kölcsön, ill. fedezeti váltó, valamint a nem államilag szervezett lottó és szerencsejáték naturalis obligatióvá¹¹¹⁸ minősítéséről van szó (ld. 513-515. Art.).

Mindez önmagában a nyilvánvalóan helyes jogdogmatikai megközelítés eredménye: a reményvétel nem játékügylet és *vice versa*. Az ugyanakkor az ún. „Volkstümlichkeitsbestreben”, vagyis a törvény nyelvezetében a közérthető népies

¹¹¹² A 2010. jan. 1-i állapot hivatalos kormányzati forrása: <http://www.admin.ch/ch/d/sr/220/index.html>

¹¹¹³ „...auch im Beispiel des Pferdehandels ist Hoffnungskauf möglich: Der Käufer kauft das, was aus der Trächtigkeit der Stute erhofft werden darf (in welchem Fall er das Risiko des Verwerfens trägt).” Vö. BUCHER, Allgemeiner Teil, 421²¹.

¹¹¹⁴ „Ebenso fällt der *Hoffnungskauf* («emptio spei») nicht wegen Unmöglichkeit dahin, wenn sich die Hoffnung nicht verwirklicht und dies bereits bei Vertragsschluss objektiv (wenn auch den Parteien nicht erkennbar) feststand. BUCHER, Allgemeiner Teil, 248.

¹¹¹⁵ Vö. HABERSTICH, Johann: Handbuch des Schweizerischen Obligationenrecht. Bd. 1. Allgemeiner Theil. Zürich, Drell & Gessler/Füssli, 86-89.

¹¹¹⁶ „Der Käufer muss leisten, auch wenn sich die Hoffnung nicht verwirklicht; Unmöglichkeit (diesfalls anfängliche, OR 20) wäre nur dann anzunehmen, wenn das verkaufte Los als solches ungültig ist, das Feld, dessen Ernte verkauft wurde, gar nicht existiert, die Stute nicht trächtig war.” Vö. BUCHER, Allgemeiner Teil, 421-422.

¹¹¹⁷ Az OR csupán körülírja a fogalmat: „...Geschäften, die den Charakter eines Spieles oder einer Wette haben.” Vö. 513. Art.

¹¹¹⁸ Vö. pl. MEYER, Eugen: Der römisch-rechtliche Begriff der Naturalobligation im schweizerischen Obligationenrecht unter Berücksichtigung anderer moderner Gesetzgebungen. Zürich, Lohbauer, 1892. 119-141.

stílusra törekvés – mely itt a német BGB-vel szemben igen eredményes volt – ismeretében is különös, hogy az OR nem „címkéz”, tehát elveti még a szerencseszerződés (*Glücks- vagy Chancenvertrag*) fogalmának használatát is.¹¹¹⁹

Ennek oka abban is lehet, hogy a svájci törvény – *Meszlény* szavaival élve¹¹²⁰ – népdal, nem műdal.¹¹²¹ Az olyan fogalmak, mint *emptio spei* vagy *venditio aleæ*, ill. *Hoffnungskauf*, avagy *Glücksvertrag*, pedig bizonyos, hogy nem a svájci – hanem a római, s majdan a német – nép ajkáról való dallamok hangjegyei.

E) Szemelvények az európai jogból

(a) Bevezető

Előzetesen hangsúlyozandó, hogy az „európai jog” nyilvánvalóan nem tekinthető a „kontinentális jog” körébe tartozó jogrendnek, *per tangentem* történő vizsgálatára azért kerül mégis e fejezetben sor, mert a következő – angolszász jogi – kapitulus hagyja el először a földrajzi Európa kereteit (pl. USA, Arizona, Louisiana). A két fejezet között pedig erősebb differenciálási elvnek tekintendő a jogrendszerek kontinentális, ill. nem kontinentális jellege, mintsem azok földrajzilag európai vagy nem európai fekvése, valamint nemzeti vagy „nemzetek feletti” jellege.

Ez az alfejezet az általános érvényű megállapítások – és a rendkívül kiterjedt szakirodalmi álláspontok – teljes mellőzésével csupán arra törekszik, hogy két teljesen különböző hatóerejű joganyagból, így egyfelől az EU másodlagos jogából, másfelől a közös európai szerződési jog akadémiai tervezetéből (DCFR¹¹²²) néhány olyan forráshelyet kiemeljen, amely a kutatás tárgyával kapcsolatba hozható.

Annyi mindenestre *in genere* is megjegyezhető, hogy: (1) a remény vagy bármely eddigi technikus szinonímája mint árucikk vagy ügyleti tárgy kifejezett formában nem jelenik meg a szóban forgó forrásokban; (2) ez a „hiány” végső soron akkor sem meglepő, ha nyilvánvaló tény, hogy a másodlagos jognak a szerződéses jogviszonyok szabályozására irányuló elemei legnagyobb részben a fogyasztók védelmére, vagyis közvetve a gyengébb piaci szereplők ügyleti kockázatainak csökkentésére vonatkoznak; végül pedig (3) kiemelendő, hogy a „reményvételszerű” ügyleteket az európai jog anticipálhatóan nem tiltja, s ennek egyik legmegbízhatóbb bizonyítéka az, hogy azokban a tagállamokban, amelyek magánjoga kifejezetten is elismeri e szerződéstípust – melynek emiatt kiterjedt bírói gyakorlata is van – (pl. Ausztria), a felsőbbbírói praxis egyetlen esetben sem tette félre e nemzeti jogszabályt (*elsődlegesség*¹¹²³).

Tekintettel arra, hogy a közvetlen hatályú és alkalmazandóságú normák¹¹²⁴ hallgatnak, a kutatás tárgyának megválasztása során a nemzeti jogok fenti eredményeire is lehet támaszkodni. Olyan jogszabály vagy modell-norma keresendő tehát, amely a piaci szereplők – „fogyasztó” (F) és „nem-fogyasztó” (NF), avagy „eladó” – különféle egymás közötti ügyleteiben (NF–NF; F–F; NF–F) az általános, kockázatcsökkentő garanciális szabályoktól eltérést enged, vagy pedig azt az esetet szabályozza, amikor a

¹¹¹⁹ A játékögylet fogalmát is csupán körülírja az OR. Ld. a fenti lábjegyzetet!

¹¹²⁰ MESZLÉNY Artúr: A svájci polgári törvénykönyvről – magánjogi tanulmány társadalomtudományi alapon. Budapest, Athenæum, 1909. III. o.

¹¹²¹ Hivatkozza: KECSKÉS László: A polgári jog fejlődése a kontinentális Európa nagy jogrendszereiben. Budapest, HVG-Orac, 2009. 404¹⁸⁰².

¹¹²² Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference. (DCFR) Interim Outline Edition. Ed. BAR, Christian von / CLIVE, Eric / SCHULTE-NÖLKE, Hans. Munich, Sellier 2008

¹¹²³ Ld. KECSKÉS László: EU-jog és jogharmonizáció. Bőv. 3. kiad. Budapest, HVG-Orac, 2009. 575. és 579-580.

¹¹²⁴ KECSKÉS, EU-jog, 443-448. és 549-567.

szerződés megkötésekor annak tárgya még nem létezik. Az egyes szerződő felek, „féltypusok” közötti szituációkban a *szerződési szabadság* elemei eltérően értelmezendők, ez pedig azért lényeges, mert a normák hallgatása esetén a „reményvételt” lehetővé tevő (az ügyletet nem tiltó, ill. annak peresíthetőségét ki nem záró) egyetlen *kifejezett* jogszabály a szerződési szabadság elismerése.

(b) Szemelvények a másodlagos jogból

A fentiek előrebocsátása után a következő jogszabályok – egy rendelet és három irányelv – hozható álláspontom szerint direkt összefüggésbe a témával.

(*α*) A rendeletek között – ide értve a témérdek, a téma szempontjából valójában érdektelen halászati rendeletet is – tematikusan csupán egyetlen található, amely valamilyen összefüggésbe hozható a kutatás tárgyával, azonban ez az összefüggés is csak látszólagos, hiszen a játékügyletekkel áll kapcsolatban. Ami mégis indokolhatja vizsgálatát, hogy egyfelől legaldefiníciót tartalmaz a jövőbeli, bizonytalan esemény kockázati szempontból jelentős fogalmára, másfelől hogy az ilyen eseményekre tekintettel teljesítendő kifizetések között differenciálva megkülönbözteti a biztosítási ügyletek igen sokféle fajtától a játékügyletet.

A Bizottság 2008. november 3-i 1126/2008/EK rendelete – az 1606/2002/EK európai parlamenti és tanácsi rendelettel összhangban – *egyres nemzetközi számviteli standardok elfogadásáról* szól. Az IFRS 4 Nemzetközi Pénzügyi Beszámolási Standard a biztosítási szerződéseket tárgyalja. Ennek B. függeléke a B2. pontban definiálja a biztosítás szempontjából releváns, bizonytalan, jövőbeli esemény fogalmát. Eszerint „a bizonytalanság (vagy kockázat) alkotja a biztosítási szerződés lényegét. Ennek megfelelően a következők közül legalább az egyik bizonytalan a biztosítási szerződés megkötésekor: hogy a biztosítási esemény bekövetkezik-e; hogy mikor következik be; vagy mennyit kell fizetnie a biztosítónak, ha az bekövetkezik.” A biztosítás lényegét adó attribútumok meghatározása után a kényes elhatárolású esetekkel összefüggésben a rendelet a B19. pontban példákat hoz olyan tételekre, amelyek a kockázati elem meglétének dacára nem minősülnek biztosítási szerződésnek. Ide sorolja a d) alpont az olyan szerződéseket (pl. szerencsejáték-szerződés), amelyek akkor írnak elő kifizetést, ha egy meghatározott bizonytalan jövőbeli esemény bekövetkezik, de *nem írják elő* a kifizetés szerződéses előfeltételeként, *hogy az eseménynek kedvezőtlenül kell érintenie a kötvénytulajdonost.*

(*β*) Az Európai Parlament és a Tanács 1997. május 20-i, *a távollevők között kötött szerződések esetén a fogyasztók védelméről* szóló 1997/7/EK irányelv elállási jogról rendelkező 6. cikkének (1) bekezdése szerint bármely távértékesítési szerződés esetén a fogyasztónak legalább hét munkanapja van arra, hogy büntetésektől mentesen és indokolás nélkül elálljon a szerződéstől. A fogyasztótól az elállási jog gyakorlása esetén csak az áruk visszaküldésének közvetlen költségei követelhetők.

A cikk (3) bekezdésének 6. pontja a szerencseszerződésnek, de nem reményvételnek tekintendő játékügyletek, így a szerencsejáték- és a lottójáték-szolgáltatási szerződések esetében – a felek eltérő megállapodása hiányában – kizárja a fogyasztó számára az (1) bekezdés szerinti elállási jog gyakorlását.

(*γ*) A kronologikus tárgyalási rendben soron következő irányelv tekintendő a legjelentősebbnek a témát illetően. *A fogyasztási cikkek adásvételének és a kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól* szóló, az Európai Parlament és a Tanács 1999. május 25-i 1999/44/EK irányelve preambuluma (7) bekezdésében kiemelt jelentőséget tulajdonít a fogyasztót az eladóval szemben megillető jogokról történő lemondás, ill. az ilyen korlátozás fogyasztó általi elfogadása kérdé-

sének. Eszerint hasznosnak bizonyulhatnak kiegészítő nemzeti rendelkezések a fogyasztók védelmének biztosítására olyan esetekben, amikor a szerződő felek nem állapodtak meg speciális szerződési feltételekben, vagy olyan szerződési kikötést alkalmaztak, illetve megállapodást kötöttek, amely szerint a fogyasztó közvetve vagy közvetlenül lemond az őt megillető jogokról, vagy elfogadja e jogok korlátozását. Amennyiben ezeket a jogokat ez az irányelv biztosítja, az ilyen szerződési kikötés vagy megállapodás nem köti a fogyasztót.

Ide kapcsolódik az irányelv kötelező érvényéről rendelkező 7. cikkének (1) bekezdése, amely szerint az eladóval a megfelelés hibájáról való értesítését megelőzően kötött olyan szerződési kikötés vagy megállapodás, amely az ezen irányelvben biztosított jogokat közvetve vagy közvetlenül elvonja vagy korlátozza, a fogyasztót a nemzeti jogban szabályozottak szerint nem köti.

Az indokolásul (jogalkotási motiváció) is szolgáló preambulum (22) bekezdése kifejezetten utal a kockázatos *talis-qualis* történő vétel, ill. az *átalányvétel* esetére, azaz: a fenti elvet kell alkalmazni az olyan klauzulákra is, amelyek szerint a fogyasztó tudott a szerződés megkötésének időpontjában meglévő valamennyi hibáról. Látható volt, hogy ennek előzetes kikötése – melynek sajátos gyakorlata volt évszázadokon, ha nem évezredekken keresztül – kizárja a későbbiekben a teljesítési hibára történő hivatkozást, nyilvánvalóan a megfelelően csökkentett vételár mellett.

Ami megnyitja az irányelv tárgyi hatályát a *jövőbeli dolgokkal* kapcsolatos vételek irányába, az nem a „fogyasztási cikk” fogalmát meghatározó 1. cikk (2) bekezdés b) pontja,¹¹²⁵ hanem az 1. cikk (4) bekezdése, mely szerint az irányelv alkalmazásában adásvételi szerződésnek kell tekinteni azt a szerződést is, amely *legyártandó vagy előállítandó* fogyasztási cikk átadására vonatkozik.

(6) *A belső piacon az üzleti vállalkozások fogyasztókkal szemben folytatott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatairól szóló*, az Európai Parlament és a Tanács 2005. május 11-i 2005/29/EK irányelv ún. EGT-vonatkozású szövege a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok (2. fejezet) egyik formájának a megtévesztő gyakorlatokat (1. szakasz), ezeken belül pedig egyik esetkörnek – a *mulasztások* mellett – a megtévesztő *tevékenységeket* (6. cikk) minősíti.

A Cikk (1) bekezdése és e bekezdés g) pontja szerint megtévesztőnek minősül a kereskedelmi gyakorlat egyebek mellett akkor is, ha az információk a fogyasztó jogairól – beleértve a 1999/44/EK irányelv szerinti csere vagy visszatérítés jogát – vagy azokról a kockázatokról, amelyekkel a fogyasztó szembesülhet tényszerűen helytálló, de egyúttal – ténylegesen vagy valószínűsíthetően – arra késztették a fogyasztót, hogy olyan ügyleti döntést hozzon, amelyet egyébként nem hozott volna meg.

Mindezekből az látszik, hogy a szokásos ügyleti kockázatokat meghaladó rizikó csökkentésére, keretek közé szorítására törekszik az EU másodlagos joga a kevésbé erős piaci szereplők tekintetében. A nagyobb mértékű kockázatvállalást általában és elvileg ugyanakkor mégsem zárja ki a fogyasztókra nézve sem, hanem meghagyja a szerződési szabadság elve alatt az ilyen ügyletkötés lehetőségét. Ezzel összefüggésben egyetlen racionális feltételt támaszt: a *megfelelő információt*.

Ennek birtokában alakíthatja ki ugyanis ügyleti akaratát a szerződő fél a leghelyesebben, azaz bizonyos előnyökért cserében természetesen vállalhat nagyobb kockázatot is, mindössze tudnia kell a releváns körülményekről, így magától értetődően arról, hogy egyáltalán milyen kockázatot vállalt. Ha ez a feltétel megvalósul, a játékügyletek tekintetében kifejezetten ki van zárva az elállási jog még *inter*

¹¹²⁵ Eszerint fogyasztási cikk minden ingó dolog (testi tárgy), kivéve a végrehajtás vagy más bírósági intézkedés alapján értékesített árukat, a vizet és a gázt, feltéve, hogy nem korlátozott térfogatban vagy meghatározott mennyiségben ajánlják fel adásvételre, valamint a villamos energiát.

absentes kötött ügyleteknél is; ld. (β) és (δ). A fogyasztói vétel azonban elvben nem teszi lehetővé másként a reményvételben tipikus kockázatvállalást csak akkor, ha azt a szerződési elemet a felek egyedileg megtárgyalták [vö. (γ)].

(c) *Jövőbeli dolgok vétele a DCFR-ben*

A közös európai szerződési jog e legújabb, átfogó, akadémiai tervezete (*Draft of Common Frame of Reference*) tekintetében csupán annyit kell előzetesen kiemelni, hogy anyaga nem több, mint modell-norma, avagy a felek számára választható jog: bevett kifejezéssel ún. toolbox, azaz „szerszámosláda”, melyből tetszés szerint lehet eszközöket előhúzni.¹¹²⁶

Előzetesen ki kell emelni a következőket. Egyfelől az egyes „szokásos” szerződések mellett a DCFR az ügyletkötő felek minősége – vagy fogyasztó (Consumer, „C”), vagy nem fogyasztó (Business, „B”) – alapján a szerződések párhuzamos osztályozását is alkalmazza. Az ún. „Business-to-Consumer” (B-C) szerződések jelentik a *par excellence* fogyasztói szerződéseket, míg a „B-B” és a „C-C” klasszifikáció megfelelően a fogyasztók, ill. az üzleti szereplők egymásközi szerződéseit jelöli. Utalni kell másfelől arra, hogy napjainkban a reményvételszerű ügyletek *nem tipikusan fogyasztói szerződések*, noha már a római jog esetében is megállapítható volt a felek (a vevő és a tőkeszegény halász) erőegyensúlya közötti különbség (vö. III.2.F.c.α).

Mindennek azért van jelentősége, mert a reményvétel első látásra akár tisztességtelen kikötést tartalmazónak is tűnhet, hiszen a szolgáltatások paritása *nem a feleken*, hanem az adott esetben *külső – és egyedileg megtárgyalandó – körülményeken* múlik, s a szerződés ezzel együtt mégsem játékügylet.

A szerződések tartalmát szabályozó fejezet (II. – 9) 4. része tárgyalja a tisztességtelen feltételeket, amelyeket a három fenti variáció (C-C stb.) esetében más-más módon definiál. Fogyasztói szerződésben az az egyedileg meg nem tárgyalta, a „B” által támasztott kikötés tekintendő tisztességtelennek, amely a „C” számára a jóhiszeműség és tisztesség követelményével szembenemve okoz jelentős hátrányt („*significantly disadvantages*”).¹¹²⁷ Az erőfölény híján lévő szituációkban (B-B; C-C) megint csak más a fogalom: mindkét esetben sérül a jóhiszeműség és tisztesség elve (good faith and fair dealing), azonban B-B szituációban a kikötésnek a tisztességes forgalmi szokásokat súlyosan sértőnek is („*grossly deviates from good commercial practice*”) kell lennie,¹¹²⁸ míg C-C esetben egyedül a *jelentős hátrány* a feltétel, és az előzetes megtárgyalás szükségességéről a DCFR magától értetődően hallgat.¹¹²⁹

Az utóbbi variáció (C-C) tűnik csupán relevánsnak: ha tehát a fogyasztók egymás között megtárgyalták is a jövőbeli áru (future good) létrejöttének elmaradása esetén is irányadó, feltétlen vételárfizetési kötelezettséget (ekkor a vevő hátránya mindenképp „jelentős” lehet, ha áru híján is fizetnie kell), az tisztességtelen, ha egyébként a jóhiszeműség és tisztesség elvét sérti. Amennyiben azonban tekintettel vannak a felek a nyomott árra és az eladó részéről a nem dologi (facere) ellenszolgáltatásra, kizárható, hogy a szerződés sértse a fenti elvet, így nem kell kizárnunk a reményvételszerű ügylet lehetőségét.

¹¹²⁶ BÁN Dániel / BENKE József / CSÖNDES Mónika / KOVÁCS Bálint / NEMESSÁNYI Zoltán: Beszámoló a Közös Hivatkozási Rendszer tervezetéről (DCFR) rendezett ljubljani konferenciáról. In: Európai Jog 8/6 (2008) 31-45.

¹¹²⁷ Vö. II. – 9:404.

¹¹²⁸ Vö. II. – 9:405.

¹¹²⁹ Vö. II. – 9:406.

Ezek mellett ugyanakkor vizsgálándó az a kérdés is, hogy a DCFR-ben egyedül megjelenő *dologvétel* formájában megköthető-e egyáltalán úgy az adásvétel, hogy a vevő a jövőbeli dolog létrejöttének kockázatát magára vállalva a vételárral feltétel nélkül tartozik: ez ti. *de facto* reményvétel.

A DCFR szerinti adásvétel (Contracts for the Sale of Goods), ill. az árucikk (Goods) fogalmába egyebek mellett ti. a jövőbeli *dolog* is beletartozik. A Függelékben (Annex I) ugyanis a dolgok, javak fogalma kifejezetten a testi ingókra (*corporeal movables*) korlátozódik, azonban az adásvételi fejezet megengedi az ingatlanok kivételével minden vagyoni értékű, átruházható jog (és a villamosenergia) elidegenítését.¹¹³⁰ Az árucikk fogalmába pedig kifejezetten beemeli a fejezet a jövőbeli, vagyis a szerződés megkötésekor még nem létező árucikkeket.¹¹³¹

Az adásvétel definíciójába felvett „*transfer the ownership of the goods at some future time*” fordulat azonban nem a jövőbeli dolog vételét, hanem – szemben a készvétellel – a konszenzuális adásvételt jelenti.¹¹³²

Ezek alapján úgy tűnik, hogy a jövőbeli jogok és követelések átruházása (assignment of a future right to performance) is megtörténhet feltétlen vételárfizetés mellett. Meg kell azonban állapítani, hogy erre kizárólag *rei speratæ emptio* módjára azzal a *feltétellel* kerülhet sor, ha a jog utóbb létrejön (in existence) vagy meghatározhatóvá (identifiable) válik.¹¹³³

Egyetlen szakasz emlékezik meg kifejezetten a jövőbeli, ill. a remélt dolog vételéről.¹¹³⁴ Eszerint adásvételnek tekintendő („*considered as primarily a contract for the sale of the goods*”) az a szerződés, amelyben az egyik fél arra vállal kötelezettséget, hogy a másik fél által fizetendő díj (a „*price*” itt tág értelemben veendő) ellenében gyárt, előállít vagy termel („*manufacture or produce*”) árucikkeket, amelyek tulajdonjogát e félre átruházza.

Egyebekben megjegyzendő, hogy a már vizsgált (vö. E.b.β) 1997/7/EK irányelv 6. cikkének (1) bekezdését – mely a szerencsejátékok esetében az elállási jog kizárásáról szól – a DCFR is fenntartja a II. – 5:201 (3) f) pont¹¹³⁵ alatt.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a DCFR a *testi dolgok tekintetében kifejezetten* nem zárja ki a reményvételszerű ügylet megkötésének lehetőségét, azonban az ilyen vétel kizárólag *dologvétel*ként értelmezhető, adásvételnek a remény (mint pl. esély, várakozás, váromány) nem lehet tárgya.

¹¹³⁰ Vö. IV.A. – 1:101.

¹¹³¹ Vö. IV.A. – 1:201(a).

¹¹³² Vö. IV.A. – 1:202.

¹¹³³ Vö. III. – 5:106.(1)–(2).

¹¹³⁴ Vö. IV.A. – 1:102.

¹¹³⁵ A DCFR hivatkozási rendszere kétséget kizáróan túlbonyolított. A felhívott forráshely esetében: „II. – 5:201 (3) f)” = „Book II – Chapter 5 – Section 2 – Article 1 – Paragraph (3)(f)”.

3. A reményvétel az angolszász jogokban

A) Bevezetés¹¹³⁶

Az „angolszász jog” összehasonlító jogi vagy jogtörténeti csoport-, ill. halmozó fogalma ugyanannyira problematikus, mint maga az „angol jog” kifejezés. Az „angolszász jogrendszerek” közül az angliain kívül a leghangsúlyosabb természetesen az USA joga. Ennek rendszeres vizsgálata azonban teljesíthetetlen vállalkás volna, így a leghelyesebb a példa kutatása és bemutatása.

Az „angol jog”-gal kapcsolatban számos közismert kérdés tehető fel. Ilyen a kutatás szempontjából mindjárt az, hogy a kontinentális értelemben vett magánjognak tartalmilag megfelelő „hatályos” angliai jog egyáltalán mely forrásokból ismerhető meg, s e források milyen rendszerben helyezkednek el egymáshoz képest. *Common law* vagy *equity law*, *case law* vagy *statutory law*, *private law* vagy *civil law*?

Ezzel a kontinensen megszokott rendszerezésre törekvő metodikával itt szakítani kell, hiszen az angol ember minden birodalmi öntudatával maga Maitland jegyezte meg 1905-ben önkritikus hangon: „We in England are not within a measurable distance of a Civil Code.” A római jog londoni, s ízig-vérig angol professzora, Hogg – aki mellel az angol romantikus költészet mesterének, Shelley-nek közeli barátja¹¹³⁷ és életrajzírója¹¹³⁸ volt – lesújtó önkritikája szerint: „A nem angol jogász csodálkozva kérdezné: «Ki ez a sehonnai, talán a dél-tengerek valamely szigetéről vagy őserdejéből szalajtott, tetovált, meztelen, bemázolt képű barbár, orrcimpájában, fülében ékszerekkel?» – miközben Cuiacius kortársának, a King’s Bench főbírájának, Sir Edward Coke-nak valamely művét forgatja.”¹¹³⁹

E megállapítások természetesen nem a *splendid isolation*-nel szembeni kontinentális öntudat megnyilvánulásai, hanem annak alátámasztására szolgáló hivatkozások, hogy a kérdésfeltevések eddigi módszerén változtatni kell.

A vizsgálandó problémát tehát először kizárólag annak praktikus oldaláról, minden kontinentális jogi köntösétől megfosztva, pőrén kell megfogalmazni: el lehet-e adni a szerződés megkötésekor még nem létező vagy az eladó birtokába még nem került dolgokat úgy, hogy a vevő akkor is tartozzék a kialakított vételár egészével, ha utóbb azért nem kap semmit az eladótól, mert annak hibáján kívüli okból nem jött létre vagy nem került a birtokába az eladott dolog? Az angol kereskedelmi praxis és gazdasági élet úttörő szerepéből kiindulva a válasz meglehetősen egyszerű.

B) „Sale of Hope” Angliában

A jóslás azonban kevés, ezért a két legkönnyebben vizsgálható jogi forráshoz kell segítségért fordulni: az egyik a „jurisprudence”, vagyis az egyébként jószerevel jogforrási rangú angol jogtudomány, a másik pedig a „statutory law”, azaz a modern tételes, törvényi jog.

¹¹³⁶ A bevezető gondolatok KECSKÉS László: „Magánjogi fejlődésvonal az angol és a skót jogban” c. (Pécs, 2010) kéziratára támaszkodnak.

¹¹³⁷ CLARK, Timothy J. A.: Hogg, Thomas Jefferson (1792-1862). In: Encyclopedia of romanticism. Culture in Britain, 1780s-1830s. Ed. Dabundo, Laura. Abingdon, Taylor&Francis, 1992. 272-273.

¹¹³⁸ HOGG, Thomas Jefferson: The Life of Percy Bysshe Shelley. New York, Dutton, 1933

¹¹³⁹ HOGG, Thomas Jefferson: An Introductory Lecture on the Study of the Civil Law. In: Hoeflich, Michael H. The Gladsome Light of Jurisprudence. New York, Greenwood, 1988. 96. és 99. old. Hivatkozva: ZIMMERMANN, Reinhard: Roman Law and European Legal Unity. In: Towards a European Civil Code. Ed.: Hartkamp, Arthur et al. The Hague, Kluwer, 1998. 34.

A „*by excellence*”, valódi angol jogtudomány – az 1238. évi Merton Assize-ban megfogalmazott recepcióellenes tétel (*nolumus leges Angliæ mutare*) ellenére – több tudományos irányzatban is átvette a romanisztika és a kontinentális magánjog fogalomrendszerének elemeit. Egyedül a *common law* esetjogi traktátumaiból maradt ki – itt azonban nyilván elvi élel – az „izoláción kívüli” jogtudomány amellelt, hogy a latin terminológiát közismerten széleskörűen alkalmazzák.

Az univerzalisztikus igényű jogfilozófia és összehasonlító jog, valamint a történeti szemléletű *civil law jurisprudence*, vagyis a római jog és története voltak azok a területek, amelyek a nem angol eredmények megőrzését feladatuknak tartották.

Nem véletlen, hogy az angol jog reformjainak eredői, forrásvidékei (zömmel) éppen ezek a közös, egyetemes jogismeretet és jogtudatot ápoló irányzatok lettek. A reformok eredményeinek kicsapódási helye pedig az a törvényi jog (statutory law) volt, amelyben a római gyökerek „európai függelékei” felfedezhetők.

A pozitív kimenetellel kecsegtető vizsgálatok helyszínéi tehát az említett *eredők* és *eredmények*, vagyis a jogelmélet és az összehasonlító jog, ill. a statutárius jogszabályanyag jelentősebb „darabjai”. A kutatás azonban nem törekszik kimerítő felsorolásra, ellenkezőleg, csupán példálózó jellegű.

(a) *A Sale of Goods Acts (1893, 1979)*

Mindenekelőtt a *statutory law* vonatkozó jogszabályainak – a két „*Sale of Goods Act*” (röv. SGA) – rendelkezéseit kell tehát megvizsgálni. A módszer az angol törvényi szabályok logikai alapú megfeleltetése a reményvétel eddig kifejtett jogi tartalmának, problémaköre elemeinek. A hivatalos királyi „UK Statute Law Database” ugyanis semmilyen összefüggésben nem ismeri a „*Sale of [a] Hope/Chance*” fogalmát.

Előzetesen megjegyzendő, hogy az angol jogban is túlélő az ún. *Barkaufgedanken* (vö. III.2.B.a. és IV.3.A), hiszen a vétel alapesete a készvétel.¹¹⁴⁰ Az adásvételi szerződés (contract of sale) ugyanis kétféle ügyletet takar az angol jogban (ti. az Egyesült Királyság tagállamaiban): a „*sale*” a *készvétel* fogalmát jelenti, a *konszenzuális* adásvételt pedig az „*agreement to sell*” (SGA 1893 1. s. 3. s-s.¹¹⁴¹; SGA 1979 2. s. 1,3,4. s-s.¹¹⁴²).

A törvény – legutóbb 1995-ben módosított¹¹⁴³ – záró rendelkezései között (61. s. 1. s-s.¹¹⁴⁴) található a törvény címében jelzett, s így a jogszabály tárgyi hatályát elsődlegesen meghatározó „javak” (vagy „áru”), „*goods*” fogalmának definíciója. Eszerint a törvény hatályában „*goods*” minden (1) személyes használatra vagy elfogyasztásra rendelt ingóság, kivéve a követeléseket és a pénzt; Skóciában pedig minden ingóság, kivéve a pénzt; (2) ezeken kívül a mezőgazdaság termékei, terményei, és (3) a földingatlanoknak a szerződéskötés előtt vagy a szerződés által elválasztandó alkatrészei és felszerelési tárgyai, s végül – a legújabb módosítás szerint –

¹¹⁴⁰ SCHUSTER, *The Principles...*, 209-210.

¹¹⁴¹ A hivatkozás módja: s.=section; s-s./s-s.=sub-section/s; a s. alatti „Rule” esetén emez alatt §/§§.

¹¹⁴² SGA 1979 2. s. § (1) *A contract of sale of goods is a contract by which the seller transfers or agrees to transfer the property in goods to the buyer for a money consideration, called the price. ... § (4) Where under a contract of sale the property in the goods is transferred from the seller to the buyer the contract is called a sale. § (5) Where under a contract of sale the transfer of the property in the goods is to take place at a future time or subject to some condition later to be fulfilled the contract is called an agreement to sell.* Vö.: <http://www.statutelaw.gov.uk/>

¹¹⁴³ A „dolgokban fennálló osztatlan részesedés” – eszmei tulajdoni hányad – fogalmát felvette a törvénybe: 19.9.1995 by 1995 c. 28, s. 2(c), 3(2). Vö.: <http://www.statutelaw.gov.uk/>

¹¹⁴⁴ „*‘goods’ includes all personal chattels other than things in action and money, and in Scotland all corporeal moveables except money; and in particular ‘goods’ includes emblements, industrial growing crops, and things attached to or forming part of the land which are agreed to be severed before sale or under the contract of sale; [and includes an undivided share in goods;]*” Vö.: <http://www.statutelaw.gov.uk/>

(4) a felsorolt javakban fennálló eszmei tulajdoni hányad. Az írtak nagyrészt meg-
egyeznek az 1888. évi – már hatálytalan – régi *Sale of Goods Bill* szövegével.

A hatályos SGA ezen kívül megkülönbözteti a *megelevő* és a *jövőbeli* dolgok fogalmát, utóbbi alatt az eladó által a szerződés kötést követően *előállítandó* vagy *megszerzendő* javakat értvén (vö. 5. s. 1. s-s.¹¹⁴⁵). Adásvétel köthető olyan dolgok tekintetében is tehát, amelyeknek az eladó a szerződés kötésekor még nem tulajdonosa, hiszen jogszerzése bizonytalan, jövőbeli körülménytől függ (*contingency*). Akkor azonban, ha a vétel tárgya jövőbeli dolog, a készvételként (*present sale*) kötött ügylet konszenzuál-vételként értendő („*operates*”; vö. 5. s. 2,3. s-ss.¹¹⁴⁶).

A tulajdonátszállás feltétele egyebek mellett az áru kellő meghatározottsága. A 16. szakasz¹¹⁴⁷ szerint el lehet adni a meghatározatlan (*unascertained*) dolgot is, azonban a tulajdonátszállás a dolog meghatározásáig vagy meghatározottá válásáig nem történhet meg. Az Act részletekbe menő szabályai (18. s. 5. Rule 1-3. §, ill. az 1995. évi módosítással felvett 20A. és 20B. s.) között felfedezhetők az *emptio per aversionem*, ill. az *emptio rei speratae* eseteinek megfeleltethető módozatok: (1) *dealings in a bulk*, (2) *sale of unascertained or future goods by description*, ill. (3) *sale of a specified quantity of unascertained goods*.

A teljesítés módjára nézve a 28. s. eltérést enged az áru és vételár egyidejű teljesítésének szabályától. A 30. s. alatt a hibás mennyiségű teljesítés (delivery of wrong quantity) esetén a törvény számol mind a szerződés szerűnél kevesebb (1. s-s.), mind az annál több (2. s-s.) áru lehetőségével. Mindkét esetben elutasítható az egész szolgáltatás; ha *több* az áru, akkor külön csak maga a többlet is visszautasítható, ha azonban az áru *kevesebb*, annak esetleges elfogadása kizárja az árleszállítás lehetőségét.¹¹⁴⁸ A részteljesítést a vevő nem köteles elfogadni.¹¹⁴⁹ A felek természetesen mindettől eltérhetnek.

Az SGA a záró rendelkezések közötti egyik normája (62. s. 2. s-s.) a *common law* elemeit csak annyiban engedi érvényesülni, amennyiben azok az SGA szabályaival nem ellentétesek.

Mindezek alapján az az evidens következtetés adódik, hogy reményvételszerű adásvétel megkötésének törvényes akadálya nincsen, azonban az ilyen szerződés kizárólag d o l g v é t e l k é n t értelmezhető.

(b) A reményvétel
a jogelmélet és az összehasonlító jog irodalmában

Az egyik legjelentősebb Bentham-tanítvány, az angol (analitikus) pozitivisták jogelmélet atyja, A u s t i n ¹¹⁵⁰ a híres „Lectures”-ben – a romanista-kontinentális magánjog

¹¹⁴⁵ *The goods which form the subject of a contract of sale may be either existing goods, owned or possessed by the seller, or goods to be manufactured or acquired by him after the making of the contract of sale, in this Act called future goods.* Vö.: <http://www.statutelaw.gov.uk/>

¹¹⁴⁶ § (2) *There may be a contract for the sale of goods the acquisition of which by the seller depends on a contingency which may or may not happen. § (3) Where by a contract of sale the seller purports to effect a present sale of future goods, the contract operates as an agreement to sell the goods.* Vö.: <http://www.statutelaw.gov.uk/>

¹¹⁴⁷ *Section 16. Where there is a contract for the sale of unascertained goods no property in the goods is transferred to the buyer unless and until the goods are ascertained.* Vö.: <http://www.statutelaw.gov.uk/>

¹¹⁴⁸ (1) *Where the seller delivers to the buyer a quantity of goods less than he contracted to sell, the buyer may reject them, but if the buyer accepts the goods so delivered he must pay for them at the contract rate. (2) Where the seller delivers to the buyer a quantity of goods larger than he contracted to sell, the buyer may accept the goods included in the contract and reject the rest, or he may reject the whole.* Vö.: <http://www.statutelaw.gov.uk/>

¹¹⁴⁹ *Ld.: s. 31. s-s. 1.* Vö.: <http://www.statutelaw.gov.uk/>

¹¹⁵⁰ Legújabbban: KECSKÉS András: John Austin gondolatai a jogról, a jogon kívüli tényezőkről és a szankciókról. In: Tanulmányok Dr. Földvári József professzor 80. születésnapja tiszteletére. Pécs,

szerinti alanyi jogok elméletével egyező tenorban – tanulmányt közöl a szerzett (fennálló) és feltételes (jövőbeli) jogok problémájáról.¹¹⁵¹

Kifejti, hogy a „jog” fogalma nem tűri az irodalomban egyébként epithetonként alkalmazott „fennálló vagy szerzett” („present, vested”) jelzőt, mivel az tautologikus. Amennyiben ti. a tárgyi jog alanyi jogot keletkeztető tényálláselemei hiánytalanul megvalósulnak, a meghatározott alany tekintetében a jogosultság létrejön. Az alanyi jog a létevel vagy megszerzett állapotával kapcsolatban külön jelzőt emellett már csak azért sem igényel, mert ha az jogi értelemben még nem létezik vagy még nincsen elsajátítva, nem alanyi jogról, hanem *spes*-ről, *spes incerta*-ról, avagy „*Hoffnungsrecht*”-ről, azaz várományról (vö. IV.3.D.d.α *fine*), „hope-right”-ről van szó, amely jelenbeli lehetőség, esély arra, hogy az alanyi jog a jövőben, adott – már létező vagy születendő – jogalany számára létrejöhessen.¹¹⁵²

A XIX. század végi oxfordi civilizisztika – pl. *MacKintosh*¹¹⁵³ és *Moyle*¹¹⁵⁴ – a szerződések joga és a vételi jog vizsgálata során kiindulási alapul a római jogot vették, majd erre mint talapzatra építették rá az angol és a skót (néhol a francia) jog vonatkozó elemeit. Ez persze nem lehet meglepő a XVI-XVIII. századi ún. főbírói, „*Coke-Blackstone-tengely*” ismeretében, melynek már a műfajai is árulkodóak: *institutes* és *commentaries*.

MacKintosh a reményvételre a „puszta szerencsétől függő várakozás vétele” (*sale of an expectation dependent on a mere chance*) kifejezést alkalmazva kiemeli, hogy a szerződés csak a vevő tekintetében tartalmaz feltétlen kötelezettséget (vétélár), az eladó nem köteles üres háló esetén máshonnan beszerezni az árut, áruszolgáltatási kötelezettsége tehát feltételes: az a fogás sikerétől függ. A reményvétel példáját munkaszerződési esetnek tartja, és helyesnek látja a lottó-, ill. a sorsjegyvétel és a fogadás párhuzamát. A szerencsét, az értékhez jutás esélyét pedig a széles jogi értelemben vett dolog fogalmába tartozónak és piacképes, értékes jószágnak ítéli.¹¹⁵⁵ *Moyle* a remélt dolog vételéhez képest a reményvételt *emptio spei simplicis*-nek nevezi, és példaként a megszokottak (pl. hagyatékvetél, követelésvételek) mellett a bizonytalan mennyiségű, kitermelendő ásványi nyersanyag fixálás megvételét hozza. Elismeri a két szerződéstípusnak a vételárfizetés feltételenségétől függő átjárhatóságát.¹¹⁵⁶

(c) A „Purchase of a Chance” az esetjogban

A XIX. század *kifejezetten angol* vételi jogi irodalmában *Atkinson* pl. éppen a vétel tárgyai témakörben (nem meglepő) írja: „The same principle governs the law of England”. Vétel (itt: „sale”) tárgyává tehetők a magántulajdon tárgyai (*species of property held in private right*) mellett a puszta véletlen, eshetőség (*even contingencies and possibilities*) is, miként arra pl. az *Alexander v. Duke of Wellington*-eset a bizonyosság.¹¹⁵⁷

2006. 113-127; KECSKÉS András: John Austin félig megélt élete és félig megírt jogbölcselete. In: JK 62/7-8 (2007) 345-351.

¹¹⁵¹ AUSTIN, John: Lectures on Jurisprudence or the Philosophy of Positive Law. 5th ed. Vol. II. London, Murray, 1885. 856-869.

¹¹⁵² AUSTIN, 856: „... a contingent right is frequently styled ‘*spes, spes incerta, Hoffnungsrecht*’ or hope-right: a present *chance*, or a present *possibility*, that a *right* may hereafter arise and may vest in a person in being, or hereafter to be.”

¹¹⁵³ MACKINTOSH, James: The Roman Law of Sale with Modern Illustrations. Edinburgh, Clark, 1892.

¹¹⁵⁴ MOYLE, John Baron: The Contract of Sale in the Civil Law. Oxford, Clarendon, 1892.

¹¹⁵⁵ MACKINTOSH, Sale, 24-26.

¹¹⁵⁶ MOYLE, Sale, 30-38.

¹¹⁵⁷ Ld. 1831 2 Russ. & M. 56; vö.: ATKINSON, Solomon: The Law on the Contract of Sale. London, Davis, 1853. 38.

A SGA elemzésénél írt következtetést – a reményvétel *dologvételi* jellegét – alátámasztja az angol szerződési jog egyik „temploma”, a *Chitty on Contracts* legújabb kiadása (2008) is. Eszerint a *jövőbeli dolgok* vételének a *rei futuræ* és a *rei speratæ emptio* megfelelői mellett a „sale of a chance” a harmadik esete. Állítása természetesen a case law-n alapul, ugyanis az SGA nem nevesíti, és teljes joggal vitatható is, hogy egy esemény bekövetkezésének a pusztá esélye (mere chance) a goods körébe tartozik-e, s így annak eladása egyáltalán sale of goods-e, továbbá nincsen olyan tekintély sem, aki ezek ellenkezőjét állítaná. Mégis, az esetjogban találni olyan régi (1867) döntést, amelyet azzal indokolt a bíró, hogy a vétel tárgya akár a pusztá esély is lehet (*Bagueley v. Hawley* [L.R. 2 C.P.625]).¹¹⁵⁸

A jeles amerikai jogtudós, Benjamin angol-amerikai összehasonlító jogi traktátusában¹¹⁵⁹ utal egy, a reményvétel (Purchase of a Chance) tekintetében is érdekes esetre. A *Hitchcock v. Giddings* (4 Price 135)¹¹⁶⁰ perben – az ügy tárgya egyébként szállítmányozás volt – Lord Richards kimondta: „If a man will make a purchase of a chance, he must abide by the consequences.” Azaz: „Ha valaki pusztá esélyt akar vásárolni, számolnia kell a következményekkel.”¹¹⁶¹

MacKintosh hivatkozik Martin bíróra, aki egy egészen eltérő tényállású ügy – *Buddle v. Green* (27 L.J. Ex. 24) – dictumaként 1857-ben kimondta: „Kétségtelenül van arra lehetőség, hogy adásvétel tárgyává tegyük a javak megszerzésének pusztá esélyét...”¹¹⁶² Egyebekben analóg esetnek tartja a várt örökség mint vagyonösszeség („expected inheritance”, nem pedig „expectancy of succession”) eladását, és példaként egy 1708-ból való esetet hoz: *Ragg v. Brown* (Mor. 9492). Szintén párhuzamosnak véli a goodwill-eladást, mert egy esetben *Lord Eldon* kifejtette: a goodwill nem más, mint esély arra, hogy a régi ügyfelek megmaradnak a megszokott üzletnél.¹¹⁶³

C) Reményvétel az USA-ban?

(a) Két jelentős tractatus: Story és Benjamin

Érdekes tény, noha valójában nem lehet meglepő, hogy azok a jelentős amerikai jogtudósok, akik a reményvétel intézményével szerződési vagy vételi jogi „treatise”-aikban (azaz: tractatus) egyáltalán foglalkoznak, mind rendelkeztek kifejezetten európai vagy egyéb kontinentálisjogi gyökerekkel, műveltséggel.

A XIX. század két jelentős jogásza, *Story* és *Benjamin* esetében is igaz ez a megállapítás. Előbbi az európai műveltségű legfőbb bíró, Joseph Story fia, a Harvard Law School után Rómában tanult, és – mellel – az egyik legjelentősebb amerikai szobrásszá lett, utóbbi a kontinentális magánjogáról közismert Louisiana képviselőházi tagja, szenátora, majd pedig az első szövetségi igazságügyi miniszter (de volt hadügy- és külügyminiszter is).

¹¹⁵⁸ GUEST, A. G. / REYNOLDS, F. M. B. / BEALE, H. G.: Sale of Goods. In: CHITTY on Contracts. 30th ed. Vol. II. Specific Contracts. London, Sweet&Maxwell/Thomson Reuters, 2008. 1414-1415.

¹¹⁵⁹ [BENJAMIN, Judah Philip]: Benjamin's Treatise on the Law of Sale of Personal Property with References to the American Decisions and to the French Code and Civil Law. 7th Am. Ed. Indianapolis/Kansas, Bowen-Merrill, 1899.

¹¹⁶⁰ Vö.: *Hanks v. Palling*, 6 E.&B. 659; 25 L.J.Q.B. 375

¹¹⁶¹ „If a man will make a purchase of a chance, he must abide by the consequences.” Ld.: BENJAMIN, Sale, 88-89. § 84.

¹¹⁶² „No doubt a man may buy a chance of obtaining goods...” Ld.: MACKINTOSH, Sale, 26.

¹¹⁶³ „...the chance that the old customers will resort to the old place.” Ld. még *Cook v. Field*, 15 Q.B. 460, Ld.: MACKINTOSH, Sale, 26.

A két szerző kötelmi jogi művére¹¹⁶⁴ rendkívül jelentős mértékben épített mind az amerikai jogi, mind az angol nyelvű romanisztikai szakirodalom. Előbbi a romanista-kontinentális jogra, utóbbi pedig az amerikai esetjogra vonatkozóan hivatkozta a műveket. Story és Benjamin talán legtöbbször hivatkozott európai forrása *Pothier Traité-je* (vö. IV.3.D.c.γ *in fine*) volt.

Előzetesen kiemelendő, hogy a vizsgált kérdések tekintetében az amerikai jog az angolnak t ü k ö r k é p e : „the American law generally agrees with the English. ... In Equity the American cases generally agree ...” – állapítja meg a *Benjamin's Treatise*. Ugyanez igaz a Benjamin után évtizedekre is, amennyiben a brit SGA és az amerikai *Uniform Sales Act*¹¹⁶⁵ szinte szó szerint egyező szövegeit tekintjük.

Az amerikai jogtudós módszere szerint az angol eredmények részletes bemutatásával kezdi érintett témái kifejtését, majd igen bőséges amerikai esetjogot „mellékelve” pusztán megjegyzi, hogy a jogi megközelítések egyezők.¹¹⁶⁶

St o r y a pandektistákhoz hasonlóan a *vétel tárgyai* körében vizsgálta a jövőbeli dolgok – az eladó juhainak jövőendő szaporulata, gyapja, marhájának teje, szőlőjének termése – vételét. A kérdést mint a vevő tulajdonában nem álló (*incontingency*), meghatározatlan (*indeterminate*) dolgok eladását tárgyazza, utalással a hálövetés esetére és a tripusz meséjére.¹¹⁶⁷ Felelevenítette *Chief Justice Abbott* álláspontját, mely szerint nem több a pusztá fogadásnál az az adásvétel, amely akkor is köti a vevőt, ha az eladó a szerződés megkötésekor nincs birtokában az árunak, de nem is tulajdonosa annak, s nincs olyan szerződéses jogviszonyban sem, amely alapján a tulajdonjogot majd megszerezné, hanem az áru beszerzését annak eladását követően a piacról végezné el.¹¹⁶⁸

B e n j a m i n a jövőbeli dolgok vételének eseteit az angol jogban megismertéhez hasonlóan kettébontja. Eszerint van olyan eset, amikor jövőbeli dolog *present sale*, készvétel, s van, amikor kizárólag konszenzuális vétel, *agreement to sell* keretében értékesíthető. A lehetőségek között az dönt, hogy az eladott jövőbeli dolog valamely, az eladó tulajdonában vagy más címen a rendelkezése alatt álló dolog hozadéka-e, vagy pedig harmadik személy dolgának alkotórésze, gyümölcse-e.¹¹⁶⁹ Utóbbi esetben a készvétel (*actual sale*) érvénytelen, azonban konszenzuális *agreement*-ként érvényessé válik, ha a kérdéses dolgot az eladó utóbb megszerezte, és kinyilvánította egyszersmind, hogy tartja magát az eredeti – érvénytelen! – szerződéshez¹¹⁷⁰ (ld. SGA 5. s. 2,3. s-ss.: „*operates as an agreement to sell*”).

Érdekes, hogy ezt az „áttörést” mind a *common law* gyakorlata, mind pedig az *equity*-gyakorlat a maga különböző útjain egyaránt elérte az Egyesült Királyságban is és az Amerikai Egyesült Államokban is.¹¹⁷¹ A reményvétel „civilian”, azaz római jogi példáját (jövőbeli halfogás) Benjamin félrevezetőnek tarja, mert álláspontja szerint ebben az esetben valójában munkaszerződésről van szó (*employment of the fisherman for hire*). Ebből következően elvetette a reményvétel ideáját, hiszen az szerinte nem lehet adásvétel.

¹¹⁶⁴ [BENJAMIN, Judah Philip]: Benjamin's Treatise on the Law of Sale of Personal Property with References to the American Decisions and to the French Code and Civil Law. 7th Am. Ed. Indianapolis/Kansas, Bowen-Merrill, 1899

STORY, William W.: A treatise on the Law of Contracts. Vol. II. 4th Ed. Boston, Little, Brown and Company, 1856; STORY, William W.: A treatise on the Law of Sales of Personal Property. 3rd ed. Boston, Little, Brown and Company, 1862

¹¹⁶⁵ Vö.: section 76. sub-section 1; s. 1. s-ss. 1,2,3; s. 5. s-ss. 1,2,3.

¹¹⁶⁶ BENJAMIN, Sale, 89-92.

¹¹⁶⁷ STORY, Law of Contracts, 274.

¹¹⁶⁸ STORY, Sales, 193².

¹¹⁶⁹ BENJAMIN, Sale, 85. § 78.

¹¹⁷⁰ BENJAMIN, Sale, 86. § 80.

¹¹⁷¹ BENJAMIN, Sale, 86-87. §§ 81; és vö. 88. § 83.

(b) Az esetjogról

Az amerikai *case law* álláspontja szerint nem adható el „sale”, vagyis készvétel, kereskedelmi vétel keretében egy pusztán *jövőbeli eshetőség* anélkül, hogy annak valamilyen *jelenbeli* jogi alapja lenne. Így pl. (1) nem adhatók el annak a haszonállatnak a jogi értelemben vett gyümölcsei, amely még nincs az eladó tulajdonában,¹¹⁷² vagy a többségi álláspont szerint¹¹⁷³ (2) nem adható el a várt örökség (pontosabban az öröklési váromány: *mere expectancy of succession*).¹¹⁷⁴ Eladható ugyanakkor (3) a megegyezésen (settlement) vagy a hitbizományon (*entailment*) alapuló váromány (*reversionary interest*).¹¹⁷⁵

Eszerint *present sale*, készvétel nem köthető a fenti esetekre (magától értetődően), csupán *agreement to sell*, vagyis konszenzuális vétel,¹¹⁷⁶ hiszen az eladónak előbb a gyümölcscsőző földolgon kell tulajdont szereznie (vö. fent SGA). A kereskedelmi forgalomban történő tulajdonszerzésnek – nem meglepő – azonban nem akadályozza, ha az eladó a szerződéskötéskor nem tulajdonos.¹¹⁷⁷

A nemlétező dolgok eladásánál vizsgált esetek (vö. III.2.B.b) közül az amerikai esetjog is a rómaival egyező eredményre jut: ha a szerződéskötés időpontjában a szolgáltatás tárgya a felek tudtán kívül már megsemmisült, a szerződés érvénytelen.¹¹⁷⁸ Eszerint semmis az az *életjáradéki* szerződés, és a vevő a szerződésszegésből eredő teljes kárának megtérítésére jogosult (assumpsit), ha a járadékos a szerződés megkötésekor már nem él.¹¹⁷⁹ Látható, hogy az amerikai gyakorlat is adásvételként fogja fel a járadéki szerződést (vö. Dernburg – „kaufähnliche Geschäfte”; V.2.C.b.α).

Itt is utalni kell – miként ugyanígy tesz a Benjamin’s Treatise – a reményvétel (*Purchase of a Chance*) angol jogból vett irányadó esetére – ld. *Hitchcock v. Giddings* (4 Price 135).¹¹⁸⁰

(c) „Selling Hope”

A kockázati játékok ügyletek – valójában téves – reményvételi analógiája az amerikai gazdasági jogi szakirodalomban a következők szerint él tovább.

Az USA-ban a „remény árusítása” – „*Selling Hope*” – köznyelvi értelemben bevett fogalom a politikai zsargonban (vö. I.2.A: Xenophón és Tacitus), az egészségügy piacain „reménnyel kereskedő”, orvosi profilú társaságok szolgáltatásainál, ill. a humanitárius szervezetek tevékenysége körében.

¹¹⁷² *Grantham v. Hawley*, Hob. 132. Hiv.: STORY, Sales, 192².

¹¹⁷³ Másként: *Moody v. Wright*, 13 Metcalf, 31; *Mogg v. Baker*, 3 Mees. & W. 195; *Gale v. Burnell*, 7 Adol. & Ell. (N.S.) 850. Hiv.: STORY, Sales, 192³.

¹¹⁷⁴ *Cazeton v. Leighton*, Meriv. 667; *Earl of Portmore v. Taylor*, 4 Simons, 182; *Gibson v. Jeyes*, 6 Ves. 266; *Trull v. Eastman*, 3 Metcalf, 121; *Fitch v. Fitch*, 8 Pick. 480; *Boynton v. Hubbard*, 7. Mass. 112; *Mitchell v. Winslow*, 2 Story C. C. 630, 639; *Field v. Mayor, &c. of New York*, 2 Selden, (N.Y.) 179; *Commercial Bank v. Colt*, 15 Barbour, (S.C.) 506. Hiv.: STORY, Sales, 192³.

¹¹⁷⁵ *Cazeton v. Leighton*, Meriv. 667, 2 Kent Comm. Lect. 39, p. 468. note d.; *Carter v. James*, 9 Johns 143. Hiv.: STORY, Sales, 193¹.

¹¹⁷⁶ *Lunn v. Thornton*, 1 Mann. Grang. & S. 379; 2 Kent Comm. 468, n.; *Grantham v. Hawley*, Hob. 132; Harg. Co. Litt. Lib. 1, n. 363; *Robinson v. McDonnell*, 5 Maule & Selw. 228; Com. Dig. tit. Grant. B. *Cazeton v. Leighton*, Meriv. 667; *Mitchell v. Winslow*, 2 Story C. C. 630, 638. Hiv.: STORY, Sales, 192¹.

¹¹⁷⁷ *Hibblewhite v. McMorine*, 5 Mees. & W. 462; *Mortimer v. McCallan*, 6. Mees. & W. 58; S.C. Mees. & W. 20. Hiv.: STORY, Sales, 193³.

¹¹⁷⁸ *Hastie v. Couturier*, 9. Ex. 102, 5 H.L.C. 673; *Barr v. Gibson*, 3 M. & W. 390. Hiv.: BENJAMIN, Sale, 84^b.

¹¹⁷⁹ *Stickland v. Turner*, 7 Ex. 208; *Cochrane v. Willis*, 1 Ch. 58; 35 L.J. Ch. 36; *Smith v. Myers*, L.R. 5 Q.B. 429. Hiv.: BENJAMIN, Sale, 84^a.

¹¹⁸⁰ „If a man will make a purchase of a chance, he must abide by the consequences.” Ld.: BENJAMIN, Sale, 88-89. § 84. Vö.: *Hanks v. Palling*, 6 E.&B. 659; 25 L.J.Q.B. 375

A gazdasági behavioralizmus és a játékelméletek központi helyet foglalnak el *egyfelől* a kockázati piacok pénzügyi befektetési konstrukciói, ill. a felek – a „profi bróker” és a „csupán a bróker igényeihez képest kellően szofisztikált” ügyfél¹¹⁸¹ – rövid- és hosszútávú megfontolásainak motivációi körében, *másfelől* a komoly anyagi erőt mozgató – engedélyes és tiltott – szerencsejátékok jogi környezetének kialakítása terén.

Ezekon kívül a „Selling Hope” fordulat jogi szakkifejezésként is megtalálható a kockázati befektetések és a játékörgytelek esetében: egy, az amerikai állami lottóval kapcsolatos elméleti-történeti-jogi munka pl. a címében viseli,¹¹⁸² a jogirodalom pedig széles körben alkalmazza mint a tőkepiaci befektetések egyik meghatározó alakítójának, a *játékmotivációnak* a megnyilvánulását.¹¹⁸³

(d) „Földönkívüli” reményvétel Arizonában

Flagstaff (USA, Arizona) városától keletre, a „Route 66”-től délre található a XIX. század végén felfedezett, mára világhíres Coon Butte: egy 1200 m átmérőjű, 170 m mély meteorit-kráter, melyet – a tudomány mai állása szerint – egy vas-nikkel meteorraj ötvenezer évvel ezelőtti becsapódása alakított ki.¹¹⁸⁴ A krátert először 1891-ben vizsgálták át (Gilbert), azt ekkor még gáz- vagy forróvízfeltörés eredményének, ill. vulkanikus eredetűnek tartották.¹¹⁸⁵ Barringer, a sikeres bányavállalkozó, geológus-mérnök (és jogász), 1903-ban jelentette ki elsőként, hogy a kráter egy vas-nikkel meteorit becsapódásának eredménye. Még ebben az évben az USA elnöke, Theodore Rooseveltnél elnöki pátenst bocsátott ki, mellyel 199 évre a Barringer és társai által alapított Standard Iron Company számára bányászati és földhasználati jogot engedett a kráter és bizonyos kiterjedésű környezete tekintetében.¹¹⁸⁶ Barringer a kráternél 1904-ben tett első látogatásánál a következő *bonmot*-val élt: „Let us see what sort of animal we have caught in our trap!” – „Lássuk, miféle vadat ejtett csapdánk!”. Érdekes megemlékezni ennek kapcsán Ulpianus egyik iskolapéldájáról, amelyben „a kihelyezett csapda jövendő fogását” említette a jogtudós („*futura indago plagis positis*”; D. 19,1,11,18 i.F.).

Barringer számos pénzügyi befektetőt (pl. Carnegie-t, Edisont) kutatott fel a részvénytársaság feltökésítésére. Az üzleti terv szerint a föld méhéből a mintegy 250-500 m átmérőjű telérben 50-100 millió t tömegű, földönkívüli eredetű vastömeg termelhető ki. A várható forgalmi érték hatalmas: a bevétel a válság előtti (Barringer a válság évében húnyt el) dollár-értéken, a vas korabeli árával számolva az ötszázmillió és az egymilliárd USD közé volt jósolható.¹¹⁸⁷ A kitermelési és kizárólagos földhasználati jogért fizetett összeg, valamint a befektetők stock-jegyzései már önmagukban jelentős összegeket (akkori dollármilliók) emésztettek fel, azonban az ezerszeres értékű nyereség – azaz a természetjogból is ismert *captus metalli* – kábító lehetett.

A század elején azonban még nem volt ismert, hogy a becsapódó meteorit tömegének jelentős része a légtérben elpárolog... A „háló” így – három évtizedes megfeszített kutatás után – üres maradt: a fragmentált nyersanyag tömege a vártak csupán kb. 0,1%-ét, azaz pár ezer tonnát ért el. A kráter ugyanakkor – amelyet ma is a

¹¹⁸¹ LANGEVOORT, Donald C.: Selling Hope, Selling Risk: Some Lessons for Law from Behavioral Economics About Stockbrokers and Sophisticated Customers. In: CLR 84 № 3 (1996) 627-701.

¹¹⁸² CLOTFELTER, Charles T. / COOK, Philip J.: Selling Hope: State Lotteries in America. Harvard UP, 1991

¹¹⁸³ LANGEVOORT, 627, 637. és 701.

¹¹⁸⁴ CHAMBERLAIN, Ted: Meteor Crater Mystery Solved. In: National Geographic 2005.03.10. Vö.: http://news.nationalgeographic.com/news/2005/03/0310_050310_meteorcrater.html

¹¹⁸⁵ BARRINGER, Brandon: Daniel Moreau Barringer (1860-1929) and His Crater (the beginning of the Crater Branch of Meteoritics). In: Meteoritics 2/3 (1964) 190.

¹¹⁸⁶ BARRINGER, 186.

¹¹⁸⁷ BARRINGER, 187. és 190.

Barringer-család tulajdonát képező társaság (Meteor Crater Enterprises) kezel – igen felkapott turistalátványosság és kutatási helyszín lett.

Mit sikerült tehát a földönkívüli reményeket megvett befektetőknek – közelebb-ről a családnak – a kráterből mégis „*kihalászni*”? Egyfelől a képződmény fontos szerepet kapott az 1960-as években a NASA Apollo-programjában: az asztronauták itt gyakorolták a holdraszállás egyes fázisait; másfelől a jegyár- és egyéb turisztikai bevételük éves szinten többmillió dolláros mértékű; s végül harmadrészt: a reménybeli vas-nikkel nem ezer tonnánként mint ipari nyersanyag, hanem szinte grammonként mint a nevezetes helyszínről származó, úrból jött anyag kel el.¹¹⁸⁸ Ahogy *Aiszóposz* írta: „...sokszor, amit a mesterség nem ad meg, azt a szerencse megadja”¹¹⁸⁹ – ha nem is milliárd dolláros, de tisztes mértékben.

Nem csupán az analógiákat felfedezni vágyó kutató öröme ez a teljesen nyilvánvaló párhuzam. A befektetés játékelemét Pennsylvania Állam Tőzsdei Felügyelete is észlelte: 1925-ben egy évre felfüggesztette a cég részvényeinek jegyzését, mivel az rt. reklámányaiban félrevezetőnek találta a befektetés hangsúlyozottan szerencsejáték-jellegét („gamble”). Ez ugyanis álláspontja szerint a nyereség *objektív lehetőségére* utal („implied a real chance of winning”), noha arra számításba vehető esély valójában nem volt. Az állam fővárosának (Harrisburg) bírósága 1926-ban megváltoztatta a felügyelet határozatát, s a bíró a tanúk vallomása, ill. a kirendelt szakértők véleménye alapján megállapította: a föld alatt nagytömegű és hatalmas kereskedelmi értékű nyersanyag rejlik...¹¹⁹⁰

*(e) Egy vegyes-jogi adalék:
a Louisiana Civil Code és gyakorlata*

A reményvétel egészében római jogi mintájú intézménye mindhárom – 1808, 1825, 1870¹¹⁹¹ – louisianai CC-ban egyező szöveggel megtalálható.¹¹⁹² A törvényhozás legutóbb 1995. január 1-jei hatállyal módosította a kérdéses szakaszt:

Digest of Civil Laws (1808) – III,6,2,19¹¹⁹³

Civil Code (1825) – 2426. Art.¹¹⁹⁴

Civil Code (1870) – 2451. Art. (eredeti¹¹⁹⁵)

Civil Code (1870)

2451. Art.

(hatályos – 1995¹¹⁹⁶)

It also happens sometimes that an uncertain hope is sold; as the fisher sells a haul of his net before he throws it; and, although he should catch nothing, the sale still exists, because it was the hope that was sold, together with the right to have what might be caught.

Az is megesik olykor, hogy egy bizonytalan reményt adnak el; miként amidőn a halász adja el fogását a hálövetés előtt; és, bár nem fogna semmit, a vétel él, mivel a reményt adták el, együtt azzal a joggal, hogy amit utóbb kifognak, a vevő megszerezze.

A hope may be the object of a contract of sale. Thus, a fisherman may sell a haul of his net before he throws it. In that case the buyer is entitled to whatever is caught in the net, according to the parties' expectations, and even if nothing is caught the sale is valid.

A remény adásvételi szerződés tárgya lehet. Ennél fogva eladhatja a halász hálójának fogását annak kivétele előtt. A vevő ekkor jogosult lesz mindarra, amit a hálóval kifogtak, megfelelően a felek várakozásának, és mégha semmit nem fogtak is, a szerződés érvényes.

¹¹⁸⁸ BARRINGER, 197.

¹¹⁸⁹ Myth. № 21. Ld. CFÆ 30-31.

¹¹⁹⁰ BARRINGER, 189.

¹¹⁹¹ YIANNOPOULOS, A. N.: The Civil Codes of Louisiana. In: Civil Law Commentaries 1/1 (2008) 1-23.

¹¹⁹² OPPENHEIM, Sale of a Hope, 595.

¹¹⁹³ Forrás: <http://www.law.lsu.edu/index.cfm?geaux=digestof1808.home&v=en&t=025&u=076#076>

¹¹⁹⁴ UPTON, Wheelock / JENNINGS, Needler [edd.]: The Civil Code of the State of Louisiana. New Orleans, John's, 1838. 379.

¹¹⁹⁵ OPPENHEIM, 595.

¹¹⁹⁶ 1995. évi hatállyal megváltoztatta: Act 1993 № 841 § 1 (eff. Jan. 1, 1995)

A címben szereplő v e g y e s - j o g i j e l l e g arra utal, hogy noha Louisiana polgári joga vitán felül romanista-francia gyökerű, mégis, a téma szempontjából megvizsgált esetjog arculata közelebb áll az angolszász metódushoz. A romanista gyöke-
rek ugyanis – az angol Merton Assize ellenére – nem alkalmasak annak bizonyítására, hogy a kérdéses jogrend inkább kontinentális, mintsem angolszász jellegű.

A leghelyesebb annak elfogadása, hogy a római jog egyfelől – a kész latin jogi műnyelv, az egyházi bíráskodás (Ecclesia vivit lege Romana!) és a jogi felsőoktatás révén – *közvetlen* hatással volt Anglia jogán át a világ angolszász jogrendszerére, másfelől a római joggal való közismert intézményi párhuzamok a *sui generis* angolszász jogfejlődés eredményei, melyek a párhuzamos köztörténeti folyamatokra – pl. az imperiális eszmény a tengeren, a világkereskedelemben és a gyarmatokon előbb Anglia, majd az USA tekintetében – vezethetők vissza. Ebben olyan *by excellence* angol jogtudósi autoritások is egyetértenek, mint pl. *Maine*¹¹⁹⁷ vagy *Buckland*¹¹⁹⁸.

A kiemelt törvényhely mellett igen lényeges a CC 2503. Art.-a is.¹¹⁹⁹ Eszerint a felek kifejezett nyilatkozatukkal az eladó j o g s z a v a t o s s á g á t k i z á r h a t - j á k . Elperlés (eviction) esetén alapesetben az eladó a vételárat visszafizetni tartozik, hacsak a vevő nem volt az evikció lehetőségével tisztában, vagy pedig kifejezetten saját kockázatára (*at his peril and risk*) vásárolt, ill. világosan kizárták a felek a visszatérítés kötelezettségét. Ezekben az esetekben is szavatosi kötelezett azonban az eladó, ha maga okozta az elperlést, az ezzel ellentétes kikötés pedig semmis. Egyértelmű a vizsgált Digesta-helyek befolyása.

A többször hivatkozott 1995. évi módosítás érintette a h a g y a t é k v é t e l (*sale of a right of succession*) jogszavatossági szabályát is. A 2513. Art. szerint a hagyatéki jogosultságok vevője felé egyedül azért szavatol az eladó, hogy ő maga örököse a hagyaték egészének vagy valamely eszmei hányadának. Meghatározott hagyatéki tárgyak öröklése tekintetében ugyanakkor nincsen helytállási kötelezettsége.¹²⁰⁰

A CC egy 1985. évi módosítása érintette az a l e a t ó r i u s s z e r z ő d é s e k legáldefinícióját (1912. Art.¹²⁰¹). Eszerint a szerződés kockázatos, ha az ügylet természete vagy a felek szándéka szerint a teljesítés vagy annak mértéke bizonytalan eseménytől függő.

A törvény a j á t é k ü g y l e t e k r e vonatkozó önálló címben megismétli a definíciót (2982. Art.), végül a következő két cikkelyben rendelkezik arról, hogy a közügyességet vagy egyéb tehetséget nem igénylő szerencsejátékokat *obligatio naturalis*-nak (a nemteljesítés peresíthetetlen, az önkéntes teljesítés nem követelhető vissza) minősíti.¹²⁰² Kiemeli ebből a körből, s peresíthetővé teszi a lövészeti spor-

¹¹⁹⁷ MAINE, Sir Henry James Sumner: Dissertations on Early Law and Custom. New York, Holt, 1886. 119-120. és 388-389.

¹¹⁹⁸ BUCKLAND, William - McNAIR, Arnold: Roman Law and Common Law. 2nd Ed. Cambridge UP, 1952. xiv: „... there is more affinity between the Roman jurist and the common lawyer than there is between the Roman jurist and his modern civilian successors.”

¹¹⁹⁹ 2503. Art. „... the parties may ... agree to an exclusion of the warranty, but even in that case the seller must return the price to the buyer if eviction occurs, unless it is clear that the buyer was aware of the danger of eviction, or the buyer has declared that he was buying at his peril and risk, or the seller's obligation of returning the price has been expressly excluded. In all those cases the seller is liable for an eviction that is occasioned by his own act, and any agreement to the contrary is null.” Kiegészítette: Act 1924 № 116. § 1 és az Áct 1993 № 841 § 1.

¹²⁰⁰ 2513. Art. „In a sale of a right of succession, the warranty against eviction extends only to the right to succeed the decedent, which entitles the buyer to those things that are, in fact, a part of the estate, but it does not extend to any particular thing.”

¹²⁰¹ 1912. Art. „A contract is aleatory when, because of its nature or according to the parties' intent, the performance of either party's obligation, or the extent of the performance, depends on an uncertain event.” Módosította: Act 1984 № 331 § 1.

¹²⁰² 2983. Art. 1. § „The law grants no action for the payment of what has been won at gaming or by a bet, except for games tending to promote skill in the use of arms, such as the exercise of the gun and foot, horse and chariot racing.”

tokat és a lovassportokat, ugyanakkor lehetővé teszi a versenybíró számára, hogy a túlzott mértékű nyereményt mérsékelje (2983. Art. 2. §¹²⁰³).

(α) A „Sale of a Hope” vezető esetjoga

A vegyes-jogi jelleggel összefüggésben írtakat alátámasztandó megállapítható, hogy Louisiana tekintetében a pl. Ausztriával jórészt azonos jogforrásokhoz – vö. 2451. Art. pl. ABGB 1267-1268. § – képest eltérő bírói gondolkodásmód körvonalazódik. Ennek megvilágítására alkalmas az alábbi néhány reményvételi kázus bemutatása. Az osztrák OGH fent hivatkozott 1950.¹²⁰⁴ és 2006.¹²⁰⁵ évi ítéletei szerint ugyanis egyfelől megtámadható szerződés sohasem eredményezhet reményvételt, másfelől nem szerencseszerződés – így nem reményvétel –, ha valaki abban a reményben vásárol pl. ingatlant, hogy azt majd haszonnal értékesíti tovább (nincs ügyletegység).

(i) **Slidell v. McCoy’s Executors (1840)**. A teljesen párhuzamos jogszabályi környezet dacára a Louisiana Supreme Court (LASC) a *consideration*-tanra¹²⁰⁶ alapozta egy 1840. évi ítéletét.

A *Slidell v. McCoy’s Executors*-ügyben¹²⁰⁷ a LASC kimondta: alaptalan a felperes hivatkozása a *consideration* hiányára, hiszen amikor spekulatív ügy vásárolt ingatlant, hogy azt majd haszonnal értékesíti tovább, ez reményvételt eredményezett, amely esetében a *consideration* hiányára hivatkozni jogi képtelenség. Az OGH és a LASC véleménye egyfelől tehát egyező, mert az ilyen ügylet nem támadható meg, másfelől különböző, mert az egyforma eredmény indoka szöges ellentétben áll. Az osztrák jogban az ilyen szerződések nem tekinthetők reményvételnek az ügyletegység hiánya folytán, s ugyanez miatt nem is támadhatók meg, míg az USA-tagállamban azért nem támadhatók meg, mert a többes szerződési konstrukció egységben áll, s mint reményvétel, összefér vele a *consideration* hiánya.

(ii) **Laville v. Rightor (1841)**. A *talis-qualis* adásvételre példa a LASC egy 1841. évi határozata¹²⁰⁸, melyben megállapította, hogy reményvételnek tekintendő az a szerződés, melyben a vevő az eladó egy meghatározott ingatlanban fennálló mindennemű jogosultságát vette meg („The vendee buys all the rights that the vendor had in ... [a certain land]”). Az csak utóbb derült ki, hogy az eladott ingatlan nem az eladóé.

A jogszavatosság folytán ez önmagában még nem jelentett volna ügyleti akadályt (legalábbis 1841-ben), azonban a szerződés szövege mögötti ügyleti akaratok azt sugallták, hogy ez reményvétel, s a vevő úgy járt, mint amikor a hálóba nem akadt hal. A CC 1995-ben hatályba lépett, sokrétű módosítása érintette a reményvétel után álló 2452. Art.-t, mely szerint: „Más dolgának eladása nem vezet a tulajdonjog átszál-

2984. Art. „In all cases in which the law refuses an action to the winner, it also refuses to suffer the loser to reclaim what he has voluntarily paid, unless there has been, on the part of the winner, fraud, deceit, or swindling.”

¹²⁰³ 2983. Art. 2. § „The law grants no action for the payment of what has been won at gaming or by a bet, except for games tending to promote skill in the use of arms, such as the exercise of the gun and foot, horse and chariot racing. And as to such games, the judge may reject the demand, when the sum appears to him excessive.”

¹²⁰⁴ OGH 20.12.1950 2 Ob 827/50.

¹²⁰⁵ OGH 19.12.2006 1 Ob 240/06k; Veröff: SZ 2006/187.

¹²⁰⁶ Csak érintőlegesen: a *consideration*-tan nem egyezik meg az egymásra tekintettel vállalt szolgáltatások értékarányosságának kontinentálisjogi követelményével, mert az angolszász jogban *consideration* azt a bármilyen ellenszolgáltatást, az akár aránytalan, de mégis: kölcsönös terhet jelenti, mely nélkül nincs érvényes szerződés. Vö.: STONE, Richard: *The modern law of contract*. 6th Ed. London, Routledge, 2005. 77-78. és 83-84.

Hazánkban újabban: SIKLÓSI Iván: Néhány adalék a *causa* és a *consideration* fogalmához. In: JESZ 9/1 (2008) Forrása: http://jesz.ajk.elte.hu/2008_1.html

¹²⁰⁷ 15 La. 340 (1840). Vö. OPPENHEIM, 595.

¹²⁰⁸ 17 La. 303 (1841). Vö.: OPPENHEIM, 595.

lására.”¹²⁰⁹ A mai jogszabály szerint tehát annak a kockázatát, hogy az eladandó dolog 3. személy tulajdonában van, kifejezett nyilatkozattal kellett volna a vevőnek magára vállalnia, s ez a szerződési szöveg erre napjainkban nem lett volna alkalmas.

(iii) **Losecco v. Gregory (1901)**. A reményvétel tekintetében a harmadik ún. leading case 1901-ből való. A per tárgyát képező, több évre kötött szerződés szerint „az eladó eladja mindazt a narancsot, amit a fái *teremhetnek*”. A termést azonban egy szokatlan és váratlan fagy elvitte.¹²¹⁰ A LASC előtti perben a végső jogkérdés az volt, hogy a szerződést a vevő vagy az eladó előnyére értelmezze-e a bíróság, azaz: a szerződés a 2450. Art. szerinti jövőbeli dolog¹²¹¹ (termés, crop) vétele-e, melyben a vételárfizetés felfüggesztő feltételtől függ,¹²¹² vagy pedig a 2451. Art. szerinti reményvétel-e, mely esetében az eladó mindenképpen hozzájut a vételárhoz. A LASC az utóbbi mellett foglalt állást, hiszen a szerződés megfogalmazásakor használt feltételes mód („*may produce*”) arra utal, hogy a vevő a terméskimaradás egész kockázatát magára vállalta.

(iv) **Steward Bros. v. Beeson (1933)**. Egy általánosabb érvényű kázuus jelentősen kihatott a reményvételre is. A kérdés az volt, hogy a reményvétel aleatórius szerződés-e, s ehhez képest peresíthető-e. A LASC válasza a hivatkozott esetben az volt, hogy a reményvétel *peresíthető kockázatos* ügylet. Egyebekben utalt arra, hogy a vélelem a szerződéses kötelezettség peresíthetősége mellett van, így a bizonyítási kötelezettség azt terheli, akinek érdekében áll, hogy a bíróság valónak fogadja el az ügylet peresíthetlenségének tényét.¹²¹³

(β) A szénhidrogén-kitermelés reményvételi megoldásai az esetjogban

Nem csak a Mexikói-öböl tengeri olajfúró tornyai által 2010 áprilisában okozott, a Mississippi-deltát és Louisiana partjait is elért környezeti katasztrófa okán aktuális a pelikános címerű állam olaj- és földgáz-kitermelésének jogi praxisa, hanem amiatt is, hogy az ügyletek lebonyolítását lehetővé tevő, többféle szerződéses konstrukció egyike a LASC kiterjedt gyakorlatában reményvételnél nyert besorolást.

Az osztályozás alapját a kitermelést végző személynek azok a jogcímei képezik, melyek lehetővé teszik számára a föld hasznainak – méhe kincseinek¹²¹⁴ – szedését.

(1) A kitermelés végezhető értelemszerűen tulajdonosi jogcím alapján. Ettől azonban elkülönítendő az az eset, amikor a földet rejtett vagy nyílt indokkal, titkos vagy nyilvános fenntartással, de végső soron kizárólag a kitermelés céljával vásárolják meg. Ez a verzió – az eddig megvizsgált esetek tükrében – elvben (a szakirodalom e módozattal nem foglalkozik) csak akkor kerülhet a reményvétel hatálya alá, hogyha a felek kifejezetten úgy állapodnak meg, hogy a vétel célja a megvett ingatlanban található ásványok kitermelése és továbbértékesítése. Ilyenkor

¹²⁰⁹ 2452. Art. „*The sale of a thing belonging to another does not convey ownership.*” 1995. jan. 1. hatállyal módosította: Act 1993 № 841 § 1.

¹²¹⁰ Vö. 108 La. 648; 32 So. 985 (1901)

¹²¹¹ Vö. pl. CARTER CONNELL, Katherine: Sales. Sale of a Future Thing. Transfer of Title. In: TLR 38 (1963-64) 772-778. Azóta a kérdéses törvényhely megváltozott! Vö. köv. lábjegyzet!

¹²¹² 2450. Art. „*A future thing may be the object of a contract of sale. In such a case the coming into existence of the thing is a condition that suspends the effects of the sale. A party who, through his fault, prevents the coming into existence of the thing is liable for damages.*” 1995. jan. 1. hatállyal módosította: Act 1993 № 841 § 1. Az esetkor hatályos szövegre vö. MORGAN, Thomas Gibbes: Civil Code of the State of Louisiana with the Statutory Amendments from 1825 to 1853 and References to the Decisions of the Supreme Court of Louisiana. New Orleans, Bloomfield & Steel, 1861. 326-327.

¹²¹³ 177 La. 543; 148 So. 703 (1933). OPPENHEIM, 598.

¹²¹⁴ 490. Art. „*Unless otherwise provided by law, the ownership of a tract of land carries with it the ownership of everything that is directly above or under it. The owner may make works on, above, or below the land as he pleases, and draw all the advantages that accrue from them, unless he is restrained by law or by rights of others.*” Módosította: Act 1979 № 180 § 1.

az ásványkincs hiánya mint kockázat átvállalása mellett a vevő éppen e kitermelési cél miatt fizet az ingatlan szokásos – építés, mezőgazdasági termelés – felhasználási módozataiban megszokott vételárnál jóval jelentősebb összeget.

(2) A másik esetcsoportban a dologi vagy kötelmi haszonvételi jog cím alapján történő kitermelés található. Az alábbi eseteknek az 1900-as évektől napjainkig rendkívül kiterjedt irodalma van.¹²¹⁵ Terjedelmi okokból ezek részletes vizsgálata lehetetlen, így a következőkben csak a kontúrok megrajzolása történhet meg.

(a) A kötelmi jogcímű haszonvételek közé tartozik természetesen a földhaszonbérlet (*lease*) keretében megvalósuló kitermelés, amelyet a LASC gyakorlata (1922) inkább az adásvételhez, mintsem a bérlethez látott közelebb állónak (vö. Inst. Gai III,145: „*in quibusdam causis quaeri solet...*”).¹²¹⁶

(b) További módozat a szolgálomként értelmezett¹²¹⁷ kitermelési jog (*reversionary mineral interest*) visszterhes elidegenítése (*sale of a servitude*). Az ilyen értékesítés a LASC álláspontja (*Gailey v. McFarlain*, 1940¹²¹⁸) szerint kifejezetten a „Sale of a Hope” szerződéstípusa alá tartozik. A kockázati elem az, hogy a kitermelési jog tízévi sikertelen kutatás után megszűnik, hiszen a kiaknázás sikertelenségének jogi tényét a bíróság úgy értelmezte, mint a szolgálmi jog 10 éven keresztül történő nemgyakorlását (non-usage), melynek folytán az elenyész (621. Art.¹²¹⁹). A szolgálom gyakorlása ugyanis nem a kitermelés megkísérlése, hanem maga a kitermelés, melyet így egy évtizeden belül kell megkezdeni a kutatás sikerétől függően. Éppen azért minősíti a praxis várománynak (*reversion*) az esetet, mert a kutatást a maga kockázatára és a kitermelést a maga hasznára végző személy a kitermelés, a kiaknázás megkezdéséig nem szolgálmi jogosult, hanem szolgálmi várományos, s a váromány alanyi joggá (szolgálommá) a kitermelhető nyersanyag megtalálásával, ill. a kitermelés *de facto* elkezdésével alakul át.

A *White v. Hodges*-ügyben (1942)¹²²⁰ a bíróság kimondta, hogy amennyiben az ingatlantulajdonos egymás után kétszer adja el a kitermelési szolgálmat, az utóbbi vevő tekintetében a tízéves elbirtoklási mindaddig nyugszik, amíg az ásványok kitermelése meg nem kezdődik. Az indok az, hogy az eladó nem adhatja el kétszer ugyanazt a dolgot, hiszen a második eladáskor (resell) afölött már nincs rendelkezési joga – legalábbis addig, amíg a legfeljebb tíz év el nem telik. Ennek bekövetkeztével azonban a kitermelési jog nem az eladóra, hanem az akadály (obstacle) megszűnésével *ipso facto* második vevőre száll mint növedék: *doctrine of accretion*. Az elvnek kiterjedt gyakorlata van.¹²²¹

(c) Utóbbihoz hasonló eset a royalty-típusú megállapodás arról, hogy a sikeres ügylet bevételeinek bizonyos százaléka ellenében a szolgálom jogosultja végzi el – saját kockázatára – a kitermelés és járulékos cselekményeinek (próbaúrások, feltárás, járulékos földmunkák, útépítés, csőfektetés stb.) költséges és magában is kockázatos (pl. egészségügyi, munkáltatói kockázatok) tevékenységét.¹²²² Megvalósulhat e konstrukció úgy is, hogy a royalty jogosultja a jövőbeli, bizonytalan részesedés (undivided share)

¹²¹⁵ A HeinOnline-nál közzétett folyóiratokban több mint ezer tanulmány és esetmagyarázat található.

¹²¹⁶ „... an oil or gas lease partakes more of the nature of a sale than of a lease.” – ld. *Nabors Oil & Gas Co. v. Louisiana Oil Refining Co.*, 151 La. 362, 398; 91 So. 765, 778 (1922).

¹²¹⁷ COREY, Edgar: *The Reversionary Mineral Interest*. In: TLR 20 (1945-46) 259-260.

¹²¹⁸ Vö. 194 La. 150; 193 So. 570 (1940)

¹²¹⁹ 621. Art. „*A usufruct terminates by the prescription of nonuse if neither the usufructuary nor any other person acting in his name exercises the right during a period of ten years. This applies whether the usufruct has been constituted on an entire estate or on a divided or undivided part of an estate.*”
Módosította: Act 1976 № 103 § 1.

¹²²⁰ Vö. 201 La. 1; 9 So. 2d 433 (1942).

¹²²¹ Vö. *Wolf v. Carter*; 131 La. 667, 60 So. 52 (1912); *St. Landry Oil & Gas Co., Inc. v. Neal*; 166 La. 799, 118 So. 24 (1928); *Jackson v. United Gas Public Service Co.*; 196 La. 1, 198 So. 633 (1940).

¹²²² *Glassell v. Richardson Oil Co.*; 150 La. 999; 91 So. 431 (1922); *Smith v. Tullos*; 195 La. 400, 196 So. 912 (1940); *Raines v. Dunson*; 145 La. 525, 542, 82 So. 960, 966 (1919). Ld. OPPENHEIM, 596.

megvásárlásával mintegy előfinanszírozza az *entreprise* kitermelési költségeit: *St. Martin Land Co. v. Pinckney* (1947).¹²²³

Egy másik per – *Fite v. Miller* (1939)¹²²⁴ – tényállása szerint a haszonbérelő (lessee) eladta a vevőnek (vendee) mint royalty-jogosultnak a kitermelési bevétel 50 %-át a termelés lebonyolításáért mint ellenszolgáltatásért. A vevő azonban elmulasztotta a fúrást, s emiatt kártérítési pert indított vele szemben az eladó (vendor, lessee). A pert megnyerte, s a kártérítés mértékét a bíróság annak a reménynek a piaci értékében állapította meg, amelyet az eladó ahhoz fűzött, hogy a vevő a fúrást elvégzi. A remény értékét pedig a meghatározott mélységig történő fúrás költségében határozta meg.¹²²⁵

*
* *

Összefoglalóként annyit kell megjegyezni, hogy a fenti vizsgálatok igazolták a reményvételi idea és az intézmény „túlélését”. A valódi kérdés azonban nem is annyira a *facultas vivendi*, a túlélés eshetősége, mintsem inkább a *modus vivendi*, a túlélés mikéntje, jogforrási helyszíne volt. Ilyen *locus institutionis* a jogszabály, a jogtudomány és a joggyakorlat, amelyek esetenként különös korrelációban állnak egymással. A legegyszerűbb eset nyilván a kifejezett jogszabályi megjelenés, hiszen ez szükségképpen vonja maga után az irodalom és a praxis kutatásra alkalmas eredményeit (ABGB, CC Louisiana). A jogintézmény kodikális vagy egyéb normabeli kifejeződése ugyanakkor már önmagában is számos kérdést vetett fel azokban az esetekben, amikor a törvények az expresszivitásnak híján voltak (francia CC, BGB, ZGB-OR, angol-szász normák). Hol kell keresni ekkor a reményvételt, kimondható-e, hogy kifejezett rendelkezés hiányában e szerződés ideája nem nyert jogalkotói elismerést?

A megelőlegezhetően nemleges válasz azonban igazolásra szorult, s ilyenkor az alátámasztás és a kutatás helye kizárólag a jogtudomány és a felsőbbírói praxis lehetett. Figyelemmel kellett azonban lenni a két forrásanyag különböző természetére: a jogtudomány relatív szabadságára, ill. a jogi praxis – szintén relatív – kötöttségeire. Az irodalom történeti, összehasonlító szemlélete ugyanakkor nem volt önmagában alkalmas bizonyíték a pomponiusi ötlet létezésére, ezért ezekben az esetekben a felsőbbírói iránymutató tevékenység gyümölcsei voltak azok az iránytűk, melyek megerősítették a tudományos értelemben vett „sejtést”.

Mindezek mellett elemi szükségszerűség volt a korábbi fejezetek alapján különbséget tenni az aleatórius ügylet, a játékügylet és a *par excellence* reményvétel között, hiszen előbbieik kodifikációs megjelenése viszonylag gyakoribb (olasz, francia, louisianai CC, ABGB, BGB), és ebből nem következik egyenesen a *spei emptio* elismert volta – szemben a szakirodalom gyakorta téves véleményével.

A nagyhatású római jurista, Pomponius jogász szempontból talán különös ötlete a hatályos magánjogi rendszerekben tehát évezredek és kontinensek átívelve található meg a legkülönfélébb expresszív vagy látens formákban.

Ezek után – az európai kódexek világméretű hatásainak ismeretében – talán nem túlzás feltételezni: a kutatás során nem vizsgált egyéb, nagy jelentőségű jogrendszerek – így pl. az iszlám joga vagy a távol-keleti, ill. a volt szocialista államok, valamint a volt afrikai gyarmatok joga – esetében sem zárható ki, hogy azok mint *loci apparitionis emptionis spei* szolgálnak az ókori genius számára örök emlékműül.

¹²²³ Vö. 212 La. 605; 33 So. 2d 169 (1947).

¹²²⁴ Ld. 192 La. 229; 187 So. 650 (1939)

¹²²⁵ OPPENHEIM, 596.

VI. A reményvétel hazánkban

„... De az is igaz: hogy kétes esetekben, midőn az egygyik tetemes kárát eltávoztatni kívánnya, a' másik vak szerencséjéhez, váratlan nyereségéhez ragaszkodik, segéd kezét a' törvény illendően csak az elsőnek nyújthattya.”

[Frank Ignác: A' közigazság törvénye Magyarhonban. I. 316. § I.¹²²⁶]

T a r t a l o m : – 1. BEVEZETŐ GONDOLATOK. A) A kiindulási „teoréma”. B) Az elhatárolások fontossága. – 2. „REMÉNYVÉTELESÍTHETŐ-E” A MAGYAR REMÉNYVÁSÁR, ILL. „MAGYARÍTHATÓ-E” A VALÓDI REMÉNYVÉTEL? A) Mi a „magyar reményvásár” (s magyar-e egyáltalán)? (a) A válasz. (b) Szemelvények a tudomány, a kodifikációk és a felsőbírói gyakorlat köréből a Polgári Törvénykönyv hatályba lépéséig. B) Valódi reményvétel helye a magyar polgári jogban. (a) A valódi reményvétel lehetőségét megalapozó szerződési szabadság és releváns korlátai. (α) Az Alkotmánybíróság szerepe: a kockázatvállalás szabadsága. (β) A fogyasztóvédelmi magánjog által emelt korlátok. (γ) A nemzetközi vételi jog korlátainak kérdése. (δ) A szerződésszegésért való felelősség kizárásának problémája. (ε) Dolog, áru, remény, váromány. (ζ) Következtetések, eredmények. (b) A reményvétel a bírói gyakorlatban. (c) Adalékok a reményvétel analóg eseteihez. (α) A hagyatékvetel kérdése. (β) Engedményezés és faktoring mint reményvétel? (γ) A remény mint érték-összehasonlítási alap. 3. ÖSSZEFOGLALÓ ÉRTÉKELÉS.

1. Bevezető gondolatok

Nizsalovszky tréfás mondása szerint „a történelem nem számár”. *Mádl* akként idézte fel, s egészítette ki e *bonmot*-t, hogy „ha valamely jogintézmény egy szerves fejlődésben élő társadalmi-gazdasági képletben tartósan működik, akkor higgyünk benne, hogy a «laboratóriumi próba» pozitív, ne akarjuk szerepéből és nálunk való esetleges esélyeiből kibölcsekedni, hiszen a történelem okos bíró...”¹²²⁷

A) A kiindulási „teoréma”

Arról, hogy a történelem milyen módon és formában őrizte meg a kutatás tárgyát, az eddig megvizsgált néhány, igen jelentős „szemelvény” bemutatása után meggyőződést lehetett szerezni. E „laborvizsgálatok” hazai jogi folytatása során azonban mint ha a középkori szólás elevenednék meg, mely szerint: „*extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita*”. A reményvétellel is valahogyan ez a helyzet, hiszen *a magyar jogban nincsen reményvétel, s amit annak mondanak, az nem az.*

Ez a megállapítás természetesen pontosításra szorul, és nem tekinthető apodiktikus és infallibilis tézisnek, legfeljebb kiindulási elméletnek. A következő alfejezetekben bemutatandó tények ugyanakkor mégis azt támasztják alá, hogy nagy igazsága van. A szentencia kilátásba helyezett pontosításai – amellet, hogy a mondatból az eddigiek fényében talán éppen csak a „reményvétel” kifejezés nem igényel külön definíciót – az alábbi problémaköröket vetik fel.

(1) A „m a g y a r j o g” fogalma – miként a korábbi fejezetekben a kutatások „helyszínei” – a terjedelmi keretek tartása okán is szoros körülhatárolást igényel. Elsődleges a magyar polgári jog modern értelemben vett és nemzeti

¹²²⁶ FRANK Ignác: A' közigazság törvénye Magyarhonban. Buda, 1845. [Repr. I. kötet; Budapest, KJK, 1987] 623.

¹²²⁷ MÁDL Ferenc: Nizsalovszky Endre. Arcképvázlat születésének centenáriuma. In: Nizsalovszky Emlékkönyv. Budapest, ELTE AJK, 1994. 14.

kodifikációjának kora, vagyis a XX-XXI. század.¹²²⁸ E korszakból pedig magától értedően elsőbbséget élvez a hatályos joganyag, ill. a magyar polgári *codex ferendus*.

A *történeti* szemlélet tehát *korlátozottan* érvényesül, ugyanakkor hangsúlyt kap a felsőbbírói praxis, hiszen a jogi valóságnak vitán felül szervezete, miként annak – volna – tekintendő a magyar magánjog tudománya is. A vizsgálatok tárgyához közvetlenül nem kapcsolható kérdésekben (pl.: „polgári jog” vagy „magánjog”?) állást foglalni „*hic et nunc*” nem feladat.

(2) A másik jelentős kérdés – természetesen nem ontológiai alapon, hanem kizárólag jogalkotási, jogalkalmazási és jogtudományi értelemben – a fenti kijelentés első tagmondatának egyszerű állítmánya: a „*n i n c s e n*”. A korábbi részek tanulságai alapján ugyanis a reményvétel léte és nemléte között vékony hártya húzódik csupán, és a szerződés különféle létformái egy, az *expressis verbis kodifikációtól* (a kifejezett tiltástól a peresíthető, külön nevesített szerződéstípusig) az *impliciten kodifikált* és kifejezetten csak a bírói praxisban létező változaton át a *kizárólag a jogtudományban elismert* verzióig terjedő skálára helyezhetők el.

(3) Az „*a m i t a n n a k m o n d a n a k*” tagmondat értelmezése már kifejezetten a kutatás helyszíneinek – így a jogszabályoknak (ill. tervezetek, előadmányok, indokolások), valamint a királyi Curia, majd a Legfelsőbb Bíróság és a fellebbviteli bíróságok, így a köztársasági ítélőtáblák és a megyei bíróságok publikált gyakorlatának, ill. a tudomány virágainak és terméseinek – vizsgálata után körvonalazható.

(4) „*A z n e m a z*”: a valódi reményvétel és a reményvételnek mondott ügyletek között számottevő különbségek mutatkoznak, melyek egyértelműen a külföldi szakirodalom – esetenként a kifejezett tekintélyek – évszázadok alatt meggyökeresedett tévedéseire, pontatlanságaira, de legalábbis vitatható nézeteire vezethető vissza.

B) Az elhatárolások fontossága

Az eddigiek során látható volt, hogy a reményvétel a vagyoni jog számos, elsősorban fontos és igen széles konnotációjú intézményével hozható kapcsolatba. Ilyen, *szélesebb* kérdéskör az ügyleti kockázatok normatív és ügyleti kezelhetősége, a lehetetlenülés, a szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékegyensúlya, a dolog mint ügyleti tárgy fogalma, a kellékszavatosság mibenléte (a reményvételben és a kötetmi jogok, ill. követelések adásvételének piacán), a váromány problémái, a tulajdonátszállás, ill. a vegyes szerződések kérdése stb. Hasonló, de speciálisabb kérdés pl. az, hogy generikus vétel-e a reményvétel, ill. az, hogy átruházható-e élők között vagyoniösszeg¹²²⁹ stb.

Hangsúlyozandó tehát, hogy e rendkívül jelentős kérdések önállóan, önmagukban is értékelhető vizsgálata nem cél, a problémák kiemelése, megfogalmazása, az azokra való rámutatás legfeljebb – pl. a negatív vagy pozitív összehasonlítások révén működő – eszköze a reményvétel („reményvásár”) hazai jogbeli bemutatásának.

Az ilyen összehasonlítások alkalmazása által ugyanis kiszűrhetőek a csupán látszólagosan egyező vagy rokon intézmények a vizsgálat tárgyai közül. *Tényállási* rokonságot mutat a vadászat-halászat jogi problémája. Azoknak a kérdéseknek a vizsgálata ugyanakkor, hogy a vad uratlan jószág-e, ill. hogy az ingatlanok járuléka-e (a válasz mindkétszer nemleges), továbbá az, hogy a vadászati (halászati) jog milyen minőségű anyagi jogosultság, és annak alapján miként megy végbe a „célzott” javak

¹²²⁸ KECSKÉS 1486 és 2008 között 11 kodifikációs próbálkozást említ. KECSKÉS László: Beszámoló a magyar polgári jog kodifikálásának hányatott sorsáról és egy, a reményt újraélesztő tudományos ülésről. In: MJ 55/7 (2008) 504.

¹²²⁹ Pl. a várt örökség vagy a jövődó hagyaték mint egész az örökhagyó szempontjából vagyoniösszeg, a szerző fél – pl. az örökös, a hagyományos vagy a tőlük elidegenítéssel szerző fél – tekintetében ugyanakkor csak számolási alvagyon.

elsajátítása, valójában nem vet fel rokon *jogi* problémát, csak az említett *tényállási* rokonság mutatható ki.¹²³⁰

Ezek a körülmények tehát inkább a mennyiségi keretek tartása okán, míg az alábbiak már érdemben, a kutatási tárgy helyes meghatározása miatt fontosak.

Különösebb indokolást nem igényel annak belátása, hogy minden egyes jogviszony – magával az étellel egyetemben – hordoz valamilyen fokú kockázatot. (Holmes szerint a szerződés lényege a kockázatvállalás.¹²³¹) Ezért szintén magától értetődő, hogy a meghatározhatatlanul sokféle okból eredő és teljesen eltérő súlyú szerződési kockázatok normatív felhatalmazás alapján történő ügyleti vagy közvetlenül normatív kezelésének vizsgálata nem része a kutatásnak.

Az érdekek harcából kialakult vagyoni jogoknak voltaképpen szinte az egésze a kockázatok mértékének keretek között tartásán és a felek közötti elosztásán „munkálkodik”. Nem állítható, hogy a rizikóelosztás a normaanyag egészének főcélja, az ugyanakkor vitán felüli, hogy nagy részük esetében e járulékos cél mint ezer és egy okból „kívánatos mellékhatás” kimutatható.

Az új magyar Ptk. Szakértői Javaslatával összefüggésben *Vékás* kiemeli, e gondolat egyenesen *vezérmotívum*, melyre a szerződéses kötelek joga felépül: „a szerződés a felek kölcsönös kockázatvállalásával jár, és a magánjog szabályainak a kockázatok minimalizálását és igazságos elosztását kell szolgálniuk”.¹²³² Majdnem fél évszázaddal korábban pedig *Asztalos* kiemelte: „A kockázat ... a nagyobb érdektség hangsúlyozásával a nagyobb veszély lehetőségét úgy kapcsolja össze, hogy a polgári jogban ellentétele nem a másra áthárítható felelősség, hanem az előnyök elmaradása vagy a tényleges veszteség”.¹²³³

Nem vizsgálhatók ehelyütt tehát *általánosságban* a polgári jogi szankciók, melyeknek részben kockázatkiegyenlítő szerepük is van; így pl. a kötelemszegési és érvénytelenségi szabályok, vagy a jogalap nélküli gazdagodások megszüntetését, ill. pl. a joggal való visszaélések kockázatait eliminálni törekvő normák, valamint a mindezek által konstituált igényekről történő előzetes lemondás.¹²³⁴

A mennyiségi és/vagy minőségi szempontból objektíve kockázatos szolgáltatások (pl. mezőgazdasági termékértékesítés) teljesítésénél az egymásra tekintettel elvállalt szolgáltatások egyenértékűségnek a jogszabály által megengedett, így szankció nélküli megingása, azaz a kevesebb szolgáltatás megengedése – mely szintén kockázatos elosztási kérdés –, valamint ugyanitt az időelőtti teljesítés és a késedelem, ill. a lehetetlenülés szankcióinak kizárása, korlátozása szintén nem kutatási kérdés. Ezek egyébiránt vételszerű és kockázatos ügyletek, de nem „reményvásárok”, és különösen nem „reményvételek”.¹²³⁵

¹²³⁰ A vadásztól mint eladótól adott napi kilövéseinek (ill. azok „reményének”) fixáron történő megvétele – a téma szempontjából – független attól a kérdéstől, hogy az eladó e tevékenységét milyen „jogdíj” ellenében végezheti. Ennek a körülménynek legfeljebb árfelhajtó hatása lehet, ugyanakkor még ez sem bizonyos. Közismert ugyanis, hogy a napjainkban vadászó ember más célokat követve űzi e tevékenységét. A *mai magyar viszonyok* között a vadászati-halászat és annak jelentősége ti. merőben átalakult. A vadászhalász pl. többé nem *occupans*, mivel e jószág többé nem *res nullius*, továbbá a „vadászás”-nak már nem az élelmezés vagy az abból befolyó jövedelem megszerzése az *elsődleges* célja, hanem a vadpopulációk egymáshoz is viszonyított kezelése és a vadászati tevékenység mint kedvtelés gyakorlásának lehetővé tétele. Az anyagi érdekek elsődlegesen ebben a körben mutatkoznak, noha természetesen nem jelentéktelen a vadak húsának, csontjának, bőrének kereskedelme sem, ez ugyanakkor *d o l o g v é t e l* keretében bonyolódik, a kockázatos vétel teljesen atipikus és szokatlan. Mindezek alapján vadászat-halászat ilyen irányú vizsgálatot álláspontom szerint nem igényel, és az indokolhatatlan lenne.

¹²³¹ Hivatk. HARMATHY Attila: Változások a szerződések burzsoá elméletében. In: Állam- és Jogtudomány 17/4 (1974) 585-610. 593²².

¹²³² VÉKÁS Lajos: A szerződések általános szabályai az új Ptk. Szakértői Javaslatában. In: Liber Amicorum. Studia P. Gyertyánfy dedicata. Budapest, ELTE-ÁJK, 2008. 369-387; 371.

¹²³³ Ld.: ASZTALOS László: A polgári jogi szankció. Budapest, Akadémiai K., 1966. 329.

¹²³⁴ Vö. pl.: ASZTALOS, A polgári jogi szankció, 357-387.

¹²³⁵ Vö. pl. Ptk. 418/A. § (2) bek.; 421. § (2) bek.; 422. § (2) bek.

A magyar dogmatika szerinti reményvásár ugyanis közel sem egyezik meg az eddigiek alapján körvonalazódó reményvétellel. A „reményvásár” fogalmának és kialakulásának vizsgálata a következő pontra tartozó kérdés, miként a „valódi reményvétel” magyar polgári jogba illeszthetőségének problémája is.

2. „Reményvételesíthető-e” a magyar reményvásár, illetőleg „magyarítható-e” a valódi reményvétel?

A kissé bizarr cím alkalmazását a probléma megvilágítására való alkalmassága indokolja. Helyes választ csupán a megfelelő összehasonlítás eredményezhet.

Melyek a hasonlítandók? Első látásra úgy tűnik, hogy a magyar reményvásár és a valódi reményvétel, azonban ez a kép csalóka. A dogmatikailag is helyes válasz megtalálása nem ennyire egyszerű, mivel ahhoz két további körülménycsoport vizsgálatával lehet eljutni. Az egyik annak kérdése, hogy a tulajdonjog (pl. dologfogalom, tulajdon-szerzés), az öröklési jog (várt öröklésről rendelkezés harmadik személyre stb.) és a kötelmi jog (pl. szerződészegés, adásvétel, engedmény) hatályos normáinak keretébe beilleszthető-e roncsolás nélkül a valódi reményvétel a maga különös elemeivel. Az igazán árnyalt képhez azonban hozzátartozik másfelől annak kimondása is, hogy kérdéses, vajon maga a – valódi reményvételtől különböző – „honi” reményvásár belefér-e ezekbe a szintén „honi” sémákba. Abból ugyanis, hogy a magyar jogban jól kimutatható történeti úton kialakított „reményvásár”, ill. a valódi *emptio spei* nem ugyanaz, nem következik, hogy csak utóbbi beillesztése volna a problematikus.

A részletesebb kifejtés kiindulási pontjaként rögzíteni kell a valódi reményvétel sajátosságait. Ezek az ügyleti sajátosságok a kötelmi jogban kétféleképpen érhetőek el: (1) *dologvétel* esetén *kifejezett* felelősség- vagy szankciókizáró, más megközelítésben joglemondó klauzulával, vagy pedig akként, ha (2) *árunak* az említett vagyongyarapodás pusztá *reményét* tekintik a felek. Mint látható volt, a szakirodalomnak a reményáru elfogadásától idegenkedő, nem kis része az utóbbi esetben is a kizáró-joglemondó mellékegyezményt látja bele az ügyletbe, de ekkor e klauzulát pusztán *hallgatólagosnak* tételezi.

ad (1) Előbbi esetben a „reményvételnek” az a sajátossága, hogy az effektív áruszolgáltatás kimaradásával *van ugyan* (jóllehet vitatható¹²³⁶) *kötelemszegés*, azonban az ezáltal megnyíló igények érvényesítéséről a vevő előzőleg lemondott: az „üres háló” esete itt éppen ezért nem vált ki jogkövetkezményt. Ezek azok az esetek, amikor a reményvétel dologvételnként nyert elismerést.

ad (2) Amennyiben az áru nem dolog, hanem egy ajuridikus szubsztancia, a remény, avagy annak jogi pendant-ja, a kötelmi váromány, akkor a szerződés a megismert egyéb feltételek mellett az „üres háló” esetén is teljesítettnek tekintendő, s mint olyan a kötelemszegési szankciók kimaradásának oka a szerződés – teljesítéssel történő – megszűnése, nem pedig a joglemondás.

A szerződés tárgya szempontjából pedig akként kell a reményvételt megközeleltíteni, hogy annak lényege többek között abban áll, hogy az ügylet akkor is perfekt, ha a „dologáru” nincs meghatározva.

A perfekció lehetősége azon alapul, hogy a dolog maga mint esszenciálisnak tűnő elem nem része az ügyletnek, hiszen az áru a remény, s ennek meghatározásával a lényegi alkatrészek valójában már definiáltak. A dologszerzés a valódi reményvételnek nem tárgya, hanem csupán végcélja (mint egy közömbös titkos fenntartás vagy rejtett

¹²³⁶ Vö. VI.2.B.a.δ!

indok). Éppen ezért nem reményvétel a játékügylet, mert a nyereség a játékügyletnek nem a *realis* végcélja, hanem legfeljebb motívuma. Ebből adódik az a következő sajátosság, hogy a váromány áruként történő elfogadásával a reményvétel közelebb áll a kézközön-vételhez (természetesen nem az), mint a hosszabb-rövidebb időtávot átfogó tartós jogviszonyokhoz.

A tényleges kérdés az, hogy miként illeszthető bele a valódi reményvétel a magyar polgári jog koherens anyagába erőszak nélkül. Előzetesen azonban meg kell vizsgálni, hogy a magyar polgári jogban milyen – vitatható helyességű – változtatásokkal él tovább az intézmény tényszerűen – mi tehát a „reményvásár” – s ennek problematikus volta milyen előzményekre vezethető vissza.

A) Mi a „magyar reményvásár” (s magyar-e egyáltalán)?

(a) A válasz

Nem kérdéses, hogy a magyar magánjog tudományára és a XX. század kodifikációs kísérleteire a pandektisztikán és a német kodifikáción keresztül – de nem kevésbé a római jog egyetemi stúdiumának tanai által – nagy hatással voltak az ókori Róma jogi műveltsége és „találmányai”, jogi megoldásai.

Ebből már önkéntelen is következhetne az a megállapítás, hogy az *emptio spei* tükörfordítása volna a „reményvásár” fogalma. Nem tekinthetők azonban mérvadóknak a régi, már magyar nyelvű romanisztika terminus technicusai. A reményvétel – látszólag – „sajátosan magyar” jellege (*extra Hungariam...*) ti. nem abban áll, hogy az *emptio spei*nél megismert tényállásokat reményvételnek vagy reményvásárnak nevezi-e a tudomány és a praxis. Így pl. reményvételt használt *Wenzel Gusztáv*¹²³⁷ és *Wenczel Tivadar*¹²³⁸, ellenben – az Optk. szerinti – reményvásárt, ill. reménybeli dolog adás-vevését *Haller*,¹²³⁹ *Márkus*¹²⁴⁰ stb. Az 1900. évi Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezete (Máptk) nem tartalmazza (csak a hagyatéknál¹²⁴¹), viszont indokolása reményvételt említ.¹²⁴² Az 1914. évi Polgári Törvénykönyv Törvényjavaslata (PtkT) szintén nem „tárgyazza” §-ai sorába az ügyletet, és indokolása sem exponálja a kérdést.¹²⁴³

A lényeges az, hogy reményvásárnak nevezi az elmélet a jövőbeli dolgok vételének valamennyi esetét, melyek között – egyébként nem helytelenül – aszerint tesz különbséget, hogy a vételár a jövőbeli dolog mikénti létrejöttétől függően feltételesen vagy ettől függetlenül feltétel nélkül jár-e az eladónak. Az *emptio rei speratae* ezek szerint feltételes reményvásár, az *emptio spei* pedig feltétlen reményvásár. A diszkrepancia kétirányú. Ott mutatható ki, hogy *dologvétel*ből indul ki, mégis *remény*-vásárnak nevezi mindkét esetet, így a valóban *dologvétel rei speratae emptiót*, de a nem *dologvétel spei emptiót* is: a reményvétel helyesen nem *dologvétel*, s a remélt dolog vétele he-

¹²³⁷ WENZEL Gusztáv: A magyar és erdélyi magánjog rendszere. Buda, Egyetemi Ny., 1864. 39.

¹²³⁸ WENCZEL Tivadar: A magyar magánjog rövid áttekintése. Budapest, Pfeifer, 1877. 115.

¹²³⁹ HALLER Károly: Az Általános Polgári Törvénykönyv (szövege) jelenleg érvényes alakjában. Budapest, Athenæum, 1905. 252. és 301-303.

¹²⁴⁰ MÁRKUS Dezső: Az osztrák Általános Polgári Törvénykönyv mai érvényében. Budapest, Grill, 1907. 282-285.

¹²⁴¹ Ld. MáptkT 1951. §; Indokolás V. kötet, 278. (Nem volt hozzáférhető.) Forrás: MÁRTONFY Marczel: Tárgymutató a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez, Indokolásához és az előkészítő bizottsági jegyzőkönyvekhez. Budapest, Grill, 1902. s.v. 'reményvétel'.

¹²⁴² Vö.: Indokolás a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez. IV. kötet. Budapest, Grill, 1902. 43.

¹²⁴³ Ld.: A Polgári Törvénykönyv Törvényjavaslata [PtkT]. In: Igazságügyi Javaslatok Tára [IJT] 14/1. különszám. Budapest, M. kir. Igazságügyminisztérium [IM], 1914; Indokolás a PtkT-hoz. III. kötet: Kötelmi jog. In: IJT 14/4. különsz. Budapest, IM, 1914; Indokolás a PtkT-hoz. IV. kötet: Öröklési jog. In: IJT 14/5. különsz. Budapest, IM, 1914.

lyesen nem reményvásár. *S mi mindennek a forrása?* Látható volt, hogy már Leó Bazilikája (B. 19,1,7,1) óta elterjedt – majd a természetjogban „újralfedezve” fenntartott – a két ügylet összeolvasztása, s annak kimondása, hogy a kettő között csupán a vételárfizetés mikéntje, feltételes vagy feltétlen volta a különbség. Hangsúlyozandó, ez az álláspont alapján véve *nem téves*, csak *részigazság*.

Egyfelől „*igazság*”, mivel a remélt dolog vétele feltétlen vételárfizetés mellett valóban reményvételnélként funkcionál, s a reményvételi esetek feltételes vételárfizetéssel ténylegesen a remélt dolog vételével esnek egybe.

Másfelől azonban „*részigazság*”, mert a reményvételt eredményező ügyletekre történetileg, azaz a tényszerű *forgalmi gyakorlat* szempontjából az árfizetés feltétlensége, a remélt dolgok vételénél ugyanakkor annak feltételeessége volt a jellemző és a tipikus. A forgalmi praxisban felmerült ilyen vitákat kellett a római praetornak a jurisperitus segítségével megoldania, s éppen erre „találtatott ki” a remény áruvá minősítése.

Honnan ered tehát ez a napjainkig fennálló és teljesen bevetté vált felosztás? A hazánkban hosszú évtizedeken át hatályban volt *osztrák általános polgári törvénykönyvből* (melynek hazai területi és időbeli hatálya különben önálló tanulmányt érdemelne¹²⁴⁴).

*(b) Szemelvények
a tudomány, a kodifikációk és a felsőbbírói gyakorlat köréből
a Polgári Törvénykönyv hatályba lépéséig*

A XIX-XX. század fordulója körüli évtizedekben a jogtudomány és a kodifikáció hasonló formában folytatott kétpályás közlekedést a reményvétel tekintetében, mint a német civilisztika, noha tartalmi és oksági szempontból különbségek mutatkoznak. *Hasonló*, mert az első átfogó kódexkísérlet (MáptkT) 1900-ban a BGB-vel párhuzamos módon mondott le a reményvétel törvénybe öntéséről. Attól kezdve „az ügy” le is került a napi-rendről, így a további törvény-kísérletek és indokolásaik, főelőadásaik, bizottsági ülési jegyzőkönyveik – túltéve magukat a problémán – hallgattak a kérdéstről. A jogtudomány ugyanakkor – szintén hasonlóan – mintegy másik pályán közlekedve, a maga helyén (laesio enormis, vételi tárgyak stb.) részletekbe menően elemezte a reményvásár vagy -vétel problémáit. Mindez helyénvaló, hiszen a jogügyletnek teret *in praxi* nem annak kodifikált volta jelenthet csupán. Az említett *eltérés* ott mutatkozik, hogy míg a német jogtudományban a Hoffnungskauf rendszeres vizsgálata a döntően Windscheid-ra visszavezethető pandektahatás közvetlen eredménye, addig hazánkban a reményvétel-kérdést a maga formájában az osztrák polgári jog, az ABGB tartotta a felszínen.

(α) A reményvétel a jogtudományban. Az ABGB vizsgált 934-935. és 1268. §-a (vö. V.2.B.a), melyek a felén túli sérelem miatti megtámadási jog szerencseszerződések esetében való kizártságáról rendelkeznek az effektív kodifikációs folyamat beindulásáig kijelölték a reményvétel helyét a magyar jogtudományban is. *Wenzel G.* 1864-ben,¹²⁴⁵ miként *Wenczel T.* 1877-ben¹²⁴⁶ az ún. *tetemes megrövidítés* esetében az adás-vevés érvénytelenítésének lehetősége körében rámutatnak, hogy fontos forgalombiztonsági érdek annak kizárása, hogy megrövidítési okkal bármely ügylet ne legyen támadható. Kiemelik, hogy a reményvétel esetében ilyen jogtalan megrövidítésről szó sem lehet.

A *Fodor* szerkesztésében a századforduló körül megjelent „Magyar magánjog” kötetmi jogi kötetében *Katona* a természetes obligációk között tárgyalja a játékügyleteket

¹²⁴⁴ Vö. MÁRKUS, Optk., 3-10.

¹²⁴⁵ WENZEL, Magyar és erdélyi magánjog, 39.

¹²⁴⁶ WENCZEL, Magyar magánjog, 115.

és a különbözeti ügyleteket,¹²⁴⁷ s ebben a körben – igen helyeselhetően – szó sem esik a reményvételtől,¹²⁴⁸ miként a szerencseszerződések kerülnek szóba a *læsio enormis* körében mint annak joghatását kizáró megegyezések, hiszen azok: „... a nagy *risico* fejében nagyobb nyeresémmel kecsegtetnek”.¹²⁴⁹ A kötetben az ügyleti köteleket tárgyaló részben *Kiss* az adás-vevés tárgyai körében az „egyáltalában nem létező vagyoni alkatelemek” eladhatóságáról szólva *remény-vásárlás* és *remélt dolog vásárlása* között tesz különbséget. Ezeket pedig elhatárolja attól az esettől, melyben a vagyoni „alkatelem” már létezik ugyan, de még nincs az eladó vagyonában: szállítási szerződés. Reményvásár az az eset, melyben olyan aleatórius, avagy szerencseelem található, amikor a dolog létesülésének kockázatát (*periculum rei*) teljesen a vevő veszi magára. Az eladó szolgáltatása tekintetében munkaszerződési mozzanatok is vannak, és ez elnevezést nem szabad betű szerint venni, mert az eset közönséges vétel, annak tárgya tehát nem a remény, hanem a „rendes viszonyok között a vétel tárgyául alkalmas dolog (búza, hal, vad)”.¹²⁵⁰ A szerencseszerződéseknel *Kiss* rámutat, hogy azokban a felek nyeresége vagy vesztesége kizárólag a véletlentől tétetik függővé, s a reményvételt – noha hordoz aleatórius elemet – nem szerencseszerződés. A szerződések e csoportját két alcsoportra osztja, a peresíthetők (itt csak az életjáradékot vizsgálja) és a bíróilag nem érvényesíthetők (játék, fogadás, differenciális ügylet) csoportjára.¹²⁵¹

A *Szladits-féle* Magyar Magánjog „kis” és „nagy” változata is hoz újdonságokat a tárgykör vizsgálatába.

Némileg következtetlenül feltételes reményvásárnak nevezi *Szladits* azt az esetet is, amikor pl. a jövődő gabonatermést *egységáron* adják el. A remélt dolog vétele ti. nem (vagy nem kizárólag) ez a módozat, hanem az, amelyben a *teljes* vételár jár silány minőség vagy csekély mennyiség esetén is, s a vételárfizetés kötelezettségének *beállása* a dolog létrejöttétől függ, a mérték a hozamtól független. Hasonló „hiba” található abban a megállapításban, hogy az eladó csak a remélt dolog vételében felel a dolog létrehozataláért vagy megszerzéséért, a reményvételtben ez *kizárólag* a véletlentől függ. Még a standard példákban is (vö. *Celsus*) felel a reményt eladó azért, hogy kizárólag a véletlenül múlték a remény beteljesedése, s ne a saját mulasztásán (hálövetés stb.). Ebből a helytelen megállapításból azután további folyik: reményvásárnak minősíti a *sorsjegy-vételt*, mely értékpapír, és annak tartalma a húzásig a nyeresémesetőségből áll. Utóbbi tétel igaz (erre a *Curia* is rámutatott¹²⁵²), azonban ettől nem válik a sorsjegyjáték reményvétellé. A *haszonbérlet* és a *jövöbéli dolog vételének* határára helyezi *Szladits* azt az ügyletet, amikor az, aki egy ingatlan alkotórészeinek kiaknázási jogával (pl. bányászat, erdővágás) rendelkezik, azt vételár fejében másnak átengedi.¹²⁵³

Összességében a legkimunkáltabb és leghelyesebb álláspontot a kérdéskörben *Antalfy* foglalja el az ún. „Nagy-Szladits”-ban. A reményvásárt olyan vételi alaknak (nemnek) tételezi, amelyre érvényesülnek a vétel általános szabályai (ezért az nem a „különös nemek” közé tartozik), de a szerencseelem miatt az ilyen szerződések normái is állnak rá. Az ügylet tárgya a jövőbéli szerzés reménye, ill. a pusztá nyereséglehetőség. Általában ilyen eset, amikor bizonytalan dolgot vagy jogot a szavatosság kizárásával adnak el, s a kockázatot teljesen a vevő veszi magára. Mivel az eladó gyakorta van

¹²⁴⁷ Ugyanígy a PtkT (1914) 1132. §-a. In: IJT 14/1. 280.

¹²⁴⁸ KATONA Mór: Általános rész. In: Magyar magánjog. Szerk. FODOR Ármin. III. kötet. Budapest, Singer és Wolfner, 1898. 14-15.

¹²⁴⁹ KATONA, Általános rész, 244.

¹²⁵⁰ KISS Mór: A jogügyletekből származó kötelek. In: Magyar magánjog. III. kötet, 394-395.

¹²⁵¹ KISS, A jogügyletekből származó kötelek, 677-695.

¹²⁵² M. kir. *Curia* 104. sz. Elvi Határozat. Hivatk.: SZLADITS Károly: A magyar magánjog vázlat. Budapest, Grill, 1933 (1999-es repr.) [=Kis-Szladits]. II. kötet. 187¹.

¹²⁵³ Ld.: Kis-Szladits, 187-188.

kötelezve egyéb tevékenységre is, a munkaszerződés szabályai is alkalmazandók (a háromszoros tárgyi kollíziót a vétel, a szerencse- és a munkaszerződés szabályai között ugyanakkor nem oldja fel). Szladits-csal szemben a *sorsjegyvételt dologvételnak* minősíti, melyben a szavatossági szabályok kizárása nem a reményvételi jellegén, hanem az ügylet sajátosságán alapul, miként *nem remény-*, hanem speciális *követelésvételnak* a vitás vagy fizetésektelen adós elleni követelések erősen névértéken aluli megvétele is a követelés fennállásáért való szavatosság kizárása mellett. A remélt dolog vételénél a legtisztéletreméltóbb szerénységgel és jóindulattal akként igazítja ki Szladits voltaképpen téves fenti álláspontját, hogy saját, helyes véleményét Szladits-nak tulajdonítva közli. Antalffy nagy jogászi érzékenységgel – utalva a *mutatis mutandis* követelményére – itt említi a bányarészek megvételét az ABGB-re utalással, egyebekben a még élő személy hagyatékának és a megnyílt örökségnek, valamint az élő személy meglévő és jövőbeli teljes vagyonának megvételét, továbbá a különbözeti ügyletet.¹²⁵⁴

(β) A reményvétel a kodifikációs folyamatban. A kereskedelmi törvény, vagyis az 1875. évi XXXVII. törvénycikk (Kt.) tekintetében csupán egyetlen rendelkezés érdemel a témával összefüggésben kiemelés. A kereskedelmi ügyletekre irányadó *általános szabályok* között található 280. §, mely szerint a *kereskedelmi ügylet a felén túli sérelem miatt meg nem támadható*.¹²⁵⁵

A többször említett 1900-as MáptkT indokolása szerint a kötelmi jog tekintetében a szerződés szabadságát *alapelvül* vallja.¹²⁵⁶ A játékügyletek mint *obligationes naturales* tárgyaltnak, s e körben a T. említést sem tesz a reményvételtől.¹²⁵⁷ A MáptkT Indokolásának IV. kötete a BGB I. Entwurfhoz hasonló álláspontot foglal el, s ezzel a későbbi kodifikációs munkák tekintetében is megszünteti a probléma létjogosultságát, azt hiába keresni a Tervezetekben, indokolásaikban stb. Eszerint:

„A törvényhozások egy része külön rendelkezéseket tartalmaz a reményvételre nézve, megkülönböztetve a feltételes reményvételt – emtio rei sperata – s a feltétlent – emtio spei [...]. A T. idevonatkozó szabályok felvételét szükségtelennek tartotta. Hogy így vétel lehetséges, az iránt nincs kétség, miután jövőbeli dolog is lehet a vétel tárgya; a vételből folyó kötelezettségek azonban ez esetben módosulnak azon aleatorius elemre való tekintettel, a mely a vételhez járul. A vevő ugyanis kisebb vagy nagyobb terjedelemben magára vállalja a dolog nem-keletkezésének kockázatát; vagy csak azt a kockázatot, hogy a dolog a reményletnél csekélyebb mennyiségben vagy rosszabb minőségben fog keletkezni, úgy hogy ez esetben is köteles a teljes vételért¹²⁵⁸ megfizetni, de nem köteles akkor, ha a reménylett dolog egyáltalán nem keletkezik; vagy magára vállalja ez utóbbi kockázatot is, tehát meg tartozik fizetni a vételért, akár keletkezik a dolog, akár nem. Minthogy e szerint a felek szándéka határoz arra nézve, hogy a vételre vonatkozó általános szabályok a reményvételnél mennyiben módosulnak, törvényhozási rendelkezés szükségése nem forog fenn.”¹²⁵⁹

Ezzel a lépéssel voltaképpen leszűkült a későbbi kódextervezetek szempontjából a kutatási helyszínének sora. Az 1914-es PtkT indokolásában elvétve találni a

¹²⁵⁴ ANTALFFY Mihály: Vétel, csere. In: Magyar Magánjog. Főszerk.: SZLADITS Károly. IV. kötet. Kötelmi jog különös része. Budapest, Grill, 1942. (repr.) 210-212.

¹²⁵⁵ A kockázatfokozó spekuláció szerepéhez a kérdésben ld. pl. PLÓSZ Sándor: Adalékok a magyar kereskedelmi törvény tervezetének bírálatához. I. rész. In: JKR 9/4 (1874) 26-29. / II. rész. In: JKR 9/5 (1874) 35-37. / III. rész. In: JKR 9/6 (1874) 43-44.

¹²⁵⁶ Indokolás a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez. III. kötet. Budapest, Grill, 1901. 3.

¹²⁵⁷ Vö.: Indokolás (MáptkT), III. kötet, 99-102.

¹²⁵⁸ Ellenétes álláspontra helyezkedett az ún. „kis-Szladits”. Eszerint feltételes reményvásár az, ha a vételárfizetés valóban csak akkor keletkezik, ha a dolog is létrejött, ugyanakkor az ár mértéke itt függ a létrejött dolog mennyiségétől és minőségétől, nem úgy, mint a PtkT Indokolása mondja („teljes vételár”). Ld.: Kis-Szladits, II. kötet, 187.

¹²⁵⁹ Vö.: Indokolás (MáptkT), IV. kötet, 43.

téma szempontjából jelentősnek mondható kérdést (hiszen pl. a játék és a különbözeti ügylet nem tekinthető ilyennek). Az *átalányvétel* és a *tel-quel* történő vétel a szavatási jogok érvényesítésének kizárásánál merült fel, mint a hiba ismeretében kötött vétel.¹²⁶⁰ A *hagyatékvétel* eseteivel a PtkT 1783. § (1) bekezdése hozható összefüggésbe, mely szerint semmis az olyan szerződés, amelyet harmadik, *még élő személytől* várt öröklés tárgyában kötnek.¹²⁶¹ Az élő személy hagyatékának elidegenítését a PtkT Indokolása *reményvételnek* nevezi, és erkölcsi, valamint forgalombiztonsági okból kiveszi e hagyatékot a forgalomképes javak közül.¹²⁶² A *már megnyílt* örökség elidegenítése¹²⁶³ esetében ez a tiltónorma nem hatályosul, az ilyen vétel a szavatossági szabályok alapján – különös tekintettel e vevő hagyatéki hitelezők felé fennálló felelősségére – a *rei speratae emptio*hoz áll közel. Nem szól a PtkT. – de a „Bíráló vélemények” sem¹²⁶⁴ – arról az esetről, amikor *leltározatlanul* vesznek megnyílt hagyatékot, mely igen közel áll a reményvételhez, hiszen a hagyaték aktív vagyoni jellege teljesen bizonytalan, s egyúttal nem tilos ügylet.

Az 1928. évi Mt. nem hozott egyik felvetett kérdésben sem változást, mindössze jól körvonalazható dogmatikai alapon átstrukturálta a felhívott szakaszokbeli normatív tartalmakat. A „*szerződések tárgyai*” közé került a semmis ügyletek mellé a bíróilag nem érvényesíthető játékügyletek szabályozása (978-980. §), de itt található mint semmis szerződés az élő személy *jövőbeli* vagyonára mint egészre (meglévő vagyona ellenben közokiratilag megköthető; 974. §), valamint az élő személy jövőbeli hagyatékára kötött ügylet is (976. §).¹²⁶⁵ Már az 1882-85-ben megjelent *Apáthy*-féle régi kötelmi tervezetben kritizálta ez utóbbi szabály általános részi elhelyezését *Haller*.¹²⁶⁶ A megnyílt örökség vételének releváns részeiben lényegét tekintve változatlan szabályai (1438-1446. §) pedig az adásvétel különös nemei közé kerültek át.¹²⁶⁷

(y) A reményvétel a curiai praxisban. A régi magyar felsőbbbírói gyakorlatban rendszerint a magasabb ügyleti kockázatok (pl. az ügyvédi sikerdíj szerencseelem¹²⁶⁸) folytán a témához kapcsolható jogviták zömmel *kereskedelmi jogiak*, s tárgyak általában a szokásosat meghaladó kockázatokból nyertesként kikerült fél viszonylatában a *perbe vitt* ügylet kereskedelmi vétellel minősítése vagy a vesztes esetében ennek ellenkezője.¹²⁶⁹ *Gabona kereskedelmi* ügyekben mondta ki a Curia, hogy meghatározott mennyiségű gabona szállítására létrejött ügyletet nem lehet reménybeli vételnek minősíteni, a szállítás lehetetlenülését nem viselheti a vevő,¹²⁷⁰ továbbá azt, hogy a jövőbeli termények eladása alapesetben nem szerencsejelle-gű ügylet, ezért az abból eredő igények bíróilag érvényesíthetők.¹²⁷¹ Kifejezett nyilatkozatok szükségesek a reményvételszerű ügylet érvényességéhez; így pl. a várt termés-hozam elmaradásából eredő elmaradt hasznok is követelhetők azon a vetőmag-kereskedőn, aki jóhiszeműen és szavatosságot nem vállalva szolgáltatott meddő vető-

¹²⁶⁰ Ld.: Indokolás (PtkT), III. kötet: Kötelmi jog. In: IJT 14/4. különszám. 239-240.

¹²⁶¹ Ld.: PtkT (1914). In: IJT 14/1. 451.

¹²⁶² Ld.: Indokolás (PtkT), IV. kötet: Öröklési jog. In: IJT 14/5. különszám. 163-164.

¹²⁶³ Vö. PtkT (1914), 1968-1980. §. Ld.: PtkT In: IJT 14/1. 501-503.

¹²⁶⁴ HOLITSCHER Szigfrid: Szerződési öröklés. In: Bíráló Vélemények a Polgári Törvénykönyv Törvényjavaslatáról. IV. füzet. Budapest, Franklin, 1914. 165-167. JEKEY Dániel: Szerződési öröklés. In: BV 167-171.

¹²⁶⁵ Ld. Magyarország Magánjogi Törvénykönyve. Budapest, IM, 1928. 268-269.

¹²⁶⁶ HALLÉR Károly: Eszrevételek az általános magánjogi törvénykönyv tervezetének „Kötelmi jogi” (általános) részére. In: JKR 19/34 (1884) 266-267.

¹²⁶⁷ Vö. Magyarország Magánjogi Törvénykönyve, 380-381.

¹²⁶⁸ Vö. pl. 1889/5215. sz. ít. In: JKR Melléklet 1889/35. szám, 541. sz. jogeset, 266-267; 1891/3924. sz. ít., In: JKR Melléklet 1892/3. szám, 26. sz. jogeset, 17-18.

¹²⁶⁹ 1883/460. sz. ít. In: JKR Melléklet 1884/4. szám, 51. sz. jogeset, 26-28; 1885/722/84. sz. ít. In: JKR Mell. 1885/18. szám, 209. sz. jogeset, 127; 1890/1026. sz. ít. In: JKR Mell. 1890/15. szám, 157. sz. jogeset, 107-108;

¹²⁷⁰ Vö. pl. 106. sz. Elvi Hat. (479/1897. szám) Hiv. SZENDE Péter Pál: Magyar magánjog mai érvényében. III. kötet. I. rész: Kötelmi jog. Budapest, Grill 1928. 615-616.

¹²⁷¹ 105. sz. Elvi Hat. (172/1898. szám) Hiv.: SZENDE, III/I, 615.

magot.¹²⁷² Az e n g e d m é n y e z é s körében kimondatott, hogy ellenkező kikötés hiányában az engedményező az átruházott követelés behajthatóságáért felelős.¹²⁷³

Egy 1887-ben lezárt biztosítási jogvitában bizonyult döntő érvnek a reményvétel veszélyviselési szabálya, amikor is a jövőendő termés vevője kötött vagyonszükségletét az eladó használatában (haszonbérlet) lévő telken lábbon álló gabonára. A Curia kimondta – a budapesti kir. kerületi törvényszék mint elsőfokú bíróság álláspontját elfogadva, szemben a budapesti kir. ítéltábla véleményével –, hogy a biztosító helytállási kötelezettsége kétségessé nem tehető. Az eladó és a vevő ti. olyan ügyletet – s itt a Curia „*emptio spei*”-re utal – kötött a biztosított javak vonatkozásában, amely azok pusztulásának veszélyét a biztosított vevőre telepítették át még azelőtt, hogy a felperesi vevő, azaz a biztosított és az alperesi biztosító a biztosítási szerződést megkötötték volna.¹²⁷⁴

B) A valódi reményvétel helye a magyar polgári jogban

Mindezek után alappal tehető fel a kérdés: miként találhat magának helyet a magyar polgári jogban az alfejezet előszavában körvonalazott, valódi reményvétel. A válasz részint magától értetődő, részint (talán) meglepő. A német polgári jog vizsgálata után *magától értetődik*, hogy a reményvételi ügylet létrehozásának alapja a magánjogi norma expresszivitása híján a *szerződési szabadság* elve lehet. Az már *feltehetőleg érdekes*, hogy hazánkban e tényre jogszabályhoz „illő” hatóerővel az *Alkotmánybíróság* mutatott rá (közvetve) határozataiban.¹²⁷⁵

Amennyiben ugyanakkor az ügylet jogszabályi alapja pusztán a szerződési szabadság, akkor számos, távol eső körülményt és szabályt kell a górcső alá tenni annak megítéléséhez, hogy van-e helye a magyar polgári jogban a valódi reményvételnek, s ha igen milyen konstrukcióban. Igen szerényen alátámasztottnak tekintendő ugyanis a kommentárirodalomban az a teljesen bevett jogi indokolás, hogy „a feltétlen reményvásár esetében a felek abban állapodnak meg, hogy a vevő akkor is köteles megfizetni a vételárat, ha az adásvétel tárgya mint jövőbeli dolog nem jön létre”.¹²⁷⁶ Az állítás a reményvételre nézve *per se* igaz, azonban figyelmen kívül hagyja a következő alfejezetek által vizsgált – kifejezetten releváns – problémákat, melyek alapján úgy tűnik, hogy ez az állítás igazsága ellenére jogilag kivihetetlen.

(a) A valódi reményvétel lehetőségét megalapozó szerződési szabadság és releváns korlátai

Amennyiben annak megválaszolása a feladat, hogy polgári jogunkban létezhet-e egyáltalán a „valódi” reményvétel, akkor annak mindkét elvi megoldási lehetőségét szem előtt kell tartani: (1) egyfelől azt, amikor reményvétel *dologvétel*, és a nemszolgáltatás vagy a nem kellő szolgáltatás szerződésszegési szankcióinak alkalmazását a felek előzetesen kizárják, vagy azokról leendő jogosultjuk előzetesen lemond; (2) másfelől a *par excellence reményvételt*, amelyben tehát az áru a „remény” (a váromány). Mindkét megoldásban a vevő viseli a dolog átruházhatóvá tétele (létre-

¹²⁷² Vö. pl. 1885/8561. sz. ít. In: JKR Melléklet 1885/29. szám, 371. sz. jogeset, 216.

¹²⁷³ Vö. pl. 1893/9405. sz. ít. In: JKR Melléklet 1893/26. szám, 218. sz. jogeset, 197-198; 1890/1109. sz. ít., In: JKR Melléklet 1890/15. szám, 87. sz. jogeset, 58-59.

¹²⁷⁴ Ld. 1887/4. sz. ít. In: JKR Melléklet 1887/21. szám, 390. sz. jogeset, 156-157.

¹²⁷⁵ Vö. DRINÓCZI Tímea: Gazdasági alkotmány és gazdasági alapjogok. Budapest/Pécs, Dialóg Campus, 2007. 5.C.IV.3.

¹²⁷⁶ ZOLTÁN Ödön: az adásvétel és a csere. In: A Polgári Törvénykönyv magyarázata. Szerk. GELLÉRT György. II. köt. Budapest, KJK-Kerszöv, 2002. 1280. és In: Polgári Törvénykönyv magyarázata. Szerk.: GELLÉRT György. II. köt. 7. jav. kiad. Budapest, CompLex, 2007. 1412.

jötte, átadhatóvá tétele stb.) elmaradásának veszélyét. A magyar polgári jog az előbbi esetben a szerződészegésért való felelősség előzetes kizárásának szabályaival, az utóbbiban pedig az adásvétel tárgyának (dolog, jog-követelés, alvayon, vagyonösszesség *causa mortis*) szűkkeretű meghatározásával okoz fejtörést.

(α) Az Alkotmánybíróság szerepe:¹²⁷⁷
a kockázatvállalás szabadsága

Olyan nagy kérdésekkel is kapcsolatba hozható a magánjognak reményvételhez való viszonya, mint pl. a polgári jog emberképe. *Sólyom* az Alkotmánybíróság (AB) polgári jogi tárgyú és ilyen tárgy híján is gyakorta civilista metodikájú gyakorlatáról írott egyik közleményében¹²⁷⁸ rámutatott, hogy az alapító AB jheringianus alapon az öntudatos és kockázatvállaló „civis Romanus”-t tartotta szem előtt.

Ennek a kockázatvállalásra termett embernek a képe valójában nem korrelál egyik magyar történeti előzményével sem: sem a szocialistával (ez világos), sem az *azt megelőző* kapitalistával. Miként pl. *Beck* 1939-ben – részint más összefüggésben – hangsúlyozta: „a kockázatviselés elvén felépülő kapitalisztikus jogrend nem tekintette feladatának, hogy a veszély elhárításáról ... gondoskodják ...”.¹²⁷⁹ Évtizedekkel később *Harmathy* a szerződés nyugat-európai és angolszász elméleteiben bekövetkezett változásokat kutató újabb keletűnek mondja 1974-ben azt a tendenciát, mely szerint a szerződések lényege a kockázatok elosztása és biztosítása.¹²⁸⁰

Az AB itt felhívott gyakorlata e problémakörre is választ ad azzal együtt, hogy kifejezett törvényi vagy polgári jogszabályi rendelkezés híján megalapozza azt a kijelentést, hogy a magyar jogban is helye lehet a valódi reményvételnek, mert az alkotmányos polgári jog nem emel gátat a kockázatvállalás szabadságának.

(i) A 73/1992. (XII. 28.) AB határozat. Részben ennek volt a következménye, hogy az AB 1992 telén meghozott – a bizományra irányadó Ptk.-szabályokat érintő – határozatában¹²⁸¹ (előadó: *Zlinszky*) a szerződési szabadság alkotmányellenes sérelmét látta abban, hogy a magánszemély semmisség terhe alatt nem merészkedhet a kereskedelemben megszokott mértékű kockázatok területére.¹²⁸² Az AB *erga omnes* erővel mondta ki tehát azt, hogy a szokásos mértékű meghaladó kockázatvállalás – nyilvánvalóan akkor, ha az teljesen önkéntes (szabad), a releváns tények helyes ismeretében megtett (nincs szó tévedésről stb.) akaratnyilatkozaton alapul – a szerződési szabadság része.

E jogtétel tartalmát és forrását tekintve olyan mint a *sermo montanus* kőszik-lája: a reá épült ház össze nem dőlhet (Mt. 7,26). Azt igazolja ugyanis, hogy a reményvétel a magyar jogban – közvetlen és közvetett törvényi utalás hiányában is – egzisztál, s e létezés forrása nem más, mint a szerződési szabadság alapelve.

(ii) A 32/1991. (VI. 6.) AB határozat. Az AB egy 1991 nyarán kelt határozatában¹²⁸³ (előadó: *Lábady*) nem kizárólag a polgári jogszabály, hanem a „polgári jogi műveltség”¹²⁸⁴ alkalmazásával indokolta döntését. E civilisztikai felismerés, hogy más módon kell megközelíteni a pl. a körülmények változékonyságában rejlő ügy-

¹²⁷⁷ Az alkotmánybíráskodás és a szerződési szabadság összefüggéseire versenyjogi szempontból is rámutat: HARMATHY Attila: A szerződési szabadságról. In: Liber Amicorum. Studia E. Weiss Dedicata. Budapest, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tsz., 2002. 128-131.

¹²⁷⁸ SÓLYOM László: Polgári jogi kérdések az Alkotmánybíróság gyakorlatában. JK 49/3 (1994) 99-107.

¹²⁷⁹ BECK Salamon: A veszély magánjogi értékelése. In: Kolosváry Emlékkönyv. Budapest, Grill, 1939. 46.

¹²⁸⁰ HARMATHY, Változások, 593.

¹²⁸¹ Vö. ABH 1992, 306-308.

¹²⁸² SÓLYOM, Polgári jogi kérdések, 101.

¹²⁸³ Ld. ABH 1991, 146-166.

¹²⁸⁴ SÓLYOM, Polgári jogi kérdések, 106.

leti kockázatokat a prompt, s másként a tartós jogviszonyok esetében. Régi és egyetemes (ld. *Esmein*¹²⁸⁵) bölcsessége ez a magánjogi géniusz, s mint pl. *Harmathy* kiemeli az európai jogtörténet nagy korszakai más-más feleletet adtak e kérdésre.¹²⁸⁶ A tartós jogviszonyokban tehát a körülmények kötetleni egyensúlyt felborító megváltozásának kockázata a hosszabb időtáv miatt lényegesen nagyobb, ezért indokolható és alkotmányos alapelvvel nem ütköző a szerződési szabadság korlátozása sem társadalmi méretekben végrehajtva *ex tunc* hatályú jogszabály útján, sem az egyedi szintjén, bírósági szerződésmódosítás által.

A határozat jelentősége, hogy rögzítette: az AB-t az *ex tunc* hatályú polgári jogszabály megítélése során a Ptk. szerinti *clausula rebus sic stantibus* köti. Az adott esetben összetársadalmi léptékben jelentkező kockázatokat mérséklő, visszaható hatályú jogszabállyal szemben tehát pusztán az a követelmény, hogy az azokat a hatásokat küszöbölje ki, melyek *ésszerűen előre nem látható*, a szerződéskötés *után* felmerülő, a szerződéses egyensúly felborítására alkalmas körülményekből fakadnak. A reményvételben a szembenfekvő szolgáltatások értékarányosságát ténylegesen felborító körülmények noha rendszerint a szerződéskötés után felmerülők, ugyanakkor mindig előre látottak, és a felek kifejezetten ezekre tekintettel kötik meg ügyletüket. Mindebből pedig az következik, hogy ilyen szerződésekkel szemben nem hozható fel olyan aggály, mely az állam – akár jogalkotó, akár jogalkalmazói – beavatkozását lehetővé tenné.

(iii) A 35/1994. (VI. 24.) AB határozat. A kutatás szemszögéből vizsgálva az eddigiek ellenpontjaként fogható fel a földtörvény szerzési korlátainak (birtokmaximum, külföldiek tulajdonszerzése) alkotmányosságát előzetesen vizsgáló határozathoz¹²⁸⁷ (előadó: *Bragyova*) *Sólyom* által fűzött párhuzamos indokolás, mely szűken vett tárgyánál lényegesen átfogóbb kérdéseket is érintett.¹²⁸⁸

A szerződési szabadság és a szabad kockázatvállalás elvének összefüggő kibontása mellett azt is szükségesnek látszik – ti. a kutatás tárgyára tekintettel – leszögezni, hogy az alapjogi tulajdonvédelem fogalmába a tulajdon megszerzésének védelme nem tartozik bele. Másként fogalmazva a magyar alkotmány egyébként igen széles tulajdon-fogalmának – szűk kivétellel (öröklés) – nem része a tulajdonjogra vonatkozó pusztán váromány.

A párhuzamos indokolás részévé teszi az USA legfelsőbb bíróságának gyakorlatát, mely szerint „csak a már meglévő vagyoni érdekek részesülnek alkotmányos védelemben. Ahhoz, hogy egy személynek valamely előnnyel kapcsolatban vagyoni érdeke legyen, egyértelműen több kell, mint a személynek arra irányuló elvont szükséglete vagy kívánsága. Többet kell felmutatnia, mint egyoldalú várakozást vagy reményt az előny megszerzésére. Ehelyett valamely jogilag megalapozott jogcímmel kell rendelkeznie.”¹²⁸⁹

Mindennek ott van jelentősége, hogy a bárki számára nyitva álló kockázatvállalási szabadsággal a kockázattal sikertelensége viselésének kényszere áll. Nincsen semmiféle váromány alkotmányos alapjog (tulajdon) részeként definiálva, így ha annak alanyi jogba történő átfordulása senkinek fel nem róható okból marad el, nem állapítható meg semmilyen *a priori* tételezett jog sérelme.

A kockázatviselési kényszer és a kockázatvállalási szabadság tehát az aleatórius ügyletek relatíve különös világában is egyensúlyt teremt, éppen ezzel

¹²⁸⁵ PLANIOL, Marcel / RIPERT, George / ESMEIN, Jean-Paul H. E. A.: *Traité pratique de droit civil français*. Tom. VI. 2e éd. Paris, LGDJ, 1952. 526-539.

¹²⁸⁶ HARMATHY, *Változások*, 606.

¹²⁸⁷ Ld. ABH 1994, 197-218.

¹²⁸⁸ Ld. ABH 1994, 211-218.

¹²⁸⁹ Ld. ABH 1994, 213-214.

téve lehetővé a kockázatvállalási – s közvetve a szerződési – szabadság érvényesülését. A szerződési szabadság pedig a magyar polgári jog legkiemelkedőbb olyan szabálya, amely a reményvétel megalapozását hordozza.

A következő kérdéssor, hogy hazánk jogrendjében mindezeknek milyen jogszabályi korlátait találni egyfelől magában a *codex latus* – és a *codex ferendus* – anyagában, másfelől az egyéb, döntően vételjogi normaszövegekben (pl. a Bécsi Vételi Egyezmény¹²⁹⁰, mely a magyar jog része).

(β) A fogyasztóvédelmi magánjog által emelt korlátok

A téma szempontjából legszembeötlőbb jogalkotási „motívum” az európai fogyasztóvédelmi magánjog harmonizálásának végrehajtási kényszere. A fogyasztói vételről szóló irányelv (érdemi elemzését itt megismételni felesleges, vö. V.2.E.b.γ) egyik nyilvánvaló törekvése volt a helyzeti előnyben lévő féllel szerződők pozícióerősítése és kockázataik csökkentése úgy, hogy egyúttal az „erős fél” az e szabályozásból eredő költségeit – miként pl. *Vékás*¹²⁹¹ minden ilyen illúziót eloszlatva hangsúlyozza – ne tudja *azonnal* vissza- vagy áthárítani a fogyasztóra. Már az irányelv kialakítási fázisában utalt a szakirodalom e kockázatméréselő funkcióra, így pl. *Hondius* egyenesen a „kockázatmentes vétel”¹²⁹² ideaképéről írt tanulmányt.

A reményvételben látott kockázatok – a feltétlen vételárfizetés, vagy a vevő ama veszélyviselése, hogy a reménybeli dolog létrejön-e vagy sem stb. – a közismert történelmi tapasztalatok szerint direkt módon jelennek meg az olyan ügyletekben, amelyekben az egyik fél a másik relatív erőfölénye folytán pozícióhátrányban van.

Felmerül tehát a következő két kérdés: (1) vajon hazánk fogyasztóvédelmi magánjoga megengedi-e a reményvételt fogyasztói szerződésként, ahol a fogyasztó a „remény vevője”, vagyis a felek olyan szerződést kötnek, amelyben a *fogyasztóval egyedileg meg nem tárgyalt kikötés* tényszerűleg reményvételre vezet;

(2) további kérdés, vajon megengedi-e a polgári jogszabály, hogy *ÁSZF támasztásán* keresztül érvényesen részévé váljon a szerződésnek olyan kikötés, amely ténylegesen reményvételt eredményez.

Ezek a „tényszerűen reményvételt eredményező kikötések” a magyar polgári jog rendszerében úgy írhatók le, hogy az ÁSZF-et támasztó féllel szerződő fél vagy a fogyasztó előre lemond a vele szerződő fél kötelemszegései esetén rendelkezésére álló polgári jogi szankciókról.

Az ilyen ügyletekkel kapcsolatban előkérdés, hogy e kikötés azok részévé válhat-e egyáltalán. Egy ilyen feltételre fokozottan igaz lehet a megállapítás, hogy az a szokásos szerződési gyakorlattól, a szerződésre vonatkozó rendelkezésektől lényegesen vagy valamely korábban a felek között alkalmazott kikötéstől eltér.¹²⁹³ Ezért a feltétel csak akkor válik a szerződés részévé, ha azt a másik fél – a külön figyelemfelhívó tájékoztatást követően – kifejezetten elfogadta; amennyiben pedig e feltétel mégsem tekinthető különösnek, elegendő a megismerhetővé tétel és akár a ráutaló magatartással történő elfogadás.¹²⁹⁴ A nem ÁSZF alapján létrejött fogyasztói szerződésben a fogyasztóval szerződő fél az ilyen feltételt ugyancsak egyoldalúan és előre határozza meg.¹²⁹⁵

¹²⁹⁰ A továbbiakban: CISG.

¹²⁹¹ VÉKÁS Lajos: A fogyasztói adásvételről szóló EK-irányelv és átültetése a magyar polgári jogba. In: MJ 47/11 (2000) 646-660; 647.

¹²⁹² HONDIUS, Ewoud: Kaufen ohne Risiko: Der europäische Richtlinienentwurf zum Verbraucherkauf und zur Verbrauchegarantie. In: ZEuP 5/1 (1997) 130-140.

¹²⁹³ Vö. Ptk. 205/B. § (2) bek.

¹²⁹⁴ Ld. Ptk. 205/B. § (1) bek.

¹²⁹⁵ Ld. Ptk. 205/A. § (2) bek.

Mindezekből az látszik, hogy nem a kikötés tartalma dönti el, hogy a szerződés részévé válhat-e a fent körülírt feltétel, hanem megismerhetőségének és elfogadásának módja. Mint látható lesz, lényeges a pusztán *elfogadás* és az *egyedi megtárgyalást* eseteinek éles megkülönböztetése. A Ptk.-módosítást nagy részben meghatározó, a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló 93/13/EGK irányelv 3. cikkének 2. bekezdése alapján („közös és kölcsönös kialakítás”) az egyedi megtárgyalás esetében a fogyasztónak – vagy az ÁSZF-et támasztó féllel szerződő félnek – van, ill. elvben lehet ráhatása a kikötés tartalmára, a pusztán elfogadásnál azonban ez elvileg is kizárt.

A következő kérdés, hogy amennyiben e kikötés az ÁSZF alapján létrejött, ill. a fogyasztói szerződésnek része lehet, akkor érvényesülnek-e arra az e feltételek „tisztességességével” szemben támasztott, fokozott követelmények.¹²⁹⁶

A kérdés annál is inkább fontos, mert az inkriminált feltétel fenti körülírását kifejezetten tartalmazza egyfelől a Ptk. 209. § (1) bekezdése, másfelől az a kormányrendelet, amelyet a Ptk. 209. § (3) bekezdésében foglalt felhatalmazás alapján a fogyasztóval kötött szerződésben tisztességtelennek minősülő feltételekről alkotott meg a kormány.

A Ptk. szerint az az általános szerződési feltétel, ill. az a fogyasztói szerződésben egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltétel a tisztességtelen, amely a felek szerződésből eredő jogait és kötelezettségeit *a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a szerződési feltétel támasztójával szerződést kötő fél hátrányára állapítja meg. Az egyoldalú hátrányosság kritériuma világosan utal a reményvételbeli helyzetre, azonban a többi feltétel (az alapelvcsértő mód és az indokolatlanság) már elejti, hogy pusztán a Ptk. 209. § (1) bekezdése alapján a valódi reményvételt eredményező ÁSZF – mint tisztességtelen feltétel – megtámadható legyen.*

A kizárólag a fogyasztói szerződésekre irányadó, fent említett, 18/1999. (II. 5.) sz. korm. rendelet azonban ennél sokkal konkrétabban mutat rá a valódi reményvételre vezető „feltétel”-re. A nem csupán vélelmezetten, hanem feltétlenül tisztességtelen feltételek közül az 1. § (1) bek. c) pontjában foglalt példa szerint ugyanis a fogyasztói szerződésben tisztességtelen az a szerződési feltétel, amely *a fogyasztót teljesítésre kötelezi abban az esetben is, ha a fogyasztóval szerződő fél nem teljesíti*¹²⁹⁷ a szerződést. Az ilyen feltétel – legyen az akár ÁSZF-ként, akár csupán egyedileg meg nem tárgyalt feltételként a fogyasztói szerződés része – a Ptk. 209/A. § (2) bekezdése alapján semmis lesz (relatív semmisség).

Első látásra tehát a kiindulási kérdésre adandó válasz a fogyasztói szerződés esetében negatív, mivel a fogyasztó nem maradhat a szolgáltatására tekintettel várt ellenszolgáltatás nélkül, hiszen az ilyen kikötés – ha érdekében hivatkoznak rá – semmis. Itt kell azonban visszatérni az egyedi megtárgyalás kérdéséhez. Amennyiben ugyanis a felek e kikötést „kölcönösen és közösen” alakították ki, akkor az a feltétel egyedileg megtárgyalta. Mint ilyen pedig nem tekinthető sem ÁSZF-nek,¹²⁹⁸ sem a fogyasztóval egyedileg meg nem tárgyalt feltételnek. Ebből pedig az következik, hogy nem minősülnek olyanoknak,¹²⁹⁹ amelyekre érvényesülnének a Ptk. és a fenti kormányrendelet által támasztott, fokozottabb elvárások.

¹²⁹⁶ Vö.: Ptk. 209. § (1) és (3) bek.; 209/A. § (1)-(2) bek.

¹²⁹⁷ Nyilvánvaló, hogy szélesebb esetkörrel van szó a jogalkotó feltehető szándéka szerint, mint a reményvétel, azonban halmazelméletileg utóbbi az előbbi körnek feltétlenül a része lehet.

¹²⁹⁸ Vö. Ptk. 205/A. § (1) bekezdés utolsó fordulata.

¹²⁹⁹ A Ptk. 209/A. § (1) és (3) bekezdései szerint tisztességtelenség következményei csak az általános szerződési feltételként a szerződés részévé váló tisztességtelen kikötésre, ill. a fogyasztói szerződésben az általános szerződési feltételként a szerződés részévé váló kikötésre, továbbá a fogyasztóval

Ez a kérdéscsokor és problémakör azonban csak akkor merülhet fel egyáltalán, amennyiben a polgári jog a reményvételt *dologvétel* módjára fogja fel, hiszen csak ekkor lehet úgy értékelni az „üres háló” esetét, hogy a szerződést a fél nem teljesítette (vagy nem megfelelően teljesítette). A valódi reményvételnek ti. éppen az a lényege, hogy az eladó azzal, hogy a vevőt a reménybeli dolgok várományosává teszi (mivel áru a „remény”), teljesíti a szerződést, amely így megszűnik, és az eladó szabadul a kötelemből.

(γ) A nemzetközi vételi jog korlátainak kérdése

A Bécsi Vételi Egyezmény (CISG) 1988 óta a hatályos magyar jog része (1987. évi 20. tvr.). Érintőleges vizsgálata tehát elkerülhetetlen, noha megjegyzendő, hogy a valódi reményvétel archetípusa nem egyezik az egyezmény hatálya alá tartozó ügyletekkel. Ez azonban önmagában nem zárja ki, hogy az áruk és a szolgáltatások professzionális üzletfelek által működtetett nemzetközi piacon magas kockázatú valódi reményvételi ügyletek köttessenek: e piacnak éppen a kockázatvállalási hajlandóság nagyobb foka az egyik *differentia specifica*-ja.

Elsődlegesen tisztázandó kérdés, hogy a CISG tárgyi hatálya egyáltalán utat nyit-e a reményvétel valamely megoldásának. A felek jogaira s kötelezettségeire irányadó 30. és 53. cikk alapján világos, hogy az egyébként külön nem definiált „adásvétel”-fogalom legnagyobb részét egybeesik a nemzeti jogokban alkalmazott meghatározásokkal. Az áru fogalma alatt egyértelműen ingóság értendő (a jogok és követelések kizártak), noha a CISG ítélkezési gyakorlata szélesen értelmezi azt, így számos egyéb mellett hatálya alá tartozik a lábon álló termés, a ki nem bányászott ásványkincs, ill. a jövőbeli dolgok.¹³⁰⁰ Utóbbi problémakör felveti a CISG gyakorlatának egyik krudilis problémakörét, a tárgyi hatály vegyes szerződésekre történő kiterjedését.¹³⁰¹ A 3. cikk (1) és (2) bekezdése szerint az áruk *jövőbeni gyártására vagy előállítására* vonatkozó szerződések *adásvételi* szerződésnek minősülnek, *kivéve* ha az áru *megrendelője* vállalja, hogy az áru gyártásához vagy előállításához *szükséges anyagok lényeges részét ő szolgáltatja*; az Egyezmény *nem vonatkozik* azon szerződésekre, amelyekben az árut szolgáltató fél kötelezettségeinek *túlnyomó része munkavégzésből* vagy *más tevékenységből* áll. A kiemelt szövegrészek azt sugallják, hogy a CISG érzékeny a reményvétel klasszifikációjánál (adásvétel-e, munkaszerződés-e stb.; vö.: III.2.C) kiemelt problémákra.

Ezek alapján az *emptio rei futuræ* és *speratæ* archetípusai a modern fogalmaink szerinti szállítás és mezőgazdasági termékértékesítés alakjában a CISG hatálya alá szoríthatók. Mint már sokhelyütt látható volt, a reményvételt csupán az különbözteti meg ezektől az esetektől, hogy abban a felek megállapodása alapján a remélt vagy várt eredmény kimaradása esetére is jár a teljes kialakított vételár.

Semmi nem állja tehát útját annak, hogy az egyezmény személyi hatálya alá tartozó felek a megfelelő informáltságon alapulóan szabadon megtett akaratnyilatkozatukkal reményvételi ügyletet kössenek, mely feltehetőleg piacképes, hiszen a magas kockázattal szemben a nyomott ár, s a nagyobb haszon mellett a kisebb veszteség áll együtt. A jelentősnek ígérkező haszon lehetőségére alapozott további ügyletek (gyártás-terjesztés, kereskedelem) nem értékelhetők együtt a haszon, s így e további ügylet kimaradása esetén az alapügylettel, hiszen nem egyetlen jogviszony részei.

szerződő fél által egyoldalúan, előre meghatározott és egyedileg meg nem tárgyalt kikötésre vonatkoznak.

¹³⁰⁰ Vö. SÁNDOR Tamás / VÉKÁS Lajos: Nemzetközi adásvétel. Budapest, HVG-Orac, 2005. 24. és 29-30.

¹³⁰¹ SÁNDOR / VÉKÁS, Nemzetközi adásvétel, 48-51.

Az akadály hiányára utal az is, hogy az áru szerződésszerűségét definiáló 35. cikk (3) bekezdése¹³⁰² alapul vételével van mód *tel-quel-klauzula* mellett is szerződést kötni. (Ugyanezt a jogszabályt tartalmazta már az 1928. évi Mt.,¹³⁰³ de az 1913. évi Bsz.¹³⁰⁴ is.) Ezzel összefüggésben azonban a magyar CISG-kommentár¹³⁰⁵ téved, mert az ilyen záradékos ügyletnek egyfelől a *talis-qualis* vétel, másfelől a *per aversionem* átalányvétel formájában egyenesen római jogi előzményei vannak, az tehát elsősorban nem a francia tengeri kereskedelmi jogból származó gyakorlat. A nemzetközi forgalomban nyilván azért vitán felüli az ilyen lehetőség, mert fokozottan érvényesül eladói részről a tájékoztatási, vevői részről a „*caveat emptor*” elve.

Tisztázandó mindezek mellett az is, hogy a reményvétel e *dologvételi* megközelítésében miként alakul a *szerződésszegésért való felelősség előzetes kizárhatóságának* kérdése. A kommentár rámutat, hogy a 4. cikk a) pontja alapján a problémára a nemzetközi magánjogok szabályai szerint kijelölt nemzeti jog normái a döntők. Kiemeli, hogy a hiba (és hozzátéhető: a reményvételben tipikus kockázat) ismeretében és tudomásul vételével kötött ügyletben elsősorban maga a CISG [35. cikk (3) bek.] zárja ki az eladó felelősségét, nem pedig a felek megállapodásának hatálya.¹³⁰⁶

(6) A szerződésszegésért való felelősség kizárásának problémája

Az eddigiek alapján úgy tűnik, nincsen effektív gátja a magyar polgári jogban a valódi reményvétel egyik megoldásának sem, hiszen még az egyoldalú előnyökre oly érzékeny fogyasztóvédelmi magánjog sem állja elvileg útját sem a *dologvételi*, sem a *par excellence* reményvételi modus-nak (hogy a fokozott kockázatú, nemzetközi vételek „anyajoga”, a CISG nem állít kifejezett formában akadályt, természetesnek látszik).

Ebből azonban nem következik, hogy ne lennének magában a Ptk.-ban olyan „aggasztó” szabályok, melyek – első látásra – ellehetetlenítik a valódi reményvétel e módozatait. A *dologvételi* a szerződésszegésért való felelősség kizárásának problémája, a reményvételt pedig a *dolog* és az áru fogalma, ill. a kettő releváns összefüggései. Az utóbbiak a következő alpont tárgyai. Az előbbi probléma, a szerződésszegésért való felelősség kizárása, még a CISG hatálya alá tartozó ügyletekben is a kijelölt nemzeti jog, s nem az egyezmény szerint ítélandó meg, ezért különösen fontos a vizsgálata.

Egy előzetes kérdés azonban – kizárólag a *dologvételi* megoldással összefüggésben – tisztázást igényel. Tekintettel arra, hogy a felek az „üres háló” kockázatát előre tekintetben vették, s azt a vevő kifejezetten magára vállalta, joggal vethető e megközelítés ellen, hogy *kötelemszegés-e az valójában*, ha a *dologvétel* eladója – amellet, hogy a vevő a teljes vételárral feltétel nélkül tartozik – utóbb nem ruhazza át a *dolog* tulajdonát a vevőre. Ha a reményvételt a jövőbeli (reménybeli) *dolog feltétlen adásvételeként* fogjuk fel, ez az eset *nem lehet nem kötelemszegés* (menyiségi vagy minőségi hibás, ill. késedelmes teljesítés, utólagos ellehetetlenülés, nemteljesítés).

A hibás teljesítés egyes jogértelmezési kérdéseiről szóló 1/2004. (XII. 2.) PK vélemény szerint nincs hibás teljesítés, ha a jogosult a hibát a szerződéskötés időpontjá-

¹³⁰² 35. cikk (3) bek.: *Az ... eladó nem felel az áru bármely fogyatékoságáért, ha erről a szerződés megkötésének időpontjában a vevő tudott, vagy tudnia kellett.*

¹³⁰³ Mt. = Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének Törvényjavaslat. Vö. 1383. § (1) bek. Ld. SZENDE Péter Pál (szerk.): Magyar magánjog mai érvényében. III. kötet I. rész. Budapest, Grill, 1928. 631-632.

¹³⁰⁴ Bsz. = a készülő magyar kódexnek a Képviselőház által 1913-ban elfogadott „Bizottsági Szövege”, mely a felsőbírói praxisban szó szerinti alkalmazást nyert már jogszabályi hatálya előtt is. Vö.: 1147. § Ld.: SZENDE, Magyar magánjog, III/I. 632.

¹³⁰⁵ SÁNDOR / VÉKÁS, Nemzetközi adásvétel, 210.

¹³⁰⁶ SÁNDOR / VÉKÁS, Nemzetközi adásvétel, 211-212.

ban ismerte, vagy azt ismernie kellett, ez utóbbi alatt értve azt, hogy a jogosultnak *kelő gondossággal eljárva számítania kellett a szolgáltatott dolog teljesítéskori hibájára*.¹³⁰⁷ Adódhatna a következtetés, hogy ennél fogva a jövőbeli *dolog* vételeként felfogott reményvételben még akkor sem állhat be hibás teljesítés, ha a dologszolgáltatás utóbb teljes egészében elmaradna, hiszen a dolog csökkentértékűsége vagy nemléte lehetőségének tudatában vette meg azt a vevő. Mégsem oldható meg ezzel a kérdés, mert ha a reményvétel dologvétel, s utóbb a megvett dolog létre sem jött vagy az eladó azt a felek által tekintetbe vett véletlen szeszélye folytán nem tudta szolgáltatni, akkor a dologvétel esszenciális eleme, maga a dolog fog hiányozni az ügyletből, s mindez úgy, hogy egyidejűleg a teljes vételár jár. Éppen ez utóbbi üti el azt a lehetőséget is, hogy az „üres háló” esete időleges vagy végleges nemteljesítés, vagyis késedelem vagy lehetetlenülés legyen, hiszen ezek következménye nem lehet az, hogy egyidejűleg a másik szolgáltatás a maga egészében jár. Ebben az esetben nem másról volna szó, mint a szerződésszegésből fakadó igényekről történő előzetes lemondás keretében a szerződésszegésért való felelősség előzetes kizárásáról.

Egyetlen esetben kerülhető meg a kötelemszegési probléma: ha a reményvételt – történeti és dogmatikai szempontból helytelenül – *játékügyletnek* tekintjük. Ekkor ugyanis az ügylet, pontosabban a szolgáltatás tárgya a pusztá szerzési (nyeresi) esély, így a szerződési érdek kielégül, teljesezésbe megy a szerződés a nyereség bekövetkezése nélkül is pusztán a játszás lehetővé tételével. Ennek az ügyletnek viszont nem a (jövőbeli) nyeresemény, vagyis a dolog a tárgya, így az aggály továbbra is fennáll. Amennyiben tehát a dologszolgáltatás elmaradása nem vagy nem kellő teljesítést eredményez, a kötelemszegés konzekvenciáit előre és kifejezetten ki kell zárniuk a feleknek ahhoz, hogy a feltétlen vételárfizetési kötelezettség realizálódhasson, s annak ne állja útját pl. a szavatosi igény vagy más szankció.

A Ptk. 1998 márciusával módosított 314. § (2) bekezdése szerint a szerződésszegésért való felelősséget – ha jogszabály másként nem rendelkezik¹³⁰⁸ – már nem csak a jogi személy esetében nem lehet kizárni és korlátozni, hanem általában sem. *Kivétel* pl. az az eset, amikor *az ezzel járó hátrányt az ellenszolgáltatás megfelelő csökkentése vagy egyéb előny kiegyenlíti*.¹³⁰⁹

A jogszabály „méregfoga” a *kiegyenlítetttség* követelménye. A Ptk.-kommentárok (pl. *Benedek és Gellért*¹³¹⁰, ill. *Köles*¹³¹¹) szerint a *bírói gyakorlat* feladata annak eldöntése, hogy adott perbeli esetben a szerződésszegésért való felelősség előzetes kizárása vagy korlátozása milyen hátránnyal járt, s ehhez az ellenszolgáltatás csökkentése (pl. árleszállítás) vagy az egyéb előny hogyan aránylott. Arról azonban a kommentár hallgat, hogy a „kiegyenlítetttség” értékegyezőséget jelent-e, vagy már akkor is megvalósul, ha a hátrány és előny között a kiegyenlítés folytán megszűnik a feltűnő mértékű aránytalanság.

¹³⁰⁷ Az indokolásban a Legfelsőbb Bíróság rámutatott, hogy a szolgáltatott dolog materiális értelemben vett hibája vagy hiánya és a hibás teljesítés jogi fogalma nem feltétlenül esnek egybe, hiszen lehet, hogy a felek szerződése eleve hibás (pl. használt, értékcsökkent) dolog szolgáltatására irányult. Nem a felelősség alóli kimentésről van tehát szó, a kimentés csak látszólagos, hanem annak bizonyításáról, hogy a szerződés speciális körülményei között nem történt hibás teljesítés, amiből következően nem lehet szó annak jogkövetkezményeiről (szavatosi felelősség, kárfelelősség, jótállás) sem.

¹³⁰⁸ Pl. a külkereskedelmi szerződéssel kapcsolatos belföldi szerződések (Ptk. 314. § (3) bek.), ill. a tervezési szerződésben vállalt új műszaki-gazdasági megoldás alkalmazásának (Ptk. 409. § (2) bek.) esete, valamint a szálloda felelőssége jogszabály ilyen rendelkezése mellett (Ptk. 468. § (1)-(2) bek.).

¹³⁰⁹ Ptk. 314. § (2) bek.

¹³¹⁰ BENEDEK Károly / GELLÉRT György: A szerződésszegés. In: A Polgári Törvénykönyv magyarázata. Szerk. GELLÉRT György. I. köt. Budapest, KJK-Kerszöv, 2002. 1023-1034. Ld. még: BENEDEK Károly: A szerződésszegés. In: A Polgári Törvénykönyv magyarázata. Szerk. GELLÉRT György. I. köt. 7. jav. kiad. Budapest, CompLex, 2007. 1133-1134.

¹³¹¹ KÖLES Tibor: A szerződésszegés. In: Polgári jog. Kommentár a gyakorlat számára. Szerk. PETRIK Ferenc. II. kötet. Budapest, HVG-Órac, 2009. 506/3-506/4. [a 22. pótlappal]

Tekintettel azonban arra, hogy a reményvételben a tipikus helyzet az, hogy a vételár-szolgáltatással szemben adott esetben – ha a reményvételt dologvételnek tételezzük – kifejezetten az áru-nemszolgáltatás (ami alapesetben kötelemszegés) áll, fel sem merül az *ellenszolgáltatás csökkentése* általi kiegyenlítetttség lehetősége, így ennek bírói gyakorlata sem vizsgálendő.

Ha a reményvételt *adásvételnek*, pontosabban *tiszta* (nem vegyes) adásvételnek fogjuk fel, nincsen tehát olyan verzió, amely a dolog, az áru *nemlétében* kiegyenlítetttségre vezetne, egyedül a vételár *arányos elengedése* volna kiegyenlítő, akkor viszont reményvételről szó nem lehet.

Más a helyzet, ha a reményvételt *vegyes, atipikus* – pl. munkaszerződéssel, társasággal, vagy szerencsejátékkal vegyes adásvételi vagy atipikus – szerződésként határozzuk meg, mert ekkor – kivéve a megismert haszonélvezeti, követelés-, bányarész-, ill. hagyatékveteli példákat – van olyan, a 314. § hivatkozott bekezdésében írott „*egyéb előny*” (munkavégzés, játékjog), amely kompenzációt jelenthet. Érdekes, hogy a *Petrik*-féle kommentár is éppen vegyes ügyleteket hoz (*Köles*¹³¹²) az e körben vizsgálendő bírói gyakorlatból példaként, azonban ezek egyike sem releváns, noha van köztük játékügyleti kázus (1973) is.¹³¹³

A reményvétel dologvételként első látásra *érvénytelenségi* aggályokat is kelthet, mivel kezdettől fogva bizonytalan annak kizárhatósága, hogy a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás értékaránytalanságának mértéke a *teljesítéskor* elmege-e a „feltűnőig”. A Szegedi Ítéltábla 2010. november 25-én megtartott kollégiumi ülésén előterjesztett vitaanyagban *Kemenes*¹³¹⁴ felhívja a figyelmet arra, hogy *nem* érvénytelenségi, hanem *szerződésszegési* kérdés az, ha a fél a teljesítéskor nem jogosult a szolgáltatás tárgyával rendelkezni. Álláspontja nemcsak az új Ptk. Szakértői Javaslat (SzJ), hanem a hatályos törvény és bírói gyakorlat tükrében, de még a hatályba nem lépett¹³¹⁵ új Ptk.-ra¹³¹⁶ figyelemmel is magától értetődő. Ennek az a világos oka, hogy a rendelkezési jog hiánya nem a szerződés megkötésénél, hanem a *teljesítésnél* releváns, hiszen a *nemo plus juris ...* elve nem lehet gátja pl. a jövőben keletkező vagy az átruházó által a szerződéskötést követően beszerzendő javak forgalmának. Az európai magánjogban nem új keletű norma a hatályba nem lépett új Ptk., vagyis a 2009. évi CXX. törvény 5:76. §-ának (3) bekezdésben a tilos szerződések körében kifejtett szabály, mely szerint „*nem semmis a szerződés amiatt, hogy a fél a szerződés megkötésének időpontjában nem jogosult azzal a dologgal, joggal vagy követeléssel rendelkezni, illetve azt a szolgáltatást teljesíteni, amelyre nézve a szerződést megkötötték, ha a dolog, jog vagy követelés feletti rendelkezési jog megszerzését, illetve a szolgáltatás teljesítését egyébként jogszabály nem zárja ki.*”

Noha világosan kizárható az érvénytelenségi probléma, mégis fel kell vetni a szerződés vegyes jellegével összefüggésben, hogy a reményvételben van-e a *j á n d é k o z á s i e l e m*. Ez pedig azért releváns kérdés, mert a reményvételben már a szerződés megkötésekor megmutatkozik a szolgáltatás és ellenszolgáltatás itt tipikus együttállása, mely a fentiek szerint a megtámadhatóságban álló érvénytelenséget sugall. A Ptk. 201. §-ának (1)-(2) bekezdése ugyanis megengedi a feleknek,

¹³¹² KÖLES, A szerződésszegés, 506/4.

¹³¹³ Eszerint, ha az igazoltan átvett TOTÓ-tippszelvény elveszett, az a lebonyolító szervezet alkalmazottjának súlyosan gondatlan mulasztása, ezért az abból eredő felelősség érvényesen nem zárható ki. Legfelsőbb Bíróság P.törv.V.20.998/1973.

¹³¹⁴ Vö.: KEMENES István: Észrevételek az új Ptk. Szakértői Javaslatára a kötelelem közös szabályai és a szerződés általános szabálya rendelkezéseikhez. 2. old. Forrás: Szegedi Ítéltábla Polgári Kollégiuma, 2010. november.

¹³¹⁵ Ld. a Polgári Törvénykönyvről szóló 2009. évi CXX. törvény hatályba nem lépéséről, valamint az ezzel összefüggő törvénymódosításokról szóló 2010. évi LXXIII. törvény 1. §-át.

¹³¹⁶ Ld. a Polgári Törvénykönyvről szóló 2009. évi CXX. törvény 5:76. § (3) bek.

hogy a szerződéssel kikötött szolgáltatásért ne járjon megfelelő (vagy egyáltalán) ellenszolgáltatás. A szerződés azonban a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti, a szerződés *megkötésének időpontjában* kimutatható feltűnően nagy értékkülönbség miatt csak akkor nem lesz megtámadható, ha az egyik felet – akár csupán részben – az ajándékozás szándéka vezette. Az új Ptk. Szakértői Javaslat (SzJ) az 5:77. § II. mondatában a kérdést megnyugtatóan rendezi (hasonlóan az ABGB-hez; vö. köv. alpont vége). Az eddigi történeti és nemzetközi összehasonlító vizsgálatok alapján teljesen kizárható, hogy a reményvétel ajándékozással (is) vegyes, atipikus szerződés volna, így ez a problémakör nyitva marad, és úgy láttatja, hogy a reményvétel mint dologvétel (azaz: *dolog adásvétele!*) a Ptk. rendszerébe hézagmentesen és „roncsolás” nélkül nem illeszthető bele.

Erre csupán egyetlen esetben van mégis mód, ha van olyan *jogszabály* (vö. PK 267. sz. I. pont), amely lehetővé teszi a reményvételben tipikusnak vehető szolgáltatási aránytalanság kiküszöbölését az ilyen *k o c k á z a t k i f e j e z e t t e l v á l l a l á s a – s n e m a s z e r z ő d é s s z e g é s é r t f e n n á l l ó f e l e l ő s s é g k i z á r á s a* – útján.

(ε) Dolog, áru, remény, váromány

(i) Remény-vétel. Ezt követően az a nyilvánvaló kérdés, hogy a dologvételként láthatólag eleső reményvétel „*remény*” *vételeként* megállhat-e. E gócpont – a Ptk. 94. §-a és 365. §-ának (1) bekezdése nyomán¹³¹⁷ – úgy ragadható meg, hogy a magyar polgári jogban a dolog (létrejöttének, megszerzésének stb.) reménye – első látásra legalábbis – nem lehet adásvétel tárgya (és kérdés, hogy másként átruházható-e). Ennek az az oka, hogy a remény nem dolog, így azon tulajdonjog fenn nem állhat.

Hasonló a kiindulási helyzet ahhoz, ami a kft.-üzletrészek átruházása körül mutatkozott a bírói gyakorlatban:¹³¹⁸ mivel az nem dolog, nem lehet eladni, s mivel nem is követelés, nem lehet engedményezni sem.¹³¹⁹

Ha ez az analógia igaz, akkor az eladó főkötelezettségeinek – itt: a „remény tulajdonának átruházása” és a „remény birtokba adása” – teljesítése a *par excellence* reményvétel esetében nem kevesebb, mint jogi lehetetlenség volna, nem úgy, mint az üzletrésznél (cégnyilvántartásba történő bejegyzés stb.).

Ha az üzletrész „birtokba adásánál” meg is oldotta a bírói gyakorlat a kérdést,¹³²⁰ a dolog-fogalom analogikus kiterjesztése az üzletrészre újabb problémát hozott a felszínre: a hibás teljesítés kérdését, ami már direkt összefüggést mutat a reményvétellel két okból is. Egyrészt a tekintetben, hogy a „hiba” dolgoknál hatályosuló fogalma alkalmazhatatlan mind a reményre, mind az üzletrészre, másrészt amiatt, hogy éppen reményvételszerű kázusban merült fel az üzletrész tekintetében ez a probléma. Amikor ugyanis üzletrész-átruházással céget vásárolnak, s utóbb bebizonyosodik, hogy a megszerzett társaság vagyoni helyzete a vevő által remélnél lényegesen rosszabb, az ebből adódó veszteségeit a vevő sem a szavatási jog keretében árleszállítással, sem a szerződésszegéssel okozott kár megtérítésére vonatkozó igény

¹³¹⁷ Az eredeti Ptk. miniszteri indokolása még kifejezetten akként írta le a kiemelt törvényhely „*b i r t o k b a v e h e t ő s é g i*” kritériumát, amely a pusztán fizikai hatalomban tartással, nem pedig a jogi értelemben vett birtokolhatósággal kapcsolatos (előbbi a nagyobb halmaz). Vö.: A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása. Budapest, KJK, 1959. 78.

¹³¹⁸ Számos iránymutató döntés mellett – melyek szerint az üzletrész „eszmei dolog” (LB Cgf.II.32.228/1992; BH1994.202), ill. „elvont fogalom” (LB Cg.törv.II.31.473/1990; BH1992.115) – ld. pl. a Csongrád M. B. 1.Gf.40.015/1999/3. részítéletét (közjétéve: BDT2000.275). Vö. pl.: A gazdasági társaságok nagy kézikönyve. Szerk.: KISFALUDI András / SZABÓ Marianna. Budapest, Complex, 2007. 849-850.

¹³¹⁹ Vö. pl. MENYHÁRD, Attila: Dologi jog. Budapest, Osiris, 2007. 48.

¹³²⁰ Ld. Tolna Megyei Bíróság 17-09-00404/23. sz. és LB Cgf.II.32.228/1992; BH1994.202.

útján kompenzálni nem tudja: ez az ő kockázata.¹³²¹ Kivétel az az eset, amikor az üzletrész forgalmi értékét meghatározóan befolyásoló társasági vagy a *szerződésben rögzített* állapothoz képest csökkent értékű, s így az üzletrész is szükségképpen értékcsökkent.¹³²²

Az ilyen adásvétel azonban hasonló okból nem reményvétel,¹³²³ mint ami a haszonélvezeti jog gyakorlásának visszerthes átengedésénél látható volt (vö. III.3.C). A vevő ti. a vétel tárgyát a bejegyzéssel, ill. a haszonélvezeti jog gyakorlásának lehetővé tételével megszerezte, az eladónak pedig nincs olyan kötelezettsége, amely a cég vagyoni helyzetét vagy a haszonélvezet minél hosszabb ideig történő gyakorlását (ld. az „eladó” haszonélvező prompt halála) szavatolná.

Mindezekből az látszik, hogy a „remény” – mint vagyoni értékű várakozás, avagy vagyoni érték megszerzésének pusztá esélye – adásvétel tárgyává nem tehető. Összefoglalva: helyesnek látszik a megállapítás, hogy a reményvétel a *status quo* szerint az adásvétel fogalmi kereteibe nem fér bele sem jövőbeli dolog feltétlen vételeként, sem „remény” vételeként: a reményvétel atipikus szerződés.

(ii) Váromány-vétel. Ennél fogva a következő kérdés az, hogy amennyiben a reményt kötelmi hatályú várománynak tekintjük, megoldódik-e a helyzet fonáksága. Adásvétellel vagy engedményezéssel ruházhatók-e át a vagyoni értékkel bíró és forgalomképes alanyi jogok, továbbá az ugyanilyen kötelmi követelések, ill. mindez összefüggésben áll-e egyáltalán a reményvétel, „várományvétel” problematikájával? Itt külön, részleteiben nem vizsgálható az az alapvetően igaz állítás, hogy az alanyi jogosultság – még akkor is, ha átruházható – *általában* nem lehet *adásvétel* tárgya.¹³²⁴

A váromány és az alanyi jog közismert összefüggésére tekintettel úgy tűnik, hogy a várományi jog *adásvétel* tárgya nem lehet. Kérdés ugyanakkor, hogy a várományi jog átruházható-e, másképpen fogalmazva, a jogalany várományosi, függő jogi helyzetében van-e helye jogutódlásnak.

A bírói gyakorlat megállapította a várományi jog átruházhatóságát *in vivo* és *mortis causa* is. Pl.: (1) a megnyílt akkreditívek mint várományok engedményezhetők;¹³²⁵ ill. (2) a lakásbérleti jogban bizonyos esetekben a születéssel keletkezik váromány;¹³²⁶ (3) az átalakuló vállalat vagyonszerzésében szereplő belterületi föld értékéig az üzletrészére – a jogszabály erejénél fogva – a föld fekvése szerinti önkormányzatnak dologi várománya van, amellyel szabadon rendelkezhet, arról akár ellenérték fejében is jogosult lemondani;¹³²⁷ (4) ha a kárpótlási igény érvényesítése és megszerzése között elhalálozott a kárpótlási várományos e várománya a hagyaték részeként örökíthető.¹³²⁸

Egy jogalap nélküli gazdagodási tényállásból keletkezett jogvitában kelt másodfokú ítéletében a Fejér Megyei Bíróság kifejtette, hogy a *vagyoni előny* fogalma felőli számos egyéb mellett a *várományi jogok megszerzését* is.¹³²⁹ A kommentárookra is

¹³²¹ Vö. Legfelsőbb Bíróság Gf.II.31.078/1997. sz.; közzétéve: BH1998.238. MENYHÁRD, 48⁶⁰ tévesen hivatkozta (ott BH1998.228. áll) !

¹³²² Ld. Pécsi Ítéltábla Pf.II.20.416/2007/4. sz.; közzétéve: BDT2008.1815; Szegedi Ítéltábla Gf.I.30.074/2004/3. sz.; közzétéve: BDT2005.1107. Ekkor is releváns azonban, hogy a csökkentértékűség már a szerződéskötéskor megvolt-e, vagy csak utóbb alakult-e ki, s ebben, ill. a tájékoztatási kötelezettség tekintetében van-e az eladónak bármilyen szerepe vagy mulasztása (e kérdések nem tartoznak a tárgyhoz).

¹³²³ Vö. Legfelsőbb Bíróság Gf.VII.30.168/2000, közzétéve: BH2001.447.

¹³²⁴ Pl. több, a reményvétel tekintetében az eddigi vizsgálatok alapján nem irreleváns *dologi* jogosultság esetében maga a Ptk. zárja ki az átruházást vagy akár a gyakorlásra átengedést (pl. haszonélvezet, vö. Ptk. 159. § (2) bek.; vagy használat, ld. Ptk. 165. § (1) bek.).

¹³²⁵ Vö. Legfelsőbb Bíróság Gf.I.32.981/1996. sz.; közzétéve: BH1998.189.

¹³²⁶ Vö. Legfelsőbb Bíróság Pfv.III.20.953/1999. sz.; közzétéve: BH2002.265.

¹³²⁷ Vö. Legfelsőbb Bíróság Gfv.X.31.492/1994. sz.; közzétéve: BH1995.298. és KGD1996.339.

Ld. még: Legfelsőbb Bíróság Pf.VI.21.295/1993. sz.; közzétéve: KGD1996.338.

¹³²⁸ Vö. Legfelsőbb Bíróság Pfv.V.22. 277/1994. sz.; közzétéve: BH1995.645.

¹³²⁹ Vö.: Fejér Megyei Bíróság Gf.40.037/2001/11. szám; közzétéve: BDT2002.576.

alapított ítéletben tehát világosan kirajzolódik az a korábban már több helyen kimondott állítás, hogy a „remény értékes holmi”, vagyis a váromány önmagában is a vagyoni értékkel bíró javak körébe tartozik, s másfelől – mint látható volt – forgalomképes és át is ruházható. Egy előnyös helyzetbe jutás pusztá esélye már csak azért is értékesnek tekintendő, hiszen az ilyen eshetőség elvesztése kárként is értelmezhető (*Jó járt* e témából igen értékes összehasonlító jogi tanulmányt közöl¹³³⁰).

E megközelítéssel szemben azonban alappal támasztható a következő ellenvetés. A várományok átruházásainak, öröklésének, ill. a várományról való visszterhes lemondásnak az imént megvizsgált eseteiben *a várományosi jog nem magából az átruházó ügyletből keletkezik*. A reményvétel teljesítési cselekménye ugyanakkor pontosan az, hogy a „vevőt” az „eladó” valamilyen vagyoni aktívum megszerzésére irányuló jogra nézve várományossá teszi. Szemben a többi kötelemmel a reményvétel megfelelő teljesítése mindebben ki is merül!

Amennyiben azonban szerződéssel élők között vagy halál esetére átruházható, örökíthető egy, már az átruházó ügylet előtt *a priori* létező, jogszabály vagy éppen szerződés folytán keletkezett váromány(i jog), akkor nem lehet arra a belátásra jutni, hogy ne lehetne szerződéses szolgáltatásnak tárgya maga a várományi joghelyzet létrehozása, amellyel ez az ügylet teljesebbé menetel következésképpen megszőnik.

Összefoglalva: a „remény”-hez hasonlóan váromány sem lehet ugyan adásvétel tárgya, azonban szerződéssel keletkeztethető, magában is átruházható, s mint ilyen alkalmas arra, hogy önállóan egy szerződésen – nem adásvételen – alapuló szolgáltatási kötelezettség tárgya legyen.

(7) Következtetések, eredmények

A „reményvétel” tehát a magyar polgári jog rendszerében *n e m a d á s v é t e l*, hanem olyan *v e g y e s , a t i p i k u s s z e r z ő d é s*, amely rokon vonásokat mutat az adásvétellel, a munkaszerződéssel, az egyszerű társasággal, a játékügylettel (szerencsejátékkal), de mindezek közül a legszorosabb összefüggésben az adásvétellel áll, mivel a főszolgáltatás: *v a g y o n i é r t é k (d o l o g v a g y e g y é b v a g y o n e l e m) m e g s z e r z é s é n e k v á r o m á n y a p é n z é r t*.

Ezért – összhangban a Legfelsőbb Bíróság 2000-ben közzétett elvi határozatában foglaltakkal¹³³¹ – a „reményvétel” neuralgikus kérdései a szerződésekre vonatkozó általános szabályok mellett az adásvétel normái alapján ítélandók meg – utóbbi esetében nyilván *mutatis mutandis*.

Nem tartozik tematikusan a tárgyhoz, de az 1890-es években a jogászság számára az itt alkalmazott levezetéshez egészen hasonló elhatárolási problémát és fejlődést okozott – de a társadalomban is nagy port kavart – az uzoratilalom kijátszására alkalmazott vegyes ügylet, a *g a b o n a k ö l c s ö n* jogi minősítése. Kérdéses volt, az vajon adásvétel-e, szállítás-e, kölcsön-e, vagy pedig szerencseszerződés. Az akkori elhatárolási kérdések és megoldásuk módszere kísértetiesen hasonlít a mostanihoz, említésüket ez indokolta.¹³³²

S hogy mit takar a „megváltoztatandók megváltoztatásával” iránymutató kitétele a jog- és kellékszavatosság, a megfelelő teljesítés stb. tekintetében? Erre a választ a romanisztikai (III.) fejezetben írtak adják meg, amelyben az *a t i p i k u s* -

¹³³⁰ Ld. JÓJÁRT Eszter: Az esély elvesztése, mint kár? In: JK 64/12 (2009) 518-533.

¹³³¹ „Vegyes szerződés esetében a szerződés minősítésénél az az elem irányadó, amely a jogviszonyra leginkább jellemző.” Vö.: Legfelsőbb Bíróság Kfv.I.27.103/1997; közzétéve: EBH2000.274.

¹³³² Vö. pl. ORMOS Ede: Szállítási ügylet – szerencse-szerződés – burkolt uzora. In: JKR 32/47 (1897) 373-374; SZEGEDY Lajos: Szállítási ügylet – szerencse-szerződés – burkolt uzora. In: JKR 32/47 (1897) 371-373.

s á g jellemzőinek kidomborítása legnagyobbbészrt megmutatja a feltehetőleg helyes irányt e kérdésekben.

A Szegedi Ítéltábla már hivatkozott, 2010 késő őszi kollégiumi ülésén előterjesztett (*Kemenes*) vitaanyagban¹³³³ pl. felvetődött a készülő új Ptk.-val összefüggésben a szolgáltatások feltűnően nagy értékaránytalanságára (*≠læsio enormis*) történő hivatkozásnak a kizárása *kifejezetten* a szerencseszerzödések, a tartási szerzödés, az árverési vétel stb. esetén (vö. ABGB 934-935. §; ld. V.2.B.a). A vitaanyag – némi ide nem vágó módosítással – támogatta a SzJ 5:77.§-ában foglaltakat.¹³³⁴

A Legfelsőbb Bíróságnak PK. 267. számon¹³³⁵ a feltűnően nagy értékkülönbség és az ellenszolgáltatás megállapításánál irányadó szempontok meghatározása végett 1985-ben kiadott állásfoglalására is tekintettel megalkotott, s a téma szempontjából rendkívüli jelentőséggel bíró SzJ-beli normaszöveg-tervezet szerint:

SzJ 5:77. § II. mondata: Nem hivatkozhat a feltűnő értékaránytalanságra az, aki arról tudott, vagy tudnia kellett, és az, aki a feltűnő értékaránytalanság kockázatát vállalta.

A *Kemenes-féle verzió* szerint a „tudott vagy tudnia kellett” fordulat felesleges, mert akarati hibaként az ellenértékben (árban) való tévedés nevesített esetévé válhat. A rendelkezés célja maradéktalanul megvalósul e fordulat kiejtésével, hiszen az aránytalanságban álló kockázat kifejezett vállalása (pl. tartás) magában kizárja a megtámadás jogát. (Egyebekben vö. III.2.D-E!)

(b) A reményvétel a bírói gyakorlatban

Az eddigiekben bemutatott problémakörök – mint a jog *elméleti* valósága – után kézenfekvő annak vizsgálata, hogy egy másik jogi valóság, a *bírói gyakorlat* mit tart a reményvételről. Két releváns kérdés mutatkozik: egyfelől az, hogy a vizsgált jogszabályok alapján – esetleg éppen azok „ellenére” – *mikor minősíti* a praxis a jogvitával érintett ügyletet reményvételnek vagy reményvásárnak, s másfelől az, hogy ilyen esetekben *milyen jogi konzekvenciája van* a perben ennek a minősítésnek.

Előzetesen megállapítható, hogy a reményvétel és a reményvásár az anonimizált bírósági határozatok nyilvános, és az anonimizálatlan határozatok belső hozzáférésű elektronikus tárának tanúsága szerint nem bevett, nem élő fogalom, helyette a magas vagy nem megszokott mértékű kockázatok megjelölésére a gyakorlat a szerencse-elemet emeli ki. A jelenségnek *két oka lehet*: az *ügyleti praxis* nem produkál reményvételnek minősíthető szerzödéseket, ill. ezekből jogvitákat; vagy pedig a *bírói praxis* nem minősíti reményvételnek a ténylegesen annak tekintendő ügyleteket.

Az *ügyleti* praxis átfogó vizsgálata igen nehézkes, ezért ennek mutatójaként, „bizonyítékaként” el kell fogadni azt a valójában *kétséges* tényezőt, hogy adott perben a peres felek bíróság előtti eljárásuk során milyen ügyleteket tekintenek szerencseszerzödésnek (vagy reményvételnek stb.). A „kétséges” jelzöt az indokolja, hogy a felek ilyen érvelése kizárólag követelésük vagy védekezésük alátámasztása körében értékelhető, ezért az következetesen szubjektív, avagy érdekorientált.

¹³³³ KEMENES, Észrevételek ..., 3. old. Forrás: Szegedi Ítéltábla Polgári Kollégiuma, 2010. november.

¹³³⁴ Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez. Szerk.: Vékás Lajos. Budapest, Complex, 2008. 783-784.

¹³³⁵ PK 267. szám I: „... annak megállapításához, hogy az értékkülönbség feltűnően nagy-e, a bíróságnak vizsgálnia kell a szerzödéskötés körülményeit, a szerzödés egész tartalmát, a forgalmi (érték-) viszonyokat, az ügylet jellegéből fakadó sajátosságokat, a szolgáltatás és ellenszolgáltatás meghatározásának módját.”

(α) Szerencseszerződések. Szerencseszerződések vagy szerencseszerződészerű elemek a bírói és ügyleti gyakorlat vizsgálata alapján a következők:

(i) az árfolyamkockázati tényező;¹³³⁶

(ii) az átalánydíjas üzemeltetési szerződés kockázatos nyeresége;¹³³⁷

(iii) a gondozási,¹³³⁸ a tartási,¹³³⁹ az életjáradéki¹³⁴⁰ és az öröklési¹³⁴¹ szerződésben az eltartott, ill. a járadékos tényleges élettartama;

(iv) a pusztá időmúlás, ha az adós fizetési kötelezettségének esedékessége vagy mértéke adott cég pénzügyi helyzetétől függ;¹³⁴²

(v) az üzletrész névértéken történő, bármikor esedékessé tehető megvásárlására vállalt kötelezettség;¹³⁴³

(vi) többféle feltételtől függővé tett, bizonytalan, jövőbeli kölcsönnyújtás a kölcsönvevő előtörlesztése ellenében szerencseelem (pl. Euro Correct Consulting Kft. versenyfelügyeleti [VEF] ügye¹³⁴⁴);

(vii) az előzőhöz hasonlóan: a hitelnyújtás és egyéb pénzügyi szolgáltatás időpontjának vagy mértékének sorsoláshoz kötése (ún. *nyereménykölcsön*) azzal a feltétellel, hogy a kölcsönvevő, ill. a szolgáltatást igénybe vevő fél előre köteles a másik fél teljesítése időpontjának vagy terjedelmének nem ismeretében ennek számára fix pénzösszeget előtakarékoság célzatával átadni (pl. Credit Center 2000 Kft. VEF-ügye¹³⁴⁵);

(viii) szintén hasonlóan: fogyasztói csoport képzése és az előtakarékoság címén gyűjtött pénzbeli hozzájárulások csoporton belüli hitelként történő kihelyezése esetén az így képzett vagyontömeg és a belépők számának aránya mint a fizetőképességet meghatározó körülmény (pl. Common Based Kft. VEF-ügye¹³⁴⁶);

(ix) lízingbeadás céljára történő, irreálisan magas vételár melletti ingatlanvásárlás esetében a lízingbevevő likviditása, ha a lízingdíjat a nagyobb haszon reményében az irreálisan magas vételár alapján kalkulálják a felek;¹³⁴⁷

(x) a vállalkozási szerződés szerencseszerződés, ha a felek úgy állapodnak meg, hogy a vállalkozói költségek állam általi – egyéb hűján pl. a vis maior-alap terhére történő – folyósításának mértékéből eredő kockázatot teljes egészében a vállalkozóra telepítik;¹³⁴⁸

(xi) a piaci árak változásának kockázata pl. a spekulatív-befektetési céllal, az árváltozásokból eredő nyereség elérése végett alkalmazott opciós ügyleteknél vagy az ingatlanforgalmazási, továbbértékesítési ügyleteknél,¹³⁴⁹

(xii) a legkülönbébb állami és nem állami szerencsejátékokban (pl. piramisjáték¹³⁵⁰) a sorshúzás stb. eredménye.

(β) Reményvétel, reményvásár. A terjedelmes adatbázisok vizsgálata után megállapítható, hogy igen kevés bíróság alkalmazza kifejezetten a „reményvétel”, vagy a „reményvásár” minősítést ítélezése során.

¹³³⁶ Vö. pl.: Legfelsőbb Bíróság Gf.V.32.686/1993/6. sz. részitélete.

¹³³⁷ Vö. pl.: Legfelsőbb Bíróság Pf.III.21.052/1992/6. sz. végzése.

¹³³⁸ Vö. pl.: Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.023/2009/5. sz. ítélete;

továbbá a Legfelsőbb Bíróság Pfv.VI.20.393/1997. sz. ítélete, közzétéve: BH1998.273. sz. alatt.

¹³³⁹ Vö.: Legfelsőbb Bíróság Pfv.III.20.546/1994/4. sz. ítélete; Pfv.II.21.750/2006/7. sz. részitélete stb.

¹³⁴⁰ Vö.: Legfelsőbb Bíróság Pfv.II.20.703/1998/9. sz. és Pfv.I.20.093/2009/4.sz. ítéletei stb.

¹³⁴¹ Vö. pl.: Legfelsőbb Bíróság Pfv.V.23.357/1996/4. sz. ítélete; és BH2001.22 (Pfv.V.23.473/1997).

¹³⁴² Vö. pl.: Győri Ítéltábla Gf.IV.20.089/2007/5. sz. ítélete.

¹³⁴³ Vö. pl.: Fővárosi Ítéltábla 14.Gf.40.255/2008/4. sz. végzése.

¹³⁴⁴ Vö. pl.: Fővárosi Ítéltábla 14.Gf.40.275/2008/7. sz. rész-közbenső ítélete; továbbá a Fővárosi Ítéltábla 2.Kf.27.097/2009/5. sz. versenyfelügyeleti ítélete, közzétéve: VEF2007.64. alatt. stb.

¹³⁴⁵ Vö. Fővárosi Ítéltábla 2.Kf.27.794/2006/4. sz. ítélete, közzétéve: VEF2007.18. alatt.

¹³⁴⁶ Vö. Fővárosi Ítéltábla 2.Kf.27.843/2006/6. sz. ítélete, közzétéve: VEF2007.16. alatt.

¹³⁴⁷ Vö. pl.: Legfelsőbb Bíróság Gf.IV.30.844/1998/3. sz. végzése.

¹³⁴⁸ Vö. pl.: Szegedi Ítéltábla Gf.I.30.405/2008. sz. ítélete, közzétéve: BDT2010.2256. alatt.

¹³⁴⁹ Ld. pl. KEMENES István: Észrevételek a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága Polgári Kollégiumának 2009. december 14-ei ülésére készült vitaanyaghoz. III. pont. In: BDT 2010/3. sz.

¹³⁵⁰ Vö.: Gfv.I.33.432/1998, közzétéve: BH2000.215. Egyebekben a szerencsejáték nem vizsgálendő.

(i) A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság 3.Pf.20.586/2007/5. sz. alatt 2007. május 10-én kelt (közjétéve: 16-H-PJ-2007-49. sz.) ítéletében kifejtette, hogy a kölcsönt biztosító opciós szerződés reményvétel. „*Negatív* értelemben reményvétel anynyiban, amennyiben kötelezettje bizakodását tartalmazza arra vonatkozóan, hogy az opciós jog gyakorlásául kikötött feltétel, azaz a kölcsön-visszafizetési kötelezettség elmulasztása biztosan nem következik be. *Pozitív* minősítésű reményvétel ... amiatt, hogy a vételi jog gyakorlása és teljesedésbe menése során maga a vételi jog jogosultja sem lehet biztos abban, hogy követeléséhez járulékaival együtt maradéktalanul és határidőn belül hozzájut, hiszen a piaci ár- és értékviszonyok alakulásától függően az opciós vételár lehet az eredeti követelést alul-, ill. túlbiztosító összeg is. ...”¹³⁵¹

(ii) A 17/3-H-PJ-2008-1. számon közzétett, 2008. január 25-én kelt ítéletében a *Dombóvári Városi Bíróság* rámutatott, hogy a tartási szerződés bizonyos értelemben úgynevezett reményvételnek tekinthető, mert nem lehet tudni, hogy a tartási kötelezettség meddig áll fenn.”¹³⁵²

(iii) A *Köztársasági Megbízott Hivatala (Győr)* mint másodfokú hatóság által illetékügyben, 2171/1994. sz. alatt hozott – KGD1995.76. számon közzétett – határozatának indoklásában kifejtette, hogy az ügyfél mint vevő feltételes reményvásárt kötött, amikor a későbbiekben felépítendő garázsra mint jövőbeli dologra – előre kifizetve a teljes vételárat – úgy kötött adásvételi szerződést, hogy a szerződés nem tartalmazta, hogy a dolog még nem létezik. A Hivatal a benyújtott szerződést felfüggesztő hatályúnak tekintette, mely akkor áll be, ha az adásvétel tárgyát képező dolog létrejön.”¹³⁵³

(iv) A Baranya Megyei Bíróság 2007. október 1-én, ugyancsak visszterhes vagyónátruházási illeték tárgyában kelt – és 2-H-KJ-2007-52. szám alatt közzétett – felülvizsgálati ítéletének indoklásában rámutatott, hogy „a Ptk. 365. § (1) bekezdése alapján az adásvételi szerződés tárgya lehet jövőbeli dolog is. Az ilyen dologra vonatkozó adásvételi szerződésnek két fajtáját szokták megkülönböztetni a feltételes reményvásárt, és a feltétlen reményvásárt.” A perrel érintett ügyletben a felek adásvételi szerződést kötöttek, mégpedig az eladó által létrehozandó társasházban létesülő egyik lakás, illetőleg garázsbeálló tulajdonának átruházására és birtokba adására.”¹³⁵⁴

Az utóbbi esetben felhozott ügyféli érvelés érdekes szituációt hoz a felszínre. A jövőben felépítendő ingatlan adásvétel – s nem vállalkozás – keretében történő megszerzése a vagyont szerző félnek az *illetékkiszabásnál* (mely a közigazgatási bíráskodási gyakorlatban viszonylag aktuális kérdés¹³⁵⁵) látszólag olyan érdeket keletkeztet, hogy a szerződést a hatóság vagy a felülvizsgáló bíróság „feltételes reményvásárnak” minősítse. Az esetlegesen *hibás vagy késedelmes teljesítéskor* viszont épphogy őrizkedni akar a vevő ettől, mivel a feltételes reményvásárban a szerencse-jelleg következtében – így az ügyfél – el kellene fogadnia a silányabb minőséget (mennyiséget) is a megfelelően arányosított (leszállított) vételár ellenében, s ez az ingatlanoknál piacképtelen helyzetet jelentene.

Tekintettel azonban arra, hogy a Pp. 4. § (1) bekezdése folytán a bíróságot a jogvita elbírálásakor más hatóság határozata és érvelése nem köti, ez a tényleges önérdek-ütközés egy szavatossági perben problémaként fel sem merülhet. Ha mégis felmerülne, nem alapos az az aggály, hogy jövőben felépítendő ingatlanra kötött adásvételi szerződés az áru jövőbeli jellege folytán automatikusan feltételes reményvásárt eredményez (a szavatosi jogok és egyéb polgári jogi szankciók korlátozása a

¹³⁵¹ Forrás: CompLex.

¹³⁵² Vö. Ptk. 207. § (5) bek.

¹³⁵³ Forrás: CompLex.

¹³⁵⁴ Ezeknek az ügyleteknek a vállalkozássá vagy adásvétellé minősítése a bírói gyakorlat egyik neuralgikus eleme. Forrás: CompLex.

¹³⁵⁵ „Adásvételi szerződés köthető jövőben létrejövő dologra is, ebben az esetben az illeték alapja a beruházás végső, teljes értéke.” Vö.: Legfelsőbb Bíróság Kfv.VI.35.366/2008. sz. ítélete, közzétéve: KGD2010.135. számon.

megfelelő ellenszolgáltatási értékcsökkentés vagy egyéb előny ellenében *előzetesen és kifejezetten* kikötendő, és az ingatlanforgalmi praxistól teljesen idegen).

(y) Értékelés. A megvizsgált gyakorlat értékelésekor két kérdésre kell választ adni. Egyrészt található-e a szerencseszerződésnek minősített ügyletek között valódi reményvétel, másrészt a reményvételnek, reményvásárnak minősített ügyletek ténylegesen valódi reményvételek-e? Vagyis alapos-e a kiindulási teorémának nevezett feltételezés, mely szerint „amit reményvételnek mondanak, az nem az”.

A szerencseszerződések között nem található valódi reményvétel. Szembeötlő, hogy az ügyleti praxisban – a kimutatott eseteken kívül – gyakori, hogy a felek valamilyen esemény bekövetkezésének vagy elmaradásának a „reményében” kötnek szerződést egymással. Ezekből az ügyletekből megszámlálhatatlanul sok bírósági jogvita és határozat származik.¹³⁵⁶ Vizsgálatuk azért mellőzhető, mert a reményvétel lehetősége fogalmilag kizárt, hiszen vagy *nincsen ügyletegyeség*, vagy *titkos fenntartásról, ill. rejtett indokról* van szó, vagy a „remény” mikénti teljeseése egyszerűen *feltétel vagy időtűzés* kérdése.

Ugyanezek az okok zárják ki, hogy a *kiemelt* szerencse-elemet hordozó ügyletek valódi reményvételek lennének. Amennyiben ti. a kilátásba helyezett, várt „esemény” egy másik jogügyletből (pl. viszonteladás) eredő haszon, akkor nincsen ügyletegyeség, tehát nem lehet egyetlen jogviszonyon belül elbírálni a kockázatosság kérdését, csak akkor, ha a felek *kifejezetten* e további ügyletből származó haszon reményében kötöttek szerződést. Ekkor sem kell azonban tekintettel lenni a „szerencse-elemre”, mert az *első, nem szerencsejellegű* szerződés esetleges nem kellő teljesítése tekintendő a remény megghiúsulása okának, így az az általános szerződésesszabályok alapján bírálendő el.

Ha a várt esemény vagy esemény-elmaradás *nem további szerződés, hanem egyéb tény*, s a felek ebből az egyéb tényből várják, remélik az ügyleten kívüli hasznukat, feltételről vagy titkos fenntartásról van szó. Előbbi jogi jellegénél fogva nem alapoz meg reményvételt, utóbbi pedig mint a szerződés eleme közömbös, tehát nem is lehet arra figyelemmel lenni az esetleges jogvita során (hiszen az mint érvénytelenségi ok sem üt rést az ügyleten¹³⁵⁷). Egyetlen esetben lehet a feltétel reményvételt megalapozó, ha az egyik fél feltételtől függő („ha van fogás”) teljesítése a másik fél szolgáltatásának egyidejű feltétlenségével párosul, egyébként ugyanis *emptio rei speratae*-ről (feltételes reményvásár) van szó.

Az eddigiek mellett további érvek is felhozhatók egyfelől az ellen, hogy a szerencseszerződések között reményvétel lenne, másfelől azzal szemben, hogy a reményvételnek minősített esetek valójában azok lennének.

Egyrészt az ügyleti k o c k á z a t o k m a g a s , a szokásosat meghaladó foka önmagában nem elegendő a reményvétellé definiáláshoz.¹³⁵⁸

Különösen nem elegendő *másrészt* akkor, ha az adott ügylet mint v e g y e s s z e r z ő d é s , és inkább mutat fel vállalkozási, pénzkölcsöni stb. elemeket.

Harmadrészt pedig, amikor a Ptk.-ban (vagy más jogszabályban) n e v e s í t e t t s z e r z ő d é s r ő l – így öröklési, tartási, életjáradéki – van szó, a reményvétellé minősítés kérdése helyesen fel sem merülhet (ld. spekulatív *opció*, jövőbeli ingatlan *adásvétele, tartás*).

¹³⁵⁶ Vö. ehhez: a Legfelsőbb Bíróság GK 14. sz. kollégiumi véleménye; ld. továbbá a Legfelsőbb Bíróság köv. határozatait: Pfv.II.20.300/2008.; BH2009.13; Pfv.III.21.686/2004, EBH2005.1204; Pf.VI.25.404/2001, EBH2003.936; Pfv.IX.22.797/2000, BH2003.276; Pfv.IV.21.927/2000, BH2002.480; Pfv.III.20.900/1999, BH2002.13; Gf.I.30.153/2000, BH2001.387.

¹³⁵⁷ Forrás: CompLex Jogtár Plusz Döntvénytára. Wolters Kluwer Csoport, 2010. [=CompLex]

¹³⁵⁸ Az ügyleti kockázatvállalásnak nem része az a kárviselés, ami pl. a másik fél kifejezetten kötelemszegő, vagy biztatási kárt eredményező magatartására (*in contrahendo culpa*) vezethető vissza. Vö. MOLNÁR Hella: Határkérdések az utaló magatartás gyakorlatából. In: Themis 2005/2. 79-83.

Mindezek alátámasztására is szolgálhatnak az eddigi – történeti és összehasonlító jogi – fejezetek tanulságai, melyből az is következik, hogy a szerencsejáték-ügyletek sokféle formája nem reményvétel.

(c) *Adalékok a reményvétel analóg eseteihez*

Ezt követően meg kell vizsgálni, hogy az adásvételhez legközelebb álló, atipikus reményvétel valójában hol kereshet helyet, hol törhet utat magának a bírói vagy az ügyleti praxisban úgy, hogy az „dogmatikailag” is helyes eredményre vezessen.

Itt az *iskola példák* tól azonban – közismert okok miatt – el kell tekinteni. Azok mai megfelelője ugyanis igen csekély relevanciájú ügylet, s pl. úgy fordul elő, hogy a hobby-horgásztól (nem a nagyobb volumenű halászatról van szó) előre fix árat fizetve megveszik a napi fogást. A halászati (*similiter* vadászati) gyakorlat az, hogy a res certaként jelentkező, biztos lehalásztást veszi meg a nagykereskedelem, majd „piaci készvétel” formájában teríti rendszerint a közbeiktatott kiskereskedőkön keresztül a fogyasztóknak. A kockázati elemek a napi fogyasztás kielégítésére szolgáló bagatell-ügyletekben a piaci folyamatok változásaival teljesen diminuálódnak, reményvételnek itt keresnivalója nincsen.

Kérdés tehát, hogy az ókorban kimunkált *analóg esetek* miként élhetnek tovább a mai magyar polgári jogban (α) a dologvételek körében, vagy (β) a haszonélvezet gyakorlásának visszterhes átengedése során, ill. (γ) a kötelmi követelések piacán, esetleg (δ) a „hagyatékvételekben”, vagy pl. (ϵ) a fizetéseképtelenségi jogban.

Az (α), a (β) és a (δ) esetek rapid módon elesnek. Mivel a reményvétel nem dologvétel, s a dologvétel nem reményvétel, a szűk értelemben vett, jogilag birtokba vehető, testi dolgok (*res corporales quæ possidere possunt*) piacán szinte elvben kizárható a reményvételek lehetősége, mivel ez a praxis eleve a kockázatcsökkentés irányába halad évtizedek óta. A haszonélvezet esete mind a római jogi (vö. III.3.C), mind pedig e fejezet (ld. VI.2.B.a.ε.i) alapján kizárható.

(α) A hagyatékvételek kérdése

Élő személy leendő hagyatékára – pontosabban az abból esetlegesen folyó öröklésre nézve – csak a leszármazók köthetnek szerződést a magyar jog szerint. A Ptk. alapján ugyanis mások ilyen szerződése a 660. § (1) bekezdésébe ütközően a 200. § (2) bekezdése alapján semmis.¹³⁵⁹ Néhány megjegyzést a kérdés mégis megérdemel.

A hagyatékvételek problémája két teljesen különböző paradigmából vizsgálható. Egyik rendszerben sincs ugyanakkor törvényes lehetőség arra, hogy *élő* személytől várható örökségét annak majdani jogosultja az öröklési jogviszony alanyain kívüli *harmadik* személyre átruházza. Ha a hagyaték *ipso iure száll át* az örökhagyó halálával (magyar jog), akkor a hagyatékvételek fogalma nem is értelmezhető, hiszen a vagyon a halál tényével a Ptk. szabályai szerint – számolási alvagyonként – beleépül az örökös vagyonába, aki már mint a sajátjával rendelkezhet arról (a hagyaték átadásával kapcsolatos eljárások itt nem érdekesek). Más a helyzet akkor, ha a hagyaték *nyugvása* lehetséges (pl. német jog). Ekkor ugyanis van olyan időszak, amely alatt jogszabályba ütközés nélkül *harmadik* személlyel is szerződhet az örökös *majdani örökrésze* tárgyában. Jogszabályi akadály nincsen, hiszen a vagyon jogelődje már örökhagyóvá szenderült, így *nem élő* személy hagyatékára történik ügyletkötés. Az eladott öröklési jogosultság értéke tekintetében pedig megvan a bizonytalansági elem is; ez különösen igaz, ha lel-

¹³⁵⁹ Ptk. 660. § (1) Az örökhagyó leszármazói egymás között az örökhagyó életében is köthetnek szerződést *v á r t ö r ö k s é g ü k* tárgyában. *Más személyek ilyen szerződést nem köthetnek.*

tár nélkül, vagy annak elkészítése előtt adják el az öröklési jogosultságot. Itt tehát van mód harmadik személy általi hagyaték vételre (Erbschaftskauf).

Mindkét rendszerben ezektől eltérő módozat, amikor a majdani örökösársak rendelkeznek egymás között a várt öröklésről (nincs tehát az ügyletben harmadik). Ekkor a kockázati elem más, mint a harmadik személynek történő értékesítéskor. A leendő örökösök – akár visszteher ellenében is – megállapodhatnak a megosztás módjáról. Ezt azonban abban az időben teszik, amikor a vagyon alanya azt még szabadon felélheti, de számos más kockázati elem is van.¹³⁶⁰ Így megvalósulhat az „üres háló” esete, s a felek (örökösársak) között esetlegesen már megtörtént teljesítés külön kikötés híján nyilván nem követelhető vissza, vagy az öröklés előtti teljesítés hiányában a teljesítés követelhető attól függetlenül, hogy milyen arányban áll a teljesítendő, megállapodás szerinti visszteher és a megszerezni kívánt örökrész utóbb definiálódó tényleges (itt akár: előszereteti) értéke. Ebből következik, hogy a várt öröklésről történő rendelkezés külön kockázatkizáró megegyezés – az arányos ár vagy az ellenérték visszakövetelési jogának kikötése stb. – nélkül valódi reményvételt eredményez!

A felek ugyanis a várt öröklésről, nem pedig bizonyos módon meghatározott – leendő hagyatéki – vagyontárgyokról rendelkeznek (ez minden bizonynyal a *nemo plus iuris* elvébe is ütközne). A szerződés tárgya így nem a meghatározott – az élő személy jövődó hagyatékának részét képező vagy abból időközben esetleg kieső – vagyontárgy, hanem a „várt örökség”. Ennél fogva a szerződés akkor is teljesedésbe megy, s ezzel megszűnik, ha az örökrész értéke nulla lesz.

Ez kétféle okcsoportból kifolyólag adódhat elő. Vagy azért üres az örökrész, mert az elidegenítő leszármazó maga nem lett örökös, tehát öröklés nem is következett be, vagy azért, mert az örökhagyó időközben pl. felélte a vagyont. Az előbbi esetben vizsgálni kell az elidegenítő leszármazó „önhibáját” is pl. kitagadásra okot adó ok megvalósítása, az örökség visszautasítása az öröklés megnyílása után vagy lemondás (különösen akkor, ha visszteher ellenében történt) esetén. A hagyatékknak a leendő örökhagyó általi kiüresítése is számos módon bekövetkezhet. Ezek közül csak kevés van, amellyel szemben az öröklési jog eszközzel (pl. az osztályra bocsátás) bír. Így pl. nincs gátja a „rendeltetésszerű” elfogyasztásnak, az öröklési-tartási szerződéssel történő lekötésnek, az osztályra bocsátás mellőzésével vagy kívülálló harmadik személynek történő elajándékozásnak, ill. *ad absurdum* annak, hogy a leendő örökhagyó mindenét eladva pénzvagyona egészét feltegye a *rouge* vagy a *noir* eshetőségére a roulette-en.

Mindezek az „üres háló” esetével állnak tehát párhuzamban. Amikor azonban az önhibát is vizsgálni kell, az azzal az esettel esik egybe, amikor a halász a jövődó fogás eladása után végül ki sem ment halászni. Az ügylet a valódi reményvételhez emellett azért is igen közel áll, mivel annak szabinusi gondolata az volt, hogy a vétel tárgya a halak stb. *fogása*, ill. a háló *kivetése*. A „várt öröklés”, ill. a „várt örökség” tökéletesen megegyezik a „*captus*” és a „*iactus*” ideájával. Egyetlen különbség mutatkozik csupán: a leendő örökhagyó leszármazója a teljes várt vagy várható örökrészére nézve legfeljebb függő jogi helyzetben van, kötelmi hatályú várománynak semmiképpen sem alanya (mint pl. az öröklési szerződésben az eltartó az ingókra nézve). Az is kérdéses, hogy a kötelelésre egyébként jogosított leszármazó arra nézve várománynak tekinthető-e.¹³⁶¹

¹³⁶⁰ Felismerte ezt a bírói gyakorlat is. A Legfelsőbb Bíróság egy közzétett döntésében (Pfv. V. 22.422/1994. sz.; BH1996.153.I) kimondta, hogy ha a várt örökségről való megállapodást az örökhagyó életében csak az egyik szerződő fél írta alá, a szerződés érvényesen nem jött létre, mert a hiányzó aláírás az örökhagyó halála után nem pótolható. Ennek az is az oka, hogy az öröklés realizálódása után nincs mód arról rendelkezni, hiszen ez az örökrész már megvan, s az nem „várt örökség” többé.

¹³⁶¹ A függő jogi helyzetek szituációi egy skálára helyezhetők, amit a jogszerzés esélyét hordozótényálások hiányzó elemének bekövetkezése határoz meg. Minél valószínűbb a tényállás szimultánna válása, avagy minél kevesebb tényező képes meghíúsítani a szimultán tényállás megvalósulását, annál köze-

(β) Engedményezés és faktoring mint reményvétel?

Előzetesen rá kell mutatni néhány, a követelések piacán mutakozó újabb jelenségre, valamint a készülő Ptk. (pontosabban az SzJ) ezekre adott válaszaira.

A kereskedelmi cégek újabb gyakorlata alapján merült fel az a jelentős gazdasági problémát okozó kérdés, hogy mi a jogi sorsa az engedményezést kizáró szerződéses kikötésnek (*pactum de non cedendo*), mely kifejezetten megtiltja, hogy a jogosult a követelését másra átruházhassa. Egyes piaci szektorokban – pl. a beszállítói és az építési alvállalkozói szerződések körében – ti. az erősebb pozícióban lévő adósok a követelések jelentős részét kivonják a forgalomképes követelések köréből, mely azzal a káros gazdasági hatással jár, hogy a hitelre éhes kis- és középvállalkozások körében a hitelezési konstrukciók nehezebben vehető igénybe, mivel számos ilyen a követelések engedményezésére épül.¹³⁶² Emiatt az SzJ vállalta a felek akarati autonómiájának csorbitását, és kimondta az ilyen kikötések semmisségét [5:177. § (3) bek.], a hatályba nem lépett új Ptk. 5:170. § (3) bekezdése azonban csak relatív hatálytalanságot fűzött a kikötéshez. Ha a kérdés a semmisséggel dől el, a követelések piaca elvesztheti egyik jelentős fékjét, és újra betöltheti hitelfedezeti funkcióját is, mely *kedvez az üzleti variabilitásnak*, emez pedig a reményvételszerű, magasabb kockázatú ügyletformának.

A *faktorálás* üzleti jellegének megítélésében megoszlanak a vélemények. A szakirodalom bővebb vizsgálatát mellőzve pl. *Vékás* szerint az nem más, mint engedményezés¹³⁶³, *Nochta* szerint viszont követelés-átruházásra irányuló típuskombinációs, vegyes szerződés, amelyben a faktor a hitelezőtől *del credere* jelleggel rendszerint átvállalja a követelés bonitásrizikóját, vagyis behajthatatlanságának kockázatát.¹³⁶⁴ Abban megegyeznek a vélemények, hogy a faktorálás időnként a tisztességtelenségig menően „üzleti” jellegű. Éppen ez – ti. a gyakorta magas kockázatúság – az, ami miatt a vizsgálatok körében a helye. A jogi minősítés csak abból a szempontból érdekes, hogy ki lehet-e zárni a behajthatóságért való szavatosságot, vagy adott jogviszonyból a jövőben esetlegesen keletkező követelések mint incerta átruházására irányuló faktor-keretszerződés esetén a követelés létrejöttéért való veritási szavatosságot (is).

A visszerhes engedményezésre az adásvétel szabályait kell alkalmazni [Ptk. 330. § (2) bek.], s ha a faktoring engedményezés, akkor – az engedményezésnél nem szabályozott kérdések tekintetében – arra is. Az adásvételben és a szerződések általános szabályai körében irányadó, a vevő érdekét védő szabályok a Ptk. 330. § (1) bekezdésének a)-b) pontjai alapján – a követelések piacán – elesnek. Eszerint ugyanis sem a veritási, sem a bonitási szavatosság kizárásának nincsen akadály, hiszen *az engedményező az engedményessel szemben a kötelezett szolgáltatásáért az engedményezés fejében kapott ellenérték erejéig csak akkor felel kezesként, ha a követelést nem kifejezetten bizonytalan követelésként ruházta¹³⁶⁵ át az engedményesre, vagy a felelősségét egyébként ki nem zárta.*

Megnyílik tehát az út afelé, hogy a „vevő” (engedményes vagy faktor) magára vállalja az üzleti tárgynak a nemlétezéséből (veritás) vagy értéktelenségéből (bonitás) eredő kockázatot is. Az engedményező vagy a hitelező pénzügyi érdekei sokszor inkább kívánják a „gyors”, mint az „elég” pénzt, ezért a szorult helyzetben

lebb áll a függő jogi helyzet a várományhoz. Váromány azonban csak az lehet, amelyben a jogszerzés reményétől a várományos polgári jogi szankció nélkül (kötelmi váromány), vagy egyáltalán (dologi váromány) nem fosztható meg. A leszármazó helyzete kötelesrészi öröklésére nézve a függő jogi helyzet és a kötelmi váromány határára helyezhető el.

¹³⁶² VÉKÁS, Studia Gyertyánfy, 373.

¹³⁶³ VÉKÁS, Studia Gyertyánfy, 373.

¹³⁶⁴ NOCHTA Tibor: Vázlatok a faktoringszerződés magánjogi alapkérdéseiről. In: MJ 43/12 (1996) 715.

¹³⁶⁵ Ugyanígy a PtkT (1914) 991. § (2) bekezdése és a 992. §-a. In: IJT 14/1. 246.

lévő piaci szereplő kintlévőségeit a kockázatok lerázása érdekében akár nyomott áron is értékesíti: az „üres háló” kockázatát viselje más.

Az „üres háló” azonban nemcsak a követelés *veritásának*, hanem az adós *bonitásának* hiánya is előidézheti. Az eredményt tekintve ugyanis mindegy, hogy az engedményes vagy a faktor azért nem jutott hozzá a várt bevételből semmihez, mert (1) a megszerzett követelés nem vált esedékessé, vagy más módon nem jött létre, esetleg nem is az „eladóhoz” tartozott, ill. azon másnak akadályozó joga állott fenn, vagy pedig azért, mert (2) az esedékes, létező, az eladót illető és tehermentes követelést ügyfele – illetve most már saját – adósán egyáltalán nem tudta behajtani.

Bár a Ptk. kifejezetten nem rendelkezik erről, a bírói gyakorlat – pl. a jövőbeli követelésen alapítható zálogjog¹³⁶⁶ analógiájára – elismeri a jövőbeli követelések engedményezését és faktorálását.¹³⁶⁷ Engedményezésnél azonban megszorító gyakorlatot követ a factoringhoz képest, mert csak a jövőben lejáró, nem pedig a jövőben bizonytalanul keletkező követelések esetében engedi meg azt, így a veritási szavatosság kizárását nem ismeri el érvényesnek.¹³⁶⁸ Nem így a *m. kir. Curia*, mely a Millennium évében kihirdetett egyik ítéletében az ilyen, „ r e m é n y b e l i ” k ö v e t e l é s e k engedményezését sem találta kifogásolhatónak.¹³⁶⁹

(γ) A remény mint érték-összehasonlítási alap

(i) Analógia a csődjogból. A már ismertetett római jogi probléma *in nuce* a következő. A formuláris perben eljáró judexet a praetor a jogtudós tanácsára a függő hatályú kötelmi követelések (*spes obligationis*, D. 18,4,17 és D. 35,2,73,1) és a jövőbeli keresetjog (*spes futuræ actionis*, D. 50,16,54 és C. 8,53,3) bizonytalan értékének megállapítására kötelezte. A hagyatéki vagyon meghatározásakor ti. a függő kintlévőségek mint aktívák a hagyatékhöz az örökléskori *incertum* értéken, nem pedig a feltétel bekövetkezés kori *certum* értéken számítandók hozzá. A meghatározandó *incertum* tehát a követelés reményének forgalmi értékéhez igazodik. Hasonlóképpen ruházható át egy jövőbeli keresetjog is, ilyen, függő állapotában mint „a keresetjog reménye”. A remény-fogalom itt az érték bizonytalanságát jelenti, s azzal kapcsolatban a bírónak a szinte mérhetetlent kell mérnie: meg kell határoznia, hogy valamely bizonytalan külső körülmény mennyiben befolyásolja egy meghatározott követelés e körülménytől függően jelenleg bizonytalan piaci értékét a „könyvszerinti” (*certum*) értékhez képest.

A vizsgálandó kérdést tekintve inkoherens magyar bírói gyakorlatban pedig a következő probléma vetődött fel. Hogyan alkalmazandó együtt a Csődtv. 52. § (5) bekezdésébe foglalt *cessio legis*¹³⁷⁰ intézménye a felszámolás számviteli feladatairól szóló 225/2000. (XII. 19.) Korm. rendelet 8. § (3) bek. b) pontjában foglaltakkal?¹³⁷¹ Vajon az adós be nem hajtott követeléseit n é v é r t é k ü k ö n (a jövőbeli esedékességre tekintet nélkül, vagy pl. a peresített, a bíróság ítéletében megállapított, vagy a végrehajtási eljárásban szereplő értéken), vagy pedig az adós adósának vagyoni helyzetére tekintettel, a követelések v á r h a t ó m e g t é r ü l é s é t is figyelembe véve kell-e feltüntetni a zárómérlegben, s majd miként kell engedményezni?

¹³⁶⁶ Vö. Ptk. 267. § (1) bek.

¹³⁶⁷ Vö.: Legfelsőbb Bíróság Gf.I.32.886/1997, közzétéve: BH1999.77; ill. Fejér M. B. Gf.40.037/2001/11. sz., közzétéve: BDT2002.706.

¹³⁶⁸ Ld. Szegedi Ítéletábla Gf.I.30.150/2007, közzétéve: BDT2008.1905.

¹³⁶⁹ Ld. Curia I.G.93/1896. számú ítélet. Hivatk.: NOCHTA, Faktoringszerződés, 717. és 719²².

¹³⁷⁰ „A felszámolási zárómérlegben szereplő be nem hajtott követelések tekintetében a hitelezői követelések erejéig engedményezésnek van helye...”

¹³⁷¹ „A felszámolási zárómérleg a be nem hajtott követeléseket a várhatóan megtérülő összegben tartalmazza.”

A jogszabályok látszólagos kollízióját a bírói gyakorlat mindeddig nem oldotta fel:¹³⁷² nem világos tehát, hogy a felszámolót polgári jogi felelőssége mellett terheli-e olyasfajta becslési kötelezettség, mint ami a fentiek szerint a judexre vonatkozott. A felszámolás alá vont adós adósának be nem hajtott tartozása – annak létszakától függően – akár a *spes obligationis*, akár a *spes futuræ actionis* fogalmával is leírható. Itt is azt kell (vagy ellenkezőleg, nem kell) ti. a felszámolónak a zárómérleg elkészítése során megbecsülnie, meghatározni, hogy egyes külső, bizonytalan körülmények (az adós adósának fizetőkézsége és -képessége) a certum összegre menő követelés értékét miként és mennyiben befolyásolják.¹³⁷³

(ii) Analógia a találdíj és a játékügyletek köréből. Többször hangsúlyozott tétel volt, hogy a játékügylet nem reményvétel és *vice versa*. Azért kerülhet ide mégis a játékanalógia, mert az 1960-as években a Legfelsőbb Bíróság előtt fellebbezési eljárásban eldöntött egyik ügy felveti annak lehetőségét, hogy a bíróságnak egy jövőbeli bizonytalan eseményből elvben fakadható előnyök értékét kell meghatározni. A tényállás szerint a szülők fiukra bíztak egy lottószelvényt, hogy azt a postán adja fel. A postára menet a szelvényt elvesztette, azonban egyik játszótársa megtalálta, és visszaadta neki, majd a gyerek a szelvényt feladta. A lottón a szülők jelentős összeget nyertek. A szelvényt megtaláló gyerek szülei találdíjra tartottak igényt, amelyet a bíróság nem a nyeresé esélyéhez, hanem a tényleges nyereséményhez igazítottan ítelt meg.¹³⁷⁴

Az elvesztett lottószelvény találdíjának meghatározása azért veti fel – szemben a bírósági állásponttal – a fenti kérdést, mert amennyiben mind a megtalálás, mind a visszaadás a húzás előtt történt, akkor a találdíjra vonatkozó jogosultság is ekkor keletkezik (így annak összezszerúsége is e körülmények alapján állapítandó meg), mégha a találdíj utóbbi megfizetése a húzás után történne is.

A Ptk. 130. §¹³⁷⁵ által támasztott két feltétel érdemel még kiemelés: a talált dolog „*nagyobb értékű*” volta, ill. a találdíj összegének *méltányosságon* alapuló meghatározása. Ebből kifolyólag pedig két okból is felmerülhet a bizonytalan mértékű vagyoni értékhez jutás reményének összezszerúségi értékelése. Egyfelől a húzás előtti lottószelvény esetében külön megfontolást igényel az, hogy annak értéke a törvényi feltétel szerinti-e, azaz „*nagyobb*”-e. Másfelől az ehhez képest megállapított találdíjnak méltányos összegűnek kell lennie. Az esetleges vita bírói szakba fordulására mindenképpen a húzás után kerül sor, és a lottóeredmény ismeretében kell a méltányossági kritériumhoz közelíteni. Álláspontom szerint nyeresé esetén könnyebb a bírói munka, azonban nyeresé híján tekintetbe kell venni a méltányosság alapján a nyeresé esélyt is. Ekkor azt kell a bírónak meghatározni méltányos mérlegeléssel, hogy a dolgot visszaadó találó e becsületes és ezért „*méltánylandó*” eljárásával milyen remények meghiúsulásától mentette meg a játékjogosultat.

¹³⁷² *Várható megtérüléssel kiszámolt értéken*: Szegedi Ítéltábla Fpkf.I.30.056/2003. sz.; Fővárosi Ítéltábla 12.Fpkf.43.478/2005. és 11.Fpkf.45.416/2004., ill. 11.Fpkf.44.193/2008. sz.

Névértéken (pl. a peresített vagy az ítéletben meghatározott értéken) pl.: Legfelsőbb Bíróság BH2002.156 (Fpk.VI.32.291/1999. sz.), ill. Fpk.VI.32.924/2001. sz.; továbbá: Fővárosi Ítéltábla 15.Fpkf.40.135/2003. sz.; Pécsi Ítéltábla Fpkf.IV.30.102/2007. sz.; Baranya Megyei Bíróság 3/2000. (V. 4.) GK véleménye.

¹³⁷³ JUHÁSZ László: A magyar fizetésképtelenségi jog kézikönyve. Miskolc, Novotni, 2010. 669-672. és 689-691.

¹³⁷⁴ Legfelsőbb Bíróság Pf.I.20.542/1965. (PJD II. 53.) A kázust hivatk.: MENYHÁRD, 258³⁷⁹.

¹³⁷⁵ Ptk. 130. § *Ha a talált dolog nagyobb értékű, és annak tulajdonjogát a találó nem szerzi meg, a találó méltányos összegű találdíjra jogosult, feltéve hogy megtett mindent, amit a jogszabályok előírnak avégből, hogy a tulajdonos a dolgot visszakaphassa.*

3. Összefoglaló értékelés

A magyar jogban nincsen reményvétel, s amit annak mondanak, az nem az. Napjaink hazai vagyongyoga nem zárja el – nem is tehetné – a szerződő felek elől a megszokott ügyleti tartalmaktól való eltérés lehetőségét.

Ez érvényes a szabad és tudatos forgalmi magatartás keretében történő, tisztességes kockázatvállalásra is. A forgalmi élet sokszor tapasztalhatóan adásvétellel („szolgáltatás-vétel” stb.) profanizálódó gyakorlatában is helyesnek látszik a megállapítás, mely szerint a valódi, szűk értelemben vett adásvétel – mind gyakoriságát, mind pedig a közvetített vagyoni és nem vagyoni értékvolument tekintve – még mindig piacvezető az ügyletek körében.

A reményvétel mint atipikus, vegyes elemeket is felmutató szerződés esetében az adásvételi rokonság hangsúlyozása nem az említett szimplifikáló törekvés terméke. Ezek az ügyletek ugyanis évszázadok hosszú során át valós piaci szükségleteket és forgalmi érdekeket voltak képesek kielégíteni a magukba foglalt, s az ügyletet máshol „típus alá rendező” szolgáltatásokon keresztül.

Ezek egyfelől legközelebb az adásvételhez állottak, másfelől magukkal hordozták érték tekintetében a legkisebbektől a legnagyobbakig, szükséglet-kielégítési képesség szerint a legjelentéktelenebbektől a legjelentőségteljesebbekig, s jogi jelenségeként pedig a legegyszerűbbektől a legösszetettebbekig terjedő teljesítményeket.

E „teljesítmények” mint piaci igényeket kielégítő értékek maguk ugyanakkor nem tárgyai a reményvétel szolgáltatásának: nem mások, mint a reményvétel mozgatórugói, motívumai vagy célzatai. Mi a reményvétel tárgya? Az e teljesítmények iránti igények kielégítésébe vetett, piaci szempontból alátámasztott bizalom.

A piacokon értékkel rendelkező teljesítmények létrejötte és az irántuk igényt támasztó jogalanynál történő beállításának bizonyos fokon objektíve meghatározható valószínűségű lehetősége (mely tehát nem a tiszta véletlen játékanak következménye) maga is érték, önmagában piacképes „jószág”, melyet a jog- és forgalombiztonság őrzése végett a jogtudomány-jogalkotás-jogalkalmazás hármasságából legalább valamelyiknek bele kell tudnia illeszteni a vagyongyog csodálatos rendjébe. E feladatot hazánkban háromféleképpen oldotta meg az említett trinitás: a jogtudomány a történelmi örökség fenntartásával, a jogalkotó a tudatos hallgatással, a jogalkalmazó pedig a reményvétellel minősítés igen tudatosnak látszó kerülésével.

S milyen bölcsen tették! A jogtudós, a jogalkotó, a jogalkalmazó egzakt és a rendszerbe hiba nélkül illeszkedő fogalmakat igényel munkája, vizsgálatai, alkotásai objektumául vagy éppen eredményéül. A jelen értekezés tárgya nem ilyen. Bebizonyosodott, hogy a reményvételi szerződés szolgáltatásának tárgya a vagyongyog szigorúan rendezett keretei között legjobban a kötelmi hatályú váromány fogalmával írható le. Még ez a megközelítés sem fejt meg azonban „a reményvétel titkát”, hiszen a „várományvétel feltalálása” is csak olyan trükk, mely legfeljebb részleges halmaz-azonosságra vezethet: minden reményvétel várományvétel, de nem minden várományvétel reményvétel. Be kell tehát látni, hogy néha elképzelhető, hogy az adásvétel a megszokott áru nélkül is létrejön, miként az értekezésben bemutatott példák esetében. Hogyan, s miért? *„Quia spei emptio est.”* Vagyis: „Mivel ez a remény vétele.” (Pomponius)

Forrásmutató

I. Rövidítések

AAPA	Acta Academiae Pædagogicæ Agriensis Nova Series
AcP	Archiv für die civilistische Praxis
ÁJ	Állam- és Jogtudomány
AJP	Acta Juridica et Politica
ANRW	Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. Berlin/New York, de Gruyter, 1972-
AU	Acta Universitatis
AZKr	Archiv für das Zivil- und Kriminalrecht der Königlich-Preussischen Rheinprov.
ARG	Annalen für Rechtspflege und Gesetzgebung in den preußischen Rheinprovinzen
BCH	Bulletin de correspondance hellénique
BEDR	Beiträge zur Erläuterung des deutschen Rechts
BGHZ	Entscheidungen des Bundesgerichtshofs in Zivilsachen
BGU	Berliner Griechische Urkunden
BIDR	Bulletino dell'Istituto di Diritto Romano
BRA	Blätter für Rechtsanwendung
BRAe	Blätter für Rechtsanwendung. Ergänzungsband
CBJ	California Bankruptcy Journal
CELS	Commercial and Economic Law Supplementum
CFÆ	Corpus Fabularum Æsopicarum. (ed. Hausrath, A.) Lipsiae, Teubner
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum. Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. Edidit: Mommsen, Theodor et al. mult.
CLR	California Law Review
CQ	The Classical Quarterly (Cambridge)
CRRS	Corpus der römischen Rechtsquellen zur antiken Sklaverei
DAGR	Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines. Ed. Daremberg, Charles/Saglio, Edmond. Paris, Hachette, 1873-1919. (Reimp. Graz, Akademische Verl. 1969)
DCFR	Draft Common Frame of Reference
Diké	DIKE. Rivista di storia del diritto greco ed ellenistico. Milano
Diss.	Dissertatio Inauguralis
DJZ	Deutsche Juristen-Zeitung
DNP	Der neue Pauly. Enzyklopädie der Antike. Cancik, Hubert / Schneider, Helmuth / Landfester, Manfred. (Hrsgg.) Stuttgart/Weimar, Metzler, 1996-2007
DyC	Derecho y Conocimiento
ERGZ	Entscheidungen des Reichsgerichtes in Zivilsachen
ERPL	European Review of Private Law
Ferrini	Scritti in onore di Contardo Ferrini. Milano, Univ. Catt. del Sacro Cuore, 1948
F.I.R.A.	Fontes Iuris Romani Antiqui. Ed.: Bruns, Karl Georg, cur.: Mommsen, Theodor / Gradenwitz, Otto. Freiburg et al., Mohr, 1893
St.Francisci	Studi in onore di Pietro de Francisci. Milano, Giuffrè, 1956
FS Benedek	IURA ANTIQUA – IURA MODERNA. Festschrift für Ferenc Benedek zum 75. Geburtstag, (Stud. Iur. Auct. Univ. Pécs Publ. № 127) Pécs, 2001.
FS Molnár	Molnár Imre Emlékkönyv. Acta Jur. et Pol. Szeged. Tom. LXV. Szeged, 2004
GOM	Groninger Opmerkingen en Mededelingen. Magazijn voor Leerstellige Rechtsvergelijking op Historische Grondslag
GRBSt	Greek, Roman and Byzantine Studies
GS	Der Gerichtssaal. Zeitschrift für Strafrecht, Strafprozeß, Gerichtliche Medizin, Gefängnißkunde und ausländische Literatur
HLR	Harvard Law Review
IÆS	Iustum Æquum Salutare
IC-ZER	Ius Commune – Zeitschrift für Europäische Rechtsgeschichte
IJ	The Irish Jurist (New Series)
Index	INDEX – International Survey of Roman Law
Inscr. Milet.	Inschriften von Milet. VI,3 № 1020–1580. Berlin, de Gruyter, 2006
IVRA	IVRA, Rivista Internazionale di Diritto Romano e Antico
JESz	Jogelméleti Szemle (ELTE ÁJK – internetes folyóirat)
JJ ^[1]	1857-1892: Jahrbücher für die Dogmatik des heut. röm. und deutschen Privatrechts
JJ ^[2]	1893-1919: Jherings Jahrbücher für die Dogmatik des bürgerlichen Rechts
JJP	The Journal of Juristic Papyrology

- JK : Jogtudományi Közlöny
JKR : Jogtudományi Közlöny – régi sorozat (1866-1934)
JSz : Jogtörténeti Szemle
JT : Jogtörténeti Tanulmányok
JW : Juristische Wochenschrift
JZ : Juristenzeitung
KIP : Der kleine Pauly. Lexikon der Antike. Hrsg. Ziegler, K. et al. DTV, München, 1964-. 5 Bde.
KrVGR : Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft
Labeo : LABEO. Rassegna di diritto romano
LBL : Société d'Édition Les Belles Lettres, Paris
LLW : Louisiana Law Review
Loeb : Loeb Classical Library
MJ : Magyar Jog
MJSz : Miskolci Jogi Szemle
Mozaik : Mozaiktörédek a Pécsi Ítéltábla tudományos műhelyéből. Pécs, ÍTB, 2007
NARV : Neues Archiv für preuss. Recht und Verfahren, sowie für deutsches Privatrecht
NDL : Notre Dame Lawyer, Indiana, USA
NJW : Neue Juristische Wochenschrift
NNDI : Novissimo Digesto Italiano. Azara, Antonio / Eula, Ernesto. Torino, Unione, 1957
OIR : Orbis Iuris Romani. Journal of Ancient Law Studies
Paoli : Studi in onore di Ugo Enrico Paoli. Firenze, Le Monnier, 1956
P.Cair.Zen. : Cairo Zenon Papyri
P.Corn. : Greek Papyri in the Library of Cornell University
P.Fay. : Fayūm Papyri of the Cairo Museum
P.Lond. : London, British Library Papyri
PhDT : PhD Tanulmányok. PTE-ÁJK Doktori Iskolája, Pécs
RDR : Rivista di Diritto Romano
RE : Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft. Pauly, August / Wissowa, Georg/Kroll, Wilhelm. Stuttgart, Metzler/Druckenmüller, 1890-1978
REHJ : Revista de Estudios Histórico-Jurídicos
RIDA : Revue Internationale des Droits de l'Antiquité
RHDFE : Revue d'Histoire de Droit Français et Étranger
SABR : Sächsisches Archiv für bürgerliches Recht und Prozeß
SAMLJ : South African Mercantile Law Journal
SDHI : Studia et Documenta Historiæ Iuris
Sodalitas : Sodalitas. Scritti in onore di A. Guarino. Napoli, 1984
St.Zulueta : Studies in the Roman Law of Sale. Dedicated to the memory of Francis De Zulueta. Oxford, Clarendon, 1959
St.Besta : Studi di storia e diritto in onore di Enrico Besta per il XL anno del suo insegnamento. Milan, Giuffrè, 1939
St.Volterra : Studi in onore do Eduardo Volterra. Vol. III. Milano, Giuffrè, 1971
Symposion : SYMPOSION. Akten der Gesellschaft f. Griechische und Hellenistische Rechtsgeschichte
s.v. : sub verbo [=szócikk alatt]
SZ : Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte Romanistische Abteilung
Themis : Themis. Az ELTE Elektronikus Folyóirata
Tijdschrift : Revue d'Histoire du Droit = Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis = The Legal History Review
TLR : Tulane Law Review
TSAR : Tydskrif vir die Suid-Afrikaanse Reg (Journal of the South-African Law)
UP : University Press
V.I.R. : Vocabularium Iurisprudentiæ Romanæ. (Gradenwitz, O.) Berolini, Reimer, 1903-
ZEuP : Zeitschrift für Europäisches Privatrecht
ZfRG : Zeitschrift für Rechtsgeschichte
ZRG GA : Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte – Germanistische Abteilung
ZVglRWiss : Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft
* : Ezzel jelölt művek nem voltak hozzáférhetőek.
° : Ezzel jelölt művek szerzője ismeretlen.
rec. : Ezzel jelölt művek recenziók.

II. A nem jogi források

A. INSCRIPTIONES ÉS POPYRI

<i>Inscriptiones</i>	<i>Papyri</i>
CIL	BGU IV № 1142 (Kr.e. 25-4)
VI/I,2043	BGU IV № 1143 (Kr.e. 18)
X,6645	BGU IV № 1055 (Kr.e. 13)
XIV,475	BGU IV № 1126 (Kr.e. 9)
XIV,2158	P. Cair. Zen. № II 59182 (Kr.e. 255)
XIV,2804	P. Corn. № 2 (Kr.e. 248)
X,3775	P. Fay. № 91 (Kr.u. 99.)
Inscr. Milet	P. Lond. № III 1166 p.104 (Kr.u. 42)
VI,3,1262	

B. AUCTORES GRÆCI

Aiszkülosz	Menandrosz
Oresztész	Düszkolosz 271-283.
Agam. 100-103	
Prometh. 247-253	Nonnosz
Aiszóposz	Dionüsziaika 7
Myth. № 13	Pindarosz
№ 18	Isthm. II,14
№ 21	V,32
№ 128	VII,20
№ 526	VIII,16
Arisztotelész	Pyth. II,5,4
E.Eudem. I,3	III,5,18
II,8	Platón
E.Nikom. III,7	Politeia I,5,331a
IX,2,5	Theages 123B
Rhetorica I,15,17-18	Plutarkhosz
Babrius	Bioi paralleloi
Myth. № 58	Alex. XV
Démoszthenész	Anton. XXIX
Onétor I	Coriol. XXXII
Diogenész Laertiosz	Pericl. XV
Bioi kai gnómai I,28-33	Sol. IV / VII
I,87	de commod. inimicitarum 18,7
V,18	Szophoklész
Dionüsziosz Halikarnasszosz	Antigoné 615-620
Rómaiak IX,24,4	Ed. tyr. 151
Heródianosz	Theognis Megaræus
Hiszt. Rómaia 5,6,10	Fragm. 1,1135
Hésziodosz	Theokritosz
Munkák és napok 93-99	Eidüllia IV,41-43
Op. 371	Thuküdidész
Homérosz	Peloponn. II,41,4
Íliász II,648-649	V,103
Odüsszeia XIX,171-175	Xenophón
	Kürosz I,6

C. AUCTORES LATINI

Apuleius	
Metamorph. I,24-25	
Cicero	
Brut. 329	<i>Inst. Orat.</i>
De fin. 2,76	I,7,24
De off. 3,14,59-60	I,8,2
De orat. 2,51,206	I,8,5-8
Lael. 59	I,8,11
Par. Stoic. 5,39	I,9,1-2
Phil. 3,14	I,10,11
4,9	I,10,15
5,49	I,10,18
10,12	I,11,5
14,4	I,11,17
Pro Balb. 49	VI,2,30
Pro Cael. 53	X,1,95
Pro Clu. 24	Seneca Maior
Pro Font. 38	Controv. 5,1,1
Pro Marc. 3	Seneca Minor
Pro Mil. 43	Apocolocynt. 14-15
Pro Mur. 53	Epist. morales VIII,3
Pro Sest. 70	X,2
Tusc. 1,17,39	XIII,13
4,37,80	LXXIV,7-8
Horatius	CXX,17
Carmina	St. Augustinus
Martialis	Enchiridion 8 és 114
de spectaculis VIII,78,9-10	Tacitus
Ovidius	Annales II,49
Heroides 2,9-10	III,18
Petronius	XIV,15
Satyr. III	Terentius Afer
Plautus	Adelphœ II,1-3
Rudens 232-233	Eunuchus <i>Prolog.</i> 41
Quintilianus	Titus Livius
Declamat.	A.V.C. 2,51
XII,17	10,17
Inst. orat.	21,62
<i>Procem.</i> 13	24,47
I,1,15	Valerius Maximus
I,1,23	Fact. et dict. 4.1.ext.7
I,4,4	Varro
I,4,18	De lingua lat. VI,7,59
I,5,20	Vergilius
I,5,63	Georgica I,219-226

III. A jogi források

A. Jogszabály- és egyéb jogforrásmutató

1. Hatályos

a. Magyar

Törvények és -tervezetek:

Ptk. [1959. évi IV. tv.]

127. §

130. §

159. § (2) bek.

165. § (1) bek.

200. § (2) bek.

201. § (1)-(2) bek.

205/A. § (1)-(2) bek.

205/B. § (1)-(2) bek.

207. § (5) bek.

209. § (1) bek.

209. § (3) bek.

209/A. § (1)-(3) bek.

267. § (1) bek.

314. § (2)-(3) bek.

330. § (1) bek. a)-b) pont

330. § (2) bek.

409. § (2) bek.

418/A. § (2) bek.

421. § (2) bek.

422. § (2) bek.

468. § (1)-(2) bek.

660. § (1) bek.

Új Ptk. (2009. évi CXX. törvény)

5:76. § (3) bek.

SzJ (Id. bibliogr. „Szakértői Javaslat...”)

5:77. § II. mondat

5:177. § (3) bek.

Csódtv.

52. § (5)

Pp.

4. § (1) bek.

(Tv.-ek stb. folyt.)

A szerencsejáték szervezéséről

szóló 1991. évi XXXIV. tv.

1. § (1)

2010. évi LXXIII. törvény

1. §

Törvényerejű rendeletek:

1960. évi 11. tvr.

a Ptk. hatálybalépéséről és végrehajtásáról (Ptké.)

22. §

CISG [-1987. évi 20. tvr.]

3. cikk (1)-(2) bek.

4. cikk a) pont

30. cikk

35. cikk (3) bek.

53. cikk

Kormányrendeletek:

18/1999. (II. 5.) Korm. rend.

a fogyasztóval kötött szerződésben

tisztességtelennek minősülő feltételekről

1. § (1) bek. c) pont

225/2000. (XII. 19.) Korm. rendelet

a felszámolás számviteli feladatairól

8. § (3) b)

Alkotmánybírósági határozatok:

32/1991. (VI. 6.) AB határozat

73/1992. (XII. 28.) AB határozat

35/1994. (VI. 24.) AB határozat

605/B/2005. AB határozat

b. Egyéb kontinentális

ba. Német

ENTWURF I von BGB

§§ 105-106

§ 344

§ 459

§§ 660-661

§§ 664-665

ADHGB

§§ 271-272

§§ 337-359

HGB

§§ 373-382

BGB

§ 313 [KRE!]

§ 444

BGB *(folyt.)*

§ 453

§ 476 [KRE!]

§ 651

§§ 762-764

§ 930

§§ 961-964

§ 1059

§ 1059a

§ 1061

§ 2373

§ 2376 Abs. (1)-(2)

§ 2380

§§ 2382-2383

[KRE!] = A 2002. évi kötelmi reform előtti szöveg.

bb. Osztrák

ABGB
§§ 934-935
§§ 1053-1089
§ 1065
§§ 1267-1269

ABGB (*folyt.*)
§§ 1276-1283
§ 1386
KSchG (Konsumentenschutzgesetz)
§ 33 Abs. 6.

bc. Svájci

OR
Art. 20
Art. 119
Art. 171
Art. 119. §§ 1-3

OR (*folyt.*)
Art. 513
Art. 514
Art. 515

bd. Francia

CODE CIVIL
Art. 891 (889)
Art. 1104
Art. 1130
Art. 1583
Art. 1586
Artt. 1601-1-2
Artt. 1693-1696
Art. 1914
Artt. 1964-1967
Art. 1979
CODE DE COMMERCE
Art. A823-37
Art. Annexe 8-1
Art. Annexe 8-9
Art. L123-20
Art. L143-14
Art. L146-1
Art. L225-100
Art. L225-100-2
Art. L225-235
Art. L225-37
Art. L225-68
Art. L226-10-1
Art. L239-1
Art. L611-2
Art. L622-6
Art. L623-2
Art. L823-16
Art. R233-14
Art. R464-17
CODE DE LA SÉCURITÉ SOCIALE
Art. A931-10-14
Art. R931-10-17
Art. R931-10-49

CODE RURAL ET DE LA PÊCHE MARITIME
Art. L361-1
Art. L361-8
Art. L632-1
CODE GÉNÉRAL DES IMPÔTS
Art. 72 D bis
Art. 75 A
Art. 200 quater C
Art. 995
CODE DU SPORT
Artt. A231-3-4
Art. D211-53
Artt. D221-19-22
Art. L131-15
Artt. L221-11-2
Art. L232-15
Artt. R221-11-15
Art. R221-26
Art. R221-36
Art. R221-38
CODE DU TRAVAIL
Art. R4641-13
CODE DE LA CONSOMMATION
Art. L121-36
Art. R121-11
CODE DES ASSURANCES
Art. L171-3
LOI N°2006-728 DU 23 JUIN 2006
Art. 3
Art. 8
Art. 29
LOI N°2009-526 DU 12 MAI 2009
Art. 10
LOI N°67-3 DU 3 JANVIER 1967
Art. 1

be. Olasz

CODICE CIVILE	(<i>folyt.</i>)
Art. 1348	Art. 1472
Art. 1448	Art. 1542
Art. 1469	Art. 1905 § 2

c. Angolszász jogterület és egyéb

ca. Angol joganyagok (case law és statutory law)

SALE OF GOODS ACT 1979	SALE OF GOODS ACT 1979 (<i>folyt.</i>)
Section 2 sub-sections 1,3,4	Section 28
Section 5 sub-sections 1,2,3	Section 30 sub-sections 1,2
Section 18 Rule 5 §§ 1,2,3	Section 31 sub-section 1
Section 20A	Section 61 sub-section 1
Section 20B	Section 62 sub-section 2

cb. USA szövetségi törvények (uniform state laws), ill. tagállami jogszabályok

cba. United States of America

UNIFORM SALES ACT	UNIFORM FRAUDULENT TRANSFER ACT 1984
Section 76. sub-section 1	Sections & Comments 1, 4.
Section 1. sub-sections 1,2,3	Sections & Comments 1, 6.
Section 5. sub-sections 1,2,3	Section 1 § 12

cbb. State of Louisiana

DIGEST OF CIVIL LAWS NOW IN FORCE IN THE TERRITORY OF ORLÉANS 1808 Book III Title 6 Chapter 2 § 19	ACT 1924 № 116 § 1
CIVIL CODE OF THE STATE OF LOUISIANA 1825 Art. 2426	ACT 1976 № 103 § 1
CIVIL CODE OF THE STATE OF LOUISIANA 1870 Art. 490 Art. 621 Art. 1912 Artt. 2450-2452 Art. 2503 Art. 2513 Artt. 2982-2984	ACT 1979 № 180 § 1 ACT 1984 № 331 § 1 ACT 1993 № 841 § 1

cc. Egyéb

MEXICO CÓDIGO CIVIL FEDERAL Art. 2792
--

d. Európai jog

A Bizottság egyes nemzetközi számviteli standardok elfogadásáról szóló 2008. november 3-i *1126/2008/EK rendele*
IFRS 4 Nk. Pénzügyi Besz. Standard B. függ.
B2. pont
B19. pont

Az Európai Parlament és a Tanács 1997. május 20-i, a távollevők között kötött szerződések esetén a fogyasztók védelméről szóló *1997/7/EK irányelve*
6. cikk (1) bek.
6. cikk (3) bek. 6. pont

Az Európai Parlament és a Tanács 1999. május 25-i, a fogyasztási cikkek adásvételének és a kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól szóló *1999/44/EK irányelve*
Preambulum (7) bek.
Preambulum (22) bek.
1. cikk (2) bekezdés b) pont
1. cikk (4) bek.
7. cikk (1) bek.

Az Európai Parlament és a Tanács 2005. május 11-i, a belső piacon az üzleti vállalkozások fogyasztókkal szemben folytatott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatairól szóló *2005/29/EK irányelve*
6. cikk (1) bek. g) pont

A fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló *93/13/EGK irányelv*
3. cikk (2) bek.

D C F R
Annex I 'goods'
II. - 5:201 (3) f) pont
II. - 9:404
II. - 9:405
II. - 9:406
III. - 5:106 (1)-(2).
IV.A. - 1:101
IV.A. - 1:102
IV.A. - 1:201(a)
IV.A. - 1:202

*2. „Régí”
(fontes iurum antiquorum)*

a. Római

aa. Prejuszteniánuszi

Inst. Gai II,12	Inst. Gai III,141	Pauli Sent. 1.6a.2
Inst. Gai II,14	Inst. Gai III,145	C. Th. 4,8,5[5]
Inst. Gai II,30	Inst. Gai III,146	C. Th. 4,9,5
Inst. Gai III,139	Inst. Gai III,149	C. Th. 4,10,1
Inst. Gai III,140	Inst. Gai IV,117	

ab. Jusztiniánuszi

1. Institutiones

I. 2,1,46	I. 2,4,3	I. 3,23,2
I. 2,2 pr.	I. 2,5,1	I. 3,23,3
I. 2,2,2	I. 3,15,4	I. 3,24 pr.
I. 2,2,3		

2. Digesta

D. 1,3,3	D. 18,4,23,1	D. 40,7,9,3
D. 1,3,6	D. 18,6,4,1	D. 41,1,9,7
D. 1,5,26	D. 18,6,8,2	D. 41,7,5,1
D. 4,3,1,1	D. 19,1,9	D. 42,8,1,1
D. 4,4,16,4	D. 19,1,11,18	D. 42,8,1,2
D. 7,8,10 pr.	D. 19,1,12	D. 42,8,2
D. 9,2,29,3	D. 19,2,22,3	D. 42,8,3 pr.
D. 11,5,2,1	D. 19,2,23	D. 42,8,3,1
D. 11,5,3	D. 19,2,25	D. 42,8,4
D. 11,8.2	D. 19,2,46	D. 42,8,5
D. 18,1,8 pr.	D. 19,5,13,1	D. 42,8,6 pr.
D. 18,1,8,1	D. 19,5,18	D. 42,8,6,2
D. 18,1,15 pr.	D. 21,2,74,3	D. 42,8,6,4
D. 18,1,20	D. 22,1,30	D. 42,8,6,5
D. 18,1,34,1	D. 22,2,5 pr.	D. 42,8,6,8
D. 18,1,34,2	D. 22,2,5,1	D. 42,8,6,11
D. 18,1,34,3	D. 22,2,7	D. 42,8,7
D. 18,1,35,6	D. 24,3,7,3	D. 42,8,8
D. 18,1,62,2	D. 25,4,1,14	D. 42,8,15-23
D. 18,4,1	D. 29,2,27	D. 44,5,2,1
D. 18,4,2 pr.	D. 34,3,27	D. 45,1,83,5
D. 18,4,2,1	D. 35,2,73,1	D. 45,1,61
D. 18,4,4	D. 36,1,23,1	D. 47,2,52,29
D. 18,4,5	D. 37,4,1,5	D. 48,15,1
D. 18,4,6	D. 37,9,1 pr.	D. 48,15,2 pr.
D. 18,4,7	D. 38,2,4,2	D. 48,15,2,1
D. 18,4,9	D. 38,4,13,2	D. 48,15,2,2
D. 18,4,9	D. 38,7,5,1	D. 48,15,2,3
D. 18,4,10	D. 38,8,1,8	D. 48,18,8,1
D. 18,4,11	D. 38,16,2 pr.	D. 48,18,14
D. 18,4,12	D. 38,16,7	D. 49,15,12 pr.
D. 18,4,13	D. 38,17,2,7	D. 50,4,1,4
D. 18,4,17	D. 39,5,29,2	D. 50,16,54
D. 18,4,21	D. 40,7,2 pr.	D. 50,16,231
D. 18,4,23 pr.	D. 40,7,9 pr.	D. 50,17,185

3. Codex

C. 2,3,30,3	∴ C. 4,44,10	∴ C. 8,37,14,2
C. 4,32,11	∴ C. 6,59,8	∴ C. 8,38,4
C. 4,32,23	∴ C. 7,25,1	∴ C. 8,50,4
C. 4,39,8	∴ C. 7,29,3	∴ C. 8,53,3
C. 4,44,2	∴ C. 8,16,5	∴ C. 9,20,6

4. Novellae leges

Nov. CV,II,3

ac. Posztjuszteniánuszi, bizánci

B. 2,2,51	[=D. 50,16,54]	∴ B. 19,6,2	[=D. 18,6,8,(2)]
B. 19,1,7*	[=D. 18,1,8 pr.-1*]	∴ B. 19,8,11	[=D.19,1,11,18*]
B. 19,4,1	[=D. 18,4,1]	∴ B. 19,8,12*	[=D. 19,1,12*]
B. 19,4,2	[=D. 18,4,2 pr.-1]	∴ B. 19,11,70*	[=D. 21,2,74**]
B. 19,4,4	[=D. 18,4,4]	∴ B. 19,11,73**	[=D. 21,2,74,3*]
B. 19,4,7*	[=D. 18,4,7*]	∴ B. 25,5,24	[=C. 8,16,5]
B. 19,4,8*	[=D. 18,4,8*]	∴ B. 41,1,72	[=D. 35,2,73**,(1*)]
B. 19,4,9-11*	[=D. id. 10-11*]	∴ B. 47,1,37	[=C. 8,53,3]
B. 19,4,12*	[=D. 18,4,13*]	∴ Hexabiblos	3,3*
B. 19,4,16*	[=D. 18,4,17*]		

* A Heimbach-redakció szerint

** A Scheltema/van der Wal-redakció szerint

b. Kodifikált kontinentális

ba. Magyar

Ptk.-Tervezet Bizottsági Szövege (1913)

1147. §

Ptk.-Tervezet (1914)

991. § (2) bek.

992. §

1132. §

1783. § (1) bek.

1968-1980. §

Mt. (1928)

974. §

976. §

978-980. §

1383. § (1) bek.

1438-1446. §

Kt. (1875. évi XXXVII. tcz.)

280. §

bb. Német területek

ALR	I,11	§ 31	∴ CMBC	IV,3	§ 3
		§§ 527-545		IV,4	§ 7
		§§ 546-652	∴ LR Württ.	II,9	
CMBC	II,3	§ 8 (5)	∴ SBGB	§ 1083	
	III,7	§ 24		§§ 1480-1481	
	IV,1	§ 4 (pr.)-(7)		§§ 2372-2381	
		§ 15 (1)	∴ LÜBECKI STATUTUM		

c. Angolszász jogterület és egyéb

ca. Angol jogszabályok

SALE OF GOODS BILL 1888
SALE OF GOODS ACT 1893
Section 1 sub-section 3

cb. USA-szövetségi törvények (uniform state laws)

UNIFORM FRAUDULENT CONVEYANCE ACT [U.F.C.A. 1918]
242.01(1)

cc. Egyéb

LEY DE LAS SIETE PARTIDAS
5,5,11

B. A (felső)bíróági gyakorlat anyagai

1. Hatályos jogon alapuló döntvények

a. A magyar felsőbíróságok gyakorlata

aa. A jogegység érdekében hozott határozatok, vélemények [=PJE, PK(v), GK(v), EBH stb.]

GK 14. sz.	EBH2000.274	(LB Kfv.I.27.103/1997)
PK 267. sz.	EBH2001.447	(LB Gf.VII.30.168/2000)
1/2004. (XII. 2.) PK vélemény	EBH2003.936	(LB Pf.VI.25.404/2001)
Baranya M. B. 3/2000. (V. 4.) GK véleménye	EBH2004.1039	(LB Gfv.X.30.131/2003)
	EBH2005.1204	(LB Pfv.III.21.686/2004)

ab. Publikált eseti határozatok (BH, ÍH, BDT, KGD)

PJD.II.53	(LB Pf.I.20.542/1965)	BH2004.501	(LB Pfv.VI.20.364/2002)
BH1992.115	(LB Cg.törv.II.31.473/1990)	BH2005.141	(LB Pfv.II.22.543/2001)
BH1994.202	(LB Cgf.II.32.228/1992)	BH2008.242	(LB Pfv.II.20.240/2007)
BH1995.298	(LB Gfv.X.31.492/1994)	BH2009.13	(LB Pfv.II.20.300/2008)
BH1995.645	(LB Pfv.V.22.277/1994)	KGD1995.76	(Közt. Megbíz. Hiv. Győr, 2171/1994)
BH1996.153.I	(LB Pfv. V. 22.422/1994)	KGD1996.338	(LB Pf.VI.21.295/1993)
BH1998.189	(LB Gf.I.32.981/1996)	KGD1996.339	(LB Gfv.X.31.492/1994)
BH1998.238	(LB Gf.II.31.078/1997)	KGD2010.135	(LB Kfv.VI.35.366/2008)
BH1998.273	(LB Pfv.VI.20.393/1997)	VEF2007.16	(FÍTB 2.Kf.27.843/2006/6)
BH1999.77	(LB Gf.I.32.886/1997)	VEF2007.18	(FÍTB 2.Kf.27.794/2006/4)
BH2000.215	(LB Gfv.I.33.432/1998)	VEF2007.64	(FÍTB 2.Kf.27.097/2009/5)
BH2001.22	(LB Pfv.V.23.473/1997)	BDT2000.275	(Csongrád M. B. 1.Gf.40.015/1999/3)
BH2001.387	(LB Gf.I.30.153/2000)	BDT2002.576	(Fejér M. B. Gf.40.037/2001/11)
BH2002.13	(LB Pfv.III.20.900/1999)	BDT2005.1107	(SzÍTB Gf.I.30.074/2004/3)
BH2002.82	(LB Kfv.VI.27.188/1999)	BDT2008.1815	(PÍTB Pf.II.20.416/2007/4)
BH2002.156	(LB Fpk.VI.32.291/1999)	BDT2008.1905	(SzÍTB Gf.I.30.150/2007)
BH2002.265	(LB Pfv.III.20.953/1999)	BDT2010.2256	(SzÍTB Gf.I.30.405/2008)
BH2002.480	(LB Pfv.IV.21.927/2000)	16-H-PJ-2007-49.	(Sz-Sz-B. M. B. 3.Pf.20.586/2007/5)
BH2003.276	(LB Pfv.IX.22.797/2000)	2-H-KJ-2007-52.	(Baranya M. B. [üz. ?])
BH2004.161	(LB Kfv.I.35.342/2002)	17/3-H-PJ-2008-1.	(Dombóvári Városi B. [üz. ?])

ac. Gyűjteményeken kívüli, nem publikált eseti határozatok (forrása: belső hozzáférésű)

<i>Legfelsőbb Bíróság</i>	<i>Ítéltáblák</i>
LB Fpk.VI.32.924/2001. sz. v.	DÍTB Pf.II.20.023/2009/5. sz. ít.
LB Gf.IV.30.844/1998/3. sz. v.	
LB Gf.V.32.686/1993/6. sz. részít.	FÍTB 11.Fpkf.44.193/2008. sz. v.
LB P.törv.III.21.393/1991/2. sz. hat.	FÍTB 14.Gf.40.255/2008/4. sz. v.
LB P.törv.V.20.998/1973.	FÍTB 14.Gf.40.275/2008/7. sz. rész-közb. ít.
LB Pf.II.20.066/1992/13. sz. ít.	FÍTB 15.Fpkf.40.135/2003. sz. v.
LB Pf.III.21.052/1992/6. sz. v.	FÍTB 11.Fpkf.45.416/2004. sz. v.
LB Pfv.I.20.093/2009/4.sz. ít.	FÍTB 12.Fpkf.43.478/2005. sz. v.
LB Pfv.II.20.703/1998/9. sz. ít.	
LB Pfv.II.21.315/1996/6. sz. végz.	GyÍTB Gf.IV.20.089/2007/5. sz. ít.
LB Pfv.II.21.458/1995/6. sz. ít.	
LB Pfv.II.21.750/2006/7. sz. részít.	PÍTB Fpkf.IV.30.102/2007. sz. v.
LB Pfv.III.20.546/1994/4. sz. ít.	
LB Pfv.III.21.951/1996/4. sz. ít.	SzÍTB Fpkf.I.30.056/2003. sz. v.
LB Pfv.IV.21.976/1996/3. sz. ít.	
LB Pfv.V.20.234/1994/3. sz. ít.	
LB Pfv.V.21.989/1995/6. sz. ít.	
LB Pfv.V.22.993/1996/7. sz. ít.	
LB Pfv.V.23.357/1996/4. sz. ít.	
LB Pfv.VIII.23.590/1996/3. sz. ít.	

b. A német Bundesgerichtshof (BGH) és egyéb felsőbíróságok (OLG) határozatai

BGH-Urteil	In: BB 1953, 693
BGH-Urteil	In: BB 1954, 116
BGH-Urteil	In: BB 1957, 238
BGH Urteil vom 22.02.1956 (IV ZR 164/55)	In: BGHZ 20, 88
BGH Urteil vom 10.04.1961 (VIII ZR 68/60)	In: BGHZ 35, 85
BGH Urteil vom 11.11.1983 (V ZR 211/82)	In: BGHZ 89, 41
BGH Urteil vom 26.11.1999 (V ZR 251/98)	In: NJW 53/13 (2000) 951-952.
BGH Urteil vom 16.07.2004 (V ZR 222/03)	In: NJW 57/46 (2004) 3330-3332.
BGH Beschluß vom 1.12.1988	In: BGHZ 106, 108.

OLG Köln Berufungsurteil vom 16.09.1991. Aktenzeichen: 2 U 51/91
LG Traunstein Urteil vom 26.9.1962. (4 T 269/62) In: NJW 15/48 (1962) 2207.

c. Az osztrák Oberster Gerichtshof és Verwaltungsgerichtshof határozatai

OGH 11.10.1927 3 Ob 915/27. Veröff.: SZ 9/198	OGH 30.01.1976 7 Ob 509/76. Veröff.: NZ 1977,124;
OGH 19.09.1928 3 Ob 702/28. Veröff.: SZ 10/178	OGH 10.11.1977 6 Ob 742/77
OGH 30.10.1931 1 Ob 990/31. Veröff.: SZ 13/230;	OGH 02.03.1978 6 Ob 530/78
OGH 20.12.1950 2 Ob 827/50	OGH 24.10.1978 4 Ob 569/78
OGH 17.09.1953 3 Ob 503/53	OGH 02.03.1978 6 Ob 530/78
OGH 23.10.1957 3 Ob 415/57. Veröff.: EvBl 1958/3 S 18	OGH 24.06.1993 8 Ob 562/93
OGH 07.10.1959 5 Ob 73/59	OGH 04.07.1995 5 Ob 521/95
OGH 28.10.1959 6 Ob 93/59	OGH 26.11.1996 1 Ob 639/95. Veröff.: SZ 69/261
OGH 14.12.1960 6 Ob 373/60	OGH 26.11.1996 1Ob 81/98p
OGH 06.07.1965 8 Ob 139/65	OGH 26.11.1996 6 Ob 237/04b
OGH 01.09.1965 5 Ob 49/65	OGH 26.11.1996 6 Ob 28/06w
OGH 17.03.1965 7 Ob 63/65. Veröff.: MietSlg 17235	OGH 15.12.1997 1 Ob 2342/96k
OGH 20.12.1966 8 Ob 314/66. Veröff.: RZ 1968,53	OGH 20.12.2000 7 Ob 142/00h
OGH 23.02.1966 6 Ob 59/66.	OGH 20.12.2000 7 Ob 142/00h
OGH 30.03.1967 1 Ob 15/67	OGH 10.07.2001 4 Ob 147/01y. Veröff.: SZ 74/123
OGH 05.07.1972 1 Ob 154/72	OGH 30.09.2002 1 Ob 157/02y
OGH 23.01.1973 8 Ob 262/72	OGH 19.12.2006 1 Ob 240/06k. Veröff.: SZ 2006/187
OGH 11.02.1975 3 Ob 82/74	OGH 16.02.2006 6 Ob 16/05f
OGH 21.09.1976 1 Ob 708/76. Veröff.: GesRZ 1977,23	OGH 07.08.2007 4 Ob 135/07t

TE VwGH 1997/01/29 97/16/0002

d. Az angol zász (UK, USA és Tagállamai) case law és egyéb külföldi felsőbíróságok határozatai

USA :	<i>Boynton</i>	<i>v</i>	<i>Hubbard</i>	7. Mass. 112
	<i>Carter</i>	<i>v</i>	<i>James</i>	9 Johns 143
	<i>Cazeton</i>	<i>v</i>	<i>Leighton</i>	Meriv. 667
	<i>Commercial Bank</i>	<i>v</i>	<i>Colt</i>	15 Barbour, (S.C.) 506
	<i>Earl of Portmore</i>	<i>v</i>	<i>Taylor</i>	4 Simons, 182
	<i>Field</i>	<i>v</i>	<i>Mayor, &c. of New York</i>	2 Selden, (N.Y.) 179
	<i>Fitch</i>	<i>v</i>	<i>Fitch</i>	8 Pick. 480
	<i>Gale</i>	<i>v</i>	<i>Burnell</i>	7 Adol. & Ell. (N.S.) 850
	<i>Gibson</i>	<i>v</i>	<i>Jeyes</i>	6 Ves. 266
	<i>Grantham</i>	<i>v</i>	<i>Hawley</i>	Hob. 132; Harg.L.L.1,n.363
	<i>Hibblewhite</i>	<i>v</i>	<i>McMorine</i>	5 Mees. & W. 462
	<i>Lunn</i>	<i>v</i>	<i>Thornton</i>	1 Mann. Grang. & S. 379
	<i>Mitchell</i>	<i>v</i>	<i>Winslow</i>	2 Kent Comm. 468, n.
	<i>Mogg</i>	<i>v</i>	<i>Baker</i>	2 Story C. C. 630, 639
	<i>Moody</i>	<i>v</i>	<i>Wright</i>	3 Mees. & W. 195
	<i>Mortimer</i>	<i>v</i>	<i>M'Callan</i>	13 Metcalf, 31
				6. Mees. & W. 58
				S.C. Mees. & W. 20.
	<i>Robinson</i>	<i>v</i>	<i>McDonnell</i>	5 Maule & Selw. 228
				Com. Dig. tit. Grant. B.
	<i>Trull</i>	<i>v</i>	<i>Eastman</i>	3 Metcalf, 121

Louisiana:	<i>Fite</i>	<i>v</i>	<i>Miller</i>	192 La. 229 (1939)
				187 So. 650 (1939)
	<i>Gailey</i>	<i>v</i>	<i>McFarlain</i>	194 La. 150 (1940)
				193 So. 570 (1940)
	<i>Glassell</i>	<i>v</i>	<i>Richardson Oil Co.</i>	150 La. 999 (1922)
				91 So. 431 (1922)
	<i>Jackson</i>	<i>v</i>	<i>United Gas ...</i>	196 La. 1 (1940)
				198 So. 633 (1940)
	<i>Laville</i>	<i>v</i>	<i>Rightor</i>	17 La. 303 (1841)
	<i>Losecco</i>	<i>v</i>	<i>Gregory</i>	108 La. 648 (1901)
				32 So. 985 (1901)
	<i>Nabors Oil&Gas Co.</i>	<i>v</i>	<i>Louisiana Oil Refining Co.</i>	151 La. 362, 398 (1922)
				91 So. 765, 778 (1922)
	<i>Raines</i>	<i>v</i>	<i>Dunson</i>	145 La. 525, 542 (1919)
				82 So. 960, 966 (1919)
	<i>Slidell</i>	<i>v</i>	<i>McCoy's Executors</i>	15 La. 340 (1840)
	<i>Smith</i>	<i>v</i>	<i>Tullos</i>	195 La. 400 (1941)
				196 So. 912 (1940)
	<i>Steward Bros.</i>	<i>v</i>	<i>Beeson</i>	177 La. 543 (1933)
				148 So. 703 (1933)
	<i>St. Landry...</i>	<i>v</i>	<i>Neal</i>	166 La. 799 (1928)
				118 So. 24 (1928)
	<i>St. Martin Land Co.</i>	<i>v</i>	<i>Pinckney</i>	212 La. 605 (1947)
				33 So. 2d 169 (1947)
	<i>White</i>	<i>v</i>	<i>Hodges</i>	201 La. 1 (1942)
				9 So. 2d 433 (1942)
	<i>Wolf</i>	<i>v</i>	<i>Carter</i>	131 La. 667 (1912)
				60 So. 52 (1912)
U K:	<i>Alexander</i>	<i>v</i>	<i>Duke of Wellington</i>	2 Russ. & M. 56 (1831)
	<i>Bagueley</i>	<i>v</i>	<i>Hawley</i>	L. R. 2 C. P. 625 (1867)
	<i>Buddle</i>	<i>v</i>	<i>Green</i>	27 L.J. Ex. 24
	<i>Cook</i>	<i>v</i>	<i>Field</i>	15 Q.B. 460
	<i>Hanks</i>	<i>v</i>	<i>Palling</i>	6 E.&B. 659
				25 L.J.Q.B. 375
	<i>Hitchcock</i>	<i>v</i>	<i>Giddings</i>	4 Price 135
	<i>Ragg</i>	<i>v</i>	<i>Brown</i>	Mor. 9492
Olasz:	<i>Corte di Cassazione Sezioni Civili</i> 15.6.1988. № 4094			

2. Régi döntvények

a. A Magyar Királyi Curia (1881-ig mint Legfőbb Ítélszék) határozatai

1874/3747. sz. ít.	in: JKR Melléklet 1874/25. szám, 146/1. sz. jogeset, 98-99.
1883/460. sz. ít.	in: JKR Melléklet 1884/4. szám, 51. sz. jogeset, 26-28.
1883/2605. sz. ít.	in: JKR Melléklet 1883/23. szám, 303. sz. jogeset, 197.
1884/1112. sz. ít.	in: JKR Melléklet 1884/16. szám, 230. sz. jogeset, 124-125.
1884/1699. sz. ít.	in: JKR Melléklet 1884/27. szám, 391. sz. jogeset, 211-212.
1885/722/84. sz. ít.	in: JKR Melléklet 1885/18. szám, 209. sz. jogeset, 127.
1885/8561. sz. ít.	in: JKR Melléklet 1885/29. szám, 371. sz. jogeset, 216.
1887/4. sz. ít.	in: JKR Melléklet 1887/21. szám, 390. sz. jogeset, 156-157.
1889/5215. sz. ít.	in: JKR Melléklet 1889/35. szám, 541. sz. jogeset, 266-267.
1890/247. sz. ít.	in: JKR Melléklet 1890/41. szám, 429. sz. jogeset, 308.
1890/1026. sz. ít.	in: JKR Melléklet 1890/15. szám, 157. sz. jogeset, 107-108.
1890/1109. sz. ít.	in: JKR Melléklet 1890/15. szám, 87. sz. jogeset, 58-59.
1891/3924. sz. ít.	in: JKR Melléklet 1892/3. szám, 26. sz. jogeset, 17-18.
1892/230. sz. ít.	in: JKR Melléklet 1893/24. szám, 203. sz. jogeset, 179.
1892/1206. sz. ít.	in: JKR Melléklet 1893/1. szám, 4. sz. jogeset, 4-5.
1893/1563. sz. ít.	in: JKR Melléklet 1894/6. szám, 88. sz. jogeset, 36-37.
1893/1785. sz. ít.	in: JKR Melléklet 1893/50. szám, 401. sz. jogeset, 348.
1893/9405. sz. ít.	in: JKR Melléklet 1893/26. szám, 218. sz. jogeset, 197-198.
1894/1549. sz. ít.	in: JKR Melléklet 1894/11. szám, 153. sz. jogeset, 76-77.
I.G.93/1896. sz. ít.	in: NOCHTA, Faktoring szerződés, 717. és 719 ²² .
1899/228. sz. ít.	in: JKR Melléklet 1900/35. szám, 484. sz. jogeset, 225-226.
1900/137. sz. ít.	in: JKR Melléklet 1900/24. szám, 394. sz. jogeset, 169.
104. sz. Elvi Hat.	in: SZLADITS Károly: A magyar magánjog vázlata. Budapest, Grill, 1933. 187 ¹ .
105. sz. Elvi Hat.	in: SZENDE, Magyar magánjog, III/I. 1928. 615-616. (172/1898. szám)
106. sz. Elvi Hat.	in: SZENDE, III/I, 615. (479/1897. szám)

b. Az osztrák Oberste(r) Justizstelle/Gerichtshof határozatai

Oberster Gerichtshof (Sitzung: 12. Febr. 1867)

In: BEDR 19 (1875) 796-797. = Sammlung von civilrechtlichen Entscheidungen des k. k. obersten Gerichtshofes. (Hrsg. Blaser / Unger / v. Walther) Bd. 6 № 2738.

c. A német (birodalmi) felsőbb bíróságok határozatai

Königlicher Amtsgerichtshof der Preuß. Rheinprov. 11. Senat (9. Apr. 1829)

In: AZKr 13/1 (1829) 91-97.

Königl. Geheime Obertribunal in appellatorio zu 23. Juli 1841. Königl. Oberl.gericht zu Paderborn.

In: NARV 8 (1843) 434-446.

Königliches Landgericht zu Coblenz (Sitzung: 29. Dez. 1842)

In: ARG 3 (1843) 3-12.

Königlich Rheinischer Appellationsgerichtshof №? Sitzung:?

In: ARG 3 (1843) 117-119.

Reichsgericht In: ERGZ Bd. VI. № 79

Reichsgericht In: ERGZ Bd. XIV. № 21

Reichsgericht I. Civilsenat № 63/95 (16. Nov. 1892)

In: BEDR 37/5 (1893) 916-919.

Reichsgericht I. Civilsenat № 471/93 (17. März 1894)

In: BEDR 38/5 (1894) 971-973.

Reichsgericht I. Civilsenat № 310/94 (29. Dez. 1894)

In: BRAe 13 (1895) 212-224.

Reichsgericht I. Civilsenat № 63/95 (25. Mai 1895)

In: BEDR 39/5 (1895) 945-949.

OLG Frankfurt in: JW 1935, 3054

RG in: JW 1936, 1824

C. A latin nyelvű jogtudomány a XIX. századig

1. Glosszátorok

SC.IRN	4,38,2		ACCURS (<i>folyt.</i>)	
S.AZON	89,3,6			AD D. 21,2,74,3
ACCURS	AD D. 18,1,8,1		VIVIAN	AD D. 18,1,8
	AD D. 18,4,4-5			AD D. 18,4,1
	AD D. 18,4,7			AD D. 18,4,7
	AD D. 18,4,17			AD D. 18,4,10
	AD D. 19,1,11,18			AD D. 19,1,12
	AD D. 19,1,12			AD C. 8,53,3

2. Kommentátorok

BARTOL	AD	D. 18,1,8	BALDUS	CONS.	V,292
	AD	D. 19,1,11-13	SALIC	COMM.	AD D. 18,1,8
BALDUS	COMM.	AD D. 18,1,8,1	JASON	COMM.	AD D. 18,4,9-10
	CONS.	II,154		COMM.	AD C. 2,3,1-4

3. Kanonisták

AIALA	COMM.	COL. 162	MANTICA	VATICANÆ	4,18
AZORIUS	INSTIT.	COL. 503	MOLINA	DE JUST.	2,340,14
		COL. 538	REIFFENS.	IUS CANON.	3,3,17,43
BOSSIUS	PRACTICA	REM. MERC. NR. 10	SALASIVS	COMM.	COL. 168
GÓMEZ	VARIÆ	2,2,7	SCACCIA	TRACTATUS	1,1,126
GONZALEZ	COMM.	1,35,5,7	SCHMALZGR.	CLERUS	3,17,71-72
HAUNOLD	CONTROV.	4,10,1,14	TURRI	TRACTATUS	COL. 123
HEVIA	COMMERC.	1,12,3			COL. 413
LESSIVS	DE JUST.	2,22,3	ZECH	RIGOR MOD.	3,2,5,136

4. Humanisták

CUIAC	AD D. 19,1,11		FRANTZK.	COMM.	18,1,118
	AD C. 8,16,5		NOODT	OPERA	P. 308
	AD C. 8,53,3		VOET	COMM.	18,1,13
DONELL.	COMM.	13,1	ZASIVS	OPERA	1,9,2
DUAREN.	COMM.	AD D. 18,1	ZESIVS	COMM.	18,1,24

5. Ius naturæ

COCCEIVS	AD GROT.	2,12,23	WOLFF	[<i>folyt.</i>]	
GRONOV.	AD GROT.	2,12,23		JUS NAT.	5,2,378
GROTIUS	DE IURE	2,12,1-6			5,2,414
		2,12,15-19			5,2,431-434
		2,12,23			5,2,460
HEINECC.	ELEMENTA	1,359			5,2,462-463
PUFEND.	JUS NAT.	5,5,6			5,2,467-468
WOLFF	JUS NAT.	5,2,286-288			5,2,474-476
		5,2,291			5,2,486
		5,2,350			5,2,489-492
		5,2,370-371			5,2,495
		5,2,376			5,2,499

6. A német praktikusok, az usus modernus és a pandektisztika

BRUNNEM.	COMM.	696-697	STRUVE	SYNTAGMA	23,18,1,26
		735-736	STRYK	CAUTELIS	2,8,9
POTHIER	PANDECT.	489		CONT. USUS	751

IV. Felhasznált irodalom

A) A nem hozzáférhető, az ismeretlen szerzőjű művek és a recenziók

1. *BENKE József: A jusztiniánuszi actio Pauliana apoteózisa, avagy fedezetelvonás „római módra”. Kézirat. In: Bűnügyi Szemle 2010 [? megjelenés előtt].
2. *CLARK, Edward Mark: Spes in the Early Imperial Cult: „The Hope of Augustus”. In: Numen 30 (1983) 80-105.
3. *DUDERSTADT, Dino Joakim: Spiel, Wette und Differenzgeschäft (§§ 762-764 BGB) in der Rechtsprechung des Reichsgerichts und in der zeitgenössischen Literatur. Frankfurt-am-Main, Lang, 2007
4. *FÖLDI, András: Monism and dualism in the history of arra. In: Festschrift Guido Tsuno. Tokyo, 2010. [Megjelenés alatt! Hivatkozva a szerző szíves engedélyével.]
5. *FÜRBRINGER, Georg: Dissertatio de emtione spei. Halae Magdeburgicae, 1714
6. *GONZÁLEZ ROLDÁN, Yuri: Propuesta sobre la venta de herencia en el derecho romano clásico. México, D.F., 1997
7. *GRAVLEE, G. Scott: Aristotle on Hope. In: Journal of the History of Philosophy 38/4 (2000) 461-477.
8. *HAYMANN, Franz: Die Haftung des Verkäufers für die Beschaffenheit der Kaufsache. Berlin, 1912
9. *KLEIN, G.: Aléa et équilibre contractuel dans la formation du contrat de vente d'immeuble en viager. In: Revue Trimestrielle de Droit Civil 78 (1979) 13-40.
10. *KLINGENBERG, Georg: Servus fugitivus. In: CRRS Teil 10 № 6. Stuttgart, Steiner, 2005
11. *KREITTMAYR, Aloysius W. Freih. von: Anmerkungen über den Codicem Maximilianum Bavaricum civilem. 6 Bde. von 1758. [Nachdr. Frankfurt-am-Main, Keip, 1985]
12. *KRISTELLER, Paul Oskar: Iter Italicum. Vol. II. London-Leiden, Warburg, 1967
13. *KUCHENBÄCKER, Albert: Die emptio spei nach dem römischen Rechte und nach dem Bürgerlichen Gesetzbuche. Diss. Erlangen, Borna-Leipzig, Noske, 1907
14. *PALING, Dennis: Emptio spei and emptio rei speratae. In: IJ 8 (1973) 178-182.
15. *PARTSCH, Josef: Griechisches Bürgerschaftsrecht. Leipzig, Teubner, 1909
16. *PERLINGIERI, Pietro: I negozi su beni futuri. La compravendita di «Cosa futura». Napoli, Jovene, 1962
17. *ROLAND, Henry / BOYER, Laurent: Adages du droit français. 2e éd. Vol. II. Lyon, L'Hermès, 1986
18. *RUPPRECHT, Hans-Albert: Untersuchungen zum Darlehen im Recht der graeco-ägyptischen Papyri der Ptolemäerzeit. München, Beck, 1967
19. *SALIS, Lino: La compra-vendita di cosa futura. Padova, Cedam, 1933
20. *THOMAS, J. A. C.: Fictitious satisfaction and conditional sales in Roman Law. In: IJ 1 (1966) 116-127.
21. *VASILAKIS, Antonis: The Great Inscription of the Law Code of Gortyn. Heraklion, Mystys, 2005
22. *WEIDMANN, Georg H.: Dissertatio de emtione spei. Teil 3, 1678

* * *

23. °A határidő-üzlet korlátolása Amerikában. In: JKR 27/25 (1892) 200.
24. °A különbözeti ügyletek perelhetősége. In: JKR 28/51 (1893) 412.
25. °Amerikai ítélet árkülönbözeti ügyben. In: JKR 27/29 (1892) 232.
26. °A tőzsdei különbözeti ügyletek meggátlása. In: JKR 28/44 (1893) 352.
27. °Tőzsdei ügyletből eredő különbözetek. In: JKR 27/2 (1892) 16.
28. °„B-i.” [pseudonym?] (rec.): Gruber Lajos: A tőzsdejáték jelentősége a magyar büntető törvénykönyvben. In: JKR 25/1 (1890) 4.

* * *

29. ^{rec.}DILCHER, Hermann: Ankum, J. A.: De Geschiedenis der „Actio Pauliana”, Zwolle, Tjeenk Willink, 1962. In: SZ 80 (1963) 506-510.
30. ^{rec.}GEDEON Magdolna: Szökött rabszolgák a római jog forrásaiban. Ismertetés: Klingenberg, Georg: Servus fugitivus. In: Klió 16/2 (2007) 99-103.
31. ^{rec.}JOHNSTON, D.: González Roldán, Y.: Propuesta sobre la venta de herencia en el derecho romano clásico. México, 1997. In: Tijdschrift 69 (2000) 122-123.
32. ^{rec.}KADEN, Erich-Hans: Siro Solazzi, La revoca degli atti fraudolenti nel diritto romano, Jovene, Napoli 1934. In: SZ 55 (1935) 419-424.

33. ^{rec.}KÖBLER, Gerhard: Duderstadt, D. J., Spiel, Wette und Differenzgeschäft (§§ 762-764 BGB) in der Rechtsprechung des Reichsgerichts und in der zeitgenössischen Literatur. Frankfurt-am-Main, Lang, 2007. In: ZRG GA 125 (2008) 909.
34. ^{rec.}RABEL, Ernst: Taubenschlag, Rafael: The Law of Greco-Roman Egypt in the Light of the Papyri. New York 1944. In: JJP 1 (1946) 120-122.
35. ^{rec.}RÜMELIN, Max: Leist, G. A., Differenzgeschäft und Differenzklausel. Jena 1891. Separatabdruck aus den Jahrb. für Nationalökonomie und Statistik. Dritte Folge. Bd. 1. In: KrVGR 35 (=N.F. Bd. 16) (1893) 193-204.
36. ^{rec.}SÁRMAI József: Róth Pál: A vétel rendszere a kereskedelmi jogban. Budapest 1890. In: JKR 25/46 (1890) 364-365.
37. ^{rec.}SCHÖLL, R.: Leist, Burkhard Alexander: Der attische Eigentumsstreit im System der Diadikasien. Jena, Fischer, 1886. [Inaug. Diss. Tüb.] In: KrVGR 29 (=N.F. Bd. 10) (1887) 294-297.

B) Forráskiadások és fordítások, ill. jogszabályok és indokolásaik

38. ÆSOP: The Complete Fables. (Ford. Temple, Olivia et. al.) New York, Penguin Classics, 1998
39. ÆSOPUS, Corpus Fabularum Æsopicarum. Vol. I. Ed.: Hausrath, August. Lipsiæ, Teubner, 1957
40. AIALA, Petrus Pantoia de: Commentaria in tit. de aleatoribus. Madrid, Tazo, 1625
41. AISZKHÜLOSZ: Leláncolt Prométheusz. (Ford. Trencsényi-Waldapfel Imre) In: Görög drámák. Budapest, Európa, 1971
42. AISZÓPOSZ meséi. (Ford. Sarkady János) Budapest, Európa, 1987
43. Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten. Berlin, Rauck, 1825
44. Az Általános Polgári Törvénykönyv szövege jelenleg még érvényes alakjában. Szerk.: Haller Károly. 3. kieg. kiad., Budapest, Athenæum, 1905
45. APULEIUS: Az aranyzamárról. (Ford. Révay József) Budapest, Magvető, 1959
46. APULEIUS: Metamorphoses (The Golden Ass). Libri I-VI. (Vol. I. transl. Hanson, J. Arthur) In: Loeb № 44. Cambridge, Harvard UP, 1989
47. ARISZTOTELÉSZ: Eudemoszi etika. (Ford. Steiger Kornél) Budapest, Gondolat, 1975
48. Ἀριστοτέλους ἠθικὰ Νικομάχεια. Ed. Bywater, J.: Aristotle's Ethica Nicomachea. Oxford, Clarendon, 1894
49. ARISTOTLE's Treatise on Rhetoric. (Comm. Hobbes, Thomas) Oxford, Talboys, 1833
50. [ARISTOTLE] The Rhetoric of ~. Vol. I. (Comm.: Cope, Edward) Cambridge UP, 1877
51. AZORIUS, Joannes: Institutionum moralium. Lugduni, Cardon, 1613
52. BALDI Pervsini ad tres priores libros Decretalium Commentaria. Augustae Taurinorum, Beuilaquae, 1578
53. BASILICORUM LIBRI LX. (Ed.: HEIMBACH, Gustav E.) Tom. II / III / IV / V. Lipsiæ, Barth, 1840 / 1843 / 1846 / 1850
54. BASILICORUM LIBRI LX. (Edd. SCHELTEMA, Herman J. / WAL, N. van der) Series A: Textus Librorum. Groningen, Wolters, 1953-
55. BASILICORUM LIBRI LX. (Edd. SCHELTEMA, Herman J. / HOLWERDA, D.) Series B: Scholia in Libros. Groningen, Wolters, 1953-
56. Bürgerliches Gesetzbuch für das Königreich Sachsen. Abth. 1. Dresden, Meinhold, 1863
57. CICERO: De officiis. Book III. Ed. Holden, Hubert Ashton. Cambridge UP, 1902
58. Condensed Reports of Cases in the Superior Court of the Territory of Orleans and the Supreme Court of Louisiana. Ed. Harrison, Burton. New Orleans, Johns, 1839
59. CODICIS Domini Iustiniani Constitutiones. Ed. postrema. Venetiis, 1591
60. Corpus Fabularum Æsopicarum. Vol. I. Ed.: Hausrath, August. Lipsiæ, Teubner, 1957
61. DCFR – Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. (Edd.: BAR, Christian von / CLIVE, Eric / SCHULTE-NÖLKE, Hans) Munich, Sellier, 2008
62. [DÉMOSZTHENÉSZ] The Orations of Demosthenes. (Transl. Kennedy, Charles) London, Bohn, 1861
63. DIGESTUM VETUS seu Pandectarum Iuris Civilis. Tom. I. Venetiis, Juntas, 1592
64. ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΪΡΤΙΟΣ: Βίοι καὶ γνώμαι τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ ἐδοκιμησάντων. Szerk. Long, H. S. Oxford, 1964
65. DIOGENES LAËRTIUS: The Lives and Opinions of Eminent Philosophers. (Transl.: Yonge, C. D.) London, Bell&Sons, 1915
66. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ Ἀλικαρνασσεῶς τὰ εὐρισκομένα ἱστορικά τε καὶ ῥητορικά, Συγγραμματα. Frankfurt, Wecheli, 1636

67. DOMAT, Jean: Les lois civiles dans leur ordre naturel. In: Œuvres Complètes de Jean Domat. Tome I. Paris, Gobelet, 1835
68. EPISTLE to the Romans in Greek and English, The. (Ford. és komm. Turner, Samuel H.) New York, Randolph, 1859
69. [ERASMUS] – Desyderii Herasmi Roterdami veterum maximeque insignium parœmiarum id est adagiorum collectanea. Parrhisii, 1505
70. FRANK Ignác: A közigazság törvénye Magyarhonban. Buda 1845. In: A jogtudomány Magyar Klasszikusai. Szerk. Petrik Ferenc. Budapest, KJK, 1987 repr.
71. GILGAMES. Agyagtáblák üzenete. (Ford. Rákos Sándor; szerk. Komoróczy Géza et al.) Budapest, Európa, 1966
72. Görög költők antológiája. (Vál., szerk., bev. és jegyz. ell. Falus Róbert) In: A világirodalom klasszikusai. Budapest, Európa, 1959
73. Greek Bucolic Poets: Theocritus. Bion. Moschus. (Trans. Edmonds, J. M.) In: Loeb № 28. Cambridge, Harvard UP 1928
74. Greek Elegiac Poetry. From the Seventh to the Fifth Centuries B.C. (Ed.&trans. Gerber, Douglas E.) In: Loeb № 258. Cambridge, Harvard UP, 1999
75. GROTIUS, Hugo: De iure belli ac pacis. Tom. II. Lausanne, Bousquet, 1751
76. GROTIUS, Hugo: A háború és a béke jogáról I-II. Ford.: BRÓSZ Róbert/DIÓSDI György/ HARASZTI György / MURAKÖZI Gyula. 2. kiad. Budapest, Pallas/Attraktor, 1999
77. HARMENOPULI Manuale Legum Sive Hexabiblos. Red. Heimbach, Gustavus Ernestus. Lipsiae, Weigel, 1851
78. HEINECCIUS, Johann Gottlieb: Elementa Iuris Naturæ et Gentium. Halae, Orphanotrophei, 1738
79. HÉSZIODOSZ: Istenek születése. Munkák és napok. (Ford. Trencsényi-Waldapfel Imre) Budapest, Európa, 2005
80. HÉSZIODOSZ: Munkák és napok. Görög és Latin írók. (Ford. Trencsényi-Waldapfel Imre) Budapest, Akadémiai K., 1955
81. [HÜPEREIDÉSZ] Horváth László (szerk.): Az athéni Hypereidés beszédei és stílusának ókori megítélése. Budapest, Pallas Stúdió-Attraktor, 2001
82. IANI PANNONII opusculorum pars altera. (ed. TELEKI, Samuel de) Traiecti ad Rhenum (Utrecht), Wild, 1784
83. Indokolás a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez. III-IV. kötet. Budapest, Grill, 1901-1902
84. Lakoma. A görög-latin próza mesterei. (Vál. és jegyz. Simon Róbert) Budapest, Európa, 1964
85. LIPSIUS, Iustus: Politica. WASZINK, Jan (szerk.) In: Bibliotheca Latinitatis Novæ Vol 5. Assen, Van Gorcum, 2004
86. LIVIUS, Titus: A római nép története a város alapításától. (Ford. Muraközy Gyula) Budapest, Európa, 1963-1976
87. LIVY: History of Rome. Volume IV, Books 8-10. (Transl. Foster, B. O.) In: Loeb № 191. Cambridge, Harvard UP, 1926
88. A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezete. Első szöveg. Budapest, Grill, 1900
89. A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása. Budapest, KJK, 1959
90. Magyarország Magánjogi Törvénykönyve. Budapest, IM, 1928
91. [MANUZIO] – Pauli Manutii Adagia optimorum utriusque linguæ scriptorum omnia, quæcunque ad hanc usque diem exierunt. Ursellis, 1603
92. MOTIVE zu dem Entwurfe eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Bd. II. Berlin-Leipzig, Guttentag, 1888
93. NAPOLEONS Gesetzbuch. Einzig officielle Ausgabe für das Großherzogtum Berg. Düsseldorf, Levrault, 1810
94. NIETZSCHE, Friedrich Wilhelm: Menschliches, Allzumenschliches. Ein Buch für freie Geister. 2. Aufl. Bd. I. Leipzig, Naumann, 1984
95. NONNOS: Werke. I. Band = Dionysiaka I-XXXII. Berlin/Weimar, Aufbau, 1985
96. NOODT, Gerard: Opera omnia. Lugduni, Luzac, 1760
97. OVID: Heroides. Amores. (Transl. Showerman, Grant) In: Loeb № 41. Cambridge, Harvard UP, 1931
98. OVIDIO: Heroidas. (Ford. Moya de Baño, Francisca) Madrid, C.S.I.C., 1986
99. PAIS István: A görög filozófia. [Szerzői kiadás] Budapest 1994
100. PANDECTARUM seu Digestorum Iuris Civilis. Ed. postrema. Tom. III. Venetiis, 1591
101. PETRONIUS: Satyricon. SENECA: Apocolocyntosis. (Transl. Heseltine, Michael) In: Loeb № 15. Cambridge, Harvard UP, 1969
102. PETRONIUS Titus [Arbiter]: Satyricon. (Ford. Horváth István Károly) Budapest, Helikon, 1963
103. PLATO. Vol. VIII. (Transl. Lamb, W. R. M.) In: Loeb. London, Heinemann, 1927

104. PLATÓN: Az állam. (Ford. Jánosy István) Budapest, Gondolat, 1988
105. PLATON: La République. Liv. I-III. In: Œuvres Complètes. Tome VI. Paris, LBL, 1989
106. PLAUTUS: The Carthaginian. Pseudolus. The Rope. Vol. IV. (Transl. Nixon, Paul) In: Loeb № 260. Cambridge, Harvard UP, 1932
107. PLUTARKHOSZ: Párhuzamos életrajzok, I. kötet (Ford. Máthé Elek) Budapest, Osiris, 2005
108. Πλουτάρχου Βιοι./Plutarchi Vitæ. (Rec. Doehner, Theodor) Vol. 1. Parisii, Didot, 1857
109. POTHIER, Robertus-Josephus: Pandectæ Justinianæ in novum ordinem Digestæ. Lugduni, Bernuset, 1782
110. POTHIER, Robert-Joseph: Traité du contrat de vente. Tom. Ier. Paris, Debure et al., 1772
111. Praktisches Handbuch des Rheinischen Civilrechts. Mülheim a. d. Ruhr, Bagel, 1887
112. PUFENDORF, Samuel: De Jure Naturæ et Gentium. Francofurti a. M., Knoch, 1741
113. QUINTILIANUS: M. Fabi Quintiliani Institutiones Oratoriæ Libri XII. Pars I. Ed. Radermacher, Ludwig. Lipsiæ, Teubner, 1959
114. QUINTILIANUS: Quintiliani quæ feruntur Declamationes XIX maiores. Ed.: Lehnert, Georg. Lipsiæ, Teubner, 1905
115. QUINTILIANUS: Szónoklattan. (Ford. Adamik Tamás et al.) Budapest, Kalligram, 2009
116. QUINTILIANUS: The Institutio Oratoria of Quintilian. Vol. I. (Transl. Butler, H. E.) In: Loeb, London, Heinemann 1920
117. SENECA: Apocolocyntosis. PETRONIUS: Satyricon. (Transl. Heseltine, Michael) In: Loeb № 15. Cambridge, Harvard UP, 1969
118. SENECA MAIOR: Seneca the Elder. Controversiæ and Suasoriæ. (Trans. Winterbottom, Michael) Vol. I-II. Cambridge, Harvard UP, 1974
119. SENECA MINOR: Seneca: Epistles 1-65. Vol. IV. (Transl. Gummere, Richard M.) In: Loeb № 75. Cambridge, Harvard UP, 1917
120. SENECA MINOR: Seneca: Epistles 93-124. Vol. VI. (Transl. Gummere, Richard M.) In: Loeb № 77. Cambridge, Harvard UP, 1925
121. SENECA MINOR: Seneca prózai művei. (Ford. Bollók János et al.) I. kötet Budapest, Szenczár, 2002
122. SENECA MINOR: Vigasztalások. (Ford., utó., jegyz.: Révay József és Kurcz Ágnes) Budapest, Európa, 1980
123. SOPHOCLE: Antigone. (Trad. Mazon, Paul / Irigoin, Jean / Demont, Paul) Paris, LBL, 1991
124. STRYKII Continuatio Altera Usus Moderni Pandectarum. (Lib. XIII-XXII.) 8. ed. Halae Magdeburgicae, Orphanotrophii, 1775
125. STRYKII SPECIMEN USUS MODERNI PANDECTARUM. (Disputationes.) Halae Magdeburgicae, Orphanotrophii, 1730
126. SUMMA CODICIS des Irnerius. Hrsg. FITTING, Hermann. Berlin, Guttentag, 1894
127. Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez. Szerk.: Vékás Lajos. Budapest, Complex, 2008
128. SZOPHOKLÉSZ: Antigone. (Ford. Trencsényi-Waldapfel Imre) In: Görög drámák. Budapest, Európa Kiadó, 1971
129. SZOPHOKLÉSZ: Oedipus király. (Ford. Babits Mihály) Szentendre, Interpopulart, 1993
130. TACITUS: Annals. Vol 5. (Trans. Jackson, John E.) In: Loeb, № 322. Cambridge, Harvard UP, 1937
131. TACITUS: Histories. Books 4-5. Annals. Books 1-3. (Vol. III, (Transl. Moore, Clifford H. / Jackson, John) In: Loeb № 249. Cambridge, Harvard UP, 1931
132. TACITUS összes művei. (Ford. Borzsák István) Budapest, Európa, 1980
133. TERENCE: Phormio. The Mother-in-Law. The Brothers. (Ed.&transl. Barsby, John) In: Loeb № 23/2. Cambridge, Harvard UP, 1983
134. TERENCE: The Comedies of Terence. (Transl. Riley, Henry Thomas) New York, Harper, 1872
135. TERENCE: Publii Terentii Afri Comœdiæ. (Jegyz. Lemaire, N. E.) Parisii, Didot, 1827
136. THEOGNIS Megareus [Θέογνις ο Μεγαρεύς]: Elegeia [Ελεγεία]. Szerk. Diehl, Ernestum / Young, Douglas. Lipsiæ, Teubner, 1961
137. THUCYDIDE: La guerre du Péloponnèse. Liv. IV-V. Paris, LBL, 1967
138. THUKÜDIDÉSZ: A peloponnészoszi háború. (Ford. Muraközy Gyula) Budapest, Osiris, 1999
139. [ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ]: Thucydides: The History of the Peloponnesian War. (Index. et comment. Tiddeman, R. P. G. / Arnold, Thomas) 8th ed. London, Parker&Co., 1882
140. ÚJSZÖVETSÉGI Szentírás. (Ford. P. Békés Gellért / P. Dalos Patrik) Szeged, Szt. Gellért, 1990
141. [VALERIUS MAXIMUS] Valerii Maximi factorum dictorumque memorabilium libri novem. (Ed. Kappius, Joannis) Vol. I. London, Valpy, 1823

142. VARRO: M. Terenti Varronis de Lingua Latina libri qui supersunt. Rec. Spengel, Leonhard. Berlin, Duncker-Humblot, 1826
143. VERGILIUS összes művei. (Ford. Lakatos István) Budapest, Helikon, 1967
144. WOLFF, Christian: Jus Naturæ methodo scientifica pertractum. Pars V. Magdeburg, Renger, 1745
145. XENOPHÓN: Kürosz nevelkedése. Anabázis. (Ford. Fein Judit) Budapest, Európa, 1979

C) Szakirodalom (monográfiák, tanulmányok, enciklopédiák, lexikonok)

146. A gazdasági társaságok nagy kézikönyve. Szerk.: KISFALUDI András / SZABÓ Marianna. Budapest, Complex, 2007
147. AHCIN, Christian: Zur Entstehung des bürgerlichen Gesetzbuchs für das Königreich Sachsen von 1863/65. Farankfurt-am-Main, Klostermann, 1996
148. ALBERT, Theodore C.: The Insolvency Law of Ancient Rome. In: CBJ Vol. 26 № 12 (2005) (Forrás: www.ancientworlds.net/aw/Article/688170 és 688167)
149. ALBERTARIO, Emilio: L'uso classico e l'uso giustiniano di «extorquere». In: SZ 32 (1911) 317-318.
150. ANKUM, Hans: Towards a Rehabilitation of Pomponius. In: Daube Noster. Essays in legal history for David Daube. (Ed. Watson, Alan) Edinburgh/London, Scottish Academic Press, 1974. 1-13.
151. ANKUM, Hans: Das Ziel der actio empti nach Eviktion. In: Sodalitas VII, 3215-3230.
152. ANTALFY Mihály: Vétel, csere. In: Magyar Magánjog. Főszerk.: SZLADITS Károly. IV. kötet. Kötelmi jog különös része. Budapest, Grill, 1942. (repr.)
153. ARANGIO-RUIZ, Vincenzo: La compravendita in diritto romano. Vol. II. 2. ed. Napoli, Jovene, 1956
154. ARNDTS, Ludwig: Lehrbuch der Pandekten. 2. Aufl. München, 1855
155. ARNOKOUROS, Georgios I.: The transposition of the Consumer Sales Directive into the Greek legal system. In: ERPL 9/2-3 (2001) 259-277.
156. ASTOLFI, Riccardo: I Libri tres iuris civilis di Sabino. Padova, CEDAM, 1983
157. ASZTALOS László: A polgári jogi szankció. Budapest, Akadémiai K., 1966
158. ATKINSON, Solomon: The Law on the Contract of Sale. London, Davis, 1853
159. AUSTIN, John: Lectures on Jurisprudence or the Philosophy of Positive Law. 5th ed. Vol. II. London, Murray, 1885
160. AVENARIUS, Ludwig: Der Erbschafts Kauf im römischen Recht. Leipzig, Fues, 1877
161. BABUSIAUX, Ulrike: Id quod actum est. Zur Ermittlung des Parteiwillens im klassischen römischen Zivilprozess. München, Beck, 2006
162. BÄHR, Otto: Zur Beurtheilung des Entwurfs eines bürgerlichen Gesetzbuchs für das Deutsche Reich. München, 1888
163. BÁN Dániel: Contractus impossibilis – a lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés a római magánjogban. In: JK 65/7-8 (2010) 364-375.
164. BÁN Dániel / BENKE József / CSÖNDES Mónika / KOVÁCS Bálint / NEMESSÁNYI Zoltán: Beszámoló a Közös Hivatkozási Rendszer tervezetéről (DCFR) rendezett ljubljana konferenciáról. In: Európai Jog 8/6 (2008) 31-45.
165. BARRIENTOS GRANDÓN, Javier: El concepto de novación según ulpiano. In: REHJ 23 (2001) 15-52.
166. BARTOŠEK, Milan: La «spes» en droit romain. In: RIDA 2 (1949) 19-64.
167. BAUERBAND, Johann Joseph: Institutionen des französischen in den deutschen Landen des linken Rheinufers ... geltenden Civilrechtes. Bonn, Marcus, 1873
168. BAUNACK, Johannes u. Theodor: Die Inschrift von Gortyn. Leipzig, Hirzel, 1885
169. BAUSENWEIN, Richard: Das österreichische und ungarische Handelsrecht in vergleichender Darstellung. Leipzig-Wien 1894, 125-187.
170. BEATSON, Jack / ZIMMERMANN, Reinhard [Ed.]: Jurists Uprooted. German-Speaking Émigré Lawyers in Twentieth-Century Britain. Oxford, Oxford UP, 2004
171. BECHMANN, August: Der Kauf nach gemeinem Recht. Teil 2. (1884) Aalen, Scientia, 1965 (Nachdr.)
172. BECK Salamon: A veszély magánjogi értékelése. In: Kolosváry Emlékkönyv. Budapest, Grill, 1939
173. BEHRENDTS, O. / KNÜTEL, R. / KUPISCH, B. / SEILER, H. H. (Hgg.): Corpus Iuris Civilis. Text und Übersetzung. Bd. III. = Dig. Lib. 11-20. Heidelberg, Müller, 1999
174. BELLEN, Heinz: Studien zur Sklavenflucht im römischen Kaiserreich. Wiesbaden, Steiner, 1971
175. BENDER, Johann Heinrich: Handbuch des Frankfurter Privatrechts. Frankfurt-am-Main, Baer, 1848

176. BENEDEK XVI PP [RATZINGER, Joseph]: Pál, a népek apostola. Budapest, Szt. István Társulat, 2008
177. BENEDEK Ferenc: Iactus missilium. In: Sodalitas. vol. 5, 2109-2129.
178. BENEDEK Ferenc: Így szórták a pénzt Rómában. In: JK 37/9 (1982) 698-706.
179. BENEDEK Ferenc: Római magánjog. Dologi és kötelmi jog. Pécs, PTE-ÁJK, 1993
180. BENEDEK Ferenc: A római magánjog tankönyve. I. rész: Róma államszervezete és a római jog forrásai. Kézirat. Pécs, 2005
181. BENEDEK Károly / GELLÉRT György: A szerződésszegés. In: A Polgári Törvénykönyv magyarázata. Szerk. GELLÉRT György. I. köt. Budapest, KJK-Kerszöv, 2002. 960-1031.
182. BENEDEK Károly: A szerződésszegés. In: A Polgári Törvénykönyv magyarázata. Szerk. GELLÉRT György. I. köt. 7. jav. kiad. Budapest, CompLex, 2007. 1054-1142.
183. [BENJAMIN, Judah Philip]: Benjamin's Treatise on the Law of Sale of Personal Property with References to the American Decisions and to the French Code and Civil Law. 7th Am. Ed. Indianapolis/Kansas, Bowen-Merrill, 1899
184. BENKE József: A 60 éves görög polgári törvénykönyv bizánci gyökereiről. (I. rész) In: JSz 7/4 (2005) 27-32.
185. BENKE József: A bizánci jogforrások és jelentőségük. (A 60 éves görög polgári törvénykönyv bizánci gyökereiről – II. rész) In: JSz 8/2 (2006) 27-32.
186. BENKE József: Adalékok a jogosulti késedelem „paradoxonához” egy enigmatikus Digesta-töredék alapján. In: PhDT tom. VII. Pécs, 2008. 9-40.
187. BENKE, József: Aleatorischer Kauf nach römischem Recht. In: OIR 11 (2006) 7-29.
188. BENKE József: A reményvétel irodalmi forrásai. In: PhDT 9 (2010) 57-88.
189. BENKE József: A reményvétel „iskolapéldái” a római jogban. In: Jura, Pécs 10/1 (2004) 32-38.
190. BENKE József: A „római típusú reményvétel” problémái a görög jogban. In: JSz 12 (2010) [?]
191. BENKE József: Egy Pomponius-töredék a vevő késedelméről (D.19.1.9). In: JT 9 (2008) Pécs, PTE-ÁJK, 2008. 37-63.
192. BENKE József: Emptio spei. In: FS Molnár, 63-86.
193. BENKE József: Hatvanéves a „Hatoskönyv” hatszázadik évfordulóján hatályba lépett görög ptk. In: MJ 53/2 (2006) 114-125.
194. BENKE, József: Über den Hoffnungskauf nach römischem Recht. In: Mozaik 147-158.
195. BENKE, József: „Wenn ein Käufer gekaufte Steine nicht abholen will” (Pomponius D. 19,1,9). In: OIR 14 (2010) [előkészületben!]
196. BERGER, Adolf: Note critique ed esegetiche in tema di plagio. In: BIDR 45 (1938) 283-289.
197. BERNHÖFT, Franz: Ehe- und Erbrecht der griechischen Heroenzeit. Ein Beitrag zu der Vorgeschichte des europäischen Familienrechts. In: ZVglRWiss 11 (1895) 321-364.
198. BESELER, Georg: Die Lehre von den Erbverträgen. Theil I. Göttingen, Dieterich, 1835
199. BESELER, Gerhard von: Fruges et paleæ. In: Ferrini, vol. 3, 256-304.
200. BESELER, Gerhard von: Romanistische Studien. In: SZ 46 (1926) 125-130.
201. BESSENYŐ András: A jogügyletek érvényessége és hatályossága. In: Jura 7/2 (2001) 5-22.
202. BESSENYŐ, Andreas: Kauf unbestimmter Mengen von Fungibilien oder Sach-gesamtheiten (Kritische Bemerkungen zur romanistischen Lehre vom Kauf zukünftiger Dinge) In: FS Molnár, 87-114.
203. BESSENYŐ, András: Zum Problem des römischen Gattungskaufs. In: Kaufen nach Römischen Recht. Antikes Erbe in den europäischen Kaufrechtsordnungen. (Hrsgg. Ernst, Wolfgang / Jakab, Éva) Berlin, Springer, 2008. 1-51.
204. BGB. Palandt. Beck'sche Kurz-Kommentare. Bd. 7. 69. Neubearb. Aufl. München, Beck, 2010
205. BIONDI, Biondo: Istituzioni di diritto romano. Milano, Giuffrè, 1956.
206. BISCARDI, Arnaldo: Diritto greco e scienza del diritto. In: Symposion 2 (1974, impr. 1979) 1-23.
207. BISCARDI, Arnaldo: Profilo di diritto greco antico. Università di Siena, 1961
208. BISCARDI, Arnaldo / CANTARELLA, Eva: Profilo di diritto greco antico. 2. Ed. Milano, Cisalpino-Goliardica, 1974
209. BLUME, Wilhelm von: Der Erbschafts Kauf des Preußischen Landrechtes. (Diss.) Brandenburg an der Havel, 1892
210. BORAINÉ, André: Towards Codifying the actio Pauliana. In: SAMLJ 8 (1996) 213-232.
211. BORONKAI, Iván: A Vatikáni Könyvtár ismeretlen Janus Pannonius-kódexe. (Regin. Lat. 1931: Plutarchus, de commod. inimicitiarum). In: Magyar Könyvszemle 89/2 (1973) 128-137.
212. BOZÓKY Alajos: Római magánjog. Institutiók. Budapest, 1875

213. BRAUER, Friedrich: Erläuterungen über den Code Napoleon und die Großherzoglich Badische bürgerliche Gesetzgebung. Bd. III. Karlsruhe, Müller, 1810
214. BRAUN, Eduard: Finden die Grundsätze des Kaufes auf die emtio spei Anwendung? Diss. Leipzig, Braun, 1896
215. BRINZ, Alois: Lehrbuch der Pandekten. Abth. I. Erlangen, Reichert, 1857
216. BRUNNEMANN, Johannes: Commentarius in Leges Pandectarum. Francofurti a. M., Meyer, 1683
217. BUCHER, Eugen: Schweizerisches Obligationenrecht. Allgemeiner Teil. 2. Aufl. Zürich, Schulthess, 1988
218. BUCHER, Eugen: Schweizerisches Obligationenrecht. Besonderer Teil. 3. Aufl. Zürich, Schulthess, 1988
219. BUCKLAND, William / McNAIR, Arnold: Roman Law and Common Law. 2nd ed. Cambridge UP, 1952
220. CALONGE, Alfredo: En torno al problema de la retroactividad de la condición en el derecho clásico. In: St. Volterra III (1969) 143-177.
221. CALONGE, Alfredo: Evicción. Historia del concepto y análisis de su contenido en el Derecho romano clásico. In: Acta Salmanticensia – Derecho 22, Salamanca, Univ. de Salamanca, 1968
222. CALONGE, Alfredo: La compraventa civil de cosa futura. Desde Roma al la doctrina europea actual. In: Acta Salmanticensia – Derecho 5-2, Salamanca, Univ. de Salamanca, 1963
223. CANSTEIN, Raban von: Lehrbuch des Oesterreichischen Handelsrechtes. Bd. 1-2. Berlin, Heymann, 1895-1896
224. CANTARELLA, Eva: Spunti di riflessione critica su ὕβρις e τιμή in Omero. In: Symposion 4 (1979, impr. 1983) 83-96.
225. CARAWAN, Edwin: The Athenian Law of Agreement. In: GRBSt 46 (2006) 339-374.
226. CARCATERA, Antonio: Intorno ai bonae fidei iudicia. Napoli, Jovene, 1964
227. CARTER CONNELL, Katherine: Sales. Sale of a Future Thing. Transfer of Title. In: TLR 38 (1963-64) 772-778.
228. CASTÁN PÉREZ-GÓMEZ, Santiago: „Condicio Iuris” y „Tacita Condicio”: Las condiciones implícitas en el derecho romano privado. Madrid, Univ. Rey Juan Carlos, 2006
229. CHALMERS, Mackenzie D.: The Sale of goods Act, 1893. 4th ed. London, Clowes&Sons, 1899
230. CHALMERS, Mackenzie D.: The Marine Insurance Act, 1906. London, Clowes&Sons, 1907
231. CLARK, Timothy J. A.: Hogg, Thomas Jefferson (1792-1862). In: Encyclopedia of romanticism. Culture in Britain, 1780s-1830s. Ed. Dabundo, Laura. Abingdon, Taylor&Francis, 1992
232. CLOTFELTER, Charles T. / COOK, Philip J.: Selling Hope: State Lotteries in America. Harvard UP, 1991
233. COHEN, David: Demosthenes' *Against Meidias* and Athenian Litigation. In: Symposion 8 (1990, impr. 1991) 155-164.
234. COLERUS, Egmont: Pythagorastól Hubertig. A matematika történetének korszakai és mesterei. (Ford. Winkler József) Budapest, Franklin, 194?
235. COREY, Edgar: The Reversionary Mineral Interest. In: TLR 20 (1945-46) 259-267.
236. CRAMER, Johann Ulrich von: Specimen novum iuris naturalis de Aequitate in probabilibus, exemplo emtionis spei illustrata. Marburg, Müller, 1731
237. CRETSCHMAR, Cornelius: Das Rheinische Zivilrecht in seiner heutigen Geltung. Düsseldorf, Hagel, 1883
238. CROME, Carl: System des deutschen bürgerlichen Rechts. Tübingen/Leipzig, Mohr, 1902
239. CUGIA, Stanislao: Spunti storici e dommatici sull'alienazione dell'eredità, In: Studi Besta, vol. I. 511-544.
240. DACORONIA, Eugenia: The Development of the Greek Civil Law: From its Roman-Byzantine Origins to its Contemporary European Orientation. In: ERPL 5 (2003) 668-669.
241. DANZ, Wilhelm August Friedrich: Handbuch des heutigen deutschen Privatrechts. Bd. 2. Stuttgart, Löflund, 1800
242. DANZER, Max [Hrsg.]: Das Bayerische Landrecht vom Jahre 1756 in seiner heutigen Geltung. München, Schweizer, 1894
243. DAREMBERG, Charles/SAGLIO, Edmond: Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines. Tom. 4ème Part. 2ème. Neudr. Graz, Akademische Druck- u. Verl., 1969
244. DAUBE, David: Certainty of Price. In: St. Zulueta, 9-45.
245. DAUBE, David: Condition Prevented from Materializing. In: Tijdschrift 28 (1960) 271-296.
246. DAUBE, David: Purchase of a prospective Haul. In: Paoli, 203-209. = Collected Studies in Roman Law. Halb-Bd. I, Frankfurt a. M., Klostermann, 1991. (=Coll. Stud. Daube) 553-560.
247. DAUBE, David: Sale of Inheritance and Merger of Rights. In: Coll. Stud. Daube, 649-722.
248. DAUBE, David: Slave-Catching. In: Coll. Stud. Daube, 501-513.
249. DAUX, Georges: Nouvelles inscriptions de Thasos (1921-1924). In: BCH 50 (1926) 213-249.
250. DELI Gergely: Az időtényező a kellékszavatosság szabályozásában. A hathónapos igényérvényesítési határidő történeti-összehasonlító elemzése. In: MJSz 3/2 (2008) 30-57.

251. DERNBURG, Heinrich: Das bürgerliche Recht des Deutschen Reichs und Preußens. 4. Aufl. Bearb.: Raape, Leo. Bd II. Halle an der Saale, Waisenhaus, 1915
252. DERNBURG, Heinrich: Pandekten. 6. Aufl. Bd. II. Berlin, Müller, 1900
253. DERNBURG, Heinrich: Ueber die Emptio Bonorum, Ein rechtshistorischer Versuch. Heidelberg, Mohr, 1850
254. DIAS, R. W. M.: *Læsis Enormis*: The Roman-Dutch Story. In: St. Zulueta, 46-63.
255. DIÓSDI, György: Contract in Roman Law. From the Twelve Tables to the Glossators. Budapest, Akadémiai K., 1981
256. D'ORS A. / HERNÁNDEZ-TEJERO, F. / FUENTESECA, P. / GARCÍA-GARRIDO, M. / BURILLO, J.: El Digesto de Justiniano. Pamplona, Aranzadi, 1968
257. DÖLGER, Franz: Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453. 4-5. Bde. München-Berlin 1960/1965
258. DREYER, ?: Das Differenzgeschäft. In: SABR 2 (1892) 401-423.
259. DRINÓCZI Tímea: Gazdasági alkotmány és gazdasági alapjogok. Budapest/Pécs, Dialóg Campus, 2007
260. EGGERS, Freiherr von: Bemerkungen über den Codex Napoleon in Rücksicht auf dessen Einführung in den Staaten des Rheinbundes. Leipzig, Fleischer, 1811
261. EHRENBERG, Richard: Die Fondspekulation und die Gesetzgebung. Berlin, Springer, 1883
262. EISELE, Hermann Friedrich: Beiträge zur Erkenntniss der Digesteninterpolationen. In: SZ 10 (1889) 323-344.
263. ENDEMANN, Friedrich: Die Lehre von der *emptio rei speratae* und *emptio spei* und deren Bedeutung für das heutige Recht. Wien, Hölder, 1885
264. ENDEMANN, Wilhelm: Das deutsche Handelsrecht. Heidelberg, Bangel&Schmitt, 1865
265. ENGELMANN, Arthur: Das Preußische Privatrecht in Anknüpfung an das gemeine Recht. Breslau, Koebner, 1883
266. ENGELMANN, Woldemar: Die Wiedergeburt der Rechtskultur in Italien durch die wissenschaftliche Lehre. Leipzig 1938
267. ERDŐDY János: A dolgok elhagyásának és foglalásának római jogi kérdéseiről. In: LÆS 5/1 (2009) 129-150.
268. ERDŐDY János: „Ajándékok, melyeket a császárok a nép közé szórattak”. A iactus missilium kérdései a római jogban. In: LÆS 4/1 (2008) 97-113.
269. ERDŐDY János: Rerum natura non patitur. Some remarks in the margin of rerum natura in the sources of Roman law. In: LÆS 4/4 (2008) 37-46.
270. ERNST, Wolfgang: Das Nutzungsrisiko bei der Pacht in der Entwicklung seit Servius. In: SZ 105 (1988) 541-591.
271. ERNST, Wolfgang: Gattungskauf und Lieferungskauf im römischen Recht. In: SZ 114 (1997) 272-344.
272. ERNST, Wolfgang: Rechtsmängelhaftung. Tübingen, Mohr-Siebeck, 1995
273. FALK, Ulrich: Ein Gelehrter wie Windscheid. Erkundungen auf den Feldern der sogenannten Begriffsjurisprudenz. Frankfurt-am-Main, Klostermann, 1999
274. FEJŐS Edina: A mediális ige – kitekintés a nemzetközi szakirodalomra. In: Félúton (Az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskolájának Konferenciája) 2 (2006) 1-10.
275. FERRINI, Contardo: Manuale di Pandette. 4. Aufl. Milano, Società editrice libraria, 1953
276. FERRINI, Contardo: Ein unbekannter Codex rescriptus der Basiliken. (Miscell.) In: SZ 17 (1896) 32-91.
277. FLUME, Werner: Der bedingte Rechtsakt nach den Vorstellungen der römischen Klassiker. In: SZ 92 (1975) 69-129.
278. FLUME, Werner: Die Rechtsstellung des Vorbehaltskäufers. In: AcP 161/5 (1962) 385-407.
279. FORKEL, Hans: Anmerkung zu BGH 24.10.1979 (VIII ZR 289/78): Ausdehnung des Eigentumsvorbehalts ohne Zustimmung des Anwartschaftszweiterwerbers unwirksam. In: NJW 33/4 (1980) 175-176.
280. FÖGEN, Marie Theres: Gesetz und Gesetzgebung in Byzanz. Versuch einer Funktionanalyse. In: IC-ZER 14 (1987) 137-158.
281. FÖGEN, Marie Theres: Humanistische Adnotationen zur editio princeps der Hexabiblos. In: IC-ZER 13 (1985) 213-242.
282. FÖLDI András – HAMZA Gábor: A római jog története és institúciói. Budapest, Tankönyvkiadó, 1996
283. FÖLDI András: Kereskedelmi jogintézmények a római jogban. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1997
284. FÖRTSCH, Richard: Vergleichende Darstellung des Code civil und des Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Berlin, Liebmann, 1897
285. FREUDENSTEIN, Carl Gustav: Börsensteuer, Zeitgeschäft und Differenzspiel nach privaten, rechtlichen und publicistischen Gesichtspunkten erörtert. Minden in Westfalen, Bruns, 1883

286. FRESHFIELD, Edwin Hanson: Roman Law in the Later Roman Empire. Cambridge 1932
287. GAGARIN, Michael: The Function of Witnesses at Gortyn. In: Symposion 6 (1985, impr. 1989) 29-54.
288. GARCÍA UMBÓN, Alberto: El contrato trino en Castilla bajo el Derecho Común. In: Historia, instituciones, documentos. Sevilla, Univ. de Sevilla, 1979. 129-186.
289. GEDEON Magdolna: Az antik Róma „sportjoga”. Miskolc, Novotni, 2005
290. GEDEON Magdolna: A tesserákon való tulajdonszerzés problematikája. In: JSz 6/3 (2004) 29-30.
291. GERBER, Douglas E. (Ed.&trans.): Greek Elegiac Poetry From the Seventh to the Fifth Centuries B.C. In: Loeb № 258. Harvard UP, 1999
292. GIERKE, Otto: Der Entwurf eines bürgerlichen Gesetzbuchs und das deutsche Recht. Leipzig, Duncker/Humblot, 1889
293. GIERKE, Otto: Deutsches Privatrecht. (In: Systematisches Handbuch der Deutschen Rechtswissenschaft, hrsg. von Binding, Karl, Abt. 2 Teil 3 Bd. 3), Leipzig-München, Duncker/Humblot, 1917
294. GIOMARO, Anna Maria: Spunti per una lettura critica di Gaio Institutiones. Vol. II. Urbino, Quattro Venti, 1995
295. GLÜCK, Christian Friedrich: Ausführliche Erläuterung der Pandekten nach Hellfeld. Teil 4, Abt. 2. Erlangen, Palm'sche, 1796
296. GLÜCK, Christian Friedrich: Ausführliche Erläuterung der Pandekten nach Hellfeld. Teil 11, Abt. 1. Erlangen, Palm, 1809
297. GOLDMANN, E. / LILIENTHAL, L.: Das Bürgerliche Gesetzbuch systematisch dargestellt. 2. Aufl. Band 1, Berlin, Dahlen, 1903
298. GONZÁLEZ ROLDÁN, Yuri: La in iure cessio hereditatis. In: Revista de Investigaciones Jurídicas de la Escuela Libre de Derecho 20 (1996) 277-333.
299. GONZÁLEZ ROLDÁN, Yuri: Stipulationes y consensualidad en la compraventa de herencia. In: Derecho civil y romano. Culturas y Sistemas Jurídicos Comparados. (Coord. ADAME GODDARD, Jorge) México, Univ. Nac. Auton. de México, 2006. 171-194.
300. GOOSE, [?]: Zur Lehre vom casus. In: JJ^{LI} 9 (1868) 197-222.
301. GREVESMÜHL, Götz: Die Gläubigeranfechtung nach klassischem römischem Recht. Göttingen, Wallstein, 2003
302. GRIMAL, Pierre: A latin irodalom története. Budapest, Akadémiai K., 1992
303. GROßKOMMENTAR von de Gruyter: Das Bürgerliche Gesetzbuch mit besonderer Berücksichtigung der Rechtsprechung des Reichsgerichts und des Bundesgerichtshofs. Bearb. DENECKE, Johannes et al. Bd. III. Sachenrecht. Berlin, de Gruyter, 1996
304. GROSSO, Giuseppe: Usufrutto e figure affini nel diritto romano. 2. ed., Torino, Giappichelli, 1958
305. GUEST, A. G. / REYNOLDS, F. M. B. / BEALE, H. G.: Sale of Goods. In: CHITTY on Contracts. 30th ed. Vol. II. Specific Contracts. London, Sweet&Maxwell/Thomson Reuters, 2008. 1401-1638.
306. HABERSTICH, Johannes: Handbuch des Schweizerischen Obligationenrechts. Bd. 1-2. Zürich, Drell/Gessler/Füßli, 1884-1885.
307. HALLER Károly: Az Általános Polgári Törvénykönyv (szövege) jelenleg érvényes alakjában. Budapest, Athenæum, 1905
308. HALLER Károly: Észrevételek az általános magánjogi törvénykönyv tervezetének „Kötelmi jogi” (általános) részére. In: JKR 19/34 (1884) 266-267.
309. HAMZA, Gábor: Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römisch-rechtliche Tradition. Budapest, ELTE-Eötvös, 2009
310. HAMZA Gábor: Gazdaság és jog kapcsolata a császárkori római birodalomban. In: JK 50/9 (1995) 412-417.
311. HAMZA Gábor: Jogösszehasonlítás és antikvitás. Budapest, KJK, 1985
312. HAMZA Gábor: A jusztiniánuszi kodifikáció és a bizánci jog. In: JK 53/2 (1998) 61-66.
313. HAMZA Gábor: A modern jogrendszerek tagozódása és a római jogi tradíció. Akadémiai székfoglaló, 2004. október 6.
314. HANAUSEK, Gustav: Die Haftung des Verkäufers für die Beschaffenheit der Waare nach römischem und gemeinem Recht mit besonderer Berücksichtigung des Handelsrechts. Berlin, Hertz, 1883
315. HARKE, Jan Dirk: Leistungshindernis bei Vertragsschluss. In: Historisch-kritischer Kommentar zum BGB. (Red. ZIMMERMANN, Reinhard) Tübingen, Mohr-Siebeck, 2007. Bd. II. Teilbd. 2, 1561-1570.

316. HARKE, Jan Dirk: Verträge über Grundstücke, das Vermögen und den Nachlass. In: Historisch-kritischer Kommentar zum BGB. Bd. II. 2. Teilbd. (Red. ZIMMERMANN, Reinhard) Tübingen, Mohr-Siebeck, 2007. 1571-1579.
317. HARMATHY Attila: A szerződési szabadságról. In: Liber Amicorum. Studia E. Weiss Dedicata. Budapest, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tsz., 2002. 117-131.
318. HARMATHY Attila: Változások a szerződések burzsoá elméletében. In: ÁJ 1974/4. 585-610.
319. HARRIS, Edward M.: When is a Sale Not a Sale? The Riddle of Athenian Terminology for Real Security Revisited. In: CQ 38 (1988) 351-381.
320. HAUBOLD, Christian Gottlieb: Institutionum iuris Romani privati historico-dogmaticarum lineamenta observationibus maxime litterariis distincta. Lipsiæ, Hinrichsii, 1826
321. HEADLAM, J. W.: The Procedure of the Gortynian Inscription. In: The Journal of Hellenic Studies 13 (1892-1893) 48-69.
322. HEILFRON, Eduard: Das bürgerliche Recht des Deutschen Reichs. Berlin, Speyer/Peters, 1909
323. HEISE, Arnold: Grundriß eines gemeinen Civilrechts zum Behufe von Pandecten-Vorlesungen. Heidelberg, Winter, 1822
324. HENSSLER, Martin: Risiko als Vertragsgegenstand. Tübingen, Mohr/Siebeck, 1994
325. HERRMANN, Peter / GÜNTHER, Wolfgang / EHRHARDT, Norbert: Inschriften von Milet. Band VI, Teil 3. Inschriften n. 1020-1580. Berlin, de Gruyter, 2006. In: Milet. Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen seit dem Jahre 1899. Begr. von Wiegand, Theodor. Berlin, 1906-tól.
326. HIERSEMENZEL, Carl Christian Eduard: Vergleichende Übersicht des heutigen römischen und preußischen gemeinen Privatrechts. Bd. 2. Berlin, Hempel, 1855
327. HISTORISCH-KRITISCHER KOMMENTAR zum BGB. Red. ZIMMERMANN, Reinhard. Bd. II. 1-2. Teilbde. Schuldrecht: Allgemeiner Teil. Hamburg, Mohr-Siebeck, 2007
328. HITZIG, H. F.: Die Bedeutung des altgriechischen Rechtes für die vergleichende Rechtswissenschaft. In: ZVglRWiss 19 (1906) 1-29.
329. HOETINK, Hendrik R.: Quelques remarques sur la vente dans le droit grec. In: Tijdschrift 9 (1929) 253-270.
330. HOFMANN, Franz: Über das Perikulum beim Kauf. Wien, Manz'sche, 1870
331. HOLITSCHER Szigfrid: Szerződési öröklés. In: Bíráló Vélemények a Polgári Törvénykönyv Törvényjavaslatáról. IV. füzet. Budapest, Franklin, 1914. 165-167.
332. HOLMES, Oliver Wendell: His Book Notices and Uncollected Letters and Papers. Ed. Shriver, Harry C. New York, Central Book, 1936
333. HOLZSCHUHER, Rudolf von: Theorie und Casuistik des gemeinen Civilrechts. Bd. 3. Leipzig, Baumgärtner, 1864
334. HONDIUS, Ewoud: Kaufen ohne Risiko: Der europäische Richtlinienentwurf zum Verbraucherkauf und zur Verbrauchegarantie. In: ZEuP 5/1 (1997) 130-140.
335. HONORÉ, Tony: Fritz Pringsheim (1882-1967). 205-232. In: Jurists Uprooted: German-Speaking Émigré Lawyers in Twentieth-Century Britain. Ed.: Beatson, Jack / Zimmermann, Reinhard. Oxford, Oxford UP, 2004
336. HONSELL, Heinrich: Quod interest im bonæ-fidei-iudicium. München, Beck, 1969
337. HUGO, Gustav: Lehrbuch der Geschichte des römischen Rechts bis auf Justinian. Berlin, Mylius, 1832
338. HULOT, H. / BERTHELOT, J-Fr. / TISSOT, P-A. / BÉRENGER jr., A.: Corps de droit civil romain, Aalen, Scientia, 1979 (repr.)
339. HUSCHKE, Georg Eduard: Ueber die Rutilische Concursordnung und das fraudatorische Interdict. In: ZfRG 9 (1870) 329-366.
340. JAKAB Éva: Kockázat és kalkuláció az építési vállalkozásnál. In: MJSz 1/1 (2006) 19-27.
341. JAKAB Éva: Risikomanagement beim Weinkauf. Periculum und Praxis im Imperium Romanum. In: Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antiken Rechtsgeschichte. München, Beck, 2009
342. JÉKEY Dániel: Szerződési öröklés. In: Bíráló Vélemények a Polgári Törvénykönyv Törvényjavaslatáról. IV. füzet. Budapest, Franklin, 1914. 167-171.
343. JHERING, Rudolph von: Culpa in contrahendo oder Schadensersatz bei nichtigen oder nicht zur perfection gelangten Verträgen. In: JJ^[1] 4 (1861) 1-112.
344. JHERING, Rudolph von: Scherz und Ernst in der Jurisprudenz. Wien, Linde, 2009
345. JÓJÁRT Eszter: Az esély elvesztése, mint kár? In: JK 64/12 (2009) 518-533.
346. JUHÁSZ László: A magyar fizetésképtelenségi jog kézikönyve. Miskolc, Novotni, 2010
347. JUSZTINGER János: Ármeghatározás a római adásvételnél. In: PhDT 7 (2008) 135-152.

348. JUSZTINGER János: A római adásvétel és bérlet határain: vételár vagy bérleti díj? In: AU Szeged. AJP Tom. VII. Publ. doct. jur. Szeged, SzTE, 2007. 113-133.
349. JUSZTINGER János: Az emptio venditio és a locatio conductio határain: vételár vagy bérleti díj? In: JT 9 (2008) Pécs, PTE-ÁJK, 2008. 229-252.
350. JUSZTINGER János: Észrevételek a felentüli sérelem római jogi forrásaihoz (CJ. 4. 44. 2, CJ. 4. 44. 8). In: PhDT 9. (2010) 343-367.
351. KASER, Max: Das Ziel der actio empti nach Eviktion. In: SZ 54 (1934) 162-188.
352. KASER, Max: Erbschaftskauf und Hoffnungskauf. In: BIDR 74 (1971) 45-59.
353. KASER, Max: Römisches Privatrecht. Bde. I-II. 2. Aufl. München, Beck, 1971-1975
354. KASER, Max / KNÜTEL, Rolf: Römisches Privatrecht. 18. Aufl. München, 2005
355. KATONA Mór: Általános rész. In: Magyar magánjog. Szerk. FODOR Ármin. III. kötet. Budapest, Singer és Wolfner, 1898
356. KECSKÉS András: John Austin gondolatai a jogról, a jogon kívüli tényezőkről és a szankciókról. In: Tanulmányok Dr. Földvári József professzor 80. születésnapja tiszteletére. Pécs, 2006. 113-127.
357. KECSKÉS András: John Austin félig megélt élete és félig megírt jogbölcselete. In: JK 62/7-8 (2007) 345-351.
358. KECSKÉS László: Beszámoló a magyar polgári jog kodifikálásának hányatott sorsáról és egy, a reményt újraélesztő tudományos ülésről. In: MJ 55/7 (2008) 504-510.
359. KECSKÉS László: A polgári jog fejlődése a kontinentális Európa nagy jogrendszereiben. Budapest, HVG-Orac, 2009
360. KECSKÉS László: EU-jog és jogharmonizáció. Bőv. 3. kiad. Budapest, HVG-Orac, 2009
361. KECSKÉS László: Magánjogi fejlődésvonal az angol és a skót jogban. Pécs, 2010. Kézirat.
362. KECSKÉS László / PÓKECZ KOVÁCS Attila / ROZMAN András / SZÉCSÉNYI László: A szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékaránytalansági problémái a szerződési jogban. I. rész. In: MJ 46/2 (1999) 65-74.
363. KEMENES István: Észrevételek az új Ptk. Szakértői Javaslat a kötelelem közös szabályai és a szerződés általános szabálya rendelkezéseikhez. 2. old. Forrás: Szegedi Ítéletábla Polgári Kollégiuma.
364. KEMENES István: Észrevételek a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága Polgári Kollégiumának 2009. december 14-ei ülésére készült vitaanyaghoz. III. pont. In: BDT 2010/3. sz.
365. KISS Barnabás: A „veszély” kérdése adásvételnél a római jogban. I. köt. Kecskemét, s. l., 1940
366. KISS Mór: A jogügyletekből származó kötelmek. In: Magyar magánjog. Szerk. FODOR Ármin. III. kötet. Budapest, Singer és Wolfner, 1898
367. KLEINHEYER, Gerd / SCHRÖDER, Jan: Deutsche Juristen aus fünf Jahrhunderten. 3. Aufl. Heidelberg, Müller, 1989
368. KLINGENBERG, Eberhard: Διακωλύειν ανταγωνιστήν. Eine platonische Bestimmung des griechischen Wettkampfsrechts. Pl. Lg. 955 a 2 – b 4. In: Symposion 5 (1982, impr. 1989) 205-239.
369. KLINGENBERG, Georg: Der *servus fugitivus pro libero se gerens*. In: Sklaverei und Freilassung im römischen Recht = Symposium für Hans Josef Wieling zum 70. Geburtstag. (Hrsg. Finkenauer, Thomas) Berlin/Heidelberg, Springer, 2006. 109-130.
370. KNÜTEL, Rolf: Hoffnungskauf und Eviktionshaftung. In: SZ 117 (2000) 445-453.
371. KOBLER, Michael: Bayerische Kodifikationen des Naturrechtzeitalters. In: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte. Hrsg. Erler, Adalbert. Bd. I. Berlin, Schmidt, 1971
372. KOCH, Christian Friedrich: Das Recht der Forderungen nach gemeinem und nach preußischem Rechte. Bd. 3. Berlin, Guttentag, 1859
373. KOCH, Peter: Geschichte der Versicherungswissenschaft in Deutschland. Karlsruhe, Verlag für Versicherungswissenschaft, 1998
374. KORN, Viktor: Die Rechtsgeschäfte des Effektenverkehrs und die oesterreichische Effektenumsatzsteuer. Berlin, Heymann, 1895
375. KOZIOL, Helmut / WELSER, Rudolf: Grundriß des bürgerlichen Rechts. Bd. I. Wien, Manzsche, 1979
376. KÖLES Tibor: A szerződészegés. In: Polgári jog. Kommentár a gyakorlat számára. Szerk. PETRIK Ferenc. II. kötet. Budapest, HVG-Orac, 2009. 489-506/11.
377. KRÄNZLEIN, Arnold: Probleme kaiserzeitlicher Tierveräusserungsverträge auf Papyrus. In: Symposion 6 (1985, impr. 1989) 325-335.
378. KRASNOWIECKI, Jan Z.: Sale of Non-Existent Goods: A Problem in the Theory of Contracts. In: NDL 34 (1958-1959) 358-374.
379. KRÜCKMANN, Paul: Versicherungshaftung im römischen Recht. In: SZ 63 (1943) 33-37.

380. KRÜGER, Paul: Geschichte der Quellen und Litteratur des Römischen Rechts. Leipzig, Duncker/Humblot, 1888
381. KRÜGER, Hugo/KASER, Max: Fraus. In: SZ 63 (1943) 117-174.
382. KUHLENBECK, Ludwig: Von den Pandekten zum Bürgerlichen Gesetzbuch. 2. Theil, Berlin, Heymann, 1899
383. KUNKE, Johannes Emil: Theorie und Casuistik des Gemeinen Civilrechts. Bd. III. Leipzig, Baumgärtner, 1864.
384. KUNKEL, Wolfgang: Die Römischen Juristen. Herkunft und soziale Stellung. Köln, Böhlau, 2001 [repr. 1967]
385. KUPISCH, Berthold: Durchgangserwerb oder Direkterwerb? Eine verfehlt Fragestellung zu einem überlebten Begriff. In: JZ 31/14 (1976) 417-429.
386. KURZ, Volker: «Emptio rei speratæ» «pura» oder «sub conditione»? In: Labeo 20 (1974) 194-209.
387. LÁBADY Tamás: A magyar magánjog (polgári jog) általános része. Budapest/Pécs, Dialóg Campus, 1998
388. LAIOU, Angeliki E.: Economic Concerns and Attitudes of the Intellectuals of Thessalonike. In: Dumbarton Oaks Papers 57 (2003/2004)
389. LAMBERTINI, Renzo: Plagium. In: Seminario Giuridico della Univ. di Bologna 87, Milano, Giuffrè, 1980
390. LANGEVOORT, Donald C.: Selling Hope, Selling Risk: Some Lessons for Law from Behavioral Economics About Stockbrokers and Sophisticated Customers. In: CLR 84 № 3 (1996) 627-701.
391. LARSEN, J. A. O.: Greek Federal States. Their Institutions and History. Oxford, Clarendon, 1968
392. LAZO, Patricio: El riesgo en la compraventa de vino en el Derecho Romano. In: REHJ 27 (2005) 83-100.
393. LAZO, Patricio: Paulo y la doctrina de la emptio perfecta: una propuesta de exégesis de D. 18.6.8 pr. In: XIV Congreso Latinoamericano de Derecho Romano, 2005, Buenos Aires. 24. o. 79. lj.
394. LENEL, Otto: Interpolationenjagd. In: SZ 45 (1925) 35-38.
395. LEWIS, William: Das Recht des Familienfideicommisses. Berlin, Weidmann, 1868
396. LINARES PINEDA, José Louis: Pomponio (Sextus Pomponius). In: Ars æqui. Historia Biográfica de la Ciencia Jurídica. Ed. Pons, Marcial. Madrid/Pamplona. (web.udg.edu/hcj/text/dret_roma/pomponius.pdf)
397. LONGO, Carlo: Corso di diritto romano. Milan, Giuffrè, 1937
398. MACDOWELL, Douglas M.: The Law of Classical Athens. London, Thames and Hudson, 1978
399. MACKINTOSH, James: The Roman Law of Sale with Modern Illustrations. Edinburgh, Clark, 1892
400. MÁDL Ferenc: Nizsalovszky Endre. Arcképvázlat születésének centenáriumán. In: Nizsalovszky Emlékkönyv. Budapest, ELTE ÁJK, 1994. 13-30.
401. MAFFI, Alberto: Processo di status e rivendicazione in proprietà nel Codice di Gortina: «Diadikasia» o azione delittuale? In: Diké 5 (2002) 111-134.
402. MAINE, Sir Henry James Sumner: Dissertations on Early Law and Custom. New York, Holt, 1886
403. MAITLAND, Frederic William: The Making of the German Civil Code. In: The Collected Papers of Fr. W. Maitland. Vol. III. Cambridge UP, 1911. 474-488.
404. MARIDAKIS, Georges S.: La tradition européenne et le Code Civil Hellénique. In: Studi in memoria di Paolo Koschaker „L'Europa e il diritto romano”. Vol. II. Milano 1954.
405. MÁRKUS Dezső: Az osztrák Általános Polgári Törvénykönyv mai érvényében. Budapest, Grill, 1907
406. MARTON Géza: A polgári jogi felelősség. [Szerk. ZLINSZKY János] Budapest, KJK, 1992
407. MÁRTONFY Marczel: Tárgymutató a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez, Indokolásához és az előkészítő bizottsági jegyzőkönyvekhez. Budapest, Grill, 1902
408. MASI, Antonio: Studi sulla condizione nel diritto romano. Milano, Giuffrè, 1966
409. MATTHEWS, Nathan: The Valuation of Property in the Roman Law. In: HLR 34/3 (1921) 229-259.
410. MATTHIAS, Bernhard: Lehrbuch des bürgerlichen Rechtes mit Berücksichtigung des gesamten Reichsrechtes. Berlin, Häring, 1910
411. MEDICUS, Dieter: Bürgerliches Recht. Eine nach Anspruchsgrundlagen geordnete Darstellung zur Examensvorbereitung. 13. Aufl. Köln, Heymanns, 1987
412. MEDICUS, Dieter: Id quod interest. In: Studien zum römischen Recht des Schadensersatzes. Köln-Graz 1962
413. MEDICUS, Dieter: Zur Funktion der Leistungsunmöglichkeit im römischen Recht. In: SZ 86 (1969) 67-104.
414. MEDIO, Alfredo de: Il patto di non prestare l'evizione e il dolo del venditore nel diritto romano classico. In: BIDR 16 (1904) 5-88.
415. MENYHÁRD Attila: Dologi jog. Budapest, Osiris, 2007

416. MESZLÉNY Artúr: A svájci polgári törvénykönyvről – magánjogi tanulmány társadalomtudományi alapon. Budapest, Athenæum, 1909
417. MEYER, Eugen: Der römisch-rechtliche Begriff der Naturalobligation im schweizerischen Obligationenrecht unter Berücksichtigung anderer moderner Gesetzgebungen. Zürich, Lohbauer, 1892
418. MITTEIS, Ludwig: Reichsrecht und Volksrecht in den östlichen Provinzen des römischen Kaiserreichs. Leipzig, Teubner, 1891
419. MITTERMAIER, Carl Joseph Anton: Grundsätze des gemeinen deutschen Privatrechts. 6. Ausg. Regensburg, Manz, 1843
420. MOLNÁR Hella: Határkérdések az utaló magatartás gyakorlatából. In: Themis 2005/2. 79-89.
421. MOMMSEN, Friedrich: Beiträge zum Obligationenrecht. Abth. I. Braunschweig, Schwetschke, 1853
422. MOMMSEN, Theodor: Römisches Strafrecht. Leipzig, Duncker/Humblot, 1899
423. MOMMSEN, Theodor: Sextus Pomponius. In: ZfRG 7 (1868) 474-479.
424. MORGAN, Thomas Gibbes: Civil Code of the State of Louisiana with the Statutory Amendments from 1825 to 1853 and References to the Decisions of the Supreme Court of Louisiana. New Orleans, Bloomfield & Steel, 1861
425. MOYLE, John Baron: The Contract of Sale in the Civil Law. Oxford, Clarendon, 1892
426. MUHL, Georg Philipp: Practische Beyträge zur Rechtslehre von Moratorien. Bd. 1. Mannheim, Löffler, 1798
427. MUSIO, Antonio: La Nozione e la funzione. In: La compravendita. Edd. Musio, Antonio / Naddeo, Francesca. Tom. I. Padova, Wolters, 2008. 3-49.
428. MÜHLENBRUCH, Christian Friedrich: Doctrina Pandectarum. Bruxelles, Hauman, 1838
429. MÜHLENBRUCH, Christian Friedrich: Lehrbuch des Pandekten-Rechts. Theil II. Halle, Schwetschke, 1836
430. MÜLLER, Neander: Juristische Lehrmeinungen über Börsengeschäfte. Berlin, Guttentag, 1903
431. NADDEO, Francesca: L'Efficacia. In: La compravendita. Edd. Musio, Antonio / Naddeo, Francesca. Tom. I. Padova, Wolters, 2008. 285-373.
432. NAGY Ferenc: A különbözeti ügyletek kereshetősége. I. rész. In: JKR 13/21 (1878) 173-175. / II. rész. In: JKR 13/22 (1878) 180-184.
433. NAGY Márta: Ambrogio Lorenzetti: A jó kormányzás allegóriája. Erényábrázolások az itáliai trecento művészetben és antik előzményeik. In: AAPA Tom. XXXIV. Sectio Historiæ Eger 2007. = A tudós tanár. Tanulmánykötet a 60 éves Gebei Sándor tiszteletére. e-folyóirat.
434. NAGY Márta: Ambrogio Lorenzetti: A jó kormányzás allegóriája. ... In: AAPA Tom. XXXIV. Sectio Historiæ Eger 2007.
435. NAVRATYIL Zoltán: Kirepült méhraj és polgári jog. In: LÆS 5/2 (2009) 185-196.
436. NELSON, Hein L. W. / MANTHE, Ulrich: Gai Institutiones III 88-181. Die Kontrakts-obligationen. Text und Kommentar. In: Freiburger Rechtsgeschichtliche Abh. n.F. Bd. 35. Studia Gaiana VIII. Berlin, Duncker/Humblot, 1999
437. NÉMETH György (szerk.): Görög történelem. Szöveggyűjtemény. Budapest, Osiris, 2003
438. NÉMETH László: Görögök vagy a halott hagyomány. In: Tanu 7 (1934/2) 1-9.
439. NICHOLAS, Barry: An Introduction to Roman Law. Oxford UP, 1979
440. NOCHTA Tibor / KOVÁCS Bálint / NEMESSÁNYI Zoltán: Magyar polgári jog. Kötelmi jog. Különös rész. Budapest-Pécs, Dialóg Campus, 2008
441. NOCHTA Tibor: Vázlatok a faktoringszerződés magánjogi alapkérdéseire. In: MJ 43/12 (1996) 715-719.
442. NÖRR, Dieter: Pomponius oder „Zum Geschichtsverständnis der römischen Juristen“. In: ANRW II/15 (1976) 497-604.
443. NÖRR, Dieter: Pomponio o della intelligenza storica dei giuristi romani. In: RDR 2 (2002) 167-254.
444. OETKER, Hartmut: Handelsrecht. 6. Aufl. Berlin, Springer, 2010
445. OPPENHEIM, Bernard K.: The Sale of a Hope. In: TLR 15 (1940-41) 591-599.
446. ORESTANO, Riccardo: Pomponio Sesto. In: NNDI 13 (1966) 271-272.
447. ORMOS Ede: Szállítási ügylet – szerencse-szerződés – burkolt uzsora. In: JKR 32/47 (1897) 373-374.
448. OSTROGORSKY, Georg: A bizánci állam története. Budapest, Osiris, 2001
449. OTTO, Carl Eduard / SCHILLING, Bruno / SINTENIS, Carl Friedrich F.: Das Corpus Juris Civilis in's Deutsche übersetzt von einem Vereine Rechtsgelehrter. Leipzig, Focke, 1831
450. OTTO, Victor: Die Anfechtung von Rechtshandlungen, welche ein Schuldner zu dessen Vermögen Konkurs nicht eröffnet ist, zum Nachtheile seiner Gläubiger vornimmt, nach gemeinem, sächsischem und deutschem Reichsrechte. Leipzig, Roßberg, 1881

451. OUT, J. C.: Bestaande en (nog) niet bestaande vorderingen. In: GOM 19 (2002) 63-95.
452. PALANDT = Palandt Bürgerliches Gesetzbuch. 69. Aufl. In: Beck'sche Kurz-Kommentare Bd. 7. Bearb.: BASSENGE, Peter et al. mult. München, Beck, 2010
453. PANTAZOPOULOS, Nicolas J.: Aspect général de l'évolution historique du droit grec. In: RIDA 4 (1950) 245-279.
454. PAP József: Tőzsdejáték mint illetékességi kifogás. I. rész. In: JKR 35/10 (1900) 74-76. / II. rész. In: JKR 35/12 (1900) 92-94.
455. PARDESSUS, Jean-Marie: Cours de droit commercial. Tome I. Bruxelles, Tarlier, 1836
456. PARTSCH, Josef: Vom Beruf des römischen Rechts in der Heutigen Universität. Bonn 1920
457. PECZ Vilmos: Ókori Lexikon. Budapest, Franklin, 1902-1904
458. PENNITZ, Martin: Das periculum rei venditæ. Wien etc., Böhlau, 2000
459. PINO-TOSCANO, Felipe del: La sistematización de la insolvencia en el Digesto. In: DyC 1 (2001) 341-352.
460. PLANIOL, Marcel / RIPERT, George / ESMEIN, Jean-Paul H. E. A.: Traité pratique de droit civil français. Tom. VI. 2e éd. Paris, LGDJ, 1952
461. PLÓSZ Sándor: Adalékok a magyar kereskedelmi törvény tervezetének bírálatához. I. rész. In: JKR 9/4 (1874) 26-29. / II. rész. In: JKR 9/5 (1874) 35-37. / III. rész. In: JKR 9/6 (1874) 43-44.
462. PÓKECZ KOVÁCS Attila: A laesio enormis és továbbélése a modern polgári törvénykönyvekben, in: JK 55/5 (2000) 177-185
463. PÓKECZ KOVÁCS Attila: Quelques observations sur la division de la locatio-conductio. In: FS Benedek 217-230.
464. PÓLAY Elemér: Az eladói kellékszavatosság a preklasszikus római jogban. In: Acta Univ. Szeged. Acta Jur. et Pol. Tom. XI. Fasc. 9. Szeged, 1964
465. Polgári jog. Kommentár a gyakorlat számára. Szerk. PETRIK Ferenc. II. kötet. Budapest, HVG-Orac, 2009
466. A Polgári Törvénykönyv magyarázata. Szerk. GELLÉRT György. I. köt. Budapest, KJK-Kerszöv, 2002
467. A Polgári Törvénykönyv magyarázata. Szerk. GELLÉRT György. I. köt. 7. jav. kiad. Budapest, CompLex, 2007
468. POST, Albert Hermann: Entwurf eines gemeinen deutschen und hansestadtbremischen Privatrechts auf Grundlage der modernen Volkswirtschaft. Bd. II. Bremen, Gesenius, 1870
469. PRINGSHEIM, Fritz: Id quod actum est. In: SZ 78 (1961) 1-91.
470. PRINGSHEIM, Fritz: Some causes of codification. In: RIDA 12 (1957) 301-311.
471. PRINGSHEIM, Fritz: The Greek Law of Sale. Weimar, Böhlau, 1950
472. PRINGSHEIM, Fritz: Zu „Reichsrecht und Volksrecht“. In: JJP 7-8 (1953-1954) 163-168
473. PROHÁSZKA Ottokár: Produktív-e a pénz? Budapest, Szt. István Társ., 1897
474. PUCHTA, Friedrich Georg: Pandekten. 10. Aufl. Leipzig, Barth, 1866
475. PUGSLEY, David: Gaius or Sextus Pomponius? In: RIDA 41 (1994) 353-367.
476. RABEL, Ernst: Die Haftung des Verkäufers wegen Mangels im Rechte. Leipzig, Veit, 1902. (Nachdr.: Berlin/New York, de Gruyter, 1973)
477. REICHARD Zsigmond: A tőzsdei különbözeti ügyletekről. In: JKR 28/36 (1893) 288.
478. REICHARD Zsigmond: A tőzsdejáték meggátlása. In: JKR 28/18 (1893) 144.
479. REINHART, Theodor: Die Anfechtungsklage wegen Verkürzung der Gläubiger, Actio Pauliana nach römischem und gemeinem Recht. Winterthur, Westfelling, 1871
480. REPGEN, Tilman: Der Kauf im Schema der Obligationen und die Verpflichtung zur präziser Erfüllung bei Jason de Mayno. In: Kaufen nach Römischen Recht. Antikes Erbe in den europäischen Kaufrechtsordnungen. (Hrsgg. Ernst, Wolfgang / Jakab, Éva) Berlin, Springer, 2008. 203-232.
481. RICCA-BARBERIS, Mario: Altro ancora sull'efficacia del »pactum de non præstanda evictione«. In: St. Francisci, 11-25.
482. ROTH, Paul: Bayrisches Civilrecht. Theil I/III. Tübingen, Laupp, 1875
483. ROZWADOWSKI, Władysław: Studi sul trasferimento dei crediti in diritto romano. In: BIDR 76 (1973) 11-170.
484. ROßHIRT, Conrad Franz: Gemeines deutsches Civilrecht. Theil II. Heidelberg, Groos, 1840
485. RUDORFF, Adolf August Friedrich: Ueber die Rutilische Concursordnung und das fraudatorische Interdict. In: ZfRG 8 (1869) 62-99.
486. RUNDE, Justus Friedrich: Grundsätze des allgemeinen deutschen Privatrechts. Göttingen, Dieterich, 1791
487. RUNDE, Justus Friedrich: Grundsätze des gemeinen deutschen Privatrechts. Göttingen, Dieterich, 1817
488. RUPPRECHT, Hans-Albert: Βεβαίωσις und Nichtangriffsklausel. In: Symposion 3 (1977, impr. 1982) 235-245.
489. RUPPRECHT, Hans-Albert: Parachoresis und ekchoresis. Abtretung und Rechtsübertragung in den griechischen Papyri. In: Symposion 5 (1982, impr. 1989) 187-193.
490. SAMTER, Richard: War Gaius das männliche Pseudonym einer Frau? In: DJZ 13/24 (1908) 1386-1387. cols.

491. SÁNDOR Tamás / VÉKÁS Lajos: Nemzetközi adásvétel. Budapest, HVG-Orac, 2005
492. SAVIGNY, Friedrich Carl von: Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter. Bd. 5. Heidelberg, Mohr, 1829
493. SAVIGNY, Friedrich Carl von: Das Obligationenrecht als Theil des heutigen römischen Rechts. Bde. I/II. Berlin, Veit, 1851/53
494. SAVIGNY, Friedrich Carl von: System des heutigen Römischen Rechts. Bd. III/IV. Berlin, Veit, 1840/41
495. SCAFURO, Adele: The Role of the Prosecutor and Athenian Legal Procedure. In: Diké 7 (2004) 113-133.
496. SCHANBACHER, Dietmar: Ratio legis Falcidiae: Die falzidische Rechnung bei Zusammentreffen mehrerer Erbschaften in einer Hand. Berlin, Duncker/Humblot, 1995
497. SCHERMAIER, Martin Josef: Ausschluss der Leistungspflicht. In: Historisch-kritischer Kommentar zum BGB. (Red. ZIMMERMANN, Reinhard) Tübingen, Mohr-Siebeck, 2007. Bd. II. Teilbd. 2, 941-1027.
498. SCHERMAIER, Martin Josef: Leistungsstörungen. In: Historisch-kritischer Kommentar zum BGB. (Red. ZIMMERMANN, Reinhard) Tübingen, Mohr-Siebeck, 2007. Bd. II. Teilbd. 2, 851-940.
499. SCHEUCHENSTUEL, Carl von: Motive zu dem allgemeinen österreichischen Berggesetze vom 23. Mai 1854. Wien, Braumüller, 1855
500. SCHEURL, Adolf G. Chr. von: Beiträge zur Bearbeitung des Römischen Rechts. Bd. 2. Heft 2: Zur Lehre von den Nebenbestimmungen bei Rechtsgeschäften. Erlangen, Deichert, 1871
501. SCHEY, Josef von: Zur Geschichte der actio Pauliana und des interdictum fraudatorium. In: ZfRG 13 (1878) 120-195.
502. SCHIFFER, Eugen: Zur Lehre vom Glücksspiel. In: GS 51 (1895) 184-223.
503. SCHLOSSER, Hans: Grundzüge der Neueren Privatrechtsgeschichte. Heidelberg, Müller, 1993 [+ 9. Aufl. 2001]
504. SCHÖNBAUER, Ernst: Diokletian in einem verzweifelten Abwehrkampfe? Studien zur Rechtsentwicklung in der römischen Kaiserzeit. In: SZ 62 (1942) 332-346.
505. SCHULZ, Fritz: Die fraudatorische Freilassung im klassischen und justinianischen römischen Recht. In: SZ 48 (1928) 212-254.
506. SCHULZ, Fritz: Geschichte der römischen Rechtswissenschaft. Weimar, Böhlau, 1961
507. SCHUSTER, Ernest J.: The Principles of German Civil Law. Oxford, Clarendon, 1907
508. SCHWARZ, Andreas B.: Homologie und Protokoll in den Papyrusurkunden der Ptolemäerzeit. In: JJP 13 (1961) 177-242.
509. SCHWARZ Gusztáv: A megtámadási kereset (actio Pauliana). I. rész. In: JKR 24/2 (1889) 11-14. / II. rész. In: JKR 24/11 (1889) 87-90. / III. rész. In: JKR 24/12 (1889) 97-98.
510. SCHWARZ, Fritz: Die Funktion des Irrtums bei Erfüllung gänzlich oder teilweise nicht geschuldeter Fideikomnisse. In: SZ 68 (1951) 307-312.
511. SEILER, Hans Hermann: Pomponius. In: Juristen. Ein biographisches Lexikon von der Antike bis zum 20. Jahrhundert. (Hrsg. Stolleis, Michael) München, Beck, 2001. 508.
512. SELL, Wilhelm: Ueber bedingte Traditionen. Zürich, Meyer und Zeller, 1839
513. SENN, Félix: La notion romaine d'avenir et ses applications dans le domaine du droit. In: Revue historique de droit français et étranger, serie 4 34 (1956) 163-180.
514. SHAEL, Herman: Contribution of Roman Law to the Jurisprudence of Antebellum Louisiana. In: LLW 56 (1995-1996) 257-315.
515. SIEBENHAAR, Eduard: Lehrbuch des Sächsischen Privatrechts, Leipzig, Roßberg, 1872
516. SIKLÓSI Iván: A jogügyleti hatályosság elméleti problematikája, különös tekintettel a végrendelet visszavonásának jogdogmatikai megítélésére. In: Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Budapestinensis 41 (2004) 73—111.
517. SIKLÓSI Iván: Néhány adalék a causa és a consideration fogalmához. In: JESz 9/1 (2008) Forrása: http://jesz.ajk.elte.hu/2008_1.html
518. SIKLÓSI Iván: A nemlétező szerződés jogdogmatikai kategóriája és esetkörei a római jogban. In: JESz 6/4 (2005) Forrása: <http://jesz.ajk.elte.hu/siklosi24.html>
519. SIMON, Dieter: Die Epochen der byzantinischen Rechtsgeschichte. In: IC-ZER 15 (1988) 73-106.
520. SINTENIS, Carl Friedrich Ferdinand: Anleitung zum Studium des Bürgerlichen Gesetzbuches für das Königreich Sachsen. Leipzig, Tauchnitz, 1864
521. SMITH, William (ed.): Dictionary of Greek and Roman Antiquities. 2nd ed. Boston, Little, Brown & Company, 1870
522. SOLAZZI, Siro: Il concorso dei creditori nel diritto romano, Vol. II, Napoli, Jovene, 1938
523. SOLAZZI, Siro: La compensazione nel diritto romano. Napoli, Jovene, 1950

524. SÓLYOM László: Polgári jogi kérdések az Alkotmánybíróság gyakorlatában. JK 49/3 (1994) 99-107.
525. SONTIS, Johannes M.: Das griechische Zivilgesetzbuch im Rahmen der Privatrechtsgeschichte der Neuzeit. In: SZ 78 (1961) 355-385.
526. SPANGENBERG, Ernst P. J.: Spangenberg's Commentar über den Code Napoleon. Bd. 3. Göttingen, Römer, 1811
527. STADTHAGEN, Arthur: Führer durch das Bürgerliche Gesetzbuch. Stuttgart, Dietz, 1904
528. STANOJEVIĆ, Obrad: Gaius and Pomponius. Notes on David Pugsley. In: RIDA 44 (1997) 333-356.
529. STAUB, ?: Das Differenzgeschäft vor und nach dem Börsengesetz. In DJZ 1/20 (1896) 397-401.
530. STAUDINGER, Julius von / OSTLER, Fritz: Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Bd. II/2. 11. Aufl. Berlin, Schweitzer, 1955
531. STAUDINGER = Kommentar zum bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Eckpfeiler des Zivilrechts. Bd. 8. Ed. STAUDINGER, Julius von / BECKMANN, Roland Michael / MARTINEK, Michael. Berlin, Walter de Gruyter, 2005
532. STEIN, Peter G.: The future of Roman law in a Britain that is part of Europe. RIDA 41 Suppl. (1994) 173-180.
533. STONE, Richard: The modern law of contract. 6th ed. London, Routledge, 2005
534. STORY, William W.: A treatise on the Law of Contracts. Vol. II. 4th Ed. Boston, Little, Brown and Company, 1856
535. STORY, William W.: A treatise on the Law of Sales of Personal Property. 3rd ed. Boston, Little, Brown and Company, 1862
536. STUBENRAUCH, Moriz von: Handbuch des österreichischen Handels-Rechtes. Wien, Manz, 1863
537. STUBENRAUCH, Moriz von: Lehrbuch des österreichischen Privat-Handelsrechtes mit besonderer Rücksicht auf das Bedürfniss der Handels-Lehranstalten. Wien, Manz, 1859
538. STUYCK, Jules: Belgium – Bankruptcy and Related Institutions. In: CELs 11 (August 1998) 79-89.
539. SZAKOLCZAI Árpád: A differenciális üzletek perelhetősége. In: JKR 27/12 (1892) 94-95.
540. SZÁSZY-SCHWARZ Gusztáv: Parerga. Vegyes jogi dolgozatok. Budapest, Athenæum, 1912
541. SZEGEDY Lajos: Szállítási ügylet – szerencse-szerződés – burkolt uzsora. In: JKR 32/47 (1897) 371-373.
542. SZENDE Péter Pál (szerk.): Magyar magánjog mai érvényében. III. kötet I. rész. Budapest, Grill, 1928
543. SZILÁGYI Emőke Rita: Spes quid sit – a második teológiai erény definíciója.
Forrás: http://sermones.elte.hu/page/362tan_plaus_szemoke.pdf
544. SZLADITS Károly: A magánjogi tényállások. In: Magyar Magánjog. Első kötet. Általános rész. Személyi jog. [Főszerk. Szladits Károly] Budapest, Grill, 1941
545. SZLADITS Károly: A magyar magánjog vázlata. Budapest, Grill, 1933 [1999 (repr.)]
546. TALAMANCA, Mario: Lo schema 'genus-species' nelle sistematiche dei giuristi romani. In: La filosofia greca e il diritto romano. Accademia Nazionale dei Lincei – Quad. N. 221, Roma 1977. Tom. II, 319 o.
547. TAUBENSCHLAG, Rafael: Das römische Privatrecht zur Zeit Diokletians. In: Opera Minora, I. köt., Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959
548. THIBAUT, Anton Friedrich: System des Pandekten-Rechts. 5. Ausg. Bd. II. Jena, Mauke, 1818
549. THOMAS, J. A. C.: Marginalia on certum pretium. In: Tijdschrift 35 (1967) 78-89.
550. THOMAS, J. A. C.: Rei hereditariae furtum non fit. In: Tijdschrift 36 (1968) 489-508.
551. THOMAS, J. A. C.: Venditio hereditatis and emptio spei. In: TLR 33 (1959) 541-550.
552. THOMAS, Phillip J.: Insurance in Roman Law: Martial's Epigrammaton III 52. In: TSAR 2 (2009) 264-273.
553. THÜR, Gerhard: Eigentumsstreit und Statusprozess in der grossen Gesetzesinschrift aus Gortyn. In: Diké 5 (2002) 95-109.
554. THÜR, Gerhard: Kannte das altgriechische Recht die Eigentumsdiadikasia? In: Symposion 3 (1977, impr. 1982) 55-69.
555. TITTMANN, Ernst: Handbuch für westphälische Notarien. Bd. 2. Göttingen, Vandenhoeck/Ruprecht, 1811
556. TORRENT, Armando: Venditio hereditatis. La venta de herencia en Derecho Romano. In: Acta Salmanticensia – Derecho 18, Salamanca, Univ. de Salamanca, 1966
557. TREITSCHKE, Georg Karl [bearb. von WENGLER, Friedrich A.]: Der Kaufcontract in besonderer Beziehung auf den Waarenhandel. 2. Aufl. Gera, 1865
558. UPTON, Wheelock / JENNINGS, Needler [edd.]: The Civil Code of the State of Louisiana. New Orleans, John's, 1838
559. VANGEROW, Karl Adolph von: Lehrbuch der Pandekten. Bd. III. Marburg/Leipzig, Elwert, 1876

560. VASSALLI, Filippo: I contratti sull'eredità del terzo vivente. In: Studi giuridici, Vol. 3, Tom. 1, Milano, Giuffrè, 1960, 335-353.
561. VASSALLI, Filippo: Il motivo della »vivi hereditas«. In: Studi giuridici, Vol. 3, Tom. 1, Milano, Giuffrè, 1960, 353-366.
562. VASSALLI, Filippo: La vendita di eredità e la dottrina dell'»emptio spei«. In: Studi giuridici, Vol. 3, Tom. 1, Milano, Giuffrè, 1960, 366-381.
563. VÉKÁS Lajos: A fogyasztói adásvételről szóló EK-irányelv és átültetése a magyar polgári jogba. In: MJ 47/11 (2000) 646-660.
564. VÉKÁS Lajos: A szerződések általános szabályai az új Ptk. Szakértői Javaslatában. In: Liber Amicorum. Studia P. Gyertyánfy dedicata. Budapest, ELTE-ÁJK, 2008. 369-387.
565. VERSTEGEN, Raf: Un cas d'éviction après vente qui n'en est pas un (D.30.84.5 Julianus Dig. 33). In: Mélanges Fritz Sturm. (dir. GERKENS, Jean-François et al.) Vol. I. Éditions Juridiques de l'Université de Liège, 1999
566. VINOGRADOFF, Paul, Sir: The Jurisprudence of the Greek City. In: Outlines of Historical Jurisprudence. Vol. II. Oxford UP, 1922
567. VIRGIL: Eclogues. Georgics. Æneid: Books 1-6. (Vol. I; (Transl. Fairclough, H. Rushton) In: Loeb № 63. Cambridge, Harvard UP, 1999
568. VISKY, Károly: Die Proportionalität von Wert und Preis in den römischen Rechtsquellen des 3. Jahrhunderts. In RIDA 16 (1969) 355-389.
569. VISKY, Károly: Das Seedarlehn und die damit verbundene Konventionalstrafe im römischen Recht. In: RIDA 16 (1969) 389-419.
570. VISSCHER, Fernand de: La vente de choses futures et la théorie du risque contractuel. Bruxelles (etc.), Goemaere, 1914
571. VOCI, Pasquale: L'estensione dell'obbligo di risarcire il danno nel diritto romano classico. In: Ferrini II 361-388.
572. VOET's Commentary on the Pandects. In: A contribution to an English Translation of ~. (Transl. Berwick, Thomas) London, Stevens&Haynes, 1902
573. WACKE, Andreas: Athleten als Darlehensnehmer nach römischem Recht. In: SDHI 44 (1978) 439-452 = In: Gymnasium 86 (Heidelberg 1979) 149-162.
574. WACKE, Andreas: Circumscribere, gerechter Preis und die Arten der List. In: SZ 94 (1977) 184-246.
575. WACKE, Andreas: Die Konstruktion des Anwartschaftsrechts aus bedingter Übereignung und der favor dotis bei Ulpian D. 23,3,9,1. In: Spuren des Römischen Rechts. Festschrift für Bruno Huwiler. Hrsgg. Pichonnaz, P. u. a. Bern, 2007. 651-674.
576. WACKE, Andreas: Miete und Pacht vom Nießbraucher oder Vorerben. In: Festschrift für Joachim Gernhuber zum 70. Geburtstag. Tübingen, Mohr, 1993. 489-527.
577. WACKE, Andreas: Sul concetto di ‚dolus‘ nell'actio de dolo, IVRA 28 (1977) 10-39.
578. WACKE, Andreas: War 'Gaius' das männliche Pseudonym einer Juristin? Zur Stellung römischer Frauen in Recht und Justiz. In: OIR 12 (2008) 63-83.
579. WACKE, Andreas: Zum dolus-Begriff der actio de dolo, RIDA 27 (1980) 349-386.
580. WALTER, Gerhard: Kaufrecht. In: Handbuch des Schuldrechts. Hrsg. Gernhuber, Joachim. Tübingen, Mohr, 1987
581. WATSON, Alan (ed.): The Digest of Justinian. Philadelphia, Univ. of Pennsylvania Press, 1998
582. WENCZEL Tivadar: A magyar magánjog rövid áttekintése. Budapest, Pfeifer, 1877
583. WENDT, Otto: Lehrbuch der Pandekten. Jena, Fischer, 1888
584. WENGER, Leopold: Die Quellen des römischen Rechts. Wien, Holzhausen, 1953
585. WENGLER, F. A. / BRACHMANN, H. A. (Hrsgg.): Das Bürgerliche Gesetzbuch für das Königreich Sachsen nach den hierzu ergangenen Entscheidungen der Spruchbehörden. Bd. I. Leipzig, Roßberg, 1878
586. WENZEL Gusztáv: A magyar és erdélyi magánjog rendszere. Buda, Egyetemi Ny., 1864
587. WESENBERG, Gerhard: Sextus Pomponius. In: RE 21/2 (1952) 2416-2420. cols.
588. WINDSCHEID, Bernhard: Lehrbuch des Pandektenrechts. Band II. 6. Aufl. Frankfurt am Main, Büttner/Loening, 1887
589. WINIWARTER, Joseph Max von: Das Österreichische bürgerliche Recht systematisch dargestellt und erläutert. Das persönliche Sachenrecht nach dem Oesterreichischen allgemeinen bürgerl. Gesetzbuche. Wien, Braumüller/Seidel, 1844
590. WINNER, Martin: Wert und Preis im Zivilrecht. Wien, Springer, 2008
591. WOLFF, Hans Julius: Consensual contracts in the Papyri? In: JJP 1 (1946) 55-79.

592. WOLFF, Hans Julius: Juristische Gräzistik – Aufgaben, Probleme, Möglichkeiten. In: Symposion 1 (1971, impr. 1975) 1-22.
593. WOLFF, Hans Julius: Neue juristische Urkunden. In: SZ 73 (1956) 326-334.
594. WOLFF, Hans Julius: The *Δίκη Βασιλῆος* in Demosthenes, Or., LV. In: The American Journal of Philology 64/3 (1943) 316-324.
595. WOLFF, Hans Julius: Zum Problem der dogmatischen Erfassung des altgriechischen Rechts. In: Symposion 4 (1979; impr. 1983) 9-20.
596. WUBBE, Felix B. J.: XLIIe Session de la S.I.H.D.A. à Salzburg (20-23 septembre 1988). In: Tijdschrift 57 (1989) 230-232.
597. WUBBE, Felix B. J.: Le clair-obscur de D. 46,2,4. In: Tijdschrift 68 (2000) 405-413.
598. YIANNPOULOS, Athanassios N.: The Civil Codes of Louisiana. In: Civil Law Commentaries 1/1 (2008) 1-23.
599. YIANNPOULOS, Athanassios N.: Historical development. In: Introduction to Greek Law. (Ed.: Kerameus, Konstantinos D. / Kozyris, Phaedon J.) Deventer, Kluwer, 1993
600. ZACHARIÄ, Heinrich Albert: Deutsches Staats- und Bundesrecht. Bd. 2. Berlin, Vandenhoeck, 1854
601. ZACHARIÄ, Karl Salomo: Handbuch des französischen Civilrechts. Bd. I. Heidelberg, Mohr, 1808
602. ZACHARIÄ VON LINGENTHAL, D. Karl Eduard: Geschichte des griechisch-römischen Rechts. Berlin 1892
603. ZEPERNICK, Karl Friedrich: Miscellaneen zum Lehnrechte. Bd. III. Halle, Hendel, 1790
604. ZEPOS, Panagiotos J.: Griechenland. In: Handbuch der Quellen und Literatur der neueren Europäischen Privatrechtsgeschichte. (Hrsg. COING, Helmut) Bd. III/5, München, Beck, 1988
605. ZIMMERMANN, Reinhard: The Law of Obligations. Boston (etc.), Clarendon, 1992
606. ZIMMERMANN, Reinhard: Roman Law and European Legal Unity. In: Towards a European Civil Code. Ed.: Hartkamp, Arthur et al. The Hague, Kluwer, 1998
607. ZLINSZKY János: Evictio missilium. In: LÆS 2/1-2 (2006) 99-102.
608. ZOLTÁN Ödön: Az adásvétel és a csere. In: A Polgári Törvénykönyv magyarázata. Szerk. GELLÉRT György. II. köt. Budapest, KJK-Kerszöv, 2002
609. ZOLTÁN Ödön: Az adásvétel és a csere. In: A Polgári Törvénykönyv magyarázata. Szerk. GELLÉRT György. II. köt. 7. jav. kiad. Budapest, CompLex, 2007. 1407-1462.
610. ZULUETA, Francis de: The Roman Law of Sale. 1st ed. Oxford, Clarendon, 1945

V. Internetes források

A. *Prolegomena*

A jogtudományi kutatások során elengedhetetlen felhasználni azokat a website-okat és ezeken keresztül elérhető adatbázisokat, amelyeket:

- (1) nagyobb jogi kutatóintézetek (pl. a „Max Planck” 3 nagy adatbázisa: monográfiák, folyóiratok, dissertationes inaugurales, disputationes stb.) hoztak létre, vagy pedig
- (2) kormányzati megrendelésre jöttek létre, pl. a nagy könyvtárak állományának digitalizálása és összekapcsolása útján (pl. az AmericanLibraries, a PerseusProject) tipikusan a közkinccsé vált szerzői művek ingyenes hozzáférhetővé tételére (pl. TheLatinLibrary, ill. az OSzK Magyar Elektronikus Könyvtára), illetve a papyrológia leleteinek bemutatására (pl. a Kairói Múzeum fotoszkennelt anyagai az Oxfordi Egyetem site-ján vagy a Heidelbergi Egyetem igen széles körű „tárlata”), továbbá azok
- (3) a visszterhesen hozzáférhető adatbázisok, amelyeket üzleti megfontolásokból hoztak létre a jogtudományi kutatások megkönnyítése végett a még a szerzői jog oltalmazta művek kutatására (pl. a HeinOnline), ill.
- (4) a szintén oltalomalatti műveket közlő, mégis ingyenesen hozzáférhető adatbázisok (pl. a ledonline.it/Dike).
- (5) Ezeken kívül igen hasznosak azok a könyvtáradatbázisok, amelyek ugyan nem tartalmazzák magukat a szerzői műveket olvasható és kereshető formátumban (.pdf, .doc, .rtf vagy full text stb.), viszont keresőrendszereik alkalmasak adott téma szakirodalmának feltérképezésére (pl. matarka, mokka, Karlsruher Virtueller Katalog).

NB! Fontos hangsúlyozni, hogy ezek a források általában nem helyettesítették a nyomtatott, eredeti formátumot. Csak abban az esetben szolgáltak alkalmas forrásul, amikor *in situ scannelt* (photoscanned) formátumban voltak megtalálhatók az egyes művek (ilyen pl. a Max Planck, az AmericanLibraries, a HeinOnline vagy a LedOnline). Amikor viszont pl. egy folyóiratcikk vagy monográfia rögzítésekor az eredeti, nyomtatott formátum megszüntetésével jött létre a kereshető szövegállomány – tipikusan .doc, .html vagy .rtf formátumban (pl. MEK vagy TheLatinLibrary) –, akkor a mű „eredetijének”, a könyvalaknak a beszerzése elkerülhetetlen volt a félrevezető technikai hibák elkerülése és a kutatások hitelességének biztosítása végett.

B. A kutatás során felhasznált internetes források, adatbázisok:

1. <http://aquila.papy.uni-heidelberg.de/Hauptregister>
2. <http://beck-online.beck.de>
3. <http://diglit.ub.uni-heidelberg.de/diglit/justinian>
4. <http://dlib-diss.mpier.mpg.de>
5. <http://dlib-pr.mpier.mpg.de>
6. <http://dlib-zs.mpier.mpg.de>
7. <http://ipap.csad.ox.ac.uk>
8. <http://lexetius.com>
9. <http://mek.oszk.hu>

10. <http://upmf-grenoble.fr/Haiti/Cours/Ak/Corpus/>
11. <http://www.admin.ch>
12. <http://www.ancientlibrary.com>
13. <http://www.archive.org>
14. <http://www.bger.ch>
15. <http://www.digizeitschriften.de>
16. <http://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/ref/ccf.htm>
17. <http://www.eugenbucher.ch>
18. <http://www.heinonline.org>
19. <http://www.jucepa.pa.gov.br>
20. <http://www.jusline.at>
21. <http://www.ledonline.it/Dike/>
22. <http://www.legifrance.gouv.fr>
23. <http://www.matarka.hu>
24. <http://www.mikrosapoplous.gr/dl/dl.html>
25. <http://www.mokka.hu>
26. <http://www.persee.fr/web/revues>
27. <http://www.perseus.tufts.edu>
28. <http://www.rzuser.uni-heidelberg.de/~gv0/Texte>
29. <http://www.statutelaw.gov.uk/>
30. <http://www.thelatinlibrary.com>
31. <http://www.trismegistos.org/genbib/>
32. <http://www.ubka.uni-karlsruhe.de/kvk.html>
33. <http://zakon.rada.gov.ua>

Der Hoffnungskauf

(Zusammenfassung der Doktorarbeit)

Die Dissertation wurde in zwei Teilen und drei Kapiteln pro Teile gegliedert. Der erste Teil untersucht die Entstehungsumständen und die Bildungsmethoden des Hoffnungskaufs und dessen Analogfällen sowohl in den altgriechischen als auch unter die römischen juristischen nichtsdestoweniger literarischen Quellen. Der zweite Teil forscht das Weiterleben des Hoffnungskaufs und dessen Paralleltatsachen laut der mittelalterlichen Ergebnisse und gemäß den neuzeitlichen Resultaten der Rechtswissenschaft, der Kodifikationen und der Rechtspraxis. Die Doktorarbeit wurde nach diesen Teilen mit dem Verzeichnis der benutzten und recherchierten Quellen geschlossen.

I. Zum ersten Hauptstück

Das Forschungsthema laut dessen nicht-juristischen Quellen

Dieser Kapitel prüfte die Auftauchen und Erscheinungen sowohl des Begriffes und des Gedankens von der „Hoffnung“ als auch jener Elementen jeglicher Sachverhalten, die als Schulbeispiele des Hoffnungskaufs nur nachträglich (d.h. im römischen Recht) ausgelegt wurden. Die Forschungsgebiete waren die bedeutsamen „Produkten“ der Dichtung, der Historiografie, der Philosophie und der Mythologie des griechischen sowie römischen Altertums bis zum Ende des 2. Jahrhunderts n. Chr. Diesen erwähnten beispielhaftesten Komponenten des sog. Hoffnungskaufs waren die Zahlung eines Fixpreises für den Fischer gegen seinen zukünftigen Fischfang bzw. Fischzug oder Netzwurf. Der vorgenannte temporale Endpunkt der Recherche war die Lebenszeit von Sextus Pomponius, der die Idee von einem Kauf der Hoffnung erfunden und elaboriert hat. Das Forschungsziel war solchen Umständen darzustellen, die den römischen Jurist durch seine Gelesenheit sowie sein Gebildetsein zu beeinflussen vermochten. Die angewandte Auswahlmethode der auctores Græci et Latini und ihrer Werke wurde umsichtig erläutert und begründet.

Das griechische Wort für Hoffnung – sowohl als Eigennamen einer Göttin (Ἐλπίς) oder als Gattungsname mit oder ohne Affixe (ἐλπίς), als auch als vielfältig konjugierten Verbformen (ἐλπίζω bzw. ἔλπω) – in den Quellen ziemlich oft vorkommt. Die Ziele der Prüfungen waren jedoch nicht nur diese Wörter, sondern auch deren parallelen Redensarten, nichtsdestominder die oben genannten relevanten Elementen des Sachverhaltes von dem Hoffnungskauf. Daraus folgt jener Ausgang, dass die Forschungsobjekte aus und außer der von z. B. Quintilian beratenen Literatur waren: Hesiod – Werke und Tage; zahlreiche Fabeln von Äsop; Aischylos' Orestie; Antigone von Sophokles; Thukydides' Der Peloponnesische Krieg (Melos-Dialog); Kyropädie von Xenophon; Der Staat von Platon; Aristoteles' Eudemische Ethik und Nikomachische Ethik; Dyskolos von Menander; Theokritos' Idylle; die „Zusammenstellung über Leben und Lehren der Philosophen“ von Diogenes Lærtios; die plutarchischen „Parallele Lebensbeschreibungen“ (Biografie von Perikles, Alexander, Solon, Antonius) usw.

Der nächste Untertitel, der die Resultate der Prüfung der Werke von den auctores Latini zusammenfasste, fing – gleich wie bei dem Falle des griechischen Subtitels – mit der Mythologie an. Der wahre Kultus, den die Göttin Spēs in der römischen Gesellschaft genossen hatte, brachte die Notwendigkeit der Untersuchung deren Äußeres sowohl in bildenden Künsten als auch z.B. in der Numismatik mit. Erster war Terenz („Die Brüder“), der die Begriffe „Kauf“ und „Hoffnung“ – zwar im untechnischen Sinne – zusammenbrachte. Nach diesem Leichenspiel läuft die Dissertation mit De lingua Latina von Varro; De officiis von Cicero; die vergilsche Georgica; Valerius Maximus' die Factorum et dictorum memorabilium libri novem; Livius' A.V.C.; die Controversiæ von Seneca dem Rhetor; die ovidischen Heroides; die Satyricon von Petron, das „Lehrbuch der Redekunst“ von Quintilian, die Verkümbissung (Apocolocyntosis) und einige epistulæ morales von Seneca dem Jüngeren fort, und beendet sie sich dann mit der Annalen von Tacitus und dem Roman „Metamorphosen“ von Apuleius.

Die Ergebnisse der Prüfungen können so verdichtet werden: 1) hatten die untersuchten Autoren die Korrelation zwischen Fischerei, Unsicherheit, Unbestimmtheit, Glück und Hoffnung erkannt; 2) diesen beispielhaften Zusammenhänge waren z.B. als Gleichnis für Aufklärung sowohl entfernten als auch fern liegenden oder abstrusen Problemen benutzt oder her-

ausgestellt worden; 3) bei den Griechen und Römer hatte die Hoffnung als etwas Wertvolles gedeutet, falls sie als eine dependente Position ausgelegt worden war, worin der Erwerb und die Beschaffung einiger Güter allein von der Gnade der Natur abhängt; 4) das Gewicht der Erzählung des Dreifuß-Märchens von Plutarch – aufgrund von dessen Elementen als Sachverhaltsbestandteile des Schulbeispiels von dem Hoffnungskauf – bewährte sich gravierend.

II. Zum zweiten Hauptstück

Das Forschungsthema dessen altgriechischen Quellen nach

Die eine Motivation der griechisch-rechtlichen Forschung war die Auflösung desjenigen elementaren Widerspruchs, der zwischen der tripus-Erzählung und der modernen Literatur des altgriechischen Kaufrechts spannt oder zu spannen scheint. Dieses Paradox wurde von derjenigen communis opinio doctorum gegründet, laut dessen der Abschluss eines Kaufes von noch nicht existierenden Sachen in den griechischen Rechten eine Unmöglichkeit oder rechtlich unausführbar wäre. Wie hatte es auf der Insel von Kos im 7. Jahrhundert v. Chr. vorkommen können, dass milesischen Gästen den zukünftigen Fischfang von den einheimischen Fischer im Voraus – d.h. wie unbestimmtes Ergebnis des Netzwurfes – gekauft hatten. In die Einleitung des Kapitels war auch besonders wichtig den Begriff von „griechischem Recht“ und dessen Quellenmethodik detaillierter Weise zu erklären.

Der erste Unterteil beschäftigt sich mit denjenigen Hindernissen, die die charakteristisch griechischen und als „Rechtsinstitut“ schon auf eine Art kristallisiert zu nehmenden Elemente des Rechts aufgehoben zu werden scheinen. Die derartigen Hemmnisse bestehen aus dem sog. diadikasia-Prozess, der Klage von dike blabes, den Förmlichkeiten von der homologia, dem generellen Restitutionstitel „daneion“. Gemäß diesen Instituten scheint es so aus, als ob eine solche unbedingte Preisbezahlung rechtlich keinesfalls denkbar oder erreichbar wäre, die von dem Falle „des leeren Netzes“ unabhängig ist. Der ausgezahlte Preis wäre – wie z.B. Leistung ohne Rechtsgrund oder Leistung ohne Gegenleistung oder aber wie Schadenersatz – erfolgreich zurückforderbar. Dazu war es auch zu klären, welchen Möglichkeiten zum Ausschluss der Eviktionshaftung vorhanden waren. Es ist allerdings kaum vermutlich und glaubhaft, dass derjenigen Transaktionen an unvermeidlichen rechtlichen Hindernissen gestoßen hätten, die ja vor der Erscheinung des Geldes für Befriedigung der menschlichen Bedürfnisse fähigen gewesen waren. Schien es also notwendig und nützlich die Charakteristik des griechischen Kaufes ausführlich zu untersuchen. Als Haupthemmnis könnte das bei den Griechen tatsächlich nimmer überstiegene Barkaufgedanken ausgelegt werden: Kauf ist gleichzeitiger Tausch von Geld und Ware. Nach der Untersuchung der Besonderheiten des griechischen Kaufrechts in 10 Unterpunkten war die nächste Aufgabe die Lösungskonzepte zu erforschen.

Das Problem des Kaufs zukünftiger Dinge wurde durch die Vielfältigkeit gemischter Verträge entbunden. Da es im „griechischen Recht“ keine Vertragstypen im heutigen Sinne gegeben waren, darf diese Methodik nicht wie Simulation klassifiziert werden, nebenbei ist es sodann auch keine „Vermischung der Verträge“. Die durch die Papyrologie erfassbare Praxis und somit die Phantasie der Griechen war sehr lehrreich und auch lehrhaft. Sie konstruierten für Erwerb zukünftiger Dinge Werkverträge, Mieten, Pachten, Unterpachten, Lieferungen, eine solcherlei Kombination Sach- und Gelddarlehens, endlich die sog. Karponia (Kauf von Früchten). Der Käufer als z.B. Mieter oder Pächter war sodann berechtigt auch durch Selbsthilfe (ebenfalls durch Gewalt) die Ernte einzubringen. Es kam auch vor, dass die Miet- oder Pachtzeit sich auf der Einbringungszeit beschränkte. In der Karponia ist die eine Partei für die hängenden Früchte zur Geldzahlung verpflichtet, und dieses Geld wurde Kaufpreis (τιμή) genannt, ist dieser Vertrag demzufolge als Kauf anzunehmen. In gemischtem Darlehen (Ägypt, 1. Jh. v. Chr.) ist die eine Partei (faktisch der „Käufer“) zum Gelddarlehen, der andere jedoch zum Darlehen verbrauchbarer und vertretbarer Dinge verpflichtet. Diese Fälle waren ja ungeeignet die Inbesitznahme – d.h. die Einbringung, das Ausfischen oder die Jagd usw. – der Sachen als verkäuferliche Vertragspflicht einzuordnen, wie dies bei dem ordentlichen Kauf und sogar beim Hoffnungskauf herkömmlich ist. Kauf ist verkäuferlich bekannt eine „Bringschuld“ doch keine „Holschuld“ wie die Geldschuld. Die Inbesitznahme oder einige Herstellung der Kaufsache vor der passenden Übergabe kann nie eine Käuferschuld sein, falls sie solchen sind, ist der Vertrag kein Kauf, sondern ein von den oben vorgestellten Arten.

Außer der Methode gemischter Verträge zu bilden erschien eine alternative Lösung der Kernfrage, welche zwischen 1. und 4. Jh. n. Chr. ebenfalls häufig vorkam. In Vertragstexten wurde eine neuartige grammatische Konstruktion aufgenommen: Statt der gebräuchlichen Wörter für „Kaufpreis“ erschien „εἰς τιμήν“, welche als „zwecks Kaufpreises“ oder „gegen Kaufpreis“ ausgelegt werden kann. Das Dasein dieses „Tricks“ oder die Bestrebung zu dessen Erfindung ist ebenso interessant, wie die Idee selbst. Er war opportun den eigentumübertragenden Effekt der bloßen Übergabe des Kaufpreises auszurotten, weil das übergebene Geld als Kaufpreis bis zum Zustandekommen der Kaufsache nicht interpretiert werden kann.

Die andere Seite der Forschung war gerade die ausführliche Exegese unserer anfechtbar scheinenden, nicht-juristischen Quellen – die Dreifuß-Erzählung nämlich von Diogenes Laertios sowie Plutarch. Die Autoren benutzten das Verb „πρίμα“, welche knapp die geläufigste und älteste Ausdrucksform für „kaufen“ gewesen war. Ob diese Manier reiner sprachlicher Historismus oder aber technisches Sprechvermögen gewesen war, ist es gut fraglich. Der Textteil „τὸν βόλον οὐπω φανερόν ὄντα“ deuchte zweifach interessant. Erstens bedeutete „βόλος“ „Netzwurf“ oder „Fischfang“, wie der „iactus retis“ oder der „captus piscium“ anderthalb Jahrhunderte später bei den römischen Juristen. Die Redewendung „οὐπω φανερόν ὄντα“ ist zweitens wie „nirgends das Seiende im Licht“ ausgelegt zu werden. Hieraus folgend wurde es ja klar, dass der Kaufgegenstand als eine beim Vertragsabschluss schon existierende zwar noch nicht in Besitz genommene Sache (Fisch, Wild usw.) aufgefasst worden war.

Jedes Problem und Hindernis fiel nach den obigen weg, weil die Objekte der Schulbeispiele des späteren römischen Hoffnungskaufs nicht als „res futuræ“ ausgelegt worden waren.

III. Zum dritten Hauptstück

Die Entstehung der Idee des Hoffnungskaufs
und die Ausarbeitung dessen Analogfällen bei den Römern

Erster Unterteil. Das römischrechtliche Kapitel der Dissertation wurde in drei Unterkapiteln gegliedert. Der erste Unterteil zog einerseits die Zäune der Recherchierung aus, stellte andererseits die angewandte Forschungsmethode und deren Begründung dar. Als Anhaltspunkt dienten die unter D. 18,1,8,1 aufgenommene Hauptquelle des Hoffnungskaufs mit deren drei Textschichten: die originelle, von Sabinus stammende Lage des „Fischfangkaufs“ oder „Netzwurfskaufs“, denn deren von Pomponius kommentierte nächste Ebene, worin der Gedanke des Hoffnungskaufs erschien, endlich der äußerste, Tribonian-emblematische Belag der justinianischen Ära, wo der „Risikokauf“ oder der aleatorische Kauf herauskam.

Allen genannten Textbelege wurden sowohl exegetisch-systematischer als auch römisch rechtsgeschichtlicher Weise interpretiert. Die Ecksteine der Auslegungen der originalen (sabinianischen) Textteile waren: die Quellenbelege für den Durchbruch der Maxime „kein Kauf ist ohne verkaufte Sache vorstellbar“; die Fähigkeit des frühen römischen Rechts diesen Geschäfte ohne bonæ fidei iudicia und Konsensualität auszutragen; „Hoffnungskauf“ durch Stipulation vor und parallel der emptio venditio; die tacita condicio iuris bei Käufen noch nicht existierenden Sachen, wonach die Wirksamkeit des Vertrags von der nachträglichen Entstehung der Dinge abhängt. Die nächste Stufe der Entwicklung der vorgenannten Quelle war der einer Erfindung ähnliche Schritt von Pomponius, und die Forschung konzentrierte sich auf den Beweis des Theorems, wonach der Erfinder Pomponius war. Die Methodik der Argumentation war die Erforschung jener Parallelquellen, worin spes und sogar die Elemente des Hoffnungskauf-Sachverhaltes erschienen. Der spes-Begriff kommt in den Quellen ziemlich oft vor, deswegen waren diesen Erscheinungen zu kategorisieren. Nach diesem die Erstlichkeit Pomponius' beweisenden Prozess wurde der Person des ohne „Mitautor“ stehenden Erfinders tangiert. Der kompilatorische Zusatz des Textes, deren nach „quasi alea emitur“, wurde auch klargestellt. Diese Wendung verursachte längst eine fachliterarische Verwirrung, die zwar grammatisch und semantisch edel, anmutig und elegant war, jedoch bewährte sich fruchtlos, verzichtbar sogar vermeidend.

Das Ausgangsparadigma der römischrechtlichen Teilforschung war das Bestehen auf die Invention Pomponius' als geschichtlicher Fakt, dieses machte jedoch die kritische Ansicht der Erfindung nicht unnötig: was ist die Proportion zwischen den aufgelösten alten und den hervorgerufenen neuen Problemen. Die pomponische Erfindung besteht darin, dass der Vertragsgegenstand die bloße Hoffnung des Erwerbs irgendwelcher Sachen ist. Was alles kann

aber der „Gegenstand der Hoffnung“ sein? Ist der Hoffnungskauf ein wirklicher Kauf? Kann sie auch sonstiger Weise (z.B. als Werkvertrag oder als Gesellschaft) ausgelegt werden? Falls sie ein Kauf ist, wie setzen sich die allgemeinen Kaufnormen auf sie durch? Wie können die aleatorischen und Spielgeschäfte einerseits in sich klassifiziert andererseits von dem Hoffnungskauf abgegrenzt werden? Welche Analogfällen wurden von den Römern entdeckt? Gibt es mehrere auch? Zumeist sind diesen die Haupt- oder Kernfragen des römischrechtlichen Kapitels der Doktorarbeit.

Eine bedeutsame These der Arbeit ist die Klassifikation der Verträge deren Risikostufen nach. Als Axiom wurde anerkannt, dass Risiken im Geschäftsleben und Marktverkehr zwar in verschiedenen Stufen allgegenwärtigen und omnipräsenten sind. Die abgebildete Einordnung war anwendbar auch für die Abgrenzung des Hoffnungskaufs von sowohl den Normalfällen als auch den Sonderfällen der risikotragenden Verträge, besonders z.B. von den Spiel- und Differenzgeschäften. Auf dieser Skala sind die Methoden der Risikobeschränkung die Gattung bildenden Faktoren, deren nach gibt es Verträge, deren Risikocharakter durch das Recht bestimmt wird, denn Geschäfte deren Wagnismaß nur von der Marktpraxis begrenzt wird, und auch solchen, in deren der hohe Gefahr gerade ein normales Element ist, deswegen gibt es darin weder eine rechtliche noch eine in der Praxis angewandte Bremse gegen die Risiken.

Zweiter Unterteil. Dieser Unterkapitel untersuchte die *emptio spei* (Hoffnungskauf) durch dessen sog. Schulbeispiele in fünf Themata.

Erster Themenbereich ist die Einordnung der Fällen der Käufe nicht existierender Dinge in vier Klassen der solchen Dingen nach: die „*venditiones sine re*“, die „*res qua in rerum natura non sit*“, die zukünftigen und die erhofften Dinge. Die Arbeit tangierte auch die Unterschiede zwischen dem Kauf erhoffter Sache und dem Hoffnungskauf.

Das folgende Thema ist die Bekräftigung der *emptio spei* als „Kauf“ durch den Beweis der rechtlichen Unmöglichkeit sie anderen Vertragstypen (die *loc.-cond. operarum* bzw. die *soc. unius rei*) einzuordnen oder als solchen zu definieren. Hierzu sind vier Standpunkte vorstellbar: Die „Ware“ kann die jetzige Hoffnung auf eine in Zukunft entstehende Sache sein, oder die zukünftig entstehende Sache selbst, oder beide, oder schließlich keine von beiden. Keiner dieser Standpunkte ist ohne Vertreter geblieben, was sich aus den scheinbaren Widersprüchen im zitierten Pomponiustext D. 18,1,8,1 erklären lässt.

Der dritte Themenkreis handelt von den Verpflichtungen des Verkäufers, damit die Analyse die Hoffnung als Ware durch die Kritik der Standpunkte des Sachkaufs. Das nächste Subthema befasste sich mit der Interpretation der Eviktionshaftung und dem Zusammenhang zwischen der Sachmängelhaftung bzw. des nachträglichen Unmöglichwerdens der Erfüllung.

Ein wahrscheinlicher Erfolg der Doktorarbeit ist die Erklärung der „Hoffnungsidee“ Pomponius'. Die Ware des Hoffnungskaufs wurde als obligationsrechtliche Anwartschaft mit einer sehr ausführlichen Begründung und vergleichenden Analyse ausgelegt. Bei der Darstellung der Hoffnung als Anwartschaftsrecht war primär den folgenden Teufelskreis aufzulösen. Falls die Hoffnung als Ware ausgelegt würde, worauf die Pflicht des Verkäufers den Fang zu übergeben im Falle bombastisches Netzes beruhte? Wenn aber die Ware als die künftigen Dinge selbst zu definieren ist, worauf basierte die unbedingte Preiszahlungspflicht des Käufers für den Fall, dass das Netz unausgefüllt bliebe? Die anwartschaftliche Erklärung schien angemessen diese Problematik zu entbinden. Im Hoffnungskauf muss das vertragliche Interesse durch die Eintretung der bloßen anwartschaftlichen Lage befriedigt werden, weil diese Lage gerade die Ware ist. Der Nutzen dieser Idee kann folglich zusammengefasst werden: dies ist einerseits der Rechtsgrund der Preiszahlung ohne Ertrag (Fischfang, Jagdbeute usw.), andererseits muss der Verkäufer den Fang dem Käufer im Falle des üppigen Netzes auch auf diesem Rechtgrund übergeben, weil diese weitere „Erfüllungsverbindlichkeit“ eines schon aufgrund der Erfüllung erloschenen Vertrages keine bezahlte Nichtschuld oder grundlose Leistung ist (knapp wegen der Erfüllung mit der Hervorbringung eines Anwartschaftsstandes). Ein folgender Grund der „Hoffnungsidee“ Pomponius' beruht auf dem Ziel zu einem perfekten Kaufvertrag nahe zu kommen. An der Perfektuation eines Vertrages knüpften nämlich zahlreichen Kaufregeln, die auch in diesem Falle einzutreten brauchen (z.B. Perikulum, Mängelhaftungsrechte). Eine rechte Frage wäre, wann der Kauf sich sonst perfektuieren würde, falls die in der Hoffnung stehenden Dinge eigentlich nicht in Zustände kämen? Daneben ist es auch aufgehoben zu werden, dass ein von den zwei folgenden fundamentalen Kaufregeln durch diese Idee zwangsläufig verletzt werden muss. Der eine lautet: der Kauf wird durch die Determination der essentialen Elemente

(Ware und Preis) perfekt. Der andere handelt von dem Kaufobjekt: dieses kann – neben auch sonstigen, hier irrelevanten Bedingungen – ein verkehrsfähiger Ding (oder Recht) sein, welche durch ein nominiertes Übertragungsgeschäft erfüllbar ist. Zum Perfektwerden des Kaufs knüpfen mehren Interessen, als zur Übertragbarkeit.

Ein verwertbare Erfolg der Dissertation ist dessen Beweis, dass die wahre Extremität des Hoffnungskaufs in den atypischen Anwendungen der Normalregel des Kaufs und ja nicht in dessen Kuriosität im Marktverkehr besteht: Die *emptio spei* war nämlich die menschlichen Bedürfnisse zu befriedigen fähig und somit in praxi ein typischer Vertrag, woran die Typregeln atypischer Weise anzuwenden waren bzw. galten. Ja mit den atypischen Sanktionen erreichte der römische Jurist, dass der Verkäufer (Fischer, Jäger usw.) Interesse nur in einem üppigen Fang hatte, weil die verkäuferliche Vertragsverletzung der einzige Faktor war, der das Käuferrisiko durch eine *actio empti* durchgesetzten Schadenersatz vermindern oder sogar nullifizieren kann.

Aus der Natur der Sache folgt, dass die Rede über Sachmängelhaftung im klassischen Sinne nur bei Sachkäufen sein kann. Wie kann diese Haftung oder der Begriff „verborgener Fehler“ oder „erwartbare Eigenschaft“ interpretiert werden, falls die Ware eine bloße Hoffnung ist? Im ordentlichen Sinne können sie offensichtlich nicht aufgefasst werden. Ein Mangel der Hoffnung ist jedoch vorstellbar: ihre Grundlosigkeit. Kann sie zwar nicht zur Gewissheit reichen (diese ist schon keine Hoffnung), aber das ist ein unerlässliches Erfordernis, dass die Möglichkeit zur ihren Erfüllung offen stehe. Der Zusammenhang zwischen verschuldeter Unmöglichwerden und mangelhafter Erfüllung besteht darin, dass z.B. Fischfang ohne Netzwurf einerseits Unmöglichkeit andererseits „Sachmangel“ (grundlose Hoffnung) bedeutet.

Der nächste Punkt beschäftigt sich mit den Verpflichtungen des Käufers: das *pretium iustum* und *verum*, die Unbedingtheit der Preisbezahlung, der Ausschluss der Rechtsfolgen der *læsio enormis* und die Ausdeutung der Regeln des *Perikulums*. Wie kann ein gerechter und wahrer Preis im Falle des Hoffnungskaufs bestimmt werden, wenn die Hoffnung kaum einen Marktpreis haben kann? Falls ein leeres Netz ausgezogen würde, kann der Preis nicht so niedergedrückter Weise vereinbart werden, dass er denn zum Wert der Ware proportioniert geriete. Diese Methode würde das *Aleatorium* völlig beseitigen, sogar ausrotten. Die Übergabepflicht hinsichtlich des Fanges ist nicht durch ein dissimuliertes unentgeltliches Geschäft (Schenkung) kausaliter begründet zu werden, da würde die durch den Verkäufer vollgebrachte Arbeit denn außer Beobachtung bleiben.

Warum der Käufer den Kaufpreis auch in dem Falle schuldet, dass sich kein Ergebnis zeigt, findet seine Erklärung in zwei Umständen. Erstens ist der Kaufpreis von den Parteien frei auszuhandeln, und dabei sind naturgemäß gegenseitige Übervorteilungen bis zu gewissem Maße zulässig. Beim Hoffnungskauf berücksichtigen die Parteien offensichtlich, dass der Gegenwert des Preises vorweg schwer zu schätzen ist (der Fang kann üppig oder dürftig ausfallen); und wegen der beträchtlichen Unsicherheit wird der Preis von vornherein in einer durchschnittlichen Summe festgelegt. Wenn außerdem der Verkäufer seiner vertragmäßigen Pflicht nachgekommen ist, also sein Netz ausgeworfen, eine Falle gestellt hat oder bemüht war, die *missilia* zu fangen, so müssen seine Anstrengungen *ex fide bona* auch dann vergütet werden, wenn seine Bemühungen nicht von Erfolg gekrönt waren.

Beim Hoffnungskauf sind die Regeln des Gefahrüberganges und der Gefahrübernahme auch sonstiger Weise ausgelegt zu werden. Eine *opinio communis* besteht darin, dass der Käufer die Gefahr der Nichtexistenz oder des Ausbleibens des Zustandekommens oder des Fehlens der Inbesitznahme von den verkauften Sachen übernimmt, trägt. Dieser Standpunkt ist keinesfalls anzunehmen. Falls er akzeptiert würde, würde die Hoffnung als Ware zwangsmäßig verneint: Hoffnungskauf ist kein Sachkauf. Diese ist nur die eine Frage, denn eine sonstige gibt es auch. Diese „in der Hoffnung stehenden Dinge“ (nicht die „erhofften Dinge“) existieren schon beim Vertragsabschluss. Sofern man diese Auslegung negiert, was ist denn die korrekte Interpretierung der Gefahrübernahme? Was für eine Gefahr trägt der „Hoffnungskäufer“? Würde es möglich sein, dass die Hoffnung nach dem Vertragsabschluss und vor der Erfüllung teilweise oder völlig zunichte gemacht wird, sich verschlimmert, verdirbt oder gar verschwindet usw.? Der den Wert mindernde Ruin oder ihn beseitigende Untergang der Hoffnung (die Ware!) ist die Enttäuschung. Diese ist die Gefahr, die der Käufer von der Perfektion des Kaufs trägt. Falls aber ein Fischfang auskäme, wären auch die Normalregeln hinsichtlich der Sachen anzuwenden.

Letztlich recherchierte die Arbeit die sozialpolitische Relevanz des *emptio spei* durch vier Unterpunkten. Erste ist die Deutung und Kritik der Idee der Versicherungsfunktion von Krückmann (daraus wurde die Meinung über das Übergewicht in wirtschaftlichen Kräften des Hoffnungskäufers bemängelt) und der Spekulationskonzeption von Kaser (dessen monierte Ansicht nach ist die *emptio spei* nichts anderes als das moderne Differenzgeschäft). Sodann setzte die Dissertation mit der Forschung der bevorzugten Kreditgewährung für die Vorfinanzierung bedürftige Unterklasse (wie ein Fischer oder Athlet) fort. Die Methode war die bedingte Rückzahlungsverbindlichkeit, die davon abhängte, ob die Bemühungen des Fischers oder Sportlers mit Erfolg gekrönt würde (s. *Cervidius Scævola*). Endlich kommt die Untersuchung der Möglichkeiten der Verpfändung einer Hoffnung auf Gelderwerb. Für unzulässig erklärte nämlich Alexander Severus die antizipierte Verpfändung der künftigen Siegeschance eines Athleten. Dieses Verpfändungsverbot beruht unter anderem auf der psychologisch zutreffenden Erwägung, dass sich das harte Training und die Anstrengungen für den Wettkämpfer nicht lohnen würden, wenn der Siegeslohn gänzlich dem Gläubiger zufiele. Zumindest ein Teil der künftigen Prämie müsste dem Athleten persönlich zukommen. Was nicht verpfändet werden kann, lässt sich auch nicht abtreten. Ähnlich ist die Lage bei Fischern und Jägern, die ihre künftige Beute von vornherein gegen einen Fixpreis verkaufen.

Dritter Unterteil. Es ist wohl fraglich, ob es weitere Fälle des Hoffnungskaufs gäbe. Zu untersuchen ist, ob sich außer den bereits behandelten Schulbeispielen (Kauf des künftigen Fisch- oder Vogelfanges, Jagdbeute oder Kauf von unter das Volk geworfenen *missilia*) von Pomponius und Ulpian auch weitere Fälle solch atypischer Kaufverträge von körperlichen Sachen finden. Die Klassifikation dieses Unterabschnittes folgt die rechtlich relevanten Eigenschaften der Dinge (körperlichen, unkörperlichen Dinge und das Vermögen ganze), die in der Hoffnung des Käufers stehen.

Im Fallkreis der *res corporales* wurden drei möglichen Vorkommnisse analysiert: der Kauf flüchtigen Sklaven, der Kauf unter einen Prozess stehendes Grundstücks und der Verkauf in Bausch und Bogen. Da der Letzte quellenmäßig ein Sachkauf ist, hat man darüber hier nichts zu betonen. Der herausstellende Sklavenflucht ist ein exponiertes Problem in den zahlreichen Untergebieten sowohl der geschichtlichen als auch der rechtswissenschaftlichen (in Staats-, Straf- oder Vermögensrecht) Romanistik. Der Unterpunkt recherchierte sein Objekt nicht zuletzt auf soziologischem Grund. Wird ein flüchtiger Sklave (*servus fugitivus*) von seinem Herrn zu einem unbedingt zu zahlenden Preis verkauft, so zeigen sich mit der *emptio spei* verwandte Züge. Der Ausgang der zur Ergreifung des Sklaven gemachten Anstrengungen ist ebenso ungewiss, wie das Ergebnis z. B. eines *iactus retis*. Der Verkäufer des flüchtigen Sklaven ist zwar in der Regel bereits dessen Eigentümer, während er in den vorerwähnten Fällen des Fischzugs oder Vogelfangs erst nach dem Verkauf das Eigentum *per occupationem* zu erwerben erwartet. Für den aleatorischen Charakter des Vertrags macht dies aber keinen Unterschied. Die aus der Epoche der Republik stammende *lex Fabia de plagiaris* erklärte aber den Abschluss eines solchen Vertrags zu einem Delikt, und sie erlegte dem Verkäufer eine Geldstrafe auf. Demzufolge war ein derartiger Kauf nichtig. Zulässig war ein Verkauf jedoch unter der aufschiebenden Bedingung, dass der geflohene Sklave nachträglich festgenommen wird (*emptio rei speratae*). Ein flüchtiger Sklave konnte hingegen von seinem Herrn zu einem unbedingt zu zahlenden Kaufpreis (*emptio spei*) nicht gültig verkauft werden.

Aus dem Kreis der nicht körperlichen Sachen (dinglichen Rechten, Schuldforderungen oder sogar Klagen) beginnt die Arbeit mit den beschränkten dinglichen Nutzungsrechten. Es ist fraglich, ob auch ein Kaufvertrag über derartige unkörperliche Sachen in Gestalt einer *emptio spei* abgeschlossen werden konnte. Unter den beschränkten dinglichen Nutzungsrechten kann nur die entgeltliche Veräußerung von persönlichen Dienstbarkeiten der *emptio spei* ähnliche Züge haben. Von diesen fällt aber der *usus* aus, weil der *usuarius* die Ausübung seines Rechtes anderen weder unentgeltlich noch entgeltlich überlassen darf. Der Nießbrauch und das Wohnungsrecht sind indessen verkehrsfähige Rechte, obwohl ihre Veräußerung nicht in Frage kommen kann, denn *usufructuarius* und *habitor* dürfen ihre Rechte nicht an andere der Substanz nach abtreten. Nießbraucher und Wohnberechtigter dürfen jedoch die Ausübung ihres Rechtes – entgeltlich oder unentgeltlich – einem anderen überlassen. Die Überlassung kann im Wege einer Schenkung, einer Vermietung oder eines Verkaufes erfolgen. Diese Fälle der Überlassung sind dem Hoffnungskauf ähnlich (sind sie jedoch keine), weil das dingliche Recht weiterhin mit der Person des Berechtigten verknüpft ist und

dessen Schicksal teilt. Die Möglichkeit des Käufers, die fraglichen Rechte auszuüben, hängt folglich davon ab, ob der Verkäufer am Leben bleibt, frei bleibt und weiterhin das römische Bürgerrecht genießt. Über diesen Fakten sagt die zutreffende Literatur (z.B. Kaser, Talamanca, Légier, Pennitz, Wubbe, Lazo) nichts. Einem Paulusfragment nach erlischt die Möglichkeit des Käufers, den Nießbrauch zu genießen, sobald der Verkäufer nach dem Vertragsabschluss stirbt. Etwas Aleatorisches steckt in dem Fall, weil der Verkäufer (theoretisch) alsbald nach dem Verkaufsabschluss sterben könnte. Ist jedoch dieser Rechtskauf keine *emptio spei*, weil die Erfüllungsverbindlichkeit des Verkäufers nur darin steht, dass er dem Käufer die Inangriffnahme der Ausnutzung für möglich macht.

Der nächste Teil untersuchte das Forschungsthema auf dem Markt der Schuldforderungen. Der entgeltliche Erwerb einer Forderung oder einer sie durchsetzende Klage (*emptio actionis* oder *nominis*) ist nicht etwa deshalb ein aleatorisches Geschäft, weil der Schuldner möglicherweise nichts leisten wird. Dessen Solvenz ist das Risiko eines jeden Gläubigers. Der Verkäufer haftet für die Existenz der Forderung (sog. Verität); für die Leistungsfähigkeit des *debitor cessus* (dessen Bonität) haftet er hingegen nur bei ausdrücklicher Zusicherung. Eine solche Zusicherung des Zedenten mindert das Risiko des Zessionars. Erhöht ist es andererseits beim Abschluss der Verkäuferhaftung für ein *bonum nomen* beim *talis qualis*-Kauf einer Forderung, worüber Hermogenian berichtet. Der Käufer schuldet den vereinbarten Preis auch dann, wenn sich die Forderung als uneintreibbar erweist. In die Berechnung des Wertes einer Erbschaft zum Zwecke der Erbteilung oder der Pflichtteilsberechnung müssen auch bedingte Forderungen bewertet werden. Die Quellen gehen davon aus, dass auch bedingte Forderungen einen Verkaufswert haben, da sich auch für sie ein Käufer finden lässt. Dass auch bedingte oder betagte Forderungen Gegenstände von Kaufverträgen sein können, lehrt Ulpian, der hierin noch eine *venditio rei* sieht. Da der Kaufpreis aber auch beim Ausfall der Bedingung zu zahlen ist, handelte es sich dann um eine *emptio spei*. Ein vorsichtiger Forderungskäufer kalkulierte sein Preisangebot proportional zur Wahrscheinlichkeit des Bedingungseintritts. Dass sogar künftige Forderungen mit sofortiger Wirkung übertragbar sind, ergibt sich aus einer allerdings teilweise rätselhaften, im Schrifttum selten analysierten Konstitution des Kaisers Decius von 250 n. Chr. Die Worte hat man schnell übersetzt, aber ihre Sinndeutung fällt schwer. Ob die Forderungsübertragung entgeltlich oder unentgeltlich erfolgte, bleibt offen. In welcher Rolle ist der Schenker am Sachverhalt beteiligt, dessen „volle Einwilligung“ hervorgehoben wird? Die Einigung zwischen Altgläubiger und Neugläubiger ist für jedwede Rechtsübertragung unerlässlich. Demnach der einen Auslegung nach ist *donator* hier vermutlich ein Dritter, nämlich der Schuldner, der formgerecht zugunsten des Altgläubigers ein bedingtes Schenkungsversprechen abgab. Wenn zu dessen Übertragung vor Bedingungseintritt die Zustimmung des Verpflichteten gefordert wird, dann handelt es sich wohl um eine Aktivdelegation; denn zur Zession bedürfte es der Zustimmung nicht. Trotz der klassisch anmutenden Diktion beruht der fehlende Hinweis auf die erforderliche Stipulation entweder auf zu starker textlicher Komprimierung, oder auf vulgarrechtlich beeinflusster Dekadenz des *Verbalkontrakts stipulatio*.

Der letzte Unterpunkt des römischrechtlichen Kapitels befasst sich mit der Geschäfte, durch welchen die Parteien ganzen Vermögen übertragen: der Kauf einer „Konkursmasse“ (*emptio bonorum*) und einer Erbschaft (*emptio hereditatis*). Diese Geschäfte beinhalten auch riskanten Elementen an sich, sind jedoch keine aleatorischen Verträge im engeren Sinne ohne weiteres, weil sie manchen das Risiko vermindern oder gar ausschließenden Regeln umfassen. Der zutreffende Kanon der Dissertation wurde hier knapp durch diese Regeln bestimmt. Bei der *emptio bonorum* war zwei Fragenkreise zu untersuchen. Die Risiko erhöhenden Faktoren waren: einerseits die Auswahlmethode des Käufers der Konkursmasse, andererseits die atemberaubende und fabelhafte Phantasie der Römer in Hinsicht der Tricks, nämlich der fraudulösen Verhandlungen, womit sie die Konkursmasse abschwächen oder reduzieren konnten. Die Doktorarbeit konzentrierte sich auf die detaillierte und quellenmäßig unterstützte Auslegung der vielfältigen und bunten, durch den Schuldner verwirklichten Tätigkeiten zum Deckungszug. Die weite Klassifikation erstreckte sich sowohl auf die öffentlich- und privatrechtlichen Rechtsakten (durch Erlassungen Aktiva oder Übernehmen Passiva), als auch auf kommissiven oder omissiven realen Akten. Der Konkursmassenkäufer vermag zum gleichen Stand zu geraten, worin derjenige Hoffnungskäufer liegt, der mit einem leeren Netz entgegenzusehen gezwungen ist. Der Risiko vermindern Umstand war das erstaunliche römische Prozessmittel: die *actio Pauliana* (usw.), die durch die Wiedereinsetzung in den vo-

rigen Stand als ein wahres Antidot gegen diesen Tricks dienen konnte. Als Objekt der Rechtsvergleichung ist sie auch ein interessantes: das geltende ungarische Privat- und Wirtschaftsrecht (auch das Strafrecht) haben nämlich keinen Prozessmittel gegen solchen fraudulösen Handlungen, die sich durch realen Akten zwischen Privatpersonen verwirklichen.

Der allerletzte Unterpunkt beschäftigt sich mit sowohl den risikovermindernden als auch den Chance-erhöhenden Regeln des Erbschaftskaufs. Die letzten Umstände wirken durch zwei Methode: durch die Erschütterung des Rechtsstandes des Verkäufers (Erbe), und durch die Verminderung der Wert des Nachlasses oder der Erbschaft. Die Dissertation untersuchte die alle drei Methode des Erbschaftskaufs: Kauf vor dem Erbfall, Kauf einer ruhenden Erbschaft, und Kauf von erworbener Erbschaft. Nichtig ist der Verkauf der Erbschaft einer noch lebenden oder gar nicht existierenden Person. Wenn die Erbschaft existiert, aber nicht dem Verkäufer zusteht, ist dem enttäuschten Käufer deren Schätzwert zu leisten. Wenn aber die verkaufte Erbschaft gar nicht existiert, muss der Verkäufer nach Paulus i. f. den empfangenen Kaufpreis zurückgeben; Ersatz des Erfüllungsinteresses oder auch nur des Vertrauensschadens kann der Käufer wegen des von ihm bewusst eingegangenen Risikos jedoch vermutlich nicht begehren. Der Verkäufer haftet also dafür, dass er selbst zur Erbschaft berechtigt ist. Er schuldet keine Gewährleistung für Mängel im Recht, denn vereinbarungsgemäß soll dem Käufer dieselbe Rechtsposition zustehen wie dem Erben. Wer wissentlich eine ihm nicht zustehende Erbschaft verkauft, haftet freilich wegen arglistiger Täuschung, ebenso wie ein Forderungsverkäufer nach D. 21,2,74,3. Mit gewisser Abwandlung kann ein Erbschaftskauf jedoch dem Hoffnungskauf angeglichen werden. Der Käufer schuldet bei dieser spekulativen Vereinbarung den Preis dem Zusammenhang nach vermutlich auch dann, wenn die Erbschaft nicht existiert, jedenfalls wenn sie nicht dem Verkäufer zusteht. Ein Umkehrschluss, dass bei nichtexistenter Erbschaft kein Kauf vorliege, soll wegen des Hinweises auf die emptio spei wohl nicht gezogen werden. Nichtigkeit ist allerdings anzunehmen, wenn sich herausstellt, dass die Person, deren Vermögen verkauft sein soll, noch lebt. Die Literatur löste die Aufgabe, die Wendung „quasi spes hereditatis“ zu enträtseln, noch nicht. Meines Erachtens war die Einbringung des Wortes „quasi“ darum nötig, weil der spes-Begriff immer auf irgendetwas Positives (üppiges Netz, reiche Jagdbeute, wertvollen Missilien, Zahlungsfähigkeit des Schuldners, Eintreten einer geschäftlichen Bedingung usw.) hindeutete. Im Falle des Erbschaftskaufs ist die Hoffnung auf einer Erbschaft jedoch kein Positives: der Tod eines von den Angehörigen. Die Erwartung auf dem Tod einer Person, wie sie von Justinian in einer Konstitution a.D. 531 genannt wurde, ist die „spes acerbissima“: die „bitterste Hoffnung“.

IV. Zum vierten Hauptstück

Das Forschungsthema

nach dessen mittelalterlichen Quellen

Dieses Kapitel der Dissertation wendete eine seit Jahrhunderten bekannte jedoch ziemlich rar applizierte Methode an. Die geschichtliche Rechtsvergleichung der Institute geht nämlich über das römische Recht weder post noch ante hinaus, und die Forschung verblutet sich in der Regel an der systematischen Untersuchung der mittelalterlichen Quellen: aus den Ernten der west-europäischen Rechtswissenschaft klaubt sie nur ihrem Appetit nach, aber auf die riesigen Säulen des rechtlichen Byzantinismus richtet sie ihre Aufmerksamkeit fast keinesfalls, obwohl der letztere überrundete der früher genannte ja mit Jahrhunderten. Die Methodik dieses Unterteils suchte sowohl die byzantinischen als auch die west-europäischen Quellen des Forschungsthemas detaillierter Weise aus jenem Blickwinkel unter, dass den Beispielen des schon entstandenen und ausgearbeiteten Hoffnungskaufs um seiner eigenständigen Charakteristik gebracht werden muss. Die Aufbewahrung und Akzeptanz der pomponischen Idee ist ja keine Sicherheit. Musste deswegen der Forscher aus den Sachverhalten des sog. Hoffnungskaufs auch „post“ ausgehen, gleich wie „ante“, d.h. bei der Recherche des altgriechischen Rechts, wo diese Idee noch nicht existierte, und das darf auch nicht außer Acht lassen, dass diese Idee möglicherweise „post“ schon auch nicht da war. Aus der Forschung blieben die vorjustinianischen Vulgar- und hellenistischen Gewohnheitsrechte, die Quellen der Theologie, des kanonistischen Rechts (nicht die Kanonisten!), die mittelalterlichen statutari-schen Stadtrechte und die verbrieften feudalen Gewohnheitsrechte, endlich die frühen Rechtsbücher der Jura Patriæ aus. Dieser Griff wurde durch Beispiele ausführlich begründet.

Aus dem byzantinischen Recht wurden die Basiliken von Leo dem Philosoph und die Hebabiblos (deren Forschung blieb erfolglos) ausgewählt. Die Dissertation benutzte drei Redaktionen der Basiliken, aber gründete sich hauptsächlich auf der von Heimbach stammenden. Der eine Erfolg der Forschung war, dass die Basiliken die Idee von einem Kauf der Hoffnung weggeworfen haben. Nur eine *Thenata* (Fragment) beinhaltet die „Hoffnung“, aber diese spricht knapp nicht über die Hoffnung als Vertragsobjekt. Die Aufgabe war Gründe zu dieser bewusst und tendenziös scheinenden Tätigkeit der byzantinischen Kompilatoren zu finden. Die Ursachen sind nicht sicheren, sondern nur gründlich voraussetzbaren und wohl unterstützten. Diese sind denn: einerseits das vorschismatische Christentum und die byzantinische Theologie, andererseits die Bestrebung der isaurischen Dynastie zur Wiedergreisierung durch die Quellgebiete der altgriechischen und früh-byzantinischen Kultur. Die ausführliche vergleichende und systematische Exegese derjenigen Fragmente, die irgendwie die früheren Erscheinungen des Hoffnungskaufs verbergen, blieben jedoch nicht aus. Hier können alle von den Ergebnissen nicht vorgestellt werden, ist das jedoch bemerkenswert, dass die Basiliken die Unsicherheit der römischen Quellen hinsichtlich der Wendung „*alea emitur*“ aufklärten: dies ist weiter kein Risikokauf, sondern Kauf aleatorischer Art („*κόττω πρᾶσις*“). Ein folgendes Resultat war, dass dieses Gesetzeswerk der Erste war, worin die Fälle der *spei* und *rei speratae emptio* in ein einziges Konglomerat konzentriert oder gedichtet wurden, und als Unterschied dazwischen wurde nur die Art der Preiszahlung (bedingt oder unbedingt) bestimmt. Ein folgender Unterschied zwischen justinianischen und leonischen Texten ist, dass der Fall des Vogelfanges (*captus avium*) sich zum Bienenfang (*μελισσα*, *captus apium*) umwandelte. Es gibt noch etwa fünf kleineren Ergebnissen in der Basilikenforschung.

Aus der west-europäischen mittelalterlichen und neuzeitlichen Wissenschaft wurden die Werke von den Glossatoren [Irnarius, Azo, Accursius, Vivianus], Kommentatoren [Bartolus, Baldus, Bartholomæus, Jason], Kanonisten [Molina, Gómez, Aiala, Haunold, Hevia Bolanus, Mantica, Turri, Gonzalez-Tellez, Lessius, Azorius, Reiffenstuel, Schmalzgrueber, Zech, Scaccia, Bossius und Salasius], Humanisten [Cuiacius, Frantzkius, Zoesius, Zasius, Voet, Donellus, Durenus, Noodt], Naturrechtler [Grotius, Gronovius, Cocceius, Pufendorf, Heineccius, Wolff], die deutschen Praktiker und sowohl die früheren als auch die reifen deutschen und französischen Pandektisten, endlich die Interpolazionisten [Struve, Brunnemann, Stryk, Glück und Hellfeld, Arndts, Wendt, Hugo, Heise, Savigny, Thibaut, Puchta, Brinz, Dernburg, Windscheid, Vangerow, Jhering, Fr. Mommsen, Domat, Pothier, Beseler, Eisele, Vassalli, Longo] recherchiert.

Nur einigen Gedanken dieser Richtungen sind hier auszuzeichnen, muss man aber hier auch unterstreichen, dass die Forschung dieser Gedankengüter durch die Jahrhunderte zu einem wunderbaren Abenteuer zu qualifizieren ist.

Die ersten, ziemlich blassen Spuren der Abstraktionsbestrebung erschien bei der Glossatoren. Irnarius stellte ein neues Schema für Kauf künftiger Dinge auf, woraus der Hoffnungskauf als selbständige Kategorie ausfiel. Azo erkannte gleich wie die Byzantiner, dass „*alea emit*“ nicht zum Gedanken eines Risikokaufs sondern zum Kauf aleatorischer Art führt. Der nicht wohl bekannte Vivianus Tuscus schrieb eine ungewöhnlich lange und auch faszinierende Glosse zur Frage des Erbschaftskaufs. Laut der Glossatoren kann die Hoffnung als Objekt nicht nur des Kaufs, sondern auch der Zession, Schenkung oder Verpfändung bestimmt werden. Bartolus neu strukturierte die Begriffe der *emptio spei* und *rei speratae*, und Baldus behauptete, dass ein Kauf sich auf entweder eine „*res*“ oder eine „*spes*“ richten kann, und als Ware kann auch ein bloßer „*eventus dubius*“ ausgelegt werden. Bartholomæus ausarbeitete eine aufregende neue Theorie für Kauf hängender Früchte, und Jason de Mayno klassifizierte den *spes*-Begriff zu zwei Stufen: „*spes probabilis*“ fällt mit der dinglichen Anwartschaft zusammen, „*spes non porbabilis*“ ist dagegen ein durch die Rechtsnormen nicht geschützter, hängender Rechtsstand. Der einzelnen Kanonisten nach kann die bloße Hoffnung (*sola spes*) oder die Hoffnung auf Erwerb oder aber die Hoffnung künftiges Gewinns als Objekt der sowohl das Eigentum übertragende als auch das Pfand begründende Geschäfte ausgelegt werden. Einer anderen Richtung nach ist die Hoffnung keinesfalls als Vertragsobjekt zu bestimmen, weil es ja unmöglich ist, sie juristisch zu definieren. Nach diesen Autoren „Hoffnungskauf“ ist Sachkauf, und als Objekt kann entweder der künftige Ding oder die zu seiner Herstellung sich richtende Tätigkeit – beiden als *incerta* – identifiziert werden. Die *venditio fugæ* wurde erstens von Azorius, der *fenus nauticum* aber von Salasius mit dem Hoffnungskauf im Zusammenhang gebracht.

Die Auffassung von den Juristen der niederländischen, deutschen und französischen sog. „eleganten Jurisprudenz“ ist darin neuartig und einzig, dass sie die Hoffnung als Ware nur „in locum“ – d.h. statt des Dinges, der Ware oder etwas Materielles – akzeptierten. Voet stellte wahrscheinlich als der Erste heraus, dass die Fälle des Hoffnungskaufs und des Kaufs eines Kuxes (Anteil an einem Bergwerk) Parallelfällen sind. Die Alternativität der Waren im Hoffnungskauf (einerseits die Hoffnung, andererseits die Sache selbst als Ware auszulegen) erschien erstens bei Donellus (nicht bei De Visscher). Donellus betonte, dass alle Gefahren (*periculum*) und alle Gewinne (*commoda*) im Hoffnungskauf gegnerisch sind: beiden sind vom Käufer getragen und erworben zu werden. Noodt war vielleicht auch der Erste, der die Charakteristik des Parallelwesens Erbschafts- und Hoffnungskauf ausarbeitete. Die Vertreter des Natur- oder Vernunftrechts hielten für wichtig diejenigen Fragen, wie die Kanonisten (z.B. die Veränderungen der Vermögenspositionen und ihre Begründbarkeit). Dies war wegen ihren in Ausgangsparadigmen wie die Moraltheologie und die Naturgesetzlichkeit zusammenfallenden Standpunkten kein Besonderes. Zentralfragen waren hinsichtlich unseres Themas das *pretium justum*, die *læsio enormis* und das *periculum emptoris*. Coccejus war darin erste, dass er die Versicherungstätigung als Kauf, sog. „Gefahrkauf“ („*emere periculum*“) auslegte. Pufendorf gelangte im Zusammenhang mit dem Dreifuß-Märchen von Plutarch (u.a.) zur Formulierung einer Erklärungstheorie über die Willenstheorie hinaus. Die Dissertation widmete sich einen umfangreichen Unterpunkt für die vernachlässigte Lehre der aleatorischen Verträge von Christian Wolff. Die Spuren dieser Lehre (mit oder ohne Hoffnungskauf) erschienen nicht nur in den naturrechtlichen sondern auch in einigen geltenden Kodexen (z.B. ApLR, Code civil, ABGB). Sein Paradigma war die vielfältige Spiele, Wetten (usw.), die Versicherung, die Alimentation, einigen Arten des Bergbaus durch die Begriffs-elementen des ordentlichen Kaufs zu bestimmen. Die frühe Pandektistik war unfähig ihre zeitgenössischen Richtungen zu übersteigen. Anfangs erörterte die reife Pandektistik (die die Hoffnung als Ware in der Mehrheit anerkannte) die Frage und Problematik des Hoffnungskaufs beim Inhalt der Obligation, bei den Geschäftsbedingungen und bei den allgemeinen Normen des Kaufs nämlich bei den Arten der Kaufobjekte. Das Thema kommt manchmal unter den Fragen des Irrtums oder der unmöglichen Leistung vor. Die Pandektisten verhandelten den Hoffnungskauf als ein Fall der aleatorischen Verträge zwar von Spiel- und spekulativen Geschäften korrekter Weise abgetrennt. Eine halbneue Abstraktion der Pandektisten war die Kategorie der „Hoffnungskontrakten“, die als Synonym der aleatorischen Verträge zwar ohne die Spielgeschäfte diente.

Der Schlussakkord dieses Kapitels beschäftigt sich mit den wesentlichsten schon nicht in Geltung stehenden Kodexen des Zivilrechts, nämlich mit dem Codex Maximilianeus Bavaricus Civilis, Allgemeinen Preußischen Landrecht und sächsischen Bürgerlichen Gesetzbuch. Deren Auswahl wurde auch begründet (z.B.: Warum sich die Dissertation nicht um das „bairische Landrecht“ aus 1616 handelte?). Auch aus den klassischen Beispielen bildete der CMBC eine homogene Kategorie des Kaufs „angehoffter Sachen“ unter den sonderlichen Kaufarten. Ausdrücklich regelte er den Ausschluss *læsionis enormis* und Mängelhaftungsrechte. Die Regelung des preußischen Landrechts ist als „Apotheose des abstrakten Hoffnungsgeschäfts“ interpretiert zu werden, weil die gegenseitigen Leistungen hier nur als etwas Bestimmtes gegen etwas Unbestimmtes ausgelegt wurden. Das war keine Schwierigkeit das System der aleatorischen Verträge von Wolff und die preußische Normierungsmethode in Zusammenhang zu bringen. Es ist hier zu bemerken, dass die neueste deutsche Fachliteratur die Anordnung des Versicherungsvertrags zu aleatorischen Verträgen nicht dem Wolff oder Coccejus sondern nur dem ApLR anrechnet. Das sächsische BGB ist nicht nur wegen der Vermeidung der kasuistischen Regelungsmethodik bemerkenswert, sondern auch hinsichtlich der Technik der Abstrahierung imposant. Ein einziger fester Paragraph befasste sich mit den allerlei Varianten des Kaufs künftiger Dinge, und der Gedanke der Hoffnung als Ware wurde fallen gelassen.

V. Zum fünften Hauptstück

Vergleichender Ausblick in geltende Privatrechte

Dieses Kapitel der Dissertation wurde in drei Subtitel segmentiert. Der Einleitende beinhaltet die Auswahlmethode der untersuchenden Rechtsquellen und die Gründung der Selektion. Der Zweite spricht über die kontinentalen Rechte, und bevorzugte daraus die Privatrechte derjenigen Länder, die kodifikations- oder rezeptionsgeschichtlich die sog. „Donor-Kodizes“ produ-

ziert hatten: Frankreich, Österreich, Deutschland und die Schweiz. Die Arbeit begründete das auch, warum die einzelnen sekundären Quellen des Europarechts und der sog. DCFR gerade in diesem kontinentalrechtlichen Bereich recherchiert wurden. Der Letzte beschäftigte sich mit den angelsächsischen Rechte: England und zwei Mitgliedsstaaten – Louisiana, Arizona – der Vereinigten Staaten von Amerika. Das Kapitel argumentierte auch besonders über die Integrierung Louisiana Law unter die angelsächsischen Rechte.

Der Forscher muss sich betrüben, falls er die Hoffnung oder das Risiko im technischen Sinne – d.h. als Geschäftsobjekt – im französischen Privatrecht aufzufinden versucht. Die Chance des Gewinns und Verlustes kann nach dem Code civil auch als gegenseitige Leistung oder als Gegenwert ausgelegt werden, diese begründet jedoch die Echtheit einer Festsetzung über das Überleben des Hoffnungskaufs in klassischen Anlehnung an nicht. Dazu brauchte den Code civil in Hinsicht derjenigen Regelungen systematisch zu analysieren, die den riskante oder gewagte Charakter des Kaufs durch die Künftigkeit oder das Pauschalwesen der Leistungen etablieren können. Die treffende Rechtswissenschaft wurde auch untersucht, daraus folgte, dass sie die Konzeption des Hoffnungskaufs ausdrücklich nie angenommen hatte: Der sog. „vente d’espérance“ kam sehr selten vor, einigen wurden jedoch aufgefunden. Die größten Persönlichkeiten der exegetischen Schule des Code civil – z.B. Troplong, Dalloz, Aubry, Rau, Mourlon – bildeten einen sog. Qualifizierungstest der Käufe zukünftiger Dinge. Die Doktorarbeit fasste diese Methode zusammen, wodurch das feststellbar wurde, wie ein Vertrag sich ohne eine ausdrückliche Bestimmung für Kauf künftiger Sachen qualifizieren kann, d.h. welchen Umständen sind dazu zu prüfen und wie sind sie auszuwerten. Aus der Forschung kommt, dass französische Gesetzgebung und Jurisprudenz inklusive des Handelsrechts nie auf dem Gedanken, eine ajuridische Substanz (wie die Hoffnung) als Geschäftsobjekt anzunehmen, kam: Hoffnungskauf im französischen Recht ist einer Art Sachkauf.

Die österreichische Privatrecht wurde in drei Teilen untersucht: Gesetzesrecht, Rechtswissenschaft und gerichtliche Praxis. Das eigenständige Kapitel des ABGB über Glücksverträge wurde naturrechtlicher Art (vgl. Wolff), dasjenige über Kaufrecht jedoch nach pandektenrechtlicher Weise strukturiert. Das Subsidiärrecht des Kaufs von künftigen Sachen ist der Teil der Glücksverträge. Es gibt nur ein Unterteil in diesem Kapitel, der ja keine naturrechtlichen sondern römischrechtlichen Züge trägt: der über den Hoffnungskauf. Die Dissertation prüfte die Diskussion in der österreichischen privatrechtlichen Literatur, die die Verfasser über die Vereinbarkeit der 1979 renovierten Regel der *læsio enormis* und deren Ausschluss in gewagten Verträgen führten (z.B. Winner, Mayer-Maly, Krejci, Binder, Gschnitzer, Reischauer, Wenusch). Die Geltung des Handelsrechts wurde auch untersucht: Ist es möglich einen „handelsrechtlichen Hoffnungskauf“ zu bilden? Wie dieses Sonderrecht seine Geltung über jeglichen Käufe ausdehnen kann? Das war auch fraglich: Wie der Hoffnungskauf in der Praxis überlebte, falls das Gesetzesrecht hier ausdrücklichen Normen darüber beinhaltet? Für eine korrekte Antwort wurden mehr als einhundert OGH-Urteile – sowohl veröffentlichten, als auch unpublizierten – untersucht, und daraus fast ein halbes Hundert (von 1927 bis 2007) wurden ins Reine geschrieben und entsprechend dem Thema systematisiert. Daraus kam, dass der im klassischen Sinne genommene Hoffnungskauf in Österreich ein lebendiges Institut des Privatrechts ist.

Während der Untersuchung des deutschen Privatrechts tauchte ein sonderbarer Umstand empor: knapp der meistens von Windscheid stammende, deswegen „zu sehr“ pandektenrechtliche Erste Entwurf des BGB beinhaltete keine Regel über die *emptio spei*, er hielt deren Regelung für überflüssig. Die Motive nahmen jedoch expressive Beweggründe dazu auf. Die Doktorarbeit analysierte die Motive systematischer und detaillierter Weise. Aus dieser folgte, dass eine theoretische *emptio spei* einerseits eine zulässige, andererseits in Prozess durchsetzbare Obligation quellen würde. Die Idee der Verdoppelung des Hoffnungskaufs zum Bedingten und Unbedingten ist hier in den Motiven auffindbar. Die Dissertation untersuchte aufmerksam sowohl die frühere (z.B. Kühlenbeck, Crome, Stadthagen, Schuster, Heilfron, Matthiaß, Gierke, Dernburg) als auch die moderne Literatur des geltenden „Kaufrechts“. Die Moderne zerriss von den älteren „bêtes noires“ der Pandektistik mit vollem Recht, die dogmatischen Geschwollenheiten wurden ausgerottet und purgiert. Sodann wurde die Richtigkeit der Idee, die Forfaitierung am Hoffnungskauf anzuordnen, ausführlich begründet. Aus dem Text des BGB sowohl vor und nach dem Reform, aus der Literatur und der Praxis wurden zutreffenden anderen Fragen recherchiert: wie z.B. der Anwartschafts Kauf oder die Möglichkeiten die Mängelhaftungsrechte geschäftlich auszuschließen. Endlich folgte die Prüfung des Handelsrechts.

Das schweizerische Privatrecht ist mit dem deutschen darin einig, dass die Beiden die Frage durch Stillschweigen regelten. Das OR beinhaltet nur eine implizite Regel, die mit dem Thema in Zusammenhang gebracht werden kann: Die beim Vertragsabschluss noch nicht existierenden Sachen können auch so verkauft werden, dass das Perikulum der Nichtexistenz der Sache völlig durch den Käufer übernommen wurde. Der Hoffnungskauf ist im schweizerischen Recht auch als Sachkauf ausgelegt zu werden: weder das Gesetzesrecht noch das SGB behandelte den Hoffnungskauf als einen herkömmlichen Begriff. Die civilistische Jurisprudenz fasste ihn jedoch als ein lebendiges oder zumindest didaktisch dienliches Institut ab: Allein in seinem Falle führt nicht die nachträgliche Nichtexistenz der Kaufsache zum Unmöglichwerden, weil dieser Fall ist Hoffnungskauf oder Chancenvertrag zu nennen, worin die bloße Möglichkeit auf Erwerb als Vertragsobjekt dient. Die Dissertation stieß die lehrhaften obwohl inkorrekten Beispiele und Analogfälle der schweizerischen Literatur an ihre kritische Ansicht.

Das europarechtliche Unterkapitel beschäftigte sich mit einzelnen Auslesen aus dem Sekundärrecht (ein Verordnung und drei Richtlinien), und anschließend sie prüfte die akademischen Modellregelungen des DCFR. Zwar diesen Untersuchungen nur „Auswahlen“ waren, die folgenden Tendenzen bewährten sich bemerkenswert. Die Hoffnung oder ihre technischen Synonymen erschienen ausdrücklich weder als Ware noch als Geschäftsobjekt. Dieser Mangel ist gar nicht überraschend, jedoch ist es offensichtlich, dass das die vertragliche Rechtsverhältnisse regelnde EU-Sekundärrecht meistens im Rahmen des Verbraucherschutzes das Risiko des schwächeren Marktteilnehmers zu vermindern entstanden war. Das ist auch zu unterstreichen, dass dem Hoffnungskauf ähnlichen Geschäfte im Europarecht antizipierter Weise keine verbotenen Verträge sind. Ließen nämlich die obergerichtliche Praxis jeglicher Länder, deren Privatrecht den Hoffnungskauf mit genau den Worten anerkannt (z.B. Österreich), noch niemals das zutreffende nationale Recht wegen des Vorrangs des EU-Rechts außer Acht. Im Kontext von dem DCFR recherchierte die Dissertation die Normen, die sich um Kauf künftiger Dinge drehen. Sowohl die Begriffe von unfairen Bedingungen, Waren, Warenkauf und zukünftigem Ding, als auch deren Korrelationen wurden ausgewählt. Aus dieser folgt, dass der DCFR die Möglichkeit dem Hoffnungskauf ähnliche Käufe von körperlichen Sachen nicht ausschließt, dieser Kauf ist obschon als Sachkauf auszulegen.

Die Einleitung des nachfolgenden Unterkapitels – das sich um angelsächsisches Recht handelt – beinhaltet eine Zusammenfassung über denjenigen Paradigmenwechsel, der sich für die korrekte Untersuchung des Themas für unzulässig bewährte. Dessen Konklusion war das, dass man die Probleme des Hoffnungskaufs im englischen Recht nur aus dessen praktischen Gesichtspunkte und nicht aus dem Gesichtspunkt der geschwollenen Sachkonstruktionen oder der Dogmatik des kontinentalen Rechts zu prüfen ist. Wegen dessen muss die relevante Frage nackter Weise ohne ihren kontinentalen Vestitur formuliert und gestellt werden: Ist es möglich eine beim Vertragsabschluss noch nicht entstandene oder durch den Verkäufer in Besitz noch nicht genommene Sache so zu verkaufen, dass der Käufer den abgemachten vollen Kaufpreis schuldet, falls er vom Verkäufer nachträglich nichts gelangt, weil die Entstehung oder die Inbesitznahme der Sache durch den Verkäufer aus ihm unzurechenbaren Gründen ausblieb? Die Antwort war – hinsichtlich der Weltführerschaft der Handelspraxis und des Wirtschaftslebens von England – antizipierendes Ja.

Die eigentliche inhaltliche Prüfung des englischen Rechts beginnt mit den Sale of Goods Acts (1893, 1979), und ließe den Sale of Goods Bill (1888) auch nicht unberührt. Die detaillierten Regeln der Acts beinhalten sowohl die *emptio per aversionem* und die *emptio rei speratae*, als auch die *emptio spei* zwar als Sachkauf. Die Doktorarbeit untersuchte die Erscheinungen der Idee, eine Hoffnung zu kaufen, in der philosophischen Rechtsliteratur (z.B. Lectures von Austin). Nach der „Coke-Blachstone-Achse“ handhabt die oxoniane Romanistik (z.B. MacKintosh und Moyle) handhabt ein Gleichgewicht in Vergleichung englisches, schottisches und römisches (fast allein Pothier nach) Rechts. Der neueste Ausdruck (2008) des einen Tempels des englischen Vertragsrechts, der sog. „Chitty on Contracts“, legte den Kauf von künftigen Sachen in das dreifaltiges System von *emptio rei futuræ*, *speratae* und *emptio spei* aus. Nach der Erforschung mehreren „authorities“ kommen die Ergebnisse der Erörterung der sog. „leading cases“ des Chancenkaufs („Purchase of a Chance“) und dessen Analogfälle. Laut dieser Fälle (z.B. Alexander v. Duke of Wellington; Bagueley v. Hawley; Hitchcock v. Giddings; Buddle v. Green; Ragg v. Brown) kann der bloße Zufall oder die blanke Eventualität als Kaufware gedeutet werden.

Die Untersuchung der Meinungen von den Autoritäten des amerikanischen Vertragsrechts – wie z.B. Story jr. und Benjamin – waren auch unvermeidbar. Die US- und die englischen Verfasser beiderseitig feststellten, dass diese Rechte in Bezug auf die relevanten Fragen des Kaufs künftiger Dinge (z.B. die Anfrage der Verzweifachung von sale und agreement to sell) Spiegelbilder von einander gewesen waren. Diese Festsetzung hat recht auch hinsichtlich des Gesetzesrechtes, d.h. im Vergleich der britischen Sale of Goods Acts und des amerikanischen Uniform Sales Act. Nach der Meinung z.B. von Chief Justice Abbott ist ein Kauf nicht mehr als Wette, der den Käufer rechtlich auch dann bindet, wenn der Verkäufer beim Vertragsabschluss nicht in Besitz der Sache war, und dessen Eigentümer auch nicht war, und sogar er in jeglichem vertraglichem Verhältnis ebenso nicht stand, wonach der Eigentumserwerb von ihm nachträglich irgendwie ermöglicht werden könnte. Laut der „leading cases“ ist ein „sale“ (Barkauf) einer bloßen Eventualität ohne einen beim Vertragsabschluss gegenwärtigen Rechtsgrund nichtig. Falls der „sale“ ist für nichtig zu halten, wird er wie „agreement to sell“ (Konsensualkauf, Kaufvertrag) hinterher gültig. Der nächste Unterpunkt dieses Teils untersuchte die vielfältigen Auslegungen einer herkömmlichen amerikanischen Wendung: „Selling Hope“, anschließend kommt eine fabelhafte und nach ihrer Analogie überraschende Beispiel von einem „außerirdischen Hoffnungskauf“ in Arizona (das Exempel der Barringer-Kuhle). Der letzte Unterteil recherchierte sehr ausführlich das „Louisiana Civil Law“: alle drei Civil Codes (1808, 1825, 1870), den geltenden Kodex hinsichtlich seiner letzteren Änderungen, ebenso die zutreffenden leitenden Kasus des Supreme Court. Die Fragen wurden über z.B. die Möglichkeiten des Ausschlusses der Mängelhaftungsrechte, den Erbschafts Kauf, die gewagten Verträge und den „Sale of a Hope“ gegen die genannten Quellen gestellt. Der letzte Subtitel prüfte die rechtsgeschäftliche Praxis der Ausbeutung und der Gewinnung Kohlenwasserstoffe (Erdöl, Erdgas, Kohle) durch die Untersuchung der leading cases, worin das oberste Gericht von Louisiana die Analogie des Hoffnungskaufs im Civil Code in manchen verschiedenen Fällen aussagte.

Nach diesen Prüfungen lässt es sich festzustellen, dass die pomponische Idee, eine Hoffnung zu verkaufen, überlebte und fortbestand die Jahrhunderte. Am Anfang schien nicht die Tatsache der *facultas vivendi*, d.h. die Möglichkeit des Überlebens fraglich, sondern dessen „modus“, die Methodik der Quellen, die diese Idee überleben ließen. Die „*loci institutiones*“ war dreifaltig: die Rechtsnormen, die Jurisprudenz und die Rechtsprechung. Ihre Korrelation warf manchmal interessanten Fragen auf: Wie kann der Hoffnungskauf z.B. ohne eine expressive gesetzliche Ordnung in der Praxis und Wissenschaft überleben (Frankreich, Deutschland, die Schweiz, England oder die USA)? Was ist dessen Überlebensform außer dem Gesetzesrecht in denjenigen Ländern, wo die Gesetze ihn ausdrücklich anerkannten (z.B. Österreich, Louisiana oder aber Mexico)? Laut der gegebenen Antwort auf diesen Fragen wäre eine solche Festsetzung keine Übertreibung, wonach auch die Mehrheit der unrecherchierten Rechtssysteme irgendwelcher Art als ewigen Denkmäler für das Genie der Antiken dienen.

VI. Zum sechsten Hauptstück

Die Problematik des Hoffnungskaufs in dem ungarischen Privatrecht

Das schließende Kapitel der Dissertation untersuchte ihr Forschungsthema in dem ungarischen Privatrecht ebenso wohl auf dessen dreifaltigen Ebenen (*jurisprudentia* – *legislatio* – *jurisdictio*) aus dessen dreifaltigen Gesichtswinkeln (*historica* – *lata* – *ferenda*). Das war einerseits zu prüfen, ob die Einfügung des wahren – d.h. laut der bisherigen Forschungen auskristallisierten – Hoffnungskaufs ins ungarische Zivilrecht ohne eine Beschädigung dessen Normen möglich ist. Andererseits tauchte die Frage ebenso empor, ob der in ungarischem Recht unterschiedlicher Art ausarbeitete Hoffnungskauf selbst ins ungarische Recht seinen Platz auch ohne eine Zerstörung finden kann. Aus den hier dargestellten Unterschieden zwischen dem authentischen und der ungarischen Hoffnungskauf folgt nicht, dass der Einschub dessen wahrer Art der alleinig Problematisch wäre. Die relevanten Eigenschaften der *emptio spei* können zweifältig beschrieben werden, es hängt nämlich davon ab, ob er als Sachkauf oder als Kauf der Hoffnung ausgelegt würde. Der Fall des Sachkaufs benötigt ausdrückliche Klausel zum Haftungs- oder Sanktionsausschluss oder aber zum Verzicht auf diejenige Rechte. In dessen Auslegung als Kauf einer Hoffnung (usw.) ergeben sich jeden atypischen Regeln freiwillig knapp aus den Besonderheiten dieser Ware. Die Kernfrage des Sachkaufs ist ja die Vereinbarkeit des Ausbleibens der dingli-

chen Ware und der unbedingten Preiszahlungspflicht, weil die Abwesenheit der Ware in einem Sachkauf neben zwangsläufiger Preiszahlung ausschließlich als irgendwelche Vertragsverletzung dimensioniert zu werden ist. Im Kasus des Kaufs einer Hoffnung oder deren jeglicher Pendants (Anwartschaft, Chance, Eventualität usw.) kann die Obligation ordentlicher Weise durch angemessene Erfüllung auch im Falle „des Leerbleibens des Netzes“ auch erloschen werden. Hier ergibt sich die Ursache für den Wegfallen der aus den Haftungsregeln folgenden Sanktionen gerade aus dem Erlöschen des Rechtsverhältnisses.

Woraus besteht diese speziell ungarische Konzeption des Hoffnungskaufs? War sie wirklich „speziell ungarisch“? Die Arbeit setzte fest, dass die Zweiläufigkeit der Empfangnis, den Hoffnungskauf in bedingten und unbedingten „Hoffnungsgeschäft“ zu zerteilen, keine ungarische Besonderheit war, sondern sie griff auf das ABGB und dessen Kommentare zurück. (Das ABGB war in Ungarn oktroyierter nunmehr notwendiger Weise geltendes Recht.) Diese Ungenauigkeit des österreichischen Gesetzes geht auf eine von den leonischen Basiliken stammende, durch die Glossatoren und das Naturrecht aufbehielte Idee zurück, dass der einzige Unterschied zwischen rei speratæ und spei emptio aus den verschiedenen Arten deren Preiszahlungspflichten bestünde. Dieser Standpunkt ist an sich nicht irrig, ist er eine Halbwahrheit (die Arbeit in manchen Zusammenhängen ausführte, warum).

In den Jahrzehnten ums zweitletzte Fin de Siècle (1875-1928) verkehrten die Kodifikation und die Wissenschaft auf einem Doppelaufwerk ebenso wie in Deutschland. Der erste umfassende Entwurf in 1900 verzichtete auf expressive Regulierung des Hoffnungskaufs mit ausführlichen Motiven unterstützt gleich dem BGB. Von damals wurde das Thema von der Tagesordnung der Kodifikation abgesetzt. Die Wissenschaft rannte jedoch auf dem anderen Fahrweg dieses verdoppelten Laufwerks, und beschäftigte sich um das Gebiet manchmal tangentialer manchmal eingehender Weise. Die Doktorarbeit legte dar und argumentierte bald für bald gegen die Standpunkte der folgenden Autoren: Gusztáv Wenzel, Tivadar Wenczel, Ármin Fodor, Mór Katona, Károly Haller, Dezső Márkus, Mór Kiss, Károly Szladits, Mihály Antalffy, Sándor Plósz und mehrerer kleinerer Verfasser. Untersuchte sie andererseits aus der kodifikationalen „Produkten“ das sog. „Kt.“ (=ungHGB), den älteren Entwurf des Obligationenrecht von Apáthy, den 1900. Entwurf des sog. „MÁPtk.“ (=Ungarisches Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch; UABGB), den 1914. Entwurf des Bürgerlichen Gesetzbuches, die sog. Mt. aus 1928 (=Privatrechtliche Gesetzesvorlage Ungarns) und die Motive dieser Kodifikationsprodukte. Die Forschungsgebiete waren die folgenden Institute: der Kauf, die allgemeinen Regeln des Vertragsrechts, die Vertragsobjekte, die Vertragsverletzungen, der Erbschafts Kauf, der Kauf des ganzen Vermögens einer noch lebenden Person, die Zession, die Naturalobligationen, die Differenzgeschäfte, die verschiedenen Arten der Spielgeschäfte usw. Nach der Gesetzgebung und Jurisprudenz folgt die Rechtssprechung. Die veröffentlichte Praxis von dem sog. Ungarischen Königlichen Curia (oberster Gerichtshof, oberstes Tribunal, Kassationsgericht) wurde auch detaillierter Weise geprüft: aus fast 500 alten Entscheidungen wurden ein rundes Dutzend von Treffern ausgewählt. Daraus kristallisiert, dass die mit dem Hoffnungskauf identifizierten Fälle zwar keine Hoffnungskaufe sind.

Anschließend der Früheren ließ sich die Frage aufzutauchen, wie der wahre Hoffnungskauf im geltenden Zivilrecht seinen Platz bekommen kann, wenn dessen einzige gesetzliche Quelle die Vertragsfreiheit ist. Unter diesen Umständen waren auch vielfältigen anderen, manchmal entfernt aussehenden Regeln des im weiteren Sinne zu nehmenden Privatrechts zu untersuchen. Die Arbeit analysierte deswegen einerseits die Doktrin der Vertragsfreiheit und der Freiheit der Risikoübernahme in der Praxis des Ungarischen Verfassungsgerichtes; sie prüfte daneben die zutreffenden Regeln bald des Privatrechts des Konsumentenschutzes bald des internationalen Kaufrechts, also wurden sowohl die Risiken zu senkenden als auch die Wagnisse zu erhebenden Gebiete des Zivilrechts recherchiert. Die Forschungskonklusion kann so formuliert werden, dass keine von diesen Gebieten rechtlichen Hindernisse beinhalten.

Der nächste Subtitel beschäftigte sich mit dem Problem in dem geltenden Recht, wie die Haftung für Vertragsverletzung und deren Sanktionen im Falle des als Sachkauf ausgelegten Hoffnungskaufs ausgeschlossen werden kann. Daraus ergab sich das Resultat, dass der Fall des „leeren Netzes“ keinesfalls ausgeführt werden kann. Das ist nämlich im Falle eines Sachkaufs unmöglich, ohne Ware den ganzen Preis zu fordern, weil die proportionale Verminderung der Gegenleistung (Preis) mit Recht nicht ausgeschlossen werden kann. Aus dieser (neben ein Paar anderen) folgt, dass der Hoffnungskauf im ungarischen Privatrecht mit dem reinen Kaufvertrag

nicht identifiziert werden kann, vermag er deswegen als Sachkauf nicht gedeutet zu werden. Die Arbeit untersuchte die Ungültigkeit des Vertrags im Falle *læsionis enormis*, weil der Hoffnungskauf als mit Schenkung gemischter Vertrag keinesfalls ausgelegt werden kann. (Im ungarischen Recht gibt es kein solches Institut, man nennt sie: „auffällige Unproportionalität der Leistungen“. Die Auffälligkeit fungiert nicht gleich, wie bei der „Verkürzung über die Hälfte“.) Die Entwürfe des Neuen Ungarischen Bürgerlichen Gesetzbuchs (es gibt ein inoffizieller älterer Entwurf, ein vollständiger Kodex, der nicht in Geltung getreten ist und ein offizieller neuerer, zwar noch nicht bekannter Entwurf) löschen das Problem durch die Rezeption einer in europäischen Rechte schon ausarbeiteten Regel: „Derjenige kann sich auf auffällige Unproportionalität der Leistungen nicht berufen, der ... deren Risiko übernommen hat.“

Falls der Hoffnungskauf als Sachkauf fiel, erhebt sich die nächste Frage, ob er als Kauf irgendeiner Hoffnung ausgelegt werden könnte. Erschien hier auch ein Herd: die Hoffnung auf Erwerb Dinge kann im ungarischen Recht keinesfalls als Kaufobjekt betrachtet werden, und das ist auch wohl fraglich, dass sie anders übertragbar sei. Die Hoffnung ist bekanntlich kein Ding in seinem rechtlichen Sinne, deswegen kann darauf kein Eigentum erworben werden. Dieses Problem wurde mit der Übertragbarkeit des GmbH-Geschäftsanteiles verglichen, diesen sind ja einerseits keine Dinge, andererseits keine Forderungen, deswegen sind sie weder verkaufbar noch zedierfähig. Die Lösung bei den Geschäftsanteilen ist allerdings keine Lösung bei der spes-
Frage. Aus der Forschung der Möglichkeit eine Kauf auf Hoffnung abzuschließen folgte, dass der „Hoffnungskauf“ im ungarischen Privatrecht kein Kauf im ordentlichen Sinne ist! Eine letzte Gelegenheit gab es jedoch (zwar fraglich). Ist ein Anwartschaftskauf zulässig? Nach der Prüfung der Analogfälle in der Gerichtspraxis war feststellbar, dass das Anwartschaftsrecht als Objekt eines Kaufs keinesfalls sein kann, ist es jedoch abtretbar.

Die Schlussfolgerung ist, dass der Hoffnungskauf im System des ungarischen Privatrecht kein Kauf, sondern ein gemischter, atypischer Vertrag ist, der verwandte Züge mit dem Kauf, dem Arbeitsvertrag, der Gesellschaft und dem Glücksspiel zeigt. Am nächsten steht er ja mit dem Kauf in Verwandtschaft, deswegen sind dessen neuralgischen Rechtsfragen gemäß den allgemeinen Regeln des Vertragsrechts und sodann den Kaufnormen mit den nötigen Abänderungen (also *mutatis mutandis*) beantwortet zu werden.

In der ungarischen Gerichtspraxis sind „Hoffnungskauf“ und „Hoffnungsgeschäft“ keine herkömmlichen und lebendigen Begriffe, statt deren wurde die Wendung „Chancen- oder Glückselemente“ für Bestimmung des höheren Risikos benutzt. Die Doktorarbeit fasste deswegen die Praxis auch der Glücksverträge oder gewagten Geschäfte zusammen: aus den untersuchten Hunderten der Entscheidungen wurden etwa zwei Dutzende Treffere ausgehoben und in 12 Typen der Chancenelemente kategorisiert. Anschließend war das Forschungsziel die Erscheinung der Phrase von „Hoffnungskauf“ in praxi. Die Rechtssprechung wendet sie nicht oder nicht korrekter Weise an. Ein weiteres Ergebnis war, dass die Geschäftspraxis die Wendung „in der Hoffnung irgendetwas“ sehr oft verwendet. Die Hoffnung kann auf dieser Seite nicht als Kaufobjekt sonder als ein Motiv des Kaufs gedeutet werden: Der höhere Grad der Vertragsrisiken wandelt den Vertrag oder den Kauf in Hoffnungskauf nicht um.

Ergibt sich denn die rechte Frage, ob ein „wahrer“ Hoffnungskauf oder dessen Analogie im ungarischen Recht geschichtlich und dogmatisch korrekter Weise erdenklich sei. Auf die oben erwähnten Schulbeispiele und auf die Fälle des „Kaufs dinglicher Rechte“ musste man verzichten. Die Dissertation fand jedoch vier Analogfälle, die als Hoffnungskauf wohl mit Recht ausgelegt werden können, sie wurden deshalb ausführlich analysiert. Die Fälle sind: (1) der Vertrag der Nachkommen über ihre erwartete Erbschaftsanteil; (2) die Zession und das Factoring, wenn der Zessionar oder der Faktor das Risiko der Nichtexistenz (Veritätsrisiko) oder Uneintreibbarkeit (Bonitätsrisiko) der abgetretenen Forderung übernimmt; (3-4) in den zwei letzten Fällen taucht die Hoffnung als Wertvergleichsgrund empor: das eine Exempel wurde aus dem Konkursrecht aufgefunden, das andere handelt sich aber um das Honorar des Finders, falls er einen unausgezogenen Lottoschein gefunden hatte, worauf später ein Lottogewinn manifestierte.

